

ასალი და უახლესი
ისტორიის საკითხები

1(11) 2012

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2012

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

ISSN 1512-3154

Studies in Modern and Contemporary History

1(11)

„UNIVERSAL“

Tbilisi 2012

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტი

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი

ISSN 1512-3154

ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები

1(11)

გამომცემლობა „უნივერსალი“
თბილისი 2012

უკ (UDC) 94(100) „15/18“ + 94(100) „1918/...“
ა-984

სარედაქციო კოლეგია:

EDITORIAL BOARD:

ირაკლი გაბისონია
ზურაბ გამეზარდაშვილი
გია გელაშვილი
შოთა ვადაჭკორია
ვასილ კაჭარავა
იგორ კვესელავა
ვაჟა კიკნაძე
ლუიჯი მაგაროტო
(ვენეციის უნივერსიტეტი)
ვოიცეხ მატერსკი
(პოლონეთის მეცნიერებათა
აკადემია)
გელა საითიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ავთანდილ სონლულაშვილი
(რედაქტორი)
ხათუნა ქოქრაშვილი
(პასუხისმგებელი მდივანი)
დოდო ჭუმბურიძე
(რედაქტორის მოადგილე)
ნიკო ჯავახიშვილი

Irakli Gabisonia
Zurab Gamezardashvili
Gia Gelashvili
Shota Vadachkoria
Vasil Kacharava
Igor Kveselava
Vazha Kiknadze
Luiji Magaroto
(Venice University)
Wojciech Materski
(Academy
of sciences of Poland)
Gela Saitidze
(Deputy editor)
Avtandil Songulashvili
(Editor)
Khatuna Kokrashvili
(Executive secretary)
Dodo Chumburidze
(Deputy editor)
Niko Javakhishvili

© ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის და ეთნოლოგიის
ინსტიტუტი, 2012

გამომცემლობა „**უნივერსალი**“, 2012

თბილისი, 0179, 0. ჰავაპაპის გამზ. 19, ☎: 2 22 36 09, 5(99) 17 22 30
E-mail: universal@internet.ge

შ ი ნ ა ა რ ს ი

Contents

ს ა ქ ა ზ თ ე ე ლ ო ს ი ს ტ ო ზ ი ა

The History of the Georgia

ლელა მიქიაშვილი 12
სამეგრელოს დედოფალი ნინო ბაბრათიონი-დადიანისა

Lela Mikiashvili

Nino Bagrationi – Dadiani the Queen of Samegrelo

დოდო ჭუმბურიძე 23

რუსი მეფისნაცვლების — მიხეილ ვორონცოვისა და ალექსანდრე ბარიატინსკის თბილისში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ზოგიერთი დეტალი

Dodo Chumburidze

Some Details of Lives and Activities of the Russian Vicegerents – Mikhail Voroncov and Alexander Bariatiniski in Tbilisi

გელა საითიძე 40

ილია ხონელის ეკონომიკური ნაშრომები

Gela Saitidze

Economic Works of Ilia Khoneli

გიორგი ჩხიკვიშვილი 57

ნიკო ნიკოლაძე ქართული დემოკრატიის შესახებ

Giorgi Chkhikvishvili

Niko Nikoladze about Georgian Democracy

ოთარ გოგოლიშვილი 64

დავით კლდიაშვილი — ბათუმში ქართული ტრადიციების დანერგვისა და განმტკიცების საქმეში დაუღალავი მებრძოლი

Otar Gogolishvili

Davit Kldiashvili - a Person, Who Fought for Inculcation and Consolidation of Georgian Traditions in Batumi

შოთა ვადაჭკორია 71

საქართველოს ტერიტორიის მიტაცებით ოსური საგჰოური ავტონომიის შექმნა და ქართული სინამდვილე (წერილი II)

Shota Vadachkoria

Creating of the Ossetian Soviet Autonomy by Capturing Georgian Territories and Georgian Reality (second Letter)

ლელა სარალიძე 90
საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში ევროკავშირის
მისიის მოღვაწეობის ისტორიიდან (2008 წლის ოქტომბერი -
2012).

Lela Saralidze

*From The History of The European Union Mission Activity in the Conflict
Regions of Georgia (October, 2008-2012)*

ს ა ქ ა ნ ი კ ე ლ თ დ ა მ ს თ ფ ლ ი თ
Georgia and the World

იგორ კვესელავა 114
საქართველო და გარესსამყარო (XIX საუკუნე — XX საუკუნის
დასაწყისი)

Igor Kveselava

Georgia and the Universe(XIX and XX century)

ნიკო ჯავახიშვილი 129
ვოლონტერების მიმართ ქართველ სახელმწიფო, პოლიტიკურ
და საზოგადო მოღვაწეთა დამოკიდებულების ისტორიიდან
(XIX—XX საუკუნეები)

Niko Javakhishvili

*From the Attitude History of the Georgian State, Political and Public Figures
towards the Poles (in the 19th-20th C.)*

ქეთევან საგანელიძე 143
ოსმალეთის ინტერესები პირველ მსოფლიო ომში და
საქართველო

Qetevan Saganelidze

Ottomans Interests in the World war I and Georgia

ბადრი ცხადაძე 154
სომხურ-თურქული კონფლიქტის გამომავალი ქართველი
მწერლების ნააზრევები (წერილი გომრე: ფრიდონ ხალვაში,
რეზო ამაშუკელი)

Badri Tskhadadze

*The Echo of Armenian-Turkish Conflict in Georgian Writers' Thinking
(Letter 11: Fridon Khalvashi and Rezo Amashukeli)*

კ ა ე კ ა ს ი ი ს   ი ს ტ ო რ ი ა
The History of the Caucasus

მზია ტყავაშვილი 159
რუსეთის ხელისუფლების ღონისძიებები მუჰაჯირთა
სამომოქლოში დაბრუნების შესახებ (1859-1861 წწ.)
Mzia Tkavashvili
Measures of Russia's Government for Stopping of Muhajirs from
Homecoming (1859-1961)

მ ს ო ფ ლ ი ო   ი ს ტ ო რ ი ა
The History of the World

ელიშერ გვენეტაძე 172
ნოვოჩერკასკის ტრაგედია—საბჭოთა ხელისუფლების
დასასრულის დასაწყისი
Edisher Gvenetadze
Novocherkaskis the Beginning of the end of the Soviet tragedy

ზურაბ კვეტენაძე 179
რამდენიმე ასპექტი რუსეთ-ჩინეთის თანამედროვე
ურთიერთობებიდან
Zurab Kvetenadze
Some Aspects from the Modern Relations between Russia and China

მარია მამფორია 185
ირლანდიის ტერორისტული ორგანიზაცია “ირა”-ს
მოღვაწეობა XX საუკუნეში
Marika Mamphoria
The Activity of Terrorist Organization „IRA“ in Ireland in XX Century

ბ ო ლ ი ტ ი კ ა
The Policy

ჯული ბანკანაშვილი 192
პოლიტიკური ლიდერობის არსი და თეორიები
Juli Bankanashvili
The essence of Political Leadership and the Basic Theories

თამარ დარჩია 201
კონფრონტაცია აშშ-სა და საბჭოთა კავშირის
ურთიერთობებში XX საუკუნის 80-იანი წლების პირველ ნახევარში
Tamar Darchia
Confrontation between the United States of America and the Soviet Union
in the first term of Ronald Reagan's office

ს ა მ ხ ე ლ ზ თ ი ს ტ თ რ ი ი დ ა ნ

Military History

ნატო სონღულაშვილი 211

ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების ფორმირება
დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში

Nato Songhulashvili

Formation of a Soldier's National Conscience During the Period of the Democratic Republic of Georgia

რ ე ლ ი გ ი ა . ე კ ლ ე ს ი ი ს ი ს ტ თ რ ი ი

Religion. The History of the Church

ავთანდილ სონღულაშვილი 226

ისლამი და გარე სამყარო

Avtandil Songhulashvili

Islam and the World

ირინა არაბიძე 241

აფხაზეთის ეპარქიაში საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის აღდგენის საკითხისათვის (მეტროპოლიტი ამბროსის (ხელაია) 1918 წლის 17 სექტემბრის მოხსენების მიხედვით)

Irina Arabidze

The Problem of Restoring Jurisdiction of the Church of Georgia in Abkhazia Eparchy (According to the report of the Metropolitan Ambrosi (Khelaia) dated to September, 17, 1918)

ნინო ღამბაშიძე 253

ქართულ-აზერბაიჯანული რელიგიური ურთიერთობები ქვემო ქართლში დმანისის რაიონის მაგალიტზე

Nino Ghambashidze

Georgian-Azerbaijani Religious Relations in Kvemo Kartli on The Example of Dmanisi Region

ი ს ტ თ რ ი თ გ რ ა ფ ი ა

Historiography

მერაბ კალანდაძე 268

საქართველოში აზრ-ს ახალი ისტორიის შესწავლის ძირითადი ეტაპები

Merab Kalandadze

Main Stages of the Studying the Modern History of the United States in Georgia

წყაწთქტდწქბა

Source-Studies

გია გელაშვილი 275
იულიუს კლავროტი ოსენის შესახებ

Gia Gelashvili

Julius Klaproth about Ossen

განათლება და კულტურა

Education and Culture

ქეთევან კობიაშვილი 312
ლადო გუდიაშვილი და ქვაპვეთის ტაძრის მხატვრობა

Qetevan Kobiashvili

Lado Gudiashvili and Kashveti Painting

ცაცა ჩხარტიშვილი 324

საქართველოს კულტურული ცხოვრება ქუთაისის გაჭაღური
მედიის ფურცლებზე

Tsatsa Chkhartishvili

The Cultural Life of Georgia According to the Press Published in Kutaisi

ნანა ნათელაძე 331

ქართული ხალხური ზღაპრის დასაწყისისა და დასასრულის
თარგმნის შესახებ

Nana Nateladze

About the Translation of the Opening and the End of the Georgian Folk Tale

დემოგრაფია

Demography

სულხან ალექსაია 337

აფხაზეთის მოსახლეობის სტატისტიკური აღწერები
(XX საუკუნის 20-იანი წლები)

Sulkhan Aleksaia

*Materials Describing the Population in the Territory of Abkhazia
in the 20s of the XX Century*

ტურიზმი

Tourism

თამარ ლაზარიშვილი 347

საქართველოს აბრუტურისტული რეგიონების
კონკურენტუნარიანობა

Tamar Lazariashvili

Competitive Ability of Agrarian Tourism in Regions of Georgia

თ ე ა ლ ს ა ზ რ ი ს ი

View Point

ირმა ყრუაშვილი 353

პლატონ იოსელიანი და ალექსანდრე ორბელიანი ერეკლე მეფის გამაერთიანებელი პოლიტიკის შესახებ

Irma Kruashvili

Platon Ioseliani and Alexander Orbeliani about the Integration policy of King Erekle II

ი ნ ფ თ ჯ ა ტ ი ა

The Information

პროფესორ ნიკო ჯავახიშვილის სამეცნიერო მივლინებები პოლონეთსა და ლიტვაში 358

The Scientific Missions of Professor Niko Javakhishvili in Poland and in Lithuania

კრებული გამოდის წელიწადში ორჯერ

კრებულის სარედაქციო კოლეგია ხელმძღვანელობს კანონით პრესის შესახებ. გამოქვეყნებული მასალების სიზუსტეზე და შინაარსზე პასუხისმგებელია ავტორი.

რედაქციის მისამართი:

ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი,
ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილება

თბილისი, პეტრე მელიქიშვილის ქ. № 10, III სართული
ტელეფონი: 93 41 37

საქართველოს ისტორია

ლელა მიქიაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

სამეგრელოს დედოფალი ნინო ბაბრატიონი-დადიანისა

სამეგრელოს დედოფალი ნინო დადიანი (1772-1847 წწ.) გიორგი XII-ისა და მისი პირველი მეუღლის – ქეთევან ანდრონიკაშვილის ასული იყო. სახელოვანი მეფე ერეკლეს შვილიშვილისათვის დადიანთან ქორწინება იმთავითვე პოლიტიკური გადაწყვეტილება იყო და, როგორც მისი მოღვაწეობიდან ჩანს, მას ეს კარგად უნდა ჰქონოდა გაცნობიერებული. მკვლევართა აზრით, XVIII ს-ის ბოლოსათვის დასავლეთ საქართველოში გამეფებული დაძაბული სიტუაციის გამოსასწორებლად (რაც იმერეთის მეფის სოლომონისა და სამეგრელოს მთავრის გრიგოლ დადიანის დაუსრულებელ დაპირისპირებაში გამოიხატებოდა) ორივე მონინალმდევე მხარე დროდადრო დახმარებისათვის ისევ ერეკლეს მიმართავდა; საბოლოოდ, მათი ხანგრძლივი დროით დაზავების უზრუნველსაყოფად, ერეკლემ მიიღო გადაწყვეტილება: 1791 წელს საკუთარი შვილიშვილი ნინო ცოლად შერთო გრიგოლ დადიანს ხოლო ამ უკანასკნელის და — მარიამი — სოლომონ II იმერთა მეფეს (1789-1810 წწ.) [3, 121; 4, 209; 5, 174]. ამ ორი "დიპლომატიური" ქორწინების წყალობით დასავლეთ საქართველოში თითქმის ერთი ათეული წლის მანძილზე მართლაც მშვიდობამ დაისადგურა, თუმცაღა, შემდგომში განვითარებული მოვლენების ზეგავლენით, ეს მშვიდობა მეტად ხანმოკლე და მყიფე აღმოჩნდა.

საკითხში უკეთ გარკვევის მიზნით, მოკლედ მიმოვიხილავთ დასავლეთ საქართველოში იმ დროისათვის არსებულ ვითარებას: გრიგოლ დადიანმა მამის (კაცია დადიანის) გარდაცვალების შემდეგ, 1788 წელს დაიკავა სამთავროს ტახტი. იმერეთის მეფემ დავით II-მ (1784-1789) გადაწყვიტა გრიგოლის მცირეწლოვანებით ესარგებლა და სამეგრელოს სამთავროს დასამორჩილებლად და ლეჩხუმის ხელში ჩასაგდებად ოდიში დალაშქრა. გრიგოლმა თავი ლეჩხუმს შეაფარა,

იმერთა მეფემ კი მთავრად გრიგოლის უმცროსი ძმა — მანუჩარი დასვა და ტყვეებითა და ალაფით დატვირთული უკან გაბრუნდა; ასე განახლდა ის შინააშლილობა, რომელიც დასავლეთ საქართველოში საუკუნეთა მანძილზე არ ცხრებოდა. საგულისხმოა ისიც, რომ იმერთა მეფეს, გარდა იმისა, რომ ქვეყნის შიგნით ბევრი მტერი ჰყავდა, დაძაბული ურთიერთობა ჰქონდა ახალციხის ფაშასთანაც; ამასთანავე, მისი ძმისშვილი — დავით არჩილის ძე, რომელიც ერეკლეს შვილიშვილი იყო (ელენე ბატონიშვილის ვაჟი) და მის კარზე იზრდებოდა, ხელსაყრელ შემთხვევას ელოდა იმერეთის ტახტზე ასასვლელად [4, 208-209]. თავის მხრივ, სამეგრელოს თავადაზნაურობაც ორ ბანაკად დაიყო: ერთი ნაწილი მანუჩარს ემხრობოდა, მეორე კი გრიგოლს. აქვე უნდა ითქვას, რომ გრიგოლის ერთგულთა შორის იყო ლეჩხუმის სარდალ-მოურავი ქაიხოსრო გელოვანი და სახლთუხუცესი გიორგი ჩიქვანი, რომელთა შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი. მათი რჩევით გრიგოლმა დახმარება სთხოვა ერეკლე II და თავისთან მიიწვია დავით არჩილის ძე (მომავალი იმერთა მეფე სოლომონ II), რომლის გამეფების საკითხი ერეკლეს ადრევე ჰქონდა შეთანხმებული იმერეთის სამეფო კართან (როგორც ცნობილია, სოლომონ I-ს ვაჟი ალექსანდრე 1780 წ. გარდაიცვალა, და იმერთა მეფემ საკუთარი ძმისწული თავის სიცოცხლეშივე აღიარა მემკვიდრედ, თუმცა იმერეთის დიდებულებმა, რომლებიც ერეკლეს შვილიშვილის გამეფების შემთხვევაში ამერიმერის გაერთიანების საფრთხე დაინახეს, ტახტზე აიყვანეს დავითი, სოლომონის ბიძის – გიორგის ვაჟი). თუმცა დავით გიორგის ძე ტახტის დათმობას არ ჩქარობდა. ერეკლემ ისარგებლა იმერთა მეფისა და დადიანის კონფლიქტით და იმერეთში გამოგზავნა ჯარი, რომლის დახმარებითაც დავით არჩილის ძემ და გრიგოლ დადიანმა 1789 წლის 11 ივლისს მათხოჯის ბრძოლაში დაამარცხეს დავით გიორგის ძე. ეს უკანასკნელი ახალციხეში გაიქცა, იმერეთში კი დავით არჩილის ძე გამეფდა სოლომონ II-ის სახელით; თავის მხრივ, გრიგოლ დადიანმაც დაიბრუნა ოდიშის სამთავრო ტახტი.

თუმცა მოკლე ხანში ამ ორ ყოფილ თანამებრძოლს შორის განხეთქილება ჩამოვარდა ლეჩხუმის გამო. იმ დროისათვის იმერეთის სამეფოში ლეჩხუმი ცალკე ადმინისტრაციული ერთეული იყო და მას სარდალ-მოურავები განაგებდნენ გელოვანთა საგვარეულოდან. დადიანს ლეჩხუმი ოდიშის სამთავროს განუყოფელ ნაწილად მიაჩნდა, სოლომონ II კი მიზნად ისახავდა მთელი დასავლეთ საქართველოს გაერთიანებას, ამიტომაც არ სურდა მისი დათმობა. მეფემ დადიანს მისივე უმცროსი ძმა მანუჩარი დაუპირისპირა, რომელსაც 1792 წელს სამეგრელოს ტახტიც დააკავებინა, გრიგოლი კი იძულებული გახდა ახალციხეში გაქცეულიყო. მან კვლავაც ერეკლეს მიმართა დახმარებისათვის (როგორც სიძემ), ამ უკანასკნელმაც კიდევ ერთხელ იკისრა შუამავლობა, მაგრამ ამჯერად სოლომონ მეფემ გადაწყვეტილება არ

შეცვალა და სახელოვან პაპას უარით უპასუხა. ასეთ ვითარებაში მანუჩარმა 7 წელი დაჰყო მთავრის ტახტზე [4, 223-230].

1799 წ. გრიგოლმა თავისი ბიძის – გიორგი დადიანისა და ლეჩხუმის მოურავ ქაიხოსრო გელოვანის დახმარებით შეძლო სამეგრელოში შესვლა და ნოლას ციხეში გამაგრდა. სოლომონმა და მანუჩარმა ალყითავე ვერ შეძლეს ციხის აღება და იმერთა მეფე იძულებული გახდა კვლავ გარიგებოდა გრიგოლს, რომელმაც დაიბრუნა დადიანობა, ხოლო მანუჩარს სანაცვლოდ ერგო სალიპარტიანო [4, 229].

ტახტის დაბრუნების მიუხედავად, გრიგოლის ხელისუფლება ჯერ კიდევ სუსტი იყო, იმ დროს როდესაც რეალურად ქაიხოსრო გელოვანი გაცილებით დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა მთელ ოდიშში; ამავე დროს, სამომავლოდ გრიგოლ დადიანის მომძლავრება არც იმერთა მეფის გეგმებში არ შედიოდა, ამიტომაც ეს უკანასკნელი შეეცადა თავის სასარგებლოდ გამოეყენებინა ქაიხოსრო გელოვანი, მაგრამ გრიგოლმა მარტივად გადაწყვიტა პრობლემა: იმავე წელს მან ქაიხოსრო მოაკვლევინა. როგორც მოსალოდნელი იყო, ამ ფაქტმა კიდევ უფრო გაამწვავა იმერთა მეფესა და დადიანს შორის ფარული მტრობა. 1802 წ. სოლომონმა კიდევ ერთხელ ჩამოაშორა ტახტს გრიგოლ დადიანი და მის ნაცვლად მისივე უმცროსი ძმა – ტარიელი გაამთავრა. შექმნილ ვითარებაში გრიგოლმა დახმარებისათვის რუსეთს მიმართა (თუმცა მანამდე იგივე ნაბიჯი აფხაზეთის მთავრისკენ გადადგა, მაგრამ ამ უკანასკნელმა უფროსი ვაჟი ლევანი მოსთხოვა მძევლად, რაც მისთვის მიუღებელი იყო): ამ აქტით იგი იმერთა მეფისაგან თავის დახსნას და სამთავროს “დამოუკიდებლობის” გადარჩენას ცდილობდა.

როგორც მოსალოდნელი იყო, რუსეთის ხელისუფლებამ სათავისოდ გამოიყენა შექმნილი ვითარება და დადიანის თხოვნა იმერთა მეფის დასასუსტებლად შესანიშნავ ვარიანტად მიიჩნია: რუსეთის მფარველობაში ოდიშის სამთავროს მიღების თაობაზე კონსტანტინოპოლიდან თანხმობის მიღებამდე პავლე ციციანოვი იმპერატორის დავალებით სასწრაფოდ შეუდგა მოქმედებას; 1803 წ. ივლისში მან სამფარველო ხელშეკრულების ტექსტი შეიმუშავა და დადიანს ერთგულებით ფიციც მიაღებინა. იმერეთის მეფე ყოველმხრივ ცდილობდა ამ პროცესის შეჩერებას, აკავებდა შუამავლებს, სთავაზობდა დადიანს მინებს, ოღონდ მას რუსთა ჯარი არ შეეშვა სამეგრელოში, ამავე მიზნით მას თავისი მეუღლე მარიამი (გრიგოლის და) და სეხნია ნულუკიძეც მიუგზავნა, მაგრამ ეს მცდელობა უშედეგოდ დამთავრდა [1, 151]. ამავე წლის 2 ოქტომბერს დადიანმა ხელი მოაწერა ხელშეკრულებას, რომელიც ძალაში შევიდა დეკემბერში, მას შემდეგ, რაც ოსმალეთმა ოფიციალურად “დაუთმო” ოდიში რუსებს. 1804 წ. ივლისში მფარველობითი ხელშეკრულება ალექსანდრე I-მა დაამტკიცა და ოდიშის სამთავრო რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდა

შეზღუდული ავტონომიის უფლებებით. ამასთან დაკავშირებით საგულისხმოა სამეგრელოში მყოფი ერთ-ერთი რუსი მოხელის შენიშვნა: “Сам покойный Дадриан покровительства Государя стал искать тогда, когда все средства к спасению жизни и сохранению княжества потерял. *Крайность, а не добрая воля заставила его прибегнуть к сему средству*» [1, 148].

იმერეთის სამეფოსათვის ეს დიდი დარტყმა იყო: სოლომონი მიხვდა, რომ სამეგრელოს დაკარგვით მთელი იმერეთის დაკარგვის საფრთხის წინაშე დგებოდა.

1804 წ. გრ. დადიანი გარდაიცვალა. გავრცელებული მოსაზრების თანახმად, იგი მისმა მოწინააღმდეგე თავადებმა მოკლეს, თუმცა იგივე ბრალდებას მოარული ხმები მთავრის ქვრივის მიმართაც აყენებდნენ, რასაც, სავარაუდოდ, საფუძვლად ედო დადიანის მიერ თავად ჩიჩუას ქალთან დროებითი კავშირი (ამის შესახებ ქვემოთ გვექნება საუბარი). დადიანი მარტვილის საკათედრო ტაძარში დაკრძალეს. ამ დროს მისი მემკვიდრე ლევანი 12 წლის იყო, მის სრულწლოვანებამდე (20 წლის შესრულებამდე) კი წინო ბატონიშვილი რეგენტად გამოცხადდა.

ასეთ რთულ ვითარებაში მოუწია წინო ბაგრატიონს სახელმწიფოებრივ ასპარეზზე მოღვაწეობა. თუმცა უნდა ითქვას, რომ იგი თავისი ქმრის სიცოცხლეშიც აქტიურად იყო ჩაბმული ამ საქმიანობაში, რასაც ადასტურებს ხშირ შემთხვევაში პირადად მისი, მეუღლისაგან დამოუკიდებლად წარმოებული მიმონერა რუსეთის ხელისუფლების სხვადასხვა წარმომადგენელთან [2, III, 201-203].

იმთავითვე უნდა ითქვას, რომ ჩვენამდე მოღწეული ისტორიული დოკუმენტების შესწავლისას წინო ბატონიშვილის სახელმწიფოებრივი აზროვნება საკმაოდ არაერთგვაროვან შთბეჭდილებას ტოვებს; ამ მხრივ საგულისხმოა თამარ პაპავას ერთი ფრაზა: “ეს იყო განწირული მცდელობა რუსეთის მხედრობის და პოლიტიკური გავლენის პატარა სამეგრელოს მიერ სათავისოდ გამოყენებისა, მაგრამ ცდა ბედის მენახევრე იყო და 1803 წლის აქტის შემდეგ დედოფალს სხვა გზა არ დარჩენოდა თუ ამ მხრივ მიუვდგებით, მისი პიროვნება ბევრად უფრო ნათელი სახით გამოჩნდება, ვიდრე აქამდე ჩვენ ვიცოდით და ვიდრე ოფიციალური დოკუმენტები საამისო საბუთს იძლევიან. ამ შემთხვევაში მართლაც შეგვეძლება ავხსნათ უცნაურობა იმ ბილიკებისა, რომელსაც ეს ქალი უმძიმეს წლებში მტკიცედ მიჰყვებოდა. არც ის გაგვაოცებდა, რომ ეს ბილიკები რუსული იმპერიალიზმის ფართო გზებს უერთდებოდა” [5, 179].

მართლაც, გაოცებას იწვევს ერეკლეს შთამომავალი ბატონიშვილის ერთი შეხედვით არაშორსმჭვრეტელი პოლიტიკის მიმდევრობა. ზოგიერთი მკვლევარის აზრით, რუსეთის მიერ ქართლ-კახეთის

სამეფოს გაუქმების შემდეგ იმერეთის მხრიდან წინააღმდეგობა ნინო ბატონიშვილს სათავეშივე განწირულად ესახებოდა და ალბათ თანდათან, როგორც მეუღლის თანამოაზრე, ფიქრობდა, რომ რუსეთის მფარველობით შესაძლებელი იქნებოდა სამეგრელოს სამთავროს ავტონომიის შენარჩუნება; მაგრამ აქ ორი მომენტია გასათვალისწინებელი: პირველი — რაც შეეხება მეუღლისადმი მის დამოკიდებულებას, არსებობს დავით ბატონიშვილის 1802 წლით დათარიღებული წერილი კნორინგისადმი, სადაც ვკითხულობთ: “ჩემმა სიძემ, ოდიშის ბატონმა დადიანმა ჩემი და ნინო გაუშვა და თავად ჩიჩუას ქალი შეირთო ცოლად. ამ საქციელით ჩემს ოჯახს დიდი სირცხვილი მიაყენა” [3, 121-122; 6, I, 715]. თუმცა შემდგომში ნინო და გრიგოლ დადიანები შერიგდნენ (აქ უნდა გავიხსენოთ მოარული, მაგრამ საბოლოოდ დაუსაბუთებელი ხმები მის მიერ ქმრის მონაშვლის თაობაზე); მეორე და ალბათ უმთავრესი: ისეთ გონიერ მანდილოსანს, როგორც ნინო დედოფალი იყო, სრულიად რეალური დასკვნა უნდა გამოეთანა ქართლ-კახეთის სამეფოს მიმართ რუსეთის მიერ გატარებული პოლიტიკის შედეგებიდან და მით უფრო არ უნდა ჰქონოდა იმედი, რომ მისი მხრიდან ნებისმიერი, თუნდაც მაქსიმალურად დახვეწილი პოლიტიკური ძალისხმევის შემთხვევაშიც კი პატარა და სუსტი სამეგრელოს სამთავრო ავტონომიურ სტატუსს შეინარჩუნებდა იმპერიის ხელში. მეორე მხრივ, ნინო ბატონიშვილი რომ რუსეთის ხელისუფლების ცბიერებას კარგად აცნობიერებდა და მისდამი ნდობით ნამდვილად არ იყო გამსჭვალული, დასტურდება ერთი საბუთიდანაც [7, IV, 378-379, 501], სადაც საუბარია სოლომონ II-თან ერთად ახალციხეში გადახვეწილი მომხრეების ოჯახის წევრთა მძევლად აყვანაზე; სიმონოვიჩის განმარტებით, ამ ხალხს თავდაპირველად საყოველთაო შეწყალებას დაპირდნენ და დაბრუნების შემთხვევაში ხელშეუხებლობაც აღუთქვეს, მაგრამ ეს წინადადება არავის მიუღია, ადგილობრივ მოსახლეობაშიც რუსებს ნდობა ვერ მოუპოვებიათ და მათაც ამის შემდეგ გადაუწყვეტიათ მეფის მომხრეთა ოჯახის წევრების მძევლად აყვანა “чтобы их понудить к учинению убедительного вызова беглецов... беглецам же, если они и затем не согласятся отстать от царя, поставить в виду, что жены их и дети в наших руках и потому опасно им откажется приходить в Имеретию с неприязненным намерением.... Впрочем, не могу я хвалиться особенною к себе доверенностью имеретинцев, хотя с своей стороны и стараюсь оную в них вселять и едва-ли скоро в том успею после того, *как присягал царю в присутствии народа пред крестом и Евангелием, что он не будет взят нами под караул, но он взят и изпод онаго бежал; как царицу клятвенно уверял, что она будет жить в Тифлисе, но она в России, и как оказавшим нам усердие и верность, а многим за оныя жестоко пострадавшим обещал милости и награды,*

но они их доселе не получают. Примером недоверия к нам местных народов служит следующее обстоятельство: в бытность пред сим в Потти одна Гуриельская княгиня объявила мне, *что когда Мингрельская правительница княгиня Нина Георгиевна, собрав своих митрополитов, сказала им, что Тариел Дадиани желает иметь поручительное от них письмо, что ему со стороны ея с. никакого вреда сделано не будет и имение будет возвращено, если он явится из Ахалциха, и когда митрополиты отозвались, что они охотно письмо такое дадут, - сказала будто она им, что хотя она ничего Тариелу не сделает, но сами русские его, конечно, тогда поймают и отправят в Сибирь, хотя и обещают, ему покровительство, подобно как поступили они с имеретинским царем и царицею...*» (Репорт ген.-м Симоновича ген. Тормасову от 5 июля 1811 года). ვფიქრობთ, ეს ფაქტი ერთ-ერთია იმ დიპლომატიურ სვლებს შორის, ნინო დადიანი რომ მიმართავდა საკმაოდ ხშირად: აქ კარგად ჩანს, თუ როგორ ცდილობს დედოფალი ირიბად მიანიშნოს ტარიელ დადიანს, რომ რუსების ფიცის ნდობა არ შეიძლება.

ამ ფონზე, შესაძლოა, ერთგვარ გულუბრყვილობად აღვიქვათ ნინო დადიანის ერთგული სამსახური რუსეთის ხელისუფლებისადმი: ასე მაგალითად, 1809 წ. ტორმასოვის თხოვნით დედოფალი ოდიშ-ლეჩხუმელთა ლაშქრით ფოთის ციხის ალებაში მონაწილეობს; 1819 წ. იგი სურსათით ეხმარება პოლკოვნიკ სიმონოვიჩის ჯვარს და ა. შ. [2, IV, 393]; თუმცაღა, ეს იმითაც შეიძლება აიხსნას, რომ დედოფალი მიზნად ისახავდა რუსული იარაღისა და დიპლომატიის მეშვეობით თავისი სამფლობელოს საზღვრების გაფართოებას, რაც სამომავლოდ ამავე გზით აფხაზეთის შემოერთებასაც გულისხმობდა. ამაზე მოწმობს მისი არაერთი მიმართვა იმპერიის უმაღლესი ხელისუფლების წარმომადგენლებისადმი [2, III, 201, 370], სადაც იგი ხაზს უსვამს ოდიშის სამთავროს ისტორიულ უფლებას აფხაზეთის ტერიტორიაზე. იგი უფრო შორსაც მიდის და, ოსტატურად უსახავს რა რუსებს იმ მატერიალური თუ სტრატეგიული ხასიათის სარგებელს, რასაც აფხაზეთის შემოერთება შემატებს იმპერიას, ითხოვს ჯარებს თავისი სიძის – გიორგი შერვაშიძის დასახმარებლად და თან იქვე დაურთავს, რომ ეს ხელსაყრელი მომენტი არ უნდა გაუშვან და აფხაზეთის მომიჯნავე, ჯიქებითა და ალანებით დასახლებული ტერიტორიების შემოერთებასაც სთავაზობს მათ. ამ პერიოდში ასევე აქტიურად იდგა სამურზაყანოს საკითხიც, რომელიც დადიან-შერვაშიძეთა შორის მუდმივი დავის საგანი იყო: საყოველთაოდ ცნობილია, რომ სამურზაყანოზე დადიანის უფლებები სწორედ რუსეთის მთავრობის აშკარა ხელშეწყობით განმტკიცდა (1813 წ. მანუჩარ შერვაშიძის გარდაცვალების შემდეგ, ლევან დადიანის მიერ საკუთარი დისწულების – სამურზაყა-

ნოს მფლობელების მიმართ გამოჩენილი სისასტიკის მიუხედავად, რუსები მას ღიად მფარველობდნენ). მართალია, აფხაზეთის მთავრები, მათ შორის მიხეილ შერვაშიძეც, ბოლომდე იბრძოდნენ ამ გადანყვეტილების წინააღმდეგ, მაგრამ საბოლოოდ რუსეთმა ორ სამთავროს შორის დაპირისპირება კვლავაც თავის სასარგებლოდ გამოიყენა და 1840 წელს სამურზაყანო დადიანსაც ჩამოართვა და იქ რუსული მმართველობა შემოიღო, მთავარს კი კომპენსაციის სახით 23 000 მანეთი გადაუხადა, რამაც მიხეილ შერვაშიძის სამართლიანი გულისწყრომა გამოიწვია.

რუსულმა ხელისუფლებამ ნინო დადიანიც ასევე ოსტატურად გამოიყენა აფხაზეთში საკუთარი პოზიციების გასამყარებლად; როგორც უკვე აღვნიშნეთ, დედოფალი ცდილობდა რუსეთის მეშვეობით განემტკიცებინა თავისი სამთავრო და გაეფართოვებინა მისი საზღვრები, რუსეთმა კი დედოფლის ხელით საკუთარი საქმე მოაგვარა აფხაზეთში: როგორც დედოფლისადმი ტორმასოვის ერთ-ერთი წერილიდან ირკვევა, 1810 წ. სოხუმის ალების შემდეგ (რაც თავისთავად ნამდვილად არ იყო საკმარისი აფხაზეთის სამთავროს დასამორჩილებლად) რუსები კვლავაც მხარდაჭერას აღუთქვამდნენ გიორგი შერვაშიძეს (ნინო დადიანის სიძეს), ამასთან, ტორმასოვი ჩვეული ფარისევლობით წერს, რომ ეს მხოლოდ დედოფლის პირადი პატივისცემით ხდება, თან იქვე მოახსენებს, რომ განაგრძობს ზრუნვას პეტერბურგის სამეფო კარზე მის გასამგზავრებლად იმპერატორთან შეხვედრის მიზნით და შემდეგ შემპარავად დაურთავს: "Остается только чтобы светлейший дом мингрельский через Вас или (ნინოს პეტერბურგში გამგზავრების შემთხვევაში – ლ.მ) через вашего сына - владетельного князя Левана ревностно занялся вспоможением Сефер-Али-бею в утверждение его на владение абхазском и в исполнении тех обещаний, кой неоднократно были повторяемы о преданности к Сефер-Али-бею абхазского народа и о повиновении ему, когда взята будет Сухумская крепость» (ტორმასოვის წერილი ნინოსადმი, 1810 წლის 9 აგვისტო) [7, IV, 398]. როგორც ამ წერილიდან ჩანს, რუსები ისევ ნინოსა და საფარ-ბეის ხელით აპირებდნენ აფხაზეთის დამორჩილებას, საბოლოოდ კი ორივე სამთავრო — სამეგრელოცა და აფხაზეთიც იმპერიის ხელში აღმოჩნდებოდა.

კიდევ ერთი ეპიზოდი, რომელიც რუსული ხელისუფლების მზაკვრულ, თუმცაღა უნდა ვაღიაროთ — მეტად ჭკვიანურ პოლიტიკაზე მიუთითებს: ნინოსა და გრიგოლ დადიანის ერთ-ერთი ქალიშვილი — მარიამი (სულ მათ 6 შვილი ჰყავდათ — ორი ვაჟი და ოთხი ქალი) პირველი ქორწინებისას გიორგი დავითის ძე ერისთავზე, მეორედ კი ბერი ქაიხოსროს ძე გელოვანის ვაჟზე — როსტომზე (იგივე ტატო) იყო გათხოვილი. როგორც დოკუმენტური მასალებიდან ირკვევა,

1810-1811 წლებში ნინო დადიანს უკიდურესად დაეძაბა ურთიერთობა გელოვანებთან; საქმე იქამდე მივიდა, რომ მან სიმონოვიჩისა და ტორმასოვსაც კი მიმართა თხოვნით, რათა ლეჩხუმის მოურავობა გელოვანის ნაცვლად ნიკო დადიანისთვის (ნინოს მაზლისათვის) დაემტკიცებინათ. გარდა ამისა, 10 წლიანი ცოლ-ქმრობის შემდეგ მას უკან წამოუყვანია თავისი ქალიშვილი მარიამი და ოფიციალურად ითხოვდა ქმართან მის გაყრას. აქვეა დართული სამეგრელოს ეკლესიის წარმომადგენელთა წერილი ნინოსადმი, სადაც ისინი მკაცრად გმოზენ ამ ქორწინებას (ცალკე კვლევის საგანია, აქამდე რატომ პასიურობდნენ, თუმცა ამავე წერილში ისინი აღნიშნავენ, რომ ამის თაობაზე თავიდანვე განუცხადეს პროტესტი გრიგოლ დადიანს, მაგრამ უშედეგოდ). რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა იყოს, პასუხად რუსი ჩინოვნიკები არაერთგზის — ხან თხოვნით, ხან კი მუქარანარევი ტონით მოუწოდებენ დედოფალს, შეცვალოს მკაცრი პოზიცია ბერი გელოვანის მიმართ; უფრო მეტიც, ისინი სრულიად დაუფარავი ცინიზმით საუბრობენ მემკვიდრეობითი უფლებების ხელშეუხებლობაზე, ამის ნიმუშია ტორმასოვის წერილი დედოფლისადმი (1811 წლის 3 მარტი), სადაც ამ უკანასკნელს შეახსენებს, რომ როდესაც გიჭირდათ გელოვანები დიდად დაგეხმარნენ და ახლა, როცა ჩვენი მფარველობის ქვეშ მოძლიერდით, ისინი აღარ გჭირდებიან და ამიტომაც ართმევთ მამულებსაც და თანამდებობასაცო. საგულისხმოა, რომ თავის წერილში ტორმასოვი უტიფრად აცხადებს: «Вы по власти, данной вам ... могли в удобность свою лишить его лечхумского моуравства, хотя оно у него наследственное, но отнять собственное его имение, купленное его отцом и им самим приобретенное – не имеете никакого права...», შემდეგ კი განაგრძობს, რომ იძულებულია, ჩაერთოს ამ ოჯახურ დავაში და შეახსენოს დედოფალს, რომ **«законы российские ограждают безопасностью собственность каждого и никакая насильственная власть лишить оной не может!»** [7, IV, 401]. წერილის ბოლოს ტორმასოვი მოუწოდებს დედოფალს, დაუბრუნოს ქალიშვილი საკუთარ ქმარს და თავადაც შეურიგდეს გელოვანებს, წინააღმდეგ შემთხვევაში შეფარულად ემუქრება კიდევ: იმპერატორს იმგვარად მოვახსენებ ამ ყველაფერს, რომ მისი კეთილგანწყობის იმედი აღარ უნდა გქონდეთო.

სინამდვილეში თუ რატომ ზრუნავდნენ ასე თავგამოდებით რუსები ბერი გელოვანზე, ეს უკვე სხვა დოკუმენტიდან — სიმონოვიჩის წერილიდან ჩანს (სიმონოვიჩის პატაკი ტორმასოვისადმი): «...сего Бери Геловани предки издавна пользовались по наследственному праву сим моуравством, не упоминая о том, что сей последний отличным своим усердием и деятельностью много пособил с лечхумским войском *покорить под власть России провинции Окрибу и Рачу, столь*

многочисленные и крепкие как местоположением, так и крепостями; где он и теперь еще продолжает ревностно свои подвиги; и наконец, полагаю я быть противным системе нашей здешней политики, *отдать царице, что всем равно было-бы, что и самому царю Соломону, столь крепкое место, как Лечхум, который может держать в обуздании не только Мингрелию, но и саму Имеретию...*, *ио во избежание* вредных следствий, которые после таковой перемены могли бы воспоследствовать, я не отважился ни засвидетельствовать эту грамоту, ни согласиться на перемену в Лечхумском моуравстве кн. Бери Геловани вышеозначенным Нико Батонишвили-Дадияни» [7, IV, 395]; სწორედ ამამია საქმე, რომ რუსებს მშვენივრად ესმით ლეჩხუმის სტრატეგიული მნიშვნელობა და ამიტომაც არ სურთ, რომ იგი დადიანების კონტროლქვეშ მოექცეს, რადგან, როგორც ჩანს, სრულებითაც არ არიან დარწმუნებულნი დედოფლის ერთგულებაში და არც სოლომონ მეფესთან მისი ნათესაური კავშირი არ ავინწყდებათ.

აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ ნინო დადიანი უდავოდ დიდი ავტორიტეტით სარგებლობდა, რაც კარგად აქვთ გაცნობიერებული რუს მოხელეებს, ამიტომაც არის, რომ მიუხედავად იმისა, რომ დედოფლის თხოვნას უარით პასუხობენ, იმავდროულად მას უნიშნავენ ჯამაგირს 3 000 მანეთის ოდენობით, აძლევენ ჯილდოებს, ეპატიჟებიან პეტერბურგში იმპერატორის კარზე (როგორც შემდგომ აღმოჩნდა — სამუდამოდ) და სთავაზობენ შვილის გამწესებას კადეტთა კორპუსში.

როგორც მოსალოდნელი იყო, სამეგრელოს დედოფლის პოლიტიკაში ორმაგი თამაშის ელემენტები რუსეთის ხელისუფლებას არ გამოჰპარვია, რასაც ადასტურებს ნინო დადიანის ცხოვრების ბოლო პერიოდის ამსახველი დოკუმენტური მასალა: მას შემდეგ, რაც დედოფალი დარწმუნდა, რომ მისი დამსახურებანი რუსეთმა მხოლოდ საკუთარი იმპერიის საკეთილდღეოდ გამოიყენა, 1811 წელს იგი მიემგზავრება პეტერბურგს. აქ იწყება მისი მოღვაწეობის მეორე, სრულიად განსხვავებული პერიოდი: უმცროსი ვაჟი გიორგი, რომელიც ნინო დადიანს თან ახლდა პეტერბურგში, კადეტთა კორპუსის დასრულების შემდეგ ოფიცრის წოდებით (20 წლის ასაკში) დედამ საგანგებო დავალებით გამოამგზავრა საქართველოში, სადაც იმერეთის აჯანყება მზადდებოდა. რუსეთის ხელისუფლების თვალი ასახვევად ითქვა, რომ გიორგი პრეობრაჟენსკის პოლკიდან შვებულების გასატარებლად მიემგზავრებოდა სამშობლოში. რადგანაც თავად ნინო დადიანი “საპატიო ტყვე” იყო და საქართველოში დაბრუნების უფლება აღარ ჰქონდა, მან ჯერ კიდევ 1819 წლის გაზაფხულზე დაიწყო ზრუნვა ამბოხების რეგიონთან ახლოს მოსახვედრად და იმპერატორისაგან საგანგებო ნებართვა ითხოვა “ავადმყოფობის გამო” კავკასიის სამკურ-

ნალო წყლებზე გასამგზავრებლად. 1820 წლის ზამთარში იგი უკვე გეორგიევსკშია. მალევე გამოიკვია, რომ გიორგი დადიანი იმერეთის ამბოხების მეთაურ ივანე აბაშიძესთან (სოლომონ I-ის შვილიშვილი, დარეჯანის ვაჟი) იმყოფებოდა. თანამედროვეთა გადმოცემით, ამ ოციოდე წლის ჭაბუკს დიდ ანგარიშს უწევდნენ შეთქმულებიც და თვით ახალციხის ფაშაც, რადგან მასში ჭკვიან და გავლენიან დედოფალ ნინოს თვისებებს ხედავდნენ.

იმერეთის აჯანყებაზე აქ სიტყვას აღარ გავაგრძელებთ, მხოლოდ აღვნიშნავთ, რომ გადამწყვეტ მომენტში ლევან დადიანი (გიორგის უფროსი ძმა) გორჩაკოვის გვერდით დადგა და ამბოხებულთა (მათ შორის საკუთარი ძმის) წინააღმდეგ გაილაშქრა. ნინო დადიანი გეორგიევსკში უკვე მკაცრი ზედამხედველობის ქვეშ იმყოფებოდა: საიდუმლო დაზვერვისათვის ცნობილი გახდა მისი ეგემები, ერმოლოვის მითითებით კავკასიის ხაზიდან დედოფალს პეტერბურგსა და მოსკოვში ჩასვლა აუკრძალეს და საცხოვრებლად რიაზანში გაამწესეს. მოგვიანებით იგი შეინწყალეს და პეტერბურგში ცხოვრების ნება დართეს, აქვე გარდაიცვალა 1847 წელს და დაკრძალულია ალექსანდრე ნეველის ლავრაში.

სამეგრელოს დედოფალმა სიცოცხლე დევნილობაში დაამთავრა, მაგრამ საუკუნენახევრის შემდეგ, 2010 წელს სამშობლოში დაბრუნდა მისი პორტრეტი, რომელიც ამერიკაში მცხოვრებმა დადიანთა სამთავრო სახლის შთამომავალმა ვიქტორ დადიანმა შეისყიდა სოთხის აუქციონზე.

ზემოთ მოყვანილი მასალა, რა თქმა უნდა, არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ ამომწურავად შევაფასოთ ნინო დადიანის მოღვაწეობა, ეს საკითხი შემდგომ კვლევას მოითხოვს. ვფიქრობთ, რომ სამეგრელოს დედოფლის მიერ გატარებული პოლიტიკის არაერთგვაროვანი ხასიათის დამადასტურებელი მასალები ჯერ კიდევ არ არის მოძიებული და სათანადოდ შესწავლილი.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. მ. დუმბაძე, დასავლეთ საქართველო XIX ს. პირველ ნახევარში, თბილისი, 1957.
2. Акты, собранные Кавказской Археографической Комиссией, ред. Ад. Берже, т. III, Тифлис, 1869.
3. მ. ბერძნიშვილი, მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის, ტ. II, თბილისი, 1983.
4. მ. რეხვიამვილი, იმერეთი XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1982.

5. თამარ პაპავა, დიდი სახეები პატარა ჩარჩოებში, თბილისი, 1990.
6. Акты, собранные Кавказской Археографической Комиссией, ред. Ад. Берже, т. I, Тифлис, 1866.
7. Акты, собранные Кавказской Археографической Комиссией, ред. Ад. Берже, т. IV, Тифлис, 1870.

Lela Mikiashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior scientist-researcher of the Department of Modern and Contemporary History

Nino Bagrationi – Dadiani the Queen of Samegrelo

Summary

The Queen of Samegrelo Nino Dadiani (1772-1847) was the daughter of George XII . Her marriage to Grigol Dadiani was a result of political decision : Erekle II tried to suppress the endless contradiction between the King of Imereti and the Prince of Samegrelo through “diplomatic” wedding and he married off his granddaughter to Grigol Dadiani , and Mariam, the sister of the prince to the King of Imereti, Solomon II.

As seen from the activities of Nino Dadiani, she was well aware of the political essence of this marriage.

Since 1804 (after the death of Grigol Dadiani) Nino independently ruled the Principality of Samegrelo. His activities are not yet properly studied scientifically. The article discusses some of the material, which confirms the Queen's ambiguous attitude towards the Russian authorities, and allows us to evaluate her activities in a different aspect.

დოდო ქუმბურიძე

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი, ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

რუსი მეფისნაცვლების — მიხეილ ვორონცოვისა და ალექსანდრე ბარიატინსკის თბილისში ცხოვრებისა და მოღვაწეობის ზოგიერთი დეტალი

მეფისნაცვლის თანამდებობა რუსეთის იმპერიაში პირველად ეკატერინე II-მ შემოიღო 1775 წელს. იმპერატორის ეს გადაწყვეტილება განაპირობა ემელიანე პუგაჩოვის აჯანყებამ და შიშმა, ასეთი რამ აღარ განმეორებულყო. მეფისნაცვალი ინიშნებოდა ვოლგისპირეთში, ასტრახანის გუბერნიაში და კავკასიის იმ ნაწილში, რომელიც ამდროისთვის რუსეთს ემორჩილებოდა. ეკატერინეს გარდაცვალების შემდეგ, 1796 წელს, იმპერატორმა პავლე I-მა ეს თანამდებობა გააუქმა. 1801 წელს დაპყრობილ ქართლ-კახეთის სამეფოში და შემდეგ დანარჩენ საქართველოში, რომელიც რუსეთმა ნაწილ-ნაწილ დაიკავა, დანესდა მთავარმმართველის თანამდებობა.

1844 წელს რუსეთის ხელისუფლებამ კავკასიაში კვლავ შემოიღო მეფისნაცვლის პოსტი, რომელსაც გაცილებით ფართო უფლებები ჰქონდა, რაც ამ მოხელეს უნდა გამოეყენებინა კავკასიის სრული დამორჩილებისათვის. იმ ურთულეს პერიოდში მართლაც საგანგებოდ შერჩეულ პირს თუ მიეცემოდა ამგვარი დავალება. კავკასიაში რუსეთის წინააღმდეგ დიდი ომი მიმდინარეობდა. მიუხედავად იმისა, რომ ომში რუსეთის წინააღმდეგ მთელი კავკასია ვერ გაერთიანდა, დაღესტნის იმამ შამილის მეთაურობით გამართული ეს ომი მაინც ძნელი იყო რუსეთის ვრცელი იმპერიისათვის. ამას არა მარტო საბრძოლო ტერიტორიის გეოგრაფიული სირთულე განაპირობებდა, არამედ ის თავისუფლებისმოყვარე სული და თავდადება, რაც კავკასიის მთიელებს ჰქონდათ.

რუსული იმპერიული დავალების შესრულებაში გამორჩეული როლი ითამაშა ორმა მეფისნაცვალმა — მიხეილ სიმონის ძე ვორონცოვმა და ალექსანდრე ივანეს ძე ბარიატინსკიმ. ვორონცოვმა თითქმის ათი წელი გაატარა კავკასიაში, ბევრი რამ გააკეთა და გარკვეული კვალიც დატოვა მხარის საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ

და კულტურულ-საგანმანათლებლო სფეროში. მოღვაწეობის დასასრულს უპატაკებდა კიდეც იმპერატორ ნიკოლოზ I-ს, რომ დავალება შეასრულა, მოახერხა რუსეთის იმპერიასთან კავკასიის გამთლიანება, თუმცა შამილის საბოლოოდ დამარცხება და კავკასიის სრული დამორჩილება-დაჩოქება რუსეთის წინაშე მხოლოდ ბარიატინსკის ერგო წილად.

ეს ორი რუსი მოხელე, რომელთაც უმაღლესი სამხედრო ჩინები და ჯილდოები ჰქონდათ, პროფესიონალური თუ უბრალოდ, ადამიანური თვისებებით ბევრი რამით განსხვავდებოდნენ ერთმანეთისაგან. უპირველესად, ეს მათი ხასიათი, განათლების დონე და ზნეობრივი პრინციპები იყო. და მაინც, არის რაღაც, რაც, ამ, მართლაც განსხვავებულ ადამიანებს, აერთიანებთ.

ვორონცოვისა და ბარიატინსკის ბედი, გარდა კავკასიის სრული დამორჩილებისათვის თავდადებული ბრძოლისა, ერთმანეთს იმიტაც დაემსგავსა, რომ ამ ორი, უდავოდ ძლიერი პიროვნების ცხოვრებაში გამორჩეული როლი ითამაშეს ქართველმა ქალებმა, რომელთა სახელი და გვარი იდენტურია, ორივეს ელენე ერქვა და ორივე ორბელიანი იყო.

ბარიატინსკიმ ქმარს წაართვა და ცოლად შეირთო ელენე დიმიტრის ასული ორბელიანი, ვორონცოვი კი იმდენად იყო გატაცებული და მოხიბლული ქართველი ქვრივით, — ელენე ლუარსაბის ასული ორბელიანით, რომ მისი ცხოვრების წესი, საოცარი პასუხისმგებლობა, საქმისადმი ერთგულება ზოგჯერ ავიწყებოდა, რასაც ვერ მალავდნენ მაშინდელი რუსი მოხელენი და მოგონებებში ამ ურთიერთობის ფაქტებს ხშირად გადმოსცემდნენ. ეს მოგონებები სრულად მხოლოდ XIX საუკუნეში საქართველოში გამოშვალ რუსულ პრესას შემორჩა, თემა ნაწილობრივ, ქართულ ეპისტოლურ ლიტერატურაშიც აისახა.

ელენე ორბელიანი-ერისთავი — მანანა ორბელიანის მამის — ლუარსაბ ორბელიანის უფროსი ქალიშვილი იყო. მის უმცროს დას მარიამი ერქვა. ამ ორი ქალიშვილის მეტი მშობლებს არ ჰყავდა. ისინი ძალიან ლამაზები და ამდროინდელ საზოგადოებრივ მოვლენებში ჩართულები იყვნენ. ამ ახალგაზრდა ქალებმა 1832 წლის შეთქმულებაში ერთგვარი წვლილი შეიტანეს. ეს არც არის გასაკვირი, რადგან მათზე ძალიან დიდი გავლენა ჰქონდა ბიცოლას — მანანა ორბელიანს, რომელიც გოგონებს გამორჩეულად უყვარდათ, მანანა კი შეთქმულთა სული და გული, ყველას ნათესავი, ახლობელი, მესაიდუმლე და თანამგრძნობი იყო.

ელენე ორბელიანის მამის, ლუარსაბის სახლი იყო ის ადგილი, სადაც 1832 წლის შეთქმულების ხელმძღვანელებს დაგეგმილი ჰქონდათ რუსი სამხედროების მიპატიჟება და ამოხოცვა. ამიტომაც, დები — ელენე და მარიამი როგორც შეთქმულების, ასევე

მომდევნო წლების მოვლენების ეპიცენტრში იყვნენ. ორბელიანებთან იკრიბებოდნენ ქართული და რუსული საზოგადოების ყველაზე რჩეულნი, აქ ეროვნული სულიც ტრიალებდა და რუსი სამხედროებისადმი ქართველების მხრიდან განსაკუთრებული მოწინების გამოხატულებაც იგრძნობოდა.

ელენე ორბელიანი ზაქარია გიორგის ძე ერისთავზე იყო გათხოვილი. ის 1836 წელს დაქორწინებულა [1, 43]. მისი და — მარიამი, იგივე მაიკო კი — თბილისის სამოქალაქო გუბერნატორის — ნიკო ფალავანდიშვილის მეუღლე იყო, იმ ნიკო ფალავანდიშვილის, რომელსაც ძმამ — იასე ფალავანდიშვილმა გაანდო შეთქმულთა საიდუმლო, მან კი, ქართველი პატრიოტები რუსულ ხელისუფლებასთან დაასმინა.

ზაქარია ერისთავი ცნობილი გენერლისა და სენატორის — გიორგი ერისთავის ვაჟი იყო.

1850 წელს ზაქარია ერისთავი ასრულებდა ჭარ-ბელაქნის მაზრის უფროსის თანამდებობას. ამავე წლის ივლისში თანამდებობიდან ის მოხსნა ლეკეთ-კახეთის ხაზის უფროსის მოვალეობის დროებითა შემსრულებელმა გენერალმა ბელგარდმა. ზაქარია უმიზეზო განთავისუფლების გამო შეურაცხყოფილი დარჩა და თბილისში წამოვიდა, რათა მომხდარი მეფისნაცვლისთვის მოეხსენებინა. ალაზნის პირას მდებარე სადგურ მულანლოსთან მას თავს დაესხნენ ყაჩაღები და ერისთავი მოჰკლეს. მისი საშინლად დასახიჩრებული გვამი თანმხლებმა პირებმა და ოფიცრებმა დაიბრუნეს და თბილისში გადმოასვენეს. ამ მკვლელობამ თავის დროზე დიდი მითქმა-მოთქმა და ჭორები გამოიწვია. ზაქარიას მკვლელობას აბრალებდნენ მის ხელქვეით ოფიცრებს. მიხეილ ვორონცოვმა ბელგარდი იმით დასაჯა, რომ კავკასიიდან გადაიყვანა, ხოლო სასამართლო ორგანოებს საქმის ობიექტური გამოძიება დაევალა. რუსი სამხედრო და სამოქალაქო მოღვაწეები, რომელთა შორის კავკასიის ისტორიის ცნობილი ავტორი ზისერმანიც იყო, მკვლელობას შემთხვევითობას მიაწერდნენ, მათი აზრით, ყაჩაღების ჩვეულებრივ თავდასხმას შეენირა ზაქარია ერისთავის სიცოცხლე, თუმცა ბოლომდე სიმართლე გაუხსნელი დარჩა. თუ გავითვალისწინებთ ბელგარდსა და ერისთავს შორის კონფლიქტს, იმას, რომ ერისთავი ვორონცოვთან საჩივლელად მოდიოდა, უნდა ვივარაუდოთ, რომ მოწინააღმდეგეს შურისძიების საბაზი ნამდვილად ექნებოდა. ვორონცოვის მიერ გამოჩენილმა ინტერესმა და ზაქარიას მკვლელებისადმი მისმა პოზიციამ, ვფიქრობ, კიდევ უფრო განამტკიცა მეფისნაცვლის ავტორიტეტი მკვლელის ახლობლებში, მათ შორის ელენე ორბელიან-ერისთავში.

ელენე ორბელიანი ძალზე ფაქიზი ბუნების, თავაზიანი, მოყვარული გულის და სილამაზით გამორჩეული ქალი იყო, ევროპული

გარეგნობის, ვიდრე ქართული ან აღმოსავლური, — იგონებენ მისი თანამედროვენი. ელენე და მარიამი მეგობრობდნენ ჭავჭავაძეების ასულებთან, ისინი ხომ მათი მამიდაშვილები იყვნენ (ალექსანდრე ჭავჭავაძის მეუღლე სალომე ორბელიანი და იყო დავით და ლუარსაბ ორბელიანებისა).

ლევ ტოლსტოი „ჰაჯი მურატი“ ხაზს უსვამს მანანა ორბელიანის სიახლოვეს მეფისნაცვალთან [2, 27], მაგრამ, როგორც რუსი ავტორების მოგონებებიდან ირკვევა, კავკასიის მეფისნაცვლისათვის, ევროპაში აღზრდილ-განსწავლული მიხეილ სიმონის ძე ვორონცოვისათვის მხოლოდ ელენე ყოფილა ნამდვილი გატაცების საგანი და უკანასკნელი სასიყვარულო ისტორიის გმირი. თუმცა, ეს სიყვარული უფრო რომანტიკული ოცნების სამყაროში დარჩა და მისი რეალური განხორციელება რომანის გმირებს ცხოვრებაში, რა თქმა უნდა, არც უცდიათ. ამის მიზეზი მარტო ასაკოვანი და უკვე ჯანმრთელობაშერყეული რუსი მოხელის მდგომარეობა კი არა, ქართველი ქალის მაღალი ზნეობა და დიდბუნებოვნება იყო, ამტკიცებენ მემუარისტები.

ვორონცოვი რომ ნამდვილად მოხიბლული და გატაცებული ყოფილა ელენე ორბელიანით, ამას ამტკიცებს ელენეს დეიდაშვილის, ბარბარე გიორგის ასულ თუმანიშვილის მეუღლის, მიხეილ ვორონცოვის პირადი ექიმის — ერასტ ანდრეევსკის მოგონება, ასევე, მ. ი. ვოლშევსკის, ა. ა. ხარიტონოვის, ბარონ ტორნაუს და სხვათა ნაწერები.

კავკასიის მეფისნაცვლის საქართველოდან წასვლის 10 წლისთავზე, 1865 წის 25 მარტს თბილისში გაიხსნა მიხეილ ვორონცოვის ძეგლი. ანდრეევსკის წერილი ამ ფაქტს მიეძღვნა. ანდრეევსკის ცოლის — ბარბარე თუმანიშვილის დედა, ასევე სილამაზით სახელგანთქმული მაია თამაზის ასული ორბელიანი და ელენეს დედა — ანა ორბელიანი მკვიდრი დები იყვნენ. მათი ძმა — მამუკა ორბელიანი იყო ბარათაშვილის უახლოესი ადამიანი, რომელმაც ნაიყვანა პოეტი განჯაში სამუშაოდ. ცხადია, ერასტ ანდრეევსკისთვის ელენესა და ვორონცოვის ურთიერთობა ოჯახური ამბების ნაწილი იყო და კარგად უნყოდა რასაც წერდა. ქართული ტრადიციის კარგად მცოდნე ანდრეევსკი ამ ამბავზე რომ წერს, იმაზე მეტყველებს, რომ ამბავი უფრო მძაფრი იყო, ვიდრე ექიმის ჩანაწერშია გამჟღავნებული.

მიხეილ ვორონცოვი და მისი პოლიტიკურ-დიპლომატიური მოღვაწეობა საქართველოში სხვადასხვანაირად ფასდებოდა და დღემდე ასეა. ბევრია ისეთი, ვინც მის ღვაწლს ადიდებს და თუნდაც ადამიანურ ახლო ურთიერთობებს რუს მოხელესა და ქართველებს შორის მისი ქართველებისადმი სიყვარულის, პატივისცემის ნიშნად მიიჩნევს. არიან ისეთები, რომლებიც ვორონცოვს დახვე-

ნილ დიპლომატად, იმპერიული ინტერესების მოხერხებულ გამტარებლად თვლიან. მათი აზრით, ინგლისური დიპლომატიის მცოდნე, ევროპაში აღზრდილი ვორონცოვი, კარგად ჩანვდა კავკასიის თავისებურებას და რუსულ იმპერიასთან მხარის მშვიდობიანად შერწყმისათვის ყველაფერი გააკეთა. ქართველებთან მისი ურთიერთობაც რუსი იმპერიალისტის დიპლომატიური ჩანაფიქრის ნაწილი იყო.

მიხეილ სიმონის ძე ვორონცოვი (1782-1856) რუსეთისათვის მართლაც გამორჩეული ლიბერალურად მოაზროვნე ოჯახიდან იყო. მამამისი — სიმონ რომანის ძე ვორონცოვი თითქმის 40 წელი ინგლისში დიპლომატიურ სამუშაოს ასრულებდა, დედა — ელიზავეტა ალექსის ასული სენიავინა-ვორონცოვა 1784 წელს, მოულოდნელად, სწრაფი ქლექით გარდაიცვალა. სიმონ რომანის ძე ვორონცოვი დაქვრივდა და მთელი ძალ-ღონე შვილების — მიხეილისა და ეკატერინეს აღზრდას შეაღწია. მიხეილის ბიძაც ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე და დიპლომატი გახლდა. სხვათაშორის, ძმები ვორონცოვები იყვნენ ის ადამიანები, რომლებიც რუსეთის სახელმწიფო საბჭოში, ნოვოსილცევსკა, კოჩუბეისა და ჩარტორიისკისთან ერთად, ეწინააღმდეგებოდნენ საქართველოს იმპერიასთან შეერთების იდეას.

მიხეილ ვორონცოვის მამიდა — ეკატერინა ვორონცოვა-დაშკოვა რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის პირველი პრეზიდენტი, მწერალი და საზოგადო მოღვაწე იყო.

მიხეილ ვორონცოვმა განათლება ლონდონში მიიღო, მამის ხელმძღვანელობითა და მამისავე შედგენილი სასწავლო პროგრამით, სადაც რუსული სულისკვეთებისა და პატრიოტიზმის იდეები უმთავრესი იყო. ნიჭიერ და ბეჯით მიხეილ ვორონცოვს ყველა გზა პროფესიული წინსვლისათვის ევროპაში გახსნილი ჰქონდა, მაგრამ გული რუსეთისკენ, სამშობლოს სამსახურში ჩადგომისკენ მიუწვევდა. ალექსანდრე I-ის ეპოქის რუსეთი ევროპის წინაშე დიდი და დემოკრატიული სახელმწიფოს სახელით გამოდიოდა და იწონებდა თავს. მისი არმიები იბრძოდნენ რუსული იმპერიის შორს გადასანევიად, რუსები მოსკოვის მესამე რომად გადაქცევაზე ოცნებობდნენ. ნიჭიერმა რუსმა ჭაბუკმაც დატოვა ევროპა, შეელია იქაურ სიმშვიდესა და წარმატებული ცხოვრების პერსპექტივას და სამშობლოში დაბრუნდა, შევიდა რუსულ არმიაში და აირჩია კავკასიის მთებში, ოსმალეთისა და სპარსეთის ფრონტებზე, მისთვის უჩვეულო პირობებში, სიკვდილთან ახლოს ხეტიალი, დაუმთავრებელი ომები და ფათერაკები რუსეთსა თუ მისი საზღვრების იქით...

მისი ჩინ-მედლების ჩამოთვლაც კი ძნელია. ეს ჯილდოები არამარტო რუსული წარმოშობის იყო, არამედ მსოფლიოს მრავალი ქვეყნის სამხედრო პატივს წარმოადგენდა. ეს იყო: საფრანგე-

თის, ბრიტანეთის, ავსტრიის, პრუსიის, შვედეთის, საბერძნეთის, ოსმალეთის და სხვა სამხედრო ორდენები და მედლები. თუ მის ცხოვრებას ღრმად ჩავხედავთ, მართლაც დიდი ორგანიზატორი, რეფორმატული სულის ადამიანი და დაუღალავი მადიებელი იყო. ნოვოროსიასა და ბესარაბიაში, სადაც 20 წელზე მეტი მოღვაწეობდა როგორც შეუზღუდავი უფლებების მქონე მმართველი (ეს უფლებები იმპერატორისაგან პირადად ჰქონდა მინიჭებული), მართლაც უამრავი რამ გააკეთა: გახსნა სხვადასხვა ტიპის სკოლები, კულტურული და საქველმოქმედო დაწესებულებები, მას უკავშირდება ყირიმული ვაზის ჯიშების მოშენება, მევენახეობისა თუ სხვა სამეურნეო კულტურების აღორძინებისათვის ვაზის და ხეხილის საუკეთესო ნიმუშების შემოტანა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებიდან, გზებისა და გზატკეცილების გაყვანა, რასაც გულგრილი რუსი მოხელეებიც კი აღფრთოვანებაში მოჰყავდა. მისი ადამიანური გულითადობა ყველას მოსწონდა, ფიზიკურ შრომასაც არ ერიდებოდა, არ თაკილობდა უბრალო ცხოვრების წესს. მისი მაღალი ზნეობის დასახასიათებლად სხვა უამრავ ფაქტთან ერთად ასახელებენ პარიზში, რუსული საოკუპაციო ჯარის მეთაურობისას (1814-1818) რუს ჯარისკაცთა ვალების გადახდას, რაც სამხედრო ხარჯებში არ შედიოდა. ვორონცოვმა მამიდისგან დატოვებული სამემკვიდრო მამული გაყიდა რუსეთში და ჯარისკაცთა დროსტარების დროს დადებული ვალები გადაიხადა, რითაც პირნათელი გახადა რუსული არმია მსოფლიოს წინაშე, მოსწმინდა მას მაროდ-ირობის ლაქა.

ვორონცოვმა ცოლი გვიან შეირთო. მისი მეუღლე — ელიზავეტა ქსავერის ასული ბრანიცკაია (1792-1880), ეკატერინე II-ის ფავორიტის — პავლე პოტიომკინის ნათესავი (დისშვილიშვილი), რუსული არისტოკრატიის წარმომადგენელი, მომხიბლავი ქალი იყო. პირველად ის 28 წლის ასაკში გაემგზავრა საზღვარგარეთ, პარიზში შეხვდა 37 წლის რუსული კორპუსის მეთაურს მიხეილ სიმონის ძე ვორონცოვს, მთელ რუსეთში სახელგანთქმული ოჯახის წარმომადგენელს. ერთმანეთი მოეწონათ, იქორწინეს და 4 წელი დარჩნენ საზღვარგარეთ. 1823 წელს ვორონცოვი იმპერატორმა გამოიძახა და ნოვოროსიასა და ბესარაბიის გენერალ-გუბერნატორობა ჩააბარა [3]. ეს წლები მძიმე იყო არა მარტო სამსახურებრივი, არამედ ოჯახური ურთიერთობების თვალსაზრისითაც. ახლგაზრდა წყვილს ჰქონდა პრობლემები, ხშირად ვერ უგებდნენ ერთმანეთს, განსაკუთრებით დამძიმდა მათი ურთიერთობა მას შემდეგ, რაც კიშინიოვიდან ოდესაში დიდი რუსი პოეტი ალექსანდრ პუშკინი გადავიდა. განათლებული და თავისუფლად მოაზროვნე ვორონცოვი თავიდან პოეტს ადვილად დაუმეგობრდა, მაგრამ შემდეგ, როდესაც ცხადი გახდა პუშკინის დიდი გატაცება ვორონცოვის

ცოლით, მეგობრობა მტრობით შეიცვალა. როგორც მაშინ ფიქრობდნენ, მოწონება არცთუ ცალმხრივი იყო. ამან ვორონცოვი ალაშქოთა, სხვა დროს თავშეკავებული, ზიზღსა და მტრობას ველარ მალავდა, წერილს წერილზე აგზავნიდა პეტერბურგში, იმპერატორთან ასმენდა პუშკინს და სამხრეთ რუსეთიდან მის სასწრაფოდ მოშორებას ურჩევდა. არც პუშკინი რჩებოდა ვალში: ნერდა ეპიგრამებს, ამცირებდა ვორონცოვს და საზოგადოებაში სახელს უტეხდა.

ჩვენ არ ვიცით, რას ნერდა მიხილ სიმონის ძე იმპერატორს, მაგრამ საყოველთაოდ გახდა ცნობილი პუშკინისეული შეფასება რუსეთში პატივდებული და განათლებულ ადამიანად მიჩნეული ვორონცოვისა. „Воронцов _вандал, придворный хам и мелький эгоист. Он видел во мне коллежского секретаря а я признаюсь , думаю о себе что-то другое...“ — ნერდა აღშფოთებული პუშკინი. მისი ეპიგრამა კი რუს მოხელეს იმდენად ამცირებდა, რომ ყველა გრძნობდა — რა ზედმეტი იყო მისი ამგვარი შეურაცხყოფა. «Полу - милрод, полу- купец, полу_мудрец, полу -невежда, полу_ подлец, но есть надежда, что будет польным наконец»...

პუშკინი მალე მშობლიურ მიხაილოვსკოეში გაამწესეს, რის შემდეგ ოჯახური ვითარება ვორონცოვებში მოგვარდა.

ქმართან ერთად, ელიზავეტაც საქველმოქმედო საქმიანობას ეწეოდა და გულმონყალებას იჩენდა ხელმოკლე ადამიანების მიმართ. იმდენად დიდი სახელი ჰქონდათ ოდესაში, რომ 1856 წლის ნოემბერში მთელმა ოდესამ გულწრფელად დაიტირა მხარის გუბერნატორი და ქალაქის კათედრალურ სპასო-პრეობრაჟენსკის (მაცხოვრის ფერისცვალების) ტაძარში დაკრძალეს. ოდესაში ამავე წელს დაიდგა მისი ძეგლიც. 1880 წელს ვორონცოვის მეუღლეც ქმრის გვერდით დაიკრძალა. მათი ერთადერთი ვაჟი — სიმონ მიხილის ძეც ოდესის გუბერნატორი იყო და 1882 წელს გარდაიცვალა (უშვილოდ გადაეგო) და მშობლების გვერდით დაკრძალეს. 1936 წელს, საყოველთაო ათეიზმისა და ბოლშევიკური ვანდალიზმის ხანაში, ვორონცოვების ნეშტი ბოლშევიკებმა ამოთხარეს, ტაძარი დაანგრიეს, მეტალის კუბოდან, სადაც გენერლის ნეშტი იდო, ამოიღეს იარაღი, ძვირფასი ორდენები და მიცვალებულების ნარჩენები უბრალოდ ქუჩაში გადაყარეს. ხალხმა ეს ნარჩენები მოიპარა და ჩუმად მიაბარა მიწას ოდესის სლობოდის სასაფლაოზე. 2005 წელს რუსულმა ეკლესიამ ძველის ადგილზე აგებულ ახალ ტაძარში, ძველ საფლავში გადაასვენა ვორონცოვები. იქვე დგას მისი ძეგლიც, რომელიც აღდგა, როგორც რუსული იარაღისა და სამხედრო დიდების სიმბოლო [3].

მიხეილ ვორონცოვი 63 წლის ასაკში გახდა კავკასიის მეფის-ნაცვალი. მას ძველი თანამდებობაც შეუნარჩუნდა. 1844 წელს, როდესაც ეს ახალი თანამდებობა მიიღო, კავკასიაში უკომპრომი-სო ომი მიმდინარეობდა. ვორონცოვი ამ ადგილებსაც კარგად იც-ნობდა და ომის სირთულესაც. მისი პირველი სამხედრო ნაბიჯები პავლე ციციანოვის არმიაში, გენერალ გულიაკოვთან ერთად სამ-სახურს, ალაზნისპირებში ლეკების წინააღმდეგ ბრძოლებს უკავ-შირდებოდა. ციციანოვისაგან მიიღო წმინდა გიორგის მე-4-ე ხა-რისხის ორდენი — მის ცხოვრებაში პირველი საუკეთესო სამხედ-რო ჯილდო. მერე იყო, რუსეთის სამამულო ომი და ქართველი გე-ნერლის, სახელგანთქმული პეტრე ბაგრატიონის კორპუსში იბ-რძოდა. ქართველებსაც იცნობდა ომებიდან, მაგრამ მაინც გაუკ-ვირდა შეთავაზება. მეგობარს, ალექსი პეტრეს ძე ერმოლოვს წერ-და: „საყვარელო ალექსი პეტრეს ძე! შენ უეჭველად გაოცდი აღ-ბათ, კავკასიაში ჩემი დანიშვნის ამბავი როდესაც გაიგე. არ დაგი-მალავ, მეც გავოცდი, როდესაც ეს თანამდებობა შემომთავაზეს — მე ხომ სამოცდასამი წლისა ვარ...“

ასეთი ბიოგრაფიისა და სულიერი სიმტკიცის მქონე ადამიანი ჩამოვიდა საქართველოში და მოუხდა იმ სამხედრო თუ სამოქალა-ქო არისტოკრაციასთან ურთიერთობა, რომელიც, მართალი რომ ვთქვათ, თავადაც ვერ გარკვეულიყო, რა უნდოდა. ახალი ჩავლილი იყო შეთქმულების ამბავი, ერთმანეთის დასმენისა და თავის მარ-თლების სამარცხვინო კორიანტელი. ცოტა ვინმემ თუ შეინარჩუნა ღირსება და მტკიცედ დაიცვა ეროვნული ინტერესი.

იყო ურთიერთგადაბრალება, გადასახლებები, ზოგი შეენი-რა, ზოგი რუსულად გადაინათლა და ხელისუფლების მეხოტბე გახდა... რუსული ხელისუფლებაც ცდილობდა მეტად დაეყვავებინ-ა ქართველებისათვის, თუნდაც იმიტომ, რომ მათი გულისნადები გაიგეს, თანაც აქვე, ომი იყო, სამკვდრო-სასიცოცხლო, სადაც ქართული სამხედრო ნიჭი ყველაზე გამორჩეულ სიტყვას ამბობდა. მეფისნაცვლის ახალი თანამდებობა რალაც დამოუკიდებლობის დონზას შეიცავდა, ილუზიას მაინც დამოუკიდებლობაზე. ახალი მე-ფისნაცვალი უბრალო რუსი გენერალი კი არა, ევროპული მასშტა-ბის მოაზროვნე იყო, უგანათლებულესი და უბრწყინვალესი თავა-დი, ტიტული შინაარსს ზუსტად რომ შეესაბამებოდა. ბევრმა ქარ-თველმა გაიკაფა მაშინ გზა ოდესისკენ, ბევრი ქალი დაქორწინდა რუს სამხედრო მოხელეზე, ბევრი ძალიან ბედნიერი იყო ამით. ცო-ტა თუ ჭვრეტდა ღრმად, კრიტიკულად... ისინი უფრო სულელებად აღიქმებოდნენ. თუნდაც პუპლია, თეკლა ბატონიშვილის ძე და რუ-სებთან შეურიგებელი — ალექსანდრე ორბელიანი. საკმარისია მო-ვიტანოთ ალექსანდრე ორბელიანის შეხედულება სახელგანთქმულ რუს მოხელეზე: „დრო ვარანცოვისა საქართველოში... სულ სხვაგ-

ვარი მოსატყუებელი დრო იყო ჩვენი ვარანცოვისაგან. ბევრის კაი-კაცობის აღერსითა მითომ კაიკაცობას გვიჩვენებდა, ნამდვილად... ვინც რუსეთის ინტერესებზე იქცეოდა, ამასთან ხელგაშლილი ჩინებს და სხვა ჯილდოებს იძლეოდა, თან ბევრი შექცევა და განცხრომა ჰქონდა ხოლმე... ქართველებს ასე ეგონათ, საქართველოში ეს ამბავი ასე დარჩებოდა. იმისთანა ჯილდოები, იმისთანა განცხრომა-შექცევანი, იმისთანა თეატრ-ლიტერატურობა, იმისთანა თავისუფლებანი და ამიტომ ვარანცოვის სახელს ადიდებდნენ — ეს რა ღვთიური კაცი მოგვივიდაო...“ [4, 49].

თავად მიხილ ვორონცოვი, კავკასიაში თავისი მოღვაწეობის დასასრულს ასე უპატიკებდა იმპერატორ ნიკოლოზ II-ს: „ მე გულმოდგინედ შევასრულე ყველა თქვენი დავალება იმისათვის, რომ მომხდარიყო მრავალეროვნული კავკასიის შერწყმა და შესისხლხორცება რუსეთთან“ [5, 369].

თავადაც შეესისხლხორცნენ ჩვენი არისტოკრატიის მონინავენი რუსეთს, ის კი არადა, ერთმა ისიც განაცხადა, ქართულად ნულარ ვწერთ, პატარა ერი ვართ და რუსულზე გადავიდეთო.

რუსეთსა და ვორონცოვზე, ყველაზე კარგად რომ დაამახსოვრა თავი ქართველებს და დღემდე გვაკამათებს ერთმანეთთან — ვორონცოვის როლის შეფასების გამო, ვფიქრობ, ბევრი არაფერია საკამათო. 1923 წელს, სუზდალის ციხეში გამომწყვდეული ქართველი მამულიშვილი გრიგოლ ლორთქიფანიძე, თავის პოლიტიკურ ტრაქტატში — „ფიქრები საქართველოზე“ — წერდა: „რუსეთი მუდამ და ყოველთვის, მიუხედავად იმისა — გარეგნულად ლიბერალობდა თუ რეაქციონერობდა, ატარებდა ერთსა და იმავე ხაზს, ემსახურებოდა ერთსა და იმავე მიზანს, სახელდობრ, საქართველოს პოლიტიკურად ნაშლისა და ქართველი ერის დენაციონალიზაციის საქმეს. გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ვორონცოვის ლიბერალიზმის ხანა საქართველოში ეროვნულ-პოლიტიკური მხრით იყო შავბნელი პერიოდი, სწორედ ამ ეპოქაში გამეფდა არამცთუ პოლიტიკური ოპორტუნიზმი, არამედ ეროვნული სულის სრული მოდრეკა და დაჩოქება უცხოეთის დესპოტიის წინაშე. პოლიტიკურად ქართველი ხალხის მონინავე ნაწილი თითქოს სრულიად გატყდა წელში, ქედი მოიხარა და ამბორო დაუნყო იმ ხელს, რომელიც მას რუსული „კნუტი“ (მათარახით) უჭრელეებდა ზურგს“ [6, 69]. ვფიქრობ, სავსებით სწორად სჯიდა ჩვენი წინაპარი.

რამდენიმე ენის მცოდნე ვორონცოვს, არც უცდია ქართულის სწავლა, მაგრამ ქართველებს გაუხსნა თეატრი, მისცა ჟურნალი, უბარლოდ, ადამიანურად მოეფერა. დაპყრობილ საქართველოს მეტი არც უნდოდა. ქართველებმა არ იცოდნენ, რომ ეს სულ არაფერს ნიშნავდა, ამგვარი ქცევა მეთოდიც იყო ევროპაში აღზრდილი დიპლომატისთვის და ჩვეულებრივი ცხოვრების წესიც.

ან, შეიძლება მაშინაც იცოდა ზოგმა, ალექსანდრე ორბელიანივით, მაგრამ 32-ის შემდეგ, დაშინებულები და მორჩილნი, უდრტვინველად მიჰყვებოდნენ დროს. გარეგნულად მაინც, მეფისნაცვალს ქართველებიც ისევე უყვარდა, როგორც ოდესელები, პეტერბურგსა და მოსკოვში უფრო წყინდებოდა და ვერ პოულობდა ადგილს. აქაური საზოგადოება ემოციურიც იყო და ღირსეულიც, ქალები — ლამაზები, გონიერები, მაგრამ ცოტა გადაჭარბებულად გატაცებულნი რუსული იარაღის სამსახურში ჩამდგარი მოხელეების თაყვანისცემით. ყველა ქართველ ქალს ეამაყებოდა რუსი მეფისნაცვლის გამორჩეული ყურადღება და, ალბათ, სამაგიერო ფლირტსაც არ ერიდებოდნენ. ვორონცოვის თავმოყვარეობასაც ასეთი დამოკიდებულება თვითკმაყოფილებასა და ბედნიერების განცდას ანიჭებდა.

და აი, ამ ფაქტს ყურადღება მიაქციეს რუსმა მწერლებმა და მოხელეებმა. ჯერ ლევ ტოლსტოიმ გამოიყვანა „ჰაჯი-მურატში“ ვორონცოვთან საექვოდ დაახლოებული მანანა ორბელიანი, მერე სხვებმა მოგონებები დაწერეს, უფრო მეტად საქართველოში მომსახურე რუსმა მოხელეებმა. XIX საუკუნის მდიდარ ქართულ ეპისტოლურ მემკვიდრეობაში ასეთი ფაქტები ცოტა ირონიული მინიმუმებით გაკრთა: ბარათაშვილი და მისი სახელოვანი ბიძა — გრიგოლი თანამემამულე ქალებს დავინყებასა და სხვა ცნობილებზე თუ ასაკოვან, მოდაში შემოსულებზე გაცვლას საყვედურობდნენ. ეს მოდაში შემოსულები იყვნენ ბარიატინსკი თუ ვორონცოვი, ბოროზდინი თუ ბარონ ნიკოლაი, გაგარინი თუ ჟელიხოვსკი... ანდრეევსკიც ერთი იმათგანი იყო, ქართველ ქალზე რომ დაქორწინდა. მედიცინის დოქტორი ერასტი სტეფანეს ძე ანდრეევსკი 1837 წელს დაინიშნა ვორონცოვის დივიზიის ექიმად. 1845 წელს ჩამოჰყვა მეფისნაცვალს კავკასიაში, ახლდა მას დარგოს ექსპედიციაში ჩეჩნეთსა და დაღესტანში, 1847 წელს დროებით მართავდა საექიმო ნაწილს კავკასიაში, იმყოფებოდა ჯარში სალთის ალებისას დაღესტანში, 1854 წელს დაინიშნა სამედიცინო საბჭოს წევრად. ის, როგორც ელენეს ნათესავი და ვორონცოვის თანამშრომელი, დაწვრილებით აღწერდა ვორონცოვის ძეგლის გახსნის ცერემონიალს თბილისში 1865 წლის 25 მარტს, ძველ ამბებსაც იხსენებდა და უკავშირებდა ახალს.

„ელენა დაპატიჟებულ სტუმრებს შორის იყო. ზეიმი სადილითა და მუშტაიდის ბაღში გამართული საღამოთი დასრულდა. წარმომიდგენია, ამ ზეიმმა რა მოგონებები გააღვიძა არცთუ შორსმხედველი, ცოტა თავქარიანი, მაგრამ ძალიან კეთილი და საყვარელი ქართველი ქალის სულში.

ვორონცოვს უყვარდა ელენე. მაგრამ უყვარდა თავისებურად, და ეს თავისებური სიყვარული ძალზე უმანკო იყო. ასეც ხდე-

ბოდა: მეფისნაცვალი მივიდოდა ხოლმე მასთან სადილობამდე ცოტა ადრე ცხენით, ცხენებს სახლში გააგზავნიდა და ელენასთან საათობით იჯდა, მერე სახლში ფეხით ბრუნდებოდა“...

ელენე ორბელიანთან ვორონცოვის დამოკიდებულების საინტერესო ყოფითი დეტალებია გადმოცემული ანდრეევსკის მოგონებაში: „დილიდან გზავნიდა თაიგულებსა და ტკბილეულს, ხანდახან რაიმე მცირე, უფრო ძვირადღირებულ საჩუქარს. როდესაც ჯდებოდა მასთან სათამამოდ და კნიაგინია ელენას არ უმართლებდა, საკუთარ ცოლსა და თავის თავს მოპარავდა ფიშკას და ჩუმიად შეაპარებდა ელენეს და ა. შ... სხვათაშორის, ყველაფერი ეს ღირსეული, მისი სქესისათვის დამახასიათებელი ანგარების გარეშე ხდებოდა. ის არაფერს ითხოვდა ქალისგან. დიდი, დიდი, თავადს საკუთარი თავისთვის კნიაგინია ელენას ხელზე კოცნის უფლება მიეცა. აღდგომა დღეს კი, უჩუმრად, რუსული ჩვეულებისამებრ სამჯერ ეამბორებოდა ხოლმე. სხვა ყველაფერში მათი ურთიერთობა უმნიშვნელო იყო, ყოველ შემთხვევაში სრულიად უცოდველი. ის არც ახალგაზრდობაში ყოფილა დიდი მექალთანე, ასაკში შესვლის შემდეგ კი, მითუმეტეს. თავადმა მიხეილ სიმონისძემ თავის ანდერძით ელენეს არაფერი დაუტოვა. ვაჟისადმი მიწერილ წერილში ის მინიშნებად, რომ მას ჩემთვის (ე.ი. ანდრეევსკისათვის) უნდა მოეცა ნათასი მანეთი, თუკი მოვიტხოვდი, მაგრამ მე ეს ნართაული მინიშნება ვერ თუ არ გავიგე და არაფერი მომიტხოვია...

... და როდესაც საშობაო ზეიმზე იყო, მუშტაიდის ბაღში, ჩავლილი, ტკბილი, ან უკვე გარდასული დროიდან რამდენი რამის წარმოდგენა და გახსენება შეეძლო, რამდენ რამეს მიწვდებოდა საბრალო ელენეს შინაგანი მზერა. ის ალბათ ბედნიერიც იყო იმ დიდებული და ბედნიერი დღეების გახსენებით, რომელიც ბევრად სჯობდა სინამდვილეს“[7, 322].

არანაკლებ საინტერესოა მ. ი. ოლშევსკის მოგონებები, რომელიც 1894 წელს „რუსკაია სტარინის“ 81-ე ნომერში გამოქვეყნდა. ელენე ორბელიანის შესახებ მოგონებაში ვკითხულობთ: „ელენა ე., ქვრივი, იმდენად სილამაზით კი არ იყო გამორჩეული, რამდენადაც თავაზიანობითა და მოყვარულობით. ერთი მოხუცი არისტოკრატი (იგულისხმება მ. ვორონცოვი) ისეთი გატაცებით ეთაყვანებოდა მას, რომ საათობით მის გვერდით მყოფს, საკუთარი ღირსებაც ავიწყდებოდა და მხარის საქმეებიც. მაგრამ ქალის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ მას გულთამჟვრობელის სიყვარულითა და ნდობით ბოროტად არასდროს უსარგებლია. როგორც კი იმ კაცმა ტფილისის დიდი მოხელის პოსტი დატოვა, ქალმა დაიბრუნა ქართული კოსტიუმი და სრულიად კარჩაკეტილი ცხოვრება დაიწყო“... [8,81].

„რუსკაია სტარინას“ იმავე ნომერში (გვ.152) გამოქვეყნებულია ა. ა. ხარიტონოვის მოგონებები, სადაც საუბარია ვორონცოვის გატაცებაზე ელენე ორბელიან-ერისთავით. მოგონებიდან ირკვევა, რომ 1852 წელს, ვორონცოვი ისვენებდა ბორჯომში, მას მოუმიზეზებია რძლის — მარია ვასილის ასულ ვორონცოვას დაბადების დღე და ბორჯომიდან წამოსულა კოჯორში, სადაც იმყოფებოდა რძალი. ვორონცოვი ერთი თვე დარჩენილა კოჯორში, ყოველდღე ჩამოდოდა თბილისში და საათობით რჩებოდა თავის უკანასკნელ სიყვარულსა თუ გატაცებასთან — ელენე ორბელიანთან [8,152].

ელენე ორბელიანის სილამაზეს ბევრი რუსი მოხელე იგონებდა. ბარონი ტორნაუ, აღწერდა რა ბარონ როზენის სასახლეში ჩატარებულ სხვადასხვა წვეულებებს, ბალებსა და მეჯლისებს, გამოჰყოფდა მის სილამაზეს და წერდა: ვის დაავინყდება სილამაზით გამორჩეული მშვენიერი ელენე ორბელიანი და მისი დაო. ლაპარაკი იყო ელენეს დაზე — მარიამ — მაიკო ორბელიანზე, ნიკო ფალავანდიშვილის ცოლზე.

ელენე ორბელიანს, სიბერის ყამს, იგონებს მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი, პოეტ ვახტანგ ორბელიანის ასული, რომლის მეუღლე იყო ალექსანდრე ორბელიანი, სამხედრო პირი (მარიამის ბიძაც, მამის ძმა, ალექსანდრე ორბელიანი იყო, თეკლე ბატონიშვილის ვაჟი. ქმარი მისი შორეული ნათესავი იყო, ჩვენ „მესამეები ვიყავითო, მამაჩემი და მისი ბებია ბიძამეილები იყვნენო, — წერდა მარიამ ორბელიანი).

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანის მოგონებიდან: „ ჩვენს დაბრუნებისთანავე ჩემმა დედამთილმა (ოჯახი პოლონეთში მოგზაურობიდან დაბრუნდა — დ. ქ.) მოიკითხა თავისი ნათესავები: მუხრან-ბატონები და ერისთავები... ინახულა აგრეთვე თავისი საყვარელი მეგობარი ელენე ერისთავისა, რომელიც მეც ძალიან მიყვარდა. იგი ჩვენი დიდი ხნის მეგობარი იყო და ხშირად დავდიოდი მათ სახლში, რომლის აივანი მტკვარს გადაჰყურებდა კუკიის ხიდის ყურთან ალექსანდრეს ბაღის პირდაპირ. ძალიან მიყვარდა ყოფნა ამ საუცხოვო მოხუცთან. დღისით, რა დროც არ უნდა ყოფილიყო, ჩემი დედამთილი და ის საგარეოდ უნდა ყოფილიყვნენ ჩაცმულნი (ჩემს დედამთილს ევროპულად ეცვა, ხოლო მისი მეგობარი ქართული გემოვნებით შეკერილ კაბას ატარებდა). ისინი სულ მუდამ ალერსიანნი იყვნენ, სულიერი სილამაზის პატრონნი, რაც ნათლად ეტყობოდათ მათ ტკბილ სახეებზე. ელენე ერისთავს, როგორც ამბობდნენ, ვორონცოვი დაჩოქილი უნახავს მის ფეხებთან, მაგრამ იმდენად სათნო ყოფილა, რომ არავის სმენია, რომ მისი სახელი ოდნავაც შებღალულიყო. დარბაზში ერთ-ერთ მაგიდაზე თა-

ვისი თაყვანისმცემელი ვორონცოვის სურათი ედგა, ფერადი ნამლებით დახატული...“[9, 94].

მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანის ამ მოგონებებში გადმოცემულია მათი პოლონეთში მოგზაურობის შთაბეჭდილებებიც. პოლონეთში ორბელიანებმა მოინახულეს კავკასიის ყოფილი მეფისნაცვალი ალექსანდრე ივანეს ძე ბარიატინსკი, რომელსაც ცოლად მარიამ ორბელიანის ბიძაშვილი, დიმიტრი ორბელიანის ასული, (ისიც ელენე ორბელიანი) ჰყავდა.

გრიგოლ ორბელიანი ხშირად ახსენებს წერილებში ელენესა და მის დეიდაშვილს, სამხედრო ექიმ ანდრეევსკის ცოლს — ბარბარეს. პოეტი-გენერალი ამაცობდა თავისი ჩინ-მედლებით და რუს გენერლებზე აღტაცებულ ქართველ ქალებს, მათ შორის ელენესაც, ხშირად ნიშნისმოგებით უთითებდა თავის ჯილდოებზე. 1849 წელს, ილია ორბელიანისადმი წერილში, ძმას თხოვდა: „ჩემმაგიერ უთხარი ელენესა და ბარბარე ანდრეევსკისასა, რომ თქვენი ბარიატინსკი ხიდქვეშ-თქო, მე ხალათებზეც მიკერია ვარსკვლავები და ის კი არ იცი, ვინა ბრძანდება?“[10, 200].

თუ ვის ეჯიბრებოდა პოეტი სამხედრო ჯილდოებში, მივხვდებით, თუ თვალს გადავავლებთ, თუნდაც ზერელედ, მოგვიანებით კავკასიის მეფისნაცვლისა და ფელდმარშლის, ალექსანდრე ივანეს ძე ბარიატინსკის ბიოგრაფიას. 1835 წლიდან ბარიატინსკი უკვე შეუდგა სამხედრო კარიერას. ის მხოლოს 1856 წელს იქნა დანიშნული კავკასიის ჯარების მთავარსარდლად და მეფისნაცვლად, მანვე შეიპყრო შამილი 1859 წელს აულ ლუნიბში. ბარიატინსკი (1815-1879) ამ სამხედრო წარმატებამ მართლაც რჩეული გახდა, თუმცა მისი გამარჯვება ბევრად განაპირობა ქართველი სამხედროების, მათ შორის ორბელიანის, თავდადებამ და კავკასიის მთებში ბრძოლის გამოცდილებამ.

ელენე (ელისაბედ) დიმიტრის ასული ორბელიანი (1833-1899) იყო დიდი ქართველი მეფის — ერეკლე მეორის შვილთაშვილი (თეკლა ბატონიშვილის შვილიშვილი). მამამისი — დიმიტრი ვახტანგის ძე ორბელიანი (1806-1882) 1832 წლის შეთქმულების აქტიური მონაწილე, რუსული ხელისუფლებისაგან შეწყნარებული, 40-50-იან წლებში სხვადასხვა თანამდებობაზე იყო, კავკასიის მეფისნაცვლების — მიხეილ ვორონცოვისა და ალექსანდრე ბარიატინსკის კეთილგანწყობით სარგებლობდა. ელენეს დედაც ორბელიანის ქალი იყო — მარიამ ლუარსაბის ასული (1812-1866). ელენე 1833 წელს დაიბადა. პირველად დაქორწინდა რუს სამხედრო მოხელეზე — ვლადიმირ ალექსანდრეს ძე დავიდოვზე (ბარიატინსკისთან დუელში გარდაიცვალა 1862 წელს), შემდეგ კი — ბარიატინსკის მეუღლე გახდა. ეს ქორწინება და დუელი, როგორც ვიტე აღ-

ნიშნავს თავის მოგონებებში, უჩვეულო რუსეთისთვისაც კი სენსაცია იყო.

კავკასიის მეფისნაცვალ ბარიატინსკი (1856-1862 წწ.) რუსეთის წარჩინებული ბოიარის, ვოევოდებისა და სამხედრო პირების, რიურისკების შთამომავალი, იყო ძალზე ექსცენტრული ადამიანი, უარი თქვა ნიკოლოზ I-ის მიერ შეთავაზებულ საცოლეზე, რომელიც სტოლიპინების წარჩინებული საგვარეულოს ეკუთვნოდა, თანაც, ლამაზიც იყო და მდიდარიც, რისთვისაც მეფე გაანაწყენა. ახალმა მეფემ ალექსანდრე II — მ გამოგზავნა კავკასიის მეფისნაცვლად [10]. მოპოვებული გმირობისათვის, — აულ ლუნიბის აღებისა და შამილის დატყვევებისათვის, — 44 წლისამ მიიღო ფელდმარშლის უმაღლესი ნოდება, ის ყველას თვალში გმირი გახდა, მათ შორის ქალებისთვისაც, რომელთა შორის ქართველებიც იყვნენ. შეუყვარდა ადიუტანტის ქართველი ცოლი — ელისაბედ ორბელიანი. ბარიატინსკის სიმამრი დიმიტრი ორბელიანი (1797-1868) იყო გენერალ-მაიორი, კავკასიის ომების მონაწილე, ტფილისის თავადაზნაურობის წინამძღოლი (მარშალი). დიმიტრი ორბელიანი და მისი ძმები — ვახტანგი (პოეტი) და ალექსანდრე ორბელიანები 1832 წლის შეთქმულების აქტიური მონაწილენი იყვნენ. ბარიატინსკი მექალთანეობით იყო განთქმული და არავის გაკვირვებია მისი არშეიკობა ადიუტანტის მოხიბლავ ცოლთან, ვერც ვერავინ წარმოიდგენდა, რომ ეს ურთიერთობა სერიოზულ სახეს მიიღებდა. ყველაფერი კი იმით დამთავრდა, რომ ბარიატინსკიმ მოიტაცა ადიუტანტის ცოლი, ის ევროპაში წაიყვანა და „საზღვარგარეთ მკურნალობის“ მომიზეზებით საპატიო თანამდებობა მიატოვა. მაშინდელი რუსული კანონით, ამ ქმედებით მან თავის წარმატებულ კარიერას ჯვარი დაუსვა. მისი თხოვნა მხოლოდ 1862 წელს დააკმაყოფილეს, როდესაც ცხადი გახდა ყოფილი მეფისნაცვლის გადაწყვეტილების შეუცვლელობა. შეურაცხყოფილმა ქმარმა მასთან დუელიც კი გამართა და დაიღუპა კიდეც. დუელში მებრძოლი ფელდმარშალი სენსაცია იყო მაშინდელი რუსეთისათვის. ელენეს გულისთვის გაიღო მან ეს დიდი მსხვერპლი, რასაც იგონებს გრაფი სერგეი იულის ძე ვიტტიე: „მის ადიუტანტთა შორის იყო პოლკოვნიკი დავიდოვი, რომელიც კნიაჟნა ორბელიანზე იყო დაქორწინებული. კნიაჟნა ორბელიანი საშუალო ტანის(არცთუ მაღალი), ჩვეულებრივი აღნაგობის ქალი იყო, მაგრამ სახე ჰქონდა ძალიან მეტყველი, კავკასიური ტიპის. ბარიატინსკიმ თავისი ადიუტანტის ცოლს დაუნყო არშეიკობა... ყველაფერი კი იმით დამთავრდა, რომ ერთ მშვენიერ დღეს ბარიატინსკი კავკასიიდან გაემგზავრა და თან ადიუტანტის ცოლი გაიტაცა. კავკასიის მთიელთა მსგავსად, მან ქალი ისეთ ადგილზე გადაძალა, სადაც ვერავინ მიაგნებდა და ვერ წაართმევდა. აი, სინამდვილეში რა იმალებოდა მისი სიტყვების უკან: საზღვარ-

გარეთ ვმკურნალობო“. გასაგებია, რომ სხვის ცოლთან გაქცევა მოკლე დროში უკან დაბრუნებას არ ითვალისწინებდა“...[11].

ბარიატინსკიმ ცოლთან 20 წელი იცხოვრა. მართლმადიდებლურ რუსეთში ამგვარი ქორწინება ისჯებოდა, ამიტომ გენერალმა სამუდამოდ დაკარგა სამშობლოში ჩასვლის უფლება. თუმცა, რუსეთისთვის განეული სამსახურისათვის, ბარიატინსკის რუსეთის იმპერატორმა ალექსანდრე II-მ აჩუქა ვარშავის ახლოს მამული სკერნევიცი. ბარიატინსკის ქართველ მეუღლეს ასე იხსენებდა მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანი: „1875 წელს მე, ჩემი მეუღლე, დედამთილი და მისი მსახური დედაკაცი სოფიო ვარშავაში გავემგზავრეთ. ბიძა დიმიტრი სკერნევიციდან მოვიდა ჩვენს წასაყვანად. მეტად აღერსიანად დაგვიხვდნენ ცოლ-ქმარი ბარიატინსკები. ჩემი ბიძაშვილი ლიზა სიხარულისაგან ტიროდა. მე ის პატარაობიდანვე არ მენახა და თითქმის არ ვიცნობდი, მაგრამ ერთმანეთს მაშინათვე დავუახლოვდით. ლიზა ბარიატინსკისა ეშხიანი იყო. მეტად ლამაზი თვალები ჰქონდა, ჭკვიანობის გამომხატველი, ცოცხალი, ერთი ბენო სიტლანქე არ ეტყობოდა. მასაც ჩვენი ოჯახის სხვა წევრებივით მეტად უყვარდა ჩემი ძმა ნიკოლოზი და უნდოდა მისი ცხოვრების ამბავი დაწვრილებით გაეგო. გამომკითხა ამბავი ჩემი და თავისი ნათესავ-მეგობრებისა, ვინც საქართველოში დატოვა და ვისი ნახვის იმედიც სამუდამოდ დაჰკარგოდა. როცა ის ლაპარაკობდა, ეტყობოდა საშინლად ნალვლობდა ყველა იმ წარსულისათვის, რომლის უკან დაბრუნება ყოვლად შეუძლებელი იყო. ქმართან თავს ბედნიერად ვერა ჰგრძნობდა, იმ ქმართან, რომელიც ქალების მუსუსად ითვლებოდა და თითქო თავს ევლება თავის ცოლსო და მაინც მოხუცებულობის დროსაც კი თავისას არ იშლიდა, ლამაზ ქალებს არ ეშვებოდა. ვგრძნობდი, რომ ლიზა უბედური იყო, სრულებით გულგრილად უცქეროდა იმ ფუფუნებას, რომელიც მას გარს ეხვია და მეც უმეტესად შემეყვარდა“[9, 99].

ცოლ-ქმარ ბარიატინსკებს ჰყავდათ შვილი — კირილი — კირილ ალექსანდრეს ძე ბარიატინსკი (1871-1937), რომელმაც რეპრესიების შიშით, 1916 წელს გადაიკეთა გვარი და დოკუმენტებით გახდა კირილ მეთოდეს ძე ობრაზცოვი. 1937 წელს დახვრიტეს „სამშობლოს მტრის“ იარლიყით. კირილს ჰყავდა ვაჟი — ვასილ კირილის ძე ბარიატინსკი-ობრაზცოვი, დაბადებული 1920 წელს, რომელიც საბჭოთა არმიის ოფიცერი იყო, II მსოფლიო ომში დაიჭრა და მიიღო კონტუზია, დაჯილდოებული იყო სამხედრო ორდენებით. იგი 1993 წელს გარდაიცვალა. ბარიატინსკის შვილიშვილი ოლგა შჩერბატოვა 1940 წელს ცოლად გაჰყვა ქართველ ემიგრანტს, ალექსანდრე ჭავჭავაძის შთამომავალს, ქაქუცა ჩოლოყაშვილის თანამებრძოლს — მერაბ ჯორჯაძეს. ოლგას დედისგან ნა-

ჩუქარი ჰქონდა ბარიატინსკის კუთვნილი ქართული ჯვარი, რომელიც ქმრის სურვილით საქართველოს დაუბრუნა. აი, ის რაც ელენე ორბელიანისა და ალექსანდრე ბარიატინსკის შთამომავლებზე ვიციით.

მეფისნაცვალ ბარიატინსკი ჟენევაში, 1879 წელს გარდაიცვალა. მას ანდერძი შეუსრულეს და რუსეთში, მშობლიურ კურსკის გუბერნიაში, სოფელ ივანოვსკში დაკრძალეს.

ელენე (ელიზავეტა) ორბელიანი-ბარიატინსკისამ ამის შემდეგ, მართალია ოცი წელი იცოცხლა, მაგრამ, როგორც ჩანს, მიღებული სულიერი ტრამვები იმდენად ძლიერი იყო, რომ მოხუცებული გაგიჟდა. იგი სპეციალურ კლინიკაში, აახენში, ბერლინის ახლოს, 1899 წელს გარდაიცვალა. დასაფლავებულია ივანოვსკში, კურსკის გუბერნიაში, ქმრის გვერდით.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გრიგოლ ორბელიანი, წერილები, აკაკი გაწერელიას რედაქტორობითა და შენიშვნებით, წიგნი I, თბილისი, 1936.
2. Л. Н. Толстой, Собрание сочинений в восьми томах, Т. 7, Москва, 1996.
3. [http://ru.wikipedia.org/wiki/ Воронцов, Михаил Семёнович](http://ru.wikipedia.org/wiki/Воронцов,_Михаил_Семёнович).
4. XIX საუკუნის ქართველი მოღვაწენი, ზაზა აბზიანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2009.
5. Акты Собранные Кавказской Ахеографической Комисией, ред. Ад. Берже, т. X, Тифлис, 1885.
6. გრიგოლ ლორთქიფანიძე, ფიქრები საქართველოზე, თბილისი, 1995.
7. Э.С. Андреевский, «Воспоминания», «Кавказ», 1893.
8. «Русская старина», июнь, 1894.
9. მარიამ ჯამბაკურ-ორბელიანის მოგონებები, XIX საუკუნის ქართველი მოღვაწენი, ზაზა აბზიანიძის რედაქტორობით, თბილისი, 2009.
10. [www.ru.wikipedia.org/wiki/ Барятинский, Александр Иванович](http://www.ru.wikipedia.org/wiki/Барятинский,_Александр_Иванович); www.hrono.ru; www.liveinternet.ru
11. www.lib.ru. /Витте Ю. , Воспоминание, Москва, 1923.

Dodo Chumburidze

*Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili
Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute
of History and Ethnology, Chief research scientist of
the Department of Modern and Contemporary History*

**Some Details of Lives and Activities of the Russian Vicegerents –
Mikhail Voroncov and Alexander Bariatinski in Tbilisi**

Summary

The post of vicegerent in the Russian empire was first established by Ekaterina II in 1775. In 1796 Emperor Paul I abolished this post. In 1801 the post of vicegerent was established in occupied Kartl-Kakheti kingdom and lately in other parts of Georgia which were gradually occupied by Russia. In 1844 Russian government re-established the post of vicegerent with much more rights in the Caucasus. This official should have to use granted rights for complete enslavement of the Caucasus. Outstanding role in fulfilling the mission of the Russian empire was played by two vicegerents - Mikhail Voroncov and Alexander Bariatinski. Voroncov spent nearly 10 years in the Caucasus. He did a lot and even left his own trace in the social-political and cultural-educational spheres. At the end of his activity he should have to report Nikolai I that the mission was fulfilled if not Shamil's final defeat and complete capture of the Caucasus by Russia that became a lot of Bariatinski only. These two Russian officials who had supreme awards and military ranks differed by professional or just personal features. First of all it was their nature, education and moral principles. And still, there is something that united these two different persons, something that they have in common.

Voroncov's and Bariatinski's fate, except the devoted fight for complete capture of the Caucasus, was alike. Georgian women played an outstanding role in the lives of these undoubtedly strong persons. The names of these two Georgian women were identical. The first name of both was Elene and the second one Orbeliani. Russian officials of those days often were telling about the facts of these relations. The memories are preserved only in Russian lingual press of the 19th century that was issued in Georgia. These relations were partly represented in the epistolary literature. Except the details of Voroncov's and Bariatinski's lives, memoirs of the Russian authors: Andreev, Volshevski, Kharitonov, Vitte, Tornau and also Georgian memoirists: Mariam Jambakur-Orbeliani and Elisabeth Eristavi are given in the article. They tell us the stories of their lives in Tbilisi. These materials represent Tbilisi every-day social life of the 1950s from the interesting angle.

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

ილია ხონელის აკონომიკური ნაშრომები

XIX საუკუნის ბოლო მეოთხედის ქართული საზოგადოებრივი აზრის ისტორიაში, ილია ხონელს (ბახტაძეს) (1859-1900), როგორც კალამნაყოფიერ პუბლიცისტს, ერთ-ერთი გამორჩეული ადგილი უკავია. მისი ნარკვევები, ფელეტონები, ლიტერატურულ-კრიტიკული ნერილები, მოთხრობები, ეტიუდები, ესკიზები, ისტორიული სტატიები - კავკასიაში იმ დროს გამომავალ თითქმის ყველა პერიოდულ გამოცემაში იბეჭდებოდა. ისინი დიდი მონონებით სარგებლობდნენ როგორც ქართულ, ისე რუსულენოვან მკითხველთა შორის.

ილია ხონელმა, როგორც პრინციპულმა და გონებამახვილმა ყურნალისტმა, ჯერ კიდევ პეტერბურგის უნივერსიტეტში სწავლის დროს, ყურადღება მიიქცია, ს. მესხის „დროების“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული ფელეტონით - „ვიტიროთ თუ ვიცინოთ?“, რომელშიც გამოკვეთილად ჩანდა ახალგაზრდა ავტორის „გონებამახვილობა, აზრის სითამამე და ნიჭი კერძო საკითხების ფართო საზოგადოებრივი თვალსაზრისით წარმოჩენისა“ [8, 168]. ფელეტონში, კერძოდ, საუბარი იყო იმპერატორ ალექსანდრე მეორის მკვლელობასა და ტახტზე ახალი იმპერატორის ალექსანდრე მესამის კურთხევის ფაქტზე. ახალმა იმპერატორმა თავისი გამეფება ერთგვარი ლიბერალური ნაბიჯებით დაიწყო. იმპერიაში შემავალი „ინოროდცების“ წარმომადგენლებს მისგან ზოგიერთი წყალობის მიღების იმედი გაუჩნდათ. ამით დაუყოვნებლივ ისარგებლეს პოლონელებმა და მათმა დელეგაციამ, გრაფ ზამოისკის ხელმძღვანელობით და პეტიცია მიართვა ალექსანდრე მესამეს მათი სამეფოს სახელმწიფო დაწესებულებებში, ერობებსა და ნაფიც მსაჯულთა ინსტიტუტებში პოლონური ენის შემოღების უფლება დაერთო. მათი თხოვნა ძირითადად დაკმაყოფილებული იქნა. რაც შეეხება ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წარმომადგენლებს, მათ უმაღლეს ხელისუფლებას განსვენებული იმპერატორის სახსოვრად „ინოროდცებისათვის“ მხრებ-

ზე დასაკრავი ახლადდანესებული ნიშანი - ე.წ. „ვენზელები“ მოთხოვეს და მიიღეს კიდეც...

ახალგაზრდა ჟურნალისტი, ადარებდა რა ერთმანეთს ცარიზმის ბატონობის ქვეშ მყოფი ამ ორი ერის წარმომადგენელთა სახელმწიფოებრივი აზროვნების დონეს, მწარედ შენიშნავდა: „ვიტიროთ თუ ვიცინოთ?“-ო.

მოვიტანთ, ზოგიერთ ამონარიდს ილ. ხონელის ხსენებული ფელეტონიდან...

„მოგეხსენებათ, - წერდა ფელეტონისტი, - 1 მარტის უბედურების გამო, პეტერბურგში შეიკრიბნენ დეპუტატები რუსეთის სხვადასხვა კუთხეებიდან.

ჩამოვიდნენ ჩვენებიც, კავკასიიდან. დეპუტატებმა ალასრულეს თავიანთი დანიშნულება, თავყვანი სცეს მიცვალებული ხელმწიფის გვამს, გამოუცხადეს მის უდიდებულესობას, ახალ ხელმწიფეს, თავისი ქვეშევრდომითი გრძნობები და დაფიქრდნენ, რა ვქნათ ახლაო?

...ყველა დეპუტატებში ორმა მიიზიდა პეტერბურღელი საზოგადოების ყურადღება: პოლშისამ და საქართველოსამ (გულისხმობს ქუთაისის გუბერნიის თავადაზნაურთა წარმომადგენლებს - გ.ს.) ეს გასაკვირველიც არ არის. ორივე ეს მხარეები არ შეადგენენ რუსეთის ბუნებით ნაწილს, ორივეს პოლიტიკური მდგომარეობა ახლა ერთი და იგივეა [10]

ილ. ხონელის თქმით, პოლშის დეპუტაციის წევრს, გრაფ ზამოისკის პეტიცია მიუერთმევია ხელმწიფე იმპერატორისათვის, რათა მის იმპერატორობით უდიდებულესობას, პოლშისათვის სხვადასხვა შემსუბუქებანი მიენიჭებინა... კერძოდ, ნაციონალური ენა აღედგინა, როგორც სასწავლებლებში ისე სამსჯავროებში და საზოგადოდ, ოფიციალურ მინერ-მოწერაში... ხელმწიფე იმპერატორს მოუსმენია ეს პატრიოტული თხოვნა და ზედ ისეთი პასუხი დაურთავს, „როგორიც ეკადრებოდა კეთილშობილის ქვეყნის კეთილშობილ შვილსო“ (იქვე).

პოლონელთა მიბაძვით, ქართველ დეპუტატებსაც გასჩენიათ სურვილი, რაიმე თხოვნით მიემართათ გვირგვინოსნისათვის და მეტი ვერაფერი მოუფიქრებიათ, გარდა „ვენზელებისა“ - „ყველასათვის მიუციათ და ჩვენ კი გამოგვტოვესო“. მოუხერხებიათ კიდეც ერთი მაღალ-ხარისხოვანი პირის დახმარებით“ ამ თხოვნის დაკმაყოფილება...

ილ. ხონელის აღნიშნულ ფელეტონს „დროების“ მომდევნო ნომერში აკაკი წერეთელი [12] და სხვები გამოეხმაურნენ.

ილ. ხონელმა თავისი პრაქტიკული ჟურნალისტური მოღვაწეობის ოცი წლის მანძილზე, შთამომავლობას მეტად ღირებული პუბლიცისტური მემკვიდრეობა დაუტოვა. იგი 42 წლის ასაკში გამოაკლდა ქართველ კალმოსანთა რიგებს. იმ ხანებში არ დარჩენილა არა მარტო კავკასიაში, არამედ იმპერიის სატახტო ქალაქებში გამომავალი ბეჭდური ორგანოებიც კი, რომელსაც თავისი მკითხველები-სათვის მისი გარდაცვალების ამბავი არ ეცნობებინოს. მაგ., პეტერბურგის გაზეთ „Россия“-ში დაბეჭდილმა აღ. ამფითეატროვის სიტყვებმა კი ყველა გულის სიღრმემდე შეძრა. „კავკასიამ ჯერ არ იცის, ვინ დაჰკარგა განსვენებულის სახით. ბევრი დრო გაივლის, სანამ მის საფარძელს სხვა ვინმე დაიჭერდეს კავკასიის მწერლობაში... ქართველ ილია ბახტაძეს ბადალი არ ჰყავდა როგორც ფელეტონისტს რუსეთის თანამედროვე მწერლობაში“ [17]

* * *

ილ. ხონელის პუბლიცისტურ და სამწერლო მოღვაწეობაზე აქ საუბარს აღარ გავაგრძელებთ და უფრო ვრცლად მის ეკონომიკურ და ეთნოლოგიური ხასიათის გამოკვლევებზე შევჩერდებით, რომლებსაც, როგორც პირველწყაროს, დღემდე არ დაუკარგავთ მნიშვნელობა. მართალია, ისინი არაერთ ქართველ მკვლევარს აქვს დამონმებული (გერონტი ქიქოძე, პაატა გუგუშვილი, დავით ნაცვალაძე, გელა საითიძე, ელგუჯა ჩადუნელი და სხვ.), მაგრამ საგანგებო კვლევის საგნად დღემდე არავის გაუხდია.

ილია ხონელი ჯერ კიდევ გაზეთ „დროებაში“ თანამშრომლობდა, როცა რუსეთის ხელისუფლების ინიციატივით, ამიერკავკასიის სახელმწიფო გლეხთა ეკონომიკური ყოფა-მდგომარეობის შესასწავლად მასალების შეგროვება დაიწყო.

1883 წელს იმპერიის სახელმწიფო ქონებათა მინისტრი, სტატმდივანი მ.ნ. ოსტროვსკი თბილისში ყოფნის დროს რეგიონის სახელმწიფო გლეხთა ეკონომიკური მდგომარეობით დაინტერესდა, მაგრამ ადგილობრივი დანესებულებების დოკუმენტებში ვერ მონახა რა ზუსტი მონაცემები, განკარგულება გასცა — დაუყოვნებლივ შედგომოდნენ ამ კატეგორიის გლეხთა შესახებ მასალების მოკვლევას. 1884 წლის დასაწყისიდან უკვე დანყებული იქნა ცალკეული მაზრების მიხედვით საჭირო ცნობების შეგროვება. საქმეს რუსეთის შიდა გუბერნიებიდან მოწვეული სპეციალისტები აწარმოებდნენ, მაგრამ მათ მიერ შესრულებული სამუშაოები უხარისხო აღმოჩნდა, ვინაიდან მომკვლევთ ენის უცოდინრობის გამო ადგილობრივ მოსახლეობასთან თარჯიმნების დახმარებით უხდებოდათ ურთიერ-

თობა. ამიტომ მინისტრმა კავკასიაში თავის რწმუნებულს ი.ი. ტიხეევს დაავალა, ამ საქმეში ადგილობრივი მკვიდრნი ჩაებათ, რომელთაც უმაღლესი განათლება ექნებოდათ მიღებული. ამ მიზნით მობილიზებული 18 ახალგაზრდა სპეციალისტიდან 10 ადგილობრივი მოსახლეობის წარმომადგენელი იყო. ესენი იყვნენ: ე.ო. იოსელიანი, ა.მ. არღუთაშვილი, მ.ვ. მაჩაბელი, გ.ნ. კუჭაევი, ს.პ. ზელინსკი, დ.პ. ნოსოვიჩი, ი.ლ. ბახტაძე და სხვ.

1884 წელს დაწყებული მუშაობა 1885, 1886, 1887 წლებშიც გრძელდებოდა. კომისიის მუშაობას ი. ტიხეევი ხელმძღვანელობდა. მის მიერ სახელმძღვანელოდ შედგენილი ინსტრუქცია და პროგრამა ისეთ საკითხებზე პასუხის გაცემას ითვალისწინებდა, როგორც იყო: დასახლებული პუნქტებისა და საზოგადოებების დასახლება; მოსახლეობის სარწმუნოებრივი კუთვნილება; მეკომურთა რაოდენობა; მამაკაცთა და დედაკაცთა სულადობრივი რაოდენობა; მიწების საკმარისობა; გლეხობის დამოკიდებულება სახელმწიფო ტყეებისადმი; საზოგადოებების დამოკიდებულება სახელმწიფო იალაღებისა და ყიშლაღებისადმი; გლეხობის დამოკიდებულება საკუთარ მფლობელობაში მქონე მიწებისადმი და ა.შ.

მოძიებული მასალები თვით მომკვლევთა მიერ კლასიფიცირდებოდა და თავდაპირველად „ნაკვეთების“ სახით გამოდიოდა, ხოლო შემდეგ ი. ტიხეევის განკარგულებითა და წინასიტყვაობით ტომებად დაიბეჭდა საერთო სათაურით: „Материалы для изучения экономического быта государственных крестьян Закавказского края“ („მასალები ამიერკავკასიის მხარის სახელმწიფო გლეხთა ეკონომიკური ყოფა-ცხოვრების შესწავლისათვის“). „მასალების“ სულ შვიდი ტომი გამოვიდა; ტომები თბილისში, ლიბერმანის ტიპოგრაფიაში დაიბეჭდა.

პირველი ტომის წინასიტყვაობაში, რომელშიც ილ. ხონელის (ბახტაძის) ვრცელი გამოკვლევაცაა დაბეჭდილი, ი. ტიხეევი წერდა: წინამდებარე გამოცემა მოიცავს ამ „მასალებში“ მოთავსებულ მონაცემებს, ცალ-ცალკე მაზრებისა და მაზრების ნაწილების შესახებ... და რომ კრებულში შეტანილი მონაცემები საფუძვლად დაედება სახელმწიფო გლეხთა მინის მტკიცე მონყობის საქმესო; გლეხობაზე ზრუნვით არის გადადგმულიო და ა.შ [1, 1-2].

„მასალების“ პირველი ტომი 700-ზე მეტ გვერდს მოიცავს და სამი ნაწილისაგან შედგება. თითოეულ ნაწილს თავისი ავტორი ჰყავს. ტომის თითქმის ნახევარი - ი. ბახტაძის კალამს ეკუთვნის. მის გამოკვლევაში, რომელიც შესავლისა და ოთხი თავისაგან შედგე-

ბა,საუბარია მხარეში რუსეთის ბატონობამდე არსებულ ხარკისა და ბეგარის ფორმებზე, რუსეთის ხელისუფლების მიერ ძველი, ე.ი. ტრადიციული სახარკო და საბეგრო გადასახადების გაუქმებასა და ახლის დამკვიდრების თაობაზე და ა.შ.

თავისი მოცულობით ყველაზე უფრო ვრცელია მეოთხე თავი, რომელიც თავის მხრივ, რვა ქვეთავად იყოფა.

თითოეული თავი დაწერილია საქმის ცოდნით; ავტორი ეყრდნობა პრობლემის ირგვლივ არსებულ ისტორიულ მასალებს; ქართულ, სომხურ, რუსულ ქრონიკებს; ძველ სიგელ-გუჯრებს; ცალკეულ მკვლევართა ნაშრომებს და ა.შ. ყოველივე ეს სარწმუნოს ხდის იმ ობიექტურ თუ სუბიექტურ მიზეზებს, რომლებზეც დამოკიდებული იყო ამიერკავკასიის მშრომელი გლეხობის ეკონომიკური მდგომარეობის ცვლილებანი.

ილ. ბახტაძეს მიაჩნდა, რომ თითოეული ფაქტი, რომელიც ხალხის ცხოვრების ამა თუ იმ მხარეს ახასიათებდა, განხილული უნდა ყოფილიყო წარსულთან მის კავშირში, რომელზეც დაფუძნებული იქნებოდა მისი თანამედროვე ყოფა.

„Лишь путём такого безпристрастно-исторического исследования могут быть объяснены те несообразности, от которых не застраховано никакое дело и, которому слишком беглый, поверхностный взгляд могут привести к ложным выводам и обобщениям. Тем более в сфере экономических явления это правило должно быть признано законом, исключаящим всякую возможность иного отношения к вопросу. Зависимости между фактами тут сильнее, чем в какой либо другой области, ибо и самый вопрос жизненно для народа практический смысл которого отрицающий вообще всякую слишком резкую перемену в существующем порядке вещей, в настоящем случае ещё более усугубляет свою осторожность“ [1, 13].

ილ. ბახტაძე ამიერკავკასიას ეთნოგრაფიულ-სარწმუნოებრივი თავისებურებების მიხედვით ქართულ, სომხურ და მაჰმადიანურ (მუსულმანურ) პროვინციებად ჰყოფს და აღნიშნავს, რომ თითოეულ ამ რაიონს ისტორიულად გააჩნდა მისთვის დამახასიათებელი საგადასახადო სისტემა, რაც განსაკუთრებულ განხილვას მოითხოვდა. მისი თქმით, საქართველოში რუსეთის მმართველობის შესვლამდე ოთხი საზოგადოებრივი ფენა იყო: თავადები, აზნაურები, სასულიერო წოდება და გლეხობა. გლეხობა, რომელიც ხარკისა და ბეგარის გადამხდელ ძირითად კლასს წარმოადგენდა, თავის მხრივ, კიდევ იყოფოდა სახასო, საბატონო, საეკლესიო და თავისუფალ, ანუ თარხნებად. „თარხნები“ ხარკსა და ბეგარას არ იხდიდნენ. რუ-

სეთთან შეერთებამდე „თარხნობა“ ყოველი გლეხის მისწრაფებას წარმოადგენდა, მაგრამ მისი დამსახურება შეეძლო მხოლოდ იმათ, ვინც განსაკუთრებით გამოიჩინდა თავს მეფისა და ქვეყნის წინაშე, უმეტესად ბრძოლების დროს.

დასავლეთ და აღმოსავლეთ საქართველოში განსხვავებული იყო ხარკის გადახდის პირობებიც. მაგალითად, აღმოსავლეთ საქართველოში გადასახადები ორი სახის იყო - ფულადი და ნატურალური.

გადასახადის ყველა ნატურალურ ფორმას ჰქონდა თავისი შესაბამისი ფულადი გამოხატულება. ანუ გლეხს, ხარკის დამდებთან შეთანხმებით, შეეძლო თავისი ნატურალური გადასახადი ფულად გადაეხადა.

ილ. ბახტაძის მართებული შენიშვნით, გლეხთა შორის ყველაზე დაჩაგრულნი და უუფლებონი „მოჯალაბენი“ იყვნენ. ისინი ცოტათი თუ განსხვავდებოდნენ მონებისაგან და, როგორც პირადი ნივთები, მეზატონის საკუთრებას წარმოადგენდნენ. მათგან უმეტესობა მოახლეთა უკანონო შვილები, სამხედრო ტყვეები, მიგდებულნი ბავშვები ან სხვისი გლეხები იყვნენ...

სასულიერო გლეხოვის მდგომარეობა ზუსტად იგივე იყო, როგორც საბატონო გლეხოვისა, - წერს ილ. ბახტაძე, - მიტროპოლიტები და ეპისკოპოსები ითვლებოდნენ ისეთივე მიწის მფლობელებად, როგორც თავადები... ისინი გლეხოვას ბეგრავდნენ თავიანთი შეხედულებისამებრ ისე, რომ არავის წინაშე ანგარიშს არ აბარებდნენ. [1, 17-18].

ილ. ბახტაძე, როგორც მკვლევარი, დადებითად აფასებს ერეკლე მეფის გონივრულ გადანყვეტილებას ერთმორწმუნე რუსეთთან საქართველოს შეერთების შესახებ; თუმცა იქვე დაუფარავად მიუთითებს იმაზე, თუ რა უდიდეს და უხეშ თავნებობას ჩადიდნენ რუსი მოხელეები ადგილობრივი მცხოვრებლების მიმართ. „მოხელეები, - წერს იგი. - რომლებსაც რაიმე დამოკიდებულება ჰქონდათ ბეგარის აღებასთან, პირდაპირ ძარცვავდნენ ხალხს და არასოდეს უფიქრიათ თავიანთი მოქმედების დაფარვაზე“. ისინი ყოველმხრივ „შეურაცხყოფდნენ გლეხოვის ოჯახურ სინდისსა და თავმოყვარეობას“, ამასთან, დამატებით სხვა უმსგავსებებმაც რუსის მოხელეების მხრიდან, გამოიწვია გლეხთა დიდი აჯანყებანი, როგორც აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ საქართველოში. [1, 16].

„სახაზინო გადასახადების საქმეში არც რუსეთის ბატონობის დამკვიდრების შემდეგ მომხდარა რაიმე ცვლილება, - წერს ილ. ბახტაძე, და ისევე გრძელდება დღესაც, როგორც წინათ არსებობ-

დაო. შრომის დასასრულს, იგი მიუთითებდა: „გამოკვლევაში ციფრები და ფაქტები, მკვლევარის მხრიდან გამოსაკვლევი ადგილმდებარეობების ახლოს ნაცნობობის ნაყოფია, რომ იგი მარტო გამოკითხვას არ ეყრდნობოდა, არამედ გულდასმით აკვირდებოდა თვითონაც გლეხობის ყოფა-ცხოვრებას, აგრეთვე სარგებლობდა მონაცემებით, რომლებიც გამოქვეყნებული იყო ძველ და ახალ პერიოდულ გამოცემებში.

გ. ქიქოძის თქმით: ილია ხონელის შრომები სახელმწიფო ქონებათა სამმართველოს დაკვეთით იყო შესრულებული, მაგრამ მისი დასკვნები ეწინააღმდეგებოდა ოფიციალური ხელისუფლების შეხედულებას ქართველი გლეხკაცობის მდგომარეობაზე ბატონყმობის მოსპობის შემდეგ... იგი ამტკიცებდა, რომ ხიზნების და მოიჯარადრე გლეხობის ძლიერი კონკურენცია, მინის სიმცირით გამოწვეული, მათ მონების მდგომარეობაში ადებს მემამულეების მიმართ: „ეს იგივე ბატონყმობაა, მხოლოდ მოკლებული იმ პატრიარქალურ ურთიერთობას, რომელიც მას ნაკლებ სამძიმოდ ხდიდა კავკასიაში“ [8, 178].

ილ. ბახტაძის მეორე ეკონომიკური გამოკვლევა - „Экономический быт государственных крестьян Рачинского уезда Кутаисской губернии“, „მასალების“ მეორე ტომშია დაბეჭდილი და ისიც ძირითადად ადგილზე უშუალოდ გამოვლენილ ფაქტებს ეყრდნობა.

აღნიშნული ნაშრომი 160-მდე გვერდს მოიცავს. შესავალში დანვრილებითაა განხილული რაჭის - საქართველოს ამ ერთ-ერთი შესანიშნავი კუთხის, გეოგრაფიული და ტოპოგრაფიული თავისებურებანი, მინის ზედაპირის გეოგნოსტიკური და ნიადაგის სტრუქტურული აგებულებანი; მდინარეები და მათი გამოყენება მოსახლეობის მიერ. ავტორს განსაკუთრებით საყურადღებო და საინტერესო მასალები აქვს წარმოდგენილი იმ ქვეთავში, რომელშიც ამ კუთხის მინერალური წყლების სიმდიდრეზეა ლაპარაკი. ილ. ბახტაძე სწორად მიუთითებს, რომ „ყველა ეს მინერალური წყაროები, სავსებით მიტოვებულნი არიან, ანდა ყველაზე პრიმიტიული საშუალებებით იყენებენ. არავის აქამომდე არ უზრუნვია მათი ქიმიური ანალიზისა და ავადმყოფობისათვის დანიშნულებისამებრ გამოსაყენებლად“.

მკვლევარი იქვე აყენებს საკითხს: უნერისა და ბუგეულის მინერალური წყლების შესწავლისა და სამკურნალოდ გამოყენების, აგრეთვე იქ მისულ დამსვენებელთა საყოფაცხოვრებო პირობების გაუმჯობესების შესახებ. იგი რაჭას სამ კლიმატურ ზონად ჰყოფს: ქვედა, შუა და ზედა ნაწილებად.

„ნიადაგისა და კლიმატის სხვადასხვა თვისებები ამ სამი რაიონისა, სხვადასხვანაირად აპირობებენ იქ მცხოვრები მოსახლეობის საქმიანობის ხასიათს, აკავშირებს მას სოფლის მეურნეობის ამათუ-იმ დარგთან. [1, 17-18]

ზოგადი მიმოხილვის შემდეგ ილ. ბახტაძე უშუალოდ იწყებს პროგრამით გათვალისწინებული საკითხების კვლევას.

ნაშრომი შესავლის გარდა შეიცავს რვა ძირითად თავს, ესე-ნია: 1) მოსახლეობა; 2) მიწის საკმარისობა 3) საზოგადოებების და-მოკიდებულება სახაზინო-სააგარაკო ტყეებისადმი; 4) საზოგადოე-ბების დამოკიდებულება სახელმწიფო საზაფხულო და საზამთრო საძოვრებისადმი (იალალები და ყიშლალები); 5) საზოგადოებების დამოკიდებულება სახელმწიფო საღალო მუხლებისადმი; 6) საზოგა-დოებების დამოკიდებულება კერძო საკუთრების მიწებისადმი; 7) გლეხთა შემოსავლის წყაროები და 8) სახარკო დაბეგვრა.

გამოკვლევის პირველი თავი რაჭველების ცხოვრების მეტად საინტერესო ეთნოგრაფიულ მასალებს შეიცავს. მასში მიმოხილულია ადგილობრივი მოსახლეობის აღნაგობის, ჩაცმულობის, მეტყველე-ბის (დიალექტის), მოსაქმეობის, ზნე-ჩვეულების, ყოფა-ცხოვრების და სხვა დამახასიათებელ თვისებებზე. ავტორი სამართლიანად შე-ნიშნავს, რომ „ზნეობრივი და სულიერი თვისებებით, ისინი უცილობ-ლად მალლა დგანან დანარჩენ იმერლებზე: გულწრფელობა, პატიოს-ნება, ხშირად გულუბრყვილობამდე მისული პირდაპირობა, - მათი განმასხვავებელი ნიშნებია“. გარდა ამისა, ავტორი აღნიშნავს, რომ რაჭველები გამოირჩევიან უდიდესი შრომისმოყვარეობით და საუკე-თესო ხელოსნობით, რაც თაობიდან თაობაზე გადადისო.

ავტორი გულისტკივილით შენიშნავს, რომ გონებრივი განვი-თარების მხრივ იმ პერიოდის რაჭველები თითქმის უფიცები იყვნენ. „ნიგნიერება ძალიან სუსტადაა განვითარებული და ადამიანთა რიცხვი, რომლებმაც წერა-კითხვა იციან, ყველაზე უმნიშვნელო პროცენტია“. ამ ფაქტს მკვლევარი ნაწილობრივ ეკონომიკური პი-რობებით ხსნის, როცა გლეხი ბავშვში სოლიდურ სამუშაო ძალას ხე-დავდა და მისი ოჯახიდან მოცილება და სწავლისათვის მოცდენა ძა-ლიან ეძნელებოდა.

ცუდ ეკონომიკურ პირობებს მიიჩნევს ილ. ბახტაძე იმის მიზე-ზადაც, რომ მაზრაში ძალზე უმნიშვნელო იყო მოსახლეობის რაო-დენობრივი ზრდა. ამას განაპირობებდა სიღარიბე და მცირემიწიან-ობა; ამასთანავე, ანტიჰიგიენური პირობების გამო გავრცელებული ყოფილა ეპიდემიური ავადმყოფობანი, რაც ადამიანთა მასობრივ სიკვდილიანობას იწვევდა. ამ მხრივ განსაკუთრებით უმწეო და

უნუგემო ყოფაში ყოფილან უმინანყო რაჭველი ებრაელები, რომლებიც თავს წვრილი ხელოსნობით ირჩენდნენ. მაზრის 9.676 შრომისუნარიანი მცხოვრებიდან სულ უმინანყოდ დარჩენილი ყოფილა 180 სული, აქედან 120 კაცი და 60 ქალი. [1, 35-36]

ილ. ბახტაძის თქმით, რაჭველისათვის თითოეული მტკაველი მინა, რაც არ უნდა ძნელი იყოს მასთან მიდგომა, ითვლება სახნავად, თუ იგი ათი წლის განმავლობაში ერთხელ მაინც დათესა... მინის დამუშავების დროს გლეხი ხშირად იძულებულია დაქანებულ ფერდობზე საფეხურები ამოჭრას, ძირს რომ არ დაგორდესო.

იქვე ავტორი ჩამოთვლის საოჯახო და მინის დასამუშავებელ იარაღებს (თოხი, ბარი, ფარცხი, ცელი, ნამგალი, ნაჯახი, წალდი, სასხლავა, ფორჩხი, ნიჩაბი... კავი, სახვნელი, სახნისი, ხელა, უღელი, სახნავ-უღელი, მკვერის უღელი, მოკლე უღელი, ტაბიკები და სხვ.) იძლევა ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ხელსაწყო-იარაღის მოკლე და ნიშანდობლივ აღწერა-დახასიათებას. 130 წლის წინათ გაკეთებულ ამგვარ ჩანანერს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ქართული სასოფლო-სამეურნეო ტერმინოლოგიის გააზრების თვალსაზრისით...

მაზრაში ძირითადად მარცვლეულის ექვსი სახეობა ყოფილა გავრცელებული: ქერი, ხორბალი, დიყა, სიმინდი, ლომი და ფეტვი. ხორბლეულის ოთხი სახეობა გამოიყენებოდა: მახა, ზანდური, ხუღუგო (უთავთავო, გემრიელი პური - შენიშვნა ი. ბახტაძის - გ.ს.) და პური. სიმინდეული ასევე ოთხი სახისა ყოფილა გავრცელებული: კონოლია სიმინდი - ადგილობრივი ჯიშის; „გრანიცული“ - საზღვარგარეთული და მთის სიმინდი - ადგილობრივი ჯიშის.

ხორბალი და სიმინდი ითესებოდა ქვ. რაჭაში, ხოლო დიყა და ქერი - ზემო რაჭაში.

ქვემო რაჭა, განსაკუთრებით ბუგეულის უბნის მეშვეობით, ძირითადად თავს ადგილზე მოყვანილი პურეულით იკმაყოფილებდა. რაც შეეხებოდა ზემო რაჭას - იქ უწერას, გლოლას, განსაკუთრებით ჭიორასა და ღებს, მათ ყოველწლიურად უწევდათ მარცვლეულის შექმნა ქვემო რაჭაში, ან ქედს გადაღმა - ალაგირში, რომელიც თითქმის 100 ვერსით იყო დამორებული [1, 49-60]

შრომაში დანვრილებითაა განხილული მათი დათესვის, მოვლის და მოსავლის აღების წესი.

მარცვლეული კულტურების შემდეგ, რაჭაში ყველაზე გავრცელებლი მევენახეობა ყოფილა.

სადღეისოდ დიდ მნიშვნელობას იძენს ილ. ბახტაძის ნაკვლევის ის ნაწილი, რომელიც რაჭის მევენახეობა-მეღვინეობის განვითარებას ეხება XIX-ის 80-იან წლებში.

„მინათმოქმედების შემდეგ, მევენახეობა-მელვინეობა, განსაკუთრებული სიყვარულის საგანია რაჭველისათვის. რაჭის მაზრაში ამ საქმით დაკავებულნი არიან არა მარტო ქვემო, არამედ მთის რაჭის მცხოვრებნი. ეს უკანასკნელნი ცდილობენ ვენახები შეიძინონ სადმე ქვემო რაჭაში, სადაც ისინი ყოველწლიურად მიემგზავრებიან თავიანთი ზვრების დასამუშავებლად. თუმცა ასეთები ცოტანი არიან, რაჭველი არასდროს არ დათანხმდება ნებაყოფლობით გაყიდოს ვენახი, თუ იგი იძულებული არ შეიქმნა, რაიმე მძიმე ვითარების გამო.

მევენახეობის ზონა განფენილია მაზრის დას. საზღვრიდან ხიდის კარამდე ქვ.რაჭაში, ხოლო ხიდისკარიდან სოფ. უნერამდე - ზემო რაჭაში.

მაზრაში მევენახეობის განვითარებისას გამოიყოფა სამი საზოგადოება: ამბროლაურის, ბუგეულის და ხვანჭკარის... ამას განაპირობებს კირიანი ნიადაგი, თბილი კლიმატი, უნესტიანობა, რაც ასე არასასიკეთოდ მოქმედებს ქვემო იმერეთის ვენახებზე.

ვენახების, როგორც ნესი, გაშენება ხდება მთის ფერდობებზე, თუ შესაძლებელია სამხრეთის და სამხრეთ-დასავლეთის კალთებზე, რამდენადმე ქარისაგან დაცულ ადგილებში, სადაც დღის მანძილზე, მზე დიდხანს აცხუნებს.

ავტორი, შემდეგ ყურადღებას ამახვილებს სავენახე მიწების მომზადებასა და ვაზის ჩასაყრელად გამზადებაზე.

შემდეგ ხაზგასმით მიუთითებს იმაზეც, რომ რაჭის ვენახები მხოლოდ „დაბლარია“, რომ ამ მხარეში ვაზის 50 კულტურულ ჯიშს ითვლიან და ასახელებს 25 სორტს: 1. კაპისტონა, 2. არაბეული, 3. ნაგუთავნეული, 4. ხიხვა, 5. მწვანე, 6. თეთრა, 7. მუყურეთული, 8. კახური, 9. რქანითელი, 10. მოკათური, 11. მობაზური, 12. რცხილი, 13. წინილიანი, 14. ქროჭინა, 15. შავზუანი, 16. მელიკუდი, 17. ფერუანი, 18. ყორნისთვალი, 19. წვივანი, 20. გძელ-ტვენნიანი 21. შმაგა, 22. ჩიგინაური, 23. თითა, 24. სააბი, 25. ბულღვა და სხვ.

„მათგან ყველაზე საუკეთესოდ ითვლება „კაპისტონა“, რომელსაც სხვანაირად „ალექსანდროულს“ უწოდებენ, იმერეთის მეფისწულის ალექსანდრეს საპატივსაცემო, რომელმაც პირველად შეიტანა ეს ჯიში იმ მხარეში“. (გვ. 63).

აღნიშნული ჯიშის ვენახები სხვებსაც აქვთ, მაგრამ მათი ღვიწროები არაფრით არ გავს „ყიფიანურს“, რაც, რა თქმა უნდა, მათი დაყენების წესზეა დამოკიდებული.

როველი იწყება სექტემბერში და მთავრდება ოქტომბრის პირველ რიცხვებში.

როველი, ყურძნის კრეფა, ნამდვილი ზემია სოფლისათვის. ამ დღეს ქალიან-კაციანად, ბავშვებიან-მოხუცებიანად ყველა მუშა-

ობს. კრეფავენ ერთიანად და დახარისხების გარეშე ყრიან სანნახელში. ერთი დღის შემდეგ შიშველი ფეხებით წურავენ მტევნებს[1, 65-66].

„რაჭული ღვინო, - განაგრძობს ილ. ბახტაძე, - ყიფიანურის გარდა, არ გამოირჩევა განსაკუთრებული ღირსებებით. ისინი მჭავეა, მწკლარტე და არასასიამოვნო გემოსი. რაიონის გარეთ გასაყიდად არ გადის. უმეტესწილად მას ყიდულობენ ზემორაჭველები, ნაკლებად მცნობნი (გამრჩევენი) გემოსი“.

ავტორი სწორად მიუთითებს, რომ რაჭაში შესაძლებელია მეხილეობის არანაკლები განვითარება, ვიდრე კახეთსა და ქართლში, საუკეთესო კლიმატური პირობების გამო, მაგრამ ამ საქმეშიც ხელისშემშლელ პირობად, ისევ მინების სიმცირე მიაჩნია.

ილ. ბახტაძის გამოკვლევით, რაჭის მაზრაში მესაქონლეობა სოფლის მეურნეობის დამოუკიდებელი დარგი არ ყოფილა, არამედ იგი წარმოადგენდა ოჯახის აუცილებელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილების დამხმარე საშუალებას. თუმცა, ზემო რაჭის განაპირა სოფლები (ღები, გლოლა, უწერა და სხვ.) ძირითადად მესაქონლეობას (მსხვილფეხა პირუტყვი) მისდევდა. მაზრაში ნაკლებად იყო განვითარებული მეღორეობა, მაგრამ იქაური ლორი (ადგილობრივი „ვეტრინა“) და „შაშხი“ (შებოლილი ქათამი) ცნობილი ყოფილა რაჭის ფარგლებს გარეთაც. „მათი გამზადების ხელოვნებაში რაჭველებს მართლაც არავინ ჰყავთ მოცილე“, - შენიშნავს ილ. ბახტაძე.

ბოლო, მერვე თავში ილ. ბახტაძე მიმოიხილავს მაზრაში სახელმწიფო გლეხოებაზე განერილ გადასახადებს. მაზრის ყველა სოფელში საკომლო გადასახადის ერთნაირობაზე, რაც გაუმართლებლად მიაჩნია მკვლევარს. მისი სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ვერ უძლებს კრიტიკას“, რადგან ყველგან ხომ ერთნაირი ნიადაგი, კლიმატური პირობები, ადგილმდებარეობა და ა.შ. არ არის?

აქედან გამომდინარე, ილ. ბახტაძე დაასკვნინდა: „ამრიგად, მივდივართ იმ დასკვნამდე, რომ საკომლო გადასახადის ოდენობა გამოსაკვლევ სოფლებში არ შეიძლება გამართლებული იქნას არავითარი თვალსაზრისით და წარმოადგენს შედეგს უბრალო შემთხვევითობისას, ანდა სუფთა თვითნებობისას“. იგი თვლიდა, რომ „დაბეგვრის ასეთი სისტემა არასამართლიანი იყო და ამიტომ აუცილებლად უნდა მოწესრიგებულიყო საგადასახადო განერის საქმე“.

ამის შემდეგ გამოკვლევის საკმაო ნაწილი დათმობილი აქვს მაზრაში სამიმოსვლო გზებისა და ხიდების, მათი ვარგისიანობის საკითხს. დასახელებულია ის ძირითადი გზები, რომელიც მაზრის დასახლებულ პუნქტებს აკავშირებდა სხვა რაიონებთან. მათ შორის,

ყურადღებაა გამახვილებული ქუთაის-ონის (130 ვერსი), ქუთაის-მამისონის უღელტეხილის (164 ვერსი), ქუთაის-ალაგირის (300 ვერსი), ონი-საჩხერის, ხიდისკარი-ამბროლაური-ნაქერალას: აბარის გზას, რომელიც ოსეთის სამხედრო გზას უერთდება და აკავშირებდა ზემო რაჭის სოფლებს: ლიხეთს, აბარსა და ურავს.

„ყველა ეს გზები წლის სხვა დროს თითქმის მიუვალა მimosვლისათვის, ამიტომ ტელეფონის უქონლობაც, წლის რამდენიმე თვის მანძილზე რაჭის მაზრას სხვა სამყაროსაგან მონყვეტილს ხდის.“ [1, 76]

ქვეთავში „გარეშე სამუშაონი“ ილ. ბახტაძე შესანიშნავად იკვლევს იმ გარდაუვალ მიზეზებს, რომლებიც აიძულებდა რაჭველ გლეხკაცს, ოჯახის შენარჩუნებისათვის საჭირო თანხების შესაგროვებლად დიდი ხნით მიეტოვებინა კარმიდამო, მშობლიური კუთხე და ბედის საძიებლად წასულიყო.

„მინათმოქმედებისა და სოფლის მეურნეობის სხვა დარგებისათვის არახელსაყრელი პირობები, როგორც ზემო, ისე ქვემო რაჭველებს, ერთნაირად აიძულებდა თავისი სამეურნეო დეფიციტი გარეშე შრომით შეეცნოთ“. ავტორის შენიშვნით, ასეთი შრომა თუ ქვემო რაჭველებისათვის დამატებითი, ზემოელთათვის ძირითადი შემოსავლის წყაროთ იყო ქცეული. გარე სამუშაოზე მიდიოდა ყველა სრულწლოვანი მამაკაცი და ოჯახები მხოლოდ ქალთა, მოხუცთა და ბავშვთა ამარა რჩებოდა. „წინათ, სანამ მინა იყო საკმარისი, სამშობლოდან ასე წასვლა არ შეინიშნებოდა, მაგრამ მოსახლეობის ზრდამ მიწის ნაკლებობა გამოიწვია, ამის გამო მოქმედების ასპარეზიც გაფართოვდა“, შენიშნავს ილ. ბახტაძე.

შრომაში ვრცლადაა მოთხრობილი საშოვარზე წასული „მუშების“ მდგომარეობაზე, მათ ათასგვარი ტანჯვა-წვალებით აღვსილ გზაზე.

„მუშათა“ ამგვარი ფენის შემდეგ ყველაზე მრავალრიცხოვანი ყოფილან ხელოსნები, რომლებიც ასევე ყოველწლიურად მიეშურებოდნენ საშოვარზე. მათი რიცხვი მაზრის სახელმწიფო გლეხთა საერთო რაოდენობაში, ილ. ბახტაძის გაანგარიშებით ყოფილა: ხუროები - 562 კაცი, მხერხავები - 748, მჭედლები - 84, მზარეულები 92, მეპურეები -20, მედუქნეები - 17, დურგლები - 20, მონადირეები - 24, მღებავი - 1, მებაღე - 1, ზეინკალი - 1, პირუტყვის მრეწველი - 1.[1,103].

„ყველა ისინი, თავისი საქმის ბრწყინვალე ოსტატები არიან, ამიტომ მათგან აბსოლუტურ უმრავლესობას სამუშაო მუდამ თავზე-საყრელად აქვთ, როგორც თვით რაჭაში, ისე საქართველოს სხვა

კუთხეებში - იმერეთში, სამეგრელოში, გურიაში, ქართლში, კახეთში და ა.შ., -ო შენიშნავდა ავტორი.

გარდა ზემოაღნიშნული მიზეზებისა, რაჭველების მასობრივი მიგრაციისათვის ხელი შეუწყვია 1882 წელს მთელს მაზრამი სრულ მოუსავლიანობას, როცა ჯერ ზამთრის უსაშველო თოვლსა და ყინვას, ხოლო გაზაფხულსა და შემოდგომაზე გამუდმებულ კოკისპირულ წვიმებს და ზაფხულის თაკარა მზეს მთლიანად გაუნადგურებია როგორც ერთწლიანი, ისე მრავალწლიანი სასოფლო-სამეურნეო კულტურები. ადამიანებთან ერთად საკვების გარეშე დარჩენილა პირუტყვი და ფრინველი, უგზოობისა და უსახსრობის გამო მაზრის გარეთ მათი გაყიდვის შესაძლებლობაც არ ყოფილა. ხოლო თვითონ რაჭველთა შორის მუქტი მყიდველიც კი არსად მოიპოვებოდაო. ყოფილა შემთხვევები, როცა ზემო რაჭის ზოგიერთი სოფლის მცხოვრებნი, ველარ უძლებდნენ რა მშვიერი პირუტყვის ტანჯვის ცქერას, თავისი ხელით მასობრივად ხოცავდნენ მათო. [1, 105].

მოსახლეობა, რომელიც ასეთ უმწეო ეკონომიკურ მდგომარეობაში იყო ჩავარდნილი, მოკლებული იყო სახელმწიფოს მხრიდან დროულ დახმარებას... გამოკვლევაში ნათქვამია, რომ სურსათის საჭირო რაოდენობით გაგზავნის ნაცვლად, გაჭირვებულთა დასახმარებლად ფულადი ასიგნობანი გაუგზავნიათ, მაგრამ ისიც მცირე რაოდენობით და თანაც, ძალიან დაგვიანებით. ასე რომ, 1882 წელს დაზარალებულთ ეს მცირე დახმარებაც 1884-1885 წლებში მიუღიათ.

ასეთ მდგომარეობაში ჩავარდნილ რაჭველ გლეხკაცს რაღა დარჩენოდა, თუ არა ის, რომ მთელი ოჯახით აყრილიყო და იქითკენ წასულიყო, სადაც ოჯახის გადარჩენის მეტი იმედი ჰქონდა. რატომ აირჩიეს რაჭველებმა მაინცადამაინც ალაგირი? „ეს ფაქტი ძალიან მარტივად შეიძლება აიხსნას,- წერს ილ.ბახტაძე, - იგი ასე თუ ისე ყველაზე ნაცნობ ადგილად ითვლება გადმოსახლებულთათვის. რაჭველები ხშირად მიემგზავრებოდნენ იქ გარე სამუშაოებზე, ან ხორბლის და სხვა პროდუქტების შესასყიდლად და ა.შ. და თავისი თვლით ჰქონდათ ნანახი იქაური პირობები... ბოლოს და ბოლოს ალაგირი თითქმის ალთქმულ მიწად იქცა რაჭველთათვის... ილ. ბახტაძის თქმით „ალაგირი - ერთი პატარა დაბა თერგის ოლქში, გაშენებული ყოფილა მდ. არდონის ნაპირას... გარეგნულად იგი არაფრით განირჩეოდა ამიერკავკასიის დასახლებებიდან, მაგრამ მოსახლეობის შემადგენლობით თავისებურ ადგილს წარმოადგენდა. ალაგირის მცხოვრებნი თითქმის ყველა გადამდგარი ჯარისკაცები, ან სამთო ქარხნების მუშები იყვნენ, რომლებიც ვერცხლისა და ტყვიის სადნობ ქარხნებში მუშაობდნენ... [1, 93]. მაგრამ იქ წასულნიც „ვაის გავეყარე და ვუის შევეყარეს“ მდგომარეობაში ჩავარდნილან, რაც

უმინობით, სამუშაოს უქონლობით, უსახლკარობით, ათასგვარი ავადმყოფობით, ადგილობრივ მცხოვრებთა მტრულად შეხვედრითა და სახელმწიფო ხელისუფლების უყურადღებობით ყოფილა გამონვეული. მაგრამ უკან დაბრუნების თავიც აღარავის ჰქონია. ასე გაჩნდა სამშობლოს მიწას მონყვეტილი რაჭველების საკმაოდ დიდი კოლონია დაბა ალაგირში.

* * *

ილ. ხონელის (ბახტაძის) მიერ დაწერილმა ეკონომიკურმა გამოკვლევებმა მაშინვე მიიპყრო თანამედროვეთა ყურადღება.

„Взятый на себя труд по изучению экономического быта казенных крестьян в Раче, - წერდა შემდგომ ცნობილი პუბლიცისტი დ. სოსლანი, - Ил. Хонели выполнил со свойственным ему талантом и добросовестностью. Тихеев его отличил и предложил очень выгодное место по Министерству Государственных Имуществ, но он отказался“, რადგან კანცელარიის ჩინოვნიკობა მის სულიერ მოთხოვნებს ვერ დააკმაყოფილებდა. [6.4]

ასევე მაღალ შეფასებას აძლევს ილ. ხონელის ეკონომიკურ შრომებს თავის მოგონებებში ცნობილი მოღვაწე გ. თუმანიშვილი. „მან (ე.ი. ხონელმა - გ.ს.) შეადგინა ძალიან საინტერესო ეკონომიური ნარკვევი რაჭისა და შორაპნის მაზრის სახელმწიფო გლეხობის შესახებ, რომელმაც მაღალი შეფასება მიიღო თავის დროზე და ამჟამადაც არ დაუკარგავს მნიშვნელობა საქართველოს იმდროინდელი ეკონომიური პირობების შესასწავლად“ [7, 10]

კრიტიკოსი გ. ქიქოძე ილ. ხონელისადმი მიძღვნილ ეტიუდში ზემოხსენებული ეკონომიკური გამოკვლევების შესახებ წერს: თუმცა ეს შრომები სახელმწიფო ქონებათა სამმართველოს დაკვეთით იყო შესრულებული, მაგრამ მისი დასკვნები ეწინააღმდეგებოდა ოფიციალური ხელისუფლების შეხედულებას ქართველი გლეხკაცობის მდგომარეობაზე ბატონ-ყმობის მოსპობის შემდეგ. ილია ხონელი ამტკიცებს, რომ ხიზნების და მოიჯარადრე გლეხების ძლიერი კონკურენცია, მიწის სიმცირით გამონვეული, მათ მონების მდგომარეობაში აგდებს მემამულეების მიმართ“ [8, 178]

კიდევ ერთი მეცნიერის გამოთქმასაც მოვიშველიებთ: „ეკონომიური ყოფიერების წარსულისა და თანამედროვე მდგომარეობის შესწავლის გარეშე შეუძლებელია სახალხო-მეურნეობრივი და კულტურული მშენებლობის მეცნიერული სწორი პერსპექტივის დასახვა. მომავლის თვალსაზრისით თანამედროვეობის გაგების შესაძლებლობას მხოლოდ წარსული ცხოვრების ისტორიის ღრმა ცოდნა

იძლევა“ [3, 10] ამ თვალსაზრისით თუ მივუდგებით ილია ხონელის ეკონომიკურ ნაშრომებს, მაშინ ისინი კიდევ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენენ დღეს, როგორც წარსულის ერთ-ერთი უტყუარი და მნიშვნელოვანი დოკუმენტები.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Бахтадзе И. А, Экономический быт государственных крестьян Рачинского уезда, Кутайсской губернии, См. в сбор: „Материали для изучения экономического бытя государственных крестьян Закавказского края“, Том II, Тифлис, 1886.
2. Бахтадзе И. А., Экономический быт государственных крестьян Шорапанского уезда, Кутайсской губернии. См. в сбор. „Материали для изучения... Том V. Тифлис 1887, стр.167-237.
3. გუგუშვილი პაატა, საქართველოს და ამიერკავკასიის ეკონომიური განვითარება XIX-XX სს, მონოგრაფიები, ტ. V, თბილისი. 1962.
4. ნაცვალაძე დავით, ილია ხონელი, ბათუმი, 1957 წ.
5. საითიძე გელა, მგზნებარე პუბლიცისტი, გაზ. „ლიტერატურული საქართველო“, 1964, 5 ივნისი.
6. Сослани Давид, Памяти друга и товарища по перу. Ил. Хонели (Бахтадзе), Тифлис, 1901.
7. Туманов Георгий, Характеристики и воспоминания. Книга I, Тифлис, 1913.
8. ქიქოძე გერონტი, ლიტერატურული ნარკვევები, თბილისი, ფედერაცია, 1938.
9. ჩადუნელი ელგუჯა, ქართული ეკონომიკური აზრის განვითარების ისტორიიდან თბილისი, 1998 წ.
10. გაზ. „დროება“, 68, 1881, 31 მარტი.
11. გაზ. „დროება“, 70, 1881, 2 აპრილი.
12. გაზ. „დროება“, 71, 1881, 3 აპრილი.
13. გაზ. „ივერია“, 1900
14. გაზ. „ცნობის ფურცელი“ - 1900 წლის -
15. გაზ. „კვალი“ - 1900 წლის -
16. გაზ. „Кавказ“ 190, 20/VII, 1900 г. ст.р 2.

17. გაზ. „Россия“, - 1900
18. გაზ. „ცხოვრება“ 5, 1916, მანბი
19. Хонели Илия, К 100-летию Крцаниской бытвы /1795-1895/. Тифлис, 1895.

Gela Saitidze

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Main Scientific Researcher of the Department of Modern and Contemporary History of Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Professor

Economic Works of Ilia Khoneli

Summary

In the history of Georgian public opinion in the last quarter of the 19th century, Ilia Khoneli (Bakhtadze) has an important place as a productive writer.

His feature-stories, feuilletons, literary criticism, stories, sketches and historic articles were published in almost every periodical issued in the Caucasus at that time.

Literary society noticed Ilia Khoneli already when he was a student at the State University of Saint Petersburg after, his smart and principal feuilleton called “should we cry or should we laugh?” was published in May, 1881 in “Droeba”, edited by S. Meskhi.

During 20 years of his journalism, Ilia Khoneli has written many important publications. He passed away at the age of 42. Lots of letters were published in the newspapers and magazines of the Caucasian and Russian capital cities about his death (in those days). A Russian writer and publicist Al. Amfiteatrov in the newspaper “Russia” wrote: “The Caucasus doesn’t know yet what he has lost ... It will take a long time until someone else takes his place. Georgian Ilia Bakhtadze had no equal as a feuilletonist in contemporary Russian writing”.

Apart from publicist works, interesting economic studies belong to Ilia Khoneli, which as a primary sources still have a great importance. They are about the economic life of the Caucasian state peasantry. In the

government committee studying the subject, among others was Ilia Khoneli (Bakhtadze). He was the part of study committee of the conditions of peasantry in the Shorapani and Racharagions of Kutaisi province. In 1886-1887 years, researches written by members of the committee during 1884-1887 years were published in separate volumes under the common name: "Materials for the Study of the Economic State of the State Peasants Transcaucasia Region" "Материалы для изучения экономического быта государственных крестьян Закавказского края". Works included in these volumes were ordered by Russian Ministry of the State Property and the researchers were the limits of [vergavigeraundaitqvas – n.gh.]instructions and programs prepared in advance. But the conclusions made by Ilia Khoneli were against "official government views..." (G. QiQodze). It was because, that "the numbers and facts brought by him were the result of close knowledge of the researched case". As the author writes himself: "he paid close attention to the local life of peasantry and he used the materials published in old and new periodicals".

The numbers and facts, materials found locally by the author, his evaluations contain many new information for contemporary researcher-economists, ethnologists, historians and specialists interested in the agriculture to study Georgian political and public opinion in the 80es of the 19th century.

ნიკო ნიკოლაძე ქართული დემოკრატიის შესახებ

ტერმინი დემოკრატია უაღრესად ფართო და კონტექსტუალური მნიშვნელობისაა. პოლიტოლოგები დევიდ კოლიერი და სტივენ ლევიცი დემოკრატიის 550 „ქვესახეობა“-ს ასახელებენ [1, 15]. ყველა შემთხვევაში ეს ცნება მოიცავს მმართველობის თავისუფალი არჩევანის შესაძლებლობას და ადამიანის ფუნდამენტური უფლებების მინიმალურ დაკმაყოფილებას.

მათ კვალდაკვალ მეცნიერები, განსხვავებით წარსულისაგან, სულ უფრო აქტიურად საუბრობენ დემოკრატიის მრავალგარიანტულობაზე და ამტკიცებენ, რომ „დემოკრატია არ შეიძლება ჩავთვალოთ ერთხელ და სამუდამოდ დამყარებულ სისტემად, მოცულობად ან თუნდაც ცალკეულ სტატისტიკურ მოდელად, რომლის გამოყენება ნებისმიერი ქვეყნის რეალობაში იქნება შესაძლებელი. დემოკრატია განვითარებადი სისტემაა. ის თანდათანობით მდიდრდება ყოველ ცალკეულ ქვეყანაში, რომელიც იზიარებს მის პრინციპებს და ესადაგება იმ ეკონომიკურ, ტექნოლოგიურ და კულტურულ ღირებულებებს, რომელთა გავლენასაც ნებისმიერი დღევანდელი დინამიკური და ღია საზოგადოება განიცდის“ – წერს პორტუგალიის რევოლუციის შემოქმედი და პრეზიდენტი მარियो სოარესი [2, 55].

„თუ არ გავითვალისწინებთ ცივილიზაციის მახასიათებლები, ნიშან-თვისებები ჩვევები და ტრადიციები და თითოეული ერის მენტალიტეტი, ძალიან ძნელი იქნება ზუსტად შეფასება ... რა ფორმით შეიძლება აქ დემოკრატიის დამკვიდრება“ — დასძენს იგი [2, 60].

კოლიერამდე და ლევიცამდე გაცილებით ადრე, XIX საუკუნის 70-იან წლებში ქართულ რეალობაში ნიკო ნიკოლაძე საუბრობს ქართულ დემოკრატიაზე, სადაც დემოკრატიის უნივერსალურ კანონებთან ერთად შერწყმული იქნებოდა ქართული საზოგადოების განვითარების დონე, ქართული მენტალიტეტი და ტრადიციები. მან დასავლეთ ევროპის პროგრესულ აზროვნებას საკუთარი ქართული ნიადაგი შეუფარდა და შექმნა ღრმა ეროვნული მსოფლმხედველობა და საკუთარი სოციალ-პოლიტიკური კონცეფცია. „ნიკო ნიკოლაძის სახელი დაკავშირებულია იმ თაობასთან, — წერს სიმონ ხუნდაძე, — რომელიც ჩვენში ბატონყმობის შემდეგ

გამოვიდა სამოღვაწეოდ...არც ერთ მაშინდელ ჩვენს მოღვაწეს არ უგრძვნია ეპოქის სული ისე, როგორც ნ. ნიკოლაძემ იგრძნო. არავის არ შემოუტანია ჩვენში იმდენი პროგრესული და ევროპული აზრი (ამ სიტყვის კულტურული მნიშვნელობით), რამდენიც შემოიტანა ნ. ნიკოლაძემ“ [3, 182]. გერონტი ქიქოძეს ნ. ნიკოლაძე მიაჩნდა ევროპული აზროვნების პირველ წარმომადგენლად საქართველოში.

საზოგადოდ, დემოკრატიული ნყოფა ნ. ნიკოლაძეს იდეალურად არ მიაჩნია. „კაცობრიობას, — წერს ის, — არც ერთი განწყობილება, არც ერთი ჩვეულება არ ჰქონია და არც ეხლა აქვს ისეთი, რომ სამუდამოდ კეთილი და შეუცვლელათ გამოსადევი ყოფილიყოს. ყოველიფერს ნიადაგის გაუმჯობესება ესაჭიროება... ყველაფერი ნიადაგ უნდა იცვლებოდეს, ახლდებოდეს და უმჯობესდებოდეს“ [4, 343].

მაგრამ არსებული პოლიტიკური სისტემებიდან ყველაზე მისაღებ ჰუმანურ და პრაქტიკით შემონმებულ სისტემად ნ. ნიკოლაძე დემოკრატიულ სისტემას თვლის. მოგვიანებით დიდი ინგლისელი სახელმწიფო მოღვაწე უ. ჩერჩილიც იტყვის: „დემოკრატია საძაგლობაა, მაგრამ უკეთესი კაცობრიობას ჯერ არაფერი მოუგონიაო“ [5, 144].

„როგორც ჭკვიანი ირჩევს ტანსაცმელს მას რა მოერგება და რა მოუხდება საკუთარი სხეულის აღნაგობის გათვალისწინებით, ასევე უნდა მოიქცეს ერი ამა თუ იმ მოძღვრების არჩევსას – წერდა ნ. ნიკოლაძე. — ჯერ ერთი, თუ შეუძლია, ის მოძღვრება, რაც მას სჭირდება, მან თვითონვე უნდა შექმნას, მეორეც, თუ ამისათვის ჭკუა-გონება არ ყოფნის და აუცილებლად სხვას უნდა დაესესხოს, მაშინ ის უნდა აიღოს, რაც მას უეჭველად გამოადგება, თუმცა ამასაც დიდი გონიერება სჭირდება“ [6, 174]. მართლაც, ისტორიულად დემოკრატიის უნიფიცირების ცდა ყველგან კრახით დამთავრდა. ამიტომაც თვლიდა ნ. ნიკოლაძე, რომ აუცილებელი იყო შექმნილიყო დემოკრატიის ეროვნული მოდელი, სადაც, რაღა თქმა უნდა, გათვალისწინებული იქნებოდა უცხოეთის დადებითი გამოცდილებაც. ხელისუფლების გადახანაწილებისა და დაბალანსების, დემოკრატიის, თვითმმართველობის, ფედერალიზმისა და სამართლებრივი სახელმწიფოს ფორმირების დასავლურ იდეებს განმსაზღვრელი ადგილი უჭირავს ნიკო ნიკოლაძის პოლიტიკურ მემკვიდრეობაში.

ნიკო ნიკოლაძემ აღნიშნული საკითხების განხილვას მიუძღვნა თავისი ნაშრომები: „მოკლე განხილვა მმართველობის სხვადასხვა ფორმებისა“, „აბსოლუტური და კონსტიტუციური მონარქია და რესპუბლიკა“, „ბულგარია“ და სხვ.

ვინაიდან დემოკრატიის სტაბილურობისა და ეფექტიანობისათვის გადამწყვეტი გახდა XIX-XX საუკუნეებში ევროპასა და, განსაკუთრებით, ამერიკის შეერთებულ შტატებში შექმნილი ცენტრალური სახელმწიფო ინსტიტუტები, ნ. ნიკოლაძეც აშშ-ის მაგალითით ხელმძღვანელობს, როდესაც აყალიბებს თავის აზრს დემოკრატიულ რესპუბლიკაზე. იგი აღნიშნავს, რომ ქვეყანაში კარგად არის მოწესრიგებული საკანონმდებლო, აღმასრულებელი თუ სასამართლო ხელისუფლების საკითხი. „სამი უფლება: სჯულისდამდები, აღმასრულებელი და სამსჯავრო შეერთებულს შტატებში უკეთ და უფრო სწორედ არის განსაზღვრული, ვინემ ევროპის კონსტიტუციურს სახელმწიფოებში. სამივე უფლება ხალხისაგან წარმოსდგება“ [7, 383]. ნ. ნიკოლაძე აღმაფრენით მიუთითებს ხალხის ფართო მასების მონაწილეობაზე ყოველგვარ საქმიანობაში და შტატების თვითმმართველობის დამოუკიდებლობაზე. ვაზ. „რუსკაია ვოლიაში“ გამოქვეყნებულ სტატიებში იგი დემოკრატიად მიიჩნევს პოლიტიკური წყობილების ისეთ ფორმას, რომელიც აღიარებს ხალხის ხელისუფლებას, სახელმწიფოს ძირითადი ორგანოების არჩევითობას, მოქალაქეთა თავისუფლებას, თანასწორობასა და პოლიტიკურ უფლებებს დაფიქსირებულს კონსტიტუციაში. კონსტიტუციის დიქტატს და ამის საფუძველზე სამართლებრივი სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას ნ. ნიკოლაძე დემოკრატიის განვითარების აუცილებელ შედეგად თვლის. მისი შეხედულებით, სამართალს დემოკრატიულ საზოგადოებაში უნდა ჰქონეს ზეკლასობრივი ხასიათი და მას უნდა ემორჩილებოდეს საზოგადოების ყველა ფენა და წევრი, დაწყებული რიგითი მოქალაქიდან, დამთავრებული პრეზიდენტით. იმის ნიმუშად, თუ როგორ უნდა მოხდეს დემოკრატიის ძირითადი პრინციპის – მოქალაქეთა თანასწორობისა და თავისუფლების პრინციპის – განუხრელი დაცვა ნ. ნიკოლაძეს მოჰყავს აშშ-ის მაგალითი სტატიის „აბსოლუტური და კონსტიტუციური მონარქია და რესპუბლიკა“. იგი აღფრთოვანებული მოგვითხრობს, რომ კანონის დარღვევის გამო თვით პრეზიდენტი ჯონსონიც კი 1868 წელს „სამართალში მისცეს და კინაღამაც დასაჯეს“. დემოკრატიის ამ პრინციპებს ნიკოლაძე მიიჩნევს დემოკრატიის უნივერსალურ პრინციპებად, რომელიც ქართულ რეალობაში შეხამებული უნდა ყოფილიყო ქართული ცხოვრების წესთან. მას სამაგალითოდ მიაჩნია იაპონიის მაგალითი. მეიძის რევოლუციის“ პერიოდი, რომლის დროსაც ქვეყანამ უზარმაზარი თვისებრივი ნახტომი გააკეთა საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში და ეს შეძლო გონივრულად წარმოებული ეროვნული პოლიტიკის წყალობით, რომელშიც ახალი ცხოვრების საწყისად აღიარებული იყო საკუთარი ხალხის კულტურული მეკვიდრეობა,

ტრადიციები, წეს-ჩვეულებები და იაპონური ცხოვრების წესის მდიდარი ეროვნული მინაარსი.

ნიკოს სამაგალითოდ მიაჩნდა მოკლე დროში ქვეყნის ასეთი აღორძინება და ქართულ საზოგადოებასა და მომავალ თაობას ამაზე საგანგებოდ მიაჩნებდა: „იაპონია ერთობ დიდ და ნათელ მაგალითს წარმოგვიდგენს იმისას, თუ რა ადვილი ყოფილა თითქმის სრულიად ველური და უკან ჩამორჩენილი ხალხისათვის სწავლითა და რიგიანი წესით წელში გამართვა და ძალის შექმნა, როცა მას გონიერი მთავრობა ჰყავს და ბეჯითი სურვილი აქვს, რიგიანი ადგილი დაიკავოს სხვა ერთა და სამეფოების შუა“ [8, 272]. ნედლეულითა და სხვა რესურსებით სიმწირის მიუხედავად იაპონიის გაძლიერება შრომის ჭკვიანურმა ორგანიზაციამ და საშემსრულებლო დისციპლინის მაღალმა დონემაც განაპირობა, რაც მას სანიმუშოდ მიაჩნდა და იაპონიის მსგავსად საქართველოს დანიშნულებაზე ოცნებობდა. ამასთან დაკავშირებით, ნიკო ხაზს უსვამდა იმ გარემოებასაც, რომ „ძალა და ძლევა რიცხვსა და სივრცეს კი არა, ცოდნას, ორგანიზაციას ეკუთვნის, იარაღს, წესს, დისციპლინას“ [8, 272]. თანამედროვე პირობებში სწორედ ამ პრინციპის ამოქმედებით დანიშნულებას დასავლეთის პატარა ქვეყნები: შვეიცია, ბელგია, დანია, ნიდერლანდები და სხვ., რომლებმაც შეძლეს განევიტარებინათ საწარმოო ძალები, ტექნიკა, ცოდნა და დისციპლინა.

სკანდინავიის ქვეყნების სოციალური სახელმწიფოს პოლიტიკური მოდელის კონტურები თეორიული სახით გაცილებით ადრე ჩამოაყალიბა ნიკო ნიკოლაძემ.

როგორც მოქალაქე აგებს პასუხს სახელმწიფოს წინაშე, ასევე სახელმწიფოსაც ეკისრება პასუხისმგებლობა დაიცვას ყოველგვარი თვითნებობისაგან მოქალაქეთა უფლებები. ამ ამოცანის განხორციელება თანამედროვე პირობებში ნ. ნიკოლაძეს წარმოუდგენია კერძო სექტორში სახელმწიფო სექტორის ჩარევის ხარისხის გაზრდილი დოზით მისი რეგულაციის მიზნით. 1868 წ. „ევროპის ცხოვრებაში“ ნ. ნიკოლაძე მიუთითებს, რომ საზოგადოების წევრების პირადი თავისუფლების მიღწევა შესაძლებელი გახდება მხოლოდ განვითარებული კაპიტალიზმის პირობებში, მის უმაღლეს სტადიაზე, როცა საზოგადოება იზრუნებს „რათა ყველა მის წევრს თანაბარი შანსი ჰქონდეს არსებობისათვის ბრძოლაში გასამარჯვებლად“ [7, 417].

ეტატიკური ტენდენციები განსაკუთრებით საჭირო და ძლიერი უნდა იყოს კაპიტალიზმის განვითარების საწყის ეტაპზე, — თვლის ნ. ნიკოლაძე თავის წერილში — „ვიდრე საზოგადოება ყრუა ამგვარი მოთხოვნილებებისადმი, ცალკე მისი წევრები, რომელნიც დაჯგუფებულნი არიან ასოციაციებსა და მსგავს საზოგადოებებად, მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიაღწევენ რაიმე წარმატებას,

როდესაც ისინი გაერთიანებული შრომით — საერთო ძალების, ხოლო გაერთიანებული მოხმარებით და უშუალო გაცვლა-გამოცვლით, საერთო სიმდიდრის ეკონომიზაციას მოახდენენ“ [9, 176].

მოგვიანებით, ამ აზრს დაადასტურებს ცნობილი იაპონელი ეკონომისტი სუბურო ოკიტა, რომელიც თვლის, რომ თუ ქვეყანას არ გააჩნია თავისუფალი ბაზრის მექანიზმის გარკვეული ტრადიცია, გამოცდილება და შესაბამისი სოციალური კულტურა, კაპიტალიზმის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე განსაკუთრებით საჭირო ხდება უშუალო სამთავრობო ხელმძღვანელობა. ასეთ გარემოცვაში სახელმწიფო დაგეგმარებისა და საბაზრო მექანიზმების ურთიერთშეწყობის აუცილებლობა გამოწვეულია წმინდა ისტორიული მოსაზრებით, ხოლო ასეთ შემთხვევაში მარტოოდენ თავისუფალი ბაზარი პანაცეად ვერ იქცევა.

6. ნიკოლაძის კონცეფციის მიხედვით თავისუფალ თაოსნობასთან ერთად კანონზომიერად იქნება აგრეთვე შერწყმული ადმინისტრაციული რეგულირების ფორმები, სადაც კერძო საკუთრებაზე დაფუძნებული ეკონომიკა ამავე დროს მენარმეობის, კომერციული და ფინანსური საქმიანობის სინთეზი გახდება, ხოლო მეურნეობრივ საქმიანობაში მმართველი ორგანოების ჩარევის შედეგად მოხდება თავისუფალი კონკურენციის უარყოფითი შედეგების თავიდან აცილება. როგორც ვხედავთ, სახეზე გვაქვს სოციალური სახელმწიფოს ტიპური სურათი.

6. ნიკოლაძე ერთ-ერთი პირველი მოაზროვნე პოლიტიკოსია, არა მარტო ქართულ სინამდვილეში, არამედ გლობალური მასშტაბითაც, რომელიც ორიენტირს იღებს სოციალური ტიპის სახელმწიფოსა და სოციალ-დემოკრატიულ იდეოლოგიაზე, რომელსაც თანამედროვე პოლიტოლოგიურ ლიტერატურაში „მესამე გზასაც“ უწოდებენ. ეს კონცეფცია მოგვიანებით მრავალ ქვეყანაში სხვადასხვა პოლიტიკური ძალების მიერ იყო წამოწეული. აშშ-ში „ახალი დემოკრატებისა“ და ბილ ქლინთონის მიერ, ბრიტანეთში — ტონი ბლერის მიერ. ეს იდეები დღეს ევროპაში ძალიან პოპულარულია, რისი დამადასტურებელია ის ფაქტი, რომ 2012 წელს ევროპის უდიდეს ქვეყანაში საფრანგეთში საპრეზიდენტო არჩევნებში გაიმარჯვა ფრანსუა ოლანდმა. ამ იდეებმა თეორიული დასაბუთება ჰპოვა თანამედროვე პოლიტიკური სკოლის თვალსაჩინო წარმომადგენლის, ნობელის პრემიის ლაურეატის, ჰოლანდიელი პროფესორის ი. ტინბერგის წიგნში „ეკონომიკური პოლიტიკა“, აგრეთვე კონვენციისა და ტექნოიდილიის სხვა თეორეტიკოსთა შრომებში. პრაქტიკულად კი ხორცი შეასხეს შვეციის, დანიის, ნორვეგიის, ფინეთის, შვეიცარიისა და სხვა სახელმწიფოთა პოლიტიკურ მოდელებში, რომლებიც მსოფლიოში ცნობილია დასავლეთის დემოკრატიული სოციალიზმის სახელით.

დემოკრატიის ტრანსფორმირების ეს ფორმა, როდესაც ზემოდან მომდინარეობს ინიციატივა და შესაბამისად გარდაქმნა ხდება მთელ საზოგადოებაში დღეს რეალური და მსოფლიო პრაქტიკაში აპრობირებული ფორმაა. ნიკო ნიკოლაძე საზოგადოების განვითარების ევოლუციურ გზას უჭერს მხარს. მისი შეხედულებით „რაც უფრო წინ წავა ხალხის პოლიტიკური გამოცდილება, ეს ჭეშმარიტება თანდათან უფრო მეტისათვის ცხადი შეიქმნება, რომ ქართველობას ამ მიმბაძავ უკიდურესობისაგან არავითარი სიკეთე არ მოელის“ და იქვე დასძენს: „ქართველობის მიზნები კი მარტო ზომიერების გზით მიიღწევა“.

აღსანიშნავია, რომ ზომიერება რაც ასე იშვიათია ჩვენს ყოფაში, ნ. ნიკოლაძის პიროვნების ხასიათის განუყოფელი თვისება იყო. მისი უმცროსი ძმა კონსტანტინე ნიკოლაძე იგონებს: „ნიკოს ძალიან უყვარდა დროის გატარება, მხიარული და მოძრავი კაცი იყო. ნადიმში ძალიან ილხენდა, ღვინოსაც სვამდა, მაგრამ ზომიერად. დამთვრალი ჩემს სიცოცხლეში არ მინახავს. ცხოვრების წესი ევროპული ჰქონდა“. „მე ყოველთვის ვიყავი და დღემდე ვრჩები უბადლო „მეთანდათანობითედ“, ძველი ყაიდის ლიბერალად, ინგლისური დინასტიკური გაგებით, ე.ი. ისეთ ადამიანად, რომელიც რეფორმებს მხოლოდ ზემოდან მოელის ხოლმე, პრინციპული მონინაალმდეგეა რევოლუციებისა“ — ასე ახასიათებს თავად ნ. ნიკოლაძე საკუთარ პიროვნებას. ამიტომაც იყო, რომ რუსეთის მმართველობის წინააღმდეგ მიმართულ აჯანყებას იგი თვლიდა უდიდეს ავანტიურად, რომელსაც შეეძლო საქართველო მიეყვანა კატასტროფამდე. „ეროვნულ მისწრაფებათა გადაჭარბებას შეუძლია მიიყვანოს საქართველოს იმ სასაკლამოდე, სადაც ამასწინათ ტყავი გააძრეს პოლონეთს და სადაც მთლად სისხლი გამოსწოვეს ჩერქეზებს“ [7, 264-265]. ეს სიფრთხილე ნ. ნიკოლაძემ 1913 წელსაც გამოამჟღავნა, როცა ყმანვილკაცობაში დასტამბულ სტრიქონებს დაუმატა: „დიდი სამეფოების მჭედელი პანია ერს განა უშველის?“ [10, 165].

კონსტიტუციური ლიბერალიზმი ისტორიულად დასავლეთ ევროპასა და აშშ-ში განვითარდა. საქართველოში პირდაპირ ლიბერალურ დემოკრატიაზე გადასვლა შეუძლებელი იყო, ვინაიდან არ არსებობდა მოქმედი დემოკრატიული პრაქტიკა და მასში მონაწილეობისთვის აუცილებელი ინგრედიენტები; ამიტომაც ჩვენთან დემოკრატიული მოძრაობა ოდითგანვე მთლიანად გაიგივებული იყო ნაციონალურ მოძრაობასთან. ნიკო ნიკოლაძემ არა მხოლოდ შეძლო დასავლური ღირებულებების შემოტანა და დამკვიდრება საქართველოში, არამედ დასავლური ღირებულებების ქართულ ნიადაგზე მორგება და საეტაპო ღირებულებების შექმნა, რომელიც ლოგიკურ გაგრძელებას წარმოადგენდა ქართული პოლიტიკური

აზროვნების იმ მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციისას, რომელიც ყოველთვის გაურბოდა ვინრო ნაჭუჭში ჩაკეტვას და ყოველივე ქართულს მსოფლიო აზროვნების სიმაღლეებიდან სჯიდა. კოლიერამდე და ლევიცკამდე დიდი ხნით ადრე ნიკო ნიკოლაძემ დაასაბუთა დემოკრატიის მრავალვარიანტულობა და შემოგვთავაზეს პოლიტიკური ფორმულა ქართული დემოკრატიის შესახებ, სადაც დემოკრატიის უნივერსალური კანონები შერწყმული უნდა ყოფილიყო ქართულ მენტალობასა და ცხოვრების წესთან.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გ. ჟორჟოლიანი, თ. ბერიკაშვილი, გ. მუსხელიშვილი, დემოკრატიზაცია, თბილისი, 2001.
2. ნ. რურუა, თავისუფლების კანონი, თბილისი, 2003.
3. ს. ხუნდაძე, სოციალიზმის ისტორიისათვის საქართველოში, ტ. I, თბილისი, 1931.
4. ნ. ნიკოლაძე, თხზულებანი, ტ. II, თბილისი, 1933.
5. ვლადიმერ ჭანუყვაძე, პოლიტიკური დიალოგები, თბილისი, 1998.
6. ვ. შუბითიძე, ო. ქოჩორაძე, პოლიტოლოგია, თბილისი, 2001.
7. ნ. ნიკოლაძე, თხზულებანი, ტ. I, თბილისი, 1931.
8. ქართული მწერლობა, ტ. XIV, თბილისი, 1997.
9. ბზიგნევ ბზეჟინსკი, დიდი ცვლილებები, ჟურნ.: „საზოგადოება და პოლიტიკა“, 1, თბილისი, 1996.

Giorgi Chkhikvishvili

*Doctoral student of the Georgian
Technical University*

Niko Nikoladze about Georgian Democracy

Summary

In this article of Giorgi Chkhikvishvili - „Niko Nikoladze about Georgian Democracy”, is analyzed privacy of Democracy development in Georgia. He conformed progressive Western Euporean thinkings to Georgian social-political idea, in which Universal laws of democracy will be united with Development of Georgian society, mentality and traditions.

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი მოთა რუსთაველის სახელობის ბათუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სრული პროფესორი

**დავით კლდიაშვილი — ბათუმში ქართული ტრადიციების
დანერგვისა და განმტკიცების საქმეში
დაუღალავი მებრძოლი**

XIX და XX საუკუნეების მიჯნაზე „ახალი ცხოვრების სიო“ ბათუმის სამხედრო ნაწილებშიც შეიჭრა და კორექტივებიც შეიტანა რუსულ სალდაფონურ ცხოვრებაში. პროგრესულად მოაზროვნე ოფიცრობაც უკვე სხვა თვალთ უყურებდა სამხედრო სამსახურს. წინ იწედა ლიბერალური, ზოგადადამიანური ღირებულებები. ასეთ ფონზე ეროვნულად მოაზროვნე, სოციალური და პიროვნული თავისუფლებისთვის მებრძოლ ქართველ ოფიცრებს ორმაგი პასუხისმგებლობა ეკისრებოდათ. სამხედრო ნაწილებში მათ უნდა ეტვირთათ ეროვნული ინტერესებისათვის ბრძოლის გაერთიანება და ამ თვალსაზრისით ჯარისკაცთა გათვითცნობიერება, მათთვის ელემენტარული განათლების, საერთოდ ცხოვრებისეული ცოდნის მიცემა. ამოსავალი წერტილი, რა თქმა უნდა, ზოგადადამიანური იდეალები იყო. სამხედრო ნაწილები ხომ მრავალეროვნული გახლდათ.

საქმეს ის უადვილებდათ, რომ მჭიდრო ურთიერთობა ჰქონდათ ქართველ საზოგადო მოღვაწეებთან. ზოგი ქალაქის მმართველობის ხმოსანიც იყო და აქტიურად მონაწილეობდა საზოგადო საქმიანობაში. ამ დროისათვის არნახულად აქტიურდება მუშათა მოძრაობაც და, ზოგადად, საერთოდ მშრომელი საზოგადოების პროტესტი არსებული ჩამორჩენილი სინამდვილისადმი. თვით უმაღლეს სამოქალაქო და სამხედრო მმართველობაშიც გამოჩნდნენ ლიბერალურად მოაზროვნენი. ეს ყველაფერი, რა თქმა უნდა, ხელსაყრელი იყო პროგრესულად მოაზროვნე ოფიცრებისათვის, მაგრამ მონინაალმდეგე რეაქციონერებსაც, ცხადია, არ ეძინათ. მხარს უჭერდნენ „მკაცრ მმართველობას“ და შესაბამის ღონისძიებებსაც მიმართავდნენ. ამ ნიადაგზე სულ უფრო იზრდებოდა წინააღმდეგობა მათ შორის. მართლაც საოცარია მაშინდელი, მკაცრად იერარქიული რუსული სამხედრო რეჟიმის პირობებში, როგორ ახერხებდნენ პროგრესულად განწყობილი ოფიცრები ჯარისკაცთა შორის ზოგადადამიანური ფასეულობების შეტანას, მათ

გათვითცნობიერებას, ელემენტარული ცოდნის მიცემას და საერთოდ, კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობას, რასაც ხშირად ზიანი და მსხვერპლიც მოჰყვებოდა, მაგრამ სხვაგვარად არც შეეძლოთ და არც ჰქონდათ მოქცევის უფლება. ამას ავალებდათ საკუთარი სამშობლოსა და ხალხის ინტერესები, რომელთა „ სისხლი სისხლთაგანი და ხორცი ხორცთაგანი“ ქვეყნის ყოველი კუთხიდან ბათუმში ჩამოსული მუშა ახალგაზრდები და ჯარისკაცები იყვნენ. სამხედრო ნაწილებში ეს მისია პროგრესულად მოაზროვნე ოფიცრობას უნდა ეკისრა, ქართველ ოფიცრობას კი ეროვნული ცნობიერების გაძლიერებისათვის უნდა ეზრუნა. ისტორიამ ბათუმის სამხედრო ნაწილებში მომსახურე ბევრი ათასი ოფიცრის სახელი შემოგვინახა, ბევრიც ჯერ კიდევ გამოსამზეურებელია. მათ მამამთავრად სავსებით სამართლიანადაა მიჩნეული დიდი ქართველი მწერალი და ჰუმანისტი, საზოგადო მოღვაწე, პოდპოლკოვნიკი დავით კლდიაშვილი. ძირითადად სწორედ მისი მემუარული ჩანაწერებიდან ვიგებთ იმ დროის სამხედრო მმართველობაში, ბათუმის სამხედრო ნაწილებში არსებული ვითარების, მოვლენათა და პიროვნებათა შესახებ. [1, 45-46]

მუშათა მოძრაობის აღმავლობის, ჯარისკაცთა შორის მღელვარების დაწყებისა და საერთოდ, ქართული საზოგადოებრიობის გამოღვიძების კვალობაზე, ბათუმში მოღვაწე ჩვენი მამულიშვილები ფრიად სერიოზული და დელიკატური ვითარების წინაშე აღმოჩნდნენ—როგორ მოეხერხებინათ ისე, რომ რეაქციული მმართველობის და გამკაცრებული სადამსჯელო ღონისძიებების პირობებში ეს ყველაფერი საზიანო და უბედურების მომტანი არ ყოფილიყო ხალხისათვის. ქალაქის მმართველობის საქმიანობა ივანე ანდრონიკაშვილის მეთაურობით, აქეთკენაც უნდა ყოფილიყო მიმართული. ეს პროგრესულად მოაზროვნე ოფიცრებსაც უნდა გაეთვალისწინებინა.

დავით კლდიაშვილი დიდი სიმპათიით იხსენებს საოლქო სამხედრო შტაბის მოლიბერალო უმაღლეს ოფიცრობას, გენერლებს — შატილოვს, რეშეტინს, ბერხმანს, ციხის გარნიზონის შტაბის უფროს პოლკოვნიკ ნიკო დუმბაძეს, პოლკოვნიკ გიორგი კიკნაძეს; თავის სამხედრო ნაწილში მომსახურე თანამოაზრე ოფიცრებს ნესტორ იაშვილს, ნიკო იმნაძეს, ნოდარ ჯაყელს, სერგო კამოევს და სხვებს, რომლებიც თანაუგრძნობდნენ ჯარისკაცებს, ზრუნავდნენ მათზე და ხელს უწყობდნენ მათ გათვითცნობიერებას. „ჯერ პიროვნება ვარ და მოქალაქე, შემდეგ კი სამხედრო მოსამსახურე“ — დავით კლდიაშვილისა და მის თანამოაზრე ოფიცერთა ამგვარი პოზიცია სრულიად მიუღებელი იყო სამხედრო მანქანისათვის.

ცხადია, მიუღებელი იყო მათი საქმიანობაც, განათლებისა და კულტურის დონის ამაღლებისათვის, მითუმეტეს, ეროვნული ცნობიერების გაძლიერებისათვის ზრუნვა. [1, 67-69]

„შენი სამშობლო რუსეთია და შენც, დურაკო, რუსი ხარ, შენი მოვალეობაა განამდეს ღმერთი მეფე და უსიტყვოდ, მორჩილად ემსახურო მას“ - ასე უჩიჩინებდნენ ნაწილის უფროსები ჯარისკაცებს.[2, 32]

მაგრამ ცხოვრება თავისას შვრებოდა. თვით უალრესი რეაქციონერებიც კი იძულებული იყვნენ რამდენადმე მაინც ანგარიში გაენიათ ახალი ვითარებისათვის, იმისთვისაც, რომ დავით კლდიაშვილი წარჩინებული ოფიცერი იყო, ნაწილში სამსახურის დაწყებისთანავე ჩააბარეს მას თოფ-იარაღის სახელოსნო, რომელიც მოკლე დროში სანიმუშო გახდა. სანიმუშო იყო შემდგომში მისი ჯარისკაცთა გუნდიც (რაზმი). სამხედრო სამსახურის ბოლო წლებში ხშირად ასრულებდა სამხედრო ნაწილის უფროსის მოვალეობას და ასეთ დროს ნაწილში სიმშვიდე და წესრიგი სუფევდა, რისთვისაც მადლობას ეუბნებოდნენ ციხის გარნიზონის მეთაურები, რომელთაც მისი სამხედრო ნაწილი ექვემდებარებოდა. ამას აღწევდა სწორედ ჯარისკაცებზე ზრუნვით, მათთან ადამიანური დამოკიდებულებით, რაც დანაშაულადაც კი იყო მიჩნეული იმდროინდელ სამხედრო სამსახურში. ამიტომაც პოლიტიკურად არასაიმედოდ თვლიდნენ. დავითის მსგავსი პროგრესულად მოაზროვნე ოფიცრები, ცხადია, მიუღებელი იყო ისეთი შოვინისტი, რეაქციონერი და ხალხთა მოძულე გენერლებისათვის, როგორებიც იყვნენ გრიაზნოვი, ალიხანოვ - ავარსკი, ლიახოვი, ვორონოცოვ-დაშკოვი, პარკაუ. მათ უკან იდგნენ მთავარმართებლები გოლიცინი, დუნდუკოვ-კორასკოვი, რომლებიც ძალისმიერი მმართველობის მქადაგებლები იყვნენ.

სწორედ გრიაზნოვმა შეადგინა ე.წ. „ველური“ ნაწილებიდან გადმოყვანილი ჯარისკაცებისაგან დიდი რაზმი, შეაიარაღა არტილერიით, სარდლად დანიშნა გენერალი ალიხანოვ-ავარსკი და ცეცხლითა და მახვილით მოარბევინა თითქმის მთელი დასავლეთ საქართველო თვით ქობულეთის ჩათვლით. არ დაუნდვიათ არავინ, ბავშვი და ქალიც კი, ვინც ოდნავი ხმის ამოღება გაბედა მტარვალთა წინააღმდეგ. გადაწვეს, გადაბუგეს, ჩამოახვრჩეს, დახვრიტეს და ამით ვითომდა აღადგინეს მშვიდობა და წესრიგი. რაზმის ერთერთმა პოლკოვნიკმა გიორგი კიკნაძემ მოუწოდა ჯარისკაცებს, თავი შეკავებინათ სისასტიკისაგან, რისთვისაც დასაჯეს. ასევე დასაჯეს ოფიცერი ევანგელიდი, რომელმაც არ შეასრულა ბარბაროსული ბრძანება, ბარკასზე გადაეყვანა ციხეში ჩამწყვდეული მუშები, ღია ზღვაში გაეყვანათ და იქ ჩაეძირათ, გადაწვას უპირებ-

დნენ მუშათა კვარტალებსაც, ე.ი „ნითელი მამალი“ უნდა აეფრი-
ნათ ქალაქში, მაგრამ არ გამოუვიდათ. [3, 13-14]

„ვალმოხდილ“ რაზმს მკაცრი მმართველობის მომხრეებმა
საზეიმო საღამო მოუნყვეს ბათუმში. „შედგების შეჯამების“
დროს ერთმა ქართველმა პოლკოვნიკმა სიამაყით განაცხადა: „მე
ჩემი საკუთარი სოფელიც კი არ დავინდეო“. ამ პოლკოვნიკს სა-
კადრისი პასუხი გასცა და ხმა ჩააკმენდინა გენერალმა რეშეტიმმა.

„პოლკოვნიკო, აჯობებდა ჩუმათ ყოფილიყავით; ვერაფერი
სანაქებო საქმე შეასრულებ; ვანდალებს ემსგავსებგით... ვის წვაე-
დით? ვის ხოცავდით? თქვენიანებს, თქვენს ნათესავეებს“. [2, 56]

გრიანზოვმა მოარბევინა გურია თავისი ველური რაზმით გე-
ნერალ კრილოვს, რომელმაც მაინც ვერ მოდრიკა გურულები და
სულიერად და ფიზიკურად მოლლილ-გამოფიტული, ღამით,
ზღვით ჩუმად გააპარეს ბათუმიდან, რომ არ მოეკლათ.

გრიანზოვს უფრო საშინელი გეგმაც ჰქონდა. როგორც და-
ვით კლდიაშვილი წერს და ისტორიიდანაც ცნობილია, მას სურდა
შეედგინა 20 ათას კაციანი სამხედრო რაზმი, არტილერიით და სა-
დამსჯელო ოპერაციის გზით მოერბია მთელი ამიერკავკასია, ქვე-
ყანას მართლაც დაქვევა ემუქრებოდა, მაგრამ მტარვალს არ დას-
ცალდა. არსენა ჯორჯიაშვილმა ყუმბარით დაიფლითა იგი შუა-
გულ თბილისში.

„ჯორჯიაშვილმა მოსპო მტარვალი, გადაარჩინა ქვეყანა
უბედურებას, მისგან გადაუხდელად დავალებულია ჩვენი ქვეყანა
და ხალხი, დავალებული ვარ პირადად მეც. მისი წყალობით შემრჩა
სიცოცხლე“ [2, 71]. საქმე ისაა, რომ გრიანზოვის ბრძანებით, რომე-
ლიც მაშინ კავკასიის სამხედრო საოლქო შტაბის უფროსი იყო, და-
ვით კლდიაშვილი სამ დღეში უნდა გაეგზავნა დალესტანში, სამუ-
რაის პოლკში, საჯარიმო ნაწილში, როგორც რევოლუციური იდეე-
ბის თანამგრძნობი და პოლიტიკურად არასაიმედო.

გაგზავნა გრიანზოვის სიკვდილმა შეაფერხა. მალე აჯან-
ყდნენ ამ პოლკის ჯარისკაცები. დახოცეს ყველა ოფიცერი და ყვე-
ლაფერი გაანადგურეს. დავითიც გადარჩა.

ასეთ ფონზე მართლაც დაუჯერებლად მოჩანს, როგორ
ახერხებდნენ პროგრესულად განწყობილი ოფიცრები ჯარისკაცთა
შორის კულტურულ-საგანმანათლებლო მუშაობას, ადამიანური
ფასეულობების ქადაგებას, საერთოდ, გამათვითცნობიერებელ
საქმიანობას. სწორედ დავით კლდიაშვილისა და მისი თანამოაზრე
ოფიცრების მცდელობით ნაწილში გაიხსნა კლუბი და საჩაიე, სა-
დაც ტარდებოდა ლექციები, საუბრები, ენციკლოპედიის სხვადასხვა ხა-

სიათის საღამოები, კულტურულ-საგანმანათლებლო ღონისძიებები, წარმოდგენები, ცეკვები. აქ ოფიცრები და ჯარისკაცები, ასევე მათი ოჯახები უახლოვდებოდნენ ერთმანეთს. ასევე ტარდებოდა გაკვეთილები, რომელზეც ასწავლიდნენ რუსულ და ქართულ წერა-კითხვას. იმართებოდა საუბრები საზოგადოების, შრომისა და საბრძოლო იარაღების განვითარების შესახებ და ა.შ.[3, 88-91]

ასე რომ, ოთხ წლიანი სამსახურის შემდეგ ეს ახალგაზრდები, სრულიად გამოცვლილნი, გათვითცნობიერებულნი, ნამდვილად ამიანიებად უბრუნდებოდნენ მშობლიურ კერას. თან მიჰქონდათ მიღებული ცოდნა, ახალი ცხოვრების იდეები და მომავლის რწმენა.

– ჩვენი დედ-მამა ტიროდა, როცა აქეთ მოვდიოდით, მაგრამ ახლა მეტისმეტად უხარიათ, ჩვენ ასე სასიკეთოდ გადასხვაფერებულს რომ გვხედავენ. მხეცები ვიყავით და კაცებად დავბრუნდით სახლში თქვენის წყალობით... – ასე ეუბნებოდნენ დავითს და სხვა მოამაგე ოფიცრებს სამსახურდამთავრებული ახალგაზრდები. „ნაწილში სამხედრო სამსახურისთვის ჩვენ საქართველოს ყოველი კუთხიდან მოგვდიოდა ერთმანეთზე უკეთესი ვაჟკაცები, მაგრამ სრულიად გამოუსვლელნი ცხოვრებაში, დაბეჩავებულ გლეხურ ყოფაში გაზრდილები, რომელთაც უფრო უარესს უმზადებდა რუსული ყაზარმული ცხოვრება. ის ხომ ფაქტობრივად თრგუნავდა პიროვნებას და მორჩილ მანქანათ აქცევდა მას. აბა, მამულიშვილის გულს როგორ უნდა მოესვენა, როგორ უნდა გაემეტებინა ისინი ისეთი ბედისათვის. ბევრმა რუსული კი არა, ქართულიც არ იცოდა წესიერად. მაგალითად, სამურზაყანოელებმა და ე.წ. სამუსლიმანო საქართველოს მკვიდრებმა. აუცილებელი იყო მათი ცხოვრებისეული გათვითცნობიერება, ელემენტარული განათლების მიცემა, კულტურული ღირებულებების შეთვისება. ამას ვაკეთებდით როგორც შეგვეძლო“, – იგონებს დავით კლდიაშვილი თავის მემუარულ ჩანაწერებში. ასეთი საქმიანობისათვის დავით კლდიაშვილი პოლიტიკურად არასაიმედოდ ცნეს და აიძულეს 26-წლიანი სამსახურის შემდეგ თავი დაენებებინა სამხედრო საქმისათვის.

„Подполковнику Клдиашвили его сиятельство граф Воронцов Дашков, нашел своевременным чтобы вы подали в отставку“. ასეთი იყო უმაღლესი ვერდიქტი. თუმცა წარჩინებული ოფიცერი მსოფლიო ომის დაწყებისთანავე კვლავ გაიწვიეს სახედრო სამსახურში . [2, 77-81]

დიდ მწერალსა და ჰუმანისტს, ეროვნულ მოღვაწეს არც ამჯერად უღალატია თავისი მრწამსისათვის. ზოგადადამიანური და ეროვნული იდეალებისათვის, რასაც კინალამ შეეწირა კიდეც. მან ბრძოლით განვლო გზა ბათუმიდან ლაზისტანამდე, სადაც პირო-

ნიკის კომენდატად დაინიშნა. ჩვეულებისამებრ ეწინააღმდეგებოდა უაზრო სალდაფონური ხელმძღვანელობის, უნიჭო სარდლობის გადანყვეტილებებს. აკრიტიკებდა უშედეგო სამხედრო ოპერაციებს, იცავდა ჯარისკაცებს უსამართლო, არაადამიანური დამოკიდებულებისაგან.

იგი გულისტკივილით აღწერს ბათუმიდან პირონიკამდე რა საშინელი დღე დააყენეს მთელ მხარეს და მის მოსახლეობას თურქებმა. შემდეგ თავისი სისასტიკით განთქმულმა რუსმა ყაზახ პლასტუნებმა გაძარცვეს, დაანგრის და დანვეს ყველაფერი, რის შედეგადაც დაიღუპა დიდძალი მოსახლეობა. დავით კლდიშვილი ლაზისტანშიც დაუახლოვდა ადგილობრივ მოსახლეობას, ესაუბრებოდა მათ ისტორიაზე, საქართველოზე. მისივე ინიციატივით, თბილისიდან საქველმოქმედო საზოგადოებამ ლაზეზში სამუშაოდ გაგზავნა კონსტანტინე კობახიძე. მალე იქვე გამოჩნდა ცნობილი ეროვნული მოღვაწე და მკვლევარი იოსებ ყიფშიძე. მამულიშვილთა ამ სამეულმა დიდი შრომა გასწია იქაური ლაზების გასათვითცნობიერებლად.

ერთხელ დავითთან პიროკინელი ლაზები მივიდნენ და თხოვეს დახმარება საღვთო ტყის გადარჩენაში, რომელსაც ლიახოვის ბრძანებით გაჩეხვა-გადანვას უპირებდნენ მესანგრეები. დავითმა დაცვა ჩააყენა და საღვთო ტყეს ახლოს არ გააკარა ისინი. ეს ომის პირობებში ფრონტის ხაზზე, ისიც ოფიცრისაგან, გაუგონარი საქციელი იყო. მას სამხედრო ტრიბუნა და სასტიკი სასჯელი ემუქრებოდა, მაგრამ რაღაც მიზეზების გამო საქმის წარმოება შეფერხდა. ამასობაში თებერვლის რევოლუციამ მოუსწრო. მეფე გადადგა, იმპერიას დროებითი მთავრობა ჩაუდგა სათავეში და დავით კლდიშვილისთვის აღარავის ეცალა. [1, 108-11]

მამულიშვილებს უკვე სხვა საფიქრალი გაუჩნდათ. კვლავ სასწორზე იღო ქვეყნისა და ხალხის ბედი. არავინ იცოდა რა მოჰყვებოდა დიდი ქვეყნების მიერ მსოფლიოს ახალ გადანაწილებას. კერძოდ, რა ბედი ენეოდა ე.წ. სამუსლიმანო საქართველოსაც და განსაკუთრებით ბათუმს, რომელიც ახლა უკვე მოზრდილ ევროპულ ქალაქად ქცეული და დამშვენებული, კვლავ მეომარი ქვეყნებისა და სხვათა ინტერესის საგანი და საპირწონე იყო.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აჭარის სახელმწიფო მუზეუმის ხელნაწერთა ფონდი, № 56, საქ. 123.
2. დ. კლდიაშვილი, ჩემი ცხოვრების გზაზე, ბათუმი, 1980.
3. აჭარის სახელმწიფო არქივი, ფონდი 1 ა, აღწ. 1, საქ. 245.

Otar Gogolishvili

*Professor of Batumi Shota Rustaveli
State University*

Davit Kldiashvili — a Person, Who Fought for Inculcation and Consolidation of Georgian traditions in Batumi

Summary

On boundary of 19th and 20th century "The Breeze of New life" invaded in Batumi's military part and amended in life of Russian army. Officers, who were progressive thinking, started to look at the military service with another side. Liberalism and value of humanity started advancing. On this background officers, who were fighting for freedom were imposed double responsibility. In military parts they had to consolidate soldiers to fight for unity, they had to give them elementary education and vital knowledge. The main was human ideals, because military parts were international.

The history has reserved many names of officers, who were served in military parts of Batumi, but many of them are still unknown. The head of military is considered great Georgian writer, humanist, public man, lieutenant-colonel Davit Kldiashvili. Exactly from his memoirs we find out about situation in Batumi's military parts, about facts and people

შოთა ვადაჭკორია

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

საქართველოს ტერიტორიის მიტაცებით ოსური საბჭოური ავტონომიის შექმნა და ქართული სინამდვილე (ნაწილი II)

ოსი სეპარატისტების მიერ 1921 წლის სექტემბერში მიღებული „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციისადმი დართული „მოკლე განმარტებითი ბარათი“ 5 ნაწილისაგან შედგება: 1) „სამხრეთ ოსეთის“ გეოგრაფიული მდებარეობა და მოსახლეობის რაოდენობა; 2) „სამხრეთ ოსეთის“ ეკონომიკური მდგომარეობა და მისი მოსახლეობის კულტურული განვითარების დონე; 3) ისტორიულ — სოციალური განვითარება; 4) „სამხრეთ ოსეთის“ ღარიბთა რევოლუციური ბრძოლის ისტორია და 5) დასკვნა.

აღნიშნული დოკუმენტის პირველი ნაწილით, „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ტერიტორიად, ოსების მიერ 6-8 სექტემბერს მიღებული პროექტით გავლებული საზღვარია მიჩნეული, რომლის მიხედვითაც, „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა რესპუბლიკის შემადგენლობაში გორის, დუშეთის, რაჭისა და შორაპნის მაზრების დიდი ნაწილია შეტანილი. ამ ტერიტორიის ფარგლებშია მოაზრებული ოსური მოსახლეობის ის სტატისტიკური მონაცემები, რომელიც 1917 წლის აღწერას ეყრდნობა და რომლის მიხედვითაც, იმავე დოკუმენტში ოსთა რაოდენობა 92100 კაცითაა განსაზღვრული. „მოკლე განმარტებითი ბარათის“ განსაკუთრებული ტენდენციურობა იმაშია ცხადმდგომარეობს, რომ მასში არაფერია ნათქვამი იმ 47 ქართული სოფლის შესახებ, რომლებიც ოსებმა თვითნებურად „სამხრეთ ოსეთის“ რესპუბლიკის შემადგენლობაში მოაქციეს. ისინი ქართველთა რიცხოვრივი რაოდენობის შესახებაც დუმილს ამაჯობებდნენ. არადა, 1917 წლის აღწერის მიხედვით, „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა რესპუბლიკად მოაზრებულ ტერიტორიაზე მცხოვრები ქართველების რაოდენობა აშკარად სჭარბობდა ოსებს. მაგალითად: თამარაშენის, ცხინვალის, წუნარის, დირბის, ავლევის, მერეთის, ორტევის, ბელოთის სასოფლო სა-

ზოგადოებებში 11619 ქართველი და 1100 ოსი ცხოვრობდა რაც შეეხება უშუალოდ გორის მაზრაში კომპაქტურად დასახლებული ოსების რაოდენობას, იმავე აღწერის მიხედვით 32 ათას სულს შეადგენდა. ასეთი ფაქტების წინ წამოწევა ოს სეპარატისტებს ხელს არ აძლევდა, რადგან „მოკლე განმარტებით ბარათში“ „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნის აუცილებლობის დასასაბუთებლად, ეთნოგრაფიული, გეოგრაფიული და ეკონომიკური ფაქტორების „ერთიანობის“ დამაჯერებელ ფონს ვერ შექმნიდნენ. იმავე „მოკლე განმარტებითი ბარათის“ მეოთხე ნაწილი, ძირითადად 1917-1921 წლებს ეხება და მასში დამოუკიდებელი საქართველოს ხელისუფლების ლანძღვა— გინებაა წინა პლანზე წამოწეული. იმავდროულად, ფაქტებისა და მოვლენების შეგნებულად დამახინჯებიდან გამომდინარე, არაობიექტურ შეფასებებს შეიცავს. ამ ფონზეა გაკეთებული დოკუმენტის 4 პუნქტიანი შემაჯამებელი დასკვნითი ნაწილი, რომლის მიხედვითაც; 1) ოსების მიერ შედგენილი საზღვრის პროექტის მიხედვით გათვალისწინებული „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა, ა) თითქოს ერთ მთლიან ერთეულს წარმოადგენდა; ბ) მისი მოსახლეობა ეთნოგრაფიულად ერთგვაროვანი იყო; გ) რამდენადაც აქ მაცხოვრებელ ოსებს, მათი „მტკიცებით“ განსაკუთრებული ეროვნული, ყოფითი თვისებები და სპეციფიკური ნიშნები ახასიათებდა, აღნიშნული ტერიტორიიდან „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნა აუცილებლობად იყო გამოცხადებული. ამ შემთხვევაში ოსი სეპარატისტები აშკარად ტყუოდნენ, იმ მხრივ, რომ საქართველოში— შიდა ქართლში გეოგრაფიული და ისტორიული თვალსაზრისით „სამხრეთ ოსეთი“ არ არსებობდა. აქედან გამომდინარე, გორის, დუშეთის, რაჭისა და შორაპნის მაზრებისადმი ხელოვნურად ჩამოჭრილი ტერიტორიების საფუძველზე შეკონინებული „სამხრეთ ოსეთის“ პოლიტიკური წარმონაქმნი— გეოგრაფიული, ჰიდროგრაფიული და ოროგრაფიული პირობების გათვალისწინებით, ერთ მთლიან ერთეულად ვერ ჩაითვლებოდა. ამის შესახებ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ბ. კვირკველია, საქართველოს რევკომისადმი წარდგენილ მოხსენებაში (1921 წლის 27 სექტემბერი) ხაზგასმით წერდა: „სამხრეთ ოსეთი— ვკითხულობთ დოკუმენტში,— როგორც მთლიანი გეოგრაფიული ერთეული არ არსებობს. არის მხოლოდ ოსებით დასახლებული ცალკე რაიონები, რომელთაც ურთიერთ შორის არავითარი დამოკიდებულება არა აქვს— არც გეოგრაფიულად და არც ეკონომიურად. თითოეული ამ რაიონთაგანი წარმოადგენს განუყოფელ ორგანულ ნაწილს სხვადასხვა გეოგრაფიულ და სამეურნეო პროვინციებისას. ეს რაიონები ერთი მეორისგან დაშორე-

ბული არიან გადაუვალი მთებით და ამასთანავე თითოეულ მათგანს აქვს სრულიად თავისუფალი გამოსავალი მხოლოდ ბარში. ისინი ერთი მეორეს მონყვეტილნი არიან წლის განმავლობაში რამდენიმე თვით და თითოეული მათგანი ეკონომიურად დაკავშირებულია იმ ველთან, რომელთანაც დაკავშირებულია გეოგრაფიულად.“ აღნიშნული დებულების დასადასტურებლად, იგივე ბ.კვირკველია იმ გეოგრაფიულ და ტოპოგრაფიულ ფაქტორებს ასახელებს, რომელიც გორის, დუშეთის და რაჭის მაზრების ურთიერთდაკავშირებას შეუძლებელს ხდიდა. მის მიერ მოტანილი მონაცემების მიხედვით; 1)გორის მაზრასა და მისი მოსაზღვრე რაჭის მაზრის ჩასავლის საზოგადოებას, რამდენადაც ერთმანეთისაგან 9000 ფუტის სიმაღლის მთები ჰყოფდა, ჩასავლის საზოგადოების მცხოვრებთ ეკონომიკური კავშირურობის დაჭერა მხოლოდ ონის რაიონთან შეეძლო (10-7 ვერსით ოყო დაცილებული); 2)გორის მაზრის ოსებით დასახლებულ სოფლებს, დუშეთის მაზრის კობის რაიონის ოსების სოფლებსაგან 11333 ფუტის სიმაღლის მთები აცალკევებდა, რომლის საუღელტეხილო გზა წლის განმავლობაში 7-8 თვის მანძილზე თოვლის საფარით იკეტებოდა. აქედან გამომდინარე, გორის მაზრასთან კობის რაიონს არანაირი ეკონომიკური ურთიერთობა არ გააჩნდა. იგი ფაქტობრივად დუშეთის მაზრასთან იყო დაკავშირებული; 3)გორის მაზრის ოსებით დასახლებული დიდი და პატარა ლიახვის და ფრონეს ხეობები (აქ 32000 სული ოსი ცხოვრობდა), ეკონომიკურად ერთმანეთისგან იყო მონყვეტილი. მაგ. ყორნის— წუნარის რაიონი ე.ი. ფრონეს სათავე, ამ მდინარის ხეობით მხოლოდ ქარელის რაიონს- ტირიფონას უკავშირდებოდა. დიდი ლიახვის ხეობიდან მას 6230— 5684 ფუტის სიმაღლის რუსთავ- ზარიკოჯახის ქედი ჰყოფდა. რაც შეეხება დიდი და პატარა ლიახვის ხეობებს, 11000— 6000 ფუტის სიმაღლის მთებით იყო გამოყოფილი, ზამთარში საცალფეხო ბილიკებიც იკეტებოდა და ერთმანეთისგან სრულიად მონყვეტილნი იყვნენ. სამაგიეროდ, ოროგრაფიულად, ჰიდროგრაფიულად, გეოგრაფიულად და რაც მთავარია, კარგი საურმე გზით ქარელის ველს უკავშირდებოდა.

ჩვენს მიერ ზემოთ მოტანილი ფაქტების გათვალისწინებით განმომდინარე, იმავე მოხსენებაში ხაზგასმითაა აღნიშნული რომ, „ადგილობრივი ტოპოგრაფიული და სამეურნეო პირობები... შეუძლებლად ხდიან ქართლის და რაჭის ოსური მოსახლეობისგან ერთი მაზრის გამოკვეთას, რადგან ოსების მიერ დასახლებული რაიონები მოკლებული არიან გეოგრაფიულ მთლიანობას და შეადგენენ გეოგრაფიულად და ეკონომიურად სხვადასხვა პროვინციების ნაწილებს. ასეთი ჩამონაჭრებიდან ხე-

ლოვნურად შემდგარი ადმინისტრაციული ერთეულის შექმნა განუხორციელებლად უნდა ჩაითვალოს ტოპოგრაფიული პირობების გამო და სრულიად ეწინააღმდეგება ამ რაიონების სა-მეურნეო მდგომარეობას.“

რაც შეეხება მეორე საკითხს — ოსი სეპარატისტების მიერ „სამხრეთ ოსეთად“ მოაზრებული ტერიტორიის ფარგლებში მცხოვრები მოსახლეობა თითქოს ერთგვაროვანი (ოსური) იყო, იმ ეტაპზე სინამდვილეს არ შეესაბამებოდა და ისინი აქაც ტყუოდნენ. ამის დამადასტურებელი ფაქტები ბ.კვირკველიას იმავე მოხსენე-ბაშია მოტანილი. კონკრეტულად თუ რომელ რაიონებში ცხოვ-რობდა კომპაქტურად დასახლებული ოსები, ამის შესახებ დოკუ-მენტში ვკითხულობთ: „საქართველოში ოსები მოსახლეობენ: 1) გორის მაზრაში — დიდი ლიახვის ხეობაში სოფ. კეხვამდის, ხოლო ამ სოფლიდან დაწყებული სამხრეთით მარტო ქართველებით და-სახლებული სოფლებია, სადაც ოსების რიცხვი მცხოვრებთა 15 % არ აღემატება; 2) პატარა ლიახვის ხეობაზე, სოფელ ვანათამდის; ვანათს ზევითაც ჩრდილოეთით მდებარეობენ რამდენიმე ქართუ-ლი სოფლები: ბელოთი, ორი ხოშურა, საცხენე, ანრისხევი და სხვა; 3) მდინარე ფრონეს სათავეზე ყორნისის და ნუნარის რაიონებში, სადაც ოსთა მოსახლეობა მცხოვრებთა 88 % არ აღემატება; 4) დუ-შეთის მაზრაში — მდ. არაგვის და ქსნის სათავეზე; 5) რაჭის მაზრა-ში — მდინარე ჯეჯორას სათავეზე. თითოეულ ამ რაიონს ერთი მე-ორისგან ყოფს გადაუვალი მთები და მათი დაკავშირება გეოგრა-ფიულ — ტოპოგრაფიული მიზეზებით შეუძლებელია.“ ამ ფაქტების წინა პლანზე წამოწევით, ოსი სეპარატისტების მიერ სიყალბეზე აგებულ „მტკიცებულებებს“ ბ.კვირკველიამ მკაცრი განაჩენი გა-მოუტანა. უნდა აღინიშნოს, რომ თავიანთი მიზნების განხორციე-ლებაში, ზემოთ დასახელებული ხელშემშლელი დაბრკოლებების მნიშვნელობას, ოსების პარტიული ელიტა შესანიშნავად აცნობიერებდა. ამიტომ, გეოგრაფიულად და ეკონომიკურად ერთმანეთის-გან მონყვეტილი სოფლის საზოგადოებების ხელოვნურად დაკავ-შირებას დაჩქარებული ტემპით მაქსიმალურად ცდილობდა. ამის დამადასტურებლად, „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომის მიერ საქარ-თველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტისადმი წარდგენილი მოხსენება (1921 წლის 12 მაისი) გამოდგება. ამ დოკუმენტის მი-ხედვით, „სამხრეთ ოსეთის“ რევკომი კატეგორიული ფორმით მო-ითხოვდა, რათა საქართველოს ხელისუფლებას დაუყოვნებლივ დაეწყოს საურმე გზის მშენებლობა ცხინვალი — როკის, ცხინვალი — კუდაროს, ცხინვალი — ბელოთის, ცხინვალი — ყორნისის და სხვა მიმართულებით.[1, 167]

ჩემს მიერ მოტანილი ფაქტების გათვალისწინებიდან გა-მომდინარე, დაბეჯითებით შეიძლება იმის თქმა, რომ 1) გარეგ-

ნული მოჩვენებითი ფასადის შექმნის მიზნით, ოსი სეპარატისტები „სამხრეთ ოსეთის“ პოლიტიკურ ერთეულში მოაზრებული ტერიტორიის ფარგლებში მცხოვრები ქართული, ებრაული და სომხური მოსახლეობის არსებობას შეგნებულად უკეთებდა იგნორირებას. 2) „მოკლე განმარტებითი ბარათის“ დასკვნის მიხედვით, „სამხრეთ ოსეთის“ კლასობრივი დაყოფისა და მშრომელი მასების შეგნების ხარისხი თითქოს იმდენად მაღალი იყო, რომ იგი სავსებით უზრუნველყოფდა რესპუბლიკის კულტურული და ეკონომიკური ძალების ნორმალურ განვითარებას; 3) „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის შექმნა, საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობაში „სამხრეთ ოსეთის“ მშრომელთა მისაზიდად სასურველ ნიადაგს შექმნიდა. ხელს შეუწყობდა სკოლების, სასამართლოსა და სხვა დაწესებულებების ნაციონალიზაციას, იმ „ეროვნული ჩაგვრის“ გრძნობის აღმოფხვრას, რომელსაც ოსები თითქოს დამოუკიდებელი საქართველოს დროიდან განიცდიდა.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან გამომდინარე, ისმება კითხვა: ა) საქართველოში ოსი მშრომელი მასების შეგნების ხარისხი თუკი იმდენად მაღალი იყო, რომ იგი ოსების რესპუბლიკის კულტურული და ეკონომიკური ძალების ნორმალურ განვითარებას უზრუნველყოფდა, რა მდგომარეობაში იმყოფებოდა ამ მხრივ რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ჩრდილო კავკასიის ოსეთის ოსური მოსახლეობა. სამეცნიერო ლიტერატურაში დადასტურებულია, რომ ოსების ისტორიულ სამშობლოში იმ ეტაპზე არა თუ რესპუბლიკის, არამედ ავტონომიური ოლქის შესახებაც სიტყვის თქმასაც ვერ ბედავდნენ; ბ) ოსების საბჭოთა რესპუბლიკის შექმნა, საბჭოთა ხელისუფლების მმართველობაში თუკი ოსების მიზიდვის, სკოლების, სასამართლოსა და სხვა დაწესებულებების ნაციონალიზაციის ნიადაგის შექმნის საუკეთესო საშუალება გახდებოდა, ჩრდილო კავკასიის ოსეთის მოსახლეობა ამ მოთხოვნას საბჭოთა რუსეთის ხელისუფლების წინაშე რატომ არ აყენებდა? რით იყო განპირობებული მათი დუმილი ჩრდილო კავკასიის ოსეთში, ოსური სახელმწიფო წარმონაქმნის არშექმნასთან მიმართებაში? ეს კითხვები XX საუკუნის 20-იანი წლების არც ოს სეპარატისტებს, არც საბჭოთა ისტორიოგრაფიას და მითუმეტეს დღევანდელ ოს ისტორიკოსებს არ დაუსვამს. ბუნებრივია, იგი დღემდე მათი მხრიდან პასუხგაუცემელი რჩება.

საქართველოს „წალმა-უკურმა გადახვნის“ მიზნით, კრემლის მაღალჩინოსნები ოს სეპარატისტებს გააუვებულ ავჩარკასავით საქართველოში „აყეფებდნენ“, ხოლო საქართველოს მაშინდელი მარიონეტული ხელისუფლება და კავბიურო ამ „ყე-

ფის“ მონური შემსრულებელი იყო. ქართველი ერის სახელმწიფოებრივი ინტერესები, ქართველებზე შემომწყრალ ნაქართველარ გაბოლშევიკებულ პოლიტიკოსთა კაპრიზებს ეწირებოდა. მიუხედავად ამისა, რუსი და ოსი ისტორიკოსები ქართველი ერის წინააღმდეგ უსაფუძვლო ბრალდებებს დღემდე მიმართავენ. აუგად იხსენიებენ იმ ერს, რომელსაც ოსური ეთნოსისა და მისი კულტურის გადარჩენაში ლომის წილი აქვს შეტანილი. 4) იმავე „მოკლე განმარტებითი ბარათის“ დასკვნის მიხედვით, „სამხრეთ ოსეთისათვის“ თავისუფალი, წარმატებული კულტურული და ეკონომიკური განვითარების პირობები მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიქმნებოდა, თუკი „სამხრეთ ოსეთის“ შემადგენლობაში შერეული მოსახლეობის იმ სოფლებს შეიყვანდნენ, რომლებიც „სამხრეთ ოსეთთან“ თითქოს ორგანულად იყო დაკავშირებული, მის ერთად – ერთ კულტურულ და ეკონომიკურ ცენტრს წარმოადგენდა.[2, 163]

ოსი სეპარატისტები აქაც ტყუოდნენ, რადგან ა) იმ ტერიტორიის ფარგლებში, რომლის მიხედვითაც „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა რესპუბლიკის შექმნას აპირებდნენ, გორის, დუშეთის, რაჭისა და შორაპნის მაზრებში არსებული ოსურ-ქართული სოფლების ორგანულად ერთმანეთთან დაკავშირება, გეოგრაფიული, ჰიდროგრაფიული და ოროგრაფიული ფაქტორებიდან გამომდინარე, როგორც ზემოთაც გვქონდა მითითებული, იმ ეტაპზე შეუძლებელი იყო; ბ) ისინი არაფერს ამბობდნენ გორის მაზრის იმ 47 წმინდა ქართული სოფლის შესახებ, რომელიც ოსებს „სამხრეთ ოსეთის“ რესპუბლიკის შემადგენლობაში შეყავდა. ზემოაღნიშნული დოკუმენტის შედგენით, ოსმა სეპარატისტებმა ფაქტიურად დამოუკიდებელი საქართველოს მთავრობის მიმართ 1919 წელს წაყენებული პრეტენზიები „გააცოცხლა.“ თუ მაშინ კანტონს ითხოვდნენ და მის დასაბუთებას ეკონომიკური, დემოგრაფიული, კულტურული და სხვა ფაქტორებით ცდილობდნენ, იგივე მეთოდი ოსური რესპუბლიკის შექმნის გასამართლებლად მოიმარჯვეს. რისი მიღწევაც ოსებმა 1918-1920 წლებში ვერ შეძლეს, ოფიციალურად 1921 წელიდან მის რეალიზაციას შეეცადნენ. ოსი სეპარატისტების პრეტენზიები იმდენად ზღვარგადაცილებულ ფორმას ატარებდა, რომ იგი გასაბჭოებული საქართველოს ხელისუფლების ზოგიერთი მაღალჩინოსანისათვისაც კი მიუღებელი აღმოჩნდა. ამ შემთხვევაში გადამწყვეტი როლი ქართველმა „ნაციონალ—უკლონისტებმა“ შეასრულა, რომლის ერთ—ერთი წარმომადგენელი შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარი ბ. კვირკველია იყო. მის უდაო ღირსებად უნდა ჩაითვალოს, როცა შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატთან ოსურ საკითხზე შექმნილ კომისიაში უაღრესად მცოდნე და ამ პრობლემატიკაში სიღრმისეულად ჩახედული პიროვნება — გრ.

გველესიანი საპასუხისმგებლო თანამდებობაზე რომ იქნა დანიშნული. მათი ერთობლივი მუშაობის შედეგს წარმოადგენდა ის მოხსენებითი ბარათი, რომლის შესახებაც ზემოთაც მქონდა საუბარი და რომელიც 1921 წლის 27 სექტემბერს საქართველოს რევკომს განსახილველად გადაეგზავნა. იმავე მოხსენებისადმი თანდართულ წერილში (ხელს ხახანაშვილი და გრ.გველესიანი აწერდა) ვკითხულობთ: „შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი, კომისარის დავალებით... გიგზავნით მოხსენებას სამხრეთ-ოსეთის ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფის შესახებ და გთხოვთ იგი შეიტანოთ რევკომის სხდომაზე განსახილველად.“ საქართველოს რევკომის ფონდებში დაცული მასალების შესწავლის მიუხედავად, მისი განხილვის ფაქტს ვერ მივაკვლიეთ. იმავე საარქივო მასალებით დასტურდება, რომ აღნიშნულმა უწყებამ იგი საქართველოს ცენტრალურ კომიტეტს გადაუგზავნა. ამ უაღრესად საყურადღებო მოხსენებას, ქვეყნის პარტიულმა ორგანომ სამწუხაროდ იგნორირება გაუკეთა. ეს გაკვირვებას არ უნდა იწვევდეს იმ თვალსაზრისით, რომ ასეთი სახის დოკუმენტის შექმნით, შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატი საქართველოს რევკომის, ცენტრალური კომიტეტისა და კავბიუროს პოზიციას ამკარად დაუპირისპირდა. იგი არა თუ „სამხრეთ ოსეთის“ საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის, არამედ „სამხრეთ ოსეთის“ ადმინისტრაციული სამაზრო ერთეულის მიზანშეწონილობასაც კი შეუძლებლად მიიჩნევდა. „სამხრეთ ოსეთის ცალკე ადმინისტრაციულ ერთეულად გამოყოფა სამაზრო ერთეულის უფლებებით— ვკითხულობთ დოკუმენტში, — გეოგრაფიული და ეკონომიური მოსაზრებებით, საკითხის დეტალურად შესწავლის შემდეგ შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატს შეუძლებლად მიაჩნია... ხელოვნური გამოკვეთა სამაზრო ერთეულის ოსებისათვის გორის, დუშეთის და რაჭის მაზრებიდან შეუძლებელია. მაშასადამე, ოსების მოსახლეობა თითოეული ამ მაზრებისა უნდა დარჩეს იმ მაზრაში, რომელშიაც იყო აქნობამდე. ამასთანავე, თითოეულ ამ რაიონში გარდა წვრილი ადმინისტრაციული ერთეულისა — თემისა, უნდა შეიქმნას სარაიონო ერთეული. ასეთები იქნება: ჩასავლის-რაჭის მაზრაში; კობისა — დუშეთის მაზრაში; ყორნისისა, წუნარისა, დიდი ლიახვის ხეობისა და პატარა ლიახვის ხეობისა — გორის მაზრაში. ამავე დროს თითოეული ამ მაზრის რევკომში ოსურ მოსახლეობას ეყოლება წარმომადგენელი, რომელიც დაიცავს ოსთა ინტერესებს მთელი მაზრის მასშტაბით.“

თუკი ჩემს მიერ ზემოთ მოტანილ ამონაწერს ჩაუკვირდებით, მასში ორი ძირითადი საკითხის გამოყოფა შეიძლება: ა) ოსური სამაზრო ადმინისტრაციული ერთეულის შექმნის შეუძ-

ლებლობის მტკიცება; ბ) გორის, დუშეთისა და რაჭის მაზრებში მხოლოდ ოსური წვრილი თემებისა და 6 სარაიონო (ანუ საზოგადოების) ერთეულის არსებობის დაშვების მიზანშეწონილობა. ამ შემთხვევაში, ბ. კვირკველია დამოუკიდებელი საქართველოს საკონსტიტუციო კომისიის მიერ ეთნიკური უმცირესობების მოწყობის შესახებ 1920 წელს დამტკიცებულ სათემო-საეროთო თვითმმართველობით გათვალისწინებულ უფლებებს სთავაზობდა ოსებს. ოსური საკითხის ამ ფორმატში გადაწყვეტა, გასაბჭოებული საქართველოს რევკომისა და კავბიუროს ხელმძღვანელობისათვის პრინციპულად იყო მიუღებელი. არსებული დოკუმენტური მასალის შესწავლის შედეგად ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, რომ შიდა ქართლის მთის ოსებისათვის ადმინისტრაციული ერთეულის ფორმის შერჩევას, ზემოაღნიშნულ სახელისუფლებო ორგანოებს თითქოს რომელიღაც ზემდგომი უწყება კარნახობდა. ეს ნიუანსი ოსი სეპარატისტებისათვის იმ ეტაპზე შეუმჩნეველი არ დარჩენილა და წინასწარ დასახული მიზნების განსახორციელებლად—შიდა ქართლში ოსური პოლიტიკური წარმონაქმნის შესაქმნელად შესაშური ენერგიით მუხლჩაუხრელად მოქმედებდნენ. სიყალბეზე აგებული მოხსენებებით, უმაღლეს პარტიულ ორგანოებში დელეგაციას— დელეგაციაზე აგზავნიდნენ. ამის უდაო შედეგს კავბიუროს 1921 წლის 31 ოქტომბრის სხდომის დადგენილება წარმოადგენს, რომელიც შ. ელიავას მოხსენების საფუძველზე იქნა მიღებული. ამ დოკუმენტის პირველი მუხლი გეოგრაფიულად არარსებულ „სამხრეთ ოსეთს“ ავტონომიური ოლქის უფლებებს ანიჭებდა.[2, 67; 3, 106] ეს ფაქტი, ხელისუფლების უმაღლეს ეშელონებში ოსური საკითხის არაოფიციალურად წინასწარ გადაწყვეტაზე მიანიშნებს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, იმ ეტაპზე პრობლემის საფუძვლიანად შეუსწავლელია და ცხინვალის რაიონის ქართული მოსახლეობის პრინციპული პოზიცია, ნებისმიერი დამპყრობლის მიერ დასმულ ხელისუფლებასაც კი, აუჩქარებლობისა და კომპრომისული გზების ძიების აუცილებლობის წინაშე დააყენებდა. ამ მიმართულებით ნაბიჯის არგადადგმა იმის დადასტურებაა, რომ კავბიუროს, საბჭოთა რუსეთის ხელისუფალთა უშუალო დაკვეთას ასრულებდა და ოსებისათვის თავის დროზე ვექსილის სახით მიცემული დაპირების დაჩქარებული ტემპით შესრულებას მოითხოვდა. დაბეჯითებით შეიძლება იმის თქმა, რომ კავბიუროს ზემოაღნიშნული დადგენილება, ოსი სეპარატისტების უდიდესი გამარჯვება იყო. მათი ძალისხმევითა და საბჭოთა რუსეთის მაღალჩინოსანთა მფარველობის შედეგად, ავტონომიური ოლქის სტატუსი გეოგრაფიულად არარსებულ და ხელოვნურად გამოგონილ ეთნოისტორიულ სახელწოდებას ამოფარებულ „სამხრეთ ოსეთს“ მიენიჭა. რამდენადაც კავბიურო იმ ეტაპზე უმაღლეს

მმართველობით ორგანოდ ითვლებოდა, მისი დადგენილება საქართველოს ყველა სახელისუფლებო უწყებისათვის სავალდებულო იყო. აღნიშნულის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, ოსური ავტონომიის სტატუსი კავშიურთმ ყოველგვარი საჯარო განხილვის, შიდა ქართლის ქართული მოსახლეობისა და საქართველოს სახელმწიფოებრივი ინტერესების იგნორირებით წინასწარვე გადაწყვიტა. ამიერკავკასიის უმაღლესი სახელისუფლო ორგანოს — კავშიურთს მიერ მიღებული ეს დადგენილება, იმ პერიოდის ოპოზიციურად განწყობილი პოლიტიკური აზრის წარმომადგენლებმა დისკუსიის საგანად აქცია. მათი დამსახურება იმაშია, მდგომარეობს, რომ ოსური ავტონომიის სტატუსთან მიმართებაში თითქმის „გასაიდუმლოებული“ ფორმით მიღებული გადაწყვეტილებები, პრესის ფურცლებზე გამოიტანეს და ქართული საზოგადოება საქმის კურსში ჩააყენეს. ამ მხრივ განსაკუთრებულ ყურადღებას გაზეთ „სოციალისტ-ფედერალისტში“ მებრძოლის ფსევდონიმით დაბეჭდილი პუბლიკაცია — „პრესის მაგიერ“ იქცევს. მასში განსაკუთრებული ყურადღება საქართველოში ეროვნული საკითხის გადაჭრის მნიშვნელობაზე გამახვილებული. ამ ფონზე, მცირე ეროვნული ჯგუფების დაცვისა და მისი უფლება — მოვალეობების აღიარების დასმის შემთხვევაში აუცილებლად უნდა ყოფილიყო გათვალისწინებული ეთნიკურ უმცირესობების ამა თუ იმ ქვეყანაში ხელოვნურად ჩასახლების პროცესი, ე.ი. მისი არააბორიგენობა. იმავე ავტორის მტკიცებით, საქართველოში მცხოვრებ ეთნიკურ უმცირესობებს — განსაკუთრებით ოსებს, ეროვნულ უფლებებზე ყალბი წარმოდგენა ქონდათ. ქართველებთან მიმართებაში მათი ყოველი მოქმედება სიძულვილის და რევანშის სახეს ატარებდა. აღნიშნულის გათვალისწინებიდან გამომდინარე, ოსებისათვის ჯავის სახელმწიფო წარმონაქმნის ფორმირებაზე საუბარს იგი დანაშაულებრივ ქმედებად მიიჩნევდა და იქვე დასძენდა: ა) დაუყოვნებლივ გაეტარებინათ პრაქტიკული ზომები, რათა საქართველოში პარტიკულარიზმს გასავალი არ ქონოდა; ბ) შენარჩუნებული ყოფილიყო საქართველოს, როგორც სუვერენული სახელმწიფოს ტერიტორიული ერთიანობა. „მცირე ერებს — ვკითხულობთ წერილში — უნდა მიეცეს არა პოლიტიკურ — სახელმწიფოებრივი, არამედ კულტურული უფლებები. მცირე ეროვნული ჯგუფების პოლიტიკა უნდა განისაზღვროს პერსონალური პოლიტიკის პრინციპით, რაც... შეინახავს საქართველოს, როგორც მთლიან არსებას და მიანიჭებს მცირე ერებს კულტურული ცხოვრების გარანტიებს.“ ამ ამონაწერის მიხედვით კარგად ჩანს, რომ საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობებისათვის და მათ შორის ოსებისათვის, წერილის ავტორი მხოლოდ კულტურული ავტონომიის მინი-

ჭებაზე აცხადებდა თანხმობას და ამ მიმართულებით გადადგმული ნაბიჯი, მას საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების გარანტიად მიაჩნდა. სხვა მხრივ, ოსური პრობლემის გადაწყვეტას, მაშინდელი ოპოზიციური პოლიტიკური აზრის მესვეურები შეუძლებლად თვლიდნენ, რადგან შიდა ქართლში ოსური ავტონომიური წარმონაქმნის აღმოცენებას საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის საწინააღმდეგოდ გადადგმულ ნაბიჯად განიხილავდნენ. აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში გამოქვეყნებული პუბლიკაციებიდან განსაკუთრებულ ყურადღებას პ.მირიანაშვილის სტატია „ოსების საკითხის გამო“ იქცევს. ავტორის აზრით, საქართველოს ტერიტორია ბედმლაშე, ბედშავი, ბედკრული და ბედმწირი გამოდგა. ამ „ეპიტეტებიდან“ იგი განსაკუთრებით ბედმწირს გამოყოფდა და იქვე დასძენდა; „ეს სახიფათო სიტყვაა და იმას ნიშნავს, რომ ხალხი იყვეს თავის ქვეყანაში, მაგრამ მას არავინ არაფრად აგდებდეს,... იმის ქვეყნის ბედი სხვის ხელთ იყვეს.“ პ.მირიანაშვილის ეს თვალსაზრისი სინამდვილეს რომ შეესაბამება, ამას ჩვენს მიერ ზემოთ მოტანილი საარქივო მასალებიც ადასტურებს. მართლაცდა, ოსური საკითხის გადაწყვეტისას, საქართველოს მაშინდელი ხელისუფლება და კავშირო, შიდა ქართლის ქართული მოსახლეობისა და თვით საქართველოს სახელმწიფოს ინტერესებს ნაკლებად ითვალისწინებდა. ხელისუფლების იდეოლოგიური პროპაგანდა ოსების სასარგებლოდ მუშაობდა. ამ ფონზე ხდებოდა ყველა იმ დებულებების იგნორირება, რომელიც საღ აზროვნებაზე იყო დაფუძნებული და ოსური შოკინიზმის მხილებას, მისგან გამომდინარე მოსალოდნელი საფრთხის დასაბუთებას შეიცავდა. მიუხედავად ამისა, ხელისუფლებისადმი ოპოზიციურად განწყობილი ქართული პოლიტიკური აზრის მესვეურები ცდას არ აკლებდა და შეუსმენელ მდგომარეობაში მყოფი გასაბჭოებული საქართველოს მმართველ წრეებს, პრესის საშუალებით შეახსენებდა: 1) შიდა ქართლის ოსებით დასახლებულ რაიონებში, რაოდენობრივად ოსები უმცირესობას წარმოადგენდნენ; 2) შიდა ქართლში ქართველთა წინააღმდეგ გამეფებული შოკინიზმი შეუწყნარებელი იყო; 3) ოსეთი საქართველოში კი არა, ჩრდილოეთ კავკასიაში უნდა ექიათ. პრობლემის ამ მიმართულებით გაშუქების ფონზე, პ.მირიანაშვილი ბოლშევიკური იდეოლოგიის მესვეურთა მისამართით იმავე სტატიაში გამწვრალი ტონით წერდა: „დღეს არავითარი სამხრეთ ოსეთი საქართველოში არ არსებობს. არიან მხოლოდ ქართველთა შორის ჩამოსახლებული ოსები, რომელნიც მაჩაბლებს და სხვა მემამულეებს თავიანთი პირადი სარგებლობისათვის მკვიდრი გლეხების დასაჩაგრად ხიზნებად შემოუყვანიათ. საქართველოს ოსების ავტონომია ისეთი აბსურდია, რომელიც დაუსკვნია ან დიდ

ვერაგობას,... ან დიდ გულუბრყვილობას... ეროვნულ — კულტურული განვითარება საქართველოს ოსების ჯერ არავის შეუფერხებია და არც მომავალში შეფერხდება. ისტორია გვეუბნება, რომ ჯერ კიდევ მეთვრამეტე საუკუნეში ვახტანგ საჯულმდებელის თაოსნობით ხუცური ასოებით დაუბეჭდიათ ოსური საეკლესიო წიგნები ოსებისათვის. ცილის წამება იქნება ქართველებს ვუნოდოთ შოვინისტი. სხვა ეროვნებების მოძულე.“

ჩემს მიერ მოტანილი ეს ვრცელი ამონაწერი, ობიექტური სინუსტით ასახავს სინამდვილეს. ამიტომ იყო, რომ ოსური ავტონომიის მომხრეებმა, პ.მირიანაშვილის ვერცერთი დებულება ვერ გააბათილეს. სტატიის ავტორის მიმართ ისინი მხოლოდ მუქართა და „სოციალისტ — შოვინისტად“ გამოცხადებით დაკმაყოფილდნენ. ამის დადასტურებას გაზეთ „კომუნისტში“ დაბეჭდილი მონინავე სტატია — „სოციალისტ — შოვინისტები“ წარმოადგენს. აღნიშნული პუბლიკაციიდან ირკვევა, რომ გაზეთ „ტრიბუნაში“ დაბეჭდილი პ.მირიანაშვილის სტატია, ამ გაზეთის დახურვის ერთ-ერთი მიზეზთაგანი გამხდარა. გაზეთ „კომუნისტის“ რედაქციის აზრით, პ.მირიანაშვილის თავხედობას „საბჭოთა მთავრობამ ლმობიერი პასუხი გასცა და მხოლოდ გაზეთის შეჩერებით დაკმაყოფილდა. მირიანაშვილებს აქედან ის დასკვნა გამოჰყავთ, რომ განახლებულ გაზეთშიაც ნაციონალიზმის ალი არ უნდა ჩაქრეს... ეს იწერება საბჭოთა რესპუბლიკაში, იბეჭდება საბჭოთა სტამბაში, საბჭოთა ქალაქებში.“ ამ მიმართულებით ობიექტური სახის სტატიები რომ არ გამოქვეყნებულა, პ.მირიანაშვილის მსგავსი საღად მოაზროვნე ადამიანების მიმართ, გაზეთი „კომუნისტი“ საბჭოთა ხელისუფლებას შემდეგი სახის „სამკურნალო რეცეპტს“ სთავაზობდა: „სრული ჭეშმარიტება იქნება — ვკითხულობთ წერილში — ზოგ სარკივო სოციალისტს ვუნოდოთ შოვინისტი და მასასადამე მოვექცეთ შესაფერისად. არ გავაფუჭებინოთ ქალაქი ეროვნული სინუსტის გასაღვივებლად, დავასადგუროთ სხვა არქივში, სადაც ის რამდენიმე თაინც იგრძნობს მშრომელთა დიქტატურას, რომლის დანიშნულებაც ისეთი მდგომარეობა შექმნას საბჭოთა საქართველოში, რომ მართლა „დიოგენეს ფანრიო“ საძებარი გახდეს ინტელიგენტი შოვინისტი.“ ამ ამონაწერის მიხედვით, პ.მირიანაშვილი, იდეოლოგიური თვალსაზრისით საჯაროდ იქნა დამუშავებული და სიმართლის თქმისათვის, საბჭოთა ხელისუფლების მტრად გამოცხადდა. ასეთი ფონის შექმნით გაზეთ „კომუნისტის“ იგივე სარედაქციო წერილი პეტრე მირიანაშვილისა და მსგავსი ინტელიგენტების მიმართ, ხელისუფლების მხრიდან რეპრესიული ღონისძიებების გატარებას მოითხოვდა. სახელისუფლებო ოფიციალობით გაკეთებული ასეთი მუქარისა და შიდა ქართლის ოსი სეპარატისტებისადმი ლობირების მიუხედავად, მმართველი პოლიტი-

კური პარტიის მცდარი ეროვნული პოლიტიკის მხილებას, ოპოზიციურად განწყობილი მაშინდელი პოლიტიკური ძალები კვლავაც განაგრძობდა. ამ მხრივ, განსაკუთრებულ ყურადღებას თ.ღლონტის სტატია „ოსების ავტონომია“ იქცევს. დიდძალი ფაქტობრივი მასალის ანალიზის საფუძველზე, აღნიშნულ პუბლიკაციაში დასაბუთებული იყო, რომ შიდა ქართლში „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური პოლიტიკური ერთეულის შექმნა დანაშაულებრივ ქმედებას წარმოადგენდა. აქედან გამომდინარე, ხელისუფლების მესვეურთ იგი კატეგორიული ფორმით შეახსენებდა, — საქართველოს სხეულზე ავტონომიების შექმნის ექსპერიმენტების ჩატარებას მაქსიმალურად მორიდებოდა, რადგან ყოველი ახალი სახელმწიფო წარმონაქმნი ქვეყნისათვის სამომავლოდ დამლუპველი შედეგების მომტანი აღმოჩნდებოდა. ამ დებულების დასასაბუთებლად თ.ღლონტმა დანვრილებით განიხილა საქართველოში ოსების ჩამოსახლებისა და ქართულ მიწებზე მათი განსახლების განმაპირობებელი მიზეზები. დოკუმენტურ მასალაზე დაყრდნობით მოტანილი ფაქტების საფუძველზე, ოსური საკითხის მერკანტილიზმის პოზიციიდან განხილვა კატეგორიული ფორმით დაგმო და პრობლემის გადასაწყვეტად, საქართველოს სინამდვილისათვის მისაღები გზა შესთავაზა ხელისუფლებას. მისი სამართლიანი მტკიცებით, რამდენადაც ოსები საქართველოს მკვიდრ მოსახლეობას არ წარმოადგენდა და შიდა ქართლში სხვადასხვა დროს იყვნენ ჩამოსახლებულნი, ტერიტორიული ავტონომიის ნაცვლად მათთვის კულტურული ავტონომია უნდა მიეცათ. ასეთი პოზიციის დაფიქსირების პარალელურად, თ.ღლონტმა საზოგადოების იმ ნაწილის წინააღმდეგაც გაილაშქრა, რომლებიც შიდა ქართლის ოსებით დასახლებულ მთიან ზონას „ოსეთად“ მოიხსენიებდა. „ჩვენს საზოგადოებაში“ — წერს თ. ღლონტი — ხშირად გაიგონებთ ხსენებას „ოსეთი.“ რასაკვირველია, საქართველოში ოსეთი არ არსებობს, ეს ბავშმაც იცის მშობლიური გეოგრაფიიდან, მაგრამ არიან ოსები, განსაკუთრებით გორის მაზრაში ჩასახლებულები, რომელთაც მსხვილმა მემამულეებმა მისცეს სამუშაო ადგილები.“ რაც შეეხება გორის მაზრაში ოსთა რაოდენობის გარკვევას, ამ მიზნით თ.ღლონტმა 1886 წლის საოჯახო აღწერის სტატისტიკა გამოიყენა. მის მიერ მოტანილი ციფრების მიხედვით, ცხინვალში, სურამში, ხიდისთავში, მეჯვრისხევსა და ბორჯომში 1727 ქართველი და 547 ოსი ცხოვრობდა. იმავე მონაცემებით, ცხინვალის სამმართველო უბანში, ოსთა რაოდენობა 63 % არ აღემატებოდა. აღნიშნული უბანი 37 სასოფლო საზოგადოებად იყო დაყოფილი, რომელშიაც 198 ქართული სოფელი შედიოდა. ასეთი პრეამბულის შემდეგ, თ.ღლონტი ცხინვალის უბნის 37 სა-

სოფლო საზოგადოების მცხოვრებთა ეროვნული შემადგენლობის გარკვევას შეეცადა. მის მიერ მოტანილი სტატისტიკური მაჩვენებლების მიხედვით, ზემოაღნიშნულ სასოფლო საზოგადოებებში 53045 ქართველი და 33683 ოსი ცხოვრობდა. იქვე ისიცაა დაზუსტებული, რომ 37 სასოფლო საზოგადოებიდან 15 წმინდა ქართული, ხოლო 22 ოსური საზოგადოება იყო. აღნიშნულიდან გამომდინარე, 33 ათასი ოსისათვის შიდა ქართლში ტერიტორიული ავტონომიის მიცემა თ. ლლონტს შეუძლებლად მიაჩნდა. „რასაკვირველია — წერს იგი, — ლაპარაკიც კი შეუძლებელია ოსების ავტონომიაზე, როგორც პოლიტიკურ სისტემაზე. რა თაქმა უნდა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ ოსების კულტურულ — ნაციონალური უფლებებისათვის არ ვიზრუნოთ. მათი დედა ენა, ადათი, ჩვეულება, სკოლა, მმართველობა ფართო ადმინისტრაციული თვითმმართველობის ფარგლით... უნდა მიენიჭოს, როგორც ყველა შესამჩნევ ეთნიკურ ძალას. სხვა უფლებებზე ლაპარაკი ფაქტიურად შეუძლებელია... დიდი სიფრთხილე გვმართებს ასეთი საკითხის გადაჭრისას.“ ამ დებულების სისწორის დასადასტურებლად იგი საქართველოს სამხრეთ — აღმოსავლეთის რეგიონს ასახელებდა და იქვე დასძენდა; „საქართველოში ჩვენ არა ერთ საზოგადოებას ვნახავთ, განსაკუთრებით ბორჩალოს მიმართულებით, ახალქალაქისა და ახალციხის ხაზით და ყველგან თუ ავტონომიაზე ვილაპარაკეთ, მაშინ დედა საქართველო დაგვრჩება დიოგენეს ფანრით საჩხრეკი. ასეთ პოლიტიკას უნდა ვერიდოთ, თუნდაც ეს დროებითი ტაქტიკური ზომა იყოს.“

აღნიშნული ფაქტებიდან გამომდინარე, თ. ლლონტი არა მარტო ოსებისათვის, არამედ საქართველოში მცხოვრები სხვა ეთნიკური უმცირესობებისათვის პოლიტიკური ავტონომიის მიცემის სასტიკი წინააღმდეგი იყო. მისაღებად მხოლოდ კულტურული ავტონომია მიაჩნდა და საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების სამომავლო გარანტს, პრაქტიკულად მის რეალიზაციაში ხედავდა. ეს საღი აზრი, კონსომოლიტიზმის ჭაობში ჩაფლული მაშინდელი გასაბჭოებული საქართველოს ხელისუფლებისა და მისი იდეოლოგიებისათვის მიუღებელი აღმოჩნდა. ამის ერთ — ერთ დადასტურებას გაზეთ „კომუნისტი“ რ.კ. (რაჟდენ კალაძე) ფსევდონიმით გამოქვეყნებული სტატიების სერია „ეროვნული პოლიტიკა თუ კლასობრივი?“ წარმოადგენს. წერილის ავტორის „მტკიცებობა“, ყოველგვარი სახის ეროვნული პოლიტიკა წვრილბურჟუაზიული იყო და ნაციონალიზმის ელემენტებს შეიცავდა. აქედან გამომდინარე, კატეგორიული ფორმით უარყოფდა სახელმწიფოებრივ ეროვნულ — პოლიტიკურ კურსს და უპირატესობას კლასობრივს ანიჭებდა. ამ ფონზე, დამო-

უკიდებელი საქართველოს (1918-1921 წწ.) მთავრობის მიერ ეთნიკური უმცირესობების მიმართ მიღებული საკანონმდებლო აქტების მიხედვით გატარებული ღონისძიებები, მის მიერ საბჭოთა ხელისუფლებისათვის მიუღებლად იყო გამოცხადებული. „ჩვენ ბევრჯერ ვთქვით და ეხლაც ვიმეორებთ — წერდა იგი, — რომ ჩვენი ხალხი მენშევიზმით და ნაციონალიზმით უკვე მონამლულია. ამიტომ, ... ამ სანამლავისგან განთავისუფლებული უნდა იქნას.“ ამ „სენით დაავადმყოფებულ“ პოლიტიკურ მიმდინარეობათა შორის, რ.კალაძე მემარცხენე სოციალისტ — ფედერალისტებსაც ასახელებდა. წერილის ავტორი იმით იყო გაღიზიანებული, რომ მემარცხენე სოციალისტ — ფედერალისტებმა, ოსი სეპარატისტების შეტევებისგან შიდა ქართლის ქართველების დაცვა და ეროვნული სახელმწიფოსათვის შესატყვისი პოლიტიკური კურსის გატარება საქართველოს რევკომისაგან კატეგორიულად მოითხოვა. რ.კალაძისათვის ისიც მიუღებელი აღმოჩნდა, როცა იმავე სოციალისტ-ფედერალისტებმა „უცხო ნაციონალიზმის გველეშაპისადმი თავის გაჭეჭყვის“ საკითხი დააყენეს და ამის აუცილებლობა შესაბამისი ფაქტებით დაასაბუთეს. რამდენადაც წერილის ავტორმა მემარცხენე სოციალისტ — ფედერალისტების არგუმენტების გაბათილება ვერ შეძლო, ქვეყნის შიგნით შექმნილი ურთულესი პრობლემის განხილვას თავი აარიდა და მსჯელობის ფორმას დემაგოგიური სახე მისცა. „გამოდის, რომ ქართველმა ხალხმა — წერს რ.კალაძე — თავი უნდა გაუჭეჭყოს უცხო ნაციონალიზმს და არა შინაურს, ე.ი. ბრძოლა უნდა გამოუცხადონ „უცხოელებს“ თუნდაც ისინი მუშები იყვნენ და ეს უცხოელები თავის სახელმწიფოებრივ ფარგლებში არ გააჭაჭანონ.“[4] ეროვნულ საკითხთან მიმართებაში საქართველოში არსებული ურთულესი პრობლემების განხილვას, რ.კალაძე შეგნებულად არიდებდა თავს და მემარცხენე სოციალისტ — ფედერალისტთა სამართლიან პრეტენზიებს გაუკუღმართებული ფორმით სთავაზობდა მკითხველ საზოგადოებას. იმ შემთხვევაში, თუკი აღნიშნულ შეფასებას მიკერძოებულად მიიჩნევენ, ასეთმა ადამიანებმა პასუხი უნდა გასცენ კითხვას: ოსების მიერ შიდა ქართლის ქართულ მოსახლეობასთან მიმართებაში ჩადენილი დანაშაულებრივი ქმედებები (არასრულწლოვანთა ძალდატანებითი გაუპატიურებები, ქართველების მიზანმიმართულად ამოხოცვა, ადამიანების საბძელში დანვა, ქართველთა ქონების დატაცება და სახლების გადაწვა, მამაკაპეული საცხოვრისიდან ქართველთა ძალისმიერი მეთოდით გამოდევნა, ქართველი გლეხების კუთვნილი პირუტყვისა და ჭირნახულის დატაცება და ა.შ.) საჭიროებდა თუ არა შიდა ქართლის ქართული მოსახლეობისათვის სახელმწიფოებრივ დონეზე დამცავი მექანიზმის ამოქმედებას, ოსური სეპარატიზმისადმი დროულად თავის გაჭეჭყვას, თუნდაც აღნიშნული

დანაშაულებრივი ქმედებები ოსი მშრომელების მიერ ყოფილიყო განხორციელებული. სამწუხაროა ის ფაქტი, რომ ეროვნულ ღირებულებებს მოკლებული გასაბჭოებული საქართველოს ხელისუფლება და კავშიურო, ქართველთა ყველა სამართლიან მოთხოვნაში „ქართული ნაციონალიზმის გველეშაპს“ ხედავდა. სახელმწიფოებრივი იდეოლოგიური მანქანა ამ მიმართულებით აქტიურად მოქმედებდა, ხოლო მისი მსახურნი, ოსურ ავტონომიასთან მიმართებაში ანტისახელმწიფოებრივი პოლიტიკური კურსის გამართლებას მაქსიმალურად ცდილობდა. ამის დადასტურებას, საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის ჟურნალ „მოამბეში“ დაბეჭდილი სარედაქციო წერილი — „სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ერთეულის შესახებ“ წარმოადგენს. აღნიშნული სტატია, ერთადერთ ამოცანას — გასაბჭოებული საქართველოს ხელისუფლებისა და კავშიუროს მცდარი, ანტისახელმწიფოებრივი ეროვნული კურსის გამართლებას ემსახურებოდა. მასში მოტანილი ძირითადი დებულებები შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოყალიბდეს: 1) საბჭოთა ხელისუფლება საქართველოში მცხოვრები ყველა ეროვნების მშრომელთა ინტერესებს იცავდა. ეს დებულება სავსებით სწორია, რადგან, როგორც ჩვენს მიერ ზემოთ მოტანილი დოკუმენტური მასალებით იქნა დადასტურებული, საქართველოში მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობების, მათ შორის ოსების უფლებები და სეპარატისტული ინტერესები მაქსიმალურად იყო დაცული. ეს ხდებოდა ქართველი ხალხის, შიდა ქართლის ქართული სოფლის მშრომელი მოსახლეობის ინტერესების იგნორირების ხარჯზე; 2) პროლეტარიატის მტრები, ერთა სოლიდარობის გასატეხად ნაციონალური შუღლის გაღრმავებას ცდილობდნენ და პროვოკაციული საშუალებებით ოსურ საკითხს იყენებდნენ. „ამ პროვოკაციას და ბოროტ საქმეს — ვკითხულობთ წერილში — მენშევიკები ხელმძღვანელობენ, რომლებსაც სურთ მახვილი ჩასცენ საბჭოთა მთავრობას.“

ნებისმიერი სალად მოაზროვნე ადამიანი, რომელიც შიდა ქართლის ქართული სოფლების მოსახლეობასთან მიმართებაში „სამხრეთ ოსეთის“ რეკომისა და მისადმი დაქვემდებარებული უწყებების მიერ გატარებული ტერორისტული ხასიათის დამადასტურებელ საარქივო მასალებს, განსაკუთრებით შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატთან არსებული კომისიის დასკვნებს გაეცნობა, დამეთანხმება, რომ ოსების დანაშაულებრივი ქმედებების საამკარაოზე გამოტანა, პროვოკაციულ მიზნებს ნამდვილად არ ემსახურებოდა. ასეთი ფაქტების წინ წამოწევით, მემარცხენე სოციალისტ — ფედერალისტთა პარტიის ლიდერები, ოსური სეპარატიზმის განსაკუთრებული შეტევისაგან შიდა ქართლის ქართული მოსახლეობის დამცავი მექანიზმის დროულად შემუშავების და დემოგრაფიული ბალანსის შენარჩუნების საჭიროების აუცილებლო-

ბას შეახსენებდა არსებულ ხელისუფლებას. პროგრესულად მოაზროვნე და ეროვნულ საწყისებზე მდგომი პიროვნებების „პროლეტარიატის მტრებად“ და „ნაციონალური შუღლის გამღვივებლად“ გამოცხადება, გაკვირვებას არ იწვევს, რადგან საბჭოური იდეოლოგიის მსახურთ, ოპონენტთა დასამარცხებლად დოკუმენტური მასალით გამაგრებული არგუმენტები არ გააჩნდა. მათ მხოლოდ იოლი გზა აიჩიეს და სიმართლის მთქმელნი მათთვის მისაღები „ეპიტეტებით“ შეამკეს. ამ ფაქტით, „ბოროტი საქმის მკეთებელ მენშევიკთა“ სიაში მოხვედრილი ადამიანების წინააღმდეგ, რეპრესიების გატარების გარკვეული საფეხური შეამზადეს; 3) ცხინვალისა და ქართული სოფლების „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქისადმი გადაცემის წინააღმდეგ ქართული მოსახლეობის პერმანენტული ხასიათის პროტესტს, იგივე სარედაქციო სტატია გაუგებრობის და მენშევიკების ავიტაცია — პროპაგანდის ნაყოფად აცხადებდა. „საქართველოს საბჭოთა მთავრობას — ვკითხულობთ წერილში, — ხშირად მოსდიოდა მომართვები ცხინვალის რაიონის ქართველ მცხოვრებთაგან იმის შესახებ, რომ თუ ცხინვალი ოსეთის ავტონომიურ ოლქს გადაეცა, მაშინ იქ მოსახლე ქართველებს არ შეუძლიათ არსებობა და მშვიდობიანი ცხოვრება. ასეთი განცხადებები სრულ გაუგებრობაზეა აშენებული. ის არის შედეგი მენშევიკების ნაციონალისტურ — პროვოკატორული პროპაგანდა — ავიტაციისა. ადგილობრივ ქართველებს ჰგონიათ, რომ თუ ცხინვალი ოსეთს გადაეცა, მაშინ აღარავინ იზრუნებს მათი ინტერესების დაცვაზე. მათ ჰგონიათ, რომ... საქართველოს და ოსეთის ავტონომიური მმართველობა... ანგარიშს არ გაუწევს მათ ინტერესებს და მოთხოვნილებებს. ასეთი შეხედულება ამტკიცებს, რომ ცხინვალის ქართველობას კარგად ვერ გაუთვალისწინებია ოსეთის ავტონომიური ოლქის დაარსების ნამდვილი მიზეზები.“ [5, 20] ეს იყო გასაბჭოებული საქართველოს პოლიტიკურად მეძავი ხელისუფლების მიერ საზოგადოების მოსატყუებლად სიცრუეზე აგებული პროპაგანდა. თუკი საქართველოსა და „სამხრეთ ოსეთის“ ხელისუფლებას მართლაცდა შიდა ქართლის ქართველთა ინტერესების დაცვის სურვილი ამოძრავებდა, რატომ არაფერი არ ილონეს შიდა ქართლში ოსური სეპარატიზმის ასალაგმავად, შიდა ქართლის სოფლებიდან გამოქცეული ქართველების ქონებისა და სახლკარის დასაცავად, მამაპაპეულ საცხოვრისზე დევნილთა უკან დასაბრუნებლად? სამწუხაროა, მაგრამ ფაქტია, რომ 1921 წლის მარტიდან 1925 წლის ჩათვლით, საქართველოს რევკომის, კავბიუროს, საქართველოს შინაგან საქმეთა სახალხო კომისარიატის, საქართველოს კომუნისტური პარტიის ცენტრალური კომიტეტის, სრულიად საქართველოს ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის მიერ მიღებულ ისეთ დო-

კუმენტს ვერ მივაკვლიეთ, სადაც ოსი სეპარატისტების დასჯის, ან „სამხრეთ ოსეთის“ ხელმძღვანელობის და მისადმი დაქვემდებარებული უწყებების დამნაშავე ხელმძღვანელთა სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობის საკითხი იქნებოდა დასმული. ისიც გასათვალისწინებელია, რომ „სამხრეთ ოსეთის“ რევეკომის და „სამხრეთ ოსეთის“ პარტიის საოლქო კომიტეტის მიერ მომზადებულ მოხსენებაში მხოლოდ შიდა ქართლის ოსების გაჭირვებაზე, მისადმი დახმარების აუცილებლობაზეა ყურადღება გამახვილებული. ერთი წინადადებითაც არ არის ნახსენები შიდა ქართლის ქართველთა გაუსაძლისი ყოფის შესახებ. ისინი მხოლოდ მენშევიკური იდეოლოგიის მიმდევრებად, კონტრრევოლუციონერებად და საბჭოთა ხელისუფლებისათვის მიუღებელ ელემენტებად არიან გამოცხადებულნი. აქედან გამომდინარე, ამ ადამიანების წინააღმდეგ ბრძოლის გაძლიერების აუცილებლობა, იმავე დოკუმენტებში პირველხარისხოვან ამოცანად იყო მიჩნეული. ამ მოტივით, „სამხრეთ ოსეთის“ რევეკომის და „სამხრეთ ოსეთის“ პარტიის საოლქო კომიტეტის ხელმძღვანელობა იმ ქართველებს დევნიდა, რომლებიც შიდა ქართლის ქართული სოფლების მოსახლეობაში მაღალი ავტორიტეტით სარგებლობდა, ოსების ხელისუფლების ძალმომრეობას ვერ ურიგდებოდა და ღირსების შესანარჩუნებლად, ქართველების კონსტიტუციურ ფარგლებში მოქმედებას ედგა სათავეში. საქართველოს ხელისუფლების მხრიდან, ოსური სეპარატიზმის ასალაგმავად და შიდა ქართლის ქართველთა დასაცავად, იმ ეტაპზე არანაირი მექანიზმი არ ამოქმედებულა; 4) იმავე სტატი-აში ცხინვალის და მისი მიმდებარე ქართული სოფლების „სამხრეთ ოსეთის“ ავტონომიური ოლქის შემადგენლობაში არმეყვანის ქართველთა დაჟინებული მოთხოვნა — სრულ გაუგებრობად, საქმის ვითარების არგათვალისწინებლად და აბსურდად იყო გამოცხადებული იმ მოტივით, რომ ქ. ცხინვალი და მთელი „სამხრეთ ოსეთის“ ოლქი საქართველოს რესპუბლიკას ისედაც ეკუთვნოდა. შიდა ქართლის მთიანი ზონა, რომელიც რატომღაც „სამხრეთ ოსეთად“ იწოდებოდა, საქართველოს განუყოფელ ტერიტორიულ ნაწილს რომ წარმოადგენდა, ეს ქართულმა მოსახლეობამ შესანიშნავად იცოდა. აღნიშნული სტატიით ისეთი ფონია შექმნილი, თითქოს შიდა ქართლის ქართველობა, ამ მიმართულებით გაუცნობიერებელი იყო და მისი „სწორ გზაზე“ დაყენების თვალსაზრისით, აღნიშნული სტატიის ავტორი გარკვეულ პრეტენზიასაც აცხადებდა.

ამრიგად, ჩვენს მიერ მოტანილი დოკუმენტური მასალის ანალიზიდან გამომდინარე, შემდეგი დასკვნის გაკეთების შესაძლებლობა გვეძლევა: 1) „სამხრეთ ოსეთის“ რევეკომის პარტკომისა და პასუხისმგებელი პარტიულ მუშაკთა გაერთიანე-

ბულ სხდომაზე (1921 წლის 6- 8 სექტემბერი) მიღებული 15 მუხლიანი „სამხრეთ ოსეთის საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კონსტიტუციის პროექტი,“ საქართველოს შემადგენლობაში „სამხრეთ ოსეთის“ რესპუბლიკის ფედერაციული პრინციპით შესვლას ითვალისწინებდა. ამ აქტით, საქართველოს ხელისუფლებას, ქვეყნის მოწყობის საბჭოთა რუსეთის ფედერაციის მოდელს სთავაზობდა ოსი სეპარატისტები. რაც შეეხება იმავე დოკუმენტისადმი დართულ „მოკლე განმარტებით ბარათს,“ ოსური საბჭოური რესპუბლიკის შექმნის აუცილებლობის „მტკიცებას“ ისტორიული ფაქტების გაყალბებაზე აკებდა. ბ. კვირკველიას მიერ საქართველოს რევკომისადმი 1921 წლის 27 სექტემბერს წარდგენილი მოხსენება, ზემოაღნიშნული ოსური პროექტის ძირითადი დებულებების მეცნიერულად დასაბუთებულ უარყოფას შეიცავდა. მასში ნაჩვენებია იყო: ა) „სამხრეთ ოსეთის“ როგორც მთლიანი გეოგრაფიული ერთეულის არარსებობა; ბ) ეკონომიკური, ოროგრაფიული და ჰიდროგრაფიული ფაქტორების გათვალისწინებიდან გამომდინარე, მეზობელი მახრების ჩამოჭრილი ტერიტორიების ბაზაზე ოსური ადმინისტრაციული და სამაზრო ერთეულის შექმნის შეუძლებლობა; გ) საქართველოს სინამდვილიდან გამომდინარე, მხოლოდ წვრილი ოსური თემების შექმნის მიზანშეწონილობა. ამ მოხსენების მიხედვით, შიდა ქართლის მთიანი ზოლის ოსებს ბ. კვირკველია, დამოუკიდებელი საქართველოს საკონსტიტუციო კომისიის მიერ 1920 წელს შემუშავებული სათემო— საერობო თვითმმართველობით გათვალისწინებულ უფლებებს სთავაზობდა. დოკუმენტური მასალით დადასტურებულია, რომ ოსური საკითხის აღნიშნული ფორმით გადაწყვეტა, საქართველოს რევკომისა და კავბიუროს ხელმძღვანელობისათვის პრინციპულად იყო მიუღებელი; 2) სამთავრობო კომისიების საბოლოო დასკვნის დადებამდე, კავბიუროს 1921 წლის 31 ოქტომბერის დადგენილებით გეოგრაფიულად არარსებული „სამხრეთ ოსეთისათვის“ ავტონომიური ოლქის დაჩქარებული ტემპით მინიჭების ფაქტი, აღნიშნული ორგანოს მხრიდან, საბჭოთა რუსეთის ხელისუფალთა დაკვეთის შესრულებაზე მიანიშნებს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი, ფ. 14. აღწ. 1, საქ. 48, ფურც. 167.

2. ლ. თოიძე, როგორ შეიქმნა სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი, თბილისი, 1991.
3. ა. სონღულაშვილი, სამხრეთ ოსეთი საქართველოში?!, თბილისი, 2009.
4. გაზ. „კომუნისტი“ 1921, 15 სექტემბერი.
5. ჟურნ. „მოამბე“ 1922, 28.

Shota Vadachkoria

Doctor of Historical Sciences, Ivane Javakishvili Tbilisi State University. Ivane Javakishvili Institute of History and Ethnology of senior research scientist of the Department of Modern and Contemporary History

Creating of the Ossetian Soviet Autonomy by Capturing Georgian Territories and Georgian Reality (second Letter)

Summary

On the basis of documentary material in the work is stated that: 1) The “Constitution Project of the South Ossetia Soviet Socialist Republic” received at the united meeting of the revolutionary committee, party committee and high-ranking party members of the “South Ossetia” (September, 2-8, 1921), consisted of fifteen paragraphs, aimed uniting “South Ossetian” Republic with Georgia on a federative principle. With this model Ossetian separatists were offering to Georgian government Russian federative model of the government mechanism. 2) B. Kvirkevelia’s paper read at the meeting of the revolutionary committee of Georgia in September, 27, 1921 was scientifically proved negation of the main principles. As for the office of the Caucasus who gave faster the status of autonomous district (oblast) by resolution (the resolution of October, 31, 1921) to geographically not existing “South Ossetia” (before the decision of the special commission), shows that this political organization carried out an order of the Soviet Russia government.

ლელა სარალიძე

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

საქართველოს კონფლიქტურ რეგიონებში ევროკავშირის მისიის მოღვაწეობის ისტორიიდან (2008 წლის ოქტომბერი - 2012)

2008 წლის აგვისტოში რუსეთის ფედერაციის მიერ საქართველოში განხორციელებულმა სრულმასშტაბიანმა სამხედრო აგრესიამ, რომელიც დაიწყო ცხინვალის რეგიონში, ხოლო მეორე ფრონტი რუსეთის მიერ გახსნილი იქნა აფხაზეთის რეგიონში, სამშვიდობო პროცესის წარმართვის მცდელობები ჩაშალა. ინტერვენციის შედეგად, ეთნიკური ქართველებისგან გაიწმინდა, ასევე, კოდორის ხეობა. რუსეთის ხელისუფლების აგრესიული რეაქცია, საქართველოს ნატო-ში ინტეგრაციისკენ სწრაფვით იყო გამოწვეული. ცივი ომის შემდეგ, ევროპის სახელმწიფოთა ლიდერები ახალი საფრთხის წინაშე აღმოჩნდნენ, რადგან საბჭოთა კავშირის ნგრევა მსოფლიოსთვის მარტივი პროცესი არ იყო. საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, რუსეთში ახალი იდეოლოგიური პროექტი შემუშავდა, რაც იმპერიული შინაარსიდან გამომდინარე, ყოფილი საბჭოთა კავშირის ტერიტორიაზე, პირდაპირი ან არაპირდაპირი გზით, რუსეთის მმართველობის გავრცელებას ისახავს მიზნად. სწორედ, ყოფილი სსრკ-ის საზღვრები მიაჩნია რუსეთის ამჟამინდელ ხელისუფლებას რუსეთის სტრატეგიულ საზღვრად. საბჭოთა კავშირის დაშლა რუსეთში უარყოფითად ფასდება.

2008 წლის აგვისტოს რუსული აგრესიის შემდეგ, კონფლიქტის დარეგულირების და მისი შემდგომი ესკალაციის თავიდან აცილების მიზნით, საქართველოში ევროკავშირის მეთვალყურეთა მისია დაარსდა. მას შემდეგ, რაც ეუთოს და გაეროს მისიები, აგვისტოს ომის შემდეგ, რუსეთის ვეტოს გამო დაიხურა, ქართული მხარე ევროკავშირის სადამკვირებლო მისიას უსაფრთხოების ერთადერთ საერთაშორისო გარანტიად განიხილავს.

ევროკავშირის მისიის დაწყება ევროკავშირის შუამავლობით მიღწეული 12 აგვისტოს 6 პუნქტიანი შეთანხმების და მისი შესრულებისთვის საჭირო ღონისძიებათა შესახებ 8 სექტემბრის შეთანხმების შედეგად მოხდა. ევროკავშირის ყველა წევრი სახელმწიფოს

მხარდაჭერის წყალობით, მისია 200 დამკვირვებელთან ერთად, მანდატის შესრულებას 2008 წლის 1 ოქტომბერს შეუდგა. იგი ევროკავშირის უსაფრთხოების და თავდაცვის პოლიტიკის ისტორიაში დროის ყველაზე მოკლე პერიოდში დაწყებული მისიაა. მანდატის მიხედვით, ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისია მოიცავს საქართველოს მთელს ტერიტორიას, ქვეყნის საერთაშორისოდ აღიარებული საზღვრების ფარგლებში, მაგრამ აფხაზეთისა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის დე ფაქტო ხელისუფლებები მათ მიერ კონტროლირებად ტერიტორიებზე ევროკავშირის დამკვირვებლების შესვლაზე უარს აცხადებენ. მისიის მანდატი ოთხ მნიშვნელოვან კომპონენტს მოიცავს. ესენია: 1. სტაბილიზაცია; 2. ნორმალიზაცია; 3. ნდობის აღდგენა; 4. ანგარიშგება ბრიუსელთან, რათა ევროკავშირის წარმომადგენლებს ადგილზე არსებული სიტუაციის შესახებ ზუსტი ინფორმაცია ჰქონდეთ [1]. ნორმალიზაცია პირველი და ყველაზე მნიშვნელოვანი ამოცანა იყო, რომელიც თავდაპირველად ევროკავშირის მისიის წევრების წინაშე იდგა. მოღვაწეობის დასაწყისში მისიის მცდელობები იქითკენ იყო მიმართული, რომ აფხაზეთთან და ე. წ. სამხრეთ ოსეთთან ადმინისტრაციული საზღვრების მიმდებარე ტერიტორიებზე მცხოვრები მოსახლეობის და საომარი მოქმედებების შედეგად გადაადგილებულთა ცხოვრება ნორმალურ კალაპოტში დაბრუნებულიყო. ევროკავშირის დამკვირვებლების მიერ პატრულირების დაწყებიდან რვა დღის შემდეგ, ადმინისტრაციული საზღვრის მიმდებარე ტერიტორიებიდან რუსეთის შეიარაღებული ძალების გასვლამ, დაახლოებით 30.000 დევნილს საშუალება მისცა საკუთარ სახლებში დაბრუნებულიყო. თუმცა ეს არ არის საკმარისი საქართველოში დევნილთა დიდი ხნის პრობლემის მოსაგვარებლად. გარდა წინა კონფლიქტების შედეგად იძულებით გადაადგილებულებისა, დღესდღეობით 30. 000 დევნილი კვლავ ვერ ახერხებს ცხინვალის რეგიონში მდებარე თავიანთ სახლებში დაბრუნებას. მათი საცხოვრებლის უმეტესობა 2008 წლის აგვისტოს ომის დროს განადგურდა.

2008 წლის შემოდგომიდან, ევროკავშირის მისიას გერმანელი დიპლომატი ჰანსიორგ ჰაბერი ხელმძღვანელობდა. ჰაბერს, დიპლომატიურ კარიერაში საქართველოსთან შეხება, პირველად, 1996 წელს მოუწია, როდესაც ის გერმანიის საგარეო საქმეთა სამინისტროში გაეროს მისიაში გერმანიის მონაწილეობას კურირებდა. მისი თქმით, თბილისიდან მიღებული დიპლომატიური ტელეგრამები ყველაზე რთული იყო და ჯერ კიდევ მაშინ ესმოდა მისი კოლეგებისგან, რომ რუსეთი აფხაზეთსა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთს საქართველოს საკუთარ ორბიტაზე დასაბრუნებლად იყენებდა. ამასთან დაკავშირებით მან განაცხადა: „რა თქმა უნდა, რუსეთი იყენებდა ამ ორ დე ფაქტო წარმონაქმნს, რათა საქართველოზე გავლენის

ბერკეტები ჰქონოდა, თუ ეს ასე იყო, მაშინ გამოდის რომ რუსეთის მიერ ამ ორი რეგიონის აღიარების შემდეგ, სურათი შეიცვალა. ჩვენ გვაქვს რამოდენიმე ნიშანი იმისა, რომ აღიარების გადაწყვეტილება მწვავე დავის საგანი იყო რუსეთის საგარეო ისტებლიშმენტში... ორი რეგიონის აღიარებით რუსეთმა დაკარგა ის ბერკეტი, რომელსაც იყენებდა და საქართველოს აშანტაჟებდა, რათა ის საკუთარ ახლო სამეზობლოში დაებრუნებინა“ [2].

გერმანელი დიპლომატის თქმით, 2008 წლის ოქტომბერში, როდესაც საქართველოში ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიამ მუშაობა დაიწყო, ოფიციალური პირები თბილისში მას ეუბნებოდნენ, რომ რუსეთს აგვისტოს ომის დროს სამი მიზანი ამოძრავებდა: 1. დაემხო პრეზიდენტი სააკაშვილი; 2. ძირი გამოეთხარა საქართველოს ენერგო-სატრანზიტო ფუნქციისთვის და სამუდამოდ შეეშალა ხელი საქართველოს ნატოში განევრიანებისთვის. ჰაბერის აზრით, „თამაში, რომელსაც რუსეთი ახლა თამაშობს ჟენევის მოლაპარაკებებზე არის მცდელობა, რომ საკუთარი თავი არა კონფლიქტის მხარედ, არამედ შუამავლად წარმოაჩინოს, რაც, მისი თქმით აბსურდია... რუსეთმა კვლავ დაიწყო მოთხოვნის წამოყენება, რომ საქართველომ ძალის არგამოყენების შესახებ წერილობითი ხელშეკრულება სოხუმთან და ცხინვალთან გააფორმოს. რუსეთი ამ ხელშეკრულების დადებას ჯერ კიდევ აგვისტოს ომამდე ითხოვდა; შარშან, როგორც კომპრომისული ვარიანტი, მოსკოვმა შესთავაზა თბილისს ძალის არგამოყენების თაობაზე ცალმხრივი დეკლარაცია გაეკეთებინა. 23 ნოემბერს ევროპარლამენტში გამოსვლისას პრეზიდენტმა სააკაშვილმა ასეთი დეკლარაცია გააკეთა, თუმცა ამის შემდეგ რუსეთი კვლავ თავდაპირველ მოთხოვნას დაუბრუნდა და თბილისისგან სოხუმთან და ცხინვალთან ხელშეკრულების გაფორმება მოითხოვა; თავად მოსკოვი, იმ მიზეზით, რომ საკუთარ თავს კონფლიქტის მხარედ არ მიიჩნევს, ასეთი ხელშეკრულების ხელის მოწერაზე უარს ამბობს. რას აკეთებენ რუსები? ახლა ჟენევაში, მაგალითად, მათ განაახლეს მოთხოვნა, რომ საქართველომ ძალის არგამოყენების თაობაზე წერილობითი გარანტია წარმოადგინოს, დამატებით იმ გარანტიისა, რომელიც პრეზიდენტმა სააკაშვილმა შარშან ნოემბერში ევროპარლამენტში წარადგინა და ისინი ამას უკავშირებენ მოთხოვნას, რომ რუსეთი ძალის არგამოყენების ერთ-ერთი გარანტორი გახდეს, რადგან ისინი თავს არ მიიჩნევენ კონფლიქტის მხარედ — ეს აშკარა აბსურდია, მაგრამ ჩემთვის იმის მანიშნებელია, რომ რუსები ვერ გარკვეულან როგორ აღადგინონ თავიანთი ზეგავლენა საქართველოზე... ისინი გარანტიორის როლის მინიჭების მოთხოვნით ცდილობენ ინიციატივის აღებას; თუმცა, მათ ძალიან კარგად იციან,

რომ ეს არ მოხდება. ამგვარად, რუსეთის პოლიტიკა საქართველოს მიმართ ამ ეტაპზე არც თუ ძალიან შემოქმედებითია“ [3].

ჰაბერმა საქართველოს ხელისუფლების პოზიციაც შეაფასა და მას ცალმხრივი უწოდა. მისი აზრით: „საქართველოს პოლიტიკა რუსეთის მიმართ ასევე არ არის ძალიან მრავალგანზომილებიანი და ის საკმაოდ ცალმხრივია. ძირითადად ის შემოიფარგლება საერთაშორისო ბერკეტების გამოყენებით, რათა განუწყვეტლად წარმოაჩინოს ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპის მნიშვნელობა, რასაც, ჩვენ, რა თქმა უნდა, ყველანი ვემხრობით და ამიტომ, ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპის დამატებითი დადასტურებები უკვე კლებადი უკუუგების კანონის გამოვლენისკენ იხრება... იმის მაგივრად, რომ საქართველო პირდაპირ გავიდე რუსეთთან კონტაქტზე, ამის გასაკეთებლად თბილისი თავის ამერიკელ და ევროპელ პარტნიორებს იყენებს, მათივე ბერკეტებთან ერთად. საქართველოს ზოგიერთი მოთხოვნა რუსეთთან მიმართებაში არ უწყობს ხელს თბილისის მიზანს, რომ აფხაზეთის და სამხრეთ ოსეთის რეინტეგრაციას მიაღწიოს“ [4]. ამის მაგალითად მან რუსეთის ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციაში განევრიანებასთან დაკავშირებით, საქართველოს პოზიცია მოიყვანა, სადაც თბილისი რუსეთის განევრიანების თანხმობაზე სანაცვლოდ საქართველო-რუსეთის საზღვრის, აფხაზეთის და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის, მონაკვეთების გამჭვირვალობას და იქ არსებულ ვაჭრობაზე საკუთარი კონტროლის დამყარებას ითხოვს. „სამართლებრივად, ეს რა თქმა უნდა, ლეგიტიმური მოთხოვნაა, განაცხადა ჰაბერმა, თუმცა იქვე დასძინა: ეს მოთხოვნა რომც შესრულდეს, ამით რა შეიცვლება აფხაზეთის და სამხრეთ ოსეთის რეინტეგრაციასთან დაკავშირებით საქართველოს საბოლოო მიზნის მიღწევაში? მე ვერ ვხედავ, რომ ამან რაიმე წვლილი შეიტანოს ამ ეროვნული მიზნის შესრულების საქმეში. ამგვარად, საკითხავია საქართველოს დიპლომატიური ბრძოლების მოგება სურს, რათა კიდევ ერთხელ გაუსვას ხაზი ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპს, თუ სურს რეინტეგრაცია?“ [4]. ჰაბერმა ასევე განაცხადა, რომ კარგი იქნება თუ დაინყება ფიქრი იმაზე, რომ მოხდეს აფხაზეთის და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის დეფაქტო რეჟიმებთან ურთიერთობების ჩამოყალიბება ისე, რომ თითქოს რუსეთი არ არსებობს და რუსეთთან ურთიერთობები კი ისე, რომ თითქოს აფხაზეთი და სამხრეთ ოსეთი არ არსებობს. წინააღმდეგ შემთხვევაში თქვენ კიდევ უფრო მეტ ბერკეტს აძლევთ რუსებს, რაც აშკარაა, რომ არ გსურთ“ [4]. ევროპელმა დიპლომატმა, ასევე, ხაზი გაუსვა იმ დაპირისპირებას, რომელიც გარკვეულ საკითხებზე მოსკოვსა და ცხინვალს შორის იჩენს თავს: „ჩვენ ამას ტექნიკურ დონეზეც კი ვგრძნობთ, როდესაც მათ ადმინისტრაციულ საზღვართან ვხვდებით... ხანდახან მათ გამოსდით ამ დაპირის-

პირების დამალვა, ხან ამას ვერ ახერხებენ. ამ კონტექსტში საქართველოს ხელისუფლების მიერ სოხუმის და ცხინვალის რეჟიმების მოსკოვის სრულ მარიონეტებად განხილვა, ამ ორ რეგიონს კიდევ უფრო უზიდავებს რუსეთისკენ და არ უწყობს ხელს რეინტეგრაციის ამოცანის შესრულებას... სამხრეთ ოსური დიპლომატია ეს არის გაბრაზებული, მგზნებარე, გადაჭარბებისკენ მიდრეკილი, მაგრამ ისინი მაინც უფრო ახლოს არიან საქართველოსთან. აფხაზეთი განსხვავებულია — ისინი უფრო ზომიერები არიან, მაგრამ ისინი საქართველოსთან მიმართებაში უფრო ცივები არიან. სოხუმსა და ცხინვალს თბილისის მხრიდან მკაფიო და ძლიერი ნიშანი ჭირადებათ, რათა მათი რუსეთთან ამჟამინდელი ურთიერთობების ალტერნატივა სერიოზულად განიხილონ. ამ მიმართულებით საქართველომ ბევრი რამ გააკეთა. საქართველოს სახელმწიფო სტრატეგია ოკუპირებულ რეგიონებთან მიმართებაში, ამ მხრივ, პირველი ნაბიჯი იყო, ხოლო მის სამოქმედო გეგმას ჰქონდა პოტენციური განვითარებულიყო ნამდვილ ქმედით პროგრამად... ამჟამად, მე და ბევრ სხვა დამკვირვებელს გვაქვს განცდა, რომ ჩვენ ვერ დავაღწიეთ თავი ამ კონფლიქტს და ვერ მივიწვეთ წინ მისი მოგვარებისკენ, რაც, ჩვენი აზრით, მდგომარეობს აფხაზეთის და „სამხრეთ ოსეთის“ რეინტეგრაციაში ან სულ ცოტა ამ ორი რეგიონის საქართველოსთან დაახლოებაში, რასაც ჩვენ ყველანი ვუჭერთ მხარს“ [3].

აღსანიშნავია, რომ ნებისმიერი კონფლიქტის დროს მთავარი პოლიტიკური ინტერესებია, მაგრამ არ უნდა დაგვავინყდეს ისტორიული სამართლიანობა. ისტორიული სიმართლის ობიექტური განსაზღვრისთვის საჭიროა გარკვეული კრიტერიუმების შემუშავება, რაც დღეს არ არსებობს და კონფლიქტის გადაჭრა საერთაშორისო სამართლის პრინციპებზე დაყრდნობით ხორციელდება. საჭიროა კონფლიქტის საფუძვლებში გარკვევა, პრობლემის სიღრმეებში ჩანვდომა, მხოლოდ ამის შემდეგ შეიძლება ვეძებოთ კონფლიქტის მშვიდობიანი გადაწყვეტის გზები. საქართველოში არსებული კონფლიქტების მიმართ ადგილი აქვს ისტორიული ფაქტების მიზანმიმართულ დამახინჯებას, რასაც სეპარატისტთა ზურგს უკან მდგომი ძალები ახორციელებენ.

მიუხედავად რუსეთის ხელისუფლების ძალისხმევისა, დღეს ეჭვს არ ინვევს ის ფაქტი, რომ კონფლიქტური რეგიონები საქართველოს ისტორიული ტერიტორიებია. ცხინვალის რეგიონის პრობლემებზე, ასევე, საქართველოში რუსეთის პოლიტიკურ მიზნებზე, საუბრობს არაერთი უცხოელი ავტორი. ფრანგი მკვლევარი ფრანსუა ტუალი თავის წიგნში „კავკასია: სომხეთი, აზერბაიჯანი, დაღესტანი, საქართველო, ჩეჩნეთი“, აღნიშნავს, რომ „მე-18 საუკუნის ბოლოდან კავკასია წარმოადგენდა, რუსეთის ცარიზმის იმ-

პერიის თაიგულს, იგი ოცნებობდა კავკასიის საშუალებით გასულიყო ხმელთაშუა ზღვიდან ინდოეთამდე. ეს ოცნებები პირველად ინგლისმა დააფრთხო, შემდეგ იყო რუსეთის რევოლუცია, რასაც მოჰყვა ტოტალიტარული რეჟიმი. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ კი, რკინის ფარდა აღიმართა საბჭოთა კავშირის ქვეყნებსა და ევროპას შორის. კავკასიის ქვეყნები, მათ შორის საქართველოც, იზოლირებული იქნა გარე სამყაროსგან. ევროპამ, ფაქტიურად დაივიწყა მათი არსებობა. მხოლოდ 1992 წელს, რუსეთის იმპერიისაგან განცალკევების შემდეგ, სიტყვა კავკასიამ კვლავ დაიმკვიდრა თავისი ადგილი საერთაშორისო საზოგადოების ცხოვრებაში. ავტორი გადმოგვცემს ამიერკავკასიის სამი ქვეყნის ისტორიას და მათ დემოგრაფიულ მონაცემებს. ნაშრომის ბოლოს ოსეთზე მსჯელობისას, ავტორი აღნიშნავს, რომ ოსები წარმოშობით ირანელები იყვნენ; ტრადიციულად ისინი პრორუსული ორიენტაციის არიან“ [7, 122-123].

რუსეთის აგრესიულ პოლიტიკას საერთოდ კავკასიაში, ასევე, საქართველოში, ეხება ფრანგი ავტორი ჟან რადვანი ნაშრომში: „პოსტსაბჭოთა ქვეყნები, მსგავსება, პოლიტიკური გარდაქმნები, ეკონომიკური განვითარების გზები“. ავტორი აღნიშნავს, რომ „მოსკოვი კავკასიაში თავის პოზიციების განსამტკიცებლად ცდილობს მოახდინოს საქართველოს დამოუკიდებლობის ხელყოფა, ვინაიდან ამ ქვეყანას, ტრადიციულად, სტრატეგიული ადგილი უჭირავს ამიერკავკასიაში, თურქეთის საზღვართან და წარმოადგენს ერთადერთ გზას დანარჩენ მსოფლიოსთან დასაკავშირებლად“ [8, 145].

ცხინვალის რეგიონსა და აფხაზეთში განვითარებულ კონფლიქტებს ეხება ფრანგ მკვლევართა ერთობლივი ნაშრომი: „რუსეთი და მისი ყოფილი სამფლობელოები, პოსტსაბჭოთა სივრცის ხელახალი გადანაწილება“, ავტორები საუბრობენ ცხინვალის რეგიონსა და აფხაზეთში კონფლიქტის განვითარებაზე, ზ. გამსახურდიადან დაწყებული, ე. შევარდნაძის პრეზიდენტობის პერიოდამდე. უცხოელი ავტორების ნაშრომებში აფხაზეთი და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთი“ განხილულია, როგორც საკუთრივ საქართველოს ტერიტორია [9, 179].

მიუხედავად სათანადო ინფორმაციის არსებობისა სეპარატისტები და მათ უკან მდგომი რუსეთის ხელისუფლება, თავიანთი ლობისტების წყალობით, ახერხებენ ისტორიული სიმართლის ფალსიფიკაციას. ეს ხელს უშლის კონფლიქტის მშვიდობიანი გზით დარეგულირებას. ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის ხელმძღვანელის თანამდებობაზე თავისი მოღვაწეობის შეფასებისას, ჰანსიორგ ჰაბერმა შემდეგი დასკვნები გამოიტანა: 1. კონფლიქტის

მოგვარებისკენ ვერ მივიწვევთ; 2. რუსეთმა საქართველოზე გავლენის დიდი ნაწილი დაკარგა, მან არ იცის როგორ აღიდგინოს გავლენა; 3. რუსეთისადმი მიმართებაში ქართულ პოლიტიკას შემოქმედებითობა აკლია; 4. რუსეთმა ბერკეტი დაკარგა. 5. ევროკავშირს და ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიას შეუძლია მხოლოდ შესაძლებლობების მქონე გარემოს შექმნა საქართველოს ტერიტორიაზე კონფლიქტების მოსაგვარებლად, თავად კონფლიქტის მოგვარება მას არ შეუძლია, რადგან ამის გაკეთება მხოლოდ კონფლიქტის მონაწილეებს ძალუძთ. მათ სრული პასუხისმგებლობა უნდა აიღონ კონფლიქტის მდგრადი და ხანგრძლივი მოგვარებისთვის, რეგიონში მცხოვრები ყველა ადამიანის მომავალი კეთილდღეობისა და მშვიდობიანი პერსპექტივის უზრუნველსაყოფად.

ჰანსიორგ ჰაბერმა ასე შეაფასა საქართველოში კონფლიქტების მშვიდობიანი გზით გადაწყვეტის საქმეში ევროკავშირის მისიის მიერ განეული მუშაობა: „ჩვენ კრიტიკულად ვუდგებოდით მოლოდინებს, რომ ვერ შევძლებდით კონფლიქტის შემდგომი ვითარების სტაბილიზაციას. თუმცა ასეთი მოლოდინი, საბედნიეროდ, უსაფუძვლო აღმოჩნდა. ვფიქრობ, სტაბილიზაციის მხრივ ბევრს მივალწიეთ. ამაში მხოლოდ მისიას არ მიუძღვის წვლილი, არამედ კონფლიქტის მხარეებმაც გადაწყვიტეს ასე. ვფიქრობ, შედეგი ძალიან დადებითია. რაც შეეხება ნდობის აღდგენას, აქაც მივალწიეთ პროგრესს ინციდენტების პრევენციისა და მათზე რეაგირების მექანიზმის საშუალებით. ის ორივე შემთხვევაში მუშაობს და ყველა მონაწილე დაინტერესებულია გაიმართოს შემდეგი შეხვედრები. რასაკვირველია, ყოველთვის არის სირთულეები. ნორმალიზაციას რაც შეეხება, თუკი ამაში ვიგულისხმებთ იძულებით გადაადგილებულ პირთა სახლებში დაბრუნებას, ეს მოხდა დასაწყისში, მაგრამ შემდეგ წინსვლა არ ყოფილა. 30 ათასი ადამიანი, რომელმაც დატოვა ე. წ. სამხრეთ ოსეთი, კვლავაც თბილისის მიერ კონტროლირებულ ტერიტორიაზე რჩება და არ ჩანს, რომ ახლო მომავალში ამ მხრივ რაიმე შეიცვლება“ [3].

ჰანსიორგ ჰაბერის აზრით: „მოსკოვმა, რომლის პოლიტიკა თბილისის მიმართ შემოქმედებითობას მოკლებულია, საქართველოზე გავლენის დიდი ნაწილი დაკარგა და ახლა ვერ გარკვეულან როგორ აღიდგინონ ეს გავლენა, ხოლო თბილისის მოსკოვისადმი პოლიტიკა საკმაოდ ცალმხრივი და მრავალგანზომილებიანობას მოკლებულია“ [2].

ევროკავშირის მისიის სამუშაოების განხორციელებას ხელს უშლის ის ფაქტი, რომ დე ფაქტო ერთეულების ხელმძღვანელები ევროკავშირის ელჩებს ოკუპირებულ ტერიტორიებზე პატრულირების საშუალებას არ აძლევენ, თუმცა მანდატის მიხედვით, მათ

ამის უფლება აქვთ. ისინი მხოლოდ საქართველოს ადმინისტრაციული საზღვრის გასწვრივ გადაადგილდებიან, ზოგჯერ დე ფაქტო ლიდერები ევროპელ ელჩებს კონკრეტული ადგილების შემოწმების საშუალებას აძლევენ. ეს მოხდა ჭუბურხინჯში, საქართველოს მოქალაქე, ყოლბაიასთან დაკავშირებით. ქართული მხარის მტკიცებით, იგი ენგურის სამხრეთ ნაპირზე დააპატიმრეს, აფხაზების განცხადებით კი ის ჭუბურხინჯიდან გაიტაცეს. თავდაპირველად, ევროპელ დიპლომატებს ოკუპირებული საზღვრის გადაკვეთის საშუალება 2009 წელს, ე. წ. სამხრეთ ოსეთში, მიეცათ.

ევროკავშირი მხარს უჭერს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას. როცა საქმე ეხება ინციდენტებს კონკრეტულ ადგილას, ევროპელი ელჩები ცდილობენ ნეიტრალური პოზიცია დაიკავონ. ჰაბერის განცხადებით, აფხაზეთის ადმინისტრაციულ საზღვარზე გადაადგილების თავისუფლების მხრივ, დადებითი ცვლილებები შეიმჩნევა. რუსი მესაზღვრეები აკავებენ ადამიანებს, ვინც ადმინისტრაციულ საზღვარს კვეთს იქ, სადაც ისინი ამას ხელს უშლიან, მაგრამ გალიდან ზუგდიდის მიმართულებით ძალიან დიდი მოძრაობაა. სამწუხაროდ, იგივე არ ხდება საპირისპირო მიმართულებით. ძირითადად, მხოლოდ გალში მცხოვრები ეთნიკური ქართველები კვეთენ საზღვარს. იგივე არ ხდება ე. წ. სამხრეთ ოსეთში, სადაც ადამიანები საკუთარი რისკის ფასად კვეთენ პირობით საზღვარს.

სადამკვირვებლო მისიის ფარგლებში, ევროკავშირი თვალს ადევნებს დევნილთა მდგომარეობას, ინიშნავს მათ პრობლემებს და გამოტანილ დასკვნებს უზიარებს, როგორც დონორებს, ევროკავშირის ჩათვლით, ისე იმ საერთაშორისო ორგანიზაციებს, რომლებიც ჰუმანიტარულ დახმარებას ახორციელებენ, კერძოდ, გაეროს სტრუქტურებს. ევროკავშირის მისია ყოველთვის ისწრაფვის მიუკერძოებელი როლი ითამაშოს იმ კონკრეტული საკითხების გადამწყვეტაში, რომლებიც უსაფრთხოების კუთხით მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენენ ადმინისტრაციული საზღვრების მიმდებარე ტერიტორიებზე, ასევე, რიგითი მოქალაქეების ცხოვრებაზე გამყოფი ხაზის ორივე მხარეს.

ევროკავშირის მისიის ფარგლებში, 2009 წლის 26 იანვარს, საქართველოს თავდაცვის სამინისტროსთან გაფორმდა ურთიერთგაგების მემორანდუმი. შეთანხმების ფარგლებში საქართველოს მხარემ, ე. წ. სამხრეთ ოსეთის გარშემო და აფხაზეთის სამხრეთით დეტალურად განსაზღვრულ ზოლზე, ცალმხრივად აიღო ვალდებულება შეზღუდვებზე, როგორც შეიარაღებული ძალების, ასევე, მძიმე ტექნიკის განთავსების თვალსაზრისით. ეს სცილდება იმ ვალდებულებებს, რომელსაც სარკოზი-მედევედვის 6 პუნქტიანი შეთანხმება შეიცავს. რუსეთის მხრიდან, შემხვედრი ნაბიჯის სა-

ხით, მსგავსი გადაწყვეტილების მიღება გამჭვირვალეს გახდოდა ადმინისტრაციული საზღვრების მეორე მხარეს განთავსებულ სამხედრო ძალებს და გაზრდიდა უსაფრთხოებას. სამწუხაროდ, ევროკავშირის არაერთგზის შეთავაზების მიუხედავად, რუსეთის ხელისუფლებას ამგვარი ნაბიჯი ჯერ არ გადაუდგამს. მართალია, ეს მემორანდუმი ცალმხრივია, მაგრამ საქართველოს აშკარა უპირატესობას აძლევს, რადგან ახორციელებს იმ ქართული სამხედრო ინფრასტრუქტურისა და სამხედრო ძალების მუდმივ მონიტორინგს, რომლებიც ქვეყნის მასშტაბით და განსაკუთრებით, ადმინისტრაციული საზღვრების სიახლოვეს არის განლაგებული, როგორც ამას მემორანდუმი ითვალისწინებს. ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიას საშუალება აქვს დაადასტუროს, რომ საქართველო ნაკისრ ვალდებულებებს ასრულებს. აღნიშნული მემორანდუმის ღირებულება ნათლად გამოჩნდა 2009 წლის გაზაფხულზე და ზაფხულში, როდესაც ევროკავშირის მისიამ, ადგილზე შეგროვილი დაკვირვების წყალობით, შეძლო გაებათილებინა რუსული მხარის გამუდმებული ბრალდებები, თითქოს საქართველო ადმინისტრაციული საზღვრის გასწვრივ სამხედრო ძალების მობილიზაციას ახდენდა. ურთიერთგაგების მემორანდუმი მნიშვნელოვანი მტკიცებულებაა ქართული მხარის სურვილისა — დაიცვას ძალის არგამოყენების პრინციპი, როგორც ამას 6 პუნქტიანი შეთანხმება ითვალისწინებს.

2011 წლის 20 იანვარს ევროპარლამენტმა შავი ზღვის ქვეყნებთან დაკავშირებით ახალი სტრატეგია დაამტკიცა. ეს არის ევროპარლამენტის მიერ მიღებული პირველი დოკუმენტი, რომელიც რუმინელი დეპუტატის და ევროპის სახალხო პარტიის წევრის ტრაიან უნგურუანუს ანგარიშზე დაყრდნობით მომზადდა და რომელშიც ე. წ. სამხრეთ ოსეთსა და აფხაზეთთან მიმართებით ტერმინი „ოკუპაცია“ ოფიციალურად ჩაინერა. დოკუმენტში ნათქვამია: „შავი ზღვის აუზი სტრატეგიული ხიდია, რომელიც აკავშირებს ევროპას და კასპიის ზღვას, შუა აზიას და ახლო აღმოსავლეთს. აუზი მოიცავს ევროკავშირის ქვეყნებს — ბულგარეთს, საბერძნეთს, რუმინეთს, კანდიდატ ქვეყანას თურქეთს და სამეზობლო პოლიტიკის პარტნიორებს, სომხეთს, აზერბაიჯანს, საქართველოს, მოლდოვას, უკრაინას, ასევე, რუსეთს, როგორც სტრატეგიულ პარტნიორს“ [10]. ევროპარლამენტის რეზოლუციაში რამდენიმე მნიშვნელოვანი მუხლია, რომელიც კონკრეტულად საქართველოს და იქ არსებულ ვითარებას შეეხება. 24-ე მუხლში აღნიშნულია: „მოვუწოდებთ ევროკავშირის ვიცე პრეზიდენტს, ევროკავშირის საგარეო საქმეთა და უსაფრთხოების პოლიტიკის უმაღლეს წარმომადგენლებს, გაააქტიურონ ძალისხმევა, რომ რუსეთმა შეასრულოს სარკოზის 6 პუნქტიანი გეგმა, რათა მოხდეს საქართვე-

ლოში არსებული კონფლიქტის სტაბილიზაცია და მოგვარება“ [10]. 32-ე მუხლში ნათქვამია: „მსოფლიოში უნდა გაიზარდოს ადამიანის უფლებებისადმი პატივისცემა და დემოკრატია, რაც ევროკავშირის პრიორიტეტებს წარმოადგენს. ადამიანის უფლებათა დარღვევა ყოველდღიურად ხდება ოკუპირებულ აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთში. მოვუნდებთ ევროკავშირის სტრუქტურებს, აქტიურად იმოქმედონ ადამიანის უფლებების დარღვევის ყველა ფაქტზე შავი ზღვის რეგიონში“ [10]. ევროპარლამენტი განსაკუთრებით ხაზს უსვამს ევროკავშირისთვის შავი ზღვის რეგიონის სტრატეგიულ როლს და მნიშვნელობას, ასევე, გაძლიერებული ძალისხმევის აუცილებლობას რეგიონში ისეთი გამოწვევების აღმოსაფხვრელად, როგორცაა მოუგვარებელი კონფლიქტები, იძულებით გადაადგილებული მოსახლეობა, რეგიონის ქვეყნებს შორის არსებული უთანხმოებები, ტრანს-სასაზღვრო დანაშაული, ტრეფიკინგი და ა. შ. ევროპარლამენტის რეზოლუცია სხვა საკითხებთან ერთად, ევროკავშირის პირდაპირი ჩართულობისკენ, მოლაპარაკებებსა და სამშვიდობო პროცესებში წამყვანი როლის შესრულებისკენ მოუწოდებს. ევროკავშირის გაფართოებასა და სამეზობლო პოლიტიკაზე პასუხისმგებელმა კომისარმა შტეფან ფულემ, კოლეგებს რეზოლუციის იმ რეკომენდაციების მხარდაჭერისკენ მოუწოდა, რომლებიც შავი ზღვისპირეთში სასწრაფო ყურადღებას საჭიროებენ: კონფლიქტები, ჩაკეტილი საზღვრები, რუსეთის ფლოტის განთავსება ყირიმში, ევროპის ენერჯო უსაფრთხოება.

2011 წლის 1 თებერვალს საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრის, გრიგოლ ვაშაძის ბრიუსელში ვიზიტისას, გაფართოებისა და ევროპული სამეზობლო პოლიტიკის დარგში, ევროკომისარ შტეფან ფულესთან ოფიციალური შეხვედრა შედგა. შეხვედრისას მხარეებმა განიხილეს საქართველო-ევროკავშირის ურთიერთობების პრიორიტეტული საკითხები. ამ მხრივ, დადებითად შეფასდა 2010 წელს მიღწეული შედეგები. მხარეებმა კმაყოფილება გამოხატეს საქართველოსა და ევროკავშირის შორის სავიზო რეჟიმის გამარტივებასა და რეადმისიის შესახებ შეთანხმებების 2011 წლის 1 მარტიდან ძალაში შესვლის თაობაზე. აქვე აღინიშნა ქართული მხარისთვის ევროკავშირთან სავიზო რეჟიმის ლიბერალიზაციის საკითხზე მოლაპარაკებების დაწყების მნიშვნელობა. პოზიტიურად შეფასდა საქართველოსა და ევროკავშირის შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმების თაობაზე მიმდინარე მოლაპარაკებების პროცესი. ყურადღება გამახვილდა ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის აუცილებლობაზე. შეხვედრისას მხარეებმა ისაუბრეს საქართველოსა და რეგიონში უსაფრთხოებისა და სტაბილურობის შენარჩუნებისა და განმტკიცების პროცესში ევროკავშირის მნიშვნელოვან როლზე.

2011 წლის 23 მარტს, თბილისში, ნატოს საპარლამენტო ასამბლეის როუზ-როსის სემინარზე, ჰანსიორგ ჰაბერმა, საქართველოში ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის ხელმძღვანელის რანგში, რუსეთ-საქართველოს კონფლიქტზე, ასევე, აფხაზეთსა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთზე საკუთარი მოსაზრებები წარადგინა. სხდომას ესწრებოდნენ რეინტეგრაციის საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრი ეკა ტყეშელაშვილი და ეროვნული უშიშროების საბჭოს მდივნის მოადგილე ბათუ ქუთელია. სემინარზე გერმანელმა დიპლომატმა, ჰაბერმა, მოკლედ მიმოიხილა საქართველო-რუსეთის ურთიერთობის ისტორია დაწყებული გეორგიევსკის ტრაქტატიდან და განაცხადა: „რუსეთთან კონფლიქტზე საუბრისას მომიწევს გავცდე ჩემი თანამდებობის მანდატით დადგენილ საზღვრებს და ამას სიამოვნებით გავაკეთებ იმის გათვალისწინებით, რომ ჩემს მიერ ნათქვამი იქნება ჩემი პირადი მოსაზრება დაფუძნებული იმ გამოცდილებაზე, რომელიც მე ბოლო ორწელიწად ნახევრის განმავლობაში შევიძინე... მართალია, რომ ისტორიული, პოლიტიკური, ეკონომიკური და ასევე, სენტიმენტალური მიზეზების გამო, ამიერკავკასიაში საქართველო კვლავ დიდ ჯილდოს წარმოადგენს რუსეთისთვის. საქართველო რუსეთისთვის ამ რეგიონში სომხეთსა და აზერბაიჯანზე უფრო მნიშვნელოვანია... რუსეთს უყვარს საქართველო, მაგრამ არა ქართული სახელმწიფოებრიობა“ [11].

2010 წლის 18 ოქტომბერს რუსმა სამხედროებმა პერევი დატოვეს. ეს იყო უმნიშვნელო ნაბიჯი იმ ვალდებულებების ფონზე, რომელიც 2008 წლის 12 აგვისტოს ცეცხლის შეწყვეტის შეთანხმების შედეგად, რუსეთის ხელისუფლებამ უნდა შეასრულოს. ორწლიანი ოკუპაციის შემდეგ, იქ ევროკავშირის დამკვირვებლები შევიდნენ. პერევიში რუსული საგუშაგო გაუქმდა. ამჟამად, რუსები საჩხერის ოთხ სოფელს (სინაგური, ქარძმანი, თედელეთი, ჯალაბეთი) აკონტროლებენ, სადაც შერეული ქართულ-ოსური ოჯახები ცხოვრობენ. რუსული საოკუპაციო ჯარი, სოფელ პერევიდან რამოდენიმე კილომეტრში, სოფელ სინაგურში და ქარძმანის ხიდთან დგას. პერევიში რუსული ჯარის ყოფნის უკანონობაზე საუბრობს თავის დღიურებში საფრანგეთის ყოფილი ელჩი საქართველოში – ერიკ ფურნიე [12, 82-93]. 2008 წლის აგვისტოს მოვლენების დროს, იგი უშუალოდ იყო ჩართული კონფლიქტურ რეგიონებთან დაკავშირებულ მოლაპარაკებების პროცესებში. თავის მხრივ, რუსეთის ხელისუფლება საკითხს დახურულად მიიჩნევს და აცხადებს, რომ სოფელ პერევიდან ჯარის გაყვანით სარკოზი-მედევედვის შეთანხმება შეასრულა. დღემდე ოკუპირებული რჩება დიდი და პატარა ლიახვის სოფლები, ფრონეს ხეობის ქართული სოფლები ავნევი და ნული, კოდორის ხეობა, ასევე, ახალგორის რაიონი.

2011 წლის მარტში, ევროკავშირის უმაღლესმა წარმომადგენელმა, საგარეო და უსაფრთხოების პოლიტიკის საკითხებში, კეტრინ ეშტონმა ჰანსიორგ ჰაბერი ევროკავშირის სამოქალაქო ოპერაციების დაგეგმვისა და წარმართვის უწყების ხელმძღვანელად დანიშნა, რის გამოც მან ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის ხელმძღვანელის თანამდებობა დატოვა. ახალი თანამდებობის ფარგლებში, იგი ხელმძღვანელობს განყოფილებას, რომელიც მოიცავს ყველა სამოქალაქო მისიას, საქართველოს მისიის ჩათვლით [5].

2011 წლის 28 აპრილს, ევროკავშირის უზენაესი წარმომადგენელი საგარეო და უსაფრთხოების საკითხებში კეტრინ ეშტონი ბრიუსელისგან გამოეხმაურა 25-26 აპრილს რუსეთის საგარეო საქმეთა მინისტრის ს. ლავროვის ვიზიტს აფხაზეთსა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთში, რაც უარყოფითად შეაფასა. მისი აზრით, აღნიშნული ვიზიტი არ შეესაბამება საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის პრინციპს. ევროკავშირმა კიდევ ერთხელ გამოხატა საქართველოს სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის მიმართ მხარდაჭერა, რითაც ხაზი გაუსვა კონფლიქტის მშვიდობიანი მოგვარების მნიშვნელობას და ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აუცილებლობას.

2011 წლის 3 მაისს, ბრიუსელში, გამართულ საგანგებო სხდომაზე დაფუძნდა ევრონესტის საპარლამენტო ასამბლეა (Euronest Parliamentary Assembly) — აღმოსავლეთ სამეზობლო პოლიტიკის საპარლამენტო განზომილება. ასამბლეის დამფუძნებელი სხდომა ევროპარლამენტის პრეზიდენტმა იერჟი ბუზეკმა გახსნა. თავის სიტყვაში მან ყურადღება გაამახვილა დემოკრატიის გაძლიერების მნიშვნელობაზე. მისი თქმით, დემოკრატია ქვეყნის სტაბილურობის უზრუნველყოფის ერთადერთი გზაა. ევრონესტის თანაპრეზიდენტმა კრისტიან ვიგენინმა, აღნიშნა, რომ ევროპარლამენტის ახალი ინიციატივა არის თავისი აღმოსავლეთის სამეზობლოსადმი გზავნილი თანამშრომლობის გამყარებისკენ. ევრონესტის საპარლამენტო ასამბლეამ მიიღო დამფუძნებელი აქტი, რომელსაც ევროპარლამენტთან ერთად ხელი მოაწერეს 5 ქვეყნის — საქართველოს, უკრაინის, აზერბაიჯანის, სომხეთის და მოლდოვას პარლამენტთა წარმომადგენლებმა. ამასთან ერთად დამტკიცდა რეგლამენტი, შეიქმნა ორი სამუშაო ჯგუფი ბელარუსის და სამუშაო პროცედურების შემდგომი დახვეწის საკითხებზე. საგანგებო სხდომაზე ჩამოყალიბდა 4 კომიტეტი: 1. პოლიტიკურ საქმეთა; 2. ადამიანის უფლებებისა და დემოკრატიის კომიტეტი; 3. ეკონომიკურ საქმეთა, იურიდიული დახლოების და ევროკავშირის პოლიტიკასთან კონვერგენციის კომიტეტი; 4. განათლების, კულტურისა და სამოქალაქო საზოგადოების კომიტეტი. თითოეული კომიტეტი 30 წევრისგან, კერძოდ, 15 ევროპარლამენტარისა და

პარტნიორი ქვეყნების პარლამენტების 15 წევრისგან შედგება. ასამბლეაზე აირჩიეს ორი თანაპრეზიდენტი და 8 ვიცე პრეზიდენტი. სულ საპარლამენტო ასამბლეა 60 ევროპარლამენტარის, ხოლო აღმოსავლეთ სამეზობლო თითოეული ქვეყნის პარლამენტის 10-10 წევრისგან შედგება. ევრონესტის დაარსებას საკმაოდ დიდი დრო დასჭირდა. ის ჯერ კიდევ 2009 წელს უნდა დაარსებულიყო, მაგრამ წევრი ქვეყნები ვერ თანხმდებოდნენ ბელარუსის მონაწილეობის საკითხზე, რაც პროცესის გაჭიანურების მიზეზი გახდა. ერთის მხრივ, ეს არის კონკრეტულად აღმოსავლეთ პარტნიორობის ინიციატივის მონაწილე ქვეყნებთან შემდგომი უფრო მჭიდრო, ორმხრივი ურთიერთობების განხორციელება, რაც ასოცირების შეთანხმებებით და თავისუფალი ვაჭრობით უნდა დასრულდეს, უფრო ხანგრძლივ პერსპექტივაში კი სავიზო რეჟიმის შემდგომი ლიბერალიზაციითა და უვიზო რეჟიმამდე მისვლით. ამავე დროს ევრონესტი მიზნად ისახავს ევროკავშირის მხადაჭერით, პარტნიორებს შორის რეგიონალური ურთიერთობების განმტკიცებას [13].

2011 წლის 18-21 მაისს ევროპარლამენტის პრეზიდენტი იერი ბუზეკი თბილისში სამხრეთ კავკასიაში ოფიციალური ვიზიტის ფარგლებში იყოფებოდა. ვიზიტის დროს იგი შეხვდა ხელისუფლების, ასევე, ოპოზიციის ლიდერებს, ჟურნალისტებსა და სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენლებს. ვიზიტისას მან განაცხადა: „დემოკრატიის განვითარება, ადამიანის უფლებების ხელშეწყობა, კანონის უზენაესობის მხარდაჭერა, სტაბილურობის განმტკიცება და კეთილდღეობის გაზრდა ევროკავშირისა და მისი აღმოსავლეთ პარტნიორების თანამშრომლობის სასიცოცხლო ამოცანაა. აღმოსავლეთ პარტნიორობა ევროპაში დარჩენილ გამყოფი ხაზების აღმოფხვრის მიზნით შეექმენით. ეს არის გულწრფელი მცდელობა, უკანასკნელი კედლების ნგრევისა ჩვენს ხალხებს შორის თანამშრომლობის მხარდასაჭერად. მეზობლებთან სიახლოვე საშუალებას გვაძლევს, ვიყოთ ერთად და უფრო გავძლიერდეთ საერთაშორისო ასპარეზზე. ამ ვიზიტისას ჩემი გზავნილი იქნება ჩართულობა, ურთიერთსასარგებლო გადაწყვეტილებების ძიება, თანამშრომლობის, უსაფრთხო და სტაბილური სივრცის გაფართოება და განმტკიცება ევროპის კონტინენტზე, ჩვენს საერთო სახლში“ [14]. ვიზიტისას ის გაყინული კონფლიქტების მშვიდობიანი მოგვარების შესაძლებლობებსაც შეეხო, რომლებიც მრავალი წელია ხელს უშლიან რეგიონის განვითარებას და ქვეყნებს შორის თანამშრომლობას.

ევროკავშირი აქტიურად ეხმარება საქართველოს კონლიქტის შედეგად დაზიანებული რაიონების ინფრასტრუქტურისათვის საჭირო სახსრების მოძიებაში. 2011 წლის ივნისის შუა რიცხვებში ნიქოზის წყლის სატუმბ სადგურზე ნიქოზის და სალთვისის სარწყავი წყლით უზრუნველსაყოფად დაიწყო საინჟინრო სამუშაოები

— მიღების დამონტაჟება და სხვა ტექნიკური ღონისძიებები. პროექტი განხორციელდა საქართველოს მთავრობის და ევროკავშირის თანადაფინანსებით, საიდანაც, ევროკავშირის წილი 800.000 ევროს შეადგენს. პროექტს ახორციელებდა ეუთო, რეგიონული განვითარების და ინფრასტრუქტურის სამინისტროს მუნიციპალური განვითარების ფონდთან ერთად. პროექტს დიდი სამეურნეო და ჰუმანიტარული მნიშვნელობა აქვს კონფლიქტების შედეგად დაზარალებული მოსახლეობისთვის.

2011 წლის 4 ივლისს, სტრასბურგში ევროპის საბჭოში საქართველოს მუდმივმა წარმომადგენელმა მამუკა ჟღენტმა და ევროპის საბჭოს გენერალურმა მდივანმა ტორბორნ იაგლანდმა ხელი მოაწერეს საქართველოს მთავრობასა და ევროპის საბჭოს შორის ურთიერთგაგების მემორანდუმს საქართველოში ევროპის საბჭოს ოფისის გახსნის და მისი იურიდიული სტატუსის შესახებ. მემორანდუმში განსაზღვრავს ოფისის მიზნებს, მის მანდატს და იურიდიულ სტატუსს. ოფისის მანდატი ვრცელდება საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე საერთაშორისოდ აღიარებული საზღვრების ფარგლებში, საქართველოს შესაბამისი კანონმდებლობის სრული დაცვით. მემორანდუმში ძალაში დარჩება მისი ამოქმედებიდან ერთი წლის განმავლობაში და დადგენილი პროცედურის შესაბამისად, შეიძლება ყოველწლიურად განახლდეს [15].

2011 წლის 18 ივლისიდან, საქართველოში ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიას პოლონეთის არმიის გენერალ-ლეიტენანტი ანდჟეი ტიშკევიჩი ხელმძღვანელობს. 2003 წელს, რამოდენიმე თვის განმავლობაში, ტიშკევიჩი ერაყში დისლოცირებული პოლონეთის სამხედრო კონტიგენტის მეთაური იყო, ხოლო 2005-2010 წლებში პოლონეთის ელჩად მსახურობდა ბოსნიასა და ჰერცეგოვინაში [15]. ტიშკევიჩმა ამ პოსტზე გერმანელი დიპლომატი ჰანსი-ორგ ჰაბერი შეცვალა, რომელიც საქართველოში 2008 წლის ოქტომბერში, პირველივე დღიდან ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიას ხელმძღვანელობდა. 2011 წლის ივლისიდან პოლონეთმა 6 თვით ევროკავშირის საპრეზიდენტო პოსტი ჩაიბარა. 2012 წლის იანვრიდან დანია გახდა ევროკავშირის თავმჯდომარე ქვეყანა.

2011 წლის 11-12 ივლისს ბრიუსელში გაიმართა საქართველოსა და ევროკავშირის შორის ასოცირების შეთანხმებაზე მოლაპარაკების VI-ე პლენარული სესია. ეს ღონისძიება ასოცირების შესახებ შეთანხმებაზე მოლაპარაკებების პროცესის ერთ-ერთ სამუშაო შეხვედრას წარმოადგენდა. სხვა საკითხებთან ერთად განიხილეს საგარეო უსაფრთხოების სფეროში თანამშრომლობის პერსპექტივები. პლენარულ სესიაზე საქართველოს დელეგაციას საგარეო საქმეთა მინისტრის მოადგილე თორნიკე გორდაძე, ხოლო ევროპული მხარის დელეგაციას ევროპული საგარეო ქმედებათა

სამსახურის ევროპისა და ცენტრალური აზიის მმართველი დირექტორის მოადგილე გუნარ ვიგანდი ხელმძღვანელობდა. საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ასოცირების შესახებ მომავალი შეთანხმება ჩაანაცვლებს საქართველოსა და ევროკავშირს შორის არსებულ პარტნიორობისა და თანამშრომლობის შესახებ შეთანხმებას და ითვალისწინებს საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ურთიერთობის მნიშვნელოვნად გაღრმავებას და ახალ, ხარისხობრივად უფრო მაღალ დონეზე თანამშრომლობას. აღნიშნული შეთანხმება მომავალში საქართველოს ევროკავშირთან პოლიტიკური ასოცირებისა და ეტაპობრივი ეკონომიკური ინტეგრაციის შესაძლებლობას მისცემს [17].

2011 წლის 13 ივლისს ევროკომისიამ მიიღო ყოველწლიური სამოქმედო პროგრამა საქართველოსთვის, რომელიც უზრუნველყოფს დახმარებას 50.73 მილიონი ევროს ოდენობით, სისხლის სამართლის სისტემის რეფორმირების, კონფლიქტების მოგვარების და იძულებით გადაადგილებულ პირთა მხარდაჭერის მიზნით. ამ ფაქტთან დაკავშირებით, გაფართოებისა და ევროპის სამეზობლო პოლიტიკის საკითხებში, ევროკომისარმა შტეფან ფულემ აღნიშნა: „საქართველომ მნიშვნელოვან წინსვლას მიაღწია სისხლის სამართლის სისტემის რეფორმისა და იძულებით გადაადგილებულ პირთა დახმარების მიმართულებით. მიღწეულია მნიშვნელოვანი შედეგი, თუმცა გასაკეთებელი კიდევ ბევრია. დღეს მიღებული პროგრამა უზრუნველყოფს შემდგომ დახმარებას ამ მიზნების მისაღწევად“ [18].

2011 წლის 21-23 ივლისს, ევროპულ და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციის საკითხებში საქართველოს სახელმწიფო მინისტრის აპარატის ორგანიზებით და ევროკავშირის მხარდაჭერით, ბათუმში, VIII საერთაშორისო კონფერენცია გაიმართა, სახელწოდებით „საქართველოს ევროპული გზა“. კონფერენციაზე განიხილეს უსაფრთხოების და კონფლიქტების მოგვარების, დემოკრატიისა და კანონის უზენაესობის განმტკიცების, ევროკავშირთან სავიზო რეჟიმის ლიბერალიზაციის საკითხები, აგრეთვე, ვაჭრობის განვითარების და ინვესტიციების მოზიდვის პერსპექტივები, განათლების, მეცნიერებისა და კულტურის სფეროში თანამშრომლობის შესაძლებლობები. კონფერენციაში მონაწილეობა მიიღეს საქართველოს მთავრობისა და პარლამენტის, ევროკომისიის, ევროპარლამენტის, ევროკავშირის და აღმოსავლეთ პარტნიორობის წევრი ქვეყნების პარლამენტებისა და მთავრობების წარმომადგენლებმა, ასევე, საერთაშორისო და ადგილობრივმა არასამთავრობო ორგანიზაციებმა. საქართველოს მთავრობამ წარმოადგინა ევროკავშირის სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმის 2011 წლის პირველი ნახევრის შესრულების ანგარიში. კონ-

ფერენციაზე სიტყვით გამოვიდა საქართველოს პრეზიდენტი მიხეილ სააკაშვილი, ასევე ევროკომისარი გაფართოებისა და ევროპული სამეზობლო პოლიტიკის საკითხებში შტეფან ფულე. საქართველოში მიმდინარე რეფორმებზე საუბრისას მან აღნიშნა, რომ საქართველო-ევროკავშირის თანამშრომლობა საერთო მიზანს — დემოკრატიის განმტკიცებას ემსახურება. კონფერენციაზე ყურადღება გაამახვილეს საქართველო-ევროკავშირის ურთიერთობების ისეთ საკითხებზე, როგორცაა საქართველოს მიერ ევროპული სამეზობლო პოლიტიკის სამოქმედო გეგმის შესრულების ეტაპები, საქართველოს დემოკრატიული განვითარების და მოდერნიზაციისკენ მიმართული რეფორმები, საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ასოცირების შესახებ შეთანხმებაზე მიმდინარე მოლაპარაკება და ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმების ირგვლივ მოლაპარაკების დაწყებასთან დაკავშირებული საკითხები. კონფერენციაზე, ასევე, სიტყვით გამოვიდა ევროკავშირის ელჩი საქართველოში ფილიპ დიმიტროვი [19].

2011 წლის 7 ნოემბერს, თბილისში ვიზიტად ყოფნისას საფრანგეთის პრეზიდენტმა ნიკოლა სარკოზიმ, თავისუფლების მოედანზე გამოსვლისას განაცხადა: „საქართველო თავისუფალი უნდა იყოს იმაში, რომ გამოხატოს ევროკავშირში განვევრიანებისაკენ მისწრაფება და ერთ მშვენიერ დღეს შეუერთდეს მას. ეს დაახლოება ევროკავშირთან პირველ რიგში დამოკიდებულია თქვენს რეფორმებზე და დემოკრატიის გაღრმავებაზე“ [20]. მან ხაზი გაუსვა, რომ საქართველო-რუსეთის შერიგება მოითხოვს „იმის აღიარებას, რომ საბჭოთა კავშირი აღარ არსებობს. გავლენის სფეროების პოლიტიკა მისი მემკვიდრე ვერ იქნება. მან აფხაზეთი და ე. წ. სამხრეთ ოსეთი დაახასიათა, როგორც იზოლირებული ფსევდო სახელმწიფოები და ვასალები. სარკოზიმ ისაუბრა საქართველოს ევროპულ მახასიათებლებზე. ესენია: „მისი კულტურა, განვითარების გზა, რომელიც აირჩია და განსაკუთრებით ღირებულებათა სისტემა. პირადად მე, როდესაც თბილისში ვარ, თავს ევროპაში ვგრძნობ და არსად სხვაგან“ – განაცხადა საფრანგეთის პრეზიდენტმა [20].

საქართველოში არსებული რეგიონული კონფლიქტების მოგვარების საქმეში მნიშვნელოვანია ევროპარლამენტის 2011 წლის 17 ნოემბრის რეზოლუცია. ევროპარლამენტმა კიდევ ერთხელ დაგმო რუსეთის მიერ საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაცია, აღიარა ეთნიკური წმენდისა და დემოგრაფიული ვითარების ძალადობრივად შეცვლის ფაქტები. მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, მოთხოვნა რუსეთის ხელისუფლების მიმართ, რათა მან უპირობოდ შეასრულოს 2008 წლის 12 აგვისტოს შეთანხმება და გაიწვიოს აფხაზეთის და ცხინვალის რეგიონის — ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ცალ-

მხრივი აღიარება. რეზოლუციაში ობიექტურად აისახა საქართველოში არსებული ვითარება. საქართველოს შესახებ ევროპარლამენტის მიერ მიღებული რეზოლუციის ერთ-ერთი ავტორია პოლონელი დეპუტატი კრუიშტოფ ლისეკი. რეზოლუციაში, რომლის სახელწოდებაა „საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შესახებ შეთანხმებაზე მიმდინარე მოლაპარაკებების თაობაზე ევროპარლამენტის რეკომენდაციები ევროკავშირის საბჭოს, ევროკომისიისა და საგარეო ქმედებათა ევროპული სამსახურის მიმართ“, ღიად არის აღნიშნული, რომ აფხაზეთი და ე. წ. სამხრეთ ოსეთი ოკუპირებული ტერიტორიები არიან. ევროპარლამენტი მოუწოდებს ევროკავშირს, აღიაროს საქართველოს — აფხაზეთის რეგიონისა და ცხინვალის რეგიონის — ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ოკუპაცია. რეზოლუცია, ასევე, მოუწოდებს ევროკავშირს ინტენსიური მოლაპარაკებები აწარმოოს რუსეთის ფედერაციასთან, რათა უზრუნველყოს ამ უკანასკნელის მიერ 12 აგვისტოს ცეცხლის შეწყვეტის შესახებ შეთანხმებით აღებული ყველა ვალდებულებების უპირობოდ შესრულება, განსაკუთრებით კი ევროკავშირის მონიტორინგის მისიის შეუზღუდავი დაშვება აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის — ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ოკუპირებულ ტერიტორიებზე. რეზოლუცია მოუწოდებს რუსეთს შეწყვიტოს საქართველოს ტერიტორიების ოკუპაცია და პატივი სცეს საქართველოს სუვერენიტეტსა და ტერიტორიულ მთლიანობას, ასევე ქვეყნის საერთაშორისოდ აღიარებული საზღვრების ურღვევობას. ევროპარლამენტი მიესამღმება რა საქართველოს მიერ ცალმხრივად აღიარებულ ვალდებულებას, აფხაზეთსა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთზე კონტროლის აღდგენის მიზნით, ძალის არგამოყენების თაობაზე, მოუწოდებს რუსეთს, აიღოს საპასუხო ვალდებულება საქართველოს წინააღმდეგ ძალის არგამოყენების შესახებ. მნიშვნელოვანია, აგრეთვე, რეზოლუციაში ასახული ევროკავშირის პოზიცია საქართველოს საგარეო პოლიტიკის არჩევანის შესახებ. კერძოდ, რეზოლუცია ხაზს უსვამს საქართველოს უფლებას, საერთაშორისო სამართლის პრინციპების დაცვით, გაერთიანდეს ნებისმიერ საერთაშორისო ორგანიზაციასა თუ ალიანსში და ცალსახად აცხადებს, რომ არცერთ მესამე ქვეყანას არ აქვს ვეტოს უფლება მეორე ქვეყნის სუვერენულ გადაწყვეტილებაზე გაერთიანდეს ასეთ ორგანიზაციებში და არ აქვს დემოკრატიულად არჩეული ხელისუფლების დესტაბილიზაციის უფლება. ევროპარლამენტის კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი რეკომენდაცია შეეხება საქართველოს ევროინტეგრაციის პროცესს. რეზოლუცია ცალსახად მხარს უჭერს საქართველოს ევროპულ მისწრაფებებს და მოუწოდებს ევროკავშირს აღიაროს ისინი. მათ შორის ის მისწრაფებები, რომლებიც ეფუძნება ევროკავშირის შესახებ 49-ე მუხლის დებულებებს. ევროპარლამენტის რეკომენდაცი-

ით, ევროკავშირის ურთიერთობები და მოლაპარაკებები საქართველოსთან უნდა ემყარებოდეს ქვეყნის ევროპულ პერსპექტივას, რაც მნიშვნელოვან სტიმულს წარმოადგენს რეფორმების განხორციელებისთვის. რაც შეეხება საქართველო-ევროკავშირის თანამშრომლობის დღის წესრიგში არსებულ კონკრეტულ პრიორიტეტებს, ევროპარლამენტი რეკომენდაციას უწევს ევროკავშირს, რაც შეიძლება სწრაფად დაიწყოს საქართველოსთან მოლაპარაკებები ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი ვაჭრობის შესახებ შეთანხმებაზე, რაც უზრუნველყოფს საქართველოს უფრო ღრმა ინტეგრაციას ევროკავშირთან, როგორც მის უდიდეს სავაჭრო პარტნიორთან; საქართველო-ევროკავშირის გამარტივებული სავიზო რეჟიმისა და რეადმისიის შესახებ შეთანხმებების განხორციელების შეფასების საფუძველზე, განიხილოს საქართველოსთან სავიზო დიალოგის დაწყების შესაძლებლობა [21].

ევროპარლამენტის 2011 წლის 17 ნოემბრის რეზოლუციას საქართველოს პრეზიდენტმა მიხეილ სააკაშვილმა ისტორიული უწოდა. ქართველი პოლიტიკოსები მიიჩნევენ, რომ ევროპარლამენტი არის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკანონმდებლო ორგანო მსოფლიო დონეზე და მისი ასეთი პოზიცია პრაქტიკულ წვლილს შეიტანს ქართული ტერიტორიების დეოკუპაციის პროცესში.

2011 წლის 1 დეკემბერს, ქ. ბრიუსელში, გაიმართა საქართველო-ევროკავშირის თანამშრომლობის საბჭოს XII-ე სხდომა, რომელსაც როტაციის პრინციპით, ქართული მხარე თავმჯდომარეობდა, კერძოდ, საქართველოს საგარეო საქმეთა მინისტრი გრიგოლ ვაშაძე. ქართული მხრიდან, შეხვედრაში, ასევე, მონაწილეობას იღებდნენ რეინტეგრაციის საკითხებში სახელმწიფო მინისტრის პირველი მოადგილე ირაკლი ფორჩხიძე, ევროპულ და ევროატლანტიკურ სტრუქტურებში ინტეგრაციის საკითხებში სახელმწიფო მინისტრის მთავარი მრჩეველი თამარ ბერუჩაშვილი. ევროკავშირის დელეგაციას ხელმძღვანელობდა პოლონეთის, როგორც ევროკავშირის თავმჯდომარე ქვეყნის, საგარეო საქმეთა მინისტრი რადოსლავ შიკორსკი, ევროკომისიას წარმომადგენდა გაფართოებისა და ევროპული სამეზობლო პოლიტიკის საკითხებში ევროკომისიარი შტეფან ფულე, ევროკავშირის საგარეო ქმედებათა ევროპული სამსახურიდან სხდომას ესწრებოდა მმართველი დირექტორის მოადგილე რუსეთის „აღმოსავლეთის პარტნიორობის“, ცენტრალური აზიის, რეგიონული თანამშრომლობისა და ეუთო-ს საკითხებში, გუნარ ვიგანდი; სამხრეთ კავკასიასა და საქართველოს კრიზისის საკითხებში ევროკავშირის სპეციალური წარმომადგენელი ფილიპ ლეფორი. თანამშრომლობის საბჭოს პლენარულ სესიაზე განიხილეს საქართველო-ევროკავშირის თანამ-

შრომლობის დღის წესრიგში არსებული ისეთი პრიორიტეტული თემები, როგორცაა: თანამშრომლობა „აღმოსავლეთ პარტნიორობის“ ორმხრივი და მრავალმხრივი თანამშრომლობის ფორმატებში; ევროპული სამეზობლო პოლიტიკის საქართველო-ევროკავშირის სამოქმედო გეგმის განხორციელებაში მიღწეული პროგრესი; საქართველოში უსაფრთხოების კუთხით არსებული სიტუაცია და ამ მხრივ, ევროკავშირის როლის შემდგომი გააქტიურების მნიშვნელობა. შეხვედრისას ყურადღება დაეთმო, აგრეთვე, საქართველოში მიმდინარე დემოკრატიული რეფორმების განხორციელებით მიღწეულ პროგრესს [22].

ევროკავშირი შავი ზღვის რეგიონის მიმართ ახალ სტრატეგიულ დოკუმენტზე მუშაობს. 2011 წლის 5 დეკემბერს დაგეგმილ შეხვედრაზე, საფრანგეთის პრეზიდენტმა ნიკოლა სარკოზიმ და გერმანიის კანცლერმა ანგელა მერკელმა, ევროკავშირის სტრუქტურის ცვლილებების გეგმა წარადგინეს. ნიკოლა სარკოზის თქმით, საფრანგეთი და გერმანია ევროპის ახალი ხელშეკრულების ინიციატივით გამოდიან. „ეს ხელშეკრულება ხელს შეუწყობს უფრო მჭიდრო ინტეგრაციას და ევროკავშირში უფრო მკაცრ ფინანსურ დისციპლინას დაამყარებს... ვალების კრიზისმა ევროკავშირის სერიოზული სისუსტეები წარმოაჩინა და უნდა მოხდეს ბლოკის რეფორმირება“ — განაცხადა სარკოზიმ [22].

ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიას საქართველოში მანდატის ვადა ერთი წლის ვადით გაუხანგრძლივდა. ევროკავშირის მინისტრთა საბჭომ, საქართველოში მისიის 2012 წლის 14 სექტემბრამდე დატოვების გადაწყვეტილება, ბრიუსელში გამართულ სხდომაზე მიიღო. ევროკავშირის საბჭოს პრეს-სამსახურის ინფორმაციით, ახალ სამუშაო პერიოდში მისიის ბიუჯეტი 23, 9 მლნ ევროთი განისაზღვრა. ევროკავშირის წევრი ქვეყნების წარმომადგენლები მუდმივად ახსენებენ რუსეთის ხელისუფლებას საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის ურღვევობის შესახებ და ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის უფლების შესახებ — პატივლირება ანარმონ აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონში. ჯერჯერობით ეს ვერ ხერხდება. ევროკომისრები შეუიარაღებელი დამკვირვებლები არიან და ძალით ვერ დაიკავებენ ოკუპირებულ ტერიტორიებს. ოკუპირებული ტერიტორიების არაღიარების პოლიტიკა ამ ეტაპზე ყველაზე ეფექტური ინსტრუმენტია, რასაც ისინი რუსეთის ხელისუფლების ქმედებებს უპირისპირებენ. ევროკავშირს ესპანეთში აქვს სატელიტური ცენტრი, საიდანაც სურათის გადაღება მსოფლიოს ნებისმიერ წერტილშია შესაძლებელი. მისი რესურსის მნიშვნელოვანი ნაწილი ავღანეთზე იხარჯება. გარკვეულწილად, აქედან ხდება აფხაზეთსა და ცხინვალის რეგიონზე

დაკვირვება, თუმცა სადამკვირვებლო მისიის ადგილზე პატრულირება უფრო ეფექტური საშუალებაა.

2012 წლის 25 აპრილს, სეპარატისტული აფხაზეთის საგარეო საქმეთა სამინისტრომ საქართველოში ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის ხელმძღვანელი ანდჟეი ტიშკევიჩი სოხუმის მიმართ „უპატივცემულობაში“ დაადანაშაულა და „აფხაზეთის ტერიტორიაზე არასასურველ პირად გამოაცხადა“ [24]. ამ ფაქტს გამოეხმაურა აშშ-ს მთავრობა. აშშ-ს ხელისუფლება დადებითად აფასებს საქართველოში ევროკავშირის მისიის მოღვაწეობას. აშშ-ს ელჩმა საქართველოში ჯონ ბასმა განაცხადა: „აშშ მტკიცედ უჭერს მხარს ევროკავშირის მისიის საქმიანობას და მიაჩნია, რომ მისია ხელს შეუწყობს საქართველოს ტერიტორიულ მთლიანობას... რაც შეეხება ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის დამკვირვებლებს, მიგვაჩნია, რომ ისინი მნიშვნელოვან საქმეს ასრულებენ და ხელს უწყობენ საზღვრის მიმდებარე ტერიტორიაზე ობიექტური ინფორმაციის შეგროვებას და საერთაშორისო თანამეგობრობის საქმის კურსში ჩაყენებას. ჩვენ მტკიცედ ვუჭერთ მხარს ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისიის საქმიანობას და მიგვაჩნია, რომ ეს ხელს უწყობს საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის პატივისცემით ამ საკითხზე მუშაობას“ [25].

რუსულ მედიაში გამოქვეყნებული მონაცემების მიხედვით, აფხაზეთისა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ალიარების სანაცვლოდ, რუსეთის ხელისუფლებამ 3, 25 მილიარდი დოლარი დახარჯა [26]. ამ გზით, სეპარატისტული აფხაზეთისა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის დამოუკიდებლობა, რუსეთის ფედერაციის გარდა, ალიარეს: ნიკარაგუამ, ვენესუელამ, ნაურუმ, ვანუატუმ და ტუვალუმ.

მიუხედავად ევროკავშირის ძალისხმევისა ხელი შეუწყოს საქართველოს რეგიონული კონფლიქტების მშვიდობიანი გზით გადაწყვეტას, პრობლემა კვლავ აქტუალურია, რადგან რუსეთის ხელისუფლება არ ასრულებს მის მიერ ხელმოწერილ საერთაშორისო დოკუმენტებს და დღემდე უკანონოდ აქვს ოკუპირებული საქართველოს ისტორიული ტერიტორიები.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ევროკავშირის სადამკვირვებლო მისია საქართველოში, საიტზე: www.eumm.eu
2. ჰანსიორგ ჰაბერი რუსეთ-საქართველოს ურთიერთობებზე, საიტზე: www.civil.ge
3. ჰანსიორგ ჰაბერი შესრულებულ და შეუსრულებელ მისიაზე, საიტზე: www.radiotavisupleba.ge
4. ჰანსიორგ ჰაბერი: ევროკავშირი აფხაზეთსა და ე. წ. სამხრეთ ოსეთის ტერიტორიაზე რუსი სამხედროების ყოფნის კანონიერებას არ აღიარებს, საიტზე: www.ghn.ge
5. ელჩი ჰანსიორგ ჰაბერი უმაღლესმა წარმომადგენელმა კეტრინ ემტონმა ევროკავშირის სამოქალაქო ოპერაციის მეთაურად დანიშნა, საიტზე: <http://www.consilium.europa.eu>
6. www.ambebi.ge/politika
7. Francois Thual, „Le Caucase: Armeni, Azerbaidjan, Dagestan, Géorgie, Tchetchenie“ („კავკასია: სომხეთი, აზერბაიჯანი, დაღესტანი, საქართველო, ჩეჩნეთი“), ed., Dominos, Flammarion, 2001.
8. Jean Radvanyi, „les Etats postsovietiques, identités en construction, transformations politiques, trajectoires économiques“, ed., Armand Colin, Paris, 2003.
9. Yanne Breault, Pierre Jolicoeur, Jacques Levesque, „La Russie et son ex-empire, reconfiguration geopolitique de l’ancien espace Soviétique“ („რუსეთი და მისი ყოფილი სამფლობელოები, პოსტსაბჭოთა სივრცის ხელახალი გადანაწილება“), ed., „Presse de Sciences Po“, Paris, 2003.
10. ევროპარლამენტის 2011 წლის 20 იანვრის რეზოლუცია „შავი ზღვის კუთხით ევროკავშირის სტრატეგიის შესახებ“, www.europal.europa.eu, ასევე საიტზე: www.rrc.ge
11. ნატოს საპარლამენტო ასამბლეის როუზ-როსის 76-ე სემინარი: „კავკასია გლობალურ ძრილში: საქართველოს პერსპექტივები და საერთაშორისო გამოწვევები“ (2011 წ. 23-25 მარტი), www.parliament.ge
12. Eric Fournier (ambassadeur en Georgie), „Quit Gori!“, „Mondes“, #2, 2010.
13. აღმოსავლეთის პარტნიორობას საპარლამენტო კომპონენტი შეემატა, www.radiotavisupleba.ge
14. ევროპარლამენტის პრეზიდენტის იერჟი ბუზეკის თბილისში ვიზიტი, www.presa.ge

15. ევროსაბჭო საქართველოსა და რუსეთს შორის, <http://financial.ge>
16. ანდჟეი ტიშკევიჩის ბიოგრაფიული მონაცემები, www.eumm.eu
17. საქართველოს და ევროკავშირის შორის ასოცირების შეთანხმებაზე მოლაპარაკებების მეექვსე პლენარული სესია, ბრიუსელი, 2011 წლის 11-12 ივლისი, <http://belgium.mfa.gov.ge>
18. შტეფან ფულე, საქართველოს ევროკავშირში განწევრიანებამდე ჯერ დიდი გზა აქვს გასავლელი, www.ambbigge/politika
19. „საქართველოს ევროპული გზა“, VIII საერთაშორისო კონფერენცია, ბათუმი, 21-23 ივლისი, 2011, <http://eu-integration.gov.ge>
20. საფრანგეთის პრეზიდენტის ნიკოლა სარკოზის ვიზიტი თბილისში, 2011 წლის 7 ნოემბერი, <http://pwww.ambafrance-ge.org>
21. ევროპარლამენტის 2011 წლის 17 ნოემბრის რეზოლუცია „საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შესახებ შეთანხმებაზე მიმდინარე მოლაპარაკებების თაობაზე. ევროპარლამენტის რეკომენდაციები ევროკავშირის საბჭოს, ევროკომისიისა და საგარეო ქმედებათა ევროპული სამსახურის მიმართ“, <http://www.mfa.gov.ge>
22. საქართველო-ევროკავშირის საბჭოს XII სხდომა, 2011 წლის 1 დეკემბერი, ბრიუსელი, <http://www.newslines.ge>
23. საფრანგეთის პრეზიდენტი ნიკოლა სარკოზის და გერმანიის კანცლერი ანგელა მერკელის შეხვედრა, 2011 წლის 5 დეკემბერი, <http://geoeconomic.ge>
24. რუსეთი დასავლურ დიპლომატიას აფხაზეთის კარს უკეტავს, <http://news.ge/news/>
25. www.ambebi.ge/politika
26. <http://www.tabula.ge>
27. საქართველო და გლობალური ცენტრები, www.eumm.eu
28. გაზეთი „ევროპის დროით“, 1 (23), იანვარი, 2011.
29. გაზეთი „ევროპის დროით“, 2 (24), თებერვალი, 2011.
30. გაზეთი „ევროპის დროით“, 3 (25), მარტი, 2011.
31. გაზეთი „ევროპის დროით“, 4 (26), აპრილი, 2011.
32. გაზეთი „ევროპის დროით“, 5 (27), მაისი, 2011.
33. გაზეთი „ევროპის დროით“, 6 (28), ივნისი, 2011.
34. გაზეთი „ევროპის დროით“, 7 (29), ივლისი, 2011.
35. გაზეთი „ევროპის დროით“, 8 (30), აგვისტო, 2011.
36. გაზეთი „ევროპის დროით“, 9 (31), სექტემბერი, 2011.
37. გაზეთი „ევროპის დროით“, 10 (32), ოქტომბერი, 2011.
38. საქართველოს მთავრობის ანგარიში, რუსეთის ფედერაციის მიერ საქართველოს წინააღმდეგ განხორციელებულ სრულმასშტაბიან აგრესიასთან დაკავშირებით, თბილისი, 2009.

Lela Saralidze

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi state University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Senior scientist- researcher of the Department of Modern and Contemporary History

From The History of The European Union Mission Activity in the Conflict Regions of Georgia (October, 2008-2012)

Summary

In August, 2008 after the aggression of Russia for the peaceful solving of the conflict and avoiding its further escalation the mission of the European Commission observers was established. Since the missions of OSCE and UN were closed because of the veto of Russia, Georgia considers mission of the European Commission observers as the only international guarantor of security. The beginning of the European Union mission was possible after 6 paragraph treaty received in August, 12 with the help of EU and the agreement of the necessary measures for its fulfillment that was received in September, 8. With the help of all EU member countries' support mission started its activity in October, 1, 2008 together with 200 observers. It is a mission that took place in a shortest time after conflict in the history of the European Union Security and Defense policy. According to mandate the observing mission of the European Commission embraces the whole Georgia, within the internationally declared borders. But de facto governments of Abkhazia and so called "South Ossetia" do not allow international observers to enter the territories controlled by them. Since the autumn, 2008 till July, 2011 the mission of the European Union was headed by German diplomat Hansjorg Haber. The viewpoint of the head of the mission is discussed in the work. According to this opinion the monitoring mission of the European Union on the territory of Georgia for regulating the conflicts can only make an environment for possibilities and not more. It cannot resolve the conflicts itself, because it is the prerogative of the conflicting parties. In October, 18, 2010 Russian soldiers left Perevi. It was an event of much importance on the background of those obligations Russian government should have to fulfill according to the agreement of August, 12, 2008 about the stopping fire. After two years of occupation the observers of the European Union entered the village. The Russian block post was abolished in Perevi. Now four villages of Sachkhere (Sinaguri, Kardzmani, Tedeleti and Jalabeti), where mixed Georgian-Ossetian families are living, are controlled by Russians. Russian occupation

army, in some kilometers from the village Perevi, is dislocated at the bridge of the Sinaguri and Kardzmani villages. From its side Russian government considers the matter is closed and declares that with the withdrawal of army from the village Perevi Russia fulfilled the Sarkozy-Medvedev agreement. The villages of Didi and Patara Liakhvi, villages of the Prone gorge: Avnevi and Nuli, Kodori gorge and Akhagori region are still occupied. Since July, 18, 2011 the monitoring mission of the European Union in Georgia is headed by Lieutenant General of Polish army Andrzej Tyszkiewicz. European structures had received not a single resolution where the occupation of the Georgian territories by Russia is condemned. EU recognized ethnic cleansing and the facts of changing demographic situation violently. The demand of the EU towards Russian government about unconditional fulfillment of the August, 12, 2008 agreement and annulling of unilateral decision of Abkhazia and so called "South Ossetia" recognition is important. Separatists and the Russian government standing behind them with the help of their lobbyists manage to falsify historical truth that hinders to solve the conflict peacefully.

Despite multiple warnings from the international organizations' side Russian government does not fulfill the obligations signed by him. Till now Georgian territories are unlawfully occupied by him. Much the more, Russian government unilaterally recognized the independence of the separatist regions that caused strict evaluation of the European rulers.

საქართველო და მსოფლიო

იგორ კვესელავა

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის სა-
ზოგადოებრივ მეცნიერებათა დეპარტამენტის
უფროსი, პროფესორი*

საქართველო და გარესამყარო (XIX საუკუნე — XX საუკუნის დასაწყისი)

1. საქართველო – ევროპის ურთიერთობების სათავეებთან

საქართველოს სამეფო-სამთავროებს უძველესი დროიდან ჰქონდათ კონტაქტები გარე სამყაროსთან, რაც ქვეყნის გეოგრაფიული მდებარეობითაც იყო განპირობებული. ბერძნული და რომაული სამყარო კარგად იცნობდა წარსული პერიოდის ქართულ სივრცეს. ბერძენ გეოგრაფს – სტრაბონს აღნიშნულიც აქვს, რომ საქართველოზე გადიოდა სატრანზიტო-სავაჭრო გზა ევროპასა და ინდოეთს შორის. ახალი წელთაღრიცხვით II საუკუნის I ნახევარში რომის იმპერატორი დიდ პატივს მიაგებდა ქართლის მეფის ფარსმან მეორის სიდიადეს. პირველი წერილობითი კავშირები რომსა და საქართველოს შორის VII საუკუნის დასაწყისში ფიქსირდება, ხოლო XII საუკუნიდან, ჯვაროსნული ლაშქრობისათვის მზადებასთან ერთად, განსაკუთრებით გაიზარდა ევროპული სახელმწიფოების ინტერესი ქრისტიანული საქართველოსადმი.

დავით აღმაშენებლისა და თამარის ეპოქებში მაჰმადიანური ქვეყნების წინააღმდეგ მებრძოლი საქართველო, ერთგვარი დასაყრდენი გახდა „წმინდა მიწების“ განთავისუფლებისათვის მებრძოლი ევროპელებისათვის. მოგვიანებით, ქართველები ცდილობდნენ მაჰმადიანური სახელმწიფოების წინააღმდეგ ბრძოლაში რეალური დახმარება მიეღოთ ევროპისაგან, თუმცა, ოსმალეთის მიერ კონსტანტინოპოლის აღებამ (1453 წ.) საქართველოს გზა გადაუღობა დასავლეთისაკენ. ოსმალეთის იმპერიამ მძლავრად შეუტია ევროპულ სივრცეს, რასაც ანტიოსმალური კოალიციის შექმნის ცდები მოჰყვა და ევროპელები საქართველოს საიმედო მოკავშირედ მოიზარებოდნენ. ეს იმჟამად კათოლიკური ეკლესიის ბასტიონის რომის პაპის საშუალებით ხდებოდა. თუმცა, ევროპული ქვეყნები მზად არ იყვნენ რაიმე სამხედრო დახმარება გაენიათ საქართველოსთვის, მაგრამ აფართოებდნენ ქვეყნის ეკონომიკური, კულტურ-

რული და სამხედრო პოტენციალის შესწავლას. ევროპული ქვეყნების უმრავლესობა რელიგიური თვალსაზრისით რომის საპაპოსთან იყო დაკავშირებული, ამიტომ სრულიად ბუნებრივია, XIV საუკუნის პირველ ნახევარში თბილისში კათოლიკე მისიონერთა საეპისკოპოსოს შექმნაც.

საქართველოს მიმართ განსაკუთრებულ აქტიურობას იჩენდნენ საფრანგეთი, ესპანეთი და იტალია. 1332 წელს საფრანგეთის მეფე ფილიპე VI ვალუა, გიორგი ბრწყინვალეს თხოვდა სამხედრო დახმარება გაენია წმ. მინების გასანთავისუფლებლად. ხოლო ეს უკანასკნელი დარწმუნებული აცნობებდა ევროპელ მონარქს, რომ დახმარებას გაუწევდა 30-ათასიანი ლაშქრით [2].

შემდგომ წლებში საქართველო – ევროპული კონტაქტები უფრო გაძლიერდა. ქართლის მეფე კონსტანტინე მეორე ესპანეთის დედოფალ იზაბელას თანადგომას ჰპირდებოდა მაჰმადიანებისაგან კონსტანტინოპოლის გათავისუფლებაში. ხოლო ქართლის მეფე სიმონ პირველი ელჩობას გზავნიდა რომსა და მადრიდში და ითხოვდა დახმარებასა და პაპის ლოცვა-კურთხევას ოსმალეთის წინააღმდეგ ბრძოლაში. უკვე მოგვიანებით, 1626 წელს, ქართლ-კახეთის მეფე თეიმურაზ პირველი ასევე მადრიდსა და რომს მიიჩნევდა დამხმარედ მაჰმადიანურ ძალასთან შერკინებაში.

საყოველთაოდ ცნობილია, ქართლის მეფის ვახტანგ მეექვსის ელჩის სულხან-საბა ორბელიანის ხანგრძლივი დიპლომატიური მოღვაწეობა საფრანგეთში და შეხვედრები მეფე ლუი XIV-სთან და რომის პაპ კლიმენტი მეთერთმეტესთან.

საინტერესოა, რომ მაშინ ევროპა მოხიბლული დარჩა ქართველი ელჩის დიპლომატიურობით. როდესაც ერთ-ერთ შეხვედრაზე 60 წელს მიღწეულმა საფრანგეთის მეფემ დაიჩივლა, რომ მას ორი მტერი ჰყავდა – ავადმყოფობა და ასაკი, სულხან-საბამ გონებაამახვილურად მიუგო: **„ხელმწიფე, თქვენი უდიდებულესობა ისე კობტად ატარებს ამ ასაკს, რომ ყველა ისურვებდა ამ ასაკში ყოფნას“**. არანაკლებ დიპლომატიური იყო ლუი XIV-ის მისამართით ნათქვამი ფრაზა: **„ჩვენ ბედნიერები ვართ, რადგან მოგვეცა შესაძლებლობა ჩვენი თვალით გვეხილა ის, რასაც შეუძლია სხვებმა აღტაცებით უყურონ მხოლოდ შორიდან“**.

ევროპულ ქვეყნებთან ეკონომიკურ-პოლიტიკური ურთიერთობების დამყარებას ისახავდა მიზნად ქართლ-კახეთის მეფის ერეკლე მეორის მცდელობები. როდესაც რუსეთ-თურქეთის ომში (1768-1774 წწ.) ერეკლეს მიერ განეული სამხედრო-ეკონომიკური დახმარება რუსეთისათვის შეუმჩნეველი დარჩა და უპასუხოდ დატოვა ქართლ-კახეთის სამეფოს თხოვნა სესხის გაცემაზე, მეფე იძულებული გახდა ევროპის ქვეყნებისათვის მიემართა. ამ შემთხვევაში მისი ადრესატები იყვნენ: რომის პაპი, პრუსიის, საფრან-

გეთის, სარდინიის მეფეები, ავსტრიის იმპერატორი და ვენეციის რესპუბლიკა.

ნიშანდობლივია, რომ ყოველივე ეს ცნობილი ხდებოდა რუსეთისათვის, და ის პირდაპირი თუ არაპირდაპირი გზით ხელს უშლიდა ევროპული ქვეყნების კავშირების განმტკიცებას საქართველოსთან, მითუმეტეს ამ დროისათვის იმპერიამ შესამჩნევი სამხედრო-პოლიტიკური წარმატებების მიღწევა შესძლო შავი ზღვის, წინა აზიისა და კავკასიის რეგიონებში.

ცხადია, ევროპული ქვეყნები, კათოლიკური რელიგიის ცენტრის, რომის საპაპოს და თავიანთი სახელმწიფოების დიპლომატიური, კულტურულ-საგანმანათლებლო, სავაჭრო-ეკონომიკური თუ სხვა სპეციალური საიდუმლო სამსახურების მეშვეობით სწავლობდნენ კავკასიურ სამყაროს და მათ შორის საქართველოსაც.

რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში, სხვადასხვა მისიით საქართველოში ჩამოსული მისიონერები, მოგზაურები, მკვლევარები, დიპლომატიური სამსახურის წარმომადგენლები და სხვები ზოგჯერ პირდაპირ ასრულებდნენ თავიანთი ქვეყნის ხელისუფლებების დავალებებს და ენეოდნენ სადაზვერვო-საინფორმაციო საქმიანობას. ამ მხრივ განსაკუთრებულ აქტიურობას იჩენდნენ ევროპული ქვეყნები და კათოლიკური ეკლესია (თეატინელი მისიონერები, ჯოვანი ტადეო დე სან ელიზეო, დონ ანტონიო დუშ ანჟუში, გილერიმ დი სანტო აგომტინიო, ალეხო დე მენეზესი, ლუი გრანჟე, პაოლო მარია და ფაენცა, პეიტრო დელა ვალე, გრეგორიო ორსინი და სხვ.).

თავის მხრივ, საქართველოში, გეოგრაფიულად ამ ევრო-აზიურ ქვეყანაში, მეტწილად აცნობიერებდნენ, რომ ერის კულტურა და ცნობიერება, სწრაფვა თავისუფლებისა და დემოკრატიისაკენ, ევროპული ცივილიზაციის ნაწილი იყო.

თუ დავაკონკრეტებთ, რომ მსოფლიო ცივილიზაცია ორი საწყისიდან (აღმოსავლური – ეგვიპტე და ევროპული – საბერძნეთი – რომი) იღებს სათავეს, ერთი დესპოტიზმს და დიქტატურას უკავშირდება, ხოლო მეორე დემოკრატიულ პრინციპებს, საქართველოს განვლილი თუ აწ გასავლელი გზა ევროპისკენ მიდის.

საინტერესოა, რომ 1993 წელს, პარიზში, რენე ოკურის ხელმძღვანელობით გამოქვეყნებულ წიგნში, „ევროპის სულიერი განვითარების ეტაპები წარმოშობიდან დღემდე“ საქართველო მოხსენიებულია ევროპულ ქვეყნად. ამ წიგნში საქართველოს ისტორია იწყება კოლხეთით — „ოქროს სანმისის ისტორიით“. კოლხეთისა და იბერიის ძველი პერიოდის ისტორიის შემდგომი ხანა ეთმობა, 1801 წლიდან, საქართველოში რუსეთის ბატონობის ეპოქას.

ფრანგი ავტორი ფიქრობს, რომ საქართველო სრულიად სამართლიანად ითვლება ევროპის სახელმწიფოდ და ის ასეა დაფიქსირებული ყველა საცნობარო ნიგნში თუ ენციკლოპედიაში.

არ არის სადავო, რომ ევროპული ცივილიზაციის გარიჟრაჟის მონაწილე საქართველოს მზერა დასავლეთისაკენ რუსეთმა შეაჩერა. მისთვის საქართველო ყოველთვის იყო მაცდუნებელი ნადავლი, თუმცა, ერთმორწმუნეობრივი ხაზის მიუხედავად საქართველო არასოდეს დათანხმებულა დაეკარგა დამოუკიდებლობა, ეროვნული სახელმწიფოებრიობა და რუსეთს მიერთებოდა. უფრო ადრე ქართულმა საზოგადოებრივ-პოლიტიკურმა ცნობიერებამ უარყო მაჰმადიანურ ქვეყნებთან შერწყმის შესაძლებლობა.

ცხადია, საქართველოსთვის მიუღებელი იქნებოდა ევროპული ქვეყნების კოლონიური და თუნდაც ნახევრად კოლონიური ამბიციის, მაგრამ ის დიდი სიამოვნებით ისწრაფოდა უკეთ გაეგო ევროპული სულისკვეთება, რომელიც პოლ ვალერის თუ დავესესხებით, შეიძლება ასე გამოიხატოს **„ყველა რასა, ყველა მინა, რომელიც თანმიმდევრულად იყო რომანიზირებული, გაქრისტიანებული, ექვემდებარება ბერძნული დისციპლინის შეგნებას და აბსოლუტურად ევროპულია“**.

ამ კონტექსტით, ევროპა არ შეიძლება შემოსაზღვროს არც გეოგრაფიით, არც რასით, არც ენით, არც ზნე-ჩვეულებებით, არამედ მისი სულის უტყუარი თვისებებით, რომელიც ზემოთ ვახსენეთ.

სამწუხაროდ, რუსეთი მოკლებული აღმოჩნდა რომანიზებული, ქრისტიანული და ბერძნული დისციპლინის შეგნების საწყისისაგან. მითუმეტეს, ძალიან გვიან გაქრისტიანდა და მისთვის შეუცნობელი დარჩა დასავლური ქრისტიანიზმი. ამასთან რუსული ცნობიერება ვერ განთავისუფლდა სამ საუკუნოვანი მონღოლური გავლენისაგან, რომელიც აზიურ-აღმოსავლური სულით იყო გამსჭვალული, ამიტომ რუსეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ანატომია ორსახოვანი გახდა და ვერასოდეს ვერ გამოვიდა ევრაზიული სივრციდან.

ძნელია ეხლა დაბეჯითებით ვამტკიცოთ, რომ საქართველო განთავისუფლებულია აზიურ-აღმოსავლური საზოგადოებრივ-კულტურული და ეკონომიკური დანაშრეებისაგან. მითუმეტეს მას მრავალსაუკუნოვანი ტრადიციული ურთიერთობა ჰქონდა ირანულ სამყაროსთან. ევროპის ქვეყნებთან კავშირების ძიების პარალელურად საქართველო არ გაურბოდა ურთიერთობებს მაჰმადიან სახელმწიფოებთან. ამ მხრივ საინტერესოა ქეთევან დედოფლის პოლიტიკურ-დიპლომატიური მისია ირანის შაჰთან; გიორგი სააკაძის სამხედრო-პოლიტიკური კავშირები ირანთან და შემდეგ ოსმალეთთან.

მიუხედავად ამისა, მთლიანობაში ქართული პოლტიკური კლასი ყოველთვის ისწრაფოდა ევროპული ღირებულებებისაკენ. ამ კონტექსტში საინტერესოა, ქრისტიანობის კათოლიკურ მიმდინარეობასთან დამოკიდებულების საკითხი. როგორც ჩანს, იმ პერიოდის ქართლის სამეფოს პოლიტიკოსებში და სახელმწიფო მოღვაწეებში დაიბადა მოსაზრება გამაჰმადიანების აშკარა საფრთხის თვიდან ასაცილებლად, კათოლიკურ სარწმუნოებასთან დაახლოების შესახებ.

ქართლის მეფის ვახტანგ მეექვსის დავალებით სულხან-საბა ორბელიანის მიერ საფრანგეთის მეფე ლუდოვიკო მეოთხემეტესთან წარსადგენ მემორანდუმში გამოთქმული იყო აზრი, რომელიც საქართველოს პოლიტიკურ მომავალს – კათოლიკობას უკავშირებდა. თუმცა, როგორც ირკვევა, ეს იყო არარეალური და გულუბრყვილო გადაწყვეტილება, ან შეიძლება დიპლომატიური სვლა, რადგანაც იმ პერიოდში ქართლის სამეფო, არც ერთი პარამეტრით არ იყო მზად – ევროპის პოლიტიკური და სამხედრო დახმარების სანაცვლოდ, ქართული ეკლესია რომის პაპის ტახტისათვის დაემორჩილებინა, ქრისტიანობის კათოლიკური მიმართულება მიეღო და ამით თავი გადაერჩინა მაჰმადიანური ქვეყნების დიდი საფრთხისაგან.

2. საქართველო აღმოსავლური, რუსული და ევროპული პოლიტიკის ლაბირინთებში

აღმოსავლური, რუსული და ევროპული პოლიტიკა კავკასიის და კერძოდ, საქართველოსთან მიმართებაში განსაკუთრებულ პოლიტიკურ-დიპლომატიურ ასპექტებს მოიცავს, XVIII საუკუნის ბოლოსა და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, რამდენადაც რუსეთის მხრიდან იწყება ომების კასკადი, აღმოსავლეთში, კავკასიასა და ევროპაშიც.

უდავოა, ამ პერიოდში მეფის რუსეთის ეკონომიკური, პოლიტიკური და სოციალური ჩამორჩენილობა ძირითადად განაპირობებდა იმპერიის საგარეო-პოლიტიკურ კურსს და დიპლომატიას.

XIX საუკუნის დასაწყისში რუსეთისათვის დილემად იქცა ირან-ოსმალეთის ინტერესები კავკასიაში და ინგლისისა და საფრანგეთის პრეტენზიები აღმოსავლეთსა და შავი და ხმელთაშუა ზღვების ბასეინში.

ცხადია, ომებისთვის სავაჭრო-ეკონომიკური რესურსები რუსეთს არასოდეს არ ჰქონია, ამიტომ იგი მუდმივად ამოქმედებდა თავის დიპლომატიურ რესურსებს, განსაკუთრებით კავკასიის რეგიონში და მათ შორის საქართველოშიც, თუმცა, როგორც კი რუსეთმა ვერ შეძლო დიპლომატიით გადაეჭრა იმერეთის მშვიდო-

ბიანად შემოერთების საკითხი, მის წინააღმდეგ იარაღს მიმართა და ხუთი წლის განმავლობაში ომს ეწეოდა ამ სამეფოსთან.

რუსეთის დაუოკებელ სწრაფვას ზღვებზე და ოკეანეებზე გასასვლელისაკენ, საფუძველი ჩაუყარა პეტრე პირველმა, რომლის პოლიტიკური ანდერძი საყოველთაოდ ცნობილია და დღესაც აგრძელებს არსებობას.

ცხადია, ამ გზაზე რუსეთი მუდმივად აწყდებოდა ევროპის და აღმოსავლეთის სახელმწიფოების დიდ წინააღმდეგობას, მაგრამ ალაგ-ალაგ საკმაოდ წარმატებულადაც მოქმედებდა და მისი ოპონენტები ცდილობდნენ არ დაეშვათ რუსეთის უფრო მეტი გაძლიერება, რომელიმე ძალასთან კოალიციის შექმნით.

ასეთ ვითარებაში რუსეთის დიპლომატია ზავის დადებით ცდილობდა დრო და ძალები მოეკრიბა ახალი ომის საწარმოებლად.

აღიარებული ფაქტია, რამდენიმე სახელმწიფოს ინტერესი რომელიმე ცალკე აღებული რეგიონისადმი, ზოგჯერ ამ რეგიონის სახელმწიფოს შესაძლებლობას აძლევს ისარგებლოს ინტერესთა წინააღმდეგობებით და თავი გადაირჩინოს.

ცნობილია, ისიც რომ, როგორც წესი, დიდ სახელმწიფოთა სამხედრო-ეკონომიკური და პოლიტიკური გაერთიანებები საკმაოდ ეფემერულია და დიდხანს ვერ გასტანს. ამიტომ რუსეთში ფიქრობდნენ, რომ შეუძლებელი იყო საფრანგეთ-ინგლისის, ან ირან-ოსმალეთის მუდმივი კავშირი, სხვა მხრივ რუსული დიპლომატია ყოველმხრივ ცდილობდა აღმოსავლური და კავკასიური სამეფო-სამთავროების თუ სახანო-საფაშოების გადმოხიზვას.

აქტიური იყო ირან-ოსმალეთის დიპლომატიაც, ისინი თავის სატელიტ მხარეებს მოუწოდებდნენ ებრძოლათ რუსეთის წინააღმდეგ. ამის მაგალითია იმერეთის მეფე სოლომონ მეორე, რომელიც ოსმალეთის თანხმობით ჩაება რუსეთის წინააღმდეგ ომში გაერთიანებული საქართველოს აღდგენისათვის.

საქართველოში რუსეთის დამკვიდრების წინააღმდეგ თავგამოდებით იბრძოდა ირანიც, მაგრამ რუსეთის ორთავიანი არმიის ფრთებით საქართველოში, არა მარტო თურქეთის მთავარ დაბნელდა, არამედ ირანელთა მზეც ჩაესვენა (იური კაჭარავა).

XIX საუკუნის დასაწყისისათვის გამოიკვეთა, რომ ამიერკავკასია და კერძოდ საქართველო, როგორც აზიისა და ევროპის შემადგენელი ხიდი საერთაშორისო პოლიტიკის ობიექტად იქცა.

ევროპის ქვეყნების და კერძოდ საფრანგეთის გარკვეული დაინტერესება საქართველოს მიმართ დაკავშირებულია ნაპოლეონის ეგვიპტურ ლაშქრობებთან, როდესაც ქართლ-კახეთის ახალ მეფე გიორგი მეთორმეტეს ნაპოლეონისგან წერილი გაეგზავნა. მაშინ საფრანგეთის სტრატეგიულ გეგმაში შედიოდა ინდოეთში

ლაშქრობა, ხოლო თბილისი მოიაზრებოდა როგორც ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი პუნქტი.

1804 წელს, საფრანგეთის კონსული თბილისში, გამბა, მთავრობას ინფორმაციას აწვდიდა სამეგრელოს სტრატეგიული მნიშვნელობის შესახებ; საფრანგეთი ინტერესდებოდა ფაზისზე ნაოსნობით და რედუტ-კალედან (ყულევი) თბილისამდე სახმელეთო გზის მშენებლობით.

საფრანგეთის პოლიტიკური ელიტა ცდილობდა თავისი გავლენის ქვეშ მოექცია აფხაზეთი. 1807 წლის იანვარში საფრანგეთის საგარეო საქმეთა მინისტრი ტალეირანი თავის ელჩს კონსტანტინოპოლში წერდა: „აფხაზეთის მთავრის კეთილგანწყობის შენარჩუნების და საერთო მტრის წინააღმდეგ დიდ დივერსიებში მისი ჩაბმის შესახებ“.

საინტერესოა, რომ 1807 წლის მაისში ფინკენშტეინში საფრანგეთსა და ირანს შორის დადებული შეთანხმებით, ნაპოლეონი სპარსეთის შაჰს ჰპირდებოდა აღმოსავლეთ საქართველოს დაბრუნებას და რუსეთის განდევნას კავკასიიდან.

საფრანგეთის დაინტერესებამ საქართველოს მიმართ მეტი აქტიურობა შეიძინა 1808-1810 წლებში. ნაპოლეონს წერილებს უგზავნიდნენ ირანში მყოფი თეიმურაზ ბატონიშვილი, უფლისწული ალექსანდრე; ცნობილია, საფრანგეთის იმპერატორისადმი იმერეთის მეფის სოლომონ მეორის წერილებიც. ამ გზავნილებში სოლომონ მეორე საფრანგეთს მფარველობაში მიღებას სთხოვდა. იმერეთის მეფის ყველა ცდა უცხოელების (ევროპა, ირანი, ოსმალეთი) დახმარებით დაებრუნებინა რუსეთისაგან მიტაცებული სამეფო უშედეგოდ დამთავრდა.

საინტერესო უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ ნაპოლეონს თავის ახლო გარემოცვაში ჰყავდა მამულუქი რუსტამი, წარმოშობით ქართველი როსტომ რაზმაძე, რომელიც მას კუნძულ ელბაზეც გაჰყავდა და ბოლო წუთებამდე მის გვერდით იყო.

1821 წელს თბილისში გაიხსნა საფრანგეთის საკონსულო. მან ზუსტად 100 წელი იარსება და მიზნად ისახავდა სავაჭრო-ეკონომიკური და კულტურული კავშირები დაემყარებინა და განემტკიცებინა საქართველოსთან.

ფრანგები დაინტერესებულნი იყვნენ სამეგრელოსა და აფხაზეთის ნავსადგურების გამოყენებით. თბილისში გაიხსნა ფრანგული ენის შესწავლისა და გავრცელების ცენტრი. ფრანგი მოღვაწეები სწავლობდნენ საქართველოს ფაუნას, რომელსაც საფუძველი უნდა ჩაეყარა აბრეშუმის განვითარებისათვის. საუბარი მიდიოდა შაქრის, თამბაქოს, ბამბის, ბრინჯის, შაფრანის ვაშლის, ხახვის, ჭიაფერის (საღებავი) წარმოების გაფართოებაზე.

ცხადია, ეს რუსეთის ინტერესებშიც შედიოდა. იმპერია ცდილობდა გაეფართოებინა ეკონომიკური კავშირები აღმოსავლეთისა და ევროპის ქვეყნებთან. ამ დროისათვის ამიერკავკასიაში მოქმედებდა 60 ათასკაციანი ჯარი და საჭირო იყო მისი ადგილობრივი სურსათ-სანოვაგით, ტანისამოსითა და აღჭურვილობით დაკმაყოფილება. მითუმეტეს, საქართველო ჩაბმული აღმოჩნდა რუსეთ-ირანის და რუსეთ-თურქეთის ომებში. სამხედრო ვალდებულებები, სხვადასხვა გადასახადები და ბეგარები მძიმე ტვირთად ანვა მოსახლეობას.

რუსეთის მთავრობა ენინააღმდეგებოდა საქართველოს სწრაფვას ევროპისაკენ. ამიტომ 1831 წელს შეღავათიანი ვაჭრობა ამიერკავკასიაში გაუქმდა. 1832 წლიდან რედუტ-კალე თბილისის გზით ირანისათვის ევროპული საქონლის მიწოდება შეწყდა, მაგრამ ევროპელებმა ირანის ბაზრებისაკენ საქონლის გასატანად სხვა გზები გამოიხსნეს. საბოლოოდ, თითქმის მთლიანად შეწყდა საქართველოს სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირი დასავლეთ ევროპის ქვეყნებთან, ცხადია, ეს საფრანგეთსაც ეხებოდა.

XIX საუკუნის 20-30-იან წლებში რუსეთმა შეძლო დაეძლია ირანის (1813 წ.) და თურქეთის (1829 წ.) წინააღმდეგობა, რითაც ძირითადად საზღვარი დაედო მათ ექსპანსიას კავკასიაში.

რუსეთმა თანდათანოთ მოახერხა არა მარტო ტერიტორიები დაესაკუთრებინა კავკასიისა და აღმოსავლეთის სივრცეში, არამედ „საერთაშორისო უნდარმიც“ გახდა, რომელიც სისხლში ახრჩობდა ევროპულ რევოლუციებს (უნგრეთი – 1849 წ.) და შესაძლებლობას არ აძლევდა ინგლისს, რომელსაც თავისი ინტერესები ჰქონდა კავკასიაში, გაეფართოებინა მოძრაობა ჩრდილოეთ კავკასიაში (შამილის 30-წლიანი ომი რუსეთის წინააღმდეგ). არც ის არის დასამალი, რომ ევროპული დემოკრატიის ყიჟინი რუსეთის წინააღმდეგ, დარჩა ხმად, მლალადებლისა უდაბნოსა შინა, და საერთაშორისო გარემოში გამოიკვეთა ორი დაპირისპირებული ნაკადი: ბურჟუაზიულ-დემოკრატიული ევროპა და ფეოდალურ-ბატონყმური რუსეთი. ცხადია, ამ ისტორიულ ჭიდილში აღმოჩნდა ჩაბმული კავკასია და საქართველოც. მითუმეტეს საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ გიულისტანის, თურქმენჩაისა და ადრიანოპოლის საზავო ხელშეკრულებებმა საკმაოდ გაააქტიურა კავკასიისა და საქართველოს საკითხი საერთაშორისო ურთიერთობებში.

ამდენად, ამ დროისათვის საერთაშორისო სივრცეში საქართველოს ბედი რუსეთის იმპერიას დაუკავშირდა. უდავოა, XVIII საუკუნის 80-იან წლებამდე საქართველო არ ყოფილა ევროპულ სახელმწიფოთა პრაქტიკული დაინტერესების სფერო, თუ არ ჩავთვლით კათოლიკური ეკლესიის მესვეურების დაინტერესების ცალკეულ

გამოვლინებებს, მაგრამ ერთის მხრივ მაჰმადიანური სამყაროს წინააღმდეგ რუსეთის მოკავშირეობის იდეამ, ხოლო მეორე მხრივ აზიაში გაბატონებისათვის რუსეთის მხრიდან საქართველოთი დაინტერესებამ და ამ ქვეყნის ევროპასთან შესაძლო დაახლოების პანიკურმა შიშმა, რომელიც 1782 წელს, რუსეთის იმპერიამ ქართლ-კახეთის სამეფოსადმი ასე გამოხატა: **„ეცნობს ქართველთ, რომ თანახმად პირობისა, ევროპელთ არა აქვთ უფლება ჩაერიონ იმ საქმეში, რომლებიც ჩვენს აზიელ მეზობლებს ეხება, და ამიტომ რომის იმპერატორსაც წერილებს ნუ გაუგზავნიან“**. კლასობრივი საფუძვლით ფეოდალურ, მმართველობის სისტემის ცენტრალიზებულ, უზენაესი ხელისუფლების ხასიათით თვითმპყრობელურ, ეთნოგრაფიულ შემადგენლობით რუსულ, რეგლიგიური კუთვნილებით ქრისტიანულ-მართლმადიდებლური სახელმწიფოს საიმპერატორო სახლს მოეხდინა სახელმწიფო გადატრიალებები აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველოში და უძველესი ქვეყანა რუსეთისათვის შეეერთებინა. რასაც შემდგომში რუსეთ-საქართველოს რამდენიმე გამოუცხადებელი ომი მოჰყვა.

ევროპულ ქვეყნებს მაშინ სრული წარმოდგენა არ ჰქონდათ საქართველოს ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და რაც მთავარია, სტრატეგიულ მნიშვნელობაზე.

ამ კონტექსტში საინტერესოა ინგლისელი დიპლომატის პალმერსტონის სიტყები: **„ევროპას მეტად დიდხანს ეძინა, მან ბოლოს და ბოლოს, გაიღვიძა, რათა საზღვარი დაუდოს იმპერატორის (იგულისხმება რუსეთის იმპერატორი – ი. კ.) დაპყრობით სისტემას, რომლის განხორციელებას ის ფიქრობს თავისი ვეებერთელა იმპერიის ყველა საზღვარზე, ინგლისმა უნდა შეასრულოს თავისი როლი ხალხთა დამოუკიდებლობის მფარველისა და, თუ ცხვარი სდუმს, მწყემსმა უნდა ილაპარაკოს“**.

ევროპას შესაძლოა არ ეძინა ღრმა ძილით, მაგრამ, როგორც ეკატერინე წერდა პოტიომკინს: **„ევროპის შურთანობას ის დამშვიდებით შესცქეროდა და რაც უნდა ეყბედათ, რუსეთი თავის საქმეს აკეთებდა“**.

რაც უფრო გართულები იყვნენ ევროპის სახელმწიფოები „სხვადასხვა“ საჭირობოროტო საკითხებით, ამით უფრო წარმატებული ხდებოდა რუსეთის გეგმები აღმოსავლეთსა და კავკასიაში.

„ინგლისის და საფრანგეთის ეგრეთ წოდებულმა ომმა რუსეთის წინააღმდეგ, — უკანასკნელს ხელში მისცა კავკასიის მთის სიმაგრენი, ბატონობა შავ ზღვაზე და საზღვაო უფლებები“ (კარლ მარქსი).

ცხადია, რუსეთთან მიერთების შემდეგ შეიცვალა საქართველოს ურთიერთობის მიზანი ევროპულ სახელმწიფოებთან. ამჯერად, ქართულ პოლიტიკური კლასს ევროპა აინტერესებდა არა

ირანისა და თურქეთის, არამედ როგორც რუსეთის წინააღმდეგ მებრძოლი ქვეყნები. თუმცა, რუსეთის იმპერიის სამხედრო წარმატებებმა აღმოსავლეთსა და კავკასიაში ქართველ პოლიტიკოსებს მიანიშნა, რომ საქართველოდან რუსეთის ჯარების განდევნა და დამოუკიდებლობის აღდგენა ამ ეტაპზე გამორიცხული იყო, მიუხედავად იმისა, რომ 1831 წელს ცნო რუსეთის უფლებები კავკასიის მიმართ.

ცნობილია, რომ პარლამენტში იდგა კიდევაც საკითხი გაეციხხათ ამისათვის ინგლისის მთავრობა, მაგრამ 16 ხმამ პალმერსტონი გააკიცხვას გადაარჩინა. ამის გამო საყურადღებოდ ჩანს კ. მარქსის შენიშვნაც: **„ეს 16 ხმა ვერ ჩაახშობს – ისტორიის ხმას, ვერ გააჩუმებს კავკასიის მთიელებს, რომელთა იარაღის ხმა მთელ მსოფლიოს უმტკიცებს, რომ კავკასია რუსეთს არ ეკუთვნის; რამდენიც არ უნდა ამტკიცონ ნესელროდემ და პალმერსტონმა“.**

მართალია, ინგლისი და საფრანგეთი შემდგომში არ ურიგდებოდნენ რუსეთის იმპერიულ-კოლონიურ პოლიტიკას საქართველოს მიმართ, ამ მიზნით გააქტიურდა სპეციალური სადაზვერვო სამსახურების მუშაობაც თურქეთში, კავკასიაში და, კერძოდ, საქართველოში, რაც მიზნად ისახავდა რუსეთის განდევნას შავი და კასპიის ზღვებიდან და მათი სანაპირო ქვეყნებიდან, რომელიც აღმოსავლეთის, ანუ ყირიმის (1853-1856 წწ.) ომით დასრულდა, თუმცა პრაქტიკულად საქართველოს პოლიტიკური მდგომარეობა ამას არ შეუცვლია.

სხვათა შორის ევროპა, კავკასიიდან რუსეთის განდევნის შემთხვევაში მზად იყო საქართველო, ირანისა და თურქებისათვის დაეთმო. ინგლისელები ყირიმზე უფრო დიდ მნიშვნელობას კავკასიას, კერძოდ საქართველოს ანიჭებდნენ. ამის შესახებ ინგლისელი აგენტი ლოურენს ოლიფანტი წერდა: **„პოლიტიკური უპირატესობა, რასაც ჩვენ მივიღებდით რუსების განდევნით ამიერკავკასიიდან, გაცილებით მეტი მნიშვნელობის იქნებოდა, ვიდრე ის, რომლის მიღებაც შეგვეძლო მსგავსი წარმატების შედეგად ყირიმში“.**

სამართლიანად შენიშნავდა ამის გამო კარლ მარქსი: **„რუსეთმა ფარატიანა ქალაქად გადააქცია 1783 წლის გეორგიევსკის ტრაქტატი. მეფის რუსეთი საქართველოს „მფარველიდან“ მის „მფლობელად“ იქცა“.**

საქართველოს პრობლემები შეუნიშნავი არც ფრიდრიხ ენგელსს დარჩენია. მისი აზრით, რუსეთის მიერ ირან-ოსმალეთისაგან წართმეული აღმოსავლეთ საქართველო, სამეგრელო, იმერეთი და გურია ევროპისაგან მიტოვებული აღმოჩნდა.

ამრიგად, უკვე XIX საუკუნის 60-იანი წლებისათვის ცარიზმმა მთლიანად დაამთავრა კავკასიის პოლიტიკური შემოერთება. თუმცა, რაც შეეხება ეკონომიკურ ათვისებას, იგი 90-იან წლებშიც არ ჰქონდა დამთავრებული, მეტროპოლიაში კაპიტალიზმის სუსტი განვითარების გამო.

ამდენად, საქართველო უფრო „თავისებური კოლონია“ იყო, ვიდრე კლასიკური სახის დაპყრობილი ქვეყანა. თუმცა, ამას სრულებით არ შეუშლია ხელი რუსეთისათვის საქართველოს მიმართ გაეგრძელებინა ძალმომრეობის პოლიტიკა, რომელმაც განსაკუთრებით ფართო მასშტაბი რუსეთის 1905-1907 წლების რევოლუციის დროს მიიღო. რუსეთის დამსჯელი რაზმების ძალმომრეობა გურიის, იმერეთისა და საქართველოს სხვა მხარეებში იმდენად შემაზრუნენი იყო, რომ ქართველი ერის დიდი აღშფოთება გამოიწვია. რუსეთის ე.წ. დამსჯელი სამხედრო ნაწილები წვავდნენ ქალაქებსა და სოფლებს (ოზურგეთი, ნაგომარი, ზესტაფონი და სხვ.).

რუსი მოძალადეების სამხედრო მეთაურების ტორმასოვის, ალიხანოვის და სხვათა სისხლიანი საქმინობა გახდა ამერიკელი პუბლიცისტების დორლანდის და ბრაუნის დაინტერესების საგანი. ამერიკელი ვილლარი საგანგებოდ შეეხო რუსების სადამსჯელო აქციებს და საინტერესო წიგნიც, „ცეცხლი და მახვილი კავკასიაში“, გამოაქვეყნა.

რუსეთის ადმინისტრაციის ბარბაროსობა საქართველოში გახდა ინგლისელი ქალების პროტესტის ობიექტი. 4 ათასზე მეტი ქალის ხელმოწერის გამო ინგლისის მთავრობამ გარკვეული დროით გადადო ინგლისის ფლოტის მეგობრული ვიზიტი კრონშტადტში, ხოლო ნიკოლოზ მეორე უკმაყოფილო იყო, რომ უცხოურ პუბლიკაციებში და საზოგადოებაში საქართველოსა და მის უფლებებზე აშკარად დაინყეს საუბარი.

რუსეთის იმპერიული რეჟიმის წინააღმდეგ იყო მიმართული ქართველი ხალხის პეტიცია, მსოფლიო ცივილიზებული სახელმწიფოების მიმართ, რომელიც 1907 წელს ჰააგაში შემდგარმა კონფერენციამ მოისმინა, რომელსაც ხელს ათასობით ადამიანი აწერდა, მოითხოვდა საქართველოს სრულ ავტონომიას, აქ საუბარი იყო რუსეთის მიერ გეორგიევსკის ტრაქტატის მუხლების სრულ იგნორირებაზე, ქართული ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებაზე, ქართული ენის დევნაზე, ქართველი ერის უფლებებზე, რუსეთის სისასტიკეზე და ძალმომრეობაზე და სხვ.

პეტიციის განხილვამ საერთაშორისო რეზონანსი მიიღო. ის გამოქვეყნდა ამერიკულ, ინგლისურ, ფრანგულ და სხვა ქვეყნების პრესაში. განათლებულმა კაცობრიობამ ლაპარაკი დაიწყო საქართველოს შესახებ. თუმცა, დუმდა მხოლოდ რუსეთი.

პეტიციის წარდგენის შემდეგ „დამონებულ ერთა“ საერთაშორისო კონგრესებზე ევროპაში პირველად გაჩნდნენ ქართველი პატრიოტები. ორ კონგრესს (1910 და 1913) საქართველოს წარმომადგენლებიც ესწრებოდნენ.

ცხადია, რუსეთის მთავრობა ამის საპასუხოდ ცდილობდა სახელი გაეტეხა საქართველოსა და ქართველებისათვის, თუმცა, ევროპის საზოგადოებრივი აზრი თავის საქმეს აკეთებდა და რუსეთი იძულებული ხდებოდა გარკვეულ დათმობებზე წასულიყო.

უდავოა, რომ რუსეთის იმპერიის ყულფში ყოფნისას, საქართველომ პოლიტიკური თავისუფლება დაკარგა, მაგრამ მისი სიყვარული არ დაუკარგავს. თუ მეცხრამეტე საუკუნის პირველ ნახევარში ქართველობა ომს ეწეოდა რუსეთთან, მაგრამ არ გამოირჩეოდა პოლიტიკური ერთიანობით და ქვეყნის სხვადასხვა მხარეებში აგუზგუზებულმა ეროვნული მოძრაობის ჭიაკოკონებმა სასურველი შედეგი ვერ მოგვცა, XIX საუკუნის მიწურულს და XX საუკუნის დასაწყისში განვითარებულმა პროცესებმა ცხადჰყო, რომ ერის არაორგანიზებულობა და განყოფა ეროვნული კატასტროფის მომასწავებელი იყო.

1905-1907 წლების რევოლუცია, მხოლოდ სოციალური მოტივებით გამოწვეული, რუსეთის დიდი აუზიდან პერიფერიებისაკენ გადმოტყორცნილი მოხეტიალე ტალღა კი არ აღმოჩნდა, არამედ ეროვნული ღირებულების მოძრაობა, რომლის პირველი თოფის ხმა 1802 წელს გაისმა საქართველოში.

ეროვნული აჯანყების ქარიშხალს, რუსეთმა გამანადგურებელი დარტყმით უპასუხა. ამიტომ იყო, რომ ქართველი ერი ერთი ათეული წელი ჯეროვნად ვერ გაიმართა წელში. ქართველ ერს პოლიტიკური მოთენთილობა დაეცყო და დაღლილობის სინდრომმა გადაუარა.

საბედნიეროდ, ქართულმა ენერგიამ დაძლია ხანმოკლე ავადმყოფობა და დაიწყო მოძრაობა საკუთარი პოლიტიკური ცხოვრების მონესრიგებისათვის.

1917 წლის თებერვალში რუსეთის იმპერიის დედაქალაქში მომხდარმა სახელმწიფო გადატრიალებამ წინ წამოწია ქართველი ერის სუვერენული უფლებების საკითხი. **„ისევ და ისევ 117 წლის ტანჯვა და 117 წლის ბრძოლა დაშჭირდა ქართველ ერს, რომ იგი კვლავ მოქცეოდა ავანგარდში იმ ბრძოლისა, რომელსაც კავკასიურ დემოკრატიისა და კავკასიელი ერების მთლიან ფრონტს უწოდებდნენ“** (კონსტანტინე გამსახურდია).

ამ დროისათვის, ნებით თუ უნებლიეთ, ერთიან ტერიტორიულ-კულტურულ ორგანიზმად გაერთიანებული საქართველო ცდილობს კვლავ ძველ პოზიციებზე დაბრუნდეს, იმ პოლიტიკური

ხაზით, რომელიც ქართველი ერის და, საერთოდ, კავკასიის პოლიტიკური ისტორიის თანმდევი იყო.

კავკასიის გეოგრაფიულ ცენტრში მდებარე საქართველო, მრავალი საუკუნე იყო რელიგიური თუ ეროვნული ბრძოლის არენა, მაგრამ მას არასოდეს არ მოჰკლებია სახელმწიფოებრივი ინსტიტუტის განცდა და კავკასიის ერთა თავისუფლების გარანტიად ყოფნა.

მსოფლიო პოლიტიკური ისტორია პარადოქსებით არის სავსე, მცირე ერებს (ინგლისი, საფრანგეთი, ბელგია, პორტუგალია, ესპანეთი და ა.შ.) ტერიტორიულად და მოსახლეობით უფრო დიდი ერები ჰყავდათ დაპყრობილი (ინდოეთი, აფრიკა) ამასთან ინდოეთის კულტურა არა მარტო ინგლისის, არამედ მთელი ევროპის კულტურის საძირკვლად იყო აღიარებული.

თუმცა უამრავი მაგალითით შეიძლება დადასტურდეს, რომ დიდი ერები სიამოვნებით იპყრობენ მცირე ერებს, უსპობენ მათ სახელმწიფოებრიობას, აქცევენ კოლონიებად და ა.შ.

აღმოსავლეთის და დასავლეთის პოლიტიკური კლასიკოსების დროზე მიიჩნევდა, რომ თავისუფლება ერთეულთა პრივილეგიაა. რომაელები და ბერძნებიც გამოარჩევდნენ ერთეულ რჩეულებს, თუმცა, XX საუკუნის ლოზუნგურმა სულისკვეთებამ „ყველას თავისუფლების“ პარადიგმა მოგვცა, რომელმაც შესაბამისად მიგვიყვანა ერთა თავისუფალი თვითგამორკვევის პრინციპების აუცილებლობის აღიარებამდე.

რუსეთის პოლიტიკის შეფასებაში იმდროინდელი საქართველოს საზოგადოებრივი თუ ინდივიდუალური აზრი არაერთგვაროვანი იყო. ერთნი მიიჩნევდნენ, რომ რუსეთი იმპერიული და ბოროტი სახელმწიფო იყო, რომელმაც მკვეთრად ნეგატიური როლი შეასრულა საქართველოს ისტორიაში, მეორენი ფიქრობდნენ, რომ რუსეთი ერთნაირად ეპყრობოდა რუს და არარუს მოსახლეობას და მხოლოდ ქართველი ერი არ იჩაგრებოდა. ამასთანავე, მათი აზრით, რუსეთმა საქართველო იხსნა ფიზიკური განადგურებისაგან. მთელი 80 წელი მოანდომა გაფანტული ქართული მიწების მოკრებას და ქართველი ერის ერთ მთლიან ეკონომიკურ, ადმინისტრაციულ და სულიერ-კულტურულ ორგანიზმად შეკვრას. რუსოფილები იმაზეც აპერიებდნენ, რომ მაჰმადიანური სამყარო ფიზიკური განადგურებით ემოქრებოდა მთელ საქართველოს, მათ მიერ მიტაცებული აჭარის, სამცხე-ჯავახეთის და სამეგრელოს ტერიტორიების გარკვეული ნაწილი, ხოლო საქართველოს მაშინდელი მოსახლეობა 600-800 ათასს არ აღემატებოდა.

ამდენად, რუსოფილები მთლიანობაში ამართლებდნენ საქართველოს დამორჩილების მიმართულებით რუსეთის მიერ გადადგმულ ნაბიჯებს და ქართველ ხალხს ურჩევდნენ არ ყოფილიყ-

ვნენ უმადურები და გაემეორებინათ რუსეთის მიმართ სომხების მადლიერების ტაქტიკა. თუ ამ კონტექსტით შევხედავთ პრობლემას, 1801 წელს რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის გამო, ჩენ შეგვეძლო მაშინ და მომდევნო ეპოქებში, გაგვემეორებინა ისტორიული ფრაზა, რომელსაც საფრანგეთის გარდაცვლილ მეფეთა კუბოების წინაშე იტყოდნენ ფრანგები: „მეფე გარდაიცვალა, გაუმარჯოს მეფეს!“ ეს მეფე მაშინ რუსეთის იმპერია იყო. უფრო მოგვიანებით, მისი „გარდაცვალების“ შემდეგ დამოუკიდებელი საქართველოს გზა მოკლე გამოდგა და საბჭოთა რუსეთის – ახალი მეფის ისტორიულ არენაზე გამოჩენას დაუკრეს ტაში საქართველოში. საბჭოეთის „სიკვდილმა“ ეხლა კვლავ ახალი რეალობებისაკენ მოგვახედა ფორმულით: „საბჭოეთი გარდაიცვალა, გაუმარჯოს ამერიკას“.

საქართველოს ხელისუფლების სათავეში დამხობილ „მრგვალ მაგიდას“, „მოქალაქეთა კავშირი“ ჩაენაცვლა, ხოლო ამ უკანასკნელის „გარდაცვალების“ შემდეგ, ხალხმა „ნაციონალურ მოძრაობას“ დაუკრა ტაში. დრო გვიჩვენებს, რამდენად გაამართლებს იგი ქართველი ერის იმედებს, რომ კვლავ ყიჟინი არ დავცხოთ და არ გავიმეოროთ ისტორიული ფრაზა: „მეფე გარდაიცვალა, გაუმარჯოს მეფეს!“.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ი. კაჭარავა, ქართული ისტორიოგრაფიის აქტუალური პრობლემები, თბილისი, 1986.
2. ი. ტაბალუა საქართველო ევროპის არქივებსა და წიგნსაცავებში, I, თბილისი, 1986.
3. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ი. ტაბალუას რედაქციით, ტ. II, თბილისი, 1995.
4. საქართველოს ურთიერთობა ევროპისა და ამერიკის ქვეყნებთან, ი. ტაბალუას რედ. ტ. IV-V, თბილისი, 1999.
5. კ. მარქსი, ენგელსი ფრ. თხზულებები, ტ. XXI, თბილისი, 1948.
6. ი. კაჭარავა, მარქსი და ენგელსი საქართველოს შესახებ, თბილისი, 1982.

Igor Kveselava

*Professor of the Georgian
Technical University*

**Georgia and the Universe
(XIX and XX century)**

Summary

Although Georgia's contacts with the world have been known since ancient times, we must point out the fact, that the relations are marked out since the early XIX century, when the Caucasus and especially Georgia drew international political attention and became a connecting bridge between Europe and Asia (Napoleon, Talleyrand). However, at that very time European countries had no idea about Georgia's economical, political and the last but not least about its strategic importance.

In the 20-30-ies of XIX century, due to the weakness of Europe, Russia could withstand Iran and Turkey, and by the 60-ies of the above mentioned century, Russia had completely managed to finish political, and later economical accession of Caucasus.

In 1831 England recognized the rights of Russia in the Caucasus but there were disagreements in the Parliament of England on this issue. It is known that the prominent politicians of Europe (Marx, Engels and others) had a negative attitude to the Parliament of England and to the rules and actions of the state government (Nesselrode, Palmerston).

The majority of the population of Georgia could not accept the violence of Russia's administration. Many petitions for help were sent to the world civilized countries (1907, 1910, 1913).

At that time Georgian people had different social and individual opinions about the assessment of Russia's politics. Due to this fact in Georgia arose Russophobes and Russophiles. Russophiles approved the Russia's policy in the country and advised to repeat the tactics of Armenians „gratitude” toward Russia.

ნიკო ჯავახიშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი

პოლონელების მიმართ ქართველ სახელმწიფო, პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეთა დამოკიდებულების ისტორიიდან (XIX—XX საუკუნეები)

საქართველო და პოლონეთი ერთმანეთისაგან გეოგრაფიულად დაშორებულ სახელმწიფოებს წარმოადგენს. ქართველები და პოლონელები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან ანთროპოლოგიური და ეთნოლინგვისტური თვალსაზრისით, თუმცა, ხსენებულ ხალხებს ბევრი რამ აკავშირებს სულიერი თვალსაზრისით. ეს ერები ერთმანეთს ჰგვანან თავისუფლების სიყვარულითა და სამშობლოსათვის თავდადებით.

ქართულ-პოლონურ ურთიერთობებს ხუთ საუკუნეზე მეტი ხნის ისტორია გააჩნია. ამ ხანგრძლივი პერიოდის განმავლობაში მათ შორის ურთიერთობები ცვალებადი ინტენსივობით მიმდინარეობდა.

საქართველომაც და პოლონეთმაც თითქმის ერთდროულად დაკარგეს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობა და რუსეთის იმპერიის საზღვრებში აღმოჩნდნენ. ამის შემდეგ რუსეთის იმპერიის დიდ სახელმწიფო გერბში შეტანილ იქნა “Герн Царства Польского” და “Герн Царства Грузинского” [12, 38-39], ხოლო რუს იმპერატორთა ტიტულატურას დაემატა ახალი ტიტულები: “Царь Польский” და “Царь Грузинский” [14, 6-7].

ერთი სახელმწიფოს შემადგენლობაში იძულებით მოქცეული ქართველი და პოლონელი ერების ურთიერთობებმა თანდათან ინტენსიური ხასიათი შეიძინა. ეროვნული სახელმწიფოებრიობის აღდგენისათვის მებრძოლი ქართველი და პოლონელი ხალხების მონივნავე პოლიტიკური ძალები ერთმანეთს მოკავშირეებად მიიჩნევდნენ და თანამშრომლობდნენ. ამას თავისდაუნებურად ხელი შეუწყო რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამაც, რომელიც დამოუკიდებლობისათვის მებრძოლ პოლონელთა მნიშვნელოვან ნაწილს — საქართველოში, ხოლო ქართველ მამულიშვილებს — პოლონეთში ასახლებდა.

მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ-პოლონური ურთიერთობების ხუთასწლოვანი ისტორიის ცალკეულ საკითხებზე მრავალი გამოკვლევა არსებობს, მოსაძიებელი და გამოსაკვლევია კვლავაც ბევრია. ამ ურთიერთობების ისტორიის საკითხებზე გამოქვეყნებული გვაქვს რამდენიმე ნაშრომი [6; 8-10; 15-17], მათ შორის, ერთი წიგნიც [5].

პოლონეთი და თავისუფლებისმოყვარე, ნიჭიერი და მშვენიერი პოლონელი ერი ყოველთვის განსაკუთრებულ სიმპათიას იწვევდა ქართველ ერში.

პოლონეთისა და პოლონელთა მიმართ საყურადღებო ცნობებია დაცული XVIII საუკუნის ქართულ წყაროებში [10].

პოლონელთა თავდადებულ ბრძოლას ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის, რაც XIX საუკუნის დასაწყისიდან — XX საუკუნის ათიანი წლების მინურულამდე გრძელდებოდა, მაღალი შეფასება მისცეს ცნობილმა ქართველმა მოღვაწეებმა, მათ შორის: ილია ჭავჭავაძემ, ნოე ჟორდანიამ, ლადო დარჩიაშვილმა, გერონტი ქიქოძემ და სხვებმა [9, 574-581].

წინამდებარე ნაშრომში ქრონოლოგიური თანამიმდევრობით მიმოვიხილავთ, თუ როგორი დამოკიდებულება გააჩნდათ პოლონეთისა და პოლონელების მიმართ სხვადასხვა პერიოდის ქართველ სახელმწიფო, პოლიტიკურ და საზოგადო მოღვაწეებს, კერძოდ, უკანასკნელ ქართველ მეფეს გრიგოლ I-ს (1789-1812), პოეტსა და გენერალს გრიგოლ ორბელიანს (1804-1883), სოციალისტ-ფედერალისტ სამსონ ფირცხალავას (1872-1952) და კომუნისტ აკაკი მგელაძეს (1910-1980). გამოკვლევა ოთხი ნაწილისაგან შედგება.

1. პოლონელები — უკანასკნელი ქართველი მეფის გრიგოლ I-ის თვალით

1800 წლის 28 დეკემბერს თბილისში გარდაიცვალა ქართლ-კახეთის მეფე — გიორგი XII (1746-1800). ამ დღიდან — 1801 წლის ივნისამდე ქართლ-კახეთს განაგებდა გიორგი XII-ის უფროსი ვაჟი, ტახტის მემკვიდრე უფლისწული დავითი (1767-1819). იგი სამეფოს მართავდა როგორც გამგებელი და არა როგორც მეფე, რადგან სათანადო დამტკიცებას, გეორგიევსკში 1783 წელს დადებული მფარველობითი ტრაქტატის პირობების თანახმად, რუსეთის იმპერატორისაგან ელოდა.

1800 წლის 18 დეკემბერს, ჯერ კიდევ გიორგი XII-ის სიცოცხლეში, იმპერატორმა პავლე I-მა ხელი მოაწერა საიდუმლო მანიფესტს ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებისა და მისი რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში შეყვანის შესახებ. ანალოგიური შინაარ-

სის მანიფესტი 1801 წლის 12 სექტემბერს გამოცა რუსეთის ახალმა იმპერატორმა ალექსანდრე I-მა. ამით გვირგვინოსანმა მამა-შვილმა უხეშად დაარღვიეს ქართველ მეფეთათვის დოკუმენტურად მიცემული პირობა ქართული სახელმწიფოს ავტონომიური უფლებების შენარჩუნების შესახებ.

1803 წელს, რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლებამ სანკტ-პეტერბურგში იძულებითი წესით გადაასახლა ქართლ-კახეთის სამეფო ოჯახის წევრთა უმეტესობა, რომელთა შორისაც იყვნენ უფლისწული დავითი და მისი მომდევნო ძმა — იოანე (1768-1830).

იმჯერად რუსეთში გადასახლებას გადაურჩა ხსენებული სამეფო ოჯახის რამდენიმე წევრი, რომლებიც ოკუპანტებმა ვერ მოიხელთეს და მათ შორის უფლისწულ იოანეს ერთადერთი ვაჟიც — 14 წლის გრიგოლ ბაგრატიონი (1789-1830). იგი იმყოფებოდა იმერეთში, თავისი დედის — ქეთევან ზურაბის ასული წერეთლის (1772-1823) მშობლების სახელგანთქმულ ოჯახში, სადაც გრიგოლი ქართული, ქრისტიანული ტრადიციებით იზრდებოდა. იმ პერიოდში იმერეთი წარმოადგენდა დამოუკიდებელ სამეფოს, რომელიც რუსეთის იმპერიამ 1810 წელს დაიპყრო. აქვე უნდა ითქვას, რომ გრიგოლი იყო ლეგიტიმური მემკვიდრე თავისი ბიძისა, რუსეთში გადასახლებული სამეფო ტახტის მემკვიდრე უფლისწულისა დავითისა, რომელსაც საკუთარი შვილი არ ჰყავდა.

იარაღის ძალით თავსმოხვეულ რუსულ მმართველობას არ შეურიგდა თავისუფლებისმოყვარე ქართველი ერი, რომელსაც კვლავ ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის აღდგენა სურდა. საოკუპაციო რეჟიმის წინააღმდეგ ქართველმა პატრიოტებმა არაერთი შეიარაღებული სახალხო აჯანყება მოაწყვეს. მათ შორის თავისი მასშტაბურობით გამოირჩეოდა აჯანყებანი, რომლებიც მოხდა 1804 წელს — მთიულეთში და 1812 წელს — კახეთში.

1812 წლის 31 იანვარს აღმოსავლეთ საქართველოში დაწყებულ სახალხო აჯანყებას სათავეში ჩაუდგა 23 წლის გრიგოლ იოანეს ძე ბაგრატიონი.

თავდადებული ბრძოლის შედეგად, აჯანყებულებმა რუსი ოკუპანტებისაგან გაათავისუფლეს კახეთი და ქართლის ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი. სწორედ ამ ტერიტორიაზე ვრცელდებოდა ხელისუფლება გრიგოლ ბაგრატიონისა, რომელიც აჯანყებულებმა ქართლ-კახეთის მეფედ გამოაცხადეს. მის, როგორც მეფის სახელზე — ეკლესია-მონასტრებში წირვა-ლოცვა აღევლინებოდა.

აქვე დავსძენთ, რომ გრიგოლი იყო უკანასკნელი მონარქი ბაგრატიონთა ათასწლოვანი სამეფო დინასტიიდან, რომელიც არამხოლოდ გამოაცხადეს მეფედ (ასეთი შემთხვევები მოხდა იმერეთის 1819-1820 წლების აჯანყების პერიოდშიც), არამედ რომლის ხელისუფლებაც გარკვეული ხნის განმავლობაში, რეალურად

ვრცელდებოდა ქვეყნის ტერიტორიის საკმაოდ მნიშვნელოვან მონაკვეთზე, კერძოდ, ქართლ-კახეთის სამეფოს უმეტეს, დამპყრობლისაგან განთავისუფლებულ ნაწილზე. ანუ იგი წარმოადგენდა მეფეს, როგორც ლეგიტიმურ-იურიდიულად, ასევე, რაც ყველაზე მნიშვნელოვანია — ფაქტობრივი თვალსაზრისითაც.

მეფე გრიგოლ I-ს მხარი დაუჭირეს მეზობელი მაჰმადიანური ქვეყნების მმართველებმა, რომლებიც კავკასიიდან რუსეთის იმპერიის განდევნაზე ოცნებობდნენ.

გრიგოლ ბაგრატიონის ენერგიულმა მოღვაწობამ და კახეთის აჯანყების საერთოკავკასიურ ამბოხებად გადაქცევის რეალურმა საფრთხემ რუსეთის საიმპერიო ხელისუფლება აიძულა, რომ გადამჭრელი ზომებისათვის მიემართა. ჩრდილო კავკასიიდან დამატებითი სამხედრო ძალების მიღების შემდეგ, მათ მარტის დასაწყისში შეძლეს აჯანყების სისხლში ჩახშობა, ხოლო უკანასკნელი ქართველი მეფე — დააპატიმრეს და რუსეთში გადაასახლეს [7].

რუსეთში გადასახლებული მეფედყოფილი გრიგოლი ერთნლიანი პატიმრობის შემდეგ გაათავისუფლეს. თავისი ნათესავების უმეტესობის მსგავსად, ისიც ნაყოფიერ ლიტერატურულ მოღვაწეობას ეწეოდა.

1813 წელს გრიგოლი მონაწილეობდა რუსეთის საიმპერიო არმიის საზღვარგარეთულ ლაშქრობაში, რომლის შთაბეჭდილებანიც მან თავის სამოგზაურო ხასიათის თხზულებაში გადმოსცა. იგი თბილად მოიხსენიებდა პოლონელებს და მათ ქართველებს ადარებდა [11, 30].

გ. ბაგრატიონი იგონებდა: “ოდეს შემოვედით პოლშის მამულსა... დაგვხვდნენ აზნაურნი ყოველს სტანციასა ზედა და მიგვიღებდნენ ტკბილისა გულით და გვიმასპინძლდებიან... ბუნებითი მცხოვრებნი პოლშისანი არიან ვითარცა ქართველნი — მოარულნი კაბითა, სარტყელითა და ჩიბლეტებით, ესე იგი ჩახჩურებით და ჩონა-ბარმნითა მოარულნი, ვითარცა ბუნებით ქართველნი” [1, 2-5].

გრიგოლმა ოთხი დღე გაატარა ქალაქ ვილნოში, რომლის ღირსშესანიშნაობებიც, შემოგარენი, თეატრი, მოსახლეობა და მათი ზნე-ჩვეულებანი მან თავის თხზულებაში აღწერა. მასში ვკითხულობთ: “არის ვილნოსა ქალაქი დაბლობში, სამ კუთხიდგან აქვს სულ გორები ტყიანი და ერთიდგან მდ. ვილლა... ვილნისა ქალაქსა შინა არის ხალხი დია მშვენიერი, რომელი ვსთქვა, უკეთესი არსად მინახავს” [1, 5].

საგულისხმოა, რომ გრიგოლ ბაგრატიონს ცოლად ჰყავდა პოლონური წარმოშობის წარჩინებული ასული — ბარბარა ბუკრინსკა (1810-1875). იგი დაიბადა და აღიზარდა თბილისში, კეთილშობილთა სასწავლებლის დირექტორის თეოდორ ბუკრინსკის ოჯახში. გრიგოლს და ბარბარას შეეძინათ ოთხი შვილი: დავითი

(1824-?), იოანე (1826-1880), ქეთევანი (1828-1891) და ეკატერინე (1830-1917). მიუხედავად იმისა, რომ ბარბარა სრულიად ახალგაზრდა — 20 წლის ასაკში დაქვრივდა, მან თავისი შვილები ღირსეულ ქართველებად აღზარდა [16, 134-139].

გ. ბაგრატიონი გარდაიცვალა 1830 წლის 22 სექტემბერს, სანკტ-პეტერბურგში [7]. იგი დაკრძალულია ნმ. ალექსანდრე ნეველის ლავრაში, სადაც ბაგრატიონთა სამეფო დინასტიის მრავალი წარმომადგენელი განისვენებს.

ამრიგად, უკანასკნელმა ქართველმა მეფემ გრიგოლ I-მა (1789-1830), მეფობის დაკარგვის და რუსეთში გადასახლების შემდეგ, 1813 წელს პოლონეთში იმოგზაურა. თავის სამოგზაურო ხასიათის თხზულებაში მან დიდი პატივისცემით მოიხსენია პოლონელი ერი, ხაზი გაუსვა მათ გარეგნულ მშვენიერებას და სტუმართმოყვარეობას. მოგვიანებით, მან თავისი ბედი პოლონური წარმომავლობის ასულს დაუკავშირა.

2. პოლონეთი და პოლონელები გრიგოლ ორბელიანის თვალთ

1834-1837 წლებში ბალტიისპირეთში დისლოცირებულ რუსულ ჯარში ოფიცრად მსახურობდა მომავალში გამოჩენილი ქართველი პოეტი და საზოგადო მოღვაწე, ინფანტერიის გენერალი, თავადი გრიგოლ დიმიტრის (ზურაბის) ძე ორბელიანი (1804-1883). იგი სხვადასხვა დროს მსახურობდა ლიფლანდიის, კურლანდიის და ვილნოს გუბერნიების ქალაქებში [11, 51-54].

აქვე დავსძენთ, რომ იმხანად, პოლონელები წარმოადგენდნენ ქალაქ ვილნოს (ამჟამად — ვილნიუსი) მოქალაქეთა აბსოლუტურ უმრავლესობას და ვილნოს გუბერნიის მცხოვრებთა მნიშვნელოვან ნაწილს, ვინაიდან ბალტიისპირეთის ეს რეგიონი საუკუნეთა განმავლობაში პოლონეთის სახელმწიფოს შემადგენლობაში შედიოდა.

პოეტმა ბალტიისპირეთში არაერთი მშვენიერი ლექსი შექმნა. კერძოდ, მან ვილნოში დაწერა ლექსი “სალომეს ბეჟანა მკერვალის მაგიერ”, რომელიც მიუძღვნა სალომე ივანეს ასულ ორბელიანს, ქართველი თავადის, გამოჩენილი პოეტი-რომანტიკოსის, გენერალ-ლეიტენანტ ალექსანდრე გარსევანის ძე ჭავჭავაძის მეუღლეს, მათი ასულის — სოფიო ალექსანდრეს ასულ ჭავჭავაძის (1833-1862) დაბადების აღსანიშნავად.

გ. ორბელიანის მიერ ბალტიისპირეთის ქალაქებიდან საქართველოში გამოგზავნილი წერილები ფრიად საყურადღებო ცნობებს შეიცავენ აღნიშნული რეგიონის იმდროინდელი ყოფა-ცხოვრების შესახებ.

1834 წლის 20 ივლისს, ვილნოდან საქართველოში გამოგზავნილ წერილში გ. ორბელიანი თავის ძმას — ზაქარია ორბელიანს (1806-1847) სწერდა: “გუშინ მოვედით ვილნოს და ვდგევართ ლაგირათ, სადაცა ვიქმნებით სეკდემბრამდის... ვილნოს არის თეატრი და ძალიან აქებენ აქაურს ორლანოს საყდარში, მაგრამ ჯერ არც ერთში არა ვყოფილვარ” [2, 17-18].

გ. ორბელიანი თავის წერილებში საკმაოდ ხშირად აღნიშნავს პოლონელ ასულთა სილამაზეს.

იმავე წლის მინურულს გ. ორბელიანი მანანა მირმანოვის ასულ ერისთავ-ორბელიანისას (1808-1870) სწერდა: “ამას წინათ მოგწერეთ ვილნოდამ და აღგიწერეთ მოკლეთ ქალაქი ესე, სადაცა უკვე დაიშალა ლაგირი და მეცა ჩემის როტით მოველ მესტეჩკოს კვეციკის, სადაცა ერთი კსიონზი ანუ პოლშის მლუდელი, ერთი კარჩა ანუ დუქანი, ერთი მჭედელი და მე ვართ ამ სოფლის მცხოვრებნი. აღგიწერთ ჩემს მოკლე მგზავრობასაც. იყო ხუთშაბათი, საშინელი წვიმა კისერში ჩამდიოდა და ტალახში მეფლობოდა ფეხები (უნდა იცოდე, რომ მე, დიდი კნიაზი, ქვეითად დავეხეტები), როდესაც გამოვედით ვილნოდამ. თვითვე იფიქრეთ, თუ რა გააფთრებული მოველ შუადღისას ერთს სოფელში; მარამა პირველ სახლში შესვლაშივე დამიმშვიდდა გული, ვიხილე რა ჩვიდმეტის წლის სახლის პატრონის ქალი, ლამაზი, როგორც ვაშლი” [2, 21].

1835 წლის 23 მარტს, ვილნოს გუბერნიის ქ. ბირჟიდან გაგზავნილ წერილში გ. ორბელიანი სალომე ორბელიან-ჭავჭავაძისას სწერდა: “ან გახლავარ ვილენსკის ლუბერნიაში, ესე იგი პოლიაკებში, რომელნიცა არიან ჩვენებურად მოლხინენი და პურადნი. მათი ქალები არიან ძალიან თამამნი ყოფა-ქცევაში, არშიყობის მოყუარენი და კოკეტკები. აქაც გავიცან რამდენიმე პომეშჩიკები, რომელთანაც ხშირად ვარ მიწვეული და დროცა მხიარულად მიდის მათთან” [2, 24-25].

იმავე წლის 11 აპრილს ქ. ბირჟიდან გაგზავნილ წერილში გ. ორბელიანი ნინო ანდრონიკაშვილ-ერისთავისას სწერდა: “მე გახლავარ ვილენსკის ლუბერნიაში, ესე იგი, პოლიაკების ქვეყანაში. გავიცან მრავალნი აქაურნი კეთილმოზილნი, რომელნიცა არიან სტუმართმოყუარენი და ჰსცხოვრებენ დიახ კარგად. აქაურნი ქალებნი... არიან ძალიან გაზდილნი და მსწავლულნი და ამასთანა დიახ თამამნი ყოფა-ქცევაში და არშიყობის მოყუარენი, თვინიერ ცუდისა განზრახვებისა. დავიარები ხშირად მათთან და დროცა მიდის მხიარულად ფორტეპანოს დაკვრაში, ტანცაობაში, სიმღერაში, სეირნობაში და მრავალგუარ შექცევაში. ამას წინათ ვიყავ რილის ქალაქში, სადაცა არის თეატრი” [2, 26].

იმავე დღით დათარიღებულ წერილში გ. ორბელიანი თავის ძმას აცნობებდა: “19-ს ამ თვეს წავა ჩუენი პოლკი რილისა და მი-

ტავის საშუალო გზისა გასაკეთებლად; მაგრამ მაინც შენ დაანერგე ადრესზე: чрез город Бауск в местечко Биржи Виленской губернии“ [2, 28].

საყურადღებოა გ. ორბელიანის “დღიური 1836 წლისა”, სადაც გადმოცემულია ბალტიისპირეთში ყოფნის ამსახველი ამბები [3, 265-283].

დღიურიდან აშკარად ჩანს, რომ მის ავტორს მოსწონდა ბალტიისპირეთი, რომელიც მას თავის სამშობლოს ახსენებდა. კერძოდ, კოვნოს (კაუნასი) გუბერნიის სამაზრო ქალაქ პონევეჟის მახლობლად ნანახმა სოფლებმა მას საქართველო მოაგონა.

1836 წლის 9 ივლისით დათარიღებულ ჩანაწერში გ. ორბელიანი წერს: “გამოვედით პონევეჟით. რაოდენსა ვერსტსაც გამოვლიდით, ეგოდენ უმეტეს ლამაზდებოდა მდებარეობა ადგილისა და დასასრულ, თორმეტს, ანუ ცამეტს ვერსტზე გამოჩნდა მშვენიერი სახილველი: მრავალნი სოფელნი, გაბნეულნი ვაკესა ადგილსა ზედა, შემკობილსა ლამაზის ქალებით და აქა-იქ ლამაზის მიზებით, ფრიად აამებდა თვალთა: ერთის შეხედვით ემსგავსებოდა საქართველოსა!” [3, 267].

ამრიგად, 1834-1837 წლებში ბალტიისპირეთში დისლოცირებულ რუსულ ჯარში მსახურობდა მომავალში გამოჩენილი ქართველი პოეტი და საზოგადო მოღვაწე, ინფანტერიის გენერალი, თავადი გრიგოლ დიმიტრის (ზურაბის) ძე ორბელიანი (1804-1883). იქ ყოფნისას მან შექმნა არაერთი მშვენიერი ლექსი და დაწერა დღიური, რომელიც მის მიერ საქართველოში გამოგზავნილ წერილებთან ერთად, ფრიად საყურადღებო ცნობებს შეიცავს ბალტიისპირეთის და მათ შორის, პოლონელებით დასახლებული ვილნოს გუბერნიის იმდროინდელი ყოფა-ცხოვრების შესახებ. აღნიშნული ნაწერებიდან გამოსჭვივის მათი ავტორის სიმპათია პოლონელთა მიმართ.

3. პოლონეთი და პოლონელები სამსონ ფირცხალავას თვალთ

საზოგადო და პოლიტიკური მოღვაწე, პუბლიცისტი, სოციალისტ-ფედერალისტური პარტიის ერთ-ერთი ლიდერი სამსონ ფირცხალავა (1872-1952), რომელიც სანკტ-პეტერბურგის უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე სწავლობდა, მეგობრულ ურთიერთობაში იმყოფებოდა პოლონელ სტუდენტებთან.

1896 წელს რუსეთის იმპერიის ხელისუფლებამ დიდი ზეიმით აღნიშნა გენერალ მიხეილ ნიკოლოზის ძე მურავიოვის (1796-1866) დაბადების 100 წლისთავი. ეს უკანასკნელი მკაცრად გაუსწორდა პოლონეთის 1830-1831 წლების აჯანყების მონაწილეებს.

ს. ფირცხალავა იგონებდა: “პოლონეთის დიდი პატივისცემა და სიმპათია გვექონდა. ჩვენი და მისი ზედი ერთმანეთზე იყო გადაჯაჭვული. ვიცოდით, თუ რა აღშფოთებას იწვევდა პოლონელ ერში მურავიოვის დღესასწაული და გადავწყვიტეთ მიგვეწვდინა მათთვის ჩვენი ხმა, რომ ჩვენი გული მათ გულთან ერთად ძგერს. შევადგინეთ მონოდება პოლონელი სტუდენტების მიმართ, გადავართავინეთ პოლონელ ამხანაგებს პოლონურად და ჰექტოგრაფით დავბეჭდეთ მრავალი ცალი, რომლებიც გავგზავნეთ ვარშავაში, პოლონელ სტუდენტთა შორის გასავრცელებლად” [4, 27-28].

აღნიშნულ მონოდებაში პოლონელ სტუდენტობას ქართველები ასე მიმართავდნენ:

“პოლონელ სტუდენტებს პეტერბურგის ქართველი სტუდენტებისაგან.

ამხანაგებო, მეგობრებო,

მიიღეთ ჩვენი მეგობრული სალაპი და მოკლე, მაგრამ წრფელი გულიდან ამონაღები თანაგრძნობა. თავისუფლება — საზოგადოდ და ეროვნული — კერძოდ, აუცილებელი პირობაა საზოგადოებრივი პროგრესისა. თქვენ მუდამ ენერგიულად ამტკიცებდით ამ თავისუფლების სიყვარულს. თქვენ შეგეძლოთ დადუმებულიყავით, როდესაც შელახეს საუკეთესო თქვენი უფლებანი, შეურაცხვეს უწმინდესი თქვენი მისწრაფება და ძეგლი აუგეს თქვენი ერის თავისუფლების უარყოფელს — მტარვალ მურავიოვს იქ, სადაც იგი ისე მხეცურად აწამებდა და ახრჩობდა თქვენს მამებს და ძმებს. მეტად მწარეა თქვენთვის დღევანდელი მდგომარეობა. მეტად მძიმეა, რომ სრული უფლება გქონდეს თავისუფალი არსებობის და მონა კი იყო!

მაგრამ ეჭვი არ არის, ყოვლის დამძლველი სიმართლე წარხოცავს თვითნებობას, გაიფანტება ბნელი და კაცობრიობის დროშაზე ცეცხლის ასოებით დაიბეჭდება თავისუფლება მოქალაქეობრივი, თავისუფლება ეროვნული! და თქვენი მრავალტანჯული სამშობლოს თავზე აღბრწყინდება დამოუკიდებლობის გვირგვინი!

ვიყვნეთ მხნედ, ვიყვნეთ შეუპოვარნი და რწმენით და იმედით ვესწრაფოდეთ სასურველ მიზანს!” [4, 28].

ამრიგად, XIX საუკუნის მიწურულს, ქართველი სტუდენტი ახალგაზრდობის მონინავე ნაწილი (რომელთა შორისაც სამსონ ფირცხალავაც იყო), მხარს უჭერდა პოლონელი სტუდენტების ბრძოლას მათი სამშობლოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღსადგენად.

4. პოლონეთი და პოლონელები აკაკი მგელაძის თვალით

საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე აკაკი მგელაძე (1910-1980) — 1952 წლის მარტიდან — 1953 წლის აპრილამდე საქართველოს კომპარტიის ცენტრალური კომიტეტის მდივნად მსახურობდა. იგი ახლო ურთიერთობაში იმყოფებოდა სსრ კავშირის უზენაეს ხელისუფალთან — იოსებ სტალინთან (ჯუღაშვილი), რამაც ბელადის გარდაცვალების შემდეგ ფრიად უარყოფითად იმოქმედა მის სამსახურებრივ კარიერაზე.

ა. მგელაძის მემუარებში საყურადღებო ცნობებია დაცული მის შეხვედრებზე როგორც სტალინთან, ასევე სხვა სახელმწიფო და პარტიულ ლიდერებთან, მათ შორის პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის იმდროინდელ ლიდერთან — ბოლესლავ ბერუტთან.

1951 წლის შემოდგომაზე სტალინი ისვენებდა კურორტ ახალ ათონზე. ამ დასვენების პერიოდში მან თავისთან მიიწვია აკაკი მგელაძე, რომელიც იმხანად საქართველოს სსრ კომუნისტური პარტიის აფხაზეთის იმდროინდელი საოლქო კომიტეტისა და სოხუმის ქალაქკომის პირველ მდივნად მსახურობდა. სამთავრობო აგარაკზე გამართულ სადილზე სტალინმა მგელაძესთან ერთად მიიწვია ასევე ნიკიტა ხრუშჩოვიც, რომელიც ისვენებდა იქვე მახლობლად მდებარე სოჭში.

როგორც ა. მგელაძე იგონებდა: “Хрущев... всегда брал отпуск тогда, когда отдыхал Сталин и выбрал место отдыха где-нибудь поблизости. По всему видно, что это было не случайно. Часто звонил Сталину, приезжал к нему то на обед, то на завтрак или ужин, старался как можно больше бывать у него. Сейчас ясно, что Хрущев старался втереться в доверие к Сталину” [13, 147].

სადილობისას ნიკიტა ხრუშჩოვმა წარმოთქვა შემდეგი სადღეგრძელო: “Товарищ Сталин сделал то, что не смогли многие русские цари. Они стремились завоевать Польшу, но у них это не получилось, а товарищ Сталин сегодня считается вождем и польского народа. И вот, я пью за здоровье этого великого человека, за товарища Сталина!” [13, 149].

საგულისხმოა, რომ ამ სადღეგრძელოს შინაარსით სტალინი უკმაყოფილო დარჩა.

აკაკი მგელაძის მოგონებაში ვკითხულობთ: “Сталину тост видимо не понравился, он молчал. Не понравился этот чост и нам. Сталин молча взглянул на меня и по его взгляду я понял, что именно я должен что-то сказать Хрущеву, ибо он сам, как видно, считал

неудобным отвечать Никите Сергеевичу. Тогда подняв тост за здоровье Сталина я отметил, что: “по моему, было бы неправильным отождествлять политику русских царей с поолитикой товарища Сталина. Русские цари были завоевателями, а товарищ Сталин и руководимая им Коммунистическая партия Советского Союза, поддерживает освободительные движения. Преследуя разгромленную гитлеровскую армию Сталин, Компартия Советского Союза, вооруженные силы СССР принесли свободу польскому народу и польский народ имеет своего вождя в лице Болеслава Берута.”

Сталин видимо остался доволен моим ответом. Он улыбнулся в усы и своим обычным движением разгладил их трубкой. Но, зато побледнел Хрущев и чтобы вывести его из создавшегося неловкого положения, я произнес внеочередный тост за его здоровье. Атмосфера была разряжена, по крайней мере за столом” [13, 149].

ამ შემთხვევიდან რამდენიმე დღის შემდეგ, სტალინმა კვლავ მიიწვია აკაკი მგელაძე ახალ ათონში მდებარე სამთავრობო აგარაკზე, სადაც იგი შეხვდა პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის ლიდერს ბოლესლავ ბერუტს (1892-1956). 1947-1952 წლებში ის იყო პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის პრეზიდენტი და სახელმწიფო საბჭოს თავმჯდომარე.

აკაკი მგელაძე იგონებდა: “Берута я видел впервые. Он оставил на меня очень приятное впечатление. Это был человек среднего роста, вдумчивый, серьезный, и трезво рассуждающий. Говорил он по русски с польским акцентом. Чувствовалось, что он от всего сердца любит Сталина и тот отвечает ему тем же. Это была встреча настоящих, идейных друзей... Их разговор носил деловой характер; он касался внутренией и внешней политики, вопросов социалистического лагеря, истории войн и народов...”

– Мы, поляки, надеемся, – сказал Берут, – что в этой сложной международной обстановке, Вы, товарищ Сталин, нас не подведете.

Сталин молчал. Может не хотел отвечать, а возможно, занятый своими мыслями, не услышал реплики Берута.

– Ничего не поделаешь, – сказал Иосиф Виссарионович, – пока капиталистический мир силен, остается в силе лозунг мирного сосуществования. В результате разгрома фашизма коммунистическое движение во всех странах активизировалось, укреплять содружество социалистических государств. Вспомните прошлое. Россия и Польша дрались между собой, наносили друг другу вред и это было на руку немцам. Поляки не раз страдали и от немцев, и от русских. К счастью, нынче иные времена. И у вас, и у нас тепер другой строй и в дружбе с СССР заложен залог того, что Польша будет процветать год от года.

– В этом мы, польские коммунисты, верим, товарищ Сталин, – сказал Болеслав Берут, – и нас, конечно-же, воодушевляет, что мировое коммунистическое движение сильно продвинулось вперед. Но нам, полякам, несколько лет будет трудно: Польша, особенно Варшава, сильно разрушена.

И. В. Сталин ответил: – Думаю, что советские люди помогут восстановить экономику и поднять из пепла Варшаву. Польская столица станет еще прекраснее, чем была до войны.

Болеслав Берут просиял. Переполненный чувствами, ответил: – Спасибо. От польского народа – спасибо” [13, 150-153].

ვფიქრობთ, საგულისხმოა თვით სტალინის აზრი ბოლშევიკურ ბერუტის შესახებ, რომელიც მას, პოლონეთის ლიდერის წასვლის შემდეგ, აკაკი მგელაძისათვის გაუზიარებია: “Умный человек Берут, настоящий вождь полского народа. Через какие трудности он не прошел, какие бури не испытал, а не растерял бодрости, твердости духа. Пожалуй, даже наоборот – трудности закалили его. За таким народ пойдет в огонь и воду” [13, 154].

საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკისა და პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის ლიდერთა მორიგი შეხვედრა შედგა ერთი წლის შემდეგ, მოსკოვში. ამ შეხვედრისას მათ ყურადღება გაამახვილეს ხრუმწოვის მიერ ახალ ათონში წარმოთქმული სადღეგრძელოს შინაარსზე.

აკაკი მგელაძის მოგონებაში ვკითხულობთ: “В октябре 1952 года состоялся XIX Съезд Коммунистической Партии Советского Союза, на который, как известно, я был избран делегатом от Компартии Грузии. На съезде я встретился с Болеславом Берутом, возглавлявшим польскую партийную делегацию. Мы оба обрадовались этой встрече.

Во время одного из перерывов я зашел в буфет, где встретил старых знакомых, со многими из них мы бывали в гостях у Сталина. Там же находился и Болеслав Берут. Он нас пригласил сесть с ним за один столик, чтобы закусить.

Совершенно неожиданно для меня Берут вдруг заговорил о тосте Хрущева, произнесенном им у Сталина в Новом Афоне. Я был очень удивлен не зная от кого он мог об этом узнать. Ясно, что не от Хрущева. Следовательно, или от самого Сталина, или же от Поскребышева с санкции Иосифа Виссарионовича.

Берут сказал: – можно себе представить, что будет если в руководстве партии и страны окажется такой человек как Хрущев. Ведь он, оказывается, махровый, великодержавный русский шовинист. Жаль, что такие люди ютятся где то около руководства партии и

страны. Мы воспитываем польский народ в духе дружбы, любви и доверия к великому русскому народу, как этому учит товарищ Сталин, а вот такие типы могут очень сильно навредить и коммунистическому движению и дружбе народов.

Я подтвердил, что действительно такие люди могут развалить мировое коммунистическое движение, не говоря уже о том, что они могут ослабить и нанести большой вред Советскому государству. Что касается того, могут ли такие люди попасть в руководство, я думаю, что – нет, по крайней мере, мне так хочется, да и Вам наверное тоже?

– Да, да! – воскликнул Берут. Будем же надеяться, что все будет хорошо.

– Да, да! – подтвердил он опять.

К этому времени перерыв окончился и мы разошлись по своим местам. После этого разговора мы не раз встречались с Берутом, разговаривали, но ни он, ни я к этому вопросу не возвращались.

Мне неизвестно имел ли Сталин разговор с Хрущевым по этому поводу, или же Хрущевым говорил сам Берут, но ясно одно, Хрущев не забыл о своем тосте в Новом Афоне, а также о моеи ответе” [13, 155-156].

ამრიგად, საქართველოს საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკის კომპარტიის ლიდერს აკაკი მგელაძეს და პოლონეთის სახალხო რესპუბლიკის პრეზიდენტს ბოლესლავ ბერუტს საკმაოდ ახლო კოლეგიალური ურთიერთობა ჰქონდათ. საქართველოს კომპარტიის ლიდერი პოლონეთის პრეზიდენტის მიმართ თანადგომას იჩენდა.

დამონშებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს ხელნაერთა ეროვნული ცენტრი, ფონდი H, ხელნაწერი 2178.
2. ორბელიანი გრიგოლ, წერილები (1832-1850 წლები), ტ. I, აკაკი განერელიას რედაქციით და შენიშვნებით, კოტე გორდელაძის წინასიტყვაობით, ტფილისი, 1936.
3. ორბელიანი გრიგოლ, თხზულებათა სრული კრებული, აკაკი განერელიას და ჯუმბერ ჭუმბურიძის შესავალი წერილით, რედაქციითა და შენიშვნებით, თბილისი, 1959.
4. ფირცხალავა სამსონ, მოგონებათა ფურცლები, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, წინასიტყვაობა, შენიშვნები და პირთა საძიებელი დაურთო ლეილა ნანიტაშვილმა, თბილისი, 1988.

5. ჯავახიშვილი ნიკო, ქართველი მხედრები პოლონეთის დროშის ქვეშ (პოლონურ-ქართულ სამხედრო-პოლიტიკურ ურთიერთობათა ისტორიიდან), თბილისი, 1998.
6. ჯავახიშვილი ნიკო, წარუშლელი ფურცელი საქართველო-პოლონეთის ურთიერთობის ისტორიაში (1918-1921 წწ.), წელიწდეული „ქართული დიპლომატია“, ტ. VIII, თბილისი, 2001.
7. ჯავახიშვილი ნიკო, გრიგოლ I — უკანასკნელი ქართველი მეფე, თბილისი, 2008.
8. ჯავახიშვილი ნიკო, ქართულ-პოლონური ურთიერთობები (წარსული და თანამედროვეობა), მასალების კრებული ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ ორგანიზებული სამეცნიერო კონფერენციისა თემაზე: „საქართველო და მსოფლიო, წარსული და თანამედროვეობა“ (14-15. XI. 2008), ბათუმი, 2009.
9. ჯავახიშვილი ნიკო, პოლონეთი და პოლონელები გამოჩენილ ქართველ მოღვაწეთა თვალით (XIX საუკუნის ოციანი წლებიდან — XX საუკუნის ოციან წლებამდე). წელიწდეული „ქართული დიპლომატია“, ტ. XV, თბილისი, 2011.
10. ჯავახიშვილი ნიკო, ქართულ წყაროებში პოლონეთისა და ბალტიისპირეთის შესახებ დაცული ცნობები (XVIII ს.), ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პუბლიკაციურ მემორიალურ ფაკულტეტის საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტის მიერ გამოცემული სამეცნიერო შრომათა კრებული „ქართული წყაროთმცოდნეობა“, ტ. XIII—XIV, თბილისი, 2011-2012.
11. ჯავახიშვილი ნიკო, ნარკვევები ქართულ-ბალტიური ურთიერთობის ისტორიიდან, თბილისი, 2011.
12. Дворянские роды Российской империи, т. I (Князья). Руководитель авторского коллектива П. Гребельский, под редакцией С. Думина, СПб., 1993.
13. Мгеладзе А., Сталин. Каким я его знал. Страницы недавнего прошлого, Тбилиси, 2001.
14. Мурашев Г., Титулы, чины, награды, СПб., 2002.
15. Dżawachiszwili N., Stanowisko gruzińskich deputowanych Dumy Państwowej wobec kwestii polskiej i fińskiej. „Kompromis czy Konfrontacja?“, Studia z dziejow parlamentaryzmu rosyjskiego poczatkow XX wieku. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej (Lublin-Radom, 8-9. X. 2008 r.). Pod redakcją naukową D. Tarasiuka, K. Latawca, M. Korzeniowskiego. Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin, 2009.

16. Dżawachiszwili N., Polka – żona ostatniego gruzińskiego władcy. Materiały z VII Ogólnopolskiego Zjazdu Katedr Doktryn Politycznych i Prawnych „Kultura i myśl polityczno-prawna” (Jurata, 28-31. V. 2008 r.). Pod redakcją Andrzeja Sylwestrzaka, Dariusza Szpopera, Anny Machnikowskiej i Przemysława Dąbrowskiego, Uniwersytet Gdański, Sopot, 2010.
17. Джавахишвили Н., Польша и поляки глазами выдающихся грузинских деятелей (с начала XIX века – до 20-ых годов XX века), Annales Universitatis Mariae Curie-Sklodowska, Vol. LVIII, 1, Sectio G, Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej, Lublin, 2011.

Niko Javakhishvili

Doctor of historical sciences, Professor of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Chief scientist-researcher of the Modern and Contemporary History Department of the Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

From the Attitude History of the Georgian State, Political and Public Figures towards the Poles (in the 19th-20th C.)

Summary

Europe's one of the most beautiful and rich of history country – Poland, and freedom loving Polish people, always had a special sympathy among Georgian people.

This article reviews how Poland and the Poles were reflected in thoughts of several outstanding Georgian state, political and public figures. Among them were: the last georgian king Grigol (Gregory) I (1789-1830), prince Grigol Orbeliani (1804-1883), social-federalist Samson Pirtskhalava (1872-1952) and kommunist Akaki Mgeladze (1910-1980).

ქეთევან საგანელიძე

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი,
ბიზნეს-ინჟინერინგის ფაკულტეტის
დოქტორანტი*

ოსმალეთის ინტარესები პირველ მსოფლიო ომში და საქართველო

საქართველოს ოსმალეთის აგრესიულ, დაპყრობით გეგმებში ყოველთვის საგანგებო ადგილი ეკავა, რასაც თვალნათლივ მოწმობს ამ ორ სახელმწიფოს შორის საკმაოდ დაძაბული და სისხლისმღვრელი ურთიერთობების მრავალსაუკუნოვანი ისტორია. ოსმალეთი (ისევე, როგორც რუსეთი და სხვა დაინტერესებული ძლიერი ქვეყნები) მუდამ იმის მცდელობაში იყო და ამისთვის ძალ-ღონეს არ იშურებდა, რათა საქართველო, კერძოდ კი მისი თვალწარმტაცი რეგიონები – აჭარა, აფხაზეთი და მესხეთი (ახალციხე-ახალქალაქი) თავისი გავლენის ქვეშ მოექცია. რის მისაღწევადაც ის არ ერიდებოდა როგორც აშკარა, ღია შემოსევებს, ასევე ფარულ მოლაპარაკებებს, მზაკვრულ ინტრიგებსა თუ სანდო, სარწმუნო აგენტურის მეშვეობით ჩვენს მიწა-წყალზე საკუთარი დესპოტური მართვა-გამგეობისა და პროტექტორატის დამყარებას. ოსმალეთისათვის, გეოპოლიტიკური ნიშნით, განსაკუთრებით მიმზიდველი იყო აჭარა – ევროპიდან სპარსეთისაკენ მიმავალი გზა, ორ კონტინენტს შორის დამაკავშირებელი ეს ერთ-ერთი უმთავრესი ხიდი და ამიტომაც იყო, რომ ოსმალეთი ვერაფრით ეგუებოდა, ვერ ურიგდებოდა რუსეთ-თურქეთის 1877-1878 წლების ომის დასრულების შემდეგ მისთვის მიუღებელ უაღრესად უარყოფით შედეგს – საქართველოს ამ ძირძველი კუთხის, კერძოდ კი, თავისად მიჩნეული ბათუმის ხელიდან გამოცლას და მუდამ ცდილობდა, რომ აჭარა და, საერთოდ „ივერთა მხარე“ არ „დაეკარგა“ მხედველობის არედან. მით უფრო, რომ ოსმალეთს, როგორც ამას მათ მიერვე შეთხზული ზოგიერთი „დოკუმენტი“ მოწმობს, ბათუმი და საქართველოს ზოგიერთი სხვა ტერიტორიაც, კიდევ ერთხელ გავიმეორებთ, თავის კუთვნილებად ესახებოდა და ამ აკვიატებულ აზრს, შეიძლება ითქვას, რომ უაზრობას, თავად ქართველებსაც კი, მეტ-ნაკლები წარმატებით ახვევდნენ თავს.

მიუხედავად ყოველივე ზემოთქმულისა, ოსმალეთმა კარგად უწყადა, რომ რუსეთის იმპერიის მარწუხებში მოქცეული საქართველოს დაპატრონება მისთვის მიუწვდომელ ნატვრას წარმოადგენდა, თუ არა რაიმე გლობალური მოვლენა, რომელიც ოსმალთა ამბიციური გეგმების, მზაკვრული იმპერიული წადილის აღსრულებას რეალობად აქცევდა. ამგვარი შანსი ოსმალეთს გაუჩნდა XX საუკუნის

ათიან წლებში, როდესაც მთელი მსოფლიო დადგა მანამდე არნახული საომარი თეატრის – პირველი მსოფლიო ომის წინაშე, რომელშიც ოსმალეთის ჩართვა კონკრეტულად, განაპირობა „ახალგაზრდა თურქთა“ ლიდერების, განსაკუთრებით კი, სამხედრო მინისტრის ენვერ-ფაშას ავანტიურიზმმა და თურანისტული გეგმის განხორციელების დიდმა სურვილმა, რომელიც კავკასიის გარდა, ირანის აზერბაიჯანის ოკუპაციასაც ითვალისწინებდა.

პირველი მსოფლიო ომის დაწყების წინ პლანეტაზე შექმნილმა პოლიტიკურმა ვითარებამ ოსმალეთი, ძალაუნებურად, დაუკავშირა კაიზერის გერმანიას, რომელმაც თავადვე გამოთქვა სურვილი მასთან მოკავშირეობისა, ვინაიდან გერმანელებს კარგად ესმოდათ, რომ მხოლოდ ძლიერი ოსმალეთის მეშვეობით იყო შესაძლებელი თავის დახსნა ანტანტის მტკიცე რკალიდან და სწორედ ამიტომ, 1914 წლის 2 აგვისტოს გერმანია-ოსმალეთს შორის გაფორმდა კონფიდენციალური ხელშეკრულება, რომლის IV მუხლის თანახმადაც: „გერმანია უზრუნველყოფს თურქეთის ტერიტორიულ მთლიანობას რუსეთის წინააღმდეგ“ [1, 98]. რაც შეეხება ოსმალეთის არმიების ხელმძღვანელობას, იგი მთლიანად გადადიოდა გერმანიის სამხედრო მისიის განკარგულებაში [2, 48].

ოსმალეთმა, გერმანიასთან გაფორმებული საიდუმლო ხელშეკრულების შემდეგ, დაიწყო საყოველთაო მობილიზაცია, ხოლო საჯაროდ, სხვათა თვალის ასახვევად, ნეიტრალიტეტი გამოაცხადა. ამასთან დაკავშირებით, სტამბოლის სამხედრო გუბერნატორი და ქვეყნის საზღვაო ძალების მინისტრი ჯემალ-ფაშა თავის ჩანაწერებში აღნიშნავს, რომ: „ჩვენ ნეიტრალიტეტი მხოლოდ იმისათვის გამოვაცხადეთ, რომ მოგვეგო დრო. ჩვენ ველოდებით მომენტს, როდესაც დავამთავრებდით მობილიზაციას და შევძლებდით მონაწილეობა მიგველო ომში“ [3, 110]. ნეიტრალიტეტის გამოცხადებისთანავე, ამიერკავკასიის მოსაზღვრე ოსმალეთის აღმოსავლეთი ვილაიეთები გადაყვანილ იქნა სამხედრო მდგომარეობაზე, გაძლიერდა რუსეთთან საზღვრის დაცვა და გააქტიურდა თურქეთის დაზვერვა [4, 46]. გარდა ამისა, კავკასიაში პროპაგანდისტული მუშაობის გაჩაღების მიზნით, ოტომანის მთავრობამ იქ შექმნა სპეციალური კომისია სამი გერმანელის, ოთხი თურქი ოფიცრისა და პარიზიდან ჩამოსული ოთხი ქართველი ინტელიგენტის შემადგენლობით [5, 21].

პირველ მსოფლიო ომში ოსმალეთის ჩართვის ქეშმარიტი არსი და მიზნები თვალნათლივ არის ჩამოყალიბებული „ერთიანობისა და პროგრესის“ პარტიის მიერ თავის ყველა განყოფილებისადმი დაგზავნილ შემდეგ მიმართვაში: „ჩვენ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ მსოფლიო ომში ჩვენი მონაწილეობის მიზანს წარმოადგენს არა მარტო ჩვენი ქვეყნის გადარჩენა დაღუპვისაგან, რომელიც მას ემუქრება. არა, ჩვენ ვისახავთ უშუალო მიზანს – ჩვენი ეროვნული იდეალის გან-

ხორციელებას, რომელიც მოითხოვს, რომ ჩვენ დავამარცხოთ ჩვენი მოსკოველი მტერი და გავაფართოვოთ ბუნებრივ საზღვრებამდე ჩვენი იმპერია, რომელიც მოიცავს და გააერთიანებს ჩვენი მოდგმის ყველა ხალხს“ [6, 106]. ცხადია, „ბუნებრივ საზღვრებში“ საქართველოც მოიაზრებოდა.

პირველი მსოფლიოს იმპერიალისტური ომი, როგორც ცნობილია, დაიწყო 1914 წლის 1 აგვისტოს და დასრულდა 1918 წლის 11 ნოემბერს, ე.ი. მიმდინარეობდა 4 წელი, 3 თვე და 10 დღე. ომმა მოიცვა 38 სახელმწიფო და მასში მონაწილეობის მისაღებად მობილიზებული იქნა 73,5 მილიონი კაცი. საბრძოლო მოქმედებებში დაიღუპა 10 მილიონი და დაიჭრა 90 მილიონი ადამიანი. ამ ომმა დიდი გავლენა მოახდინა კაცობრიობის ისტორიის შემდგომი განვითარების პროცესებზე და ერთგვარად, განსაზღვრა მძლავრ სახელმწიფოთა გავლენის სფეროები მსოფლიოს უმთავრეს რეგიონებში.

პირველი მსოფლიო ომის გაჩაღებისთანავე, გერმანიამ კატეგორიულად მოითხოვა საომარ ბატალიებში ოსმალეთის ჩართვა და კავკასიის მუსლიმი მოსახლეობის აჯანყების დაჩქარება. მაგრამ, ოსმალეთი ფეხს ითრევდა და მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მან მოახერხა, თითქმის, ნახევარმილიონიანი სახმელეთო არმიის მობილიზება, 1914 წლის 27 ოქტომბერს მისი ფლოტი, გერმანიის საზღვაო ძალებთან ერთად შევიდა შავ ზღვაში და დაუპირისპირდა რუსეთის სამხედრო გემებს. 29 ოქტომბერს მოკავშირეებმა დაბომბეს რუსეთის სანავსადგურო ქალაქები, მათ შორის ფოთი, სოხუმი და ბათუმიც. ასე ჩაება ოსმალეთი პირველ მსოფლიო ომში და საქართველოც, როგორც მეომარ მხარესთან რუსეთის იმპერიის მოსაზღვრე მხარე, ფრონტისპირა ქვეყნად და ომის უშუალო მონაწილედ იქცა.

ოსმალეთის მმართველი წრეებისა და მთავარსარდლობის, უპირველეს ყოვლისა კი, თვით ენვერ-ფაშასა და მათი მოკავშირე გერმანელ იმპერიალისტთა ერთობლივი გეგმით, ოსმალეთა ჯარს ელვისებური საომარი ოპერაციების განხორციელებით, რაც შეიძლება, სწრაფად უნდა გაენადგურებინათ რუსეთის ჯარები და დაეპყროთ კავკასია, რის შემდეგაც, ენვერ-ფაშას საოცნებო მიზანი იყო გადასვლა კასპისპირეთში, ვოლგისპირეთსა და შუა აზიაში, რუსეთის იმპერიის აღმოსავლეთ გარეუბნებში მცხოვრები ხალხების აჯანყების ორგანიზება და ამბოხებულთა დახმარებით მიღწეული გამარჯვებისთანავე, ავღანეთსა და ინდოეთში გალაშქრება [7, 14].

ომში ჩართვის პირველივე დღეებიდან, ოსმალეებმა, თავიანთი აგენტების მეშვეობით კიდევ უფრო გააძლიერეს სააგიტაციო კამპანია აჭარასა და აფხაზეთში, რასაც მათი ღრმა რწმენით, უნდა მოჰყოლოდა საქართველოს ამ ორი რეგიონის მკვიდრ მოსახლეობაში ანტი-რუსული განწყობილების შექმნა. თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ აგრესორთა ეს მცდელობა უშედეგოდ, კრახით დასრულდა, ვინაიდან ხსე-

ნებული ორივე მხარის მცხოვრებლებმა დიდი პატრიოტული სულისკვეთება და პოლიტიკური თვითშეგნებულობა გამოავლინეს, რითაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს პანთურქიზმის ლიდერთა ავანტიურისტული გეგმების ჩაშლაში. ასე რომ, პირველი მსოფლიო ომის საწყის ეტაპზევე ოსმალეთისა და გერმანიის გაერთიანებული მთავარსარდლობის მიერ ცალსახად დასახული მიზანი, რომელიც კავკასიის ფრონტზე რუსთა სამხედრო ძალების ელვისებურ განადგურებას ითვალისწინებდა, არ გამართლდა და ამ მხრივ მოკავშირეებმა სრული ფიასკო განიცადეს.

პირველი მსოფლიო ომის წლებში განვითარებულმა საომარმა მოვლენებმა და ომში ჩაბმულ სახელმწიფოთა პოლიტიკურმა ამბიციებმა, რაც ხშირ შემთხვევაში, საკმაოდ კარგად შენიღბული ჰქონდათ მეომარ მხარეთა ლიდერებსა და მმართველ წრეებს, ოსმალეთს თვალნათლივ დაანახა, რომ რუსეთის შეიარაღებული ძალების დაძლევა და კავკასიაში ფეხის მყარად მოკიდება მისთვის, შეიძლება, აუხდენელ ოცნებად დარჩენილიყო. ამიტომაც იყო, რომ ოსმალეთი მაქსიმალურად შეეცადა ესარგებლა რუსეთში დაწყებული სამოქალაქო ომით და თავისი ქმედებით ხელი შეეწყო კავკასიის ფრონტზე განლაგებული რუსეთის არმიის დაშლისათვის. ამ გეგმის განხორციელება ოსმალთა ვარაუდით, უნდა გაეადვილებინა იმ გარემოებას, რომ რუსეთის განაპირა ეროვნულ რეგიონებში შექმნილ კონტრრევოლუციურ მთავრობებს არც ძალა და არც უნარი არ შესწევდათ იმისათვის, რათა წინააღმდეგობა გაენიათ და შეეკავებინათ უცხოელთა მხრიდან წარმოებული შემოსევები.

ოსმალეთმა, რომელმაც კარგად შეიგნო, რომ ყოველგვარი წინასწარი იდეოლოგიური და პოლიტიკური მომზადების გარეშე, ამიერკავკასიაზე პირდაპირი შეტევა ფარდას ახდიდა და ცალსახად გამოაშკარავებდა მის ნამდვილ მიზნებსა და ზრახვებს, ამასთან, უცილობლად გამოიწვევდა ანტიოსმალური განწყობილების ზრდას, შემდგომი მოქმედებისათვის აირჩია ერთობ მზაკვრული – შეტევისა და მოლაპარაკების ერთდროული ტაქტიკა, რომლის მიხედვითაც უნდა მომხდარიყო ტერიტორიების დაპყრობა, ამიერკავკასიის კომისარიატსა და რეჟიმთან ხელშეკრულების გაფორმება, ხოლო შემდეგ ყოველი დადებული ხელშეკრულების ხელახალი დარღვევა, რაც ოსმალთა აზრით, ხელს შეუწყობდა კავკასიაში რუსეთის ფრონტის დაშლას, რაშიც დაინტერესებული იყო როგორც ოსმალეთი, ისე ამიერკავკასიაც [6, 157]. მაგრამ, ოსმალეთისთვის სამწუხაროდ, მის ამ ჩანაფიქრსაც განხორციელება არ ეწერა. 1917 წელს რუსეთში მომხდარმა, ჯერ იყო და, თებერვლის ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულმა, ხოლო იმავე წლის შემოდგომაზე – ოქტომბერში ბოლშევიკების კონტრრევოლუციურმა გადატრიალებამ ძირფესვიანად შეცვალეს საერთაშორისო მდგომარეობა მახლობელ აღმოსავლეთში. მეფისა და დროებითი

მთავრობის მხრიდან ოსმალეთთან დაკავშირებულ იმპერიალისტურ გეგმებს შორის მკვეთრი განხეთქილების წარმოქმნამ, საბჭოთა მთავრობის მიერ გამოქვეყნებულმა ლენინურმა საგარეოპოლიტიკურმა პრინციპებმა, აგრეთვე მოკავშირეებს შორის დადებულმა საიდუმლო ხელშეკრულებების გამომზეურებამ და მათმა გაუქმებამ ოსმალეთს, რომელიც იმხანად უკვე, საკმაოდ მძიმე ყოფაში იყო ჩავარდნილი, საკუთარი ტერიტორიების შენარჩუნებით, ომიდან გამოსვლის რეალური შესაძლებლობა მისცა, მაგრამ მან შექმნილი გარემოებებისაგან ბოძებული თავის გადარჩენის ეს დიდებული შანსი ვერ (თუ არ) გამოიყენა – ენვერ-ფაშამ და მისმა პანთურქულმა ჯგუფმა კვლავ გერმანიაზე დამოკიდებულ მდგომარეობაში ამჯობინა ყოფნა, რითაც მათ ქვეყანა, თითქმის კატასტროფის პირამდე მიიყვანეს.

როგორც ცნობილია, 1918 წლის 3 მარტს ბრესტ-ლიტოვსკში ოფიციალურად გაფორმდა საზავო ხელშეკრულება, ერთი მხრივ, საბჭოთა რუსეთსა და, მეორე მხრივ, გერმანიასა და მის მოკავშირეებს შორის, რაც მეტად დამამძიმებელი აღმოჩნდა საქართველოსთვის. კერძოდ, იმისდა მიუხედავად, რომ ხსენებული ზავის დადებისას, ამიერკავკასიის წარმომადგენლებს მოლაპარაკებაში მონაწილეობა არ მიუღიათ, რაც დიდი შეცდომა იყო, ზავის პირობების თანახმად, არტაანის, ყარსისა და ბათუმის ოლქები ოსმალეთს გადაეცა, რითაც კარდინალურად იცვლებოდა 1914 წლამდე დადგენილი საზღვრები ოსმალეთის სასარგებლოდ. საზავო ხელშეკრულებაზე დართული ოთხი დამატების მიხედვით, ორივე ყოფილ მეომარ მხარეს შორის მყარდებოდა ეკონომიკური და იურიდიული კავშირები [8, 144]. გარდა ამისა, რუსეთი არ უნდა ჩარეულიყო ოსმალეთისათვის გადაცემული ოლქების სახელმწიფოებრივ და საერთაშორისო-სამართლებრივ ურთიერთობებში, ხოლო ოლქების მოსახლეობას უფლება უნდა მისცემოდა მეზობელ ქვეყნებთან, მათ შორის, ოსმალეთთან შეთანხმებითაც, დაემყარებინა ახალი წესრიგი [9, 142].

აქვე დავძენთ, რომ ოსმალეთი ბრესტის ზავის გადანყვეტილებით მთლად კმაყოფილი არ დარჩენილა, თუმცა, მოგვიანებით თურქულ ისტორიოგრაფიაში ჩამოყალიბდა, საკმაოდ რეალისტური შეფასება აღნიშნული ზავის შედეგად ოსმალეთის მიერ მიღებული „წილის“ შესახებ. მაგალითად, თურქი მკვლევარის თულაი დურანის აზრით, ბრესტ-ლიტოვსკში ოსმალურმა მხარემ დიდ გამარჯვებას მიაღწია, ვინაიდან „...ოსმალეთის იმპერიამ უკანასკნელი ასი წლის მანძილზე რუსეთთან დიპლომატიურ ურთიერთობაში პირველად შეძლო წარმატების მოპოვება და დაიბრუნა ყარსის, არტაანისა და ბათუმის ოლქები. მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთი დამარცხდა რუსეთთან ომში, ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებით ის გამარჯვებული სახელმწიფოს მდგომარეობაში აღმოჩნდა. თურქეთისათვის მნიშვნე-

ლოვანი სტრატეგიული რეგიონი – ყარსი, არტაანი და ბათუმი ხელახლა მოექცა თურქეთის საზღვრებში“ [10, 13-20].

1918 წლის გაზაფხულზე „ახალგაზრდა თურქებმა“ კავკასიაში წამოიწყეს მორიგი შეიარაღებული ინტერვენცია და უცხო მიწების დაპყრობით შეეცადნენ თავიანთი დასუსტებული იმპერიის მდგომარეობის გამოსწორებას. კერძოდ, ოსმალეთის ჯარებმა აპრილში უხეშად დაარღვიეს ბრესტ-ლიტოვსკის საზავო ხელშეკრულების პირობები, შეიჭრნენ ამიერკავკასიაში და 7 აპრილს დაიკავეს ოზურგეთი. 15 აპრილს ბათუმი, ყარსი და, მიუხედავად ქართველთა მედგარი წინააღმდეგობისა, ხელთ იგდეს მთელი მესხეთი ბორჯომამდე. ოსმალთა ინტერვენტებს ამ ოპერაციების განხორციელებაში ენერგიული თანადგომა აღმოუჩინეს ამიერკავკასიელმა კონტრრევოლუციონერებმა – აზერბაიჯანელმა, სომეხმა დაშნაკებმა და მათმა მხარდამჭერებმა [11, 163].

ცხადია, რუსეთი რომელიც ამიერკავკასიას თავის განუყოფელ ნაწილად თვლიდა, ამ მხარეში ოსმალეთის პოზიციების გაძლიერებას ვერ შეურიგდებოდა, მოხდა ისე, რომ რუსეთის მიერ სამოქალაქო ომის ნაქეზებამ, ერთი მხრივ, სწორედ ოსმალეთის პოზიციების გამყარებას და, მეორეს მხრივ, რუსეთისაგან ამიერკავკასიის ჩამოცილება და დამოუკიდებელ, ეროვნულ რესპუბლიკებად დაშლას შეუწყო ხელი. ამგვარ ვითარებაში მთელი ძალით იჩინა თავი საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენის ტენდენციამ, რაც იმხანად შექმნილ კრიტიკულ ვითარებაში სულ უფრო რეალური ხდებოდა [12, 229].

1918 წლის 11 მაისს ბათუმში განახლდა ამიერკავკასია-ოსმალეთის მოლაპარაკება. ამიერკავკასიის დელეგაციას ხელმძღვანელობდა აკაკი ჩხენკელი, ხოლო ოსმალთა მხარეს – „ახალგაზრდა თურქთა“ ერთ-ერთი ლიდერი, იუსტიციისა და საგარეო საქმეთა მინისტრი ჰალილ-ბეი. მათთან ერთად, კონფერენციაში მონაწილეობას იღებდნენ ჩრდილოეთ კავკასიის დელეგაციებიც, აგრეთვე გერმანიის წარმომადგენლობა გენერალ-მაიორ ფონ ლოსოვის მეთაურობით. ოსმალეთის დელეგაციას თავისი ტერიტორიული მოთხოვნები ჩამოყალიბებული ჰქონდა ახალი საზავო ხელშეკრულების პროექტში, რომელშიც „...აღნიშნული საზღვრები ნიშნავდა საქართველოდან იმ ძველი (მოგვიანებით ისლამიზირებული) ოლქების ჩამოცილებას, რომლებიც რუსეთმა შეიძინა 1829 წ. ადრიანოპოლის ზავით და მჭიდროდ იყვნენ დაკავშირებულნი ყოფილ თბილისის გუბერნიასთან: ლაპარაკი იყო ახალციხისა და ახალქალაქის მაზრებზე (უკანასკნელზე, სადაც შემდეგ, XIX საუკუნიდან, სომეხი ლტოლვილები დაასახლეს, პრეტენზიას აცხადებდა სომხეთი).

სომხეთისათვის ახალი საზღვარი უდრიდა მის თითქმის სრულ განადგურებას. ალექსანდროპოლი და უმეტესი ნაწილი ალექსანდროპოლისა და ეჩმიადინის მაზრებისა, ე.ი. ასე ვთქვათ უმთავრესი

სომხური ნაწილი სომხეთისა, რკინიზგის ხაზის – ყარსი-ალექსანდროპოლი და ალექსანდროპოლი-სპარსეთის საზღვრის ჩათვლით თურქეთის ხელში გადადიოდა.

ამ პირობებში თურქეთი უზრუნველყოფდა არათუ მთელი ამიერკავკასიის კონტროლს, არამედ მჭიდრო ტერიტორიულ შეხებას აზერბაიჯანთან და სპარსეთთან (ე. ი. სპარსეთის აზერბაიჯანთან) – სხვა სიტყვებით, ქვეყნებთან, რომლებიც დასახლებული იყო თურქებისავე მოდემისა და თურქულენოვანი ხალხით“ [13, 59].

1918 წლის 14 მაისს ჰალილ-ბეიმ მოითხოვა, რომ ალექსანდროპოლ-ჯულფის რკინიგზით ოსმალელ ჯარისკაცებს ესარგებლად, რაზეც აკაკი ჩხენკელმა კატეგორიული პროტესტი გამოთქვა. ამის საპასუხოდ, ოსმალეთის ჯარებმა შეტევა განაახლეს და 15 მაისს აიღეს ალექსანდროპოლი, შემდეგ კი თბილისისა და ერევნისაკენ დაიძრნენ. სწორედ ამ დროს მათ მიიღეს თანხმობა ამიერკავკასიის რკინიგზით სარგებლობაზე, მაგრამ ოსმალეთის მხარე მარტო ამას აღარ დაყაბულდა და, მადაგახსნილმა, ახლა უკვე ახალი პრეტენზიები წამოაყენა – დამატებით მოითხოვა ახალციხე, ახალქალაქი, ალექსანდროპოლი, სურმალინი, ნახიჭევანი, ჯულფა და ამიერკავკასიის რკინიგზაზე თავისი კონტროლის დანესება.

1918 წლის 25 მაისს გერმანიამ სამი ათასი გერმანელი ჯარისკაცი გადასხა ფოთში. იმავე დღეს, აკაკი ჩხენკელის ხელმოწერით, ამიერკავკასიის სამხედრო მინისტრის თანაშემწეს გ. კვინიტაძის სახელზე ბათუმიდან თბილისში გამოგზავნილ იქნა ამგვარი შინაარსის დეპეშა: „საქართველოს ეროვნული საბჭოს პრეზიდიუმს გადაეცით შემდეგი: დამოუკიდებლობის გამოცხადების შემდგომი გაჭინაურება გამოიწვევს გამოუსწორებელ შედეგს. გერმანელების შუამდგომლობის ცდა არ გამოგვივიდა. დაგვრჩენია ერთი რამ: თურქების შემოტევას დავუპირისპიროთ საქართველოს დამოუკიდებლობა, რომელსაც მხარს უჭერს გერმანია“ [13, 79]. მართლაც, მეორე დღესვე – 26 მაისს, თვითლიკვიდაცია მოახდინა ამიერკავკასიის სეიმმა, ხოლო საქართველოს ეროვნულმა საბჭომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა გამოაცხადა, რაც ჩვენი ქვეყნის მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის ერთ-ერთ უბრწყინვალეს ნიშანს ევსებს წარმოადგენდა.

1918 წლის 26 მაისს ჰალილ-ბეიმ აკაკი ჩხენკელს წაუყენა მორიგი ულტიმატუმი – 72 საათის განმავლობაში მიეღოთ ოსმალთა ყველა მოთხოვნა. მეორე დღესვე იგივე ულტიმატუმი წარუდგინა საქართველოს მთავრობასაც. შექმნილ ვითარებაში, გერმანიამ საქართველოს დახმარება აღუთქვა, ურჩია ოსმალეთთან საზავო მოლაპარაკების გამართვა და ზავის დადება. ეს მისია ითავა ნოე რამიშვილმა – საქართველოს დროებითი მთავრობის მეთაურმა, რომელიც 31 მაისს ბათუმში ჩავიდა და ჰალილ-ბეის აცნობა, რომ ამიერკავკასიის ფედერაცია დაიშალა, ხოლო საქართველო დემოკრატიულ რესპუბ-

ლიკად გამოაცხადა. ამასთან ერთად, ის დაინტერესდა – შეეხებოდა თუ არა საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობას ამიერკავკასიის რესპუბლიკის მთავრობის სახელზე გაგზავნილი ულტიმატუმი, რაზეც ჰალილ-ბეისაგან ასეთი პასუხი მიიღო: „ვინაიდან საქართველოს რესპუბლიკის შექმნა არაფერს არ ცვლის იმ პირობებში, რომლებმაც განაპირობა 26 მაისის ნოტა, საიმპერიო დელეგაციას მიაჩნია, რომ იგი, ბუნებრივია, საქართველოს რესპუბლიკასაც შეეხება“ [14, 340]. მოლაპარაკება ჩიხში რომ არ შესულიყო, ქართულმა მხარემ კიდევ ერთხელ დაუდასტურა ოსმალეთის დელეგაციას, რომ უფლებას აძლევდა ჯარებს ესარგებლათ ამიერკავკასიის რკინიგზით, ხოლო ორ სახელმწიფოს შორის საზღვრები უნდა დადგენილიყო ბრესტ-ლიტოვსკის ზავის გადნეყვეტილების შესაბამისად. რაც შეეხება, ახალციხე-ახალქალაქის საკითხს, იგი ორმხრივი საზავო მოლაპარაკებით უნდა გადნეყვეტილიყო. ამგვარი მოლაპარაკება საქართველოსა და ოსმალეთს შორის შედგა 1918 წლის 4 ივნისს ბათუმში და ის დასრულდა „ზავისა და მეგობრობის ხელშეკრულების“ დადებით, რომელის ძალითაც საქართველო-ოსმალეთის საზღვარი 1829 წლის ადრიანოპოლის ტრაქტატის დროინდელ რუსეთ-ოსმალეთის საზღვრების პარამეტრებით განისაზღვრებოდა. ოსმალეთს გადაეცემოდა 1878 წელს დაკარგული არტანის, ბათუმისა და ყარსის ოლქები (რომლებიც მას უკვე მიღებული ჰქონდა ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულებით), აგრეთვე, ახალციხისა და ახალქალაქის სანჯანყები, რაც ოსმალეთის მხარეს აკუთვნებდა მთელ მესხეთს, აწყურისა და აბასთუმანის გამოკლებით. ხსენებული ხელშეკრულების საფუძველზე უნდა მომხდარიყო საქართველოს ჯარების დემობილიზაცია, ოსმალეთის სასარგებლოდ დაწესებულიყო კონტროლი რესპუბლიკის სამხედრო ძალებზე, საქართველო ვალდებული ხდებოდა თავისი ტერიტორიიდან ყველა იმ სახელმწიფოს ოფიცერი თუ მოხელე დაეთხოვნა, რომლებიც ომში ოსმალეთის წინააღმდეგ იბრძოდნენ. ამასთან ერთად განსაზღვრული იყო სამხედრო ტვირთის გადასაზიდად სარკინიგზო საშუალებების გამოყენების წესები და სხვ.

საქართველო-ოსმალეთს შორის ბათუმში ხელმოწერილი „ზავისა და მეგობრობის“ ძირითადი ხელშეკრულების რატიფიკაცია ერთი თვის განმავლობაში უნდა მომხდარიყო (XIII მუხლი), მაგრამ ეს პროცედურა, რატომღაც, არ შედგა და აღნიშნული ხელშეკრულება ძალაში არასოდეს შესულა [8, 155-156]. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ ბათუმის ხელშეკრულებით, ფაქტობრივად, დასრულდა ომი საქართველოსა და ოსმალეთს შორის, თუმცა, ეს უკანასკნელი ვერაფრით ვერ ჯერდებოდა იმას, რაც ერგო და კვლავ აგრძელებდა აგრესიულ ქმედებებს საქართველოს მიმართ. კერძოდ, 1918 წლის 27 ივნისს აფხაზეთში, კოდორის შესართავთან, თავად ალექსანდრე შარვაშიძის მამულში გადასხმულ იქნა ოსმალური დესანტი, რომელ-

შიც ერივნენ ოსმალეთს გადასახლებულ აფხაზ მუჰაჯირთა შთამომავლებიც. იმავე დღეს ბათუმში განლაგებული ოსმალეთის მესამე არმიის სარდალმა ესად ფაშამ სოხუმის დაკავების ბრძანება გასცა [15, 206]. 1918 წელს ეს იყო ოსმალეთის მიერ აფხაზეთში სამხედრო ინტერვენციის განხორციელების მეორე მცდელობა, რადგან ოსმალური მხარე იმავე წლის მაისშიც გეგმავდა აფხაზეთის ტერიტორიაზე დესანტის გადასხმას, მაგრამ უშედეგოდ.

საქართველოს მთავრობა, იმისდა მიუხედავად, რომ მთელი მესხეთი ოსმალეთის ხელთ იყო, მაინც ენერგიულად განაგრძობდა მოქმედებას და მოითხოვდა არა მარტო ბათუმის ოლქის, არამედ არტაან-ოლთისის მხარის საქართველოს საზღვრებში მოქცევას, თუმცა ეს ბრძოლა ახლა მხოლოდ დიპლომატიურ ხასიათს ატარებდა, მაგრამ მაინც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქვეყნის ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენისათვის.

1918 წლის სექტემბრის მინურულისათვის პირველი მსოფლიო ომი თანდათან დასასრულს უახლოვდებოდა. 26 სექტემბერს მოკავშირეთა ჯარები ფართომასშტაბიან შეტევაზე გადავიდნენ და აიძულეს გერმანია რომ დაეტოვებინა ბულგარეთი. შექმნილ ვითარებაში ოსმალეთმა ნელ-ნელა დაიწყო თავისი ჯარების გაყვანა ამიერკავკასიიდან. 18 ოქტომბერს ოსმალებმა დატოვეს აწყური და აბასთუმანი. გარდა ამისა, ისინი პირობას იძლეოდნენ, რომ უმოკლეს ვადებში დაცლიდნენ ბრესტ-ლიტოვსკის ზავით გაუთვალისწინებელ ყველა დაკავებულ ტერიტორიას და ა.შ. ეს იყო ოსმალეთის მიერ გადადგმული ბოლო ნაბიჯები პირველი მსოფლიო ომის პერიოდში. 1918 წლის 30 ოქტომბერს დაუძღურებულმა ოსმალეთმა ანტანტის სახელმწიფოთა წარმომადგენელთან, გენერალ კოლთროპთან საზავო ხელშეკრულება დადო და ამით, ოფიციალურად აღიარა თავისი დამარცხება.

1918 წლის 13 ნოემბერს გერმანიაში მომხდარი რევოლუციის შედეგად, საბჭოთა რუსეთის მთავრობამ მთლიანად გააუქმა ბრესტ-ლიტოვსკის ხელშეკრულება, რომელიც საბოლოოდ 1919 წლის 19 ივნისს ვერსალის საზავო ხელშეკრულების 116-ე მუხლის თანახმად მოისპო. საქართველოს ისტორიული ტერიტორიების ბედი იმჟამად გაურკვეველი დარჩა [8, 158].

ამრიგად, თუ შევაჯამებთ ყოველივე ზემოთქმულს, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ პირველი მსოფლიო ომის წინ გერმანიასთან „დამეგობრებულ“ ოსმალეთს ერთადერთი რამ ამოძრავებდა – ეს იყო, რაც შეიძლება ფართო მასშტაბით თურქიზმის იდეოლოგიის გავრცელება და „დიდი თურანის“ შექმნის წადილი. მათთვის მისაღები ამ ეროვნული იდეალის ხორცხმესხმის საშუალებას კი ოსმალთა იმპერიალისტიკები ქვეყნის საზღვრების გაფართოებასა და ერთმორწმუნე ყველა ხალხის გაერთიანებაში ხედავდნენ. სწორედ ამ სასუკვარი მიზნის მისაღწევად, მათი აზრით, სავსებით რეალური ამოცანის გადასაწყვე-

ტად სჭირდებოდათ ჩვენ მეზობლებს კავკასია და, კერძოდ, საქართველო. შეიძლება ითქვას, რომ ოსმალთა მიერ დასახული ეს ოცნება წარმოადგენდა კიდევაც მათ უმთავრეს ინტერესს პირველ მსოფლიო ომში მონაწილეობისას, მაგრამ იმის გამო, რომ „ივერთა მხარეს“ სხვა, უფრო ძლიერი სახელმწიფოებიც გულდაგულ „უთვალთვალედნენ“, აღარაფერს ვამბობთ იმაზე, რომ იგი ისედაც უკვე იყო რუსეთის იმპერიის „კანონიერი“ ბინადარი, ხოლო გერმანია არც კი აპირებდა მის „დათმობას“ ოსმალეთისათვის, ამ უკანასკნელის ამბიციური ზრახვები და აგრესიული „სურვილები“ საქართველოს მიმართ, მისთვის დარჩა მარტოოდენ აუხდენელ ნატვრად და ოცნებად.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Ф. И. Нотович, Дипломатическая борьба в годы первой мировой войны. т. 1, Москва, 1947.
2. Г. В. Пипия. Германский империализм в Закавказье в 1910-1918 гг., М., 1978.
3. Джемал-Паша, Записки 1913-1919 гг., перевод с английского Б. Т. Руденко, Тифлис, 1923.
4. გიორგი გოცირიძე, პირველი მსოფლიო ომი და საქართველო, სადისერტაციო ნაშრომი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 1998.
5. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 13, ნაწ. 27, საქ. 5411.
6. ოთარ გიგინეიშვილი, თურქიზმი და ოსმალეთის საგარეო პოლიტიკა, თბილისი, 1963.
7. მამია დღვილვა, საქართველო-გერმანიის ურთიერთობა 1918-1921 წლებში, ავტორეფერატი, თბილისი, 1997.
8. თინათინ კუბლაშვილი, თურქეთ-საქართველოს ურთიერთობა XX საუკუნის პირველ მეოთხედში, სადისერტაციო ნაშრომი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბილისი, 2006.
9. საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფონდი 1818, ანაწ. 2, საქ. 179.
10. Tulay Duran, Bolsevikerin Batililarla ilk Diplomatik Iliskileri, Brest-Litovsk Antrlasmasi ve Turkiye (Belgelerle), Turk Tarihi Dergisi 38, Ist. 1970.
11. А. Ф. Миллер, Краткая история Турции, Москва, 1948.
12. ფარნაოზ ლომაშვილი, საქართველოს ისტორია (1801-1918). თბილისი, 1992.

13. ზურაბ ავალიშვილი, საქართველოს დამოუკიდებლობა 1918-21 წლების საერთაშორისო პოლიტიკაში, I, მოგონებანი, ნარკვევები, თბილისი, 1990.
14. Документы и материалы по внешней политике Закавказья и Грузии, Тифлис, 1919;
15. Г. А. Дзидзария, Очерки истории Абхазии 1910-1921 гг., Тбилиси, 1963.

Qetevan Saganelidze

*Doctoral student of the Georgian
Technical University*

Ottomans Interests in the world war I and Georgia

Summary

We tried to communities around the main sources of research - Georgian Democratic press, archival materials and a foreign language, extensive documentation, based on research and analysis of major political events in the world in the light of the Georgian - Turkish relations, history, to study and research, if the exposure time Georgia immense political awareness of the process of formation, which made the people in dire need of national and social issues raised. We believe that the democratic press Georgia, Georgian, Russian and Turkish, a thorough study of archival materials - analysis clearly shows, Georgia - Turkey's political history during this period. Then click on the possibility of Georgian Democratic contained within the Russia - Georgia - Turkey and all the tough questions, and all his creative and professional way to the reader the information vacuum in our country in the world, it is not retarded international processes.

სომხურ-თურქული კონფლიქტის გამომავალი ქართული მხარეების ნააზრევში (ნარილი მეორე: ფრიღონ ხალხში, რეზო ავაშუკელი)

ცილობა თუ კინკლაობა უფრო ბავშვებში თავჩენილი მოვლენაა, მაგრამ ზოგჯერ ასეთ რამეს, სერიოზულად უფროსებშიც ვაწყდებით: მაშინ როცა გასაყოფი არაფერია, ან უმნიშვნელო, მაშინ, როცა მსგავსი და ერთნაირი, საერთო უფრო მეტია, ვიდრე განსხვავებული, ჩვენ, განგოროზებულნი, უფრო განსხვავებულს, წვრილმანს მივაპყრობთ მზერას, ძირეულს და საჭიროს კი უგულვებელყოფთ. მით უფრო ცუდია ეს, როცა საქმე მეცნიერებასთან, ნამდვილ მეცნიერულ კვლევასთან და ჭეშმარიტების ძიებასთან გვაქვს. მართალია, წვრილმანი და მსხვილმანი აქ ერთნაირად საინტერესო და გამოსავლენია, მაგრამ ამ მხრივ ეს ისტორიული და ფაქტობრივი „აბდაუბდა“ შიგადაშიგ, ისტორიული მოვლენების ამა თუ იმ ეტაპზე მწვავედ წამოყოფს თავს და ზოგჯერ სავალალო შედეგებამდეც მივყავართ. ასეთად ქართველთა და სომეხთა, ამ ორი უძველესი ნათესაური და მეზობლად მცხოვრები ერების ისტორიული უთანხმოების დასახელებაც იკმარება.

XXI საუკუნის დასაწყისში ანუ მესამე ათასწლეულის დამდეგსაც, სამწუხაროა, რომ სომეხებსა და ქართველებს შორის ცილობა ბევრ რამეში მწვავედ ვლინდება. ამ მხრივ, განსაკუთრებით, ისტორიკოსები აქტიურობენ. თუნდაც ორი მეცნიერი, ან ორი მოპირდაპირე ან მომიჯნავე დარგის, თუ მხოლოდ ერთ სამეცნიერო დისციპლინაში მომუშავე ერთი ან სხვადასხვა ქვეყნის, მრწამსისა და მიმართულების სპეციალისტები ჭეშმარიტების ძიებაში სხვადასხვა შედეგს იღებენ, საერთო, ზოგად სახელმწიფოებრივ იდეებთან თუ პოლიტიკურ კურსთან სათანადოდ სიახლოვეს ვერ ამყდებენ. სახარბიელო კი, ამ კუთხით, ქართველ და სომეხ მეცნიერებს ნამდვილად არა აქვთ. სანიმუშოდ ერთ თვალნათელ მაგალითს დავასახელებთ: მიუხედავად იმისა, რომ ქართველი და სომეხი ერების მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობის ყველაზე მნიშვნელოვან ისტორიულ ხანას XII საუკუნე წარმოადგენს (რადგან ამ დროს საბოლოოდ გამოიკვეთა ორი ქვეყნის დამოკიდებულების ის სახე, რომელმაც საქართველოსა და სომხეთის ურთიერთობა არსებითად მთელი შუა საუკუნეების განმავლობაში განსაზღვრა),

დღემდე ხელთ გვაქვს დიამეტრულად განსხვავებული ძირითადი დებულებები ორივე მხარისაგან [1, 40-46], [2, 7-16]. ზოგადად, ასეთი რადიკალურად განსხვავებული დებულებები მკვლევართაგან, ორადორია. კერძოდ, 1. ქართული ისტორიოგრაფიის თვალსაზრისით, XII საუკუნეში სომხეთი, უფრო ზუსტად, მისი დიდი ნაწილი, ქართული სახელმწიფოს შემადგენელი მხარე გახდა, 2. სომხური ისტორიოგრაფიის რაკურსით, მართალია, XII საუკუნეში სომხეთის დიდი ნაწილი საქართველოს შემადგენლობაში შედიოდა, მაგრამ ასე იყო მხოლოდ ფორმალურად, ვინაიდან სომხეთს ისეთი დიდი თვითმმართველობა ჰქონდა, რომ არსებითად იგი დამოუკიდებელი სახელმწიფო იყო, ხოლო ზაქარია და იოვანე მხარგძელების სამეფო კარზე მოღვაწეობის დროს საქართველოს სახელმწიფო ხელისუფლება ამ ე.წ. „ზახარიდებისა“ თუ „ზახარიანების“ ნებასურვილის აღმასრულებელი გახდა, და ამდენად, თვითონ საქართველო შეადგენდა სომხური სახელმწიფოს ნაწილს” [3, 3]. სომხური პოსტულატები აქ აშკარად ისტორიის ქართული ინტერპრეტაციაა, ასე რომ, ვფიქრობთ, ფაქტების შელამაზება უფრო გვაქვს, ვიდრე ჭეშმარიტების ძიება. ასეთი აბრუნდები და სუბიექტური ნაჯექ-უკუჯექობები, ობიექტურის ნაცვლად, დღემდე ნაირგვარია და, სავალალოდ, დასასრული არ უჩანს.

კიდევ ერთი მაგალითი: სომხებისა და თურქების ეთნოკონფლიქტებისა და ე. წ. გენოციდის შესახებ დღემდე ბევრი ითქვა, დაინერა და, ალბათ, მომავალშიც დაინერება და ითქმება, მაგრამ წარსული მოვლენისა თუ სამართლებრივი ფაქტის გაუაზრებელად, აკვიატებულად და ლამის იდეაფიქსად ქცევა, მათი ქექვა და მოჩხრეკა, მხოლოდ ახალი პრობლემებისა და კონფლიქტების წარმომშობ წყაროდ გვესახება, რაც, საფიქრებელია, მსოფლიო-კავკასიურ ინტეგრაციას, მსოფლიო ეკონომიკური და პოლიტიკური კრიზისის ფონზე, საერთო საფრთხეს უქმნის.... საქართველოში მცხოვრებ ქართველებს, სომხებსა და აზერბაიჯანელებს.... ვისაც სულიერ-მეზობლური და ნათესაური-თანადგომობითი ცხოვრება სურთ.... ჩვენ, პირადად, ასე გავიაზრეთ და ასე გვესახება 2011 წლის ოქტომბერში სომხეთში (ერევანში) ვიზიტისას საფრანგეთის პრეზიდენტის ნიკოლა სარკოზის თანმხლები, წარმომობით სომეხი მომღერლის, მსოფლიოში ცნობილი პიროვნების შარლ აზნავურის სომხებისადმი მიმართული თხოვნა-შეხსენება და ე. წ. გენოციდის აღიარების პრობლემურობის შესახებ.

კონტრარგუმენტები თუ სათავისო ისტორიული არგუმენტები სასხვისოს (სასომხოს) საწინააღმდეგოდ, თურქებსაც აქვთ. მაგ., სომხების ერთ-ერთი ისტორიული საცხოვრისის შესახებ ისტორიოგრაფიაში ცნობილია, რომ:

კილიკია სომხების ერთ-ერთ უძველესი საცხოვრისია, მაგრამ როგორც ირკვევა, სომხები ისტორიულად, ისე როგორც კავკასიაში, აქაც მოსული არიან „სხვა ქვეყნიდან“ თუ ტერიტორიიდან. მაგ., წყაროებით, ისტორიული ანალებით, ისტორიკოსთა ცნობით, „კილიკია მდებარეობდა მცირე აზიის სამხრეთი ნაწილის შუაში. ბიზანტიის იმპერიის შემადგენელ მთაგორიან მხარეს სამხრეთით ხმელთაშუა ზღვა ეკრა. ბიზანტიის იმპერატორები კილიკიაში იძულებით ასახლებდნენ მათ მიერ დაპყრობილი სომხეთის მოსახლეობას. განსაკუთრებით ბევრი სომხობა გაასახლეს ბერძნებმა XI ს-ის შუა ხანებში. შემდგომში XI ს-ის II ნახევრიდან თურქ-სელჯუკების მიერ სომხეთის დაპყრობის გამო თავზარდაცემული სომეხი მოსახლეობა მასობრივად გარბოდა კილიკიაში. ასე რომ, მალე კილიკიაში სომხობა მეტი აღმოჩნდა ადგილობრივ მოსახლეობაზე. სომხები აჯანყდნენ და კილიკია დამოუკიდებელ სამთავროდ გამოაცხადეს 1080 წელს. 1198-1375 წლებში კილიკია განვითარებული ფეოდალური სამეფო იყო. მის დამოუკიდებლობას ბოლო მოუღეს ეგვიპტელმა მამლუქებმა, ხოლო სომეხი მოსახლეობა კილიკიიდან საბოლოოდ გააძევეს თურქებმა პირველი მსოფლიო ომის დროს; კილიკიის სახელმწიფომ დიდი როლი შეასრულა სომხური კულტურის განვითარებაში“ [3, 42].

რა გამოდის? ისტორიულად, ისტორიული კილიკია ისეა სომხების, როგორც თურქების. ანუ ისტორიული სამართლიანობის მიხედვით, არც ერთისაა და არც მეორის. ასეთია ისტორიული, თანამიმდევრული და ლოგიკური დასკვნა. ასე რომ, ქართული ანდაზის მიხედვით, „ორი ჩიტი სხვის სანეხველაზე თავს იკლავდას“ პრინციპით, მათი ეთნოკონფლიქტის და ე. წ. გენოციდიც ასე უნდა შეფასდეს, თუმცა ისტორიული უპირატესობა პირველმოსვლობისა (მცირე აზიაში მოსვლა-დამკვიდრებისა) ამკარად სომხების მხარეზეა.

გარე ძალები, უცხოური თუ შინაური, დღესაც თავისას არ იშლის ისტორიული სამართლიანობის აღსადგენად კონფლიქტის გაღვივებას. რატომღაც აგონდებათ და არც აგონდებათ, ითვისა-ლისწინებენ და არც ითვისწინებენ თუნდაც ყბადაღებულ ისრაელ-პალესტინის პოლიტიკურ სამკვდრო-სასიცოცხლო „ოჯახს“. აქ არაფერს ვამბობთ ყარაბაღის, როგორც ახალი „მოუშუშებელი იარისა“ და „თავის ტკივილის“ შესახებ, რომელიც დამოკლეს მახვილივით ჰკიდიდა თავზე სომხეთისა და აზერბაიჯანის სახელმწიფოებს, მათ შესვეურთ.

ხაზს ვუსვამთ, დღეს, ცალკეული ინდივიდის, სომხისა თუ აზერბაიჯანელის აზრს თუ ბედს უარესის შემთხვევაში, თუ უარესის მოლოდინში, თბილ სავარძელში მოკალათებული და პოლიტიკური კატაკლიზმების მოყურიადე (გარედან შემყურე) არას დაგიდევს..., „ღობეს ჩხირის“ პრინციპიდან გამომდინარე....

თურქულ-სომხური ეთნოკონფლიქტისა და გენოციდის, მიღებული სავალალო შედეგების შესახებ ადრეც ვწერდით: ნუხდენ ამის შემსწრე იმდროინდელი ქართველებიც, მომდევნო თაობის რიგითი და ჭეშმარიტი მამულიშვილები (გრიგოლ რობაქიძე და სხვ.) [4].

ერთ-ერთ წერილში ცნობილი ქართველი პოეტი ფრიდონ ხალვაში იხსენებს: **მოგონება I:** „იზმირი. სიამოვნების ქალაქი. აქ ორი ფიქრ-გახსენება მიმეორდება: მუსტაფა ათათურქის სიტყვა ახალ მეჯლისში, მგონი 20-21 წელს (ათას ცხრაასის), სომეხთა ხოცვის გამო თქმული (სამი ტომი რუსულად ვასო გობრონიძეს „რუსული პოეზიის“ ქართულად თარგმნილ ტომში გავუცვალე. ვაი-მე!). სწორედ იზმირის ერთი ეპიზოდი ახსენა ათათურქმა. ჩვენი რევოლუცია საიმედოდ ვერ აკონტროლებდა ყველა ქალაქსო. იზმირის პორტში მომუშავე სომხები, ღამით, მალულად, ნავით, რეიდზე მდგარ „ანტანტელი“ ინგლისის კრეისერამდე მიიპარნენ და მტერს იზმირში შემოუძღვნენო. აოხრდა ქალაქი, რაშიც იზმირელ სომეხთა წვლილი დიდიაო, მაგრამ ჩვენ უნდა შევწყვიტოთ სომეხთა დევნა — დასჯა, — მსოფლიო გაგვამტყუნებსო“. **მოგონება II:** „მამაჩემის „ჩეთეში“ ასკერად ყოფნა ერთ სახლიდან, თურქი „ონბაში“ უბრძანებს (ართვინში სომხებს დაეძებენ გასანადგურებლად), — აბა, ნახე ჭერში ხომ არ იმალებიანო. ავხობდი კიბეზეო, მიყვება (მამაჩემი), — ვათვალიერებ, წყვდიადში, ერთ კუთხეში შეპეჭკვილან ქალი, ალბათ, დედა, და ბავშვები, ბნელს ამათი შეშინებული თვალების ელვები ჰკვეთენ. მე კიბეზე უკან ვეშვები, თურქ ონბაშს მოვახსენე, იქ არავინ არაა! (მაღლი უქნია რამხელა მამაჩემს!)“ [4, 21].

როგორც იტყვიან, კომენტარი აქ ზედმეტია!

2011 წლის ოქტომბრის დასაწყისში, ტელესამაუწყებლო კომპანია „კავკასიას“ კერძოდ, სომეხთა მღვდელმთავრის გარეგინ I-ის „სასულიერო-საეკლესიო“ მოთხოვნებმა (საქართველოს კათოლიკოს პატრიარქთან და პრეზიდენტ მიხეილ სააკაშვილთან) თბილისში სტუმრობისას, „უმაღურ“ სომეხებზე განაწყენებულმა პოეტმა რეზო ამაშუკელმა განაცხადა, რომ: „მე სომეხებზე პოემაც დავწერე. სომეხების გენოციდიც ათი წლის წინ ვალიარე, საფრანგეთიდან სომხური დიასპორის ხელმძღვანელობისაგან სამადლობელი წერილიც მივიღე“..., და ვერ გამიგია, კიდევ რა უნდათო...,“ მრავლისმთქმელია. ჩვენ, დასკვნის მაგიერ, ასე ვიტყოდით: სამტროდ ნაპერწკალს ნუ გავაღვივებთ....

დამონმებული წყაროები დალიტერატურა:

1. С. Джанашиа, Об одном примере искажения исторической правды, Тбилиси, 1947.
2. გ. მაისურაძე, ქართველი და სომეხი ხალხების ურთიერთობა XIII-XVIII საუკუნეებში, თბილისი, 1982.
3. ზ. რატიანი, წყაროთა ლაღადი (საქართველოსა და სომხეთის პოლიტიკური და სოციალური ურთიერთობა მხითარ გომის სამართლის წიგნის მიხედვით, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1990.
4. ბ. ცხადაძე, სომხურ-თურქული კონფლიქტის გამოძახილი ქართველი მწერლების ნაზრევში (ნერილი პირველი: გრიგოლ რობაქიძე). კრებულში: „ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები“, 2 (10), თბილისი, 2011.

Badri Tskhadadze

*Professor of Georgian
Technical University*

The Echo of Armenian-Turkish Conflict in Georgian Writers' Thinking (Letter II: Fridon Khalvashi and Rezo Amashukeli)

Summary

In the article as warning statements and viewpoints of Georgian poets Fridon Khalvashi and Rezo Amashukeli are presented regarding the Turkish-Armenian ethnic conflict and genocide. The author concludes that it is inadmissible to attempt to create conditions for or stir up ethnic conflicts in the Caucasus, and our recent past, historical facts and events teach and remind us about it.

მზია ტყავაშვილი

ისტორიის დოქტორი ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

რუსეთის ხელისუფლების ღონისძიებები მუჰაჯირთა სამშობლოში დაბრუნების შესახებ (1859-1861 წწ.)

XIX საუკუნეში, რუსეთ-ოსმალეთის თითქმის ყოველი ომის შემდეგ, მაჰმადიან კავკასიელთა მცირე ნაწილი სამშობლოს ტოვებდა და ერთმორწმუნე ოსმალეთში გადადიოდა საცხოვრებლად. სულ სხვა ვითარება შეიქმნა ჩრდილო კავკასიაში რუსეთის მიერ აღმოსავლეთ კავკასიის დაპყრობის შემდეგ (1859 წელი). რუსეთის ხელისუფლების გამიზნული პოლიტიკის (რაც კავკასიის ომის სწრაფი დამთავრების ერთ-ერთ ძირითად საშუალებად ადგილობრივი მოსახლეობისგან კავკასიონის მთიანი რაიონების სრულ დაცლასა და აქ „მეომარი“, კაზაკური ელემენტის დასახლებაში მდგომარეობდა [1, 665]), თურქი ემისრების პროპაგანდის, ადგილობრივი საერო და სასულიერო ზედა ფენების ანგარებიანი და ხშირად გაუაზრებელი ქმედებების შედეგად, დაიწყო კავკასიის მოსახლეობის მასიური გადასახლება ოსმალეთის იმპერიაში ე. წ. მუჰაჯირობა. ამ პროცესმა განსაკუთრებული მასშტაბები ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში მიიღო. კავკასიის მთავარმმართველი, კავკასიელთა მასიური გადასახლების პროექტის ავტორი და სულისჩამდგმელი ალ. ბარიატინსკი [4, 564-566] სიხარულით აღნიშნავდა, რომ იმ ჟამად კავკასიაში არსებული მდგომარეობა მას „ხალხთა დიდი გადასახლების ხანას აგონებდა“ [1, 51].

კავკასიაში შექმნილი ვითარების გამო (კავკასიელები რუსეთის ხელისუფლებისგან მასიურად ითხოვდნენ საზღვარგარეთ გასამგზავრებელ ნებართვებს) 1859 წლიდან რუსეთ-ოსმალეთს შორის დიპლომატიური მოლაპარაკებები დაიწყო, რომლებზედაც ორივე ქვეყნის მესვეურები კავკასიელთა ოსმალეთში მასიური გადასახლების პროცესთან დაკავშირებულ მთელ რიგ საკითხებზე მსჯელობდნენ. ორ ქვეყანას შორის მიღწეული შეთანხმების მი-

ხედვით, თავდაპირველად მიგრანტთა რაოდენობა 3000 ოჯახით განისაზღვრა [3, 341-342; 9, 194]. სინამდვილეში, რუსეთის ხელისუფლების გულგრილი, უპასუხისმგებლო და ხშირ შემთხვევაში დანაშაულებრივი ქმედებების შედეგად მუჰაჯირთა რაოდენობა ბევრად აღემატებოდა აღნიშნულ რიცხვს. ერთ-ერთი წყაროს ცნობით, 1856-1860 წლებში სამშობლოდან ოსმალეთში ასი ათასი კავკასიელი გადასახლდა [1, 75], რამაც, რა თქმა უნდა, დიდი თავსატეხი გაუჩინა ოსმალეთის იმპერიის მესვეურებს. ოსმალეთში შექმნილი რთული ეკონომიკური ვითარების შესახებ 1860 წელს ალ. ბარიატინსკი წერდა: „ჩვენთვის ცნობილია ის მძიმე შედეგები, რომელიც პორტას დიდი რაოდენობით გადასახლებულებმა მოუტანეს“ [1, 52].

ოსმალეთის ხელისუფლების მდგომარეობა მართლაც უმძიმესი იყო. მათ სახელმწიფოში მოულოდნელად აღმოჩნდა დაახლოვებით ასი ათასი მშვიერი, ავადმყოფი, უბინაო, სარჩო-საბადებლის გარეშე დარჩენილი ადამიანი, რომლებსაც არსებობის არავითარი სახსარი არ გააჩნდა. ოსმალეთის იმპერიის მესვეურები მოუშვადებლები აღმოჩნდნენ ამდენი მიგრანტის დასაბინავებლად. მათ კავკასიელები უნდა უზრუნველყოთ თავშესაფრით, საკვებით, ტანსაცმლით, წლების განმავლობაში შემწეობით (სანამ მეურნეობას მოაწყობდნენ და ოჯახების შენახვას შეძლებდნენ), სამედიცინო დახმარებით, რომელიც თითქმის ყველას სჭირდებოდა; მნიშვნელოვანი სახსრები და საკმაო დრო იყო საჭირო მათთვის მეურნეობის მოსაწყობადაც. 3000 ოჯახზე გამოყოფილი ხარჯების (რაც რუსეთსა და ოსმალეთს შორის არსებული შეთანხმებით იყო გათვალისწინებული და რისი საშუალებაც იმ დროისთვის ოსმალეთს ჰქონდა) გადანაწილება ასი ათას ადამიანზე ვერაფრით მოხერხდებოდა ისე, რომ მათი ელემენტარული მოთხოვნები მაინც დაკმაყოფილებულიყო. უნდა ითქვას, რომ აღნიშნულ პერიოდში ამდენი ულუკმაპურო მიგრანტი ნებისმიერ ქვეყანაში ეკონომიკურ კატასტროფას თუ არა, ეკონომიკური მდგომარეობის სერიოზულ გაუარესებას ნამდვილად გამოიწვევდა. ჩვენი აზრით, რუსეთის აღნიშნული პოლიტიკა მოწინააღმდეგე ქვეყნის — ოსმალეთის მიმართ მიგრაციულ, დემოგრაფიულ და ეკონომიკურ დივერსიად უნდა იქნას შეფასებული.

თუმცა, მხოლოდ ეს არ იყო ის უარყოფითი, რომელიც მუჰაჯირობამ ოსმალეთს მოუტანა (და შესაბამისად რუსეთს, როგორც მის მოწინააღმდეგეს, კი სარგებელი). არა ნაკლები იყო კავკასიის მოსახლეობის მენტალობაში მომხდარი ცვლილებები. მათი დამოკიდებულება ოსმალეთის ხელისუფლების მიმართ რადიკალურად შეიცვალა. ისინი დარწმუნდნენ, რომ რუსეთის ხელისუფლება (რომლის სასტიკი მოქმედებების შედეგი იყო მათი სამშობლოდან

აყრა) უფრო ძლიერი და თანაც მოწყალე იყო მათ მიმართ, ვიდრე, მათ წარმოდგენაში არსებული, „უძლეველი და ზღაპრული“ ოსმალეთი; თუ მათი ბედი არ ადარდებდათ რუსებს, მათი მდგომარეობით არც მათი სულიერი მამა — ოსმალეთის სულთანი იყო დაინტერესებული; რა თქმა უნდა, ოსმალეთში გადასახლებულ კავკასიელებს დიპლომატიურ შეთანხმებაზე მხოლოდ ბუნდოვანი წარმოდგენა შეიძლება ჰქონოდათ და ვერც იმას განსაზღვრავდნენ, 3000 ოჯახი ჩავიდა ოსმალეთში თუ ბევრად მეტი; მათ ზუსტად მხოლოდ ის იცოდნენ, რომ უანგარო ერთგულების სანაცვლოდ მოტყუებულნი, სასიკვდილოდ განწირულნი და ბედის ანაბარა მიტოვებულნი აღმოჩნდნენ, რომელთა არსებობა აქ — ოსმალეთში ყველას დავიწყებოდა; მშვიერ-მწყურვალ, უბინაო და გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდნილ მუჰაჯირებს, რომლებიც სამშობლოში დარჩენილ თანამემამულეთაგან პროოსმალური განწყობითაც გამოირჩეოდნენ (რუსეთის ხელისუფლება მუჰაჯირობის პირველ ეტაპზე ძირითადად რუსეთის ხელისუფლებისადმი შეურიგებელ მებრძოლებს და პროოსმალურად განწყობილ, ფანატიკოს მუსლიმანებს უშვებდა ქვეყნიდან), ჩაცვივდნენ რა უმძიმეს ეკონომიკურ მდგომარეობაში და ვერ მიიღეს პორტას ხელისუფლებისგან არა თუ აღქმული უზრუნველი ცხოვრება, არამედ ის მცირედიც კი, რომელიც მათ ოჯახებს შიმშილითა და სიცივით სიკვდილისგან იხსნიდა, ერთადერთ გამოსავლად სამშობლოში დაბრუნება ესახებოდათ. ისინი მასიურად მიდიოდნენ კონსტანტინეპოლის რუსეთის დიპლომატიურ მისიაში და სამშობლოში დასაბრუნებელ ვიზებს ითხოვდნენ [1, 68].

ოსმალეთში წასულ კავკასიელთა შესაძლო დაბრუნებას რუსეთის ხელისუფლების უმაღლეს ეშელონებში შეშფოთება მოჰყვა. იყო რამდენიმე საკითხი, რომელთა გამწვავებაც მოსალოდნელი იყო კავკასიელთა დაბრუნების შემდეგ. რუსეთის ხელისუფლების ოფიციალური წარმომადგენლების მიწერ-მოწერიდან აშკარა ხდება, რომ კავკასიის რუსულ ადმინისტრაციას ქვეყანაში პოლიტიკური და ეკონომიკური გართულებების ემინოდა.

მუჰაჯირთა უკან დაბრუნების შემდეგ ის პოლიტიკური გართულება, რომელსაც რუსეთის ხელისუფლების უმაღლეს ეშელონებში ვარაუდობდნენ, კავკასიის ომის განუსაზღვრელი დროით გაგრძელებასა და არაპროგნოზირებადი შედეგებით დამთავრებაში მდგომარეობდა:

რუსეთის სახელისუფლებო წრეებში შემუშავებული და რუსეთის იმპერატორის მიერ მოწონებული პროექტების მიხედვით, კავკასიელთა ოსმალეთში მასიური გადასახლება და მათ მიწებზე კაზაკთა დასახლება იყო კავკასიის ომის უსწრაფესი და საბოლოო დამთავრების ძირითადი საშუალება [1, 66]. ამ მიზნის მისაღწევად

რუსეთი ძალ-ღონეს არ იშურებდა და უამრავ მატერიალურ რესურსს ხარჯავდა, რის გამოც, ბუნებრივია, რომ რუსეთის ხელისუფლებას არავითარი სურვილი არ ჰქონდა კავკასიელები უკან დაებრუნებინა. მითუმეტეს, რომ 1860-1861 წლებში ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში ომი ისევ მიმდინარეობდა და მთიელები მედგარ წინააღმდეგობას უწევდნენ მტერს.

გარდა ამისა, შესაძლებელი იყო, რომ ქვეყანაში მუჰაჯირებთან ერთად ოსმალეთის აგენტებსაც შემოეღწიათ (კავკასიელი მუჰაჯირების სახით, რომლებიც პორტას ხელისუფლებისგან მიცემულ სამოქმედო გეგმას და მატერიალურ რესურსებს ჩამოიტანდნენ კავკასიაში). რუსეთის სახელისუფლებო წრეებში ვარაუდობდნენ, რომ ისინი ადგილობრივ მოსახლეობაში მაჰმადიანურ ფანატიზმსა და ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას გააღვივებდნენ, რაც მთიელების წინააღმდეგობას გააძლიერებდა;

მესამე მიზეზი (პოლიტიკური) იმ საშიშროებაში მდგომარეობდა, რაც მუჰაჯირობის პროცესის შეწყვეტაში თუ არა, მისი მასშტაბების შემცირებაში მდგომარეობდა. ოსმალეთიდან უკან დაბრუნებული კავკასიელების მიერ ჩამოტანილი არც თუ სახარბიელო ამბები ოსმალეთში გადასახლებულ კავკასიელთა უმძიმესი მდგომარეობის შესახებ, რა თქმა უნდა, თანამემამულეებს გადასახლების საწინააღმდეგოდ განაწყობდა და მათ ბრძოლას უფრო შეუპოვარს გახდიდა; თუ აქამდე მათ ნაწილს ოსმალეთის იმედი ჰქონდა და უზრუნველი ცხოვრების მოლოდინში შედარებით ადვილად იღებდა მშობლიური კერის მიტოვების გადაწყვეტილებას, მას შემდეგ, რაც მათთვის ცხადი გახდებოდა, რომ წასასვლელი არსად ჰქონდათ, სისხლის უკანასკნელ წვეთამდე იბრძოლებდნენ და არ მიატოვებდნენ საკუთარ ქვეყანას. ეს კი, რუსეთის სახელისუფლებო წრეების აზრით, გამოიწვევდა იმას, რომ კავკასიის ომი გაჭიანურდებოდა და მისი შედეგები არაპროგნოზირებადი გახდებოდა.

რუსეთის ხელისუფლების აზრით, მუჰაჯირების უკან დაბრუნება საკმაოდ მძიმედ აისახებოდა რუსეთის მიერ კავკასიის კოლონიზაციაზე და ამ მხარის ეკონომიკურ ცხოვრებაზეც. კავკასიელთა უმეტესობა, მართალია, ერთწლიანი სამუშაულებო ბილეთით გაემგზავრა კავკასიიდან (მექაში წმინდა ადგილების მოლოცვის საბაბით), რაც ერთი წლის შემდეგ მათ უკან დაბრუნებას გულისხმობდა, მაგრამ სინამდვილეში მათ სამშობლოდან სამუდამოდ წასვლა და ოსმალეთის ქვეშევრდომებად გახდომა სურდათ. ამის გამო ისინი წასვლის წინ სახლებს, საქონელს, სარჩო-საბადებელს ჰყიდდნენ. მუჰაჯირები მთელ თავიანთ ფულსა და ქონებას გზაში და ოსმალეთში ხარჯავდნენ, რის გამოც სამშობლოში გაღატაკებულები ჩამოდიოდნენ. მათი დაბინავება და მატერიალური უზრუნველყოფა ადვილი არ იყო. გასხვისებული იყო მათი მიწებიც.

რუსეთის ხელისუფლება შიშობდა, რომ სარჩო-საბადებლის გარეშე დარჩენილი კავკასიელები იძულებულნი გახდებოდნენ ძარცვარბევა დაეწყოთ, რაც მხარის კრიმინალურ მდგომარეობაზე უარყოფითად აისახებოდა [1, 75].

ყოველივე ზემოთ ჩამოთვლილის გამო, მუჰაჯირთა სამშობლოში დაბრუნების შედეგად პოლიტიკური და ეკონომიკური ვითარების თავიდან აცილების გამო, რუსეთის სახელისუფლებო წრეების უმაღლეს ემელონებში ჯერ კერძო, საიდუმლო მიმონერა დაიწყო, შემდგომ კი აღნიშნულ საკითხზე მსჯელობამ ოფიციალურ სტრუქტურებში: სამინისტროებსა და კომიტეტებში გადაინაცვლა.

აღნიშნულ საკითხზე ჩვენთვის ცნობილი პირველი ოფიციალური წერილი — გრიფით „საიდუმლო“ — კავკასიის ხაზის მარჯვენა ფრთის მეთაურ გენ.-ლეიტ. გ. ფილიპსონს ეკუთვნის. წერილი 1860 წლის 7 ივლისითაა დათარიღებული და კავკასიის არმიის მთავარი შტაბის უფროსის გენ. ადიუტანტ მილიუტინის მისამართითაა გაგზავნილი. ფილიპსონი წერდა: მთიელები ოსმალეთში გამგზავრებისას იღებენ ერთწლიან სამეგობრო ბილეთებს, რომლითაც მგზავრობენ, პასპორტს კი არსად აჩვენებენ. ოსმალეთში ჩასულები ყოველგვარი წერილობითი საბუთის გარეშე იღებენ ოსმალეთის სულთნის ქვეშევრდომობას და ითხოვენ მინას დასასახლებლად. ხშირ შემთხვევაში, ისინი ხარჯავენ როგორც საკუთარ, ისე ოსმალეთის ხელისუფლების მიერ გამოყოფილ ფულს, ვარდებიან გამოუვალ მდგომარეობაში, ხდებიან დანაშაულის თანამონაწილენი და ჩუმად ბრუნდებიან სამშობლოში ძველი პასპორტით, რომელიც არსად აქვთ წარდგენილი. კაპ. ფრანკინთან საუბარში გავარკვიე, რომ მრავალი მთიელი, რომელმაც ოსმალეთის ქვეშევრდომობა მიიღო, ჩვენი მისიისგან სამშობლოში დასაბრუნებლად ნებართვას ითხოვს, თუმცა მისია მათ ამ თხოვნაზე ყოველთვის უარყოფით პასუხს აძლევს [1, 515]. „если не положить положительной преграды к обратному переселению горцев из Турций, то здешний край наполнится негодьями, которые тем больше будут вредны, что здесь у них нет ни имущества, ни родства, а все, что отсюда вывезли, они уже промотали“ [1, 515]. შემდგომ ფილიპსონი საიდუმლო წერილში ეხებოდა იმ ღონისძიებებს, რომლებიც, მისი აზრით, კავკასიელთა სამშობლოში დაბრუნების შემდეგ წარმოშობილ სირთულეებს აარიდებდა რუსეთის ხელისუფლებას. ესენი იყო:

1) ეთხოვათ რუსეთის მისიისთვის კონსტანტინეპოლში, კავკასიის არმიის მთავარსარდლის წინასწარი თანხმობის გარეშე,

კავკასიის მთიელებზე არ გაეცათ უკან დასაბრუნებელი ბილეთები;

2) ოსმალეთიდან დაბრუნებული ის მთიელები, რომლებსაც ექნებოდათ ოსმალეთის პასპორტი და ოსმალეთის ქვეშევრდომის წოდება, გაესამართლებინათ სისხლის სამართლის საველე სასამართლოზე ისე, როგორც განსაზღვრული იყო რუსეთის კანონებით, რუსეთის მოქალაქის მიერ სხვა ქვეყნის ქვეშევრდომობის თვითნებურად მიღების შესახებ;

3) ის მთიელები, რომლებიც ოსმალეთიდან დაბრუნდებოდნენ საკუთარი რუსული საზღვარგარეთული პასპორტებით, რომლებიც არსად არ იქნებოდა წარდგენილი, გადასცემოდნენ სასამართლოს და თუკი დადგინდებოდა, რომ მათ მიღებული ჰქონდათ ოსმალეთის ქვეშევრდომობა და იქიდან მალულად იყვნენ დაბრუნებულნი, ისევე დასჯილიყვნენ, როგორც მე-2-ე პუნქტში დასახელებული პირები;

4) მთიელებს, რომლებიც ოსმალეთიდან დაბრუნდებოდნენ მონესრიგებული დოკუმენტებით და შესაბამისად არ ექნებოდათ დაკარგული რუსეთის ქვეშევრდომობა, კავკასიაში დასახლების უფლება ჰქონოდათ მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ექნებოდათ სახლ-კარი და ქონება; თუ აღმოჩნდებოდა, რომ მათ სამშობლო ოსმალეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის განზრახვით დატოვეს (თუმცა არ შევიდნენ — ავტორის შენიშვნა) და მთელი ავლა-დიდებაც გაყიდეს, მათ ისე უნდა მოქცეოდნენ, როგორც სახელმწიფოს მოღალატეებს. ფილიპსონის მოსაზრებით, მათი სასჯელი არ უნდა შეცვლილიყო არავითარი ჯარიმის გადახდით. რუსეთის ხელისუფლებას კი მათთვის მხოლოდ იმის უფლება უნდა მიეცა, რომ მათ კავკასიისგან მოშორებით, რუსეთის რომელიმე შიდა გუბერნიაში აერჩიათ დასახლების ადგილი [1, 516].

1860 წლის 19 ივლისს მილიუტინი ყუბანის ჯარების უფროსის ფილიპსონისადმი მიწერილ საპასუხო წერილში შემდეგს სწერდა:

„Еще по первым известиям о желаний большей части горцев, переселившихся в Турцию, возвратиться на Кавказ, г. главнокомандующий (აღ. ბარიატინსკი) признал необходимым принять всевозможныя меры для воспрепятствования их намерению. Возбужденная по этому предмету переписка с посланником нашим в Константинополе не привела, однако, к удовлетворительному решению этого вопроса, и потому г. главнокомандующий изволил командировать в Константинополь д. с. с. Лелли для личных объяснений съ кн. Лобановымъ-Ростовскимъ и для составления вместе съ нимъ предположения о принятии означенныхъ меръ“ [1, 516].

მილიუტინი წერდა ფილიპსონს, რომ ამ უკანასკნელის მიერ შეთავაზებული ღონისძიებებიდან მხოლოდ პირველი პუნქტი იყო მისაღები და ის მოქმედებდა კიდევ.

„Что-же касатся до прочихъ, то, по изъявленному нашимъ правительствомъ согласию, сообщенному и Порте, на переселение горцевъ в Турцію и на вступление в ея подданство, мы уже не имеемъ права обвинять ихъ в измене и, не нарушая междунаподныхъ правъ, не можемъ судить и наказывать по нашимъ законамъ иначе, какъ за уголовныя преступления, сделанныя нашихъ пределахъ. Основываясь на последнемъ праве, мы можемъ подвергать тюремному заключению, на равне тайно-промышленниками, техъ только горцевъ, которые будутъ возвращатся на Кавказъ на контрабандныхъ судахъ; прибывшихъ-же къ открытымъ нами для иностранныхъ судовъ портамъ можно высылать обратно в Турцію, но нетъ законной причины подвергать ихъ какому-либо наказанию [1, 516].

მილიუტინის აზრით, აღნიშნული საკითხი დაკვირვებით და ყურადღებით შესწავლას მოითხოვდა. საჭირო იყო ლობანოვიჩ-როსტოვსკის მოსაზრებებს დალოდებოდნენ და შემდგომ მიეღოთ გადაწყვეტილებები, თუ როგორ მოქცეოდნენ სამშობლოში დაბრუნებულ მუჰაჯირებს.

სამშობლოში მუჰაჯირების დაბრუნებაზე კავკასიის მთავარ-მართველის უწყებაშიც ბევრს მსჯელობდნენ. ამ საკითხს უარყოფითად შეხვდა კავკასიის მთავარმმართველი ალ. ბარიატინსკი. კავკასიის მთავარმართველის მთავარი სამმართველოს, გუბერნიებისა და ამიერკავკასიის მხარის ცალკეული ნაწილების უფროსების 1861 წლის 20 თებერვლის ცირკულარში წერია:

„ამ ბოლო დროს . . . თურქეთის მხარეს გადასული მთიელეები, რომლებსაც იმედები გაუცრუვდათ, ყველანაირად ცდილობენ სამშობლოში დაბრუნებას.

გენ. ფელდმარშალმა (იგულისხმება ალ. ბარიატინსკი - ავტორის შენიშვნა), როგორც კი შეიტყო მაჰმადიანების ამ განზრახვის შესახებ, მიიჩნია, რომ მიღებული ყოფილიყო ყველა ზომა, რომ მათ აღნიშნული სურვილი სისრულეში ვერ მოეყვანათ [1, 68]. კონსტანტინეპოლში რუსეთის მისიას გაეგზავნა მითითება — არ მიეცა თურქეთის ქვეშევრდომობაში გადასული კავკასიელებისთვის უკან დასაბრუნებელი პასპორტები, რათა ისინი კვლავ რუსეთის ქვეშევრდომები არ გამხდარიყვნენ“ [1, 68].

კავკასიის მთავარმმართველმა ალექსანდრე ივანეს ძე ბარიატინსკიმ ბრძანება გასცა, რომ „დაეპატიმრათ ის ჩრდილოკავკასიელები, რომლებიც, აკრძალვის მიუხედავად, კავკასიაში დაბრუნებას მაინც მოახერხებდნენ და თუ აღმოჩნდებოდა: 1) რომ ისი-

ნი დამორჩილებული მთის საზოგადოებებიდან იყვნენ, დაუყოვნებლივ, სამუდამოდ გადაესახლებინათ რუსეთის შიდა გუბერნიებში; 2) თუკი ისინი იქნებოდნენ რუსეთის მიმართ მტრულად განწყობილი მთის საზოგადოებებიდან, მაშინ დაეკავებინათ სამი თვის განმავლობაში და ეცადათ, რომ მთაში მყოფ რუს ტყვეებზე გაეცვალად; აღნიშნული სამთვიანი ვადის გასვლის შემდეგ, თუ გაცვლა არ შედგებოდა, ისინი გაეგზავათ ციმბირში მუდმივ საცხოვრებლად და ორივე შემთხვევაში დადგენილი ადმინისტრაციული წესების მიხედვით ემოქმედათ. რაც შეეხება სამშობლოში დაბრუნებულ იმ კავკასიელებს, რომლებიც სხვადასხვა მიზეზით იყვნენ თურქეთში წასულნი, ვადაგასული პასპორტები ჰქონდათ და არ აღმოაჩნდებოდათ კონსულის მოწმობა ვადის გასვლისთვის საპატიო მიზეზის არსებობის შესახებ, ან პასპორტის ვადის გაგრძელებაზე, ისინი უნდა დაეპატიმრებინათ და რუსეთის შიდა გუბერნიებში გადაესახლებინათ. ბარიატინსკის ბრძანებით, ეს წესები უნდა გავრცელებულიყო თურქეთში გადასახლებულ ამიერკავკასიელ მუსულმანებზეც“ [1, 68].

მუჰაჯირთა უკან დაბრუნების პროცესმა იმდენად დიდი მასშტაბები მიიღო, რომ 1861 წლის 11-დან 25 ივლისამდე მინისტრთა კომიტეტში გაიმართა სხდომები ამ მოვლენის გამო ქვეყანაში შექმნილი პრობლემების მოსაგვარებლად და სახელმწიფოებრივი კურსის დასასახად. კომიტეტში ორი საკითხის გარშემო გაიმართა მსჯელობა: 1) კავკასიელ მუჰაჯირებზე, რომლებიც ოსმალეთიდან სამშობლოში ბრუნდებოდნენ; 2) სახელმწიფო ქონების განმკარგავი სამინისტროს დამოკიდებულებაზე ამ საკითხისადმი.

სხდომაზე აღნიშნული იყო, რომ ბოლო ხუთი წლის მანძილზე რუსეთის კავკასიურ ადმინისტრაციას მრავალი კავკასიელი აკითხავდა საზღვარგარეთის პასპორტისთვის, რომელიც მათ მექაში წმინდა ადგილების მოსალოცად წასასვლელად სჭირდებოდათ. ამ მიზნით დაახლოვებით ასი ათასი კავკასიელი წავიდა სამშობლოდან. იმის გამო, რომ სამშობლოდან მიემგზავრებოდნენ არა ცალკეული ადამიანები, არამედ მთელი ოჯახები ნათესავეებითა და შინამოსამსახურეებით, რომლებიც მთელ უძრავ-მოძრავ ქონებას ჰყიდდნენ ან თან მიჰქონდათ, რუსეთის ხელისუფლებას ეჭვი არ ეპარებოდა, რომ ისინი სამუდამოდ მიდიოდნენ კავკასიიდან. ვერ ნახეს რა ოსმალეთში ის სარგებელი, რასაც ელოდნენ, ისინი დიდი რაოდენობით ცდილობენ სამშობლოში დაბრუნებას [1, 75]. მათი კუთვნილი მიწები უკვე სხვა დანიშნულებით იყო გამოყენებული. გარდა ამისა, იმის გამო, რომ უზინაო, მგზავრობისას მთელი ქონება დაკარგული და მთლად გაჩანაგებული მრავალრიცხოვანი კავკასიელების დაბრუნება საშიში იქნებოდა კავკასიის რეგიონისთვის, კავკასიის ხელისუფლებას მიაჩნდა, რომ ოსმალეთიდან

ზღვით დაბრუნებულები არავითარ შემთხვევაში არ უნდა შემოემავათ კავკასიის პორტებში და ისინი გემებით დასასახლებლად პირდაპირ უნდა გადაეყვანათ დონის არმიის კუთვნილ ტერიტორიაზე ან წაეყვანათ კავკასიისგან მოშორებულ ადგილებზე, ხოლო სახმელეთო გზით გადმოსულები კი, გაეგზავნათ ბაქოში, იქიდან კი კასპიის ზღვით — ასტრახანში [1, 75].

კომიტეტმა იმსჯელა კავკასიის ხელისუფლების მიერ შეთავაზებული ღონისძიებების შესახებ და დაასკვნა, რომ მას არ შეეძლო ყურადღება არ მიექცია იმ გარემოებისთვის, რომ კავკასიელები ოსმალეთიდან უკან დაბრუნდებოდნენ რუსული და საზღვარგარეთული კერძო გემების სამუშალებით, რომლებსაც მგზავრობის საკუთარი განრიგი და კონკრეტული რეისები ჰქონდათ შესასრულებელი, რის გამო ვერ უზრძანებდნენ გემების მფლობელებს, მუჰაჯირები კავკასიის პორტების გვერდის ავლით პირდაპირ დონზე წაეყვანათ. ხოლო რაც შეეხებოდა დონის არმიის მიწებზე მუჰაჯირთა დასახლებას, ეს, გენ. ადიუტანტ მილიუტინის გამოსმაურების მიხედვით, სრულიად შეუძლებელი იყო. უარყოფითი დამოკიდებულება ამ საკითხისადმი გამოწვეული იყო არა იმდენად მიწების სიმცირით, რამდენადაც იმით, რომ აღნიშნულ მიწებზე გადმოსახლებულების დასახლება მიიჩნეოდა ადგილობრივების უფლებების დარღვევად [1, 75].

კავკასიის კომიტეტმა განიხილა, აგრეთვე, საკითხი კავკასიელების რუსეთის შიდა გუბერნიებში დასახლების შესახებ და დაასკვნა, რომ გარდა საკმაო რაოდენობის სახსრებისა, რასაც ეს ღონისძიება მოითხოვდა, ყველაზე მძიმე კავკასიელების რუსეთის შიდა გუბერნიებში გადასახლებისას ის იყო, რომ აღნიშნული ადგილები არ შეესაბამებოდა არც კლიმატითა და არც ცხოვრების წესით კავკასიელთა საცხოვრებელ გარემოს, რის გამოც მათი იქ დასახლება გამოიწვევდა მათ გარდუვალ სიკვდილს. ეს უკანასკნელი მოსაზრება დაადასტურა რუსეთის ქონების მართვის მინისტრმა, რომელმაც აღნიშნული მოსაზრების შესამაგრებლად ნატუხაელების სამარის ოლქში გადასახლებისას წარმოშობილი სირთულეები მოიყვანა [1, 75].

მინისტრთა კომიტეტი ხანგრძლივი მსჯელობის შემდგომ მივიდა იმ დასკვნამდე, რომ, მის ხელში არსებული მონაცემების მიხედვით, ოსმალეთიდან სამშობლოში დაბრუნებული კავკასიელების დასახლება იმჟამად შესაძლებელი იქნებოდა მხოლოდ ორენბურგისა და ურალის კაზაკთა არმიის კუთვნილ მიწებზე.

კომიტეტის წევრთა, უმეტესობის აზრით, შექმნილი მდგომარეობიდან საუკეთესო გამოსავალი ოსმალეთის იმპერიიდან კავკასიელთა უკან დაბრუნების პროცესის შეჩერება იყო [1, 75].

კომიტეტმა, მიიღო რა ყოველივე ზემოთ აღნიშნული მხედველობაში, გაითვალისწინა ის გარემოებაც, რომ კავკასიელთა მთელი ოჯახებით, ნათესავებითა და შინამოსამსახურეებით ოსმალეთში წასვლა, ასევე, გამგზავრების წინ მათ მიერ მთელი ქონების გაყიდვა შეადგენდა უეჭველ მტკიცებულებას იმისას, რომ მათ კავკასიიდან სამუდამო გადასახლება სურდათ, დაადგინა:

1) მიენერა ოსმალეთში რუსეთის დიპლომატიური აგენტებისა და კონსულებისთვის შემდეგი:

ა) კავკასიაში დაბრუნება ეკრძალებოდა კავკასიური წარმოშობის ყველა პირს, რომელთა შესახებაც ცნობილი გახდებოდა, რომ ისინი უკვე შესულნი იყვნენ ოსმალეთის სულთნის ქვეშევრდომობაში, ასევე მათ, ვისაც ვადაგასული პასპორტები ჰქონდათ, ანდა მათ, ვისაც არ ჰქონდათ დამოუკიდებელი პასპორტები თავიანთ, ოჯახის წევრებისა თუ ახლობლების სახელზე და მხოლოდ ჰქონდათ ბილეთები, რომლებიც გაცემული იყო რამდენიმე ოჯახზე თუ პირზე.

ბ) მათ, ვისაც ჰქონდათ ვადაგაუსვლელი პასპორტები ცალკეულ პირებზე ან ოჯახის უახლოეს წევრებზე და მათი ოსმალეთის ქვეშევრდომობაში შესვლის შესახებ რუსეთის მისიას არ მოეპოვებოდა რაიმე სახის დამამტკიცებელი საბუთი, ჩამორთმეოდათ ჩვენება, ჰქონდათ თუ არა მათ კავკასიაში რაიმე სახის კარ-მიდამო ან ქონება; დადებითი პასუხის შემთხვევაში, მისცემოდათ „რუსეთში გამომგზავრების“ ნებართვა, ოღონდ წინასწარ აუცილებლად ყოფილიყვნენ გაფრთხილებულნი იმის შესახებ, რომ ტყუილი ჩვენების შემთხვევაში, ისინი დასახლებულნი იქნებოდნენ არა ძველ საცხოვრებელზე, არამედ იქ, სადაც რუსეთის ხელისუფლება საჭიროდ მიიჩნევდა.

გ) დაეჭვების შემთხვევაში, მათთვის ნებართვის მიცემა უნდა შეფერხებულიყო იქამდე, სანამ კავკასიის ხელისუფლება მათზე არ შეაგროვებდა ცნობებს და არ გაუგზავნიდა დადებით პასუხს რუსეთის მისიას კონსტანტინეპოლში, რომ ნებართვის მისაცემად ხელისშემშლელი გარემოებები არ არსებობდა.

2) იმისთვის, რომ კავკასიელებს ოსმალეთში რუსეთის დიპლომატიური აგენტებისა და კონსულებისთვის არ მიეცათ არასწორი ჩვენებები, აუცილებელი იყო რუსეთის ხელისუფლებას მატყუარების მიმართ სიმკაცრე გამოეჩინა. იმ შემთხვევაში თუ აღმოჩნდებოდა, რომ სამშობლოში ჩამოსულ და თავდაპირველად შავიზღვისპირეთში დასახლებულ კავკასიელებს, არ აღმოაჩნდებოდათ სახლ-კარი, მათ ორენბურგის გუბერნიაში გადაასახლებდნენ. გადასახლება მოხდებოდა სახელმწიფო ხაზინის ხარჯზე და ისინი გადავიდოდნენ ორენბურგის არმიის დამოუკიდებელი კორპუსის მე-

თაურის განკარგულებაში, რომელიც მათ ორენბურგისა და ურალის კაზაკთა ჯარის მიწებზე დასახლებას უზრუნველყოფდა.

3) იმ კავკასიელებს, რომლებსაც, რუსი კონსულების ნებართვით, ოსმალეთიდან სამშობლოში ჩამოსვლისას დახვედებოდათ სახლ-კარი, დაასახლებდნენ ძველ საცხოვრებელზე იმ პირობით, რომ მათი მხრიდან წინააღმდეგობის ან ძარცვის შემთხვევაში, მათ მიმართ მთელი სიმკაცრით იქნებოდა გატარებული კანონით გათვალისწინებული ყველა ზომა [1, 76].

ხელმწიფე იმპერატორმა კომიტეტის დადგენილება დაამტკიცა [1, 76].

1861 წლის ივლისის შუა რიცხვებში რუსეთის ხელისუფლებისთვის ცნობილი გახდა, რომ ადრე, სხვადასხვა დროს, ოსმალეთში გადასახლებული 8000-დან 10000-მდე ჩრდილოკავკასიელი ხმელეთის გზით, ამიერკავკასიის გავლით, სამშობლოში აპირებდა დაბრუნებას. კავკასიის არმიის მთავარსარდალმა ალ. ბარიატინსკიმ შემდეგი ბრძანება გასცა:

1) იმპერიის ტერიტორიაზე არ შემოეშვათ ისინი, ვისაც არ ექნებოდა კონსტანტინეპოლის რუსული საკონსულოს მიერ სათანადოდ ვიზირებული პასპორტი.

2) ხოლო ისინი, ვისი პასპორტებიც ვიზირებული იქნებოდა რუსი კონსულის მიერ, გადაეგზავნათ ბაქოში, რათა შემდგომ გამგზავრებინათ ასტრახანში [1, 76].

აღნიშნულმა ღონისძიებებმა შესაბამისი შედეგები მოიტანა. კავკასიის მარცხენა და მარჯვენა ფრთის არმიის მთავარსარდალი გენ. ევდოკიმოვი კავკასიის მთავარი შტაბის უფროს გენ.-ლ. კარცოვს 1862 წლის სექტემბერში წერდა, რომ სამშობლოში მუჰაჯირთა მხოლოდ მცირე ნაწილი — დაახლოებით ათასამდე კავკასიელი დაბრუნდა და ისინიც ჩაყენებულნი იყვნენ რა სხვა ვითარებაში (ვიდრე ოსმალეთში გადასახლებამდე; აქ პოლიტიკური, გეოგრაფიული და ეკონომიკური მდგომარეობა იგულისხმება — ავტორის შენიშვნა) არავითარ საშიშროებას აღარ წარმოადგენდნენ იმპერიისთვის [1, 1009-1010; 9, 199].

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. Акты Собранные Кавказской Археографической Коммисией, ред. Е. Вейденбаум, т. XII, Тифлис, 1904.
2. История народов Северного Кавказа (конец XIX _ 1917 г.), ред. А. Нарочницкий, Москва, 1988.
3. Ад. Берже, Выселение горцев съ Кавказа, «Русская старина», С-Петербург, т. XXXIII, 1882.

4. И. Кравцов, Кавказъ и его военачальники, С-Петербург, 1885.
5. Г. Дзидзария, Махаджирство и проблемы истории Абхазий XIX столетия, Сухуми, 1982.
6. ბ. ხორავა, აფხაზთა 1867 წლის მუჰაჯირობა, თბილისი, 2004.
7. მ. ტყავაშვილი, კავკასიის ომისა და მუჰაჯირობის ზოგიერთი საკითხი, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2007, 1.
8. მ. ტყავაშვილი, დაღესტნელთა მუჰაჯირობა XIX საუკუნის 60-იან წლებში, კრებულში: ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები, 2010, 2 (8).
9. მ. ტყავაშვილი, ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიელთა მიგრაცია თურქეთში და გრიგოლ ორბელიანი, კრებულში: ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები, ეძღვნება გელათის მონასტრის დაარსების 800 წლისთავს, 2008, VIII.

Mzia Tkavashvili

Doctor of History, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology, Researcher Scientist of the Department Modern and Contemporary History

Measures of Russia’s Government for Stopping of Muhajirs from Homecoming (1859-1961)

Summary

After conquest of the Eastern Caucasus by Russia (1859) as a result of purposeful policy of the Russian Government (which was aimed to total emptying of the Caucasus mountain regions from local population and settlement their “warrior” Cossack elements as one of the main measures for quick termination of the Caucasian war) they began mass resettlement of the Caucasian population to the Ottoman Empire, so called their “muhajiring”.

Because of high flow of migrants (according to one of the official sources within 1859-1861 one hundred thousand Northern Caucasians resettled to Ottoman Empire) which highly exceeded limit number (three thousand) determined during Russian-Ottoman diplomatic negotiations, the Ottoman authorities failed not only to arrange Muhajirs’ accommodation but could not even provide them with primary needs (food, water, medical

help, temporary shelters etc). The displaced people found themselves in the heaviest conditions and decided to return back to their lands. This appeared to be unacceptable for the Russian government.

Quite a number of measures were being planned at Russia's Committees of Ministers and the Caucasian Administration for stopping the Muhajirs homecoming. According to measures collaborated by the Russian Government, those Muhajirs who would try to leave Ottoman Empire for returning back to their homeland were under risk of arrest and settlement to internal provinces of Russia. This was the reason that within 1859-1861, in spite of great desire, very little number of Muhajirs managed to leave Ottoman Empire for their homes.

The result of the above-mentioned policy of Russia's Government was disastrous. Waiting for boats, hardship on their ways and difficulties after arriving to the Ottoman Empire caused mass perish of the Muhajirs, which equaled to the Northern Caucasians' genocide.

We believe that the heaviest situation caused by great flow of migrants to the Ottoman Empire should be assessed as migratory, demographic and economic diversion against the Ottoman Empire from the part of Russia's government.

ედიშერ გვენეტაძე

*საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი*

**ნოვოჩარკასკის ტრაგედია—საბჭოთა
ხელისუფლების დასასრულის დასაწყისი**

მას შემდეგ, რაც 1953 წელს საბჭოთა კავშირის შემქმნელი ი. ბ. სტალინი გარდაიცვალა, კრემლის ლაბირინთებში დაიწყო ბრძოლა ხელისუფლებისათვის, რომელიც ყველასათვის მოულოდნელად ნ. ს. ხრუშჩოვის გუნდის გამარჯვებით დასრულდა. ეს კანონზომიერი შედეგი იყო იმ სისტემისათვის, ვინაიდან იგი იყო ერთი კაცის შემოქმედების ნაყოფი და მის პიროვნებაზე ანყობილი. სტალინმა იმდროინდელ მსოფლიოში არსებულ კონკრეტულ ისტორიულ სიტუაციას შესანიშნავად აულო ალლო და შექმნა რუსი ხალხისათვის ისეთი ქმედითი და მოქნილი სისტემა, რომელმაც მისცა მას საშუალება გაემარჯვებინა მეორე მსოფლიო ომში. ამ სისტემის მეშვეობითაც მან სულ მცირე დედამიწის ერთ მეექვსედ ნაწილზე განავრცო აბსოლუტური ძალაუფლება. ასეთი რამ მანამდე არსებულ კაცობრიობის ისტორიას არ ახსოვდა.

საბჭოთა იმპერიის საძირკვლის ჩამყრელი და რუსული საბჭოთა სოციალიზმის განმახორციელებელი ი. ბ. სტალინი იმდენად დიდი მოაზროვნე და სახელმწიფო მოღვაწე იყო, რომ 50-იანი წლების დასაწყისისათვის მიხვდა, რომ საჭირო იყო მის მიერ შექმნილი სოციალურ-ეკონომიკური წყობის მოდერნიზება. ამას მეტყველებს მის მიერ დანერგილი ნაშრომი: “სოციალიზმის ეკონომიკური პრობლემები საბჭოთა კავშირში”, [1] საიდანაც ჩანს, რომ იგი აპირებდა ძირეული რეფორმების გატარებას. მაგრამ ამ ცვლილებებს ვფიქრობ თუ გაატარებდა მხოლოდ ის და არა სხვა ვინმე. ვინაიდან ის მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული სისტემა, რომელიც პირადად მისი შემოქმედება იყო, უკვე იწყებდა გადაქცევას კომუნისტურ-პარტიული ნომენკლატურის ბიუროკრატიული მმართველობის ქვეყნად. ამიტომ, კიდევ ერთხელ ვიმეორებ, მხოლოდ მას შეეძლო ძირეული რეფორმების გატარება და არცერთ შემთხვევაში სხვას. ვინაიდან მხოლოდ მან იცოდა მისი “პირმშოს” განკურნების საშუალებები, მაგრამ “დროში დაინვა”. იგი ამ დროისათვის

უკვე მოხუცდა და რეფორმების განხორციელებისათვის საამისო ფიზიკური ძალები არ გააჩნდა.

დღეს ამბობენ, რომ ის რეფორმები, რომელიც მ. ს. გორბაჩოვმა XXI საუკუნის 80-იანი წლების მეორე ნახევარში დაიწყო ლ. პ. ბერიას ჰქონდა ჩაფიქრებულიო. ისტორიამ დაადასტურა, რომ ბერია უსტალინოდ უბადრუკი აღმოჩნდა. კაცს, რომელსაც მსოფლიოში ყველაზე მეტად ორგანიზებული და ინფორმირებული სამხედრო-სადაზვერვო სისტემა ემორჩილებოდა (მით უმეტეს უზურპირებული ქონდა ძალოვანი სტრუქტურები, ვინაიდან ამ დროისათვის გაერთიანებული იყო შინაგან საქმეთა სამინისტრო და სახელმწიფო უშიშროების სამინისტრო), რალაც თვეები ვერ გაძლო ი. ბ. სტალინის გარეშე. რაც მთავარია იგი დამარცხდა ისეთ ვითომდაც უსახურ პოლიტიკურ ფიგურასთან, როგორიც იყო ნ. ს. ხრუშჩოვი. ეს კიდევ ერთხელ მეტყველებს იმაზე, რომ უსტალინოდ საბჭოთა სისტემას დიდხანს არსებობა არ შეეძლო. ვფიქრობ, ეს იყო ლოგიკური შედეგი იმ პროცესებისა, რომელიც II მსოფლიო ომის შემდეგ ისტორიულ-პოლიტიკურ არენაზე მიმდინარეობდა. სახელდობრ, დამთავრდა დიქტატურების და მბრძანებლურ-ადმინისტრაციული ეპოქების ხანა, რომელმაც სასიკვდილო საფრთხის წინაშე დააყენა უკვე მმართველ ფენად ჩამოყალიბებული კომუნისტური ნომენკლატურა და მათაც დაიწყეს თავგანწირული ბრძოლა გადარჩენისათვის.

ისმის კითხვა, რატომ მოხდა ყოველივე ეს? ჩემი აზრით, მოვლენათა ასეთი განვითარების მიზეზები თავად სისტემის პოლიტიკურ-ფსიქოლოგიურ ასპექტში უნდა ვეძებოთ. სახელდობრ, სტალინური საბჭოთა სისტემა ზედმინევნით მორგებული აღმოჩნდა რუსი ხალხის ბუნებას, რომელიც ფსიქოლოგიით და მენტალობით ყოველთვის შორს იდგა მმართველობის დემოკრატიული ფორმებისაგან, რომელიც მუდამ ითხოვდა და ითხოვს ქარიზმატულ ლიდერს. უფრო მეტიც, ბელადს. როგორც კი ასეთი ძლიერი პიროვნება, მმართველი ხელი მოცილდა ქვეყანას, სისტემამ იმ დღესვე დაიწყო კვდომის პროცესი. მაგრამ იმდენად მძლავრი აღმოჩნდა მისი საძირკველი, რომ მხოლოდ 38 წლის შემდეგ 1991 წელს პოვა აღსასრული. რისი შედეგიც გახდა საბჭოთა კავშირის ამ მანამდე მსოფლიოში არნახული სახელმწიფო კონგლომერატის სრული მორალურ-პოლიტიკურ-ეკონომიკური კოლაფსი.

დღეს ბევრგან ნაიკითხავთ, რომ ხრუშჩოვის მოსვლისთანავე დაიწყო ე. წ. „ოტტეპელი“, რომ საფუძველი ჩაეყარა ვითომდაც „დემოკრატიულ პროცესებს“ და ა. შ. მაგრამ ამ ავტორებს ავინყდებათ თუ ივინყებენ უნგრეთის, თბილისის, ნოვოჩერკასკის მოვლენებს, სადაც ხრუშჩოვის მეთაურობით საბჭოთა პარტიული ნომენკლატურა არნახული სისასტიკით გაუსწორდა ქუჩაში თავი-

სუფლებს, ეროვნული და სოციალური საკითხების გამო გამოსულ მშვიდობიან ხალხს.

ამ წერილში ჩვენ გვსურს გადმოვცეთ და ავხსნათ ნოვოჩერკასკში ორმოცდაათი წლის წინათ მომხდარი ტრაგედია, რომელმაც ნათლად აჩვენა არსებული სისტემის და მისი მსახურ-მომხმარებელი ერთპარტიული კომუნისტური ხელისუფლების მორალურ-პოლიტიკური სიდამპლე, გახრწნა და გათახსირება. (შეიძლება ეს ბოლო სიტყვა ძალიან მკაცრი იყოს, მაგრამ სხვანაირად შეუძლებელია შეაფასო იმ ხელისუფლების მოქმედება, რომელმაც მშვიდობიან მომიტინგეებს ტყვიები არაერთხელ დაუშინა და ამით ეცადა სისტემისა და საკუთარი მმართველობის გადარჩენას).

1960-იანი წლებისათვის საბჭოთა კავშირში უმძიმესი ეკონომიკური სიტუაცია შეიქმნა. მოსკოვმა პირველად დაიწყო უცხოეთში ხორბლის შესყიდვა. საბჭოთა პარტიულმა ნომენკლატურამ ვერ შეძლო და ვერც შეძლებდა ქვეყანაში აუცილებელი რეფორმების გატარებას, რის შედეგად დაიწყო ფასების ზრდა და ხელფასების კლება. ეს კი საბჭოთა მოქალაქეებისათვის ომისშემდგომ პერიოდში უჩვეულო მოვლენა და ამან დიდი მღელვარება გამოიწვია მოსახლეობაში.

ხელისუფლება არსებული ეკონომიკური მდგომარეობიდან გამომდინარე იძულებული გახდა 1962 წლის 1 იანვრიდან შეემცირებინა ხელფასები 30-35%-ით. 1 ივნისს რადიოთი გამოაცხადეს ფასების 35%-ით “დროებითი” მატება პირველადი მოხმარების პროდუქტებზე (ხორცზე, რძეზე და სხვა). ამან მთელი ქვეყანა შოკში ჩააგდო. იმდენად შეშინებული იყო საკავშირო ცკ-ი ხალხის შესაძლო რეაქციით, რომ სახელმწიფო უშიშროების კომიტეტი 1-4 ივნისს ყოველდღიურ ინფორმაციას აწვდიდა საკავშირო ცკ-ს ქვეყანაში შექმნილი მდგომარეობის შესახებ. საბჭოთა კავშირის დიდ ქალაქებში გაჩნდა პროკლამაციები მაგ: მოსკოვში—“დღეს მოუმატეს ფასები, რა გველის ხვალ”. დონეცკში—“ჩვენ მოგვატყუეს და გვატყუებენ. ვიბრძოლოთ სამართლიანობისათვის”. როგორც სუ-კი-ს წყაროები გვამცნობენ საბჭოთა კავშირში 1960-1962 წლებში გავრცელებული იქნა 34600 ანტისაბჭოთა ანონიმური დოკუმენტი, მათ შორის 23213 პროკლამაცია. [2, 273] უფრო მეტიც, უკმაყოფილო ხალხი როსტოვის ოლქში აქტიურ მოქმედებებზე გადავიდა.

1962 წლისათვის ქ. ნოვოჩერკასკი იყო როსტოვის ოლქის პატარა პროვინციული ქალაქი 145 ათასი მცხოვრებით.

1 ივნისს, 10 სთ-ზე ნოვოჩერკასკის ელმავალმშენებელი ქარხნის(რომელშიც დაახლოებით 12 ათასი კაცი მუშაობდა) ერთ-ერთ საამქროში შეიკრიბა 40-მდე მუშა, რომლებიც გამოთქვამდნენ უკმაყოფილებას ფასების მატების გამო. ეს ცნობილი გახდა ქარხნის დირექტორ კუროჩკინისათვის, რომელიც მივიდა და გაესაუბრა

მათ. მისი განმარტებები უშედეგო აღმოჩნდა. მალე უკმაყოფილო მუშების რაოდენობა ელვის სისწრაფით გაიზარდა. დირექტორმა კუროჩკინმა ხალხს უთხრა: თუ არ გყოფნით ფული ხორცისა და რძისათვის ეძებეთ-“Пирожки ливером”. ამ ფრაზამ გამოიწვია ისე-დაც უკმაყოფილო ხალხის გააფთრება. დირექტორი იძულებული გახდა გაქცეულიყო და თავი ქარხნის სამმართველოში თავისი კაბინეტისათვის შეეფარებინა.

11 საათისათვის აღშფოთებულთა რაოდენობამ მიაღწია 500 კაცს, რომლებიც შეიკრიბნენ ქარხნის სკვერში და მოითხოვდნენ დირექტორთან შეხვედრას. დაინერა ლოზუნგი: “ხორცი, რძე, ხელფასის მომატება” [2, 365]. ამ დროისათვის ქარხანაში უკვე იმყოფებოდნენ ოლქის შემფოთებული ქალაქკომის მდივნები, ქარხნის პარტკომი, სუკი-ს თანამშრომლები. მილიციასა და სუკ-ში გამოცხადდა განგაში, მაგრამ ხელისუფლებას იმ მომენტისათვის აქტიური მოქმედებებისათვის არ მიუმართავს.

მალე მომიტინგეებმა გადაინაცვლეს რკინისგზაზე და გააჩერეს სამგზავრო მატარებელი სარატოვი-როსტოვი. ლიანდაგზე დაიწყო სტიქიური მიტინგი. ვილაცამ ელმავალზე დაანერა: “ხრუმჩოვი ხორცზე”.

პარალელურად გაფიცულები შეიჭრნენ ქარხნის სამმართველოში და ჩამოაგდეს ხრუმჩოვის სურათი. ხალხი ამას სიხარულით შეხვდა. მასას მიაჩნდა, რომ ის იყო ყველაფერში დამნაშავე. აქედანაც ჩანს, რომ სისტემა ისევე ერთი კაცის პრინციპით იმართებოდა. ოღონდ ერთი, ადრინდელი მმართველისაგან განსხვავებით ის იყო უუნარო, სისტემის მმართველობისათვის გამოუსადეგარი, ეკონომიკის არმცოდნე, მაგრამ ამავე დროს პოლიტიკური ინტრიგების უბადლო დიდოსტატი, რისი ბუნებრივი მოთხოვნილებაც საბჭოთა სისტემას გააჩნდა. ხრუმჩოვის მიმართ ქვეყანაში წარმოიქმნა დიდი სიძულვილი, რაც მკაფიო მიმანიშნებელი იყო საბჭოთა სისტემის კრიზისზე.

მუშებს მიმართა ქალაქკომის პირველმა მდივანმა ბასოვმა. ხალხმა გარკვეულ მომენტში დაუნყო მას მოსმენა, მაგრამ მან გაფიცულებს სახარბიელო ვერაფერი უთხრა. მუშებთან დაბრუნებულ დირექტორს ქვები და სხვადასხვა ლითონის საგნები დაუშინეს. პარალელურად სუკ-მა დაუნყო აქციის აქტიურ მონაწილეებს სურათების გადაღება [3, 473]. პროცესები უსწრაფესად განვითარდა და ორი საათის განმავლობაში ქარხანა გაფიცულების ხელში აღმოჩნდა. ქალაქკომის მდივანი ბასოვი ჩაიკეტა ერთ-ერთ კაბინეტში. იგი ფაქტობრივად აღშფოთებული მუშების მძევალი გახდა.

მას შემდეგ, რაც ხრუმჩოვის მოახსენეს შექმნილი მდგომარეობის შესახებ, ქალაქში ჩამოვიდა საბჭოთა კავშირის უმაღლესი პარტიული და საბჭოთა ხელმძღვანელობა: კოზლოვი, კირილენკო,

პოლიანსკი, შელეპინი, მიქოიანი, ილიჩევი. სამნუხაროდ, ვერცერთმა მათგანმა ვერ შეძლო ხალხთან გასვლა და საუბარი. უფრო მეტიც მიქოიანმა ვერ გაბედა მომიტინგეებთან პირდაპირი შეხვედრა და ვერტმფრენიდან, რომელიც მოედნის თავზე ტრიალებდა მიმართა სიტყვით ხალხს. აი, როგორი შეუპოვარი და მამაცი იყო ანასტას ივანეს-ძე და მისი პარტიული ამხანაგები, რომელთა შესახებ ასე სიამაყით და მედიდურად მოგვითხრობს თავის ყალბ მონგონებში.[4]

მალე ხელისუფლება გადავიდა გადამწყვეტ მოქმედებებზე. ქალაქში გამოჩნდა შინაგან საქმეთა სამინისტროს ჯარები და სამხედრო ტექნიკა. სნაიპერები აიყვანეს იქვე ახლოს მდგომ სასტუმრო “დონის” სახურავზე და დაიწყო უიარაღო, მშვიდობიანი, ხაზს ვუსვამ, არა ანტისაბჭოთა ლოზუნგებით გამოსული მოსახლეობის ხოცვა-ჟლეტა. დალუპულები სწრაფად გაიტანეს მოედნიდან.

როდესაც სიტუაცია შედარებით ჩანყნარდა, გაიმართა მოსკოვიდან ჩამოსული პარტიული ბოსების თათბირი. სადაც დადგა საკითხი თუ სად დაესაფლავებინათ დალუპულები. გავიდა ა. ი. მიქოიანის წინადადება იმის შესახებ, რომ მიცვალებულები დაემარხათ საიდუმლოდ ქალაქიდან მოშორებით როსტოვის ოლქის სხვადასხვა სასაფლაოებზე და მართლაც ასე მოიქცნენ. ამ მოვლენის მთელი ტრაგია იმაში მდგომარეობდა, რომ ახლობლებმა და ნათესავებმა ათეული წლების განმავლობაში(თითქმის 30 წელი) არ იცოდნენ სად იყვნენ დასაფლავებული საბჭოთა ხელისუფლების მიერ დაცხრილული უდანაშაულო ადამიანები. ამის შემდეგ რადიოთი გამოვიდა და მოსახლეობას მიმართა ა. ი. მიქოიანმა.

3 ივნისს შემოიღეს კომენდატის საათი. ხრუშოვს მიანოდეს ინფორმაცია: “Нежелательные волнения продолжают иметь место в гор. Новочеркасске на электровозном заводе. Примерно к трём часам ночи после введения воинских частей толпу, насчитывающую к тому времени около четырёх тысяч человек, удалось вытеснить с территории завода и постепенно она рассеялась. Завод был взят под военную охрану, в городе установлен комендантский час, 22 зачинщика были задержаны”.[5] დაიწყო დაპატიმრებები. 105 კაცს თითქმის ყოველგვარი სასამართლოს გარეშე მიუსაჯეს 10 დან 15 წლამდე თავისუფლების აღკვეთა მკაცრი რეჟიმის კოლონიებში მოხდით. მათ გათავისუფლების შემდეგ სამი წლით აკრძალათ ნოვოჩერკასკსა და მიმდებარე ქალაქებში ცხოვრება. შვიდი კაცი დახვრიტეს. აი ხრუშოვის ნამდვილი “ოტეეპელი”. რომლის შინაარსიის გაგება “რატომლაც” ზოგიერთ მკვლევარს არ სურს.

ეს იყო ხრუშოვის, კომუნისტური პარტიული ნომენკლატურის და მთლიანად საბჭოთა ხელისუფლების ნამდვილი წრფელი

სახე. პარტიული ნომენკლატურა ყველაფერზე მიდიოდა ოღონდაც თავისი პრივილეგიები შეენარჩუნებია. ეს იყო ფაქტობრივად ხრუშჩოვის მმართველობის დასასრულის დასაწყისი. მოსახლეობა დარწმუნდა, რომ ის იდეალები, რომლითაც მას ტვინს უბურღავდნენ წლების მანძილზე ფუჭი და უტოპიური აღმოჩნდა.

ნოვოჩერკასკში 26 კაცი იქნა მოკლული და ორმოცზე მეტი დაჭრილი. ხელისუფლებას ქუჩებში სისხლის კვალი რომ დაეფარა ასფალტზე, ახალი ასფალტი გადააგეს.[3, 145] ნ. ს. ხრუშჩოვის პირადი ბრძანებით, ქალაქში ამუშავდა ხუთი რადიოლოკაციური დანადგარი, რათა ჩაეხშოთ უცხოეთის რადიოსადგურები და ადგილობრივ რადიომოყვარულებს არ გადაეცათ მათთვის ცნობები რა მოხდა სინამდვილეში.

ნოვოჩერკასკის ტრაგედიამ კიდევ ერთხელ (თბილისისა და უნგრეთის შემდეგ) აჩვენა საბჭოთა ხელისუფლების უსუსურობა და სისასტიკე საკუთარი მშვიდობიანი, სამართლიანი მოთხოვნებით გამოსული მოქალაქეების მიმართ. უნდა აღინიშნოს, რომ ეს არ იყო ბრძოლა საბჭოთა სისტემის წინააღმდეგ. გაფიცულები მოითხოვდნენ მხოლოდ და მხოლოდ საყოფაცხოვრებო და საარსებო პირობების გაუმჯობესებას და ყოველგვარი უბედურების სათავედ მიაჩნდათ არა სისტემა, არამედ ერთი ადამიანი ნ. ს. ხრუშჩოვი, რომელიც აკრიტიკებდა რა XX ყრილობაზე სტალინს და ამხელდა მისი პიროვნების კულტს, ამავე დროს გაუცნობიერებლად ჭრიდა იმ ტოტს, რომელზეც მთელი საბჭოთა სისტემა და თავად იჯდა. იგი მოქმედებდა პრინციპით სტალინურად, მაგრამ უსტალინოდ. ოღონდ ერთი განსხვავებით, არც მას და არც მის უჭკუო თანამოაზრეებს არ ესმოდათ, რომ მათი გაუაზრებელი ქმედებებით იმავე დრომოჭმულ სისტემას კიდევ უფრო მეტად ალპობდნენ და ხრწნიდნენ.

ამრიგად, ნოვოჩერკასკის ამბებმა ნათლად დაადასტურა 50-იანი წლების მეორე ნახევრიდან საბჭოთა კავშირში წარმოქმნილი იდეურ-ფსიქოლოგიური კრიზისის გაღრმავება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ი. სტალინი. სოციალიზმის ეკონომიკური პრობლემები საბჭოთა კავშირში, თბილისი, 1952.
2. В. А. Козлов. Неизвестный СССР. Противостояние народа и власти 1953—1985 гг. Москва: Олма-пресс, 2006.

3. Ю. Борисёнок. Расстрел рабочих в Новочеркасске, Энциклопедия для детей. История России и её ближайших соседей, Ч.3. XX век, Глав. ред. - М. Д. Аксёнова. — Москва: 1999.
4. А. И. Микоян. Так было. Москва, 1999.
5. <http://novocherkassk.net/wiki/1962/>

Edisher Gvenetadze

*Professor of the Georgian
Technical University*

NovoCherkaskis the beginning of the end of the Soviet tragedy

Summary

Article nashromsi essence of the Soviet system. Expressed the opinion that it was built on a man Stalin, the decomposition began immediately after his death.

Khrushchev criticized Stalin and his comrades were trying to chenartsunebas criticism of Stalin and the Stalinist methods, which caused the country's economic crisis which reflected novoCherkaskis tragedy in which the economic demands of the workers killed gapitsuli.

რამდენიმე ასაქტი რუსეთ-ჩინეთის თანამედროვე ურთიერთობებიდან

მრავალპოლარული მსოფლიოს ფორმირების გზაზე დიდ სახელმწიფოთა ურთიერთობებს განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება. თანამედროვე მსოფლიო სრულიად ახალი გამოწვევების წინაშე დგას, რომელიც გლობალიზებულ ეკონომიკას, საინფორმაციო და ადამიანური ცხოვრების უმნიშვნელოვანეს მოვლენებს მოიცავს. იზრდება ხალხთა და სახელმწიფოთა ურთიერთდამოკიდებულება. შეიძლება ითქვას, რომ დღეს არცერთ სახელმწიფოს რაოდენ ძლიერიც უნდა იყოს ის, არ შეუძლია თავი გაართვას ბევრ პრობლემას, რადგან მხოლოდ სახელმწიფოებრივ ჩარჩოებში მოქცეული საზოგადოებრივი ინსტიტუტები, მათ შორის ისეთიც, რომელიც ეხება საგარეო პოლიტიკას, ნაკლებეფექტურია. მიუხედავად ამისა, სახელმწიფო კვლავ რჩება საერთაშორისო ურთიერთობების უმთავრეს მონაწილედ. ამიტომ ძალზე მნიშვნელოვანია, რომ სახელმწიფოთა ურთიერთობებში წამყვანი იყოს მრავალპოლარული მსოფლიოს დამკვიდრების გზაზე პრიორიტეტების განსაზღვრა. ამ მხრივ ყურადღებას იპყრობს მსოფლიოს ისეთ მსხვილ სახელმწიფოთა ურთიერთობა, როგორცაა რუსეთი და ჩინეთი.

რუსეთ — ჩინეთის ურთიერთობებში არსებობდა და არსებობს როგორც თანამშრომლობის, ისე წინააღმდეგობრივი მომენტები. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ საბჭოთა კავშირსა და ჩინეთს შორის გაფორმდა მეგობრობისა და თანამშრომლობის ხელშეკრულება. მოსკოვში ვიზიტისას ჩინეთის კომუნისტური პარტიის ხელმძღვანელი მათ ძე დუნი სტალინს მუხლებზე დაჩოქილიც კი ეამბორა ხელზე. (ამ ცნობას გვანვდის კინორეჟისორი მიხეილ ჭიაურელი) შემდეგ კი ჩინეთის საბჭოთა კავშირში გაერთიანებაც შესთავაზა, რაზეც თავაზიანი უარი მიიღო. ეტყობა საბჭოთა ლიდერი გრძნობდა იმ დემოგრაფიულ საფრთხეს, რომელიც ჩინეთის მხრიდან იყო მოსალოდნელი.

სტალინის გადაცვალების შემდეგ ჰარმონიულმა ურთიერთობამ სულ სამი წელი გასტანა. 1956 წელს კომპარტიის XX ყრილობაზე ნიკიტა ხრუშჩოვმა დაგმო სტალინის პიროვნების კულტი, კრიტიკის ქარცეცხლში გაატარა გარდაცვლილი საბჭოთა ბელადი XX ს-ის 30-იან წლებში გატარებული რეპრესიებისათვის, მარქსიზმ-ლენინიზმის პრინციპებიდან გადახვევაში, საბჭოთა კავშირის დიდ სამამულო ომში დაშვებული შეცდომებისათვის. არადა სტალინი მსოფლიო კომუ-

ნისტრური სისტემის სიმბოლო იყო, რაც მის ავტორიტეტს ერთიორად ზრდიდა; და აი, მოულოდნელად ის დაგმეს. ხრუშჩოვს, რომ სტალინი დაეგმო და მისი სისტემა ცხედ მიეყოლებინა, ყველაფერი გასაგები იქნებოდა, მაგრამ კრემლის მაშინდელ პოლიტიკურ ხელმძღვანელობას სტალინური სისტემა სურდა სტალინის გარეშე, რაშიც იმალებოდა ველიკორუსული დიდმპყრობელური შოვინიზმის, (რაზეც თავის დროზე ლენინი საუბრობდა), ნიშნებიც. (სტალინი წარმოშობით ქართველი, რომელიც 31 წელი მართავდა საბჭოთა კავშირს, მიუღებელი იყო). ხრუშჩოვის ტრაგედია იმაშიც მდგომარეობდა, რომ მან ვერ ამოიციო სტალინის ჩანაფიქრი, რომელიც კომუნიზმის გამარჯვებას და მსოფლიოში პროლეტარული რევოლუციის გავრცელებას კი არ ითვალისწინებდა, არამედ ეს იყო რუსული ნაციონალური პროექტი, რომელსაც სტალინმა სოციალისტური იდეა მოარგო. საბჭოთა კავშირი იმ ფორმით, რა ფორმითაც არსებობდა ვერ გაძლებდა და ვერ გაძლო კიდეც. ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა კი დაადგა რეფორმების გზას, რომელმაც გამოცდას არათუ გაუძლო, არამედ დღესაც აგრძელებს ძლევა მოსილ წინსვლას. კომპარტიის XX ყრილობა კი არ იყო საბჭოთა კავშირის რეფორმების გზა, ეს იყო ერთი პიროვნების კრიტიკა, მისი გავლილი გზის უარყოფითი შეფასება, მისივე შექმნილი სისტემის ხელშეუხებლობით.

კომპარტიის XX ყრილობის პირდაპირი შედეგი იყო პოლონეთის მოვლენები, უნგრეთის სისხლიანი რევოლუცია, რომელიც იმ ეტაპზე დამარცხდა, სისხლიანი მოვლენები საქართველოში, და რაც მთავარია საბჭოთა კავშირმა „დაკარგა“ ჩინეთი. სტალინისაგან განსხვავებით მათ პატივს არ სცემდა ხრუშჩოვს, მიაჩნდა, რომ საბჭოთა რევიზიონისტებმა გაყიდეს სოციალიზმი. ამის პირდაპირი შედეგი კი ის იყო, რომ აშშ-ცნო ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკა და დაუბრუნა მას მულმივი წვერის სტატუსი გაეროში. ამგვარმა ვითარებამ საბჭოთა კავშირის დაშლამდე გასტანა. დღეს რუსეთსა და ჩინეთს კარგი ურთიერთობა აქვთ, თუმცა ხშირად საუბრობენ ახალ საფრთხეებზე, რუსეთის აღმოსავლეთით შექმნილ მძიმე დემოგრაფიულ სიტუაციაზე. ისმის რადიკალური აზრიც, რომ ციმბირის უკიდურეს სივრცეებს ჩინური ტალღა აითვისებს და ა.შ. [2, 114]. ამგვარ საფრთხეებს ვლადიმერ პუტინმა პრეზიდენტად არჩევამდე ცოტა ხნით ადრე ასე უპასუხა: „თანამედროვე მსოფლიოში, რაოდენ მიმზიდველიც უნდა იყოს აღმოსავლეთ ციმბირისა და შორეული აღმოსავლეთის მინერალური რესურსები მთავარი ბრძოლა მისთვის მაინც არ მიმდინარეობს. მთავარი ბრძოლა მიდის მსოფლიო ლიდერობისათვის და ჩვენ ამ საკითხზე ჩინეთთან დავას არ ვაპირებთ. ჩინეთს აქ სხვა კონკურენტები ჰყავს. დაე მათ ერთმანეთთან არკვიონ ურთიერთობა. ჩვენთვის ჩინეთი პარტნიორია, საიმედო პარტნიორი. ჩვენ ვხედავთ ჩინეთის ხელმძღვანელობისა და ჩინელი ხალხის მზადყოფნას ააგოს ჩვენ-

თან მეგობრული, კეთილმეზობლური ურთიერთობა და ეძებოს კომპრომისი შედარებით რთულ საკითხებთან დაკავშირებით. ჩვენ ვხედავთ ამ მზადყოფნას და ჩვენის მხრივ ასევე ვმოქმედებთ, და როგორც წესი შეხების წერტილებს ვპოულობთ. დარწმუნებული ვართ ვიპოვით მას მომავალშიც“. [1, 5].

რუსეთის პრეზიდენტის ამგვარ პოზიციაში ჩანს არა მხოლოდ დიპლომატია, არამედ ესაა ტაქტიკა ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან მიმართებით. როგორც ჩანს, პუტინი გრძნობს, რომ რუსეთი ჩინეთს უახლოეს მომავალში ეკონომიკის განვითარებაში ვერ აპყვება და ამ შეჯიბრს დასავლეთსა და, პირველ ყოვლის აშშ-ს უთმობს, იმედოვნებს, რომ ამ შეჯიბრში მოგებულნი თავად დარჩება, ან რომელიმე მხარეს მაინც დასჭირდება რუსეთთან მჭიდრო თანამშრომლობა, ამგვარ თანამშრომლობას კი თავისი ფასი ექნება. ამგვარია რუსეთის პოლიტიკური გათვლა. ვფიქრობთ ამგვარ გათვლებს რეალური საფუძველი მართლაც აქვს.

ბოლო სამოცი წლის განმავლობაში ჩინეთის აღმავლობა და აღორძინება კაცობრიობის ისტორიაში, მართლაც უნიკალურია. არცერთ სხვა ქვეყანას ასე მცირე დროის მანძილზე ასეთი რამ არ გაუკეთებია. დღეს ჩინეთის ეკონომიკა მეორე ადგილზეა მსოფლიოში ერთიანი შიდა პროდუქციის წარმოებით და 5 ტრილიონი დოლარით. ამ მაჩვენებლით ჩინეთმა გაუსწრო იაპონიას, ხოლო 2030 წლამდე გეგმავს დაენიოს ამერიკის შეერთებულ შტატებს. [6, 27].

ჩინეთს დიდი სახელმწიფოს ყველა ატრიბუტი აქვს: ძლიერი ეკონომიკა, ოქროს დიდი სავალუტო-სარეზერვო მარაგი, უცხოური ინვესტიციებისათვის ხელსაყრელი გარემო, ბირთვული იარაღი, ვეტოს უფლება გაეროს უშიშროების საბჭოში, ძლიერი მრავალრიცხოვანი არმია ტრადიციული სტაბილური პოლიტიკური ხელმძღვანელობა. ასეთი პოტენციალის სახელმწიფოს, ცხადია, საკუთარი გრძელვადიანი გეგმები აქვს. ჩინეთისათვის უდიდესი გამოწვევა იქნება არა მარტო მისი ბაზარი და წარმოება საკუთარ ტერიტორიაზე, არამედ მისი სწრაფი ზრდა მსოფლიო ბაზარზე. დღეს ჩინურ პროდუქციას ვხვდებით მსოფლიოს თითქმის ყველა კუთხეში, თანაც ყველგან საუბრობენ „იაფ ჩინურ საქონელზე“, ამავე დროს მათ ისე გონივრულად აქვთ განაწილებული ბაზარი, რომ მოთხოვნილება მათ საქონელზე იზრდება კიდევც. მსოფლიო ეკონომიკური კრიზისი ჩინეთს თითქმის არც შეხება. მიუხედავად ამისა, არის საკითხები, რომლებმაც მომავალში შეიძლება ჩინეთს პრობლემა შეუქმნას და დააკარგვინოს მსოფლიო ლიდერის პოზიცია. პირველ რიგში ეს ეხება მის გეოპოლიტიკურ მდგომარეობას, რომელიც არცთუ ისე სახარბიელოა. აღმოსავლეთით ჩინეთი შემოსაზღვრულია სახელმწიფოებით, რომელთაც მჭიდრო კავშირი აქვთ აშშ-სთან. სამხრეთით მას ტრადიციული მეტოქეები ჰყავს ინდოეთისა და ვიეტნამის სახით. და-

სავლეთით ჩინეთს ეკვრის ცენტრალური აზია, სადაც მუდმივად მიმდინარეობს მეტოქეობა სხვადასხვა ცენტრის ძალებს შორის.

ასეთ ვითარებაში უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება რუსეთის ფედერაციასთან ურთიერთობას. ჩინეთი უპირატესობას ანიჭებს რუსეთთან მრავალმხრივ ურთიერთობას, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება თანამშრომლობას ენერგეტიკის სფეროში. ჩინური ეკონომიკის მთავარი სისუსტე არის იმპორტულ ენერგომატარებლებზე დამოკიდებულება. ჩინეთს მეორე ადგილი უჭირავს მსოფლიოში ენერგორესურსებზე მოთხოვნილების მხრივ [6, 21]. ბოლო დროს ძალზე გაიზარდა გაზზე მოთხოვნილება, ეს კი რუსეთთან თანამშრომლობის გაღრმავებას მოითხოვს.

მრავალპოლარულ მსოფლიო წესრიგზე გადასვლის დროს ჩინეთისა და რუსეთის როლი კიდევ უფრო გაიზრდება. ჩინეთისა და რუსეთის განვითარება განსხვავებულად მიმდინარეობს, თუმცა გამონაკლებები ხშირ შემთხვევაში ერთნაირია. განსხვავება კი, პირველ ყოვლისა, ამ სახელმწიფოთა განვითარების პირობებში გამოიხატება. რუსეთი აქ აშკარად უფრო სუსტი რგოლია. მიუხედავად სოციალურ-ეკონომიკური სირთულეებისა უახლოეს მომავალში რუსეთი აუცილებლად შეინარჩუნებს დიდი სახელმწიფოს სტატუსს მსოფლიო არენაზე, თანაც რუსეთს შანსს აძლევს ერთპოლარული მსოფლიოს ამკარა კრიზისი. რუსეთის როლი და ადგილი მრავალპოლარულ მსოფლიოში დამოკიდებული იქნება მის პოტენციურ საერთაშორისო ძალებთან ურთიერთობაზე. ინოვაციის ბაზაზე თავისი ეკონომიკის მოდერნიზაციის შემთხვევაში, თუ იგი სანედლეულო ეკონომიკიდან თავის ორიენტაციას მიმართავს მაღალი ტექნოლოგიების და კონკურენტუნარიანი პროდუქციის შექმნაზე. აქ კი მას ჩინეთის გამოცდილების გაზიარება მოუწევს.

ბოლო წლებში რუსეთ-ჩინეთის ეკონომიკურმა თანამშრომლობამ საგრძნობი შედეგები გამოიღო. უკვე 2011 წლისათვის ორმხრივი საქონელბრუნვა 90 მილიარდ დოლარს მიუახლოვდა. ჩინეთი იქცა რუსეთის პირველ სავაჭრო პარტნიორად. მიუხედავად ამისა, ჯერ კიდევ მთლიანად არაა გახსნილი რუსეთ-ჩინეთის ეკონომიკური თანამშრომლობა. ეს ქვეყნები ცდილობენ გააღრმავონ ურთიერთობა სანევესტიციო და სამრეწველო სფეროში. სულ ახლახან 2012 წლის 5 ივნისს რუსეთის ფედერაციის პრეზიდენტი ვლადიმერ პუტინი ენვია პეკინს, სადაც ხელი მოეწერა თხუთმეტამდე მნიშვნელოვან დოკუმენტს, რომელმაც უნდა განსაზღვროს რუსეთ-ჩინეთის მომავალი თანამშრომლობის საკითხები. მხარეები შეთანხმდნენ მაღალი ტექნოლოგიების, ენერგეტიკის, ფინანსების, ინფრასტრუქტურის მშენებლობის სფეროში თანამშრომლობაზე. განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმო რეგიონალური ურთიერთქმედებისა და უსაფრთხოების საკითხებს.

რუსეთი და ჩინეთი უაღრესად შეთანხმებულად მოქმედებენ საგარეო პოლიტიკურ სფეროში. ძალზე საინტერესოა მათი დამოკიდებულება სირიისა და ირანის პრობლემებისადმი, აქ თამამად შეიძლება ითქვას, რომ პოლიტიკური და ეკონომიკური სფეროები მჭიდროდაა გადაჯაჭვული ერთმანეთთან. გასაგებია, რომ რუსეთისათვის არაბული სცენარი მიუღებელია სირიაში და მითუმეტეს ირანში, მაგრამ რა სურს ჩინეთს? ჩინეთი და რუსეთი ლიბიის საკითხში დასავლეთს მნიშვნელოვნად უჭერდნენ მხარს, მაგრამ სირიასთან დაკავშირებით ვეცდით უფლება გამოიყენეს გაეროს უშიშროების საბჭოში.

ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკის პოლიტიკურ ხელმძღვანელებას კარგად ესმის, რომ სირიის შემდეგ შეიძლება ირანის ჯერი დადგეს. ეს კი ჩინეთის ეკონომიკური განვითარებისათვის უარყოფითი მოვლენა იქნება. იგი შეიძლება მოექცეს ერთგვარ რკალში დასავლეთის სახელმწიფოების მხრიდან. თუ ჩინეთმა ეკონომიკური სვლა ასეთი მასშტაბით განაგრძო, შეიძლება მსოფლიოს უპირველეს სახელმწიფოდაც იქცეს. ამიტომ „ჩინური საფრთხის“ წინააღმდეგ სირიისა და ირანის შემდეგ დასავლეთი შეიძლება კიდევ უფრო დაუახლოვდეს რუსეთს. ამიტომ ჩვენი აზრით, დღეს რუსეთთან მჭიდრო თანამშრომლობა ჩინეთს ძალიან სჭირდება, ვიდრე რუსეთს. დასავლეთი კრიტიკულ სიტუაციაში შეიძლება რუსეთის ნატოში განევრიანებაზეც კი წავიდეს, რაც მას, როგორც ამას სამართლიანად შენიშნავს ჰენრი კისინჯერი „ანტიპაზიურ და უფრო სწორად ანტიჩინურ ალიანსად“ გადააქცევს. [5, 115]. რაც შეეხება საფრთხეს რუსეთისათვის ჩინეთის მხრიდან, როგორც ამის შესახებ ბევრი პოლიტიკური მკვლევარი წერს, ვფიქრობთ გაზვიადებულია. რუსეთის ისტორია ამგვარ საფრთხეებს არ იცნობს. პირიქით, მონღოლური ტალღა, რუსეთმა თავად შეინოვა და თავის სასარგებლოდ გამოიყენა, თანაც ისე, რომ მთელი ოთხასი წელი მონღოლები მართავდნენ მას. ასე რომ ყველაზე მნიშვნელოვანი აქ თავად რუსეთის პოზიცია იქნება, როგორ შეძლებს ის ურთულეს საგარეო პოლიტიკურ წიაღსვლებში თავისი ადგილის განსაზღვრას.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ზურაბ კვეციანაძე, რუსეთის თანამედროვე „ევროპული კურსი“, კრებულში ახალი და უახლესი ისტორიის საკითხები 2011, 2(10),
2. ა. დუგინი. გეოპოლიტიკის საფუძვლები, რუსეთის გეოპოლიტიკური მომავალი, თბილისი, 1997.
3. Послание Президента Российской Федерации Федеральному Собранию Российской Федерации от 12 ноября 2009.

4. Указ Президента Российской Федерации от 12 мая 2009 №537 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года».
5. Киссинджер Г., Нужна ли Америке внешняя политика, к дипломатии для XXI века, перевод с английского В. Л. Иноземцева. М., 2002.
6. Кузнецов, Н.В. Московско-Шанхайская модель миропорядка и создание мировоззрения XXI века: социологический аспект, М., 2006.

Zurab Kvetenadze

*professor of the Georgian
Technical University*

Some Aspects from the Modern Relations between Russia and China

Summary

Modern relations between Russia and China raise special attention of researchers interested in international politics. In relations between these states there were moments as of contradiction, so of cooperation. Relations between Russia and China became especially worse after the death of Stalin, when N. Khrushchov criticized Stalin's personality cult at the twentieth congress of the Communist Party in 1956. After the collapse of the Soviet Union these states started moving towards close cooperation and partnership. Some political experts express their opinion and say that Russia will suffer from the demographic expansion from China. Such opinions have their followers also in Russia; however, Russia's current president Vladimir Putin called China a reliable partner and stated, that only those states would be concerned by increasing economic potential of China, which perceive it as a competitor.

In our opinion, spoiling of relations between Russia and China is not expected in the near future. In all of international obstacles today they are together. Relations between them are definitely determined by which political forces will lead these states, and by what kind of political configuration will be on international arena in future.

**ირლანდიის ტარორისტული ორგანიზაცია “ირა”-ს
“მოდვანობა” XX საუკუნეში**

XX საუკუნე ალსავე იყო ეპოქალური მნიშვნელობის მოვლენებით. პირველმა და მეორე მსოფლიო ომმა, რადიკალურად შეცვალა მსოფლიო პოლიტიკური სპექტრი; ხოლო XX საუკუნის 90-იანი წლებიდან დაიწყო ბიპოლარულიდან მსოფლიოს პოლიციენტრისტულ მოწყობაზე გადასვლის სწრაფი, ხშირ შემთხვევაში უმართავი პროცესი. ამ მოვლენებმა სხვადასხვა ქვეყანაში გამოიწვია ადმინისტრაციული საზღვრის გადახედვა, რასაც მოჰყვა აგრესიული სეპარატიზმი და ტერორისტული აქტები. ამის კარგ მაგალითს კი, ირლანდიის რესპუბლიკა წარმოადგენს, რომელსაც ცხარე ბრძოლა ჰქონდა გაჩაღებული დიდ ბრიტანეთთან, ჩრდილოეთ ირლანდიის — ოლსტერის, საკითხთან დაკავშირებით.

ირლანდიის რესპუბლიკის ფართობი 70273 კმ² შეადგენს. 1937 წელს მიღებული კონსტიტუციის თანახმად წარმოადგენს საპარმალენტო რესპუბლიკას, სადაც სახელმწიფოს მეთაურია პრეზიდენტი, მას კი საყოველთაო არჩევნების შედეგად ირჩევენ 7 წლით.

ირლანდიის რესპუბლიკა ადმინისტრაციულ-ტერიტორიული თვალსაზრისით იყოფა ოთხ რეგიონად: მუნსტერი, კანოტი, ლენსტერი და ოლსტერი, რომლებიც ამავე დროს ქვეყნის ტრადიციულ პროვინციებს წარმოადგენენ. ირლანდიის მოსახლეობა 2009 წლის მონაცემებით შეადგენს 4.2 მლნ. კაცს.

მორწმუნე მოსახლეობის 93% კათოლიკეა, მნიშვნელოვანი რელიგიური საზოგადოებაა — ირლანდიის ეკლესია. ასევე ცხოვრობენ სხვა სარწმუნოების მიმდევრებიც, როგორცაა: ისლამი და პროტესტანტიზმი.

პირველი დასახლება კუნძულ ირლანდიაზე, სავარაუდოდ 8 ათასი წლის წინ გაჩნდა. 432 წელს წმინდა პატრიკმა ქრისტიანობა გაავრცელა ირლანდიელთა შორის და მალე აქ ევროპული მასშტაბის მნიშვნელოვანი სამონასტრო ცენტრი ჩამოყალიბდა, რის გამოც ადრეულ შუა საუკუნეებში ირლანდიას ზოგჯერ “წმინდანთა კუნძულადაც” კი მოიხსენიებდნენ.

XII საუკუნის მეორე ნახევარში ინგლისის მეფე ჰენრი II-მ ისარგებლა ირლანდიელთა შიდა დაპირისპირებით და თითქმის მთლიანად დაიპყრო კუნძული. ამის შემდეგ ირლანდიურ-ინგლისური დაპირისპირება კიდევ რვა საუკუნე გაგრძელდა.

ინგლისი ბევრჯერ ცდილობდა ირლანდიის შეერთებას და აი, 1801 წელს დიდი ბრიტანეთისა და ირლანდიის გაერთიანებული სამეფო დაფუძნდა, რის შედეგადაც ირლანდიის კოლონიზაცია კიდევ უფრო გაძლიერდა. 1846 წელს ინგლისმა გააუქმა “პურის კანონები”, რამაც პურის გაიაფება გამოიწვია, შესაბამისად, მცირე საგლეხო იჯარის ნაცვლად მსხვილი სასაძოვრე მეურნეობა განვითარდა. ამ პროცესმა და “კარტოფილის დაავადებამ” 1846-1849 წლებში ირლანდიაში დიდი შიმშილობა გამოიწვია, რასაც მილიონამდე ადამიანის სიცოცხლე შეენირა, ხოლო ემიგრირებულთა რაოდენობა 1.5 მილიონამდე გაიზარდა. შედეგად ირლანდიის მოსახლეობა 30%-ით შემცირდა. ეს ტენდენცია შემდგომ ათწლეულებშიც გაგრძელდა. 1841 წელს კუნძულზე 8 მილიონზე მეტი ადამიანი ცხოვრობდა, 1901 წელს მათი რიცხვი მხოლოდ 4.5 მლნ. იყო.

ირლანდიაში ოფიციალური ენებია ირლანდიური და ინგლისური. საუკუნეების მანძილზე ირლანდიური, როგორც კოლონიზირებული მოსახლეობის ენა, ინგლისელების მხრიდან დევნას განიცდიდა. 1871 წლამდე ირლანდიური ენის სწავლება დაწყებით სკოლებშიც კი აკრძალული იყო. ამჟამად, ირლანდიური ენა რესპუბლიკის, ხოლო 2007 წლის 1 იანვრიდან კი — ევროკავშირის ოფიციალურ ენას წარმოადგენს.

ირლანდიის საკანონმდებლო ორგანოა ეროვნული პარლამენტი, რომელიც ორი პალატისაგან შედგება: ზედა და ქვედა პალატა. ამჟამად ქვეყნის უმსხვილეს და მმართველ პარტიას “ფინანა-ფეილი” (ირლანდიის რესპუბლიკული პარტია) წარმოადგენს. ბოლო ორი პრემიერ-მინისტრი ამ პარტიის წევრები იყვნენ. “ფინანა-ფეილი” იდეოლოგიური თვალსაზრისით ლიბერალური კონსერვატიზმის მიმართულებისაა, რომელსაც მკვეთრად ჩამოყალიბებული შეხედულებები აქვს ირლანდიური ენის სტატუსზე, ქვეყნის ერთიანობასა და ნეიტრალიტეტზე. დღესდღეობით “ფინანა-ფეილი” ირლანდიის მწვანეებთან და პროგრესულ-დემოკრატიულ პარტიასთან ერთად ქმნის სამთავრობო კოალიციას. სხვა პოლიტიკური ორგანიზაციებიდან აღსანიშნავია “ფინანა-გაილი”, “ირლანდიის ლეიბორისტული პარტია” და “შინ ფეინი”. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ირლანდიის რესპუბლიკული არმიის (“ირა”) პოლიტიკურ ფრთას და ძირითადად ჩრდილოეთ ირლანდიაში მოქმედებენ.

1905 წელს არტურ გირიფიტმა ჩამოაყალიბა პოლიტიკური ორგანიზაცია “შინ ფეინი”, რომელიც ითარგმნება როგორც — “ჩვენ თვითონ”. ეს პოლიტიკური პარტია კი დღემდე არსებობს და აქტიურად არის ჩართული ირლანდიის პოლიტიკურ ცხოვრებაში [3].

კუნძული პოლიტიკურად ორად გაიყო 1921 წელს, როდესაც ჩრდილო-დასავლეთით მდებარე ოლსტერის გარდა ყველა პროვინციამ მიიღო დამოუკიდებლობა. 1916 წელს ირლანდიის დამოუ-

კიდებლობის მოთხოვნით, დუბლინში დაიწყო “სააღდგომო აჯანყება” და მემამბოხეები თითქმის ერთი კვირა აკონტროლებდნენ ქალაქს. ლონდონს შეეშინდა, რომ ამ აჯანყებით გერმანელებს არ ესარგებლათ და სასტიკად ჩაახშო იგი, მეთაურები კი სიკვდილით დასაჯა, რასაც ვითარების მხოლოდ დროებითი ჩანყნარება მოჰყვა.

1919 წელს კიდევ ერთი აჯანყება დაიწყო, რომელმაც კუნძულის დიდი ნაწილი მოიცვა. ირლანდიის რესპუბლიკური არმიისა (“ირა”) და ინგლისის ჯარებს შორის მასშტაბური საომარი შეტაკებები გაიმართა [1, 527]. ირლანდიის რესპუბლიკური არმია ამავე წელს ჩამოყალიბდა – “ირლანდიური მოხალისეების” და “ირლანდიის სამოქალაქო არმიის” გაერთიანების შედეგად. პირველები წარმოადგენდნენ “შინ ფინის” პარტიის შეიარაღებულ ჯგუფებს და ფენიების (ლეგენდარული ირლანდიის უძველესი სამხედრო გაერთიანება) ორგანიზაციის მემკვიდრეებს და მეორენი კი იყვნენ ჩამოყალიბებული “სააღდგომო აჯანყების” გმირის ჯეიმს კონოლის მიერ.

1919 წლის იანვრიდან 1921 წლის ივლისამდე “ირა” მონაწილეობას ლებულობდა ომში ბრიტანული ჯარების წინააღმდეგ და 1920 წლის ნოემბრიდან 1921 წლის ივნისამდე მიმდინარეობდა ყველაზე ინტენსიური ბრძოლები.

“ირა” იმ მოტივით იყო ჩაბმული ამ ბრძოლებში, რომ მას სურდა ჩრდილოეთ ირლანდიის სრული დამოუკიდებლობა გაერთიანებული სამეფოსგან, ასევე ჩრდილოეთ ირლანდიის გაერთიანება (ოლსტერის ნაწილები) ირლანდიის რესპუბლიკასთან [4]. “ირა” დიდი პოპულარობით სარგებლობდა ჩრ. ირლანდიის კათოლიკურ მოსახლეობაში. ისინი თავის ძირითად მოწინააღმდეგეებად მიიჩნევდნენ იმ ადამიანებს, რომლებიც მხარს უჭერდნენ ირლანდიის ყოფნას გაერთიანებულ სამეფოში.

ბრიტანეთის პარლამენტმა 1920 წელს მიიღო “აქტი ირლანდიის მთავრობის შესახებ”, რომლის თანახმადაც, ცალ-ცალკე უნდა შექმნილიყო ჩრდილოეთ და სამხრეთ ირლანდიის მმართველობის ორგანოები. ამავე აქტით განისაზღვრა ირლანდიის საბჭოს დაფუძნება, რომელსაც “ჩრდილოეთ და სამხრეთ ირლანდიას შორის ერთიერთობის ჰარმონიზაცია” დაეკისრა და რომელიც სრულიად ირლანდიის ერთგვარ სათათბირო-საკანონმდებლო ორგანოდ უნდა ჩამოყალიბებულიყო. ირლანდიის საბჭომ რეალურად მხოლოდ 1925 წლამდე იარსება.

1948 წლის 21 დეკემბერს ირლანდიის პრეზიდენტის მიერ ხელმოწერილი იქნა “ირლანდიის რესპუბლიკის აქტი”, რომელიც ძალაში შევიდა 1949 წლის აპრილს. ამით ირლანდიამ სრული დამოუკიდებლობა მოიპოვა და გამოვიდა დიდი ბრიტანეთის თანამეგობ-

რობიდან. დიდი ბრიტანეთი კი პოზიციების დათმობას ასე ადვილად არ აპირებდა.

1969 წლის დეკემბერში “ოფიციალურ ირას” გამოეყო და ცალკე დაჯგუფებად ჩამოყალიბდა ჩრდილოეთ ირლანდიური “დროეზიტი ირა” (Provisional IRA). ფაქტობრივად ეს იყო, “შინ ფეინის” გასამხედროებელი ფრთა, რომლის სამოქმედო პრინციპი იყო შეიარაღებული ტერორის გამოყენება არა მხოლოდ თავდაცვის მიზნით. 1970 წლიდან აქტიურად დაიწყო ტერორისტული აქტების განხორციელება.

ჩრ. ირლანდიის ისტორიაში “სისხლიანი კვირის” სახელით შევიდა 1972 წლის 30 იანვარი. ამ დღეს სამოქალაქო უფლებათა ასოციაციამ ქალაქ დერიში საპროტესტო მარში გამართა. მსვლელობის დროს ბრიტანეთის არმიის მედესანტეთა პოლკის ჯარისკაცებმა ცეცხლი გახსნეს, რის შედეგადაც 13 დემონსტრანტი ადგილზე გარდაიცვალა და 14 დაიჭრა. თვითმხილველები ამტკიცებდნენ, რომ მსვლელობის მონაწილეებს იარაღი არ ჰქონიათ. “სისხლიანი კვირადღე” დღემდე რჩება ჩრ. ირლანდიაში მომხდარ ერთ-ერთ ყველაზე ავადმოსაგონარ ინციდენტად, რადგან მასში ბრიტანული არმია მონაწილეობდა და არა რომელიმე განსხვავებული დაჯგუფება. თანაც ეს მოხდა უამრავი ხალხისა და ჟურნალისტების თვალწინ და მსხვერპლი მშვიდობიანი მანიფესტის წარმომადგენლები იყვნენ და არა ტერორისტები.

1972 წელს ოლსტერის ტერიტორიაზე ლონდონის პირდაპირი მმართველობა დამყარდა. ამის პასუხად ამავე წლის ივნისში, ბელფასტში “ირა”-ს მიერ განხორციელდა ტერაქტი, რომელიც “სისხლიანი პარასკევის” სახელით არის ცნობილი. “ირა”-ს ტერორისტებმა სხვადასხვა ადგილას ააფეთქეს 22 ბომბი, რის შედეგადაც 9 ადამიანი დაიღუპა და 130 დაიჭრა. აფეთქებამდე ნახევარი საათით ადრე “ირა”-მ ადგილობრივი მედიით გაავრცელა გაფრთხილება ტერორისტული აქტის შესახებ. ბრიტანული წყაროები ამ ტერაქტის მთავარ ორგანიზატორად ჯერი ადამსს ასახელებდნენ, რომელიც “ირა”-სა და “შინ ფეინი”-ს ლიდერი იყო.

1973 წლის 8 მარტს გაიმართა “ჩრ. ირლანდიის სუვერენიტეტის” რეფერენდუმი, რომელსაც უნდა გადაეწყვეტა ოლსტერის კუთვნილების საკითხი — დარჩებოდა ბრიტანეთთან თუ შეუერთდებოდა ირლანდიას. კათოლიკეებმა ბოიკოტი გამოუცხადეს ამ რეფერენდუმს და “იუნიონისტებმა” დიდი უპირატესობით გაიმარჯვეს. 18 ივლისს ძალაში შევიდა “ჩრ. ირლანდიის საკონსტიტუციო აქტი”, რომელმაც გააუქმა ჩრ. ირლანდიის პარლამენტი და გუბერნატორის პოსტი.

სანიგდელიის ხელშეკრულების თანახმად, 1974 წლის 1 იანვრიდან დაფუძნდა ჩრ. ირლანდიის მმართველობა, რომელშიც გა-

დანანილდა ძალაუფლება “იუნიონისტებსა” და “ნაციონალისტებს” შორის. ასე შეიქმნა ირლანდიის საბჭო, რომელსაც საერთო საკითხთან დაკავშირებით ირლანდიის, ჩრ. ირლანდიისა და ბრიტანეთის მთავრობათა კოორდინაცია უნდა განეხორციელებინა, მაგრამ საბჭო ივნისში დაიშალა იმ მიზეზით, რომ “იუნიონისტებმა” დატოვეს იგი.

“ოლსტერის მუშათა საბჭომ” საერთო გაფიცვა გამოაცხადა 1974 წელს. პროტესტი მიმართული იყო სანინგდეილის პროცესის წინააღმდეგ. გაფიცვას თან ახლდა გზების გადაკეტვა, საწარმოებისათვის ელექტროენერჯიის მიწოდების შეწყვეტა, ავტობუსების გატაცვა და ა.შ. გავრცელებული ინფორმაციით მუშათა საბჭოს უკან “იუნიონისტთა” რადიკალური, გასამხედროებული ფრთა იდგა, რომელიც თავიდანვე უპირისპირდებოდა სანინგდეილის ხელშეკრულებას. ამ ყოველივეს მოჰყვა, ორი მანქანის აფეთქება, რასაც 33 ადამიანის სიცოცხლე შეეწირა და 200 ადამიანის დაჭრა გამოიწვია.

ამის საპასუხოდ 1974 წლის 21 ნოემბერს ბირმინგემში “ირა“-მ განახორციელა ყველაზე დიდი ტერაქტი ბრიტანეთის ისტორიაში. ტრადიციისამებრ, ტერორისტებმა გაზეთ “ბირმინგემ პოსტის” რედაქციაში აფეთქებამდე 10 წუთით ადრე დარეკეს და დაასახელეს შენობა სადაც ბომბი იყო დამონტაჟებული. ლუდის ბარში ორი ბომბის აფეთქებას 19 ადამიანის დაღუპვა და 182 დაჭრა მოჰყვა.

1985 წელს ბრიტანეთის და ირლანდიის მთავრობებს შორის დაიდო შეთანხმება. დოკუმენტის პირველ მუხლში აღნიშნული იყო, რომ “ჩრდილოეთ ირლანდიის სტატუსის შეცვლა შესაძლებელია მოხდეს მხოლოდ ჩრ. ირლანდიის ხალხის უმრავლესობის თანხმობით” და რომ “ამჟამად ჩრდილოეთ ირლანდიის ხალხის უმრავლესობის სურვილია ჩრ. ირლანდიის არსებული სტატუსის შენარჩუნება”. ოლსტერის პროტესტანტთა უმრავლესობა შეთანხმების წინააღმდეგი იყო, კათოლიკეთა უმრავლესობა კი პირიქით, თუმცა “ირა“-მ და “შინ ფეინმაც” დაგმეს შეთანხმება. “შინ ფეინის” პრეზიდენტი ჯერი ადამსი აცხადებდა, რომ: “ირლანდიის გაყოფის ოფიციალური აღიარება არის კატასტროფა ნაციონალისტური პოზიციისათვის... ეს მეტისმეტად მძიმე რამაა დუბლინისათვის გადაცემულ უძლურ საკონსულტაციო როლთან შედარებით”.

1993 წლის 20 მარტს “ირა“-მ კიდევ ერთი ტერაქტი განახორციელა. ინგლისის ქალაქ ვენინგტონში აფეთქებას ორი ბავშვის დაღუპვა მოჰყვა. მოგვიანებით ლონდონში მომხდარმა აფეთქებამ ნგრევა გამოიწვია და ზარალმა 350 მილიონ ფუნტ სტერლინგს მიაღწია. “ირა” მაინც არ ცხრებოდა. ბელფასტში მომხდარ ტერაქტს 10 ადამიანის და ერთი ამფეთქებლის სიცოცხლე შეეწირა.

1994 წლის 31 აგვისტოს “ირა“-მ განაცხადა, რომ მთლიანად წყვეტდა სამხედრო ოპერაციებს. 1969-1994 წლებში ოლსტერში მომხდარ მასობრივ არეულობებს 3000-მდე ადამიანი ემსხვერპლა, აქედან 1123 ძალოვანი სტრუქტურის წარმომადგენელი და 1855 სამოქალაქო პირი.

1997 წელს დაფუძნდა ბრიტანეთისა და ირლანდიის რესპუბლიკის მთავრობათა მიერ განიარაღების დამოუკიდებელი საერთაშორისო კომისია. კომისიას უნდა ეთანამშრომლა ორივე მთავრობასთან, მიეცა მათთვის საჭირო რჩევები და უშუალო მეთვალყურეობა გაენია ჩრდილოეთ ირლანდიის უკანონო შეიარაღებული დაჯგუფებების მიერ იარაღის, ტყვია-ნამლის ჩაბარების პროცესისათვის.

1998 წლისთვის დაიწყო დიდი ბრიტანეთისა და ირლანდიის რესპუბლიკას შორის ურთიერთობების დათბობა. ამავე წლის 19 ნოემბერს მიღებული იქნა აქტი, რომლის მიხედვითაც განისაზღვრა ჩრდილოეთ ირლანდიის ასამბლეის, აღმასრულებელი ხელისუფლების, სასამართლო ზედამხედველობისათვის შექმნილი სასამართლო კომიტეტის, ადამიანის უფლებათა კომისიის, ასევე ჩრდილო-სამხრეთის მინისტრთა საბჭოსა და ბრიტანულ-ირლანდიული საბჭოს უფლებამოსილება.

ბრიტანეთის პარლამენტმა 1999 წლის 2 დეკემბერს მიიღო დადგენილება ჩრდილოეთ ირლანდიის დეველოპციის შესახებ, ანუ ჩრ. ირლანდიის ასამბლეისათვის უფლებამოსილების ნაწილობრივ გადაცემის შესახებ.

“ირა“-ს განიარაღების პროცესის მიმდინარეობის დროს 2000 წელს ჩრდილოეთ ირლანდიის საქმეთა სახელმწიფო მდივანმა ბრიტანეთის მთავრობაში დროებით შეაჩერა ჩრდილოეთ ირლანდიის ასამბლეის მუშაობა იმ მოტივით, რომ “ირა“-ს განიარაღების პროცესი არადამაკმაყოფილებლად მიმდინარეობდა [2]. იყო შემთხვევები, როცა “ირა” უარს აცხადებდა იარაღის ჩაბარებაზე, თუმცა თანახმა იყო იარაღის სამალავის შესასვლელი საერთაშორისო დამოუკიდებელი კომისიის წევრთა თანდასწრებით დაეღუქათ. გარდა ამისა, უკიდურესად გამწვავდა შიდა დაპირისპირება გასამხედროებულ დაჯგუფებებს შორის, სიტუაცია აირია “ლოიალისტებსა” და “რესპუბლიკელებს” შორისაც. “ირა“-მაც დაკარგა კონტროლი და ჩრდილოეთ ირლანდიაში მდგომარეობა კვლავ უკონტროლო გახდა. რა თქმა უნდა, “ირა“-მ “მოღვაწეობა” ტერორისტული აქტებით XXI საუკუნეშიც გააგრძელა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. შ. მაღაშხია, კონფლიქტის ანატომია, “ფორმა”. თბილისი, 2011.
2. <http://www.tabula.ge/article-4213.html> ნ. გოგიბერიძე, ჩრდილოეთ ირლანდიის არჩევნები: ყოფილი მტრები კვლავ ერთიან მთავრობას ქმნიან, თბილისი, 2011.
3. http://ru.wikipedia.org/wiki/Шинн_Фейн.
4. http://ru.wikipedia.org/wiki/Ирландская_республиканская_армия.

Marika Mamphoria

*Master of the Georgian
Technical University*

The “Activity” of Terrorist Organization “IRA” in Ireland in XX Century

Summary

Great Britan had large ambitions about North Ireland. For hundreds of years it tried to control it. In 1919 the Republic Army of Ireland was established (“IRA”). “IRA” had two motives of participation in this fight: it wanted a full independence for North Ireland and the union of North Ireand (parts od Ulster) with Republic of Ireland. In order to achieve their goals they used terroristic acts, which led to death of a lot of innocent people. “IRA” gained a large popularity among Catholic people. They thought that their main enemies were the ones, who wanted Ireland to be the part of Great Britain. “IRA” continued their “activity” in XXI century.

პოლიტიკური ლიდერობის არსი და თეორია

ისტორია განიხილება, როგორც დიდი ადამიანების შემოქმედების, გმირი პიროვნებების მოღვაწეობის შედეგი. ნებისმიერი ტიპის სოციალურ ურთიერთობაში ჩნდება მიმართება – დომინანტი დაქვემდებარებული. ლიდერი სწორედ ის ადამიანია, რომელსაც აქვს ყველაზე მეტი ბერკეტი ჯგუფის წევრებზე ზეგავლენის მოსახდენად. ყოველი ლიდერი თავისი ეპოქის პროდუქტია. მოცემული ეპოქის განვითარებისა და ცვალებადობის კანონები, მისი თავისებურებანი მას აყალიბებს, როგორც სხვა ეპოქის ლიდერისაგან განსხვავებულ, განსაკუთრებული ნიშან-თვისებების მქონე ფენომენს. სიტუაციის პარადოქსი მდგომარეობს იმაში, რომ ლიდერობას არასოდეს არ ჰქონდა ისეთი დიდი მნიშვნელობა და არ იყო ისეთი რთული ამოცანა, როგორც დღეს.

პოლიტიკური ლიდერი სოციალური ერთობის ყველაზე ავტორიტეტული წარმომადგენელია, რომლის მიმართ სოციალური ერთობა, ამ ერთობისათვის მნიშვნელოვან სიტუაციებში, საპასუხისმგებლო გადაწყვეტილებათა მიღების უფლებას ცნობს. პოლიტიკური ლიდერი რეალურად ასრულებს ცენტრალურ როლს სოციალური ერთობის ერთობლივი სოციალური და პოლიტიკური მოქმედება-მოღვაწეობის ორგანიზებასა და სოციალურ ერთობაში ურთიერთობათა რეგულირების საქმეში. გამოხატავს რა ადამიანთა დიდი ჯგუფის, მთელი ერის ინტერესებსა და განწყობებს, პოლიტიკურ ლიდერებს შეუძლიათ მნიშვნელოვანი ზემოქმედება იქონიონ ხდომილებათა მიმართულებებზე და რაც უფრო სრულად გამოხატავს ხალხის ინტერესებს, მით უფრო მეტად ავლენს ლიდერი თავის პიროვნულ თვისებებს, რაც მას სოციალური პროცესის სუბიექტად აქცევს.

პოლიტიკური ლიდერი – ესაა ეროვნული მასშტაბის ლიდერი და ამიტომ “მცირე ჯგუფის” ლიდერისგან განსხვავებით ახასიათებს უნიკალურობა, რომელიც გამოირჩევა:

1. დისტანციურობით, ანუ ლიდერსა და მის მიმდევრებს შორის არ არის პირდაპირი კონტაქტები და მათი ურთიერთობა გაშუ-

ალეზულია მასობრივი კომუნიკაციებით, ორგანიზაციებით, მოხელეებით.

2. მრავალფუნქციობით. პოლიტიკური ლიდერი ასრულებს მრავალ როლს: ორიენტირებულია მისი უშუალო გარემოცვის, პოლიტიკური აპარატის, ბიუროკრატიული აღმასრულებელი აპარატის და ბოლოს, ფართო მასების მოლოდინზე. მისი უმთავრესი ამოცანაა შეინარჩუნოს ერთმანეთთან წინააღმდეგობაში მყოფი როლები განსაზღვრულ წონასწორობაში.

3. კორპორაციულობით. მიუხედავად იმისა, რომ პოლიტიკური ლიდერობა ინდივიდუალურია, იგი, ამავე დროს გამოირჩევა დიდი ან მცირე კორპორაციული ხასიათით, რამეთუ იგი მაინც არის “ორგანიზებული აქტიურობის პროდუქტი”.

პოლიტიკური ლიდერი ძირითად სოციალურ და პოლიტიკურ მიზნებს საკუთარი, ინდივიდუალური და “თავისი გუნდის” შესაძლებლობების მიხედვით სახაზს. ამასთან, მიზნის განხორციელებისას, ჩვეულებრივ იზიარებს მოცემულ საზოგადოებაში მოქმედ საყოველთაო სოციალურ იდეალს, ან შესაძლოა, კრიტიკულად ეკიდება ამ უკანასკნელს და მის დაძლევას ცდილობს.

პოლიტიკური ლიდერობის არსის დახასიათებისათვის ყველაზე უმთავრესი მნიშვნელობა აქვს ორ კომპონენტს: სტატუსურსა და ზნეობრივ-ეთიკურს. პირველი ითვალისწინებს ფორმალური, ოფიციალური შესაძლებლობების არსებობას, რომელიც საშუალებას აძლევს ამა თუ იმ პირს, ადამიანთა ჯგუფს მყარი გავლენა მოახდინოს ხელისუფლებაზე, უხელმძღვანელოს გადანყვეტილების მიღების რეალურ პროცესს, განახორციელოს განსაზღვრული თანამდებობრივი ვალდებულებები და მის ფარგლებში ჰქონდეს გარკვეული პასუხისმგებლობები. მეორე, ზნეობრივ-ეთიკური კომპონენტი გვაჩვენებს ხელმძღვანელთა მხოლოდ მორალურ პასუხისმგებლობას მოსახლეობის წინაშე, როგორც პოლიტიკური ხელისუფლების შენარჩუნების და სტაბილურობის პირობას. ამრიგად, პოლიტიკურ ლიდერობას, როგორც ხელისუფლების ინსტიტუტს, გააჩნია ორმაგი არსი, რომელიც მოიცავს როგორც ინსტიტუციონალურ, ისე მორალურ ასპექტს. თავისი სტატუსური ასპექტით პოლიტიკური ლიდერობა გამოდის, როგორც ხელისუფლების უმაღლესი სემანტი, გადანყვეტილებების მიღების ცენტრი, რომელიც განსაზღვრავს სხვა ძირითადი სამმართველო სტრუქტურებისა და ორგანიზაციების სტილსა და ხასიათს. ამასთანავე, ლიდერის მორალურ-ეთიკური კავშირის არსებობა მოსახლეობასთან ანიჭებს ხელისუფლების ორგანიზაციის დამატებით რესურსებს პოლიტიკური ამოცანების გადასაწყვეტად.

პოლიტიკური ლიდერის კატეგორია საინტერესოა, რადგან მის ხელშია პოლიტიკის საფუძველი – ძალაუფლება და სწორედ ის

აძლევს მიმართულებას პოლიტიკურ პროცესებს. მაქს ვებერი ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ პოლიტიკა მომხიბვლელია სწორედ იმის გამო, რომ იძლევა ძალის ფლობის შეგრძნებას, აძლევს მას საშუალებას იმოქმედოს საკუთარი მიზნების მისაღწევად ზნეობრივი ნორმების დაცვის გარეშე, რადგან მთავარი არის მიზანი. როგორც ნ. მაკიაველი იტყოდა: “მიზანი ამართლებს საშუალებას”.

ამერიკელი პოლიტოლოგის ჯ. ბლონდელის განმარტებით, ლიდერობა – ესაა ძალაუფლება, იმიტომ, რომ იგი წარმოადგენს “მწვერვალზე” მყოფი ერთი ან რამდენიმე პირის უნარს, აიძულოს სხვები გააკეთოს ის პოზიტიური ან ნეგატიური, რასაც ისინი არ გააკეთებდნენ, ან საბოლოო ანგარიშით, შეეძლოთ არ გაეკეთებინათ საზოგადოდ. პოლიტიკური ლიდერობა კი მასთან განმარტებულია, როგორც “ძალაუფლება, რომელსაც ახორციელებს ერთი ან რამდენიმე ინდივიდი იმ მიზნით, რათა ერის წევრები სამოქმედოდ განაწყოს”.

პოლიტიკურ ლიდერს გააჩნია ძალაუფლება, რაც იმას ნიშნავს, რომ მას აქვს შესაძლებლობა მიიღოს რესურსები “რიგგარეშე” და გარანტიები ძალადობის წინააღმდეგ, ძალაუფლება თავად არის სპეციფიკური რესურსი ხელი მიგიწვდებოდეს სხვა დანარჩენ რესურსებთან, ამიტომაც ძალაუფლების დაკარგვის შიში არის კონცენტრირებული შიში “ყველაფრის დაკარგვისა”.

XXI საუკუნის დემოკრატიულ საზოგადოებაში პოლიტიკური ლიდერობა შეზღუდულია სხვადასხვა ფაქტორით: იურიდიული ნორმებით, კონსტიტუციით და ა.შ. დემოკრატიზაციის განვითარების პროცესში მყოფი ქვეყნების პოლიტოლოგები დიდი ძალისხმევით ცდილობენ შეიმუშაონ ისეთი სამართლებრივი სახელწიფოს მოდელი, სადაც “მართავენ კანონები და არა პიროვნებები”. დასავლეთ ევროპისა და ჩრდილოეთ ამერიკის დემოკრატები პრიორიტეტს ანიჭებენ ფართო უფლებამოსილებით აღჭურვილი ხელმძღვანელის – პოლიტიკური ლიდერის არჩევას. ამ შემთხვევაში უნდა აღინიშნოს, რომ „ხელმძღვანელი“ „ლიდერისაგან“ განსხვავებული ფენომენია. ხელმძღვანელი შეგნებული, ცნობიერი “შერჩევის” პროდუქტს წარმოადგენს, ლიდერი კი – „ბუნებრივი შერჩევის“ პროდუქტია. მისი გამოჩენა პოლიტიკურ ასპარეზზე სტიქიურად ხდება, ის თავს იჩენს პრობლემურ სიტუაციებში. ლიდერობისაგან განსხვავებით, ხელმძღვანელობა სტაბილურ ფენომენს წარმოადგენს. მას კანონით მეტ-ნაკლებად მკაცრად განსაზღვრული უფლება-მოვალეობანი ენიჭება.

ჩვეულებრივ, პოლიტიკური ლიდერი უნდა ფლობდეს შექმნილი პოლიტიკური ვითარების ღრმა ანალიზის უნარს და ამასთან უნდა ჰყავდეს მიმდევრები, ე.ი. პოლიტიკური მოღვაწე უნდა იყოს

საკმაოდ ავტორიტეტიანი. ყოველივე ზემოთთქმული განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს, როდესაც საქმე ეხება არაფორმალურ პოლიტიკურ ლიდერებს და მათ ქმედება-მოღვაწეობას.

როგორც ისტორიული გამოცდილება ცხადყოფს, თითქმის ყველა საზოგადოებრივი და პოლიტიკური მოძრაობა იწყება არაოფიციალური პოლიტიკური ლიდერობის ფენომენის გამოჩენით, რომლებიც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ოფიციალური ხელმძღვანელის პარალელურად ხშირად საკმაოდ აქტიურად მოქმედებენ. მოვლენათა გარკვეული, მათთვის ხელსაყრელი მსვლელობის პირობებში არაფორმალურმა ლიდერებმა, შესაძლებელია, შეცვალონ ოფიციალური ხელმძღვანელები და ხელში აიღონ ქვეყნის მართვის სადავეები – როგორც ამას ადგილი ჰქონდა საქართველოს რესპუბლიკაში, როდესაც ეროვნული მოძრაობის ლიდერები ახალი სახელმწიფოს პოლიტიკური ხელმძღვანელები გახდნენ.

უფრო სრულყოფილად რომ გავერკვეთ ლიდერობის ბუნებაში, საჭიროა განვიხილოთ მისი თეორიები:

თვისებათა თეორია. ნიშან-თვისებათა თეორია ყველაზე ძველი და ტრადიციულია სხვა თეორიებს შორის. ლიდერობის წარმოშობის ყველაზე ადრეული ახსნა პიროვნების განსაკუთრებული ინდივიდუალური თვისებებიდან გამომდინარეობდა. ტრადიციული გაგებით, ლიდერობა წარმოადგენდს იშვიათ, მაგრამ ბუნებრივ საჩუქარს. როგორც არისტოტელე ამბობდა: „ხელმძღვანელი და მორჩილება არა მხოლოდ აუცილებელია, არამედ სასარგებლოც არის, რადგან დაბადებიდანვე ზოგი განკუთვნილია ხელმძღვანელობისთვის, ზოგი კი მორჩილებისათვის“ [1, 15]. ამ თეორიაში ლაპარაკია ლიდერის წმინდა პიროვნულ მონაცემებზე, თვისებებზე. მოკლედ რომ ვთქვა, ეს არის „ბედის რჩეული“ პიროვნება.

მოგვიანებით ამ თეორიის მიმდევრებმა თანდაყოლილ თვისებებთან ერთად აღიარეს განათლებით, გამოცდილებით, ვარჯიშით ლიდერული თვისებების შექმნის შესაძლებლობა. უფრო ზომიერ ფორმაში ეს ტრადიცია მიუთითებს ქარიზმაზე, რომელიც გაგებულია როგორც პიროვნების ხელისუფლება და ავტორიტეტი. ვებერის მიხედვით, ქარიზმას ახასიათებს ბრმა რწმენა ლიდერისადმი და გაუაზრებელი მიმდევრობა. ის დაკავშირებულია პიროვნების განსაკუთრებულ თვისებებთან.

ლიდერი, აღნიშნავს ვ. მალცევი, თავის თავში ატარებს უფლებას ხელისუფლებაზე, რაც ხდის მას დამოუკიდებელს, ამიტომ ის გამოდის ნოვატორად და საზოგადოების გარდამქმნელად [2, 370].

პოლიტიკური ლიდერის პირველ და აუცილებელ ნიშანს წარმოადგენს ფართო მასების ინტერესების კვალიფიციური აკუმულირებისა და ადექვატური გამოხატვის უნარი. მეორე გადამ-

წყვეტი ნიშანია ინიციატივიანობა, მესამე მნიშვნელოვანი ნიშანი – პოლიტიკური ინფორმირებულობა, მეოთხე – ლიდერის პოლიტიკური ლექსიკონი, მეხუთე – პოლიტიკური დროის განცდა.

ცნობილი ამერიკელი პოლიტიკური სოციოლოგი ე. ბოგარდესი ლიდერობისათვის აუცილებელ ხუთ უნივერსალურ თვისებას გვთავაზობს: წარმოსახვის ძალას, სოციალურ ხდომილებათა წინასწარგანჭვრეტისა და გათვალისწინების უნარს, მოქნილობას, მრავალმხრივობას, თავშეკავების უნარს.

ბერტრან რასელი ავსებს რა ლიდერის თვისებების ნუსხას, აღნიშნავს, რომ „ლიდერის პოზიციის მოსაპოვებლად პიროვნება უნდა აღემატებოდეს ხელისუფალს ისეთი ნიშნებით, როგორიცაა თავდაჯერებულობა, სწრაფი და ადექვატური გადაწყვეტილების მიღების უნარი“ [3, 92].

დღეისთვის მკვლევარები ლიდერობისათვის აუცილებელ 250-მდე თვისებას ასახელებენ. ამ თეორიის ნაკლოვანებას წარმოადგენს ის, რომ დღემდე გაურკვეველია თუ რომელი თვისებებია აუცილებელი ლიდერისათვის და მუშაობენ თუ არა ისინი განსხვავებულ ვითარებაში და ერთნაირად მოაქვთ თუ არა წარმატება სხვადასხვა ქვეყანაში, იცვლება თუ არა ეს თვისებები საზოგადოებრივ-პოლიტიკური განვითარების კვალობაზე. სოციოლოგიური კვლევა-ძიების შედეგად დადგინდა, რომ ლიდერის ქმედება, რომელიც სავსებით მისაღებია ერთი გარკვეული სიტუაციისთვის, სავსებით გამორიცხავს ლიდერის ქმედების ადექვატურობას მეორე განსხვავებული სიტუაციისადმი. ეს თვალსაზრისი თანდათანობით იწყებდა დომინირებას სხვადასხვა მიმართულებების სპეციალისტთა გამოკვლევებში.

ამრიგად, „თვისებათა თეორიამ“ ადგილი დაუთმო ლიდერობის „სიტუაციურ თეორიას“, რომლის თანახმად პიროვნება ლიდერი ხდება არა იმდენად პირადი თვისებების წყალობით, არამედ იმ კონკრეტული სიტუაციის წყალობით, რომელიც განპირობებულია ჯგუფის დეტერმინირებული შეფასებითა და მოთხოვნებით. „სიტუაციის თეორიის“ მიმდევრებს გამოორჩათ ის მნიშვნელოვანი ფაქტი, რომ ლიდერს თავად ძალუძს ზეგავლენა მოახდინოს კონკრეტულ ვითარებაზე და წარმატებით გამოიყენოს იგი „საკუთარი“ სოციალური ერთობის სოციალურ-პოლიტიკური მიზნების მისაღწევად და არსებული პრობლემების გადასაჭრელად. „დიდი ლიდერი, – წერს ელენ ჯენინგსი, – გრძნობს სიტუაციას და იცის როგორ უზრუნველყოს სიტუაციის განვითარება გარკვეულ წერტილამდე, რათა შესაძლებელი გახდეს მისი გამოყენება“.

სიდნეი ჰუკის ნაშრომში – „გმირი ისტორიაში“ ხაზგასმითაა აღნიშნული, რომ ლიდერი არ არის დეტერმინებული სიტუაციით.

ამრიგად, “სიტუაციის თეორიამაც” ვერ მოგვცა ლიდერობის ფენომენის მეცნიერული გაგება.

მკვლევარებმა პრობლემის შესწავლა დაიწყეს უფრო მეტად მნიშვნელოვან ასპექტზე, კერძოდ, ლიდერისა და მიმდევრების ურთიერთობების ანალიზზე, რამაც საფუძველი დაუდო ე.წ. “მიმდევართა განმსაზღვრელი როლის თეორიას”.

ეს კონცეფცია ითვალისწინებს, რომ ლიდერი გამოხატავს ჯგუფის მიზნებს და მოქმედებს მისი სახელით. ამგვარად, ლიდერობის გასაგებად აუცილებელია, გვეჩვენოს წარმოდგენები მათი მიმდევრების მიზნებისა და მოლოდინების, რომელთა შესწავლა ასევე შესაძლებელია შედარებით პერსპექტივაში. თუმცა, თუ გავითვალისწინებთ იმას, თუ როგორ არის “გამოხატული” პოლიტიკური ლიდერი მიმდევრების შეგნებაში, ეს სრულიად არ იქნება ლიდერის რეალური პიროვნების ადექვატური. მიმდევრები მხარს უჭერენ არა იმას, რომელსაც ისინი აუცილებლად იცნობენ პირადად, არამედ იმას, თუ ვინ არსებობს მათ შეგნებაში. სწორედ ეს სახე ინვესტ მათში გრძნობებს და უბიძგებს გადამწყვეტილების მიღებისაკენ.

საქართველოში ლიდერობის პოლიტიკურ-კულტურული კონტექსტი ვლინდება მოქალაქეთა მოლოდინებში ლიდერის მიმართ, თვით მათ ქცევაში და მათ მიერ საკუთარი პოლიტიკური როლების გათვითცნობიერებაში. პოლიტიკური ლიდერობის ზოგადი კონტექსტი საქართველოში განისაზღვრება მოქალაქეთა სახელმწიფო-ცენტრისტული ფსიქოლოგიით, პოლიტიკური კულტურის იმ ტრადიციებით, რომლებიც ნაკლებად უწყობენ ხელს როგორც დემოკრატიული ღირებულებების სიმტკიცეს, ისე ლიდერობის დემოკრატიულ სტილს. საქართველოს პოლიტიკურ კულტურაში თითქმის ყოველთვის (უკანასკნელ ლიდერამდე) დამახასიათებელი იყო პიროვნული, სუბიექტური კომპონენტი პოლიტიკური პროცესისა. საქართველოს ისტორიის გაგება შეუძლებელია იმის გათვალისწინების გარეშე, თუ ვინ მართავს ქვეყანას, მისი ტიტულის დამოუკიდებლად: მეფე, ცეკას მდივანი, პრეზიდენტი.

პიროვნული საკითხი მნიშვნელოვანი იყო ქართულ პოლიტიკაში ყველა ეტაპზე, კონკრეტული ლიდერის თვისებების, ღირებულებების და ნაკლოვანებების დამოუკიდებლად, მიუხედავად იმისა, იყო თუ არა ეს ლიდერი უბრალო ბიუროკრატი, ან გამოირჩეოდა მკაფიო ინდივიდუალურობით.

ინდივიდუალიზმი, ინდივიდუალური განსაკუთრებულობა, ლიდერობის როგორც აუცილებელი კომპონენტი პირველად განხილვის საგანი გახდა მხოლოდ პოსტსაბჭოთა პერიოდში საჯარო პოლიტიკის განვითარებასთან ერთად.

უკანასკნელი წლების სოციალურმა და პოლიტიკურმა კრიზისმა მოითხოვა ლიდერებისაგან მათი პიროვნული პოტენციალის დემონსტრირება. პოლიტიკოსის პიროვნული პოტენციალის, მისი კონკრეტული სახის კვლევა მოითხოვს სხვადასხვა მაჩვენებლების გამოვლენას, მათ შორის უმთავრესია არა იმდენად პოლიტიკოსი, რამდენადაც მისი საჯარო სახე, რომელზედაც მსჯელობა შეუძლიათ როგორც ექსპერტებს, ისე არასპეციალისტებს [4, 225].

გ. დილიგენსკი აღნიშნავს, რომ გარდამავალ საზოგადოებაში პიროვნების შესწავლა ხდება ატიტუდების სისტემის მეშვეობით, ვინაიდან ისინი უფრო მოძრავია, ვიდრე ლირებულებები, რწმენა და პიროვნების სხვა ელემენტები. ფსიქოლოგიურ ლიტერატურაში მიღებულია ატიტუდებში გამოიყოს სამი ელემენტი: კოგნიტური, აფექტური და კონატიური (ქცევითი). ზოგიერთი მკვლევრის აზრით, პოლიტიკოსების სახეს თავიანთი სტრუქტურით გააჩნიათ მსგავსი ნყობა. ეს ნიშნავს იმას, რომ აუცილებელია გამოვავლინოთ არა მხოლოდ კოგნიტური ელემენტები, არამედ აფექტური, რომელთა გაცნობიერება იშვიათად ხდება, და ქცევითი ელემენტები, რომლებიც ახლოსაა მოქმედების ჩადენასთან.

პოლიტიკოსის სახის ანალიზის დროს ფსიქოლოგიაში გამოიყენება პიროვნების სამი განზომილება, რომელიც შემოთავაზებულია ჯ. ოსგუდის მიერ. ესაა მიმზიდველობა, ძალა და აქტიურობა. ყველა შეფასება, როგორც რაციონალური, ისე ირაციონალური, შეიძლება ინტერპრეტირებულ იქნეს ამ სამი პიროვნული განზომილების მეშვეობით, შესაბამისად, ადგენენ ფსიქოლოგიურ სკალებს. მიმზიდველობის ცნებას განსხვავებულად განმარტავენ. მაგალითად, დ. კინდერი გამოყოფს მის ისეთ შემადგენელ ელემენტებს, როგორცაა კომპეტენტურობა, წესიერება და თანაგრძნობის უნარი. ჯ. მარკუსი გამოყოფს კომპეტენტურობას და წესიერებას. კ. ფუნკი გეთავაზობს განვიხილოთ ეს ნიშნები, როგორც ურთიერთდაკავშირებული, მაგრამ თითოეულს გააჩნია დამოუკიდებელი მნიშვნელობა პოლიტიკოსის საერთო შეფასებისათვის.

ბ. მაკარენკო ძირითადად ოპერირებს აღნიშნულ ორ ცნებაზე და მიაჩნია, რომ პოლიტიკოსს უნდა ჰქონდეს გაგების უნარი, რომელიც მოიცავს ჭკუას, განათლებას, თვალსაწიერს, გამოცდილებას; ასევე, უნდა იძლეოდეს მორალური ნესიერების გარანტიას.

ბ. მაკარენკომ აღწერა “იდეალური ლიდერი”; გამოცდილი პოლიტიკოსი, გონივრული კომპრომისის მომხრე, საქმიანი და გადაამჭრელი ნაბიჯების მომხრე, თავშეკავებული, დინჯი. ეს ნიშნები შეიძლება შედიოდეს იდეალური ლიდერის პორტრეტში, მაგრამ ნაკლებად ჰგავს ცოცხალ პოლიტიკურ მოღვაწეებს. ეჭვს იწვევს ის ფაქტიც, რომ ამ ნიშნებისთვის აირჩიეს ელცინი პრეზიდენტად, ხოლო მეორე და მესამე ადგილი დაიკავა ზიუგანოვმა და ლებედმა.

ლიდერის მეორე მნიშვნელოვანი განზომილება-პიროვნული ძალა კიდევ უფრო აძლიერებს პოლიტიკოსის მიმზიდველობას. ამ პარამეტრში შედის ისეთი კომპონენტები, როგორიცაა: ჯანმრთელობა, ასაკი, ფიზიკური და ინტელექტუალური რესურსები, ფსიქოლოგიური სიმტკიცე, ქვეყნის ინტერესების დაცვის უნარი და სხვა.

პოსტსაბჭოთა პერიოდის საქართველოს პოლიტიკურ კულტურაში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ძალის პარამეტრის როლი. არა მხოლოდ ძალა, არამედ ძალადობის შეფასება თანამედროვე ქართულ პოლიტიკურ სპექტრში არაერთგვაროვანია. ხელისუფლების მხრიდან ჩვეულებრივ მისი შეფასება ხდება პოზიტიურად, ხოლო ოპოზიციურ სპექტრში – ნეგატიურად. ეს არ არის გასაკვირი სამართლებრივი სახელმწიფოს მოუმნიფებლობის პერიოდში. ღიად არავინ ამართლებს ძალადობას, მაგრამ მისი ჩადენის შემდეგ ხშირად არის მისი უსაფუძვლო გამართლების მცდელობა. ძალის პარამეტრი განეკუთვნება აქტიურობის მაჩვენებელს და უკავშირდება ხელისუფლებრივი უფლებამოსილების განხორციელებას, ამიტომ ძალის გამოყენება თუ არგამოყენება მეტნაკლებად უკავშირდება ძლიერი თუ სუსტი პოლიტიკოსის სახეს მასობრივ შეგნებაში.

ამრიგად, თითოეული თეორია გამოირჩევა პრობლემისადმი ცალმხრივი მიდგომით, ცალკეულ ასპექტებზე უპირატესობის მინიჭებით, ამიტომ ლიდერობის სრულყოფილი შესწავლა შესაძლებელია სინთეზური, ინტეგრალური თეორიის მეშვეობით, სადაც მთლიანობაშია წარმოდგენილი ამ თეორიების ამოსავალი დებულებები.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. არისტოტელე, პოლიტიკა, ნაწილი I, თბილისი, 1995.
2. Мальцев В., Основы политологии, Москва, 1997.
3. ბუცხრიკიძე ა., ელიტიზმის კლასიკური თეორიები და პოლიტიკური ლიდერობა, თბილისი, 2008.
4. ვებერი მ., პოლიტიკა როგორც მონოდება და ხელობა, თბილისი, 1994.
5. შუბითიძე ვ., იმიჯოლოგია, თბილისი, 2011.
6. Rlondel I., Political Leadership, N.Y, 1997.

Juli Bankanashvili

*Master of Georgian
Technical University*

The Essence of Political Leadership and the Basic Theories

Summary

Political leadership can be explained as very complex, comprehensive phenomena, which only exists by the need of social development. Leadership is not opposing the idea of the democratic development of the society, as in democratic countries the rights of the leaders are limited by the Constitution and various legislative acts. There is no consensus between the researchers around the issue of mentioned phenomena. The comparative analysis of the different opinions has demonstrated the fact, that particular concepts are orientated to do primary research on the particular aspects; hence for the comprehensive study of leadership, it is essential to create a single integral theory, combined with the basic provisions of different theories.

კონფრონტაცია აშშ-სა და საბჭოთა კავშირის ურთიერთობებში XX საუკუნის 80-იანი წლების პირველ ნახევარში

XX საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისში გაჩნდა ახალი ფაქტორი, რამაც საგრძნობლად დააჩქარა საბჭოთა კავშირში მიმდინარე პროცესები. ეს გახლდათ ამერიკის შეერთებული შტატების რიგით მე-40 პრეზიდენტი - რონალდ რეიგანი. საპრეზიდენტო არჩევნებში კრემლმა უძლიერესი პროპაგანდისტული შეტევა მიიტანა რეიგანზე. მას ახასიათებდნენ როგორც უპასუხისმგებლო და აგრესიულ კავბოის, რომელსაც ხელი სულ იარაღისკენ გაურბოდა. მოსკოვისთვის კარგად იყო ცნობილი რეიგანის უარყოფითი დამოკიდებულება საბჭოთა კავშირის მიმართ, იცოდნენ, რომ რეიგანი, როგორც თვითონ ამბობდა: „თავზე თმებს არ დაიპუტავდა, თუკი განმუხტვა გარდაიცვლებოდა“ [3, 217-218].

რეიგანი ღრმად მოაზროვნე ინტელექტუალი არასოდეს ყოფილა, ეკონომიკისა და ფინანსების სფეროში გადადგმული კონკრეტული ნაბიჯებისგან განსხვავებით, საგარეო პოლიტიკაში მისი აქტივობის პირველი გამოვლინება აშკარად გამოხატულ თეორიულ და იდეოლოგიურ ხასიათს ატარებდა. მას, როგორც უმდიდრესი და უმსხვილესი შტატის ყოფილ გუბერნატორს, სოციალურ-ეკონომიკური პოლიტიკის წარმოებაში გარკვეული გამოცდილება ჰქონდა მიღებული. ხოლო რაც შეეხება საერთაშორისო საკითხებს, აქ იგი ნაკლებად გარკვეული და გამოცდილი გახლდათ.

1980 წლის წინასაარევნო კამპანიის მსვლელობისას რეიგანს ინდოჩინეთი ინდონეზიაში ერეოდა, ავღანეთი - პაკისტანში და ა.შ. ერთ კურიოზსაც კი ჰქონდა ადგილი რეიგანის თეთრ სახლში ყოფნის პირველ დღეებში, როცა ეროვნული უშიშროების საბჭოს თანამშრომელმა მოახსენა მას ირანში და საბჭოთა კავშირისა და ირანის საზღვარზე არსებული ვითარების შესახებ. წყნარად მჯდარი რეიგანი, თითქოს და იქ სულაც არ იყო, უცბად გამოცოცხლდა და ინტერესით ჩაეკეთხა: „საბჭოთა კავშირ-ირანის საზღვარი?“ „ისინი რა, მეზობლები არიან?“ „დიახ მეზობლები არიან“ -

დაბნეულ უშიშროების თანამშრომელს აშშ-ს პრეზიდენტის განათლება მოუხდა [2, 269].

მსგავსი შეცდომებისა და ისტორიული ფაქტების უცოდინრობის გამო, 1980 წლის წინასააჩევნო კამპანიის დროს, აშშ-ს ზოგიერთ გაზეთში სპეციალური რუბრიკაც კი გაჩნდა, სახელწოდებით „ის თავისას არ იშლის!“, სადაც ქვეყნდებოდა რეიგანის მიერ დაშვებული მსგავსი „ლაფსუსები“. აღნიშნულმა რუბრიკამ რეიგანის პრეზიდენტობის დროსაც გააგრძელა არსებობა, თუმცა მსგავსი ტიპის გამონათქვამები არ აშინებდათ ამერიკელებს. პირიქით, ისინი ამ გამონათქვამებში რეიგანის უბრალოებას ხედავდნენ, ვინაიდან, ისიც ხომ ისეთივე ჩვეულებრივი ადამიანი იყო, როგორც ყველა სხვა დანარჩენი.

1980 წელს წინასაარჩევნო კამპანიის დროს, რეიგანი აცხადებდა, რომ პრეზიდენტად არჩევის შემთხვევაში, სამხედრო მოდერნიზაციის ფარგლებში, იგი შეუდგებოდა ახალი ტიპის ატომური იარაღის შექმნის განხორციელებას, რათა დაერწმუნებინა რუსები აშშ-ს სამხედრო ძლიერებაში, ხოლო პარალელურად, კი ეწარმოებინა მათთან მოლაპარაკებები ატომური იარაღის შემცირების შესახებ.

რეიგანს განზრახული ჰქონდა შეეცვალა არა საბჭოთა კავშირის პოლიტიკა, არამედ, თვით საბჭოთა კავშირი. თავის პრეზიდენტობის პირველ წლებში, მიუხედავად ყველაფრისა, რეიგანი ცდილობდა მოსკოვთან დიალოგის გამართვას. მას გულწრფელად სჯეროდა, რომ პირადი ურთიერთობების საშუალებით იგი შეძლებდა ვაშინგტონისა და მოსკოვის ურთიერთობებში გარდატეხის შეტანას. პრეზიდენტად არჩევის შემდეგ, მან ჯიმი კარტერის მიერ შემოღებული ემბარგო კი გააუქმა საბჭოთა კავშირისთვის ხორბლის მიყიდვის თაობაზე, თუმცა ის თვლიდა, რომ დასავლეთი სსრკ-სთან სავაჭრო-ეკონომიკურ ურთიერთობებზე არაფრით არ უნდა ყოფილიყო დამოკიდებული. სწორედ ამიტომ არ ურჩევდა იგი ევროპელ პარტნიორებს დათანხმებულიყვნენ გაზსადენის მშენებლობაზე საბჭოთა კავშირიდან ევროპის მიმართულებით.

პირადი მიმოწერის მიუხედავად, სოლიდური ურთიერთობების დამყარება რეიგანმა ვერც ბრეჟნევთან, ვერც ანდროპოვთან და ვერც ჩერნენკოსთან ვერ შეძლო. იგი მალე დარწმუნდა, რომ მეგობრული უვერტიურები მოსკოვის მიმართ დროის ფუჭი ხარჯვა იყო. როგორც ამბობენ, აშშ- პრეზიდენტზე განსაკუთრებული შთაბეჭდილება მოახდინა CIA-მიერ 1981 წელს მომზადებულმა ინფორმაციამ საბჭოთა კავშირის ურთიერთობების შესახებ ტერორისტულ ორგანიზაციებთან. მასალაში მოყვანილი იყო ფაქტები იმის შესახებ, რომ სსრკ, პირდაპირი თუ ირიბი გზით, მხარს უჭერ-

და სეპარატისტული და სხვადასხვა სახის შეიარაღებული ჯგუფების ძალადობრივ საქმიანობას. ამ კონტექსტში მოხსენიებული იყო კუბა, აღმოსავლეთ ევროპისა და ახლო აღმოსავლეთის ქვეყნები, სამხრეთ იემენი, ლიბია და სალვადორი ცენტრალურ ამერიკაში. აღინიშნებოდა, სუკ-ი გრუ და გენერალური შტაბის მე-19 სამმართველო მიზანმიმართულად ამზადებდნენ პალესტინელების, სამხრეთ ამერიკელებისა და აფრიკელების რევოლუციურ ჯგუფებს, აწვდიდნენ მათ იარაღს, უწევდნენ სხვადასხვა სახის დახმარებას. საბჭოთა კავშირის დახმარება ქონდათ ასევე მარგინალურ ტერორისტულ ჯგუფებს დასავლეთ ევროპაში, მათ შორის ბაადენ-მაინცოფს გერმანიაში, წითელ ბრიგადებს იტალიაში და ე.წ. წითელ არმიას იაპონიაში [4, 181].

იკვებებოდა საბჭოთა კავშირის როლი რომის პაპის იოანე პავლე II მკვლელობის მცდელობაში.

რეიგანის დავალებით დაიწყო უსაფრთხოების ახალი დოქტრინის შემუშავება, რომელიც მიზნად ისახავდა საბჭოთა ექსპანსიონიზმის არა მხოლოდ შეჩერებას, არამედ მის უკუქცევას. მან მიიღო გადაწყვეტილება მკაცრი პასუხი გაეცა სსრკ-თვის მსოფლიოს ნებისმიერ კუთხეში. ამისთვის, მან დაარწმუნა კონგრესი, რომ საჭირო იყო ავღანელი მუჯაჰედებისათვის დახმარების გაზრდა. აშშ-ს დახმარების წყალობით, მუჯაჰედებმა შეძლეს მზარდი წინააღმდეგობა გაენიათ საბჭოთა ჯარისთვის. მათ გაუჩნდათ „სტინგერები“, რომლებიც შიშის ზარს სცემდნენ საბჭოთა ავიაციას. აშშ-ის მკაცრ პასუხს მიეკუთვნებოდა აგრეთვე 1983 წლის მარტში კარიბის კუნძულ გრენადაზე სამხედრო ინტერვენციის განხორციელება, ნიკარაგუაში მარქსისტული რეჟიმის ოპოზიციის გაძლიერებაც. სადაც ხელისუფლება იძულებული გახდა თავისუფალი არჩევნები ჩატარებინა და დამარცხდა კიდეც, ლიბიის სტრატეგიული ობიექტების დაბომბვა, როცა ცნობილი გახდა, რომ დასავლეთ ბერლინში 1983 წელს განხორციელებული ტერაქტის უკან ლიბიის ლიდერი მოამარ კადაფი იდგა.

რეიგანის მთავარი სტრატეგიული მოკავშირე დიდი ბრიტანეთის პრემიერ-მინისტრი, კონსერვატიული პარტიის ლიდერი მარგარეტ ტეტჩერი გახლდათ. მკაცრმა და პრინციპულმა საშინაო და საგარეო პოლიტიკამ ტეტჩერს „რკინის ლედის“ რეპუტაცია შესძინა. საბჭოთა კავშირის მიმართ პრემიერის დაუნდობელი გამონათქვამები კრემლში აღშფოთებას იწვევდა. ტეტჩერის მთავრობამ ერთ-ერთმა პირველმა მისცა თანხმობა აშს-ს „პერპინჯების“ დიდ ბრიტანეთში განლაგებაზე. 1982 წელს ფოლკლენდის კუნძულებზე ბრიტანეთის საზღვაო სამხედრო ფლოტის გამარ-

ჯვება რიცხოვნობად უპირატეს არგენტინის ჯარზე, ტეტჩერისა და მისი „უფროსი ძმის“ წარმატებას დაუკავშირეს მაშინ მსოფლიოში.

ვაშინგტონის გამაღებული შეიარაღების საპასუხოდ მოსკოვმა მწვავე გადაწყვეტილება მიიღო - 1983 წლის 22 ნოემბერს საბჭოთა კავშირმა დატოვა აშშ-სთან შეიარაღების კონტროლის თაობაზე მოლაპარაკების პროცესი.

საბჭოთა კავშირისადმი მკაცრი მიდგომა ფორმალურ დეტალებშიც კი გამოიხატა. მაგალითად, სსრკ-ს ლეგენდარული ელჩი ვაშინგტონში ანატოლი დობრინინი ათეული წლების მანძილზე სარგებლობდა განსაკუთრებული პრივილეგიებით: პირდაპირი ტელეფონი სახელმწიფო მდივანთან, ცალკე შესასვლელი სახელმწიფო დეპარტამენტში. ელჩს ეს პრივილეგიები ჩამოართვეს.

როგორც ამერიკული პრესა წერდა, არც ერთ პრეზიდენტს, ჰარი თრუმენის შემდეგ, არ მიუცია საკუთარი თავისთვის უფლება, ასეთი მკაცრი გამონათქვამები გამოეყენებინა საბჭოელი ლიდერების მიმართ. თუმცა, მონონება - არმონონების მიუხედავად, რეიგანი არასოდეს დაუდანაშაულებიათ წინასწარგანზრახულ ტყუილში. ხალხი აღიარებდა, რომ რეიგანი ამბობდა იმას, რისიც მას სჯეროდა და სწამდა. რეიგანს კი გულის სიღრმეში მტკიცედ სჯეროდა, რომ როგორც ყველა სხვა ტირანია, მარქსიზმ-ლენინიზმიც მალე ისტორიის ნაცრის გროვას შეემატებოდა.

რეიგანის აზრით, შედარება რომ მომხდარიყო ნებისმიერი თავისუფალი და ჩაკეტილი საზოგადოებისა, მაგალითად, დასავლეთ და აღმოსავლეთ გერმანიისა, ან ავსტრიისა და ჩეხოსლოვაკიისა, ან თუნდაც მალაიზიისა და ვიეტნამისა - ნათელი ხდებოდა, რომ დემოკრატიული ქვეყნები გაცილებით შეძლებულები და თავიანთი მოქალაქეების მოთხოვნილებებისადმი უფრო გულისხმიერები იყვნენ. არსებობდა კიდევ ერთი, უბრალო ფაქტიც, რომ მილიონობით ლტოლვილი კომუნისტური სამყაროდან გარბოდა და არა პირიქით.

ლიბერალების უმეტესობა და სახელმწიფო დეპარტამენტის ზოგიერთი წევრი მიიჩნევდა, რომ რეიგანის გამოსვლები ზედმეტად მკაცრი იყო. მისი კრიტიკოსები კონგრესში ამცირებდნენ თანხებს, რომელიც სამხედრო ტექნიკის მოდერნიზაციის გამოყოფისთვის იგეგმებოდა. ამავე პერიოდში გაისმა „ბირთვული იარაღის გაყინვის“ მოთხოვნები, რაც თავისთავად სასიამოვნოდ ჟღერდა, მაგრამ მაშინ, როცა საბჭოთა კავშირი აშშ-ს მნიშვნელოვნად უსწრებდა შეიარაღებით, რეიგანს ასეთი მოთხოვნის გათვალისწინება გონივრულად არ ეჩვენებოდა.

სტატისტიკა, რომელიც ლამის პრეზიდენტად არჩევისთანავე მოახსენეს რეიგანს პენტაგონიდან, მეტისმეტად შემაშფოთებლად ჩანდა: საბჭოთა კავშირთან ბირთვულ ომს, გამარჯვების შემთხვევაშიც კი, 150 მილიონი ამერიკელი შეეწირებოდა. სწორედ საქმის ასეთმა რთულმა ვითარებამ უბიძგა მას, ბირთვული რაკეტებისგან თავდასაცავად რაიმე გამოეგონებინათ.

კითხვაზე, თუ რატომ იყო სამხედრო მოდერნიზაციის პროგრამა ესოდენ მნიშვნელოვანი რეიგანისთვის ლიბერალებისა და ბირთვული იარაღის გაყინვის მომხრეების მიერ ატეხილი დიდი ხმაურის ფონზე, იგი პასუხობდა შემდეგს, რომ კენედიდან მოყოლებული სულ უფრო და უფრო მცირდებოდა ნაციონალური თავდაცვის ბიუჯეტი. საბჭოთა კავშირითან შედარებით, აშშ პროპორციულად ნაკლებს ხარჯავდა თავდაცვაზე, რაც სამხედრო ბალანსის დარღვევას იწვევდა ამ ორ ქვეყანას შორის. საბჭოთა კავშირს სამჯერ მეტი საკონტინენტთაშორისო ბალისტიკური რაკეტები გააჩნდა. რაოდენ გასაკვირიც არ უნდა ყოფილიყო, აშშ-ს 1965 წლის შეიარაღების წარმოების გაყინვის შემდეგ, არც ერთი დამატებითი რაკეტა არ ჰქონდა წარმოებული. ბოლო 15 წლის მანძილზე, 60 საბჭოთა ბალისტიკურ რაკეტიანი წყალქვეშა ნავი გავიდა ზღვაში, მაშინ როცა ამერიკელებს არც ერთი ასეთი წყალქვეშა ნავი არ ჰქონდათ აგებული. საბჭოელებს 200 თანამედროვე ბომბდამშენი ჰყავდათ და ყოველწლიურად 30 ასეთსავე ბომბდამშენს აგებდნენ, ხოლო აშშ-ს კი 20 წლის მანძილზე არც ერთი ახალი სტრატეგიული ბომბდამშენი არ ღირსებია [1, 243]. რეიგანის აზრით, მთელმა მსოფლიომ იცოდა, თუ როგორ გაიზარდა საბჭოთა იარაღის წარმოება. საბჭოთა კავშირი ამერიკელებთან შედარებით, ბევრად მეტ ტანკს, გემს თუ თვითმფრინავს აგებდა. რეიგანი მიიჩნევდა, რომ არაფრით არ შეიძლებოდა საბჭოთა სამხედრო აღმშენებლობის უგულვებლყოფა. იგი მოკავშირეებთან ერთად ბალანსის განონასწორებაზე ფიქრობდა. მისი აზრით, სანამ აშშ არ დაიწყებდა სამხედრო მოდერნიზაციის პროცესს, საბჭოელების მოლაპარაკებებზე დაყოლიება ვერაფრით მოხერხდებოდა, ვინაიდან აშშ-ს სავაჭროდ, სიტყვების გარდა სხვა არაფერი გააჩნდა. ასე რომ, სამხედრო მოდერნიზაციას რეიგანი პირდაპირ უკავშირებდა მშვიდობას. მას სჭირდებოდა ძალების ბალანსი, რათა შემდეგ უკვე საბჭოელებთან ერთად არსენალის შემცირებაზე ეფიქრა.

საბჭოთა კავშირის მიერ პოლონეთში სამხედრო მდგომარეობის გამოცხადების შემდეგ, რეიგანმა შეაჩერა სტრატეგიული შეიარაღების შემცირების მოლაპარაკება საბჭოთა კავშირთან. ყველგან, იქნებოდა ეს გაერო, თუ ნებისმიერი სხვა ადგილი, რეიგანი

გულწრფელად გამოთქვამდა თავის შეხედულებას საბჭოთა ექპანსიის თაობაზე. ლეონიდ ბრეჟნევს კი ახსენებდა, რომ განზე დგომას და ცქერას, თუ როგორ ეპატრონებოდნენ კომუნისტები მსოფლიოს სრულებით არ აპირებდა. დემოკრატიისთვის მებრძოლ ქვეყნებს კი დახმარებას აღუთქვამდა.

1982 წლის ივნისში ვერსალის ეკონომიკურ სამიტზე, რეიგანმა დიდი ბრიტანეთიდან და დასავლეთ გერმანიიდან მათ პარლამენტებში სიტყვით გამოსვლის შემოთავაზებები მიიღო. მან ევროპელებს გააცნო მოსაზრება, რომ ბირთვულ ომს ვერავინ მოიგებდა, ის უბრალოდ არ უნდა დაწყებულიყო. მაგრამ, ვიდრე რუსებს სასხლეთიდან თითს აალებინებდნენ, მათ მართებდათ მომძლავრება, რათა ძლიერი ქვეყნის პოზიციიდან ესაუბრათ. ბრიტანელ პარლამენტარებს რეიგანმა შემდეგნაირად მიმართა: „ჩვენი სამხედრო სიძლიერე მსოფლიოში მშვიდობის საწინდარია... სიძლიერეს იმის იმედად შევინაჩუნებთ, რომ მას არასდროს გამოვიყენებთ. თანამედროვე მსოფლიოში გადამწყვეტი სიტყვა ბრძოლებში ბომბებს და რაკეტებს კია რ ექნებათ, არამედ იმ იდეებს რომელთაც ვემხრობით, ფასიეულობებს რომლებსაც გვჯერა და რწმენას, რომელსაც სათუთად ვუვლით. თუ ისტორიიდან რაიმეს სწავლა შეიძლება, ის უნდა გვესწავლა, რომ არასასიამოვნო რეალობისთვის თვალის არიდება სიბრიყვეა... დრო დემოკრატიის მხარეზე არის, რადგან მსოფლიოს ყველა კუთხეში დემოკრატიის აღზევების და კომუნიზმის დაცემის ნიშნებს ვხედავ - საბჭოთა ექსპერიმენტის კრახი ჩვენთვის მოულოდნელი არ უნდა იყოს“ [1, 241].

რონალდ რეიგანი და ლეონიდ ბრეჟნევი არასდროს მისხდომიან მოლაპარაკების მაგიდას სახელმწიფოს მეთაურების რანგში. იმ მოკლე პერიოდს, როცა მათ პარალელურად ეკავათ საკუთარი ქვეყნების უმაღლესი თანამდებობები (1981-1982წწ), არც ისე იშვიათად მოიხსენიებენ როგორც დაკარგული შესაძლებლობების ხანას. ვინაიდან, ეს იყო დრო, როცა პოლიტიკურ-იდეოლოგიური სტრუქტურები ახშობდა აშშ-სა და საბჭოთა კავშირს შორის კომპრომისის დაშვების სულ მცირე შესაძლებლობასაც კი. ამ ხრივ, ზემოხსენებული ლიდერების აზრთა მსგვლელობისა და შეხედულებების ყველაზე თვალსაჩინო მაგალითად გამოდგება რეიგანის საუბარი მის ვაჟთან მაიკლთან, 1976 წლის აშშ-ს საპრეზიდენტო არჩევნებში განცდილი მარცხის შემდეგ. ის მაშინ გამოუტყდა ვაჟიშვილს, რომ მისი იმედგაცრუება გამონვეული იყო ბრეჟნევთან შეხვედრის შესაძლებლობის დაკარგვით. რეიგანის თქმით, ის დიდხანს ოცნებობდა შეხვედროდა ბრეჟნევს მოლაპარაკების მაგიდასთან, როცა ის წყნარად მოუსმენდა თარჯიმანს, რომელიც საათნახევრის განმავლობაში შეეცდებოდა გადაეცა მისთვის ბრეჟნევის

გზავნილი იმის შესახებ, თუ რა სახის დათმობებს ელოდა საბჭოთა კავშირი აშშ-სგან. შემდეგ ის მშვიდად ადგებოდა, დაარტყამდა მაგიდას წრეს, მიუახლოვდებოდა ბატონ ბრეჟნევს და ყურში რუსულად ჩასჩურჩულებდა „ არა! “ რეიგანი მართლაც წუხდა, რომ მის ოცნებას განხორციელება არ ენერა. ისტორიამ კი დაგვანახა, რომ მისი წუხილი ნაადრევი აღმოჩნდა, ვინაიდან „არა“-ს თქმა მას არაერთხელ მოუწია, თუმცა არა ასეთი ფორმით და არა ბრეჟნევთან პირისპირ შეხვედრის დროს [2, 301-302].

მსგავსი პათოსის მიუხედავად, პრეზიდენტი რეიგანი მომხრე იყო საბჭოთა კავშირთან მოლაპარაკებები ენარმოებინა სტრატეგიული დანიშნულების იარაღის შემცირების თაობაზე, რათა მსოფლიოსთვის თავიდან აეცილებინა ბირთვული ომის საფრთხე. ბრეჟნევიც აღიარებდა ბირთვული იარაღის შემცირების მიზნით მოლაპარაკებების დაწყების აუცილებლობას და პირობას დებდა, რომ საბჭოთა ხალხი მის გვერდით იყო, თუმცა იმის გათვალისწინებით, თუ რა დამოკიდებულება ჰქონდა და როგორ მოიხსენიებდა რეიგანი საბჭოთა კავშირს, ბრეჟნევი სერიოზულ ეჭვს გამოთქვამდა მისი მშვიდობიანი სურვილების გულწრფელობაში.

როცა 1982 წლის 10 ნოემბერს ბრეჟნევი გარდაიცვალა, რეიგანი არ გაემგზავრა მოსკოვში დაკრძალვის ცერემონიაზე დასასწრებად. მან ასევე თავი შეიკავა ანდროპოვისა და ჩერნენკოს დაკრძალვაზე მონაწილეობის მიღებისგან და თავის მაგივრად მოსკოვში ვიცე პრეზიდენტი ჯორჯ ბუში გააგზავნა.

ბრეჟნევის გარდაცვალებიდან ოთხი თვის შემდეგ, 1983 წლის მარტში, რეიგანი გაემგზავრა ფლორიდის ქალაქ ორლანდოში და ევანგელისტების ნაციონალური ასოციაციის ყოველწლიურ შეხვედრაზე სიტყვით გამოვიდა.

მღვდლები ბირთვული იარაღის გაყინვას უჭერდნენ მხარს. რეიგანს სურდა, რომ იმ ამერიკელებისთვის და ასევე მისი ქალიშვილი პატისთვის, რომლებიც (მისი აზრით მცდარად) ფიქრობდნენ, რომ მშვიდობისკენ მიმავალ გზას აუცილებლად ბირთვული იარაღის გაყინვაზე უნდა გაევიდნენ, როგორმე ხმა მიეწვინა.

ორლანდოს გამოსვლას ბევრი ლიბერალი ექსპერტი მკაცრად აკრიტიკებდა, ვინაიდან ისინი მიიჩნევდნენ, რომ რეიგანი რუსების გამოსანვევად პროვოკაციაზე მიდიოდა. თვითონ რეიგანის აზრით კი მის გამოთქმას „ბოროტების იმპერია“ და გამიზნულად წარმოთქმულ სხვა უხეშ სიტყვებს საბჭოელები უნდა მიეხვედრებინა, რომ ამერიკელებმა კარგად იცოდნენ, თუ რა ედოთ გულში რუსებს. ღრმად რელიგიური აუდიტორია რეიგანმა შემთხვევით არ აირჩია: პრეზიდენტმა მის სიტყვას ქადაგების ელფერი შესძინა,

თითქოს იგი ხალხს „ჯვაროსნული ომისკენ“ მოუწოდებდა, რათა სიკეთით ბოროტება დაეძლიათ. ბოროტების განსახიერებად, ანუ „ბოროტების იმპერიად“ დასახელდა საბჭოთა კავშირი. რეიგანი ხალხს მოუწოდებდა ელოცათ ტოტალიტარულ სიბნელეში მცხოვრები ადამიანების გადასარჩენად, რათა მათ ღვთის შეცნობის სიბარული ღირსებოდათ.

რეიგანის ახალ ტერმინს საბჭოთა კავშირში არნახული აურზაური მოყვა. კონტრშეტევისათვის საბჭოთა მედიამ აამოქმედა მთელი თავისი რესურსები. პარალელურად ავლებდნენ გებელსის პროპაგანდასთან, საბჭოთა მოსახლეობას ლამის აპოკალიფსით აშინებდნენ. მაგრამ რეიგანს გადანყვეტილება მიღებული ჰქონდა — ფრონტალური შეტევა სსრკ-ზე.

1983 წლის მარტში, რეიგანმა გამოაცხადა სტრატეგიული თავდაცვის ინიციატივის პროგრამა, რომელიც აშშ-ს ბირთვული რაკეტებისგან დაცვას გულისხმობდა და რომელიც ყველაზე დიდი სიურპრიზი იყო საბჭოთა კავშირისთვის. წარმოიშვა ახალი მითი, რომლის თანახმადაც, ახალი ინიციატივა რეიგანის „კოზირი“ იყო რუსების მოლაპარაკებაზე დასაყოლიებლად. აშშ-ს პრეზიდენტი კი საბჭოელებს არწმუნებდა, რომ SDI ამერიკელების „კოზირი“ სულაც არ იყო და რომ მათ შეიარაღების შემცირება არანაკლებ სურდათ.

სამხრეთ კორეული თვითმფრინავის 1983 წლის ტრაგიკული იнциდენტი პროპაგანდისტული თვალსაზრისით აშშ-მ მაქსიმალურად გამოიყენა. სამოქალაქო თვითმფრინავის ჩამოგდებას რეიგანმა „საბჭოთა მხეცობა“ უწოდა, ხოლო სახელმწიფო დეპარტამენტის განცხადებაში ეს შეფასდა როგორც დანაშაული მსოფლიოს წინაშე, რომელსაც არანაირი იურიდიული ან მორალური გამართლება არ ჰქონდა. მსოფლიო ცალსახად ნეგატიურად განენიყო საბჭოთა კავშირის მიმართ, რეიგანს კი კიდევ ერთხელ მიეცა საშუალება გაემართლებინა მის მიერ გადადგმული ნაბიჯები სამხედრო შეიარაღების გაზრდის თვალსაზრისით.

ბევრი განსხვავებული მოსაზრების მიუხედავად, რეიგანს სჯეროდა, რომ საბჭოთა კავშირთან ურთიერთობის გაუმჯობესების და მშვიდობის ძიების საქმეში გადამწყვეტი როლი სტრატეგიული თავდაცვის ინიციატივას ეკუთვნოდა. თეთრ სახლში მისვლისთანავე რეიგანმა დაიწყო სამხედრო აღჭურვილობის მოდერნიზაციის პროგრამა. მას სურდა, საბჭოთა კავშირს გაეგო, რომ რეალობის პრიზმიდან ამერიკელები მათ ასე ხედავდნენ: ვიცი, რა გეგმებიც გაქვთ, დემოკრატიულ ქვეყნებს არ გაგანადგურებინებთ, შეიარაღების შეჯიბრში კი მეორე ადგილს არ დავჯერდებით.

რეიგანის პრეზიდენტობის პირველ ვადაში, რაიმე მნიშვნელოვან გარდატეხას აშშ-საბჭოთა კავშირის ურთიერთობებში ადგილი არ ჰქონია. რეიგანი ოფიციალურად არ შეხვედრია არათუ ბრეჟნევს, არამედ არც ანდროპოვსა და არც ჩერნენკოს. თავის მემუარებში აშშ-ს მე-40 პრეზიდენტი წერდა, რომ როცა მას, დილის 4 საათზე, ჩერნენკოს გარდაცვალებისა და საბჭოთა კავშირის მეთაურად მიხეილ გორბაჩოვის კანდიდატურის დასახელების შესახებ შეატყობინეს, გაოგნებულმა მეუღლეს ნენსის მიმართა: „აი, კრემლში კიდევ ახალი კაცი გამოჩნდა. როგორ შემოძლია, რუსებთან რაიმეზე შევთანხმდე... ისინი ხომ პირდაპირ ხელში მაკვდებიან“ [1, 268].

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. რონალდ რეიგანი, ამერიკული ცხოვრება, თბილისი, 2011.
2. Э.А. Иванян Рональд Рейган (Хроника жизни и времени), Москва.1991.
3. John Lewis Gaddis “The Cold War”, Penguin Books Ltd 2005.
4. ზურაბ აბაშიძე, ცივი ომი წარსული თუ დღევანდლობა? თბილისი, 2009.

Tamar Darchia

*Georgian Technical University
Business-Engineering Faculty Master*

Confrontation between the United States of America and the Soviet Union in the first term of Ronald Reagan’s office

Summary

Ronald Reagan led the Cold War with the Soviet Union by a new policy on three fronts: decrease Soviet access to high technology and diminish their resources, including depressing the value of Soviet commodities on the world market; increase American defense expenditures to strengthen the U.S. negotiating position; and force the Soviets to devote

more of their economic resources to defense. Most visible was the massive American military build-up.

One of Reagan's more controversial proposals was the Strategic Defense Initiative (SDI). Reagan believed this defense shield could make nuclear war impossible, but Critics of SDI argued that the technological objective was unattainable, that the attempt would likely accelerate the arms race, and that the extraordinary expenditures amounted to a military-industrial boondoggle. Supporters responded that SDI gave Reagan a stronger bargaining position. Indeed, Soviet leaders became genuinely concerned.

Reagan called the Soviet Union an "evil empire" that would be consigned to the "ash heap of history." After Soviet fighters downed Korean Airlines Flight 007 on September 1, 1983, he labeled the act an "act of barbarism... [of] inhuman brutality." Reagan's description of the Soviet Union as an "evil empire" drew the wrath of some as provocative, but his description was staunchly defended by his conservative supporters.

On March 3, 1983, Reagan predicted that Communism would collapse: "I believe that communism is another sad, bizarre chapter in human history whose — last pages even now are being written." He elaborated on June 8 of 1982 to the British Parliament. Reagan argued that the Soviet Union was in deep economic crisis and stated that the Soviet Union "runs against the tide of history by denying human freedom and human dignity to its citizens."

During the first term of Reagan's office relations between the USA and the Soviet Union did not experience any significant transformation. The leaders of these two superpowers never met each-other, as they were engaged in mutual accusation and criticism, rather than intention of improvement relations.

ნატო სონლულაშვილი

ისტორიის აკადემიური დოქტორი

**ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების ფორმირება
დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდში**

ქართულ ისტორიოგრაფიაში საკმაოდ მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია სამხედრო ისტორიის საკითხების შესწავლას. ამ პრობლემას არაერთი საინტერესო გამოკვლევა მიეძღვნა, სადაც ძირითადად აქცენტი გაკეთებულია საბრძოლო ხელოვნებაზე, სხვადასხვა სახელმწიფოების წინააღმდეგ წარმოებული ომების ხასიათზე და ა.შ. თუმცა აღნიშნული საკითხების შესწავლასთან ერთად არანაკლები მნიშვნელობისაა ქართველი ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების შეფასება. სხვადასხვა სახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საკითხებთან ერთად ისტორიული მოვლენების ანალიზისთვის აუცილებლობას წარმოადგენს იმის განსაზღვრა თუ რა გზა განვლო ჯარისკაცის ცნობიერების განვითარებამ საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამდე და რა როლს თამაშობდა იგი ქართული, ეროვნული სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესში 1918-1921 წლებში.

ეროვნული საკითხის სრულყოფილად შესწავლა სხვადასხვა სოციალური ფენის თუ სოციალური ჯგუფის ცნობიერების გაანალიზების გარეშე შეუძლებელია. მათ შორის მნიშვნელოვანია ჯარის და ჯარისკაცის ადგილის განსაზღვრა და შეფასება. ეროვნული იდენტობისთვის დამახასიათებელი ღირებულებების მნიშვნელობა ქართველი ერისთვის ისტორიული განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე, ეპოქის გამონწევებიდან გამომდინარე ყოველთვის მნიშვნელოვანი იყო. როგორც ვიცით, საუკუნეების მანძილზე ქართველი ერის ცნობიერებამ განვითარების გარკვეული გზა განვლო. მართალია ეროვნული იდენტობის გააზრებისთვის აუცილებლობას წარმოადგენს და ფაქტიურად წარმოუდგენელიც კია მისი შესწავლა და წარსულის აღდგენა: ქრისტიანობის, ენის, სამშობლოს, ისტორიული მეხსიერების, ტრადიციის გარეშე და დღეისათვის არსებულ ამ სახის გამოკვლევებში, სავსებით მართებულად აქცენტი სწორედ ამ მახასიათებლებზე კეთდება, მაგრამ

პრობლემის ამომწურავად შესწავლისათვის აუცილებელია კომპლექსური ანალიზი და, მათ შორის, სოციალურ ფენათა თუ სოციალურ ჯგუფთა როლის წარმოჩენა და გათვალისწინება.

დემოკრატიული რესპუბლიკის პერიოდის ქართველი ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების შეფასება არცთუ ისე მარტივ საკითხს წარმოადგენს, რადგანაც როგორც ცნობილია, XIX საუკუნიდან მოყოლებული 1917 წლამდე საქართველო რუსეთის იმპერიის მიერ იყო დაპყრობილი და სხვადასხვა სტრუქტურები განიცდიდნენ გარუსების პოლიტიკას. მათ ჯგუფში იყო ჯარი, რომელიც რუსეთის იმპერატორის დასაყრდენ საშუალებას წარმოადგენდა და ხშირ შემთხვევაში იყენებდა ხალხის წინააღმდეგ საპროტესტო გამოსვლების, თუ სხვა შემთხვევაში. მაგრამ, ის პროცესი, რომელიც მიმდინარეობდა XIX საუკუნის II ნახევრიდან მოყოლებული რუსეთში და განსაკუთრებული გამომხატველობით საქართველოში, რაც გულისხმობდა როგორც პოლიტიკურ, ასევე სოციალურ-ეკონომიკურ გარდაქმნებს ახალი ეპოქის ჩამოყალიბებას უწყობდა ხელს.

XX საუკუნის დასაწყისიდან ეს პროცესები განვითარების ახალ ფაზაში შედის, რაც გამოიხატა სხვადასხვა პოლიტიკური პარტიების ჩამოყალიბებით და მათი იდეოლოგიის პროპაგანდით საზოგადოებაში. ამ მიმართულებით აქტიურობდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული პარტია და ქართული სოციალ-დემოკრატიული პარტია, რომელიც მათი იდეების გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა, მაქსიმალურად ცდილობდა საკუთარი იდეოლოგიის რეალიზებას საზოგადოებაში. საწყის ეტაპზე მათ საერთო ინტერესი ჰქონდათ, ორივე ქვეყნის პარტიის მიზანი იყო: მეფის თვითმპყრობელობის დამხობა, რაშიც აქტიური მონაწილეობა უნდა მიეღო საზოგადოების ყველა წევრს და მათ შორის ჯარისკაცს. მთელი იმპერიის მასშტაბით ვრცელდებოდა რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის პროკლამაციები, სადაც იყო მოწოდება აღნიშნულ პროცესში ჩართულობაზე. ამ მხრივ ახალი ეტაპი იწყება რუსეთის 1905-1907 წლების რევოლუციის პერიოდში. ქართული კულტურული და პოლიტიკური ელიტა ცდილობდა ეს პერიოდი გამოეყენებინა ქართველი ერის საბრძოლო სულისკვთების ამაღლებისთვის და დამოუკიდებლობის აღდგენისათვის გარკვეული წინაპირობები შეექმნა, რადგან ნათელი იყო სწრაფი ქმედებებით არ იქნებოდა მიღწეული სასურველი შედეგი. „რუსეთის რევოლუციის მომენტის ერთ უმთავრეს მოვლენას შეადგენს ჯარის გამოღვიძება, მის გაცნობიერების გზაზე დადგომა. ყოველ დღე სხვადასხვა კუთხიდან და ქალაქებიდან დეპუტები გვაცნობებენ, რომ ჯარისკაცები დღეს ისე ბრმა იარაღს ალარ წარმოადგენენ მთავრობის ხელში, როგორც ეს აქამდის იყო“ [1, 2].

პოლიტიკური და კულტურული ელიტა აცნობიერებდა იმ ფაქტს, რომ მთავრობის სიძლიერის გარანტია იყო მისი მორჩილი ჯარი, ამიტომ მაქსიმალურად ცდილობდა მათი ეროვნული თვითშეგნების გაძლიერებას და იმპერიის წინააღმდეგ გამოყვანას. გაზეთი „ტალა“ 1906 წელს წერდა: „პირველი იმედი მთავრობისა არის ჯარი. თუ ჯარი ერთგული ეყოლება, მთავრობა არ შეუშინდება არავითარ რევოლუციურს მოზღვავებას, არავითარ მგზნებარე ძახილს აგიტატორებისას, ერთგული ჯარი რევოლუციას ხალხის სისხლში ჩაახშობს. მაგრამ ერთი პატარა გარემოება ავინწყდება მთავრობას: ჯარი იმავე ხალხის შვილებიდან სდგება, შეუძლებელია ხალხის მოძრაობის ტალღები ჯარსაც არ მოხვდეს და მასშიაც არ გამოიწვიოს ისეთივე ლტოლვილება, რომელიც ხალხს ალელვებს“ [12, 1]. სწორედ ამაზე აკეთებდნენ აქცენტს, რომ ჯარისკაციც, მუშაც და გლეხიც ერთია. ჯარისკაცი გლეხის ან მუშის ოჯახიდან არის და ამიტომ არის მათ შორის ასეთი კავშირი და საჭიროა ორგანიზებული გაერთიანება მთავრობის წინააღმდეგ. „თქვენ, რა თქმა უნდა გეტყოდნენ, რომ ჩვენ გვსურს ჯარისკაცების სიმშვიდის დარღვევა. არ არის ეს მართალი, ძმებო, არ ირწმუნოთ ეს. ამას ლაპარაკობენ ისეთი ხალხი, რომლებიც როგორც თქვენთვის, ასევე ჩვენთვის ერთადერთი მტერია, ეს არის – მეფის მთავრობა და პოლიცია. თქვენ თვითონ განსაჯეთ: როცა არის სურვილი დატოვო საკუთარი ოჯახი და გამოხვიდე ქუჩაში, რომ გცემონ ჯოხებით, კაზაკებმა მათრახებით... საქმე იმაშია, ძმებო, რომ ჩვენი ძმების მუშების ცხოვრება ასე აღარ შეიძლება. საქმე იმაშია, რომ სადაც ჩვენი მუშები მოაწყობენ გაფიცვებს, იქ უფროსის მოთხოვნით გაჩნდებიან პოლიცია, გუბერნატორი და კაზაკები და იწყებენ ცემას, თან ამბობენ: არ გინდა მუშაობა? ჩვენ გაიძულებთ მუშაობას! კიდევ კარგია, თუ მხოლოდ ამით დამთავრდება საქმე, აქ ჩნდება ჯარისკაცების დიდი ნაწილი და ესვრის მუშებს“ [9, 127]. ყველა პროკლამაციაში, რომლებიც ვრცელდებოდა ხალხში იყო მუდმივი მონოდება ჯარისკაცების გაერთიანებისა მთავრობის წინააღმდეგ. ფაქტიურად ეს პროცესი გრძელდება მთელი 1900-1917 წლების მანძილზე, მეტნაკლები ინტენსივობით. აღნიშნულმა იდეამ გარკვეული ფორმირება განიცადა და 1917 წელს ჯარისკაცთან მიმართებაში ასეთ მოსაზრებას ვხვდებით: „ვინ არის ქართველი ჯარისკაცი? ის რუსეთის მხედრობის ნაწილია, მხედარია, მაგრამ ის ქართველია, გუშინდელი გლეხი, სოფლის მუშა, ის ნევრია იმ დიდი საზოგადოებისა, რომელსაც საქართველო ეწოდება და ამიტომაც რაც გადახდა მთელ ერს, განიცადა ქართველმა ჯარისკაცმაც, მაგრამ ქართველ ჯარისკაცს, როგორც ქართველ მხედარს აქვს სხვა ქრილობაც, რაც სპეციფიკურ თვისებას შეადგენს მის სამსახურისას“ (13, 1).

საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ ხელისუფლებაში მოსულმა ქართულმა, ეროვნულმა ძალებმა მთავარი აქცენტი გააკეთეს ძლიერი და ორგანიზებული ჯარის ჩამოყალიბებაზე, რომელიც არა მხოლოდ სამხედრო თვალსაზრისით იქნებოდა მონესრიგებული, არამედ განსაკუთრებული ყურადღება დაეთმობოდა ჯარისკაცის ეროვნული თვითშეგნების ამაღლებას. მართალია, იმ სირთულეების პირისპირ დგომა, რაც რუსეთმა მოუტანა საქართველოს და მით უფრო, რომ ჯარი ყველაზე მეტად იყო ჩართული იმპერატორის სამსახურში და აგრეთვე, ახლად აღდგენილი დამოუკიდებელის ფონზე, სახელმწიფოსთვის დამახასიათებელი პრობლემების მოგვარება ადვილი არ იყო. მითუმეტეს, რომ სახელმწიფოებრივი სტრუქტურების ქართულ მოდელზე გადაყვანასთან ერთად, საზოგადოების ეროვნული ცნობიერების განმტკიცება ერთ-ერთ გადასალახ საკითხს წარმოადგენდა. სწორედ აქედან გამომდინარეობდა პრობლემათა მთელი რიგი, რაც ხელს უშლიდა ისეთი ძლიერი ჯარის ჩამოყალიბებას, რომელსაც ნათლად ექნებოდა გაცნობიერებული ეროვნული იდეა და საკუთარი სამშობლოს ინტერესებს დაიცავდა.

რუსეთის იმპერიის დამპყრობლურმა პოლიტიკამ სხვადასხვა უარყოფითი შედეგების მოტანასთან ერთად ჯარისკაცის არა-ორგანიზებულობა და სამშობლოსადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულებაც მოიტანა. „რუსის ჯარი საქართველოს უცქეროდა, როგორც უცხო ქვეყანას და ამიტომ არამცთუ თუ ადვილად სტოვებდა მას. ადვილადაც ანადგურებდა თუ საშუალება ნებას მისცემდა. მთელი ტრაგიზმი ჩვენი მდგომარეობისა ის არის, რომ ქართველი ჯარისკაციც ისე უცქერის საქართველოს, როგორც უცხო ქვეყანას. თითოეულ ჯარისკაცს შესაძლებლად მიაჩნია დაეპატრონოს ან თავის საკუთრებად გამოაცხადოს ყველაფერი, რაც ერის საერთო შრომითაა შექმნილი და ამიტომ მთელ ერსაც უნდა ეკუთვნოდეს“ [7, 2]. აკაკი სურგულაძე წერს: „ჯარისკაცს პირველ რიგში აინტერესებდა მისთვის უსარგებლო, გამანადგურებელი ომის დამთავრება და სახლში დაბრუნება, იგი რეკონსტრუქციისგან მოელოდა ზავს, რომელიც საშუალებას მისცემდა ენახა წილობით მიტოვებული და უპატრონოდ გაპარტახებული ოჯახი. ახალი მთავრობა კი ისევ ომს განაგრძობდა. ჯარისკაცს, რომელიც ომამდე ან მემამულის უღელქვემ გმინავდა, ან წარმოებაში კაპიტალისტის ექსპლოატაციას განიცდიდა, აინტერესებდა მინა, რომელსაც იგი თავის სურვილისამებრ დაამუშავებდა, აინტერესებდა ექსპლოატაციის მოსპობა, ნორმალური მუშაობისა და დასვენების უფლების მოპოვება, ახალი მთავრობა კი მიწებს კვლავ მემამულეებს, ხოლო ფაბრიკა-ქარხნებს კაპიტალისტებს უნარჩუნებდა“ [8, 11]. რუსულმა მმართველობამ ბევრი უარყოფითი შედეგი მოიტანა საქარ-

თველოსთვის, რაც ქვეყნის ცხოვრების სხვადასხვა სფეროებში გამოჩნდა. „ჯარში მენჭვრილმანურ-ანარქისტულმა სულმა იჩინა თავი, როდესაც იგი ფრონტიდან შინ მორბოდა: გზაში ანადგურებდა ყველაფერს, რაც კი მოხვდებოდა, ანადგურებდა არა მარტო მაშინ, როდესაც თვითონ სჭირდებოდა, ანადგურებდა განადგურებისათვის, უგუნურად, უაზროდ, ყველა კულტურის ნაყოფს, ანგრევდა რკინისგზას, ვაგონებს, იტაცებდა, რაც კი ხელში მოხვდებოდა და ყველა ამას გზაში ყიდდა“ [2, 3]. გიორგი მაზნიაშვილი ამასთან დაკავშირებით აღნიშნავდა: „ფრონტიდან დაბრუნებულ დეზერტირებს უფრო მეტი გახრწნა შეჰქონდა ჯარისკაცებში. ესენი არამც თუ თავიანთ უფროსებს, ქალაქის მილიციასაც კი არ ემორჩილებოდნენ. ახლად შემდგარი ეროვნული ნაწილები ერთმანეთს ეჯიბრებოდნენ, ვინ უფრო მეტ ნილს იგდებდა ხელში სახელმწიფო ქონებიდან.“ [4, 5]. ჯარისკაცთა დეზერტირობას ხელს უწყობდა სახელმწიფოში არსებული ეკონომიკური პრობლემები. რეგულარული ჯარი არ იყო სათანადოდ აღჭურვილი და დაფინანსებული. გვარდია კი მხოლოდ საჭიროების შემთხვევაში იკრიბებოდა.

სწორედ ზემოთქმულიდან გამომდინარე, საქართველოს ხელისუფლების წარმომადგენლებმა ამოსავალ მიზნად დაისახეს ქართული ჯარის გარდაქმნა, არა მხოლოდ სამხედრო-პროფესიონალური თვალსაზრისით, არამედ მათი საგანმანათლებლო და ეროვნული შეგნების ამაღლებით. მანამდე, ანუ 1918 წლამდე ქართველი ჯარისკაცისთვის ასეთი რამ წარმოუდგენელი იყო, ისინი რუსეთის საიმპერატორო კარის უშუალო დასაყრდენს და მისი ნების შემსრულებელს წარმოადგენდნენ. ეროვნულმა მთავრობამ კი პირველ რიგში ჯარისკაცის ეროვნული თვითშეგნების განმტკიცებას მიაქცია ყურადღება. „მას (ჯარისკაცს) უნდა ჰქონდეს ელემენტარული წარმოდგენა მაინც უცხო მხარეებზე, დიდ სახელმწიფოებზე და უფრო დანვრილებითი ცოდნა თავისი სამშობლო მხარის გეოგრაფიისა, უნდა გაეცნოს თავისი ერის ისტორიას. უნდა იცოდეს მიმდინარე ეკონომიური და სოციალური პერსპექტივები თავისი ქვეყნისა. განსაკუთრებული გარკვევით ვალდებულია იცოდეს თავისი სამშობლოს სახელმწიფოებრივი წყობილება, განსხვავება სახელმწიფოს ძველი და ახალი პოლიტიკური და სოციალური ნესწყობილებას შორის. განსაკუთრებით საინტერესოა სამშობლოს წარჩინებული პირების, ანუ თანამედროვე საქართველოს მოღვაწეთა ღვაწლის შესწავლა, რაც ძლიერ შეუწყობს ხელს პატრიოტულ გრძნობის გაღვივებას. განთქმული სამხედრო მოქმედებანი, თუგინდ პატარა მეომრებისა, განსაკუთრებით ხელს შეუწყობს მხედრული თავმოყვარეობის გრძნობის გაძლიერებას, რაც აუცილებელია ყველა საქმის წარმატებისათვის და თანაც აძლიერებს თითოეულ მხედარში სამშობლოსადმი სიყვარულს“ [6, 6].

ქართულ პოლტიკურ და კულტურულ ელიტას სწამდა, რომ თავისუფლებისათვის და სამშობლოს დამოუკიდებლობისათვის ბრძოლა მას შეეძლო, ვისაც გაცნობიერებული აქვს თავისუფლების არსი, ამიტომ კულტურულ-საგანმანათლებლო იდეოლოგიას ჯარისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა. შემთხვევითი არ იყო ის ფაქტიც, რომ გიორგი მაზნიაშვილი ჯარში წესრიგისა და ბრძოლისუნარიანობის ამაღლებას მთავარსარდლის დამსახურებად მიიჩნევდა და ამიტომ ამ ფუნქციის შესრულება საპატიო მოვალეობად და პასუხისმგებლობად მიაჩნდა. იმისთვის, რომ ჯარი იყოს ძლიერი და სამშობლოს მოყვარული, ჯარისკაცი მუდმივად ფორმაში უნდა იყოს და რაც მთავარია გააჩნდეს მაღალი კულტურული და ინტელექტუალური შეგნება.

ქართველი ჯარისკაცის და ზოგადად, ჯარის შესახებ საინტერესო ინფორმაციაა დაცული მემუარულ ლიტერატურაში. საკმაოდ ცნობილია გიორგი კვინიტაძის, გიორგი მაზნიაშვილის ცნობები და მათი შეხედულებები აღნიშნულ საკითხთან მიმართებაში. არაერთხელ ყოფილა დამონმებული მათი მოსაზრებები სამხედრო ტაქტიკასთან თუ სამხედრო ხელოვნების შეფასებასთან დაკავშირებით. მაგრამ ასევე საინტერესოა მათი დამოკიდებულება ჯარისკაცის ეროვნული აღქმის შეფასებისას და მათი თვალსაზრისი ეროვნული ჯარის შექმნასთან დაკავშირებით. გიორგი კვინიტაძე „არმიას“ ერის ცხოვრებაში დიდ მნიშვნელობას ანიჭებს. მას მიიჩნევს სარკედ, რომელშიც ერის ისტორია, თვისებებია არეკლილი. იგი წერს: „თითოეული სახელმწიფოს ცხოვრებაში შეიარაღებულ ძალებს უზარმაზარი მნიშვნელობა აქვთ. კრიტიკულ, გადამწყვეტ მომენტებში ეს მნიშვნელობა კიდევ უფრო იზრდება და ქვეყნის ბედი არმიის ხელთაა. ასე იყო დღემდე და ასე იქნება მუდამ. შეიარაღებული ძალები, არმია ხალხის სულის სარკეა. ხალხი თავის შეიარაღებულ ძალებში ასახავს თავის ყველა ღირსებას, ყველა თავის ნაკლოვანებას, მთელ თავის კულტურას, მთელ თავის განვითარებას. ეს იმდენად გარდაუვალი კანონია, რომ არმია თერმომეტრივითაა — არმიის მიხედვით შეიძლება სწორი დასკვნა გამოვიტანოთ ხალხის კულტურაზე, მის სიმძლავრესა და განვითარებაზე (ცხოვრების ყველა სფეროში“ [3, 20]. აი, რას წერს იგი ქართველ ჯარისკაცებზე: „ქართველები უცილობლად მეომარი ხალხია, ოღონდ ერთი თავისებურებით: მას არ გააჩნია შემტევ-დამპყრობლური ჟინი, რაც ჩვეულებრივ თან სდევს აგრესიულ ხალხებს, ქართველები არასოდეს არ იბრძოდნენ დასაპყრობად, ან ომის სიყვარულით; ისინი მხოლოდ საკუთარ სამშობლოს, ეროვნულობასა და რწმენას იცავდნენ. არასოდეს არ იწყებდნენ ომს დასაპყრობად, ამა თუ იმ რაიონს ეუფლებოდნენ მხოლოდ საკუთარი, სასიცოცხ-

ხლო საზღვრების უზრუნველსაყოფად და დამარცხებულთა მიმართ ლმობიერებით გამოირჩეოდნენ“ [3, 11].

საუკუნეების მანძილზე ძლიერი ჯარი ნებისმიერი სახელმწიფოს ძლიერების მთავარი დასაყრდენი იყო, გამონაკლისს არ წარმოადგენდა საქართველოც. დამოუკიდებლობის ადგენის შემდეგ კი დღის წესრიგში დადგა ქართული ჯარის ახალი ფორმით აღორძინება. ქართული კულტურული და პოლიტიკური სპექტრი აცნობიერებდა რა საქართველოს წინაშე დასმულ მრავალ გადაუჭრელ საკითხს და იმ პრობლემას, რომელიც საქართველოს ყოველი მხრიდან ემუქრებოდა გადამწყვეტ პირობად მიიჩნეოდა ქვეყნის უსაფრთხოებისათვის ძლიერი ჯარის შექმნას. ამის გამოხატულება იყო პირველ რიგში ის ფაქტი, რომ აღმოფხვრილიყო დეზერტირობა და ქართველი ჯარისკაცი სამშობლოს სამსახურში ჩამდგარიყო. „საქართველოს დამფუძნებელმა კრებამ საჭიროდ სცნო ჯარისკაცთა განათლება. მან დაარსა სამხედრო განათლების 2 სკოლა, რომელთა სათავეში დგანან ჩვენი კარგად ცნობილი: პოლკოვნიკი ტიტე ართმელაძე და პედაგოგი ალექსანდრე ყორჟოლიანი. თითოეულ ბრიგადას მიუჩინეს თითო ინსტრუქტორი, ხოლო რაზმებში კი თითო მასწავლებელი, რომლის ხელმძღვანელობით გუნდის აფიცური ჯარის კაცთ ასწავლის წერაკითხვას და ანგარიშს. რაზმის მასწავლებლები პირველ-მეორე საფეხურის სკოლებში ბაასის საშუალებით ასწავლიან ჯარისკაცთ ქართულ ლიტერატურას, საქართველოს ისტორიას და გეოგრაფიას და ებაახება მეცნიერების სხვა დარგებიდანაც. თითოეულ რაზმში აქვთ საკუთარი ბიბლიოთეკა-სამკითხველო, მოწყობილია თეატრი, სადაც ჯარისკაცნი სისტემატიურად აწყობენ წარმოდგენებს და ლექციებს საგანგებოთ მოწვეული პირების დახმარებით. ნაბიჯი გადადგმულია. ჯარში ღრმად იკიდებს ფეხს კულტურა-განათლების საქმე. საჭიროა მეტი ყურადღება, მუშაობის გაასკეცება და ახლო მომავალში ჩვენი მხედრობა თავისი განვითარება-განათლებით უზრუნველყოფს ჩვენი ერის კეთილდღეობის და რევოლუციის მიერ მოპოვებულ თავისუფლების განმტკიცებას“ [11, 20].

საინტერესოა იუნკერთა სკოლის ყოფილი მოსწავლეების ნ. მათიკაშვილის და მ. კვალიაშვილის მოგონება: „სკოლა ორწლიან სწავლებას ითვალისწინებდა. პირველ კურსზე მსმენელი ეუფლებოდა საერთო სამხედრო ხელოვნებას თეორიულად და პრაქტიკულად. მეორე კურსზე კი გაყოფილი იყვნენ: ქვეითთა ჯარის, ცხენოსანთა, საარტილერიო და მესანგრეთა დარგებად. პირველი კურსი ამოქმედდა 1919 წლის შემოდგომაზე, მეორე—1920 წლის შემოდგომაზე. ლექციებს თეორიულ დარგში გვიკითხავდნენ ცნობილი ქართველი გენერლები. პრაქტიკულ დარგს გვასწავლიდნენ სათანადო დარგის რჩეული აფიცრები. ამათგან მესხიერებაში ჩამ-

რჩენენ: როტმისტრი—სულხანიშვილი, კაპიტნები—ჩაჩუა, შავდია, ხოშტარია, ლეიტენანტი თოიძე. სკოლის უფროსად თავიდანვე პოლკოვნიკი ალექსანდრე ჩხეიძე იყო, ამ დარგში დიდად გამოცდილი და დახელოვნებული. სასწავლო პროგრამის თეორიულ დარგთაგან გვასწავლიდნენ: სამხედრო ისტორიას, ტაქტიკას, ტოპოგრაფიას, ფორტიფიკაციას. ამ დარგთა მასწავლებლები იყვნენ: გენერლები—კვინიტაძე, ანდრონიკაშვილი, პოლკოვნიკი ვახვახიშვილი და სხვები... გვეყავდა ერისკაცი მასწავლებელიც. ეს იყო ცნობილი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ვასილ ბარნოვი. გვეკითხავდა ის ლექციებს ქართულ ისტორიასა და ლიტერატურაში და თავისი სახოვანი, გულში ჩამწვდომი ქართულით გვინერგავდა სამშობლოს უზომო ერთგულებასა და სიყვარულს. სკოლის საბოლოო მიზანი იყო მიეცა მსმენელთათვის საკმარისი თეორიული და პრაქტიკული ცოდნა სამხედრო ხელოვნებაზე, ჩაენერგა მკაცრი დისციპლინა და ფიზიკურად მოემზადებინა მძიმე სამუშაოთა ამტანობისათვის“ [5,6]. ისიც ვასათვალისწინებელია, რომ სამი წლის განმავლობაში არც ისე ადვილი იყო ზოგადად საზოგადოების, კერძოდ კი ჯარისკაცის აზროვნების სახელმწიფოებრივ საზღვრებში მოქცევა. აი, რას ვკითხულობთ ფონდში 1863, საქმე 9, „როგორც მოსალოდნელი იყო დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, მთავრობამ დიდი ყურადღება მიაქცია ჯარების ნაწილებში განმანათლებელ მუშაობის ხელის შეწყობას და უნდა ითქვას, რომ დღევანდელი სამსახური ჯარისკაცისა დიდად განსხვავდება შარშანდელ და შარშანწინდელ სამსახურზე. მახსოვს ჩვენი ათასეულის ცხოვრებიდან 1918-1919 წლები, როდესაც ჯარისკაცები იმიტომ ეწერებოდნენ ნაწილში, რომ რაც შეიძლება ბლომად და საჩქაროდ მიეღოთ ტანსაცმელი. რათა შემდეგ მეორე ნაწილში ჩაწერილიყვნენ, სადაც ასევე მოიქცეოდნენ, შემდეგ მესამეში და ასეთ ცუდლუტობით გაენიათ სამსახური სამშობლოსათვის. მახსოვს 1918 წლის 1 აპრილი, როდესაც გამოგვიცხადეს ხვალ ბათუმში მივალთ და მოემზადეთო. მეორე დღეს ათასეულის ნახევარი შემადგენლობაც არ გამოცხადებულა დანიშნულ დროზე, მაშინ უმეტესი ნაწილი ჯარისკაცებისა თავიანთ ბინაზე ცხოვრობდნენ და ათასეულში მხოლოდ სადილის დროს თუ მოვიდოდნენ, გავემგზავრეთ 15-მდე ჯარისკაცი და რამოდენიმე ოფიცერი. თითქმის ყოველ სადგურზე გამოქცეული ჯარისკაცები გვხვდებოდნენ სხვადასხვა ნივთებით დაჯორგვილი. თოფებს კი არსად ტოვებდნენ, რადგან ოჯახშიც გამოადგებოდათ. სოფელ ლიხაურის რაიონში ოსმალების შემოტევის დროს ჯერ მტერი არ დაენახათ, როდესაც რაზმის ჯარისკაცებმა დაშალეს ტყვიამფრქვევი, გაიდვეს მხარზე ცალ-ცალკე ნაწილები და გაუდგნენ გზას შინისაკენ. ყოველივე ეს ხდებოდა იმ

ჯარისკაცების მონაწილეობით რომლებიც ბევრი მათგანი დღესაც სამსახურშია. მაგრამ ასეთი საქციელის ჩადენას გულშიდაც არ გაიფიქრებენ დღეს. მაშინ არავითარ ჟურნალ-გაზეთებს სამხედრო ნაწილები მთავრობიდან არ ლეზულობდნენ, არავითარი განმანათლებელი მუშაობა ნაწილებში არ წარმოებდა, ჯარისკაცს არ ესმოდა დანიშნულება თავისი თავისა და სამსახურისა, არ იცოდა თავისი სამშობლო, მისი წარსული და მომავალი და რა გასაკვირველია ძნელი იყო ლაპარაკი ასეთი ჯარის გამარჯვებისა“ (9, 90). როგორც ჩანს, დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მთავრობის რეფორმების შედეგად ჯარისკაცების მდგომარეობა არსებითად გაუმჯობესდა. რაც პირველ რიგში მათი საგანმანათლებლო დონის ამაღლებას ითვალისწინებდა. „... ჯარისკაცებისთვის ყოველ დღე 11-დან 1 საათამდე გარდა კვირა უქმე-დღეებისა იკითხება ლექციები. ლექციების საგნები შემდეგია: ორშაბათობით და ხუთშაბათობით – საქართველოს მიმდინარე მდგომარეობა, სამშაბათობით და შაბათობით – ქართული ლიტერატურა, ოთხშაბათობით – გეოგრაფია და პარასკევობით საქართველოს ისტორია.

ქართული სამხედრო ხელმძღვანელობა ცდილობდა ყველა სამხედრო შენაერთში ერთნაირად მაღალ დონეზე ყოფილიყო კულტურული და სასწავლო-საგანმანათლებლო მუშაობა. მაგალითად საინტერესოა საისტორიო არქივში დაცული ცნობა ახალციხის სანაპირო რაზმის შესახებ. „ამ ახლო ხანებში ჩვენს რაზმს ეწვია კულტურულ-განმანათლებელი საქმეების ინსტრუქტორი კაპიტანი ალექსანდრე გორგაძე. პირველ დღიდანვე იგი შეუდგა რაზმში კულტურულ-განმანათლებელ საქმეების მონესრიგებას, შეადგინა კულტურულ-განმანათლებელი გამგეობა, რომლის წევრებია: მაიორი ქუთელია, თავმჯდომარე, კაპიტანი მგელაძე, არჩილ ავალიშვილი და ჯარისკაცი გურგენიძე, გამგეობამ მიზნად დაისახა რაზმში გააჩაღოს კულტურული მუშაობა, გააწყოს, სადაც შესაძლებელია ლექციები, საუბრები, ყურადღება მიაქციოს, რომ რაზმში სანაპირო ჯარების უფროსის ბრძანება, რომელიც ეხება სავალდებულო წერა-კითხვის სწავლებას, სისრულეში იქმნას მოყვანილი“ [11, 197].

საინტერესოა ფონდი 1863, საქმე 1072-ში დაცული ინფორმაცია, პოლკოვნიკ ტიტე ართმელაძის წერილი სამხედრო მინისტრისადმი, სადაც იგი აღნიშნავს, რომ ქვეყნის უსაფრთხოების დასაცავად აუცილებელია საკუთარი სამხედრო ძალის ყოლა. ამისთვის კი აუცილებლობად მიაჩნია ჯარში ისეთი პირობების შექმნა, როდესაც სამშობლოს წინაშე მოვალეობის მოხდა ჯარისკაცს სასახლოდაც მიაჩნდეს და სასარგებლოდაც. მისი აზრით, ჯარში სწავლა ისეთი ფორმით უნდა იყოს დაყენებული, რომ ჯარისკაცს

საშუალება მიეცეს მსახურების დროს სამშობლოს წინაშეც მოიხადოს მოვალეობა და ცოდნა-განათლებაც შეიძინოს. ამისთვის უნდა შეიქმნას სპეციალური განყოფილებები, რომლებსაც აღნიშნული პრობლემის მოწესრიგება და ევალებათ. 1. საგუნდო სკოლა. „საგუნდი სკოლების ტეხნიკურად მოწყობა ევალებათ ათასეულების უფროსებს. მათვე ევალებათ თვალყურის დევნება, რათა მათდამი რწმუნებული ათასეულის გუნდებში არ დარჩეს წერა-კითხვის უცოდინარი არც ერთი ჯარისკაცი. საგუნდო სკოლებში ასწავლიან წერა-კითხვას და ანგარიშს აფიცრების ათასეულში მყოფ მასწავლებლის ხელმძღვანელობით. 2. საათასეულო სკოლა. ეს სკოლა წარმოადგენს მეორე საფეხურს. აქ სწავლება სწარმოებს საუბრის საშუალებით და შეუძლია განვითარების მიღება როგორც წერა-კითხვის მცოდნეს და არა მცოდნეს, ისე სამ-ოთხ კლას გათავებულ ჯარისკაცებსაც. საათასეულო სკოლა პირდაპირ დამატება იქნება ჯარისკაცთა უნივერსიტეტისა. ქართული სიტყვიერებიდან და საქართველოს გეოგრაფია-ისტორიიდან ყოველივე ის, რაც ლექციის სახით იქნება წაკითხული ჯარისკაცთა უნივერსიტეტში, წინდანწინვე ახსნილ-განმარტებულ იქნება საათასეულო სკოლაში, ან და იმავე ჯარისკაცთა უნივერსიტეტის აუდიტორიაში — მასწავლებლის მიერ საუბრის საშუალებით. ასეთივე იქნება ამ სკოლის როლი ყველა სხვა დარგებშიაც“ [10, 19]. 3. ჯარისკაცთა უნივერსიტეტი. აქ მთავარია ლექტორმა ზუსტად საჭირო ინფორმაცია მიანიჭოს ჯარისკაცს და მისთვის გასაგებ ენაზე ისაუბროს. ლექციის წაკითხვისას ლექტორის მიზანი უნდა იყოს, ერთის მხრივ ჯარისკაცთა ზნეობრივ-გონებრივი განვითარება და საზოგადოდ მათი მსოფლმხედველობის გაფართოვება, მეორეს მხრით მოვალეობათა შეგნების შეტანა. და რაც ყველაზე მთავარია ორგანიზებული ჯარის ჩამოყალიბებას შეუწყოს ხელი. ჯარისკაცთა უნივერსიტეტში მეცადინეობა უნდა სწარმოებდეს შემდეგნაირად: I ცალკე

კითხვები თანამედროვე ცხოვრებიდან:

1. საერთაშორისო ომი და მისი გამომწვევი მიზეზები.
2. რუსეთის რევოლუცია, მისი მიზეზები ეკონომიკური და ნაციონალური.
3. რევოლუციის ორი პერიოდი: დროებითი მთავრობა და ოქტომბრის გადატრიალება.
4. ბოლშევიკთა გადატრიალების მიზეზები და შედეგები.
5. რუსეთის დარღვევა, ჯარების მიერ ფრონტის დატოვება და ამიერკავკასიის ტრაგედია.
6. ამიერკავკასიის სეიმი და მისი უილაჯობის მიზეზები.

7. საქართველოს დამოუკიდებლობის გამოცხადების აუცილებლობა.
8. ისტორიული ფაქტები ამ საკითხისა. ძველი საქართველოს უკანასკნელი დღეები /ირაკლი მეორე/.
9. საქართველოს რუსეთთან შეერთება, ამის მიზეზები.
10. რუსეთის მიერ ხელშეკრულების დარღვევა.
11. საქართველოს მდგომარეობა-რუსეთის მფარველობის ქვემეცხრამეტე საუკუნის განმავლობაში.
12. რუსეთის ჯარის მიერ კავკასიის ფრონტის დატოვების ისტორიული მნიშვნელობა.
13. ორი გზა: რუსეთი და ჩვენი.
14. დემოკრატიული რესპუბლიკა და საბჭოთა რესპუბლიკა.
15. ჩვენი ერის სახელმწიფოებრივი მუშაობა: დამფუძნებელი კრების მუშაობა.
16. ძირითადი კანონები და ადგილობრივი თვითმმართველობანი.
17. აგრარული საკითხი: შესაძლებელი ფორმები მისი გადაწყვეტისა.
18. დანვრილებითი ახსნა ჩვენში არსებული აგრარული პოლიტიკისა. კერძო საკუთრების და გამოყოფის პრინციპი.
19. ჩვენი რესპუბლიკის ფინანსიური მდგომარეობა.
20. ქალაქის ფული და მისი კურსის დაცემის მიზეზი. სიძვირე სურსათის და საქონლის ნაკლებობა.
21. ჩვენი ქვეყნის სიმდიდრენი. რა შედეგები მოჰყვება მათ გამოყენებას.
22. ვერსალის კონფერენცია, ზავი და ჩვენი საერთაშორისო მდგომარეობა.
23. რამ შეუწყო ხელი ჩვენს ევროპის მიერ ცნობას.
24. დროებითი ხასიათი ჩვენი სახელმწიფოს ეკონომიური და ფინანსიური კრიზისისა.
25. აგრონომიიდან.
26. მედიცინიდან.
27. კოპერაციიდან. [10, 22].

ცალკე მეცნიერებათა დარგიდან.

ა) შოთა რუსთაველი

1. ვეფხისტყაოსანის მოკლე შინაარსი ზეპირ-მოყოლით, 2. პირველი და მეორე თავის — თვით ლექტორისაგან ნაკითხვა სანუმი-შოდ, 3. რამოდენიმე სენტენცია ზეპირად.

ბ)ნ. ბარათაშვილი

1. „ბედი ქართლისა“. /შინაარსიდან საგულისხმო ადგილების განმარტება/.

გ) რ. ერისთავი

1. ლექსი გლეხის ცხოვრებიდან. /ბერუას ჩივილი, სესიას მოთქმა და სხვა...

2. ასპინძის ომი. /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

დ) ი. ჭავჭავაძე

1. დიმიტრი თავდადებული, კაკო ყაჩაღი, კაცია ადამიანი და გლახის ნამბობი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

ე) ა. წერეთელი

1. ალექსი, 2. ბაგრატ დიდი, 3. თორნიკე ერისთავი, 4. ნათელა, 5. ნაცარქექია და 6. კიკოლას ნამბობი. /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

ვ) ა. ყაზბეგი

1. ელგუჯა, 2. ელისო, 3. მოძღვარი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

ზ) ეგ. წინოშვილი

1. მოსე მწერალი, 2. პალიასტომის ტბა, 3. განკარგულება, 4. გოგია უიშვილი, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

თ) გ. წერეთელი

1. კიკოლიკი, ჩიკოლიკი და კუდაბზიკა, /შინაარსის ზეპირად გადმოცემა და ზოგიერთი საგულისხმო ადგილების სანიმუშოდ წაკითხვა/.

საქართველოს გეოგრაფია

1. ცა და დედამიწა, ზღვა და ხმელეთი.
2. მზე, მთვარე და ვარსკვლავები.
3. ღრუბელი, წვიმა, სეტყვა, თოვლი, ქარი და ცისარტყელა.
4. სითბო დედამიწის გულში, მინისძვრა.
5. დედამიწის სახე და მისი ტრიალი ღერძის გარშემო.
6. საქართველოს საზღვრები, მდინარეები, მთები და ჰავა.

7. ქართლი /ფიზიკური და კინოგრაფიული მიმოხილვა/.

8. კახეთი.

9. დასავლეთ საქართველო: ა) იმერეთი, ბ) სამეგრელო, გ) გურია,

დ) სვანეთი, ე) აჭარა

10. აფხაზეთი.

11. მეზობელი ხალხების (სახელმწიფოების) სომხეთის, ადერბეიჯანის, ოსმალეთის, რუსეთის მოკლე მიმოხილვა /შედარებით საქართველოსთან/.

12. მოკლე გეოგრაფიული, ეკონომიკური და სახელმწიფოებრივი ცნობები ევროპის და ამერიკის განათლებულ ხალხთა ცხოვრებიდან.

ისტორია

1. თამარ მეფე.

2. საქართველოს დანაწილება სამეფოებად და სამთავროებად.

3. შაჰ აბაზის დამოკიდებულება საქართველოსთან.

4. გიორგი სააკაძის თავგადასავალი.

5. ერეკლე მეფე.

6. რუსეთთან ხელშეკრულების ისტორია /ამერეთში და იმერეთის სამთავროებში/.

7. რუსეთის წინააღმდეგ ბრძოლა /მთიულეთი, იმერეთი, თავადაზნაურთა შეთქმულება 1830 წლებსა/.

საუბრის სახით

1. საიდან წარმოსდგა ჯარი, რა არის დისციპლინა. დისციპლინა, როგორც აუცილებელი პირობა ჯარის არსებობისა.

2. ჯარი და ხალხი, მათი ურთიერთობის დამოკიდებულება.

3. ჯარში მტკიცე დისციპლინის არსებობა თვით ჯარისკაცების ინტერესს შეადგენს.

4. როგორი მნიშვნელობა აქვს მტრის ბანაკში შიშის გრძნობის აღძვრას გამარჯვების მოპოვების საქმეში.

5. მტრის ბანაკში შიშის გამოსაწვევად როგორი იერიშით წასვლაა საჭირო მტერზედ.

6. მოგერიების დროს როგორი მოქმედებაა საჭირო — მოიერიშე ჯარში შიშის გრძნობის მნიშვნელობა. მდებარეობასთან შეგუების და ბარში სწრაფად გაშლის მნიშვნელობა ბრძოლის დროს.

7. წეს-რიგისა და სულიერი სიმშვიდის შენარჩუნების მნიშვნელობა უკან დახევის დროს. უწესრიგოდ უკან დახევის გამანადგურებელი შედეგი.

8. იერიშის შემდეგ სწრაფად წესრიგის აღდგენისა და მტრისთვის დაშენის მნიშვნელობა გამარჯვების შენარჩუნების საქმეში.

9. რა მნიშვნელობა აქვს განკარგულების სწრაფად და სისწორით შესრულებას თვით ჯარისკაცთა სიცოცხლის შენარჩუნების საქმეში და სხვა.... მთავარი ხელმძღვანელი პოლკოვნიკი ართმელაძე. [10, 23].

მოყვანილი მასალა მოწმობს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხელისუფლების მცდელობებს გაეძლიერებინა და საქართველოს სახელმწიფოებრიობის მთავარ დასაყრდენად ექცია ქართული ჯარი. მიუხედავად მრავალი პრობლემური და წინააღმდეგობებით აღსავსე კითხვებისა, რომლებიც შეიძლება გაჩნდეს და სავსებით მართებულად, აღნიშნული საკითხის შესაფასებლად პირველ რიგში უნდა გავითვალისწინოთ ის ფაქტი, რომ სამი წლის განმავლობაში არც ისე ადვილი იყო ცენტრალიზებული და ეროვნული გრძნობით აღსავსე ჯარის ჩამოყალიბება, რასაც თავისი ობიექტური მიზეზები ჰქონდა და რაზედაც უკვე ვისაუბრეთ.

ამდენად, ვფიქრობ ზემოთ განხილული მონაცემები მოგვცემს საშუალებას განსხვავებული კუთხით მივუდგეთ ქართველი ჯარისკაცის ეროვნული ცნობიერების შეფასებას 1918-1921 წლების საქართველოს ისტორიაში.

დამონშებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. გაზ. „ახალი ცხოვრება“, 1906, №2.
2. გაზ. „ერთობა“, 1918, №78.
3. კვინიტაძე, გ. მოგონებები, ტ. I., თბილისი, 1998.
4. გ. მაზნიაშვილი, მოგონებები, 1917-1925, ბათუმი, 1990.
5. ნ. მათიკაშვილი, მ. კვალიაშვილი, იუნკრები, თბილისი, 1990.
6. ჟურნ „რესპუბლიკის ჯარი“, 1918. №1.
7. გაზ. სახალხო საქმე, 1918, №158.
8. ა. სურგულაძე, ნარკვევები რევოლუციური მოძრაობის ისტორიიდან საქართველოში, თბილისი, 1954.
9. საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 153, საქ. № 361⁵.
10. საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1833, საქ. № 1072.
11. საქართველოს ცენტრალური საისტორიო არქივი, ფ. 1863, საქ. № 9.
12. გაზ. „ტალღა“, 1906, №2.
13. ჟურნ. „ჯარისკაცი“, 1917, №2.

Nato Songhulashvili
Doctor of history

Formation of a Soldier's National Conscience During the Period of the Democratic Republic of Georgia

Summary

It is impossible to learn the national issues thoroughly without analysing national conscience of various social groups or strata. Together with the different issues of national importance, for analysing historical events, it is essential to find out how the national conscience was developed among soldiers at the beginning of the 20th century until the restoration of Georgian State Independence and what role it had in the process of building of the Georgian national state in the years of 1918-1921.

After the restoration of Georgian independence, national forces in government made an accent on organization of a powerful army, which would be arranged not only from the military point of view, a special attention was devoted to raising of soldiers' national conscience as well.

Representatives of Georgian government aimed at transformation of Georgian army, but not only with regard to military-professional point, the special interest was devoted to the issue of raising soldiers' educational as well as national conscience.

This was even unimaginable for Georgian soldiers before 1918, as they had been considered as a part of Russian Imperial Court, so that is the reason why the Georgian national government paid a great attention to raising soldiers' national conscience.

ავთანდილ სონღულაშვილი

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების გამგე

ისლამი და ბარე სამყარო

ისლამი... ისლამური.. ეს სიტყვები ისმის ტელეეკრანიდან, ტელეეკრანის საინფორმაციო სააგენტოებიდან. „ისლამის აღორძინება“, „ისლამური ბუმი“, ეს გამოთქმები ჩვეულებრივ მოვლენად იქცა. ისლამი და ნავთი, ისლამი და სახალხო რევოლუცია ირანში, ისლამი და ახლო აღმოსავლეთის კრიზისი, ისლამი და პალესტინის პრობლემა, ისლამი და ირან-ერაყის ომი, ისლამი და ავღანეთის პრობლემა. ისლამი და... სულაც არ არის საქმე თავად ისლამში, არამედ, რა მოდის „და“ კავშირის შემდეგ. ეს რელიგია მრავალი საუკუნის განმავლობაში აზიისა და აფრიკის ქვეყნებში გახდა მილიონობით ადამიანის ყოფის ნაწილი. მათთვის არის აზროვნებისა და მოქმედების წესი, ამ ცხოვრებაში სამართლიანობის იმედი და იმ-ქვეყნიური ჯილდოს მოპოვების გზა.

მაჰმადიანობის საგანი წმინდად „ინტელექტუალურია“, იგი ვერ იგუებს ალაჰის ხატს ან წარმოდგენას. მაჰმადი წინასწარმეტყველია, მაგრამ კაცია, იგი არაა ამაღლებული ადამიანურ სისუსტეებზე. მაჰმადიანური ძირითადი შტრიხების რიცხვში შედის ის აზრი, რომ სინამდვილეში ვერაფერი იქნება მდგრადი, არამედ ყოველივე მოქმედებს, ცოცხალია და უსასრულოდ ვრცელ სამყაროში იშლება, ასე რომ იმ ერთის თაყვანისცემა ის ერთადერთი კავშირია, რომელმაც ყოველივე ეს უნდა შეკრას. ამ სივრცესა და ძლიერებაში გამქრალია ყოველივე ზღუდე, ყოველივე ეროვნული და კასტური სხვაობა. ფასი აღარა აქვს არც გვარტომობას, არც პოლიტიკურ უფლებას, რომელსაც დაბადება ან ქონება გვანიჭებს, არამედ ადამიანი ფასობს მხოლოდ როგორც მორწმუნე [1, 208-209]. ცნება „სამშობლო“, „ერი“ დიდი ხნის განმავლობაში დაკავშირებული იყო კონკრეტულ რელიგიურ თემთან და არა ეთნიკურ ჯგუფთან ან ტერიტორიასთან, სადაც ისინი ცხოვრობდნენ. თით-

ქმის XIX საუკუნის ბოლომდე არაბების დიდი უმრავლესობა ჯერ კიდევ არ თვლიდა თავს არაბად — მათთვის გასაგები და ახლობელი იყო მხოლოდ მუსლიმანურ თემთან გაიგივება [2, 51].

თვითიდენტიფიკაციის პრობლემა ამა თუ იმ ჯგუფისადმი კუთვნილების მიხედვით, თანამედროვე სამყაროს ერთ-ერთი აქტუალური პრობლემაა. კონფესიური ფაქტორი სულ უფრო მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენს მსოფლიო საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ პროცესებზე და ხშირ შემთხვევაში ის ხდება კონფლიქტების წყარო. როგორც წესი, კონფესიათა თანაბარი უფლებები ქვეყნის კონსტიტუციით არის განმტკიცებული [3, 43].

მსოფლიოს ხალხთა მრავალ რელიგიაში არის ნივნები, რომლებიც მორწმუნეთათვის წმინდად ითვლება. ასეთია ინდუსებისათვის — ვედები, ავესტა — ზოროასტრიზმის მიმდევართათვის, ბიბლია (ძველი აღთქმა) ებრაელებისათვის, ძველი და ახალი აღთქმა ქრისტიანებისათვის. ჩვეულებრივ იქ მოთხრობილია ღმერთზე და ღმერთებზე, წინასწარმეტყველებზე, საიქიო ცხოვრებაზე, ანგელოზებზე და ეშმაკებზე, სამოთხესა და ჯოჯოხეთზე, როგორ და ვის მიერ შეიქმნა სამყარო, ადამიანი, ცხოველები და მცენარეები. დადგენილია წესი და რიტუალები, მორწმუნეთა ქცევის წესები და ა.შ. [4, 4]. ადრეულ პერიოდში არაბეთში მეჩეთი სახურავის გარეშე შენდებოდა. ეს იყო ადგილი ოთხი მხრიდან შემოვლებული კედლებით. არ იყო განსაზღვრული კუთხე ლოცვისათვის. თავდაპირველად მხოლოდ მედინაში აშენდა გადახურული მეჩეთი (მასჯიდი) ღარიბ-ღატაკი მორწმუნე ნაწილისათვის. გადმოცემით ტაძარი ააგეს „ავადმყოფებისა და გაჭირვებულთათვის წვიმიანი და ზამთრის ღამის დროს თავშესაფარებლად“. ყურანმა მეჩეთი ზიანის მომტანად გამოაცხადა, ხოლო მშენებლებს უწოდა მოწინააღმდეგეები, რომლებიც მორწმუნეებს შორის განხეთქილებას თესავენ [4, 29]. „ზოგიერთებმა ტაძარი ააგეს — აღნიშნულია ყურანში — მორწმუნეთა სავნებლად და ურჯულოებითაც განზრახ, მორწმუნენი გაეცალკეებინათ და რათა ტაძარი იგი ჩასაფრებულნი ადგილი ყოფილიყო მათთვის, რომელნიც ღმერთსა და მის მოციქულს ეომებოდა“ [5, 184]. მხოლოდ მოგვიანებით, როდესაც ისლამი გავრცელდა ჩრდილოეთშიც, დაიწყო მეჩეთების მასობრივი მშენებლობა. ვინაიდან თანამედროვე საერთაშორისო საზოგადოება თავს ქრისტიანულად ანუ ევროპულად მიიჩნევდა, ისლამი ყველა თავის გამოვლინებაში განიხილებოდა, როგორც ბარბაროსული ძალა, რომლის წინააღმდეგაც საერთო ფრონტის შეკვრა ყველა ქრისტიანი მთავრის მოვალეობა იყო, თუნდაც პრაქტიკაში მათ ეს ყოველთვის ვერ მოეხერხებინათ. ისლამურმა მოძღვრებამ, ამის საპასუხოდ, მსოფლიო დაყო და არ - ა ლ - ის ლ ა მ ა დ, ღმერთის განგებისადმი მორჩილების რეგიონად და და რ - ა ლ - ჰ ა რ ბ ა

დ, ჯერ კიდევ ჭეშმარიტ რწმენაზე მოსაქცევ, საომარ რეგიონად. ურწმუნო სახელმწიფოებთან თანაარსებობა, დიპლომატიური ურთიერთობები, ხელშეკრულებები და ალიანსები შესაძლებელი იყო და ხორციელდებოდა კიდევ, მაგრამ ეს ურთიერთობები მხოლოდ მუსლიმებისათვის სავალდებულო წესებს ემორჩილებოდა. არ არსებობდა კონცეფცია საერთო საზოგადოების შესახებ, რომელშიც ისლამურ და ურწმუნო სახელმწიფოებს თავიანთი ადგილი ეკავათ. ამ უკანასკნელთა არსებობა დროებით მოვლენად იყო მიჩნეული, მათთან თანაარსებობა კი — დროებით ფაზად მათი შთანთქმის გარდაუვალ პროცესში [6, 133-134].

XX საუკუნის 80-იან წლებში მუსლიმანური თემები გავრცელებული იყო მსოფლიოს 120-ზე მეტ სახელმწიფოში და დაახლოებით 800 მილიონ მოსახლეს შეადგენდა. 35 ქვეყანაში მაჰმადიანები მოსახლეობის უმრავლესობას შეადგენდნენ, ხოლო 18 ქვეყანაში — გავლენიან უმცირესობას. 28 სახელმწიფოში ისლამი სახელმწიფო რელიგიის რანგშია აყვანილი [7, 7].

ისლამის გავრცელებას გარკვეულწილად ხელი შეუწყო დასავლეთის ქვეყნების მესვეურთა პოლიტიკური მოტივით გაკეთებულმა განცხადებებმა XX საუკუნის 80-იან წლებში. კერძოდ, ამერიკის პრეზიდენტმა ჯეიმს კარტერმა თავის დროზე მოიწონა „ისლამის 14 საუკუნოვანი იუბილეს აღმნიშვნელი ამერიკული კომისიის შექმნა“, რომლის ამოცანას ამავე დროს წარმოადგენდა ამერიკელი საზოგადოებისათვის გაეცნო ისლამი და მისი დოგმები [7, 74]. ხაზგასასმელია, რომ ამ პერიოდში აშშ-ში 40 ათასი მეცნიერი მუშაობდა მაჰმადიანური ქვეყნებიდან, ხოლო კანადისა და დასავლეთ ევროპის ქვეყნების ჩათვლით 150 ათასი არაბი სპეციალისტი, რომელთა რაოდენობა ყოველ წელს 10-15 პროცენტით იზრდებოდა [7, 80].

შემთხვევითი არ არის, რომ თანამედროვე ეტაპზე ისლამი დედამიწაზე წარმოუდგენელი სისწრაფით ვრცელდება. უკანასკნელ 25 წელიწადში მუსლიმანების რაოდენობა ზუსტად სამჯერ კანიზარდა და ისტორიაში პირველად გადააჭარბა ქრისტიანებისას. თუ 1973 წელს მუსლიმანთა რაოდენობა 500 მილიონს უტოლდებოდა, ახლა ეს რიცხვი 1, 5 მილიარდს უტოლდება. სხვაგვარად რომ ვთქვათ პლანეტის ყოველი მეოთხე მოსახლე მუსლიმანია. ეს გავრცელება იმდენად თავბრუდამხვევია, რომ ის არნახულ გავლენას ახდენს მათზე, ვინც ყოყმანობს და საბოლოოდ ისინი ისლამს იღებენ. ისლამი მსოფლიო იდეოლოგია ხდება.

მუსლიმანების რაოდენობის ზრდის კიდევ ერთი ფაქტორი შობადობის მაღალი მაჩვენებელია. სოციოლოგიურმა კვლევებმა აჩვენა, რომ მხოლოდ არაბულ ქვეყნებში 2025 წლამდე მუსლიმანური მოსახლეობა გაორმაგდება. ევროპაში 17 მილიონ ემიგრანტ

მუსლიმანს ასი ათასობით ევროპელი მიემატა. მათ მუსლიმანობა მიიღეს. ანალიტიკოსთა პროგნოზები კი ასეთია: ე ვ რ ო პ ა მ უ ს ლ ი მ ა ნ ე ბ ი ს ხ ე ლ შ ი შ ე ი ძ ლ ე ბ ა მ ნ ი შ ვ ნ ე ლ ო ვ ა ნ გ ე ო პ ო ლ ი ტ ი კ უ რ კ ა რ ტ ა დ ი ქ ც ე ს.

ახლახან გამოცემულ წიგნში „ისლამის მიმღებები: ისლამი ევროპაში“ მკვლევრები აღნიშნავენ, რომ დიდი ხნის მანძილზე მუსლიმანები ევროპას აღიქვამდნენ როგორც პროვინციას, რომელიც შიდა განვითარების პროცესების შედეგად ისლამის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ცენტრად იქცევა.

ერთ-ერთი ისლამური ცენტრის ხელმძღვანელის მიერ ნახევრად ხუმრობით ნათქვამი იმის შესახებ, რომ 50 წლის განმავლობაში ევროპა ისლამური გახდება ან ისლამის ძლიერი გავლენის ქვეშ მოექცევა, ევროპის ქრისტიანებს უკვე თავზარს სცემს. ეს მოვლენა განპირობებულია არა იმდენად აღმოსავლეთის ქვეყნებიდან იმიგრანტების ნაკადებით, რამდენადაც იმით, რომ კომუნიზმის კრაზისა და კაპიტალიზმის შიდა დეგრადაციის შემდეგ ისლამი მსოფლმხედველობის ალტერნატივად განიხილება.

ბოლო ოც წელიწადში დასავლეთ ევროპაში მცხოვრები მუსლიმანების რაოდენობა განუხრელად იზრდება — 1990 წლის თითქმის 10 მილიონიანი მაჩვენებლიდან 2010 წლამდე 17 მილიონს მიაღწია. ისლამური მოსახლეობის ზრდა თანდათან უმატებს გრადუსს ამასთან დაკავშირებულ პოლიტიკურ-სოციალურ პრობლემებს. სულ უფრო დაძაბულად მიდის მსჯელობა ისეთ საკითხებზე, როგორიცაა ევროპის საზოგადოებაში რელიგიის ადგილი, ქალის როლი, იმიგრანტების უფლებები და მოვალეობები, ტერორისტული ორგანიზაციების მხარდაჭერა და ასე შემდეგ [8, 25].

სხვადასხვა მონაცემებით საფრანგეთში მაჰმადიანი მუშა-იმიგრანტები და მათი ოჯახის წევრები 2,5-დან 3,5 მლნ ადამიანს შეადგენენ. ჩამოსულთა რიცხვის მიხედვით საფრანგეთში ისლამი მეორე ადგილზეა კათოლიციზმის შემდეგ. ქვეყანაში ათასობით მეჩეთი და სამლოცველო დარბაზი ფუნქციონირებს, რაც საკმარისი არ არის მოთხოვნებიდან გამომდინარე. პარასკევის ლოცვის დროს მაჰმადიანები ავსებენ პარიზის, მარსელის და სხვა ქალაქების ქუჩებს [9, 6].

2011 წლის თებერვალში საფრანგეთის პრეზიდენტმა ნიკოლა სარკოზიმ განაცხადა, რომ „ქვეყანას ძალიან ძვირად დაუჯდა 1980-იან წლებში იმიგრაციის პრობლემებისადმი თვალის დახუჭვა. ამ საკითხთან დაკავშირებული პოლემიკა ტაბუდადებული იყო. ახლა ზუსტად იგივე ხდება მაღალ საზოგადოებაში ისლამის ადგილის შესახებ დებატებთან დაკავშირებით. პრეზიდენტი აცხადებს, რომ ის ფრანგული ისლამის მომხრეა და არა საფრანგეთში ისლამისა. საუბარიც არ შეიძლება იყოს იმაზე, რომ საფრანგეთის სა-

ზოგადოება ისლამს დაექვემდებაროს... ახლა ქუჩის ლოცვების საკითხი უნდა განვიხილოთ. ელიტურ სახელმწიფოში ლოცვისაკენ მონოდებები არ უნდა ისმოდეს“ [10, 23]. როგორც ვხედავთ, ეს ყველაზე ახალგაზრდა მსოფლიო რელიგია გამოირჩევა თავისი მობილურობით, მიზანსწრაფვით, ფანატიზმის მნიშვნელოვანი დოზით და შეუპოვრობით დასახული მიზნის მიღწევაში. ახლო აღმოსავლეთის პოლიტიკური სისტემების მიერ მომძლავრებულ დემოკრატიზაციის უარყოფას საზოგადოებრივ სფეროებში ისლამური ფუნდამენტალიზმის ზრდაც ეხმაურება, რაც თავის მხრივ, არავითარ შემთხვევაში არ ვითარდება პარალელურად. ისლამური ფუნდამენტალიზმი სწრაფი ტემპით ვითარდება მთელ ლევიანტში და ჩრდილოეთ აფრიკასაც კი აღწევს, რაც არც თუ უმნიშვნელო წილად „ყურის კრიზისის შედეგია“. ალჟირს 1992 წელს მოუხდა საკუთარი არჩევნების შედეგების გაბათილება სახელმწიფო გადატრიალებით, ვინაიდან ამ არჩევნების შედეგად ფუნდამენტალისტები უნდა მოსულიყვნენ ხელისუფლების სათავეში. „ისლამი — ერნსტ-ოტო ჩემპილის შეხედულებით—არავითარ შემთხვევაში არ არის ანტიდემოკრატიული, მაგრამ ის მიმართულია დემოკრატიის დასავლური სეკურალური ფორმის წინააღმდეგ, ვინაიდან მუსლიმებმა აქამდე მხოლოდ მისი უარყოფითი ზემოქმედება განიცადეს“ [11, 122-123].

ისლამური ფუნდამენტალიზმის ამჟამინდელი აღორძინება, რამაც მსოფლიოს პრაქტიკულად ყველა ქვეყანა მოიცვა, სადაც ჭარბადაა მუსლიმანური მოსახლეობა, შეიძლება გავიაზროთ როგორც ზოგადად მუსლიმანური საზოგადოებების საპასუხო რეაქცია საკუთარ უუნარობაზე, დაეცვათ ღირსება არამუსლიმანურ დასავლეთთან დაპირისპირებისას. ამ თავსმოხვეული შეჯიბრის პირობებში სამხედრო უპირატესობის მქონე ევროპის მხრიდან XIX საუკუნეში და XX საუკუნის დასაწყისში, რიგმა ისლამურმა ქვეყნებმა წარუმატებლად სცადეს მოდერნიზაციის წამოწყება დასავლური პრაქტიკის დასაწერგად, რაც აუცილებლად მიაჩნდათ კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნების თვალსაზრისით. მეიძის იაპონიის მსგავსად, მოდერნიზაციის ეს პროგრამებიც გულისხმობდა იძულებით მცდელობებს დაენერგათ დასავლური რაციონალიზმის პრინციპები ცხოვრების ყველა სფეროში, ეკონომიკიდან, ბიუროკრატიიდან და სამხედრო სფეროდან დაწყებული, განათლებითა და სოციალური პოლიტიკით დამთავრებული. ამ მიმართულებით, ყველაზე თანმიმდევრული თურქეთი გამოდგა: XIX საუკუნის ოტომანთა რეფორმებს, XX საუკუნეში დღევანდელი თურქეთის სახელმწიფოს დამფუძნებლის ქემალ ათათურქის რეფორმებიც მოჰყვა, თურქულ ნაციონალიზმზე დამყარებული საერო საზოგადოების შექმნის შორსმიმავალი მიზნით. ყველაზე ბოლო, სერიოზული ინ-

ტელექტუალური იმპორტი დასავლეთიდან ისლამურ სამყაროში, საერო ნაციონალიზმი გახლდათ, ეგვიპტის პრეზიდენტ ნასერის და სირიის, ლიბანისა და ერაყის ბ ა ა თ ი ს პარტიების დიდი პანარაზული ნაციონალისტური მოძრაობის სახით [12, 245-246].

მუსლიმანური რეფორმიზმის ერთ-ერთი ლიდერი ჯ ე მ ა ლ – ა დ – დ ი ნ ა ვ ლ ა ნ ი, ერთმანეთს უპირისპირებს ეროვნულსა და რელიგიურ სოლიდარობას. მისი შეხედულებით: „მაჰმადიანებმა არ იციან სხვა ეროვნება, გარდა თავისი რელიგიისა“ [13, 149]. სინამდვილეში, საზოგადოების განვითარების შედეგად, როდესაც მოხდა ერების ფორმირება, შეიქმნა ეროვნული სახელმწიფოები, გაძლიერდა ეროვნული თვითშეგნება. როდესაც ადამიანთა მასელების წინაშე წარმოქმნილა დილემა: უპირატესობა ეროვნული გრძნობისათვის მიენიჭებინათ თუ რელიგიური ერთობისათვის, პრაქტიკულად ეროვნული ინტერესები ყოველთვის წინა პლანზე გამოდიოდა. საკმარისია გავიხსენოთ ბანგლადეშის შექმნის ისტორია. აღმოსვლეთ ბენგალიის სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური დისკრიმინაცია, დასავლეთ პაკისტანის მსხვილი კაპიტალისა და მემამულეების მხრიდან ზენოლა ინვევდა ბენგალიის ეროვნულ-განმათავისუფლებელ მოძრაობას, რის საფუძველზეც 1971 წელს შეიქმნა ბანგლადეშის სახალხო რესპუბლიკა [7, 134].

„შურა“ — რჩევები მორწმუნეთათვის, სხვადასხვა რელიგიური რიტუალები (მაგალითად, ხუთჯერ ლოცვა, „ხაჯი“ — მექაში სალოცავად წასვლა, რამადანის თვეში მარხვა და ა.შ.) — ყველა ეს მექანიზმი, ყოფა, ფასეულობები ისლამის იდეოლოგთა წარმოდგენით „ამტკიცებს ადამიანების ძმობასა და თანსაწორობას, აერთიანებს დიდსა და პატარას, მდიდარსა და ღარიბს“ [9, 23]. მაგრამ სინამდვილეში ეს ილუზიაა. ჯერ კიდევ ხალიფატის პერიოდში „სუნიტური“ და „შიიტური“ ისლამური „სალვით კონვენციები“ განსაკუთრებული უერთიერთშეუწყნარებლობით გამოირჩეოდნენ. მაგალითად, შიიტ ბავშვებს, როგორც გოგონებს, ასევე ვაჟებს, ქუსლებზე ამოუსვირინებდნენ ხოლმე მათთვის სამი „არაჭემარიტი“ ხალიფას, აბუ-ბექირის, ომარისა და ოსმანის სახელებს, რათა მათ ისინი ყოველ დღე ფეხით გაეთელათ [14, 202].

თუმცა ყურანის პოლიტიკური მითითებები კრძალავენ ომს მუსლიმანებს შორის, მაგრამ თურქებსა და სპარსელებს შორის არაერთხელ იყო სისხლისმღვრელი ომი. თურქები ამას იმით ამართლებენ, წერს XVIII საუკუნის პირველ მეოთხედში თ ა დ ე უ შ კ რ უ ს ი ნ ს კ ი, „რომ ისინი ომობენ ურჯულოთა და ერეტიკოსთა წინააღმდეგ, რამდენადაც ისინი სპარსელებს ერეტიკებად თვლიან და უწოდებენ მათ ისევე როგორც ქრისტიანებს გიაურებს და ქიაფებს“.

„თურქები ამტკიცებენ, — განაგრძობს თ. კრუსინსკი, — რომ დაზავების პერიოდში თავზე ხელის ალებაა მოკლა როგორც სპარსელი, ისე ქრისტიანი, მაგრამ მაინც ამ ბოლო ბოროტებიდან, თითქმის, საპატიო ცოდვია მოკლა 40 სპარსელი, ვიდრე ერთი ქრისტიანი. ასევე ომის დროს, რომ მოკლა ერთი სპარსელი უფრო მეტი დამსახურებაა ალახის წინაშე, ვიდრე მოკლა 40 ქრისტიანი“.

სულთნის მქადაგებელი ვ ა ზ – ე ფ ე ნ დ ი საჯაროდ მიმართავდა სპარსელებს და აცხადებდა: „მე მტკიცედ ვარ დარწმუნებული, რომ თქვენ, ოჰ ყურანგანდგომილო ვერაგო სპარსელებო, სასტიკი სამსჯავროს დროს ისფაჰანის დაბლობებზე თქვენი სახედრებად გადაიქცევით და თქვენს ზურგებზე შეჯდებიან საზიზღარი იუდეები, რათა დეზებზე კვრით ჯოჯოხეთისაკენ გაგაქანონ“.

ამასთან დაკავშირებით, სპარსეთის წმინდანების უმაღლესი მცველი თურქებს პასუხობდა საშინელი წყევლით, რომელსაც ჰუსეინის დაბადების დღეს, ხმამაღლა წარმოთქვამდნენ მოლები ლოცვის დაწყების წინ [15, 66-67].

შემთხვევითი არ არის, რომ მაჰმადიანთა შორის მიმდინარეობს ნამდვილი პროპაგანდისტული ომი. მექის სისხლიანი მოვლენების შემდეგ, 1987 წლის ნოემბერში თეირანში მოწვეული იქნა „მსოფლიო კონგრესი“, სადაც შეიკრიბნენ, როგორც ირანის ოფიციალური წარმომადგენლები, ასევე უცხოეთის პროირანული მიმართულების ჯგუფები. უფრო ადრე, მრავალ ქვეყანაში (ეგვიპტე, ერაყი, ტუნისი და სხვ.) ისლამის რელიგიურმა მოღვაწეებმა ანათემას გადასცეს იმამი ჰომეინი, როგორც სარწმუნოებისაგან გამდგარი [9, 6].

საუდის არაბეთში შიიტები რელიგიურ დევნას განიცდიან: ისინი არ არიან თანასწორუფლებიანი მხარე შარიათის სასამართლოში, არ სარგებლობენ თანასწორი უფლებებით სუნიტებთან ნებისმიერ საქმიანობაში. მაგალითად, შრომის ანაზღაურებაში. არაბი ავტორის ა ბ დ ა ლ ა მ უ ჰ ა მ ე დ ი ს მონაცემებით „საუდის არაბეთში შიიტები განიცდიან შევიწროებას რელიგიური რიტუალების შესრულების დროს. მათ სთვლიან მეორე ხარისხის მოქალაქეებად. შიიტების სოფლები უყურადღებოდ არის მიტოვებული, ცენტრალური და შიდა სამიმოსვლო გზები პარალიზებულია. ყურადღება არ ექცევა შიიტი მოსახლეობის განათლებასა და სამედიცინო მომსახურებას. შიიტს ეკრძალება საქონლის დაკვლა და ხორცის გაყიდვა. სასამართლოში არ შეიძლება მონაწილე გამოვიდეს. შიიტ გოგონას უფლება არა აქვს გახდეს პედაგოგიური სასწავლებლის სტუდენტი. შიიტი სწავლულების წიგნები, ყველა პუბლიკაცია, რაც კი შიიტურ მიმდინარეობას ეხება საუდის არაბეთის საბაჟოზე ლიკვიდაციას ექვემდებარება...“ [9, 44].

ადამიანებზე ზრუნვისა და მფარველობის უფლება შიიტების რწმენით ღმერთმა უბოძა მოციქულ მუჰამედს. შემდეგ მან გადასცა იმამ ალის. მისგან კი მიიღეს მემკვიდრეებმა უკანასკნელი დიდი იმამის — მ ა ჰ დ ი ს ჩათვლით. ითვლება, რომ მაჰდი გაქრა („დაი-მალა“) და „სამყაროს დასასრულს“ ის გამოჩნდება, რის შემდეგ დაიწყება ნამდვილი, სამართლიანი საზოგადოებრივი ცხოვრება.

შაჰის რეჟიმის დროს, რომელიც მაქსიმალურად ცდილობდა რელიგიის პოლიტიკური მიზნით გამოყენებას, მეჯლისში (პარლამენტში) ყველაზე საპატიო ადგილას ყოველთვის იყო თავისუფალი სავარძელი — იმ შემთხვევისათვის, თუ შიიტების მესია — მაჰდი გამოჩნდებოდა [9, 102].

ამიტომაც არის, რომ მკვლევართა ნაწილი ისლამს „არაინსტიტუციონალურ“ რელიგიას უწოდებენ, ანუ ისეთს, სადაც არ არსებობს სასულიერო წოდების გამოკვეთილი ორგანიზაცია (მაგალითად, ქრისტიანობის მსგავსი), ხელმძღვანელი ორგანოები (პაპების, პატრიარქების და სხვ.) ყველა მორწმუნისათვის სავალდებულო (საეკლესიო კრების გადაწყვეტილების ტიპის ან პაპის ენციკლიკის). ყოველ მორწმუნე მუსლიმანს უფლება აქვს გამოხატოს საკუთარი აზრი რელიგიაზე — მთავარია, რომ არ ეწინააღმდეგებოდეს წმინდა წერილებს — ყურანსა და სუნას. აქაც ჩანს სხვადასხვა შეხედულებათა საიდუმლოების არსი, რომელიც არსებობს რელიგიური რწმენის სხვადასხვა მიმართულებებში — ტრადიციონალისტები, მოდერნისტები და ალორძინების მომხრეებში [9, 18].

მაჰმადიანთა ერთობას გარკვეულწილად ხელს უწყობდა ხალიფატი იდეოლოგიით, რომლის კულტი ყოველ წელს დეტალურად იხვეწებოდა. ხალიფები წარმოადგენდნენ, როგორც უმაღლეს სულიერ ხელისუფლებას — იმამატს, ასევე საეროს, მათ შორის პოლიტიკურსა და სამხედროს — ემირატს. პირველი ოთხი ხალიფიდან — აბუ ბექრი (632-661), ომარი (უმარი, 634-644), ოსმანი (უსმანი, 644-656) და ალი (656-661) სუნიტებისაგან განსხვავებით შიიტები, მხოლოდ ალის არიარებენ. პირველ სამ ხალიფას უზურ-პატორებად თვლიან, რომლებმაც უკანონოდ მიითვისეს უმაღლესი ხელისუფლება [4, 39]. მადინა სამ ათეულ წელზე მეტიც არ ყოფილა ხალიფატის ცენტრი. 661 წლიდან დედაქალაქი გახდა დამასკო, ხოლო 750 წელს — ბაღდადი; შემდეგ მოევილინენ პარალელური ხალიფატის დედაქალაქები: 756 წელს — ესპანეთისა კორდოვაში, 909 წელს — ფატიმიდებისა ქაიროში, ხოლო მოგვიანებით 1258 წელს მონღოლთა მიერ ბაღდადის ხალიფატის განადგურების შემდეგ 1261 წლიდან — ახალი აბასიდების ხალიფატის ცენტრი გახდა ქაირო და 1517 წელს — ოსმალური ცენტრით სტამბულში [4, 59].

უკანასკნელი სულთანი მ ე ჯ მ ე დ VI ვ ა ჰ ი დ ე დ ი ნ ი (1918-1922) სასულთნოს გაუქმების გამო, ოსმალეთიდან გაიქცა. თურქეთის დიდმა ეროვნულმა კრებამ ხალიფად აირჩია ოსმანთა დინასტიის პრინცი ა ბ დ უ ლ მ ე ჯ ი დ ი. 1923 წლის 29 ოქტომბერს, თურქეთი რესპუბლიკად გამოცხადდა, პირველ პრეზიდენტად აირჩიეს ქ ე მ ა ლ ა თ ა თ უ რ ქ ი [16, 36-37]. სტამბოლი ხალიფატის ცენტრად რჩებოდა. ანკარა კი საპარლამენტო ცენტრი ანუ დედაქალაქი გახდა.

1924 წელს პირველმა პრეზიდენტმა გადაწყვიტა სახალიფოს გაუქმება. მისი აზრით „ხალიფას არასდროს ჰქონია ისლამურ სამყაროზე ისეთი გავლენა, როგორც კათოლიკურზე — პაპს. ეს ძველი არაბული ინსტიტუტი დროთა განმავლობაში ოსმალთა ფაღმანების მოვალეობად იქცა, მაგრამ მილიონობით მუსლიმს ხალიფა თავის სულიერ ლიდერად არასდროს უღიარებია. ახალი თურქეთი არ იყო ურწმუნო ქვეყანა, თუმცა რელიგიას მისი განვითარებისათვის ხელი არ უნდა შეეშალა“ [17, 241-242].

ამგვარად, ხალიფატი გაუქმდა, დინასტიის წევრებს თურქეთის რესპუბლიკის ტერიტორიაზე ცხოვრება აეკრძალათ, ასევე გაუქმდა შარიათისა და ვაკუფების სამინისტრო და შ ე ი ხ უ ლ ი ს ლ ა მ ი ს ინსტიტუტიც. იმ დამეს, როცა ხალიფატის გაუქმება გამოაცხადეს, ხალიფა აბდულმეჯიდთან დოღმაბაჰჩეს სასახლეში პოლიციის უფროსი და რამდენიმე ჩინოვნიკი მივიდა, რომელთაც ხალიფას აცნობეს, რომ დილის 5 საათამდე თურქეთის ტერიტორია უნდა დაეტოვებინა. პირადი ნივთების ჩასალაგებლად რამდენიმე საათი მისცეს და საღამოს მატარებლით შვეიცარიაში გაამგზავრეს. პარასკევს აია სოფიას მეჩეთში ხუტბა აღავლინეს, რომელშიც ხალიფა უკვე აღარ მოიხსენებოდა [17, 243]. ამის შემდეგ მაჰმადიანებმა კონსოლიდაციისათვის 1926 წელს მექაში დააფუძნეს „ისლამის მსოფლიო კონგრესი“, რომლის რეზიდენცია მდებარეობს ყარაჩში (პაკისტანი). კონგრესს ფილიალები გააჩნია მსოფლიოს 60 ქვეყანაში [7, 22]. მაჰმადიანთა მეორე საერთაშორისო ორგანიზაციას წარმოადგენს „მსოფლიო ისლამური ლიგა“. ეს არის საერთაშორისო არასამთავრობო რელიგიურ-პოლიტიკური ორგანიზაცია, რომელიც ასევე შეიქმნა მექაში 1962 წელს და რომლის გადარწმუნებულებაც რეკომენდაციის ხასიათი აქვს [7, 16-17].

1969 წელს რაბათში (მაროკო) ჩამოყალიბდა „გაერთიანება“ „ისლამური ორგანიზაციის კონფერენცია“, რომელშიც გაერთიანდა 45 სახელმწიფო. ქვემოთ ათათურქისაგან განსხვავებით, რომელმაც თავის დროზე რელიგიური კანონები საერთო შეცვალა, მეორე რეფორმატორი, ირანის ყოფილი პრეზიდენტი ხათამი ისლამის ახლებური, თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისი ინტერპრეტირებისათვის იღვწოდა. ის ცდილობდა გაეხსნა სარწმუნოების ჭეშ-

მარიტი არსი და განევითარებინა ცივილიზაციებისა და რელიგიების დიალოგი. მისი შეხედულებით, ისლამისა და ისლამური ფასეულობების დაცვის საუკეთესო გზას წარმოადგენდა იმის დამტკიცება, რომ ისლამს შეუძლია ადამიანის უფლებების პატივისცემა იმისგან დამოუკიდებლად, საქმე ეხება ერთი ადამიანის უფლებებს თუ მთელი საზოგადოებისას. „აზრთა სხვადასხვაობის არსებობა აუცილებელია საზოგადოების განვითარებისათვის, — მიიჩნევდა რეფორმატორი პრეზიდენტი, — მაგრამ განსხვავებული თვალსაზრისები უნდა გამოითქვას ღიად და არ უნდა იყოს ამოფარებული ისეთ ცნებებს, როგორცაა რელიგია და თავისუფლება“ [18, 5].

ირანელის, როგორც ერის გამოყოფა მაჰმადიანური სამყაროსაგან თავისდაუნებურად გაახმოვანა მოჰამად ხათამმა 1999 წლის 10 მარტს ფლორენციის ევროპულ უნივერსიტეტში ისლამური კონფერენციის პრეზიდენტის რანგში მოხსენების ნაკითხვის დროს: „ჩვენც, როგორც ირანელებმა, მუსლიმებმა და აზიელებმა...“ [18, 29]. როგორც ვხედავთ, ირანის პრეზიდენტი ჯერ ეროვნებას — ირანელი, შემდეგ — რელიგიას — ისლამს და ბოლოს კონტინენტს ასახელებს, სადაც მისი სამშობლო მდებარეობს.

ხათამს ასევე მიაჩნია, რომ ტოლერანტობა ევროპელებში (პირველ რიგში იტალიელებს გულისხმობს ა.ს.) „მუსლიმებისაგან იქნა შეძენილი და წარმოადგენს მათთან (მუსლიმებთან) ევროპელების ურთიერთობის შედეგს“ [18, 29].

ხათამს არ ახსენდება, ან არ იცის, რომ ტოლერანტობის „ოაზისი“ ბაბილონში იყო... მაგრამ, რომელ მაჰმადიანურ ან ევროპულ სახელმწიფოში არსებობდა ისეთი მაგალითი ტოლერანტობისა, რაც საქართველოში დავით აღმაშენებლის ეპოქაში ხდებოდა?

ხათამი ირანს გამოყოფს ისლამური სამყაროსაგან და დასავლეთთან ურთიერთობაში პრიორიტეტს მხოლოდ მას ანიჭებს. კერძოდ, მიაჩნია, რომ „ირანთან დიალოგს თავისი უპირატესობები აქვს. ირანი ევროპის კარის მეზობელია, ერთის მხრივ, ხოლო მეორე მხრივ აზიისაა. ამრიგად, როგორც ადამიანთა სულის აღმოსავლეთისა და გონების დასავლეთის გადაკვეთის წერტილი“ [18, 32].

ხათამი არ მალავს, რომ ისლამური სამყარო ირანის მეშვეობით უნდა გაემიჯნოს დასავლეთს, მის კულტურასა და მიღწევებს, მხოლოდ ზოგიერთი ღირებულების გათვალისწინებით. მისი მსოფლმხედველობით „სამოქალაქო საზოგადოება, რომელიც ჩვენს საზოგადოებებში გვიანდა განვავითაროთ და ვსრულყოთ და რომელსაც ჩვენ ვურჩევთ სხვა ისლამურ საზოგადოებებს, ძირფესვიანად განსხვავდება იმ სამოქალაქო საზოგადოებისაგან, რომელსაც თავისი ფესვები ბერძნულ ფილოსოფიურ აზრსა და რომაულ პოლიტიკურ ტრადიციებში აქვს გადგმული“ [18, 36].

ამგვარად, გამოიკვეთა სამი ძირითადი მიმართულება ისლამურ მოძრაობაში: პანისლამიზმი, პანთურქიზმი და პანირანიზმი.

პანისლამიზმი, როგორც რელიგიურ-პოლიტიკური მიმდინარეობა აღმოცენდა XIX საუკუნის მეორე ნახევარში და მჭიდროდ დაუკავშირდა ს ა ი დ ჯ ე მ ა ლ ა დ დ ი ნ ა ვ ლ ა ნ ი ს (1839-1897წ.წ.) მოღვაწეობას. სწორედ მან ჩამოაყალიბა „მაჰმადიანი ხალხების რელიგიურ-პოლიტიკური კავშირის“ იდეა [9, 183].

მიმდინარე ეტაპზე თურქეთი აქტიურობს ევროკავშირში შესვლასთან დაკავშირებით. ევროკავშირში თურქეთის განვერია-ნების შემთხვევაში ევროპის მოსახლეობის დომინანტ ეთნოსად თურქები იქნებიან, ხოლო სუნიტური ისლამი ერთ-ერთი ყველაზე გავლენიანი რელიგიური დენომინაცია გახდება ევროპაში. დღეისათვის საერთო ტენდენციები ასეთია, რომ აქტიურ ქრისტიანთა კლემბის ფონზე იზრდება ისლამის მიმდევრების რაოდენობა. ქრისტიანობა თმობს თავის პოზიციებს გერმანიაში, ნიდერლანდებში, ზოგ სხვა ჩრდილო ევროპულ სახელმწიფოში. მუსლიმზე გათხოვილი ქალები, როგორც წესი, იცვლიან რელიგიურ აღმსარებლობას. ხოლო მუსლიმის არამუსლიმზე გათხოვებას კატეგორიულად კრძალავენ ისლამის მიმდევრები. სახელმწიფოებში, სადაც მუსლიმები უმრავლესობაში არიან, იკრძალება რელიგიური პროზელიტიზმი. თურქეთის გარდა, ევროპაში უკვე „საკუთარი“ მუსლიმური სახელმწიფოებიც გაჩნდა, — ალბანეთის, ბოსნიის, კოსოვოს სახით. მუსლიმებით დასახლებულ ტერიტორიებზე კი ქრისტიანული რელიგიური თემები შეზღუდვებს განიცდიან, მაშინ როდესაც ევროპის დიდ ქალაქებში მასობრივად მიმდინარეობს ახალი მეჩეთების მშენებლობა [19, 21].

ისლამის ერთიანობას ერთგვარად ხელს უშლის აგრეთვე ტერორიზმი. თანამედროვე ეტაპზე მსოფლიოში 600-ზე მეტი ტერორისტული დაჯგუფება არსებობს. როგორც წესი, ისინი მცირერიცხოვანნი და მჭიდროდ შეკრულნი არიან, მათი რიცხვი 100-ზე მეტ წევრს იშვიათად სცილდება და ძირითადად რამდენიმე ათეულზე ნაკლებს ითვლის. ყველაზე ცნობილ ტერორისტულ დაჯგუფებათაგან ბევრი ახლო აღმოსავლეთში გვხვდება და დაკავშირებულია ისლამურ ფუნდამენტალიზმთან — აბუ ნიდალის ორგანიზაცია, ალ ქაიდა, ისლამური ჯიჰადი, ჰეზბოლა (ღვთის პარტია) და ჰამასი [20, 225]. თანამედროვე ისლამისტურ მოძრაობაში განსაკუთრებით გამოირჩევა ვაჰაბიტური მოძრაობა (ერთი ნაწილი მას მოდერნისტულ მიმართულებას უწოდებს, მეორე ნეოვაჰაბიტურს).

როგორც ცნობილია, მ უ ჰ ა მ ე დ ი ბ ნ ა ბ დ ა ლ - ვ ა ჰ ა ბ მ ა XVIII საუკუნეში ცენტრალურ არაბეთში დაარსა ახალი მაჰმადიანური რელიგიურ-პოლიტიკური მიმდინარეობა, რომელიც თავის მიმდევრებს მოუწოდებდა არაბების გაერთიანებისა და თურქეთის

ბატონობის წინააღმდეგ მოქმედებისაკენ. ამ მიმართულებას ვაჰაბიზმს, მიმდევრებს კი ვაჰაბიტებს უწოდებდნენ. ვაჰაბიზმის მთავარი მოთხოვნა იყო აღედგინათ პირველადი ისლამი, უარი ეთქვათ ფუფუნების საგნებზე, გართობაზე, ალკოჰოლსა და თამბაქოზე და სხვ. XX საუკუნის დასაწყისში ვაჰაბიტების ლიდერები დაუკავშირდნენ ამერიკელებსა და ინგლისელებს, მათი დახმარებით დაიპყრეს დასავლეთი არაბეთი და ჩამოაყალიბეს ცალკე სახელმწიფო — საუდის არაბეთი, რომლის ოფიციალური რელიგიაც სწორედ ვაჰაბიზმია. შემდგომში ამ მოძრაობამ დაკარგა თავდაპირველი, პროგრესული ხასიათი და მაჰმადიანური სამყაროს განხეთქილების მიზეზად იქცა [21, 110].

ანგარიშგასანევია, რომ საქართველო თითქმის მთლიანად ისლამური ქვეყნების გარემოცვაშია მოქცეული. ერთი მხრივ — ირანი, თურქეთი და აზერბაიჯანი, მეორე მხრივ, ჩრდილოეთ კავკასიის რესპუბლიკები — დაღესტანი, ჩეჩნეთი, ინგუშეთი, ჩრდილოეთ ოსეთი, ყაბარდო-ბალყარეთი, ადიღე, ჩერქეზეთი ირგვლივ მჭიდრო ზოლად ეკვრის ჩვენს პატარა ქვეყანას. მაგრამ მუსლიმები მარტო ჩვენს საზღვრებს როდი არტყიან გარს. ისინი თვით საქართველოშიც მრავლად სახლობენ. მათ შორის არიან: აზერბაიჯანელები, ქისტები, ლეკები, ქურთები და აფხაზები (ნანილობრივ). მუსლიმურ სარწმუნოებას მისდევენ ქართველებიც — ნანილობრივ აჭარლები და ინგილოები. ამავე დროს, არც ის უნდა დაგვავიწყდეს, რომ ალაჰის თაყვანისმცემელია ირანში მცხოვრები ფერეიდნელი ქართველები და ქართველთა ყველაზე მრავალრიცხოვანი დიასპორა თურქეთში (თუკი საერთოდ შეიძლება დიასპორა ეწოდოს იმ ხალხს, რომელიც საკუთარ ტერიტორიაზე ცხოვრობს) [22, 3].

ისლამი რიცხოვნობით მეორე რელიგიაა საქართველოში. 2002 წლის სტატისტიკური მონაცემებით, საქართველოში ისლამს დაახლოებით 434 000 ადამიანი აღიარებდა, თუმცა თბილისის ჯუმა-მეჩეთის (თბილისის მეჩეთი აღმოსავლეთ საქართველოს მუსლიმანთა ცენტრად ითვლება) მონაცემებით, მათი რიცხვი ნახევარი მილიონია. თბილისის მეჩეთის თავისებურება ისაა, რომ აქ მუსლიმანი შიიტები და სუნიტები ერთად ლოცულობენ.

დღეს საქართველოში დაახლოებით 300 მეჩეთია. აქედან 150 აზერბაიჯანელებით კომპაქტურად დასახლებულ რაიონებში, დაახლოებით 120 აჭარაში. დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდგომ აშენდა დაახლოებით 40 მეჩეთი და 4 მედრესე, დაარსდა 5 სამეცნიერო-რელიგიური და კულტურული ცენტრი. ამ ცენტრებთან არსებობს გამომცემლობები, რომლებიც 4 ყურნალს გამოსცემენ [23, 25-26].

ამდენად, მიუხედავად იმისა, რომ მსოფლიოში მუსლიმანების რაოდენობა იზრდება, არ შეიძლება საუბარი ერთიან საზოგა-

დოებაზე ამ სიტყვის ჭეშმარიტი მნიშვნელობით. ერთის მხრივ, არის ავღანეთი, ალჟირი — ქვეყნები, სადაც რადიკალური ისლამი მეფობს, მეორე მხრივ — ეკონომიკური უფსკრული აფრიკის ულაცავეს სახელმწიფოებსა და ირანსა და ერაყს (ნავთობის იმ მონარქ-მილიარდერებს შორის, რომლებიც საკუთარ თავში გეოპოლიტიკურ პოტენციალს მალავენ) შორის; ამას ემატება ნაციონალური შუღლით ფეოდალურ კროსვორდად ქცეული პაკისტანი, პალესტინა, ბოსნია და ბოლოს კოსოვო...

მაგრამ შედეგი ერთი და იგივეა. მიუხედავად შიდა წინააღმდეგობებისა, თანხმობისა და უთანხმოებისა, ისლამი, ახდენს რა შიდა რესურსების მობილიზებას, მაინც იქცევა მძლავრ ერთიანობად და მოძრაობაში მოჰყავს ისტორიის ბორბალი, ვრცელდება მთელ მსოფლიოში და ერთიან იდეოლოგიად ყალიბდება.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ჰეგელი, ისტორიის ფილოსოფია, თბილისი, 2001.
2. Л. И. Медведко, А. В. Германович, Именем Аллаха... Москва, 1988.
3. ნ. გელოვანი, რწმენის თავისუფლების სტატუსი არაბულ მონარქიებში, კრებულში: „აღმოსავლეთი და კავკასია“, №4, 2006.
4. Л. И. Климович, Книга о коране, Москва, 1988.
5. ყურანი, თბილისი, 1906.
6. ჰედლი ბული, არსებობს თუ არა წესრიგი მსოფლიო პოლიტიკაში? კრ. „საერთაშორისო ურთიერთობების თეორია“, თბილისი, 2004.
7. А. Ахмедов, Ислам в современной идейно-политической борьбе, Москва, 1985.
8. გაზ. „საქართველო და მსოფლიო“, 2011, 44
9. Н. В. Жданов, А. А. Игнатенко, Ислам на пороге XXI века, М., 1989.
10. გაზ. „საქართველო და მსოფლიო“, 2011, 6.
11. ერნსტ - ოტო ჩემპილი, მსოფლიო პოლიტიკა გარდატეხის პროცესში, თარგმანი გერმანულიდან, თბილისი, 2003.
12. ფრენსის ფუკუიამა, ისტორიის დასასრული და უკანასკნელი ადამიანი, თბილისი, 1999.
13. М. В. Вагабов, Н. М. Вагабов, Ислам и вопросы атеистического воспитания, Москва, 1988.
14. ს. ლობჯანიძე, ალზრდის ეთიკური პრინციპები ეპოქალური ცვალებადობის შუქზე, სადოქტორო დისერტაცია, თბილისი, 2006

15. ი. ტაბალუა, საქართველო ევროპის არქივებსა და ნიგნოსაცავებში, II, თბილისი, 1986.
16. მ. ხომერიკი, სახეები, თბილისი, 2005.
17. ლორდი კინროსი, ათათურქი, თბილისი, 2011.
18. მოჰამედ ხათამი, ისლამი, ცივილიზაციათა დიალოგი და კაცობრიობის მომავალი, ირანულიდან თარგმნა ჯემშიდ გიუნაშვილმა, თბილისი, 2005.
19. ნ. ბარდაველიძე, ეკუმენური მოძრაობა, საქართველო ვატიკანის ურთიერთობის განვითარების პერსპექტივები თანამედროვე ეტაპზე (დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაციის ავტორეფერატი), თბილისი, 2011.
20. ქ. ჯიჯეიშვილი, მ. ყიფიანი, გ. ჩხიკვიშვილი, პოლიტიკური ფსიქოლოგია, თბილისი, 2011.
21. ზ. კელაპტრიშვილი, საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობა უძველესი დროიდან XVIII საუკუნის ბოლომდე (სადოქტორო დისერტაცია) თბილისი, 2006.
22. თ. ფანჯიკიძე, მუჰამედი, ისლამი, ვაჰაბიზმი და საქართველოს პრობლემები, თბილისი, 1999.
23. რელიგიური გაერთიანებების სტატუსისათვის საქართველოში, თბილისი, 2010.

Avtandil Songhulashvili

Doctor of Historical sciences, The Head of the Department of Modern and Contemporary History of The Ivane Javakhishvili Institute of History and Ethnology

Islam and the World

Summary

At the present stage Islam is spreading rapidly throughout the world. During the past 25 years, the number of Muslims has increased threefold, and it is the first time in History when it exceeds the number of Christians. If in 1973 the world population of Muslims was 500 million, now it has reached 1,5 billion. Hundred thousands of Europeans converted to Islam in addition to 17 million emigrant Muslims.

At the current stage three main directions are marked out within Islam: Pan-Islamism, Pan-Turkism and Pan-Iranism. Despite the internal divisions, Islam spreads throughout the world and becomes the united ideology.

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეციერ-თანამშრომელი

აფხაზეთის ეპარქიაში საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის აღდგენის საკითხისათვის (მიტროპოლიტ ამპროსის (ხალაია) 1918 წლის 17 საქტამბრის მოხსენავის მიხედვით)

ავტოკეფალია აღდგენილი საქართველოს ეკლესიის (1917 წ.) იურისდიქციის გავრცელება აფხაზეთის ეპარქიაში დიდ სირთულეებს წააწყდა. ეკლესიის უფლებათა აღდგენის პროცესს დაბრკოლებებს უქმნიდა ისიც, რომ ჯერ კიდევ არ არსებობდა ქართული სახელმწიფო. საქართველოს ეკლესიამ ცხუმ-ბედიის ეპარქიის აღდგენის შესახებ დადგენილება I საეკლესიო კრებაზევე (1917 წლის სექტემბერი) მიიღო, მაგრამ რუსეთის ეკლესიისა და მის ადგილობრივ წარმომადგენელთა წინააღმდეგობის შედეგად ეპარქია ვერ ამოქმედდა.

1917 წლის 24-27 მაისს აფხაზეთის საერო და სასულიერო პირთა კრებაზე, რომლის ორგანიზატორები ბოლშევიკთა მხარდამჭერები იყვნენ, ხოლო დელეგატთა უმრავლესობას ეკლესიის ორგანიზაციასთან საერთო არაფერი ჰქონდა, აფხაზეთის ეკლესიის დამოუკიდებლობა გამოცხადდა.

აღნიშნული კრებისაგან განსხვავებით, 1917 წლის ივნისში სამურზაყანოს სამღვდლოებამ საქართველოს ავტოკეფალური ეკლესიის შემადგენლობაში შესვლის გადაწყვეტილება მიიღო, თუმცა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის სრულად განხორციელება იქაც გაჭიანურდა [1, 777-781; 2, 5-8].

საქართველოს ეკლესიის სასარგებლოდ მდგომარეობის ცვლილებას ხელი შეუწყო ქვეყნის დამოუკიდებლობის გამოცხადებამ 1918 წლის 26 მაისს.

1918 წლის ივნისში საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობასა და აფხაზეთის სახალხო საბჭოს შორის გაფორმებული ხელშეკრულებით აფხაზეთი საქართველოს რესპუბლიკის შემადგენლობაში ავტონომიური ერთეულის სახით შევიდა.

1918 წლის 1 სექტემბრისათვის აფხაზეთის პროქართულმა ინტელიგენციამ გიორგი მიხეილის ძე შერვაშიძის გარდაცვალებიდან 6

თვის გასვლასთან დაკავშირებით, მისთვის პანაშვიდის გადასახდელად, წყონდიდელი მიტროპოლიტი ამბროსი (ხელაია) მიიწვია.

მეუფე ამბროსი სოხუმში 31 აგვისტოდან 9 სექტემბრამდე იმყოფებოდა. მისი ვიზიტი 1918 წლის ზაფხულში თურქი ასკერების შემოსვლასთან დაკავშირებით განვითარებულ მოვლენებს დაემთხვა. ასკერები სოფელ წყურგილში (ალექსანდრე შერვაშიძის მამული), ალექსანდრე შერვაშიძისა და აფხაზთა სახალხო საბჭოს რამდენიმე წევრის მიწვევით 1918 წლის 27 ივნისს გადმოსხდნენ. მათ მიზანს აფხაზეთიდან საქართველოს ხელისუფლების განდევნა წარმოადგენდა. დესანტი დაახლოებით 1000 შეიარაღებული კაცისაგან შედგებოდა, იყვნენ მუჰაჯირებიც, რომლებსაც, მათივე განმარტებით, საკუთარ მინა-წყალზე დაბრუნება სურდათ.

აფხაზთა სახალხო საბჭოს წევრთა აზრი ასკერების შემოსვლასთან დაკავშირებით არაერთგვაროვანი იყო. სახალხო საბჭოს თავმჯდომარე ვარლამ შერვაშიძე 1918 წლის 19 ივლისის სხდომაზე საქართველოს მთავრობის წარმომადგენელს არწმუნებდა, რომ საბჭოს იმჟამინდელი შემადგენლობა თურქების დესანტთან დაკავშირებით საქართველოს რესპუბლიკის მთავრობის პოზიციაზე იდგა [3, 65].

აფხაზეთიდან ასკერების განდევნისათვის ბრძოლას გენერალ-გუბერნატორი გიორგი მაზნიაშვილი ხელმძღვანელობდა. შეტაკებების დროს აფხაზთა რამდენიმე სოფელი დაზარალდა: გადაწვეს იმ მცხოვრებთა სახლ-კარი, რომლებსაც ოსმალებთან ურთიერთობა დაწამეს. სასტიკად დასაჯეს დამნაშავე მოწინააღმდეგეები, ბევრი მათგანი დააპატიმრეს და სხვა.

აფხაზეთის სახალხო საბჭოს თავმჯდომარემ — ვარლამ შერვაშიძემ და საბჭოს წევრებმა აფხაზეთში ვითარების დამშვიდებისათვის სამხედრო ხელმძღვანელობასთან შუამდგომლობა სოხუმში მყოფ წყონდიდელ მიტროპოლიტს სთხოვეს. მათი საუბარი შედგა მეუფე ამბროსის პატივსაცემად მისი მასპინძლის — სამსონ ნინუას მიერ მოწყობილ ნადიმზე 1 სექტემბერს, საკათედრო ტაძარში წირვისა და გიორგი შერვაშიძისათვის პანაშვიდის გადახდის შემდეგ. წვეულებაზე აფხაზთა სახალხო საბჭოს წარმომადგენლებთან ერთად მიპატიჟებულნი იყვნენ: ქართველთა, ბერძენთა, პოლონელთა, უკრაინელთა ეროვნული საბჭოების წარმომადგენლები, საკათედრო ტაძრის დეკანოზი გიორგი გოლუბცოვი და სხვები [4, 109].

აფხაზურმა მხარემ მიტროპოლიტ ამბროსისთან საუბარში აღნიშნა, რომ აფხაზ-ქართველთა ძველი ურთიერთობის აღდგენისათვის ნიადაგი მომზადებული იყო. ერთმანეთისაგან მათი გათიშვა რუსებისა და თურქების პროვოკაციული მოქმედების შედეგად ჩაითვალა. აფხაზებმა მეუფეს გააცნეს თავიანთი საჭიროებანი და გამოთქვეს აზრი იმ ღონისძიებათა შესახებ, რომელთა გატარებასაც მიიჩ-

ნევდნენ საჭიროდ ქართველთა და აფხაზთა შორის ურთიერთობის განმტკიცებისათვის [4, 107, 109].

სახალხო საბჭოს თავმჯდომარისა და ნევრების აზრით, იმ პერიოდში კოდორის ნაწილში საქართველოს ჯარი „მკაცრად მოქმედებდა აფხაზეთის სანინალმდეგოთ“. აფხაზური მხარე თვლიდა, რომ ეს სიმკაცრე, შესაძლებლობის ფარგლებში, უნდა შერბილებულიყო [4, 110].

მიტროპოლიტი ამბროსი სახალხო საბჭოს წარმომადგენლებს არწმუნებდა, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა მუჰაჯირების დაბრუნების წინააღმდეგი არ იქნებოდა, მათ რომ ასკერები არ შემოეყვანათ და იარაღი არ შემოეტანათ. მეორე მხრივ კი საკათოლიკოსო საბჭოს განუმარტავდა, რომ აფხაზები მუჰაჯირების დაბრუნების მომხრენი იყვნენ და ჩვენი ჯარის მოქმედება მათ წინააღმდეგ ქართველ-აფხაზთა შორის ურთიერთობას ართულებდა.

მიტროპოლიტმა ამბროსიმ აფხაზთა წარმომადგენლებს დახმარება აღუთქვა და სთხოვა, ასკერების აფხაზეთში შემოშვებით მდგომარეობა არ გაემწვავებინათ.

ვითარება გაართულა კოდორის ხეობაზე ქართული ჯარის ახალმა შეტევამ, რასაც კიდევ რამდენიმე აფხაზის სახლ-კარის გადაწვა მოჰყვა. აფხაზთა სახალხო საბჭოს თავმჯდომარემ ამის შემდეგ მუამდგომლობის აღძვრა უსარგებლოდ ჩათვალა [4, 107].

ქართული ჯარის უკანასკნელი სისასტიკის მიზეზს დეკანოზი დიმიტრი მარლანია (კოდორის უბნის მთავარხუცესი) ხსნიდა პროვოკატორთა მიერ გავრცელებული ხმებით, თითქოს აფხაზები მზად იყვნენ თავს დასხმოდნენ ოჩამჩირეს და გადაეწვათ. ამის გამო სამურზაყანოში მიმავალი ჯარი დაბრუნებულა და კოდორის ნაწილს შესევია [4, 110].

მიუხედავად იმისა, რომ აფხაზური მხარე ყოველივე ამის შემდეგ სამხედრო ხელისუფლებასთან მოლაპარაკებას უშედეგოდ თვლიდა, მეუფე ამბროსიმ 3 სექტემბერს ინახულა შტაბის უფროსი პოლკოვნიკი თუხარელი (გენერალ-გუბერნატორი გიორგი მაზნიაშვილი ტუაფსეში იყო წასული).

თუხარელთან საუბრისას მიტროპოლიტმა ამბროსიმ აღნიშნა, რომ მარტო სისასტიკითა და ხალხის ციხეებში ჩაყრით სასურველ შედეგს ვერ მივიღებდით, საჭირო იყო ეს ყველაფერი სიყვარულით შეეზავებინათ და მხოლოდ მაშინ იქნებოდა შესაძლებელი აფხაზთა მტკიცედ შემოერთება. მეუფემ შტაბის უფროსს 3 პუნქტიანი შუამდგომლობა გადასცა და დასძინა, რომ აფხაზებთან ლმობიერი მოპყრობა იმიტომაც იყო საჭირო, რომ ისინი შეცდომაში შეჰყავდათ პროვოკატორებს. როგორც ჩანს, მეუფეს ამ პროვოკატორთა ვინაო-

ბის შესახებაც ჰქონდა ცნობები, მაგრამ დასახელება თავისი ხარისხის შესაფერისად არ ჩათვალა.

თუხარელის ინფორმაციით, რუსებს სოხუმში ჰქონდათ მთელი ორგანიზაცია და მათ ადგილობრივი მღვდელმთავარი — ეპისკოპოსი სერგი (პეტროვი) მეთაურობდა. მასთან იკრიბებოდნენ ბოლშევიკები, თათბირობდნენ; მათ თავის სახლში თავშესაფარსაც აძლევდა, ქართულ ჯართან შესაბამელად მიმავალნი დალოცა და ეტლიც კი დაუთმო კოდორის ხეობამდე რომ მისულიყვნენ [4, 110-111].

მიტროპოლიტ ამბროსის შტაბის უფროსმა შუამდგომლობის ყველა პუნქტის შესრულება აღუთქვა. მისი ბრძანებით ადიუტანტებმა დეპეშები დაუგზავნეს ოჩამჩირეში მთავარი ძალების უფროსს პოლკოვნიკ კარგარეთელს და მის ადიუტანტს. დეპეშები შემდეგ აფხაზეთის გაზეთ «Наше Слово»-ში დაბეჭდილა (გაზეთს თბილისში ჯერ-ჯერობით ვერ მივაკვლიეთ). მიტროპოლიტ ამბროსის საკათოლიკოსო საბჭოსადმი მოხსენებაში სიტყვასიტყვით მოაქვს აღნიშნული დეპეშები: „მთავარი ძალების უფროსს პოლკოვნიკ კარგარეთელს: „ჩემს ჩამოსვლამდე შეაჩერეთ დამნაშავე პირთა დახვრეტა და სახლების გადანვა. მიიღეთ ყველა ზომა მშვიდობიანი მოსახლეობის წინააღმდეგ ძალის გამოყენების აღსაკვეთად. გამოიყვანეთ ჯარები იმ ადგილებიდან, სადაც მათი ყოფნა მშვიდობიან მოსახლეობაში მძიმედ აღიქმება. ყურადღება მიაქციეთ, რომ ცალკეული ნაწილების უფროსებმა მკაცრად იხელმძღვანელონ აღნიშნული ბრძანებით“.

და: „მთავარი ძალების ადიუტანტს: გიბრძანებთ, სასწრაფოდ წარმომიდგინოთ კოდორის უბანში დაპატიმრებული, წინასწარი დაკითხვით თქვენ მიერ ნაკლებ დამნაშავეებად მიჩნეული აფხაზი გლეხების სია, რომელთა გათავისუფლებაც შესაძლებელი იქნება მისი ყოვლადუსამღვდელოესობა ჭყონდიდის მიტროპოლიტის შუამდგომლობის თანახმად“.

შედეგად, პოლკოვნიკმა თუხარელმა, როგორც გაზეთი «Наше Слово» იტყობინებოდა, 8 პატიმარი გაათავისუფლა [4, 111; 6, 2].

საკათოლიკოსო საბჭომ აფხაზეთში ვიზიტის შესახებ მეუფე ამბროსის მიერ 1918 წლის 17 სექტემბრის თარიღით დანერგილი მოხსენება 19 სექტემბერს განიხილა [4, 108-113; 5, 614-628].

მიტროპოლიტ ამბროსის ამ მოხსენებით სურდა, ეკლესიის უმაღლესი ორგანოს ყურადღება მიექცია აფხაზეთში არსებულ პოლიტიკურ ვითარებასა და სარწმუნოებრივ მდგომარეობაზე. ჭყონდიდელმა დასახა ის ღონისძიებანი (8 პუნქტი), რომელთა გატარებას თვლიდა საჭიროდ საქართველოსთან ამ მხარის პოლიტიკური და ეკლესიური ერთობის განმტკიცებისა და ხალხის თვალში საქართველოს ეკლესიის ავტორიტეტის ამაღლებისათვის.

წარდგენილ წინადადებებში მეუფე ამბროსიმ აფხაზეთის სახალხო საბჭოს წევრების მიერ ჩამოყალიბებული პ ჰუნქტიც შეიტანა, რომელთა გამოც აფხაზეთში მყოფი ქართული ჯარის ხელმძღვანელობასთანაც იშუამდგომლა.

პირველ რიგში (I და II რეკომენდაცია) ჭყონდიდელი მიტროპოლიტი საკათოლიკოსო საბჭოს ურჩევდა, აღემაღლებინა ხმა აფხაზთა ინტერესების დასაცავად, აღედრა შუამდგომლობა საერო ხელისუფალთა წინაშე, რომ, შესაძლებლობის ფარგლებში, შერბილებულიყო აფხაზეთში მყოფი ქართული ჯარის მიერ განხორციელებული სადამსჯელო ღონისძიებები და აენაზღაურებინათ ზარალი, რომელიც ხალხს სამხედრო ოპერაციათა შედეგად მიაღდა [4, 112].

ქართული ჯარის მოქმედებებთან დაკავშირებით საკათოლიკოსო საბჭოს რეაქცია ჩვენთვის ცნობილი არ არის. მოხსენების განხილვის დღეს მასთან დაკავშირებით დადგენილება გამოტანილი არ ყოფილა. თუმცა, როგორც აღვნიშნეთ, თვითონ მეუფე ამბროსის მიერ აფხაზთა ინტერესების დასაცავად გადადგმულ ნაბიჯებს შედეგი ნამდვილად მოჰყვა.

ჭყონდიდელის მესამე რჩევის თანახმად, საკათოლიკოსო საბჭოს უნდა ეზრუნა აფხაზთა მატერიალურ დახმარებაზე. ამას ექნებოდა მორალური მნიშვნელობა აფხაზეთის ეკლესიის შემოერთების საქმისა და პოლიტიკური ურთიერთობის განმტკიცებისათვის.

II საეკლესიო კრების (1920 წ.) დადგენილებით საქართველოს ეკლესიაში მართლაც დანესდა მორწმუნეთა შორის ნებაყოფლობითი შეწირულობის შეგროვება აფხაზეთში ქრისტიანობის განმტკიცების საჭიროებისათვის. კათოლიკოს-პატრიარქმა ლეონიდმა მას „დიდმნიშვნელოვანი დადგენილება“ უწოდა და შეწირულობის შეგროვების პერიოდი აღდგომიდან სულთმოფენობამდე განსაზღვრა [7, 1].

საკათოლიკოსო საბჭოსადმი ჭყონდიდელის შემდგომი რჩევის მიხედვით, საქმისა და ეკლესიის კეთილდღეობისათვის აუცილებელი იყო საკათოლიკოსო საბჭოში აფხაზი სასულიერო პირის მინევა, რომ მისი მეშვეობით საქართველოს ეკლესიას ჰქონოდა რეალური წარმოდგენა აფხაზთა სულიერ მოთხოვნილებებზე, სარწმუნოებრივ მისწრაფებასა და სხვა საჭიროებებზე. მწყემსმთავარი მნიშვნელობას ანიჭებდა იმასაც, რომ ეს პიროვნება უნდა ყოფილიყო განათლებული, აფხაზთა შორის გავლენიანი და პატივცემული. საკათოლიკოსო საბჭოსაგან აფხაზთა მიმართ ასეთი ყურადღება აფხაზ-ქართველთა ერთობის საქმის საბოლოო გადწყვეტას მნიშვნელოვნად შეუწყობდა ხელს.

მეუფე ამბროსი, როგორც ჩანს, ფიქრობდა, რომ საკათოლიკოსო საბჭოში აფხაზთა წარმომადგენლობა შეიძლებოდა გაენია დეკანოზ დიმიტრი მარღანიას. მოხსენებაში აღნიშნულია, რომ მას ამის შესახებ დეკანოზ დიმიტრისთან საუბარიც ჰქონდა და ფიქრობდა,

რომ ის დათანხმდებოდა, თუ მატერიალურად უზრუნველყოფილი იქნებოდა (რაღაც მოსაზრებით მოხსენების შავ პირში ეს ადგილი გადახაზულია) [4, 112].

საკათოლიკოსო საბჭომ დეკანოზ დიმიტრის მოწვევის შესახებ დადგენილება მართლაც გამოიტანა. მისთვის საცხოვრებლად ბინა საკათოლიკოსო სახლის პირველ სართულზე გამოყვეს [5, 614, 627].

საპატრიარქოს არქივშივეა დაცული დეკანოზ დიმიტრი მარლანისათვის გაგზავნილი დეპემის შავი პირი, სადაც აღნიშნულია, რომ საკათოლიკოსო საბჭო წინადადებას აძლევს მას 3 თვით ჩამოვიდეს თბილისში. შეთავაზებული პირობები ასეთი იყო: შეუნარჩუნდებოდა სამრევლო, სადაც მსახურობდა, დაენიშნებოდა ხელფასი 500 მანეთი და უზრუნველყოფილი იქნებოდა საცხოვრებელი ბინით. მაგრამ დეკანოზმა დიმიტრიმ ამ შეთავაზებაზე მატერიალური სახსრების უქონლობისა და ოჯახური პირობების გამო უარი განაცხადა [8, 8-9].

შემდეგი საკითხი, რომელზეც მეუფე ამბროსი ყურადღებას ამახვილებდა, აფხაზეთში მოღვაწეობისათვის სამღვდელოების კადრების აღზრდას შეეხებოდა. ამაზე აქამდეც უნდა გვეზრუნა და დავყოვნება არ ივარგებსო — აღნიშავდა იგი.

ჭყონდიდელი მიტროპოლიტის კანდიდატურას წარმოადგენდა დეკანოზ დიმიტრი მარლანის შვილი, რომელიც იმ დროისათვის აფხაზეთის რეალური სასწავლებლის V კლასში სწავლობდა და სწავლის გაგრძელებას თბილისის სასულიერო სემინარიაში აპირებდა. მეუფე ამბროსი სასურველად მიიჩნევდა სემინარიაში სწავლის პერიოდში მისთვის სტიპენდიის დანიშვნას. საქართველოს ეკლესიის ზრუნვას აფხაზთა შვილების აღზრდაზე მეუფე ამბროსი დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდა ქართველ-აფხაზთა ეკლესიური ერთობის განმტკიცების საქმეში [4, 112].

აფხაზებს სჭირდებოდათ გარანტია, რომ მათ ზნე-ჩვეულებებს, ეროვნებას და ენას არავინ შეეხებოდა. მიტროპოლიტი ამბროსი მოხსენებაში აღნიშნულ საკითხსაც ცალკე პუნქტად გამოყოფს [4, 112].

თავის მხრივ, სოხუმში ყოფნისას ის აფხაზებს ჰპირდებოდა, რომ საქართველოს ეკლესიას არ ექნებოდა ისეთი მიმართულება, როგორიც ჰქონდა რუსეთის ეკლესიას.

საქართველოს ეკლესიის მისია იქნებოდა ქრისტიანობის განმტკიცება აფხაზეთის იმ ნაწილში, სადაც ის უკვე არსებობდა და არა აფხაზთა ეროვნული გადაგვარება. საქართველოს ეკლესიის დამოკიდებულებაზე სხვადასახვა ხალხის ეროვნული თავისებურებების შენარჩუნების საკითხისადმი სოხუმში ყოფნისას მიტროპოლიტმა ამბროსიმ საკმაოდ ვრცლად ისაუბრა. გიორგი შერვაშიძის ხსოვნისადმი მიძღვნილ საღამოზე მან აღნიშნა: „თვითოეულ ხალხს აქვს თავისი ზნე-ჩვეულებანი, მიდრეკილებანი, თავისი ეკლესიური

ტრადიციები. არავის არა აქვს უფლება, მათ შეეხოთ და შეცვალოთ, მოსპოს ვითომ იმისათვის, რომ ეკლესიაში დაამკვიდროს ერთიანობა მღვდელმსახურებისა. ეს არ იქნება გამომხატველი სარწმუნოებრივი ერთიანობისა თანასწორთა შორის... ნაციონალური განსხვავებანი შენახული უნდა იქმნენ. თითოეულ ხალხმა უნდა ადიდოს ღმერთი თავის დედაენაზე... ძენი ივერიის ეკლესიისანი ... არასდროს დევნიდნენ სხვის რწმენას. ისტორია არ გვაძლევს ენის დევნულობის მაგალითებს, პირიქით, აღსანიშნავია ამ მხრივ ფართე თავისუფლება როგორც საერო, ეგრეთვე ეკლესიურ-სარწმუნოებრივ სფეროშიც.

ამნაირია ქართველი ერის მიმართულება ახლაც. ამნაირივეა ქართული ეკლესიის მისწრაფება. ის არ ფიქრობს სხვის გადაგვარება-გაქართველებაზე, ის მუდამ ხელს უწყობს, რომ ყველა ერმა შეინახოს თავისი ეროვნული სახე, თავისი ვინაობა” [9, 214-215].

იქვე მიტროპოლიტმა ამბროსიმ აფხაზებს მოაგონა გაბრიელ ეპისკოპოსის (ქიქოძე) სურვილი სემინარიაში აფხაზური ენის კათედრის გახსნისა (1973 წელი), რაც განუხორციელებელი დარჩა, რადგან არ მოიძებნებოდნენ აფხაზურის მცოდნე, გამოცდილი მასწავლებლები, აფხაზურ ენაზე არ არსებობდა საეკლესიო ლიტურატურა და ყველაფერი ეს დაკავშირებული იყო ფინანსებთან. კავკასიაში მართლმადიდებელი ქრისტიანობის აღმდგენელმა საზოგადოებამ აღნიშნულ მიზეზთა გამო უარი თქვა გაბრიელ ეპისკოპოსის წამოწყების განხორციელებაზე [9, 214-215, 399]. მეუფემ ასევე მოიგონა ეპისკოპოს კირიონის მოღვაწეობა, რომელიც დაუპირისპირდა რუსიფიკატორთა პოლიტიკას აფხაზეთში და აფხაზურ ენაზე წირვა-ლოცვის შემოღებისა და ბიბლიის თარგმნისათვის იღვწოდა.

ეპისკოპოს კირიონის ამ მხრივ მოღვაწეობასთან დაკავშირებით ცნობილი საზოგადო მოღვაწე ნიკო ჯანაშია ჯერ კიდევ 1909 წელს წერდა: „ქართველებს თავის ზურგზე ძალიან კარგად გამოუცდიათ თუ რა არის ეროვნული დევნა, და ეს მწარე გამოცდილება თავმდება იმისა, რომ თვითონ არ იკისრებს იმავე ჯალათის როლს, მერე ჯალათის არა ერთი ადამიანისა, არამედ მთელი ხალხისას! და რამდენადაც საქმესთან გაცნობილი ვარ, ჯერ ერთს ქართველებს არ უთქვამს: „აფხაზნო, ნუ გინდათ საკუთარი მწერლობა, ჩვენი იკმარეთო!“ პირიქით, ეპისკოპოს კირიონს არ დააცალეს, თორემ უნდა სერიოზულად მოეკიდა ამ საქმისთვის ხელი, გაიხსენებ ბატონი ი. გოგებაშვილის წერილიც. სხვა საკითხია, შეიძლება თუ არა მნივნილობის არსებობა იმ ენაზე, რომელზედაც 40 ათასი სული ლაპარაკობს“ [10, 2; 1, 672].

მეუფე ამბროსი აფხაზ-ქართველთა ურთიერთობას ადარებდა მშვენიერ თაიგულს, „მსგავსად იმისა, როგორც სხვადასხვა საამო სუნის ყვავილები თუმცა შედიან თაიგულში, როგორც მისი ელემენტები, მაგრამ თავის სპეციფიკურ თვისებას კი არ ჰკარგავენ და

ამავე დროს ყველანი ერთად შეადგენენ ერთ საუცხოო და მშვენიერ თაიგულს“ [6, 2].

საკათოლიკოსო საბჭოსადმი მოხსენებაში ხაზგასმული იყო, რომ საჭიროებას წარმოადგენდა აფხაზეთის ეპარქიაში ღვთისმსახურების ეროვნული ელფერის შენარჩუნება, რადგან აფხაზებს ემინოდათ ეროვნული სახის დაკარგვისა [4, 112].

მიტროპოლიტი ამბროსი წინადადებათა მეშვიდე პუნქტში ყურადღებას ამახვილებს ეპისკოპოს სერგის მოღვაწეობაზეც. ის აღნიშნავს: სოხუმის საკათედრო ტაძარში ჯერ კიდევ ლოცულობენ რუსეთის მთავრობისათვის და ამას საქართველოს მთავრობამ ყურადღება უნდა მიაქციოს. ასეთ მოვლენას მნიშვნელობა აქვს ჩვენი ქვეყნის განაპირა მხარეებში. აფხაზები ამას ჩვენი მთავრობის სისუსტედ ჩათვლიან. როცა დეკანოზ გიორგი გოლუბცოვს სოხუმში ცხოვრების უფლება დაუბრუნეს, საჭირო იყო მოეთხოვათ, მისდამი რწმუნებულ საკათედრო ტაძარში ამ ანომალურ მოვლენას ბოლო მოღებოდა. ჩვენმა მთავრობამ დააბრუნა, ის კი ლოცვა-კურთხევას აღავლენს რუსეთის მთავრობის კეთილდღეობისათვის?! [4, 112].

ეკლესიაში უმრავლესობის — ქვემეგრდომების — უფლებები უნდა იქნეს დაცული და რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მყოფი ეპისკოპოსი, რა ეროვნებისაც უნდა იყოს იგი, ანგარიშს უნდა უწევდეს საქართველოს ეკლესიას. ამ ანომალურ მოვლენას მალე მოეღება ბოლო და ჩვენც მზად უნდა ვიყოთო — აღნიშნავდა მეუფე ამბროსი.

საქართველოს მთავრობის მიერ ეკლესიის სასიკეთოდ გადადგმულ ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ნაბიჯს წარმოადგენდა 1918 წლის ბოლოს მიტროპოლიტ ამბროსის სახელზე აფხაზეთის 56 ეკლესიის კრებულისათვის განკუთვნილი თანხების გადაცემა, რომელთაგან სოხუმის საკათედრო ტაძრის კრედიტი მეუფემ თავისი ნებით შეაჩერა, რადგან ის ქართული კრებულისათვის იყო განკუთვნილი, ეპისკოპოს სერგის განკარგულებით კი ტაძარში ქართული წირვა-ლოცვა აკრძალული იყო [11, 16-18; 1, 798-799].

1919 წლის მარტიდან ეპისკოპოსი სერგი აფხაზეთში აღარ იმყოფებოდა. 1919 წლის გაზაფხულზე სტავროპოლში ჩატარებულ კრებაზე, რომელსაც უნდა ჩამოეყალიბებინა უმაღლესი საეკლესიო მმართველობა დენიკინის მიერ დაკავებული ტერიტორიების რუსული ეკლესიებისათვის, სოხუმის რუსული სამრევლოები შავიზღვისპირეთისა და ნოვოროსიისკის ეპარქიაში გააერთიანეს. მის მმართველ ეპისკოპოსად სერგი დაინიშნა. მიუხედავად იმისა, რომ სამოქალაქო ომის პირობებში ეპარქიის ორგანიზება ვერ მოხერხდა, მიტროპოლიტმა სერგიმ სიცოცხლის ბოლომდე შეინარჩუნა შავიზღვისპირეთისა და ნოვოროსიისკის მთავარეპისკოპოსის წოდება.

საქართველოს ეკლესიის უფლებების აღდგენისათვის ბრძოლის პროცესში დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა რესპუბლიკის მთავრო-

ბის 1920 წლის 17 თებერვლის დადგენილებას, რომლის ძალითაც რუსეთის სინოდის კავკასიის კანტორა და რუსთა საეგზარქოსოს იურისდიქცია საქართველოში ოფიციალურად გაუქმდა. საკათოლიკოსო საბჭომ აღნიშნულ დადგენილებას "ბრძნული განჩინება" უწოდა და იმედოვნებდა, რომ მოკლე დროში გატარდებოდა კიდევ ცხოვრებაში [12, 135; 13, 14, 18, 21]. თუმცა, ვითარება ბევრად უფრო რთული აღმოჩნდა და რუსი სასულიერო პირების უკანონო მოქმედება საქართველოს ტერიტორიაზე 1943 წლამდე და შემდეგაც კი გრძელდებოდა.

მეუფე ამბროსი უდიდეს მნიშვნელობას ანიჭებდა ეპარქიის ამოქმედებას, რაც საეკლესიო კრების მიერ უკვე განზრახული იყო. მისი აზრით, მღვდელმთავრობის კანდიდატს აუცილებლად უნდა სცოდნოდა აფხაზური თუ არა მეგრული მაინც, რადგან აფხაზეთში ბევრი მეგრელი ცხოვრობდა და აფხაზებსაც ესმოდათ მეგრული. კათედრის სახელწოდებაშიც აუცილებლად უნდა ყოფილიყო დაფიქსირებული გეოგრაფიული სახელი "აფხაზეთი", რადგან ამას მორწმუნენი ეროვნებას უკავშირებდნენ და ამ მოთხოვნას ზოგიერთი კიდევ აფიქსირებდა.

აფხაზეთში ეპარქიის აღდგენის დადგენილება, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, გამოტანილი იყო 1917 წლის სრულიად საქართველოს I საეკლესიო კრებაზე ცხუმ-ბედიის ეპარქიის სახელწოდებით [14, 6]. მაგრამ აფხაზეთში საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია მხოლოდ 1919 წლის 7 ოქტომბერს ჩატარებული ცხუმ-ბედიის საეპარქიო კრების გადაწყვეტილებით გავრცელდა. ეპარქიის მღვდელმთავრად მიტროპოლიტი ამბროსი (ხელაია) აირჩიეს.

იმავე თვის 17 რიცხვში კათოლიკოს-პატრიარქი ლეონიდი ესტუმრა აფხაზეთს. საქართველოს მთავრობამ ამ ვიზიტისათვის ეკლესიას 15 ათასი მანეთი გამოუყო [1, 807-808].

მეუფე ამბროსის მოხსენების იმავე მეშვიდე პუნქტში აღნიშნულია, რომ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის მიერ ჯარში განწვევის კანონის გამოცხადების შემდეგ რუსულმა ეროვნულმა საბჭომ უარი თქვა აფხაზეთის რუსი ეროვნების მაცხოვრებელთა სამსახურზე საქართველოს ჯარში. ისინი ელოდებოდნენ დროს, როცა საქართველო რუსეთის შემადგენლობაში დაბრუნდებოდა.

აფხაზთა ეროვნული საბჭოს თავმჯდომარეს, როგორც მიტროპოლიტი ამბროსი მიუთითებს, გაზეთ «Наше слово»-ს №86-ში მოუთავსებია წერილი, სადაც ნათქვამი იყო, რომ ისინი, ვინც ჩვენს ქვეყანაში სტუმრად თვლიდნენ თავს, არც უნდა ყოფილიყვნენ ალჭურვილნი ნამდვილ ქვეშევრდომთა უფლებებით [4, 112-113].

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის 1919 წლის 27 მაისის დადგენილებით, პოლიტიკური უფლებებით მართლაც მხოლოდ რესპუბლიკის მოქალაქე იყო ალჭურვილი [15, 132-134].

მერვე წინადადება შეეხება აფხაზეთში მცხოვრებ ქართველთა სარწმუნოებრივ მდგომარეობას, რაც მეუფე ამბროსის ძალიან უნუგემოდ მიაჩნდა. ქართველთა ეკლესიურად მოწყობას შედეგი ექნება, როგორც ქართველთა ეროვნულად განმტკიცებისათვის, ისე აფხაზეთა ეკლესიურად ჩვენთან ერთობისათვის — აღნიშნავს ჭყონდიდელი მიტროპოლიტი. „ხოლო ეკლესიურ ერთობას აფხაზეთა და ქართველთა შორის, როგორც თვით აფხაზეთა წარმომადგენელნიც აღნიშნავდნენ, დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა პოლიტიკური გაერთიანებისათვის“ [4, 113].

სოხუმის ქართველი საზოგადოება, რომელიც სოხუმის მკვიდრთა თითქმის 2/3-ს წარმოადგენდა, დედაენაზე წირვა-ლოცვას მოკლებული იყო. საკათედრო ტაძარში, რომელიც სანახევროდ მაინც ქართველი საზოგადოების საკუთრება იყო, ღვთისმსახურება მხოლოდ სლავურად აღევლინებოდა. სასაფლაოს წმ. გიორგის ეკლესია, რომელიც ქართველების აშენებული იყო, ქართველებს აღარ ეკუთვნოდათ და არც იქ იყო წირვა-ლოცვა ქართულ ენაზე. ნებელდაში განცალკევებით მცხოვრები მეგრელთა 70 ოჯახი მღვდლის უყოლობის გამო გადაგვარების გზაზე ყოფილა დამდგარი. მიტროპოლიტ ამბროსის იქ მღვდელ-მონაზონი თეოფილე მიუვლინებია [4, 113].

დასასრულ მეუფე ამბროსი აღნიშნავდა, რომ ნიადაგი საქართველოს საკათოლიკოსო საბჭოს მოქმედებისათვის აფხაზეთში 1918 წლის სექტემბრისათვის საკმაოდ მომზადებულად უნდა ჩათვლილიყო და გამოთქვამდა იმედს, რომ საკათოლიკოსო საბჭო ინებებდა სათანადო ზომების მიღებას ჩვენი ეკლესიისა და ერის საკეთილდღეოდ.

მიტროპოლიტ ამბროსის აფხაზეთში ვიზიტის შედეგი ძალიან მნიშვნელოვანი იყო. ის შეხვდა აფხაზ საერო თუ სასულიერო პირებს, რომლებსაც იმ დროს დიდი გავლენის მოხდენა შეეძლოთ აფხაზი ხალხის პოლიტიკური და ეკლესიური მიმართულების ჩამოყალიბებაზე. გააცნო მათ საქართველოს ეკლესიის აზრი აფხაზ-ქართველთა მომავალ საეკლესიო ურთიერთობებზე, რითაც ხელი შეუწყო მათი აზრის საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის სასარგებლოდ მიმართვას. საკათოლიკოსო საბჭოსადმი მიცემული რეკომენდაციებით კი საქართველოს ეკლესიის უმაღლესი ორგანო აფხაზეთა საჭიროებებში ჩაახედა.

ყოველივე ამან ხელი შეუწყო 1919 წლის სექტემბერში აფხაზეთის ტერიტორიაზე საქართველოს ეკლესიის იურისდიქციის სრულ აღდგენას ცხუმ-ბედიის ეპარქიის სახით.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. აფხაზეთი და მართლმადიდებლობა (I ს.-1921 წ.), თბილისი, 2005.
2. ჯემალ გამახარია, აფხაზთა საეკლესიო ყრილობა (1917 წელი 24-27 მაისი) გაზეთი "საპატრიარქოს უწყებანი", 12-19 მაისი, 2011.
3. ჯ. გამახარია, ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობათა ისტორიიდან, თბილისი, 1991.
4. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე 6465.
5. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე 6675.
6. გაზეთი "საქართველო", 2 ოქტომბერი, 1918.
7. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე 1337.
8. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე 689.
9. წმინდა აღმსარებელი ამბროსი და აფხაზეთი, კრებული შეადგინა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ჯემალ გამახარიამ, თბილისი, 2006.
10. გაზეთი "დროება", 18 დეკემბერი, 1909.
11. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე 463.
12. სრულიად საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე 6478, II საეკლესიო კრება.
13. საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფონდი 1938, აღწ. 1, საქმე 237.
14. დებულება საქართველოს ეკლესიის მართვა-გამგეობისათვის, ტფილისი, 1917.
15. კანონთა და მთავრობის განკარგულებათა კრებული, იუსტიციის სამინისტროს საკოდიფიკაციო განყოფილების გამოცემა, 1919 წ. პირველი ნაწილი, ტფილისი, 1919.

Irina Arabidze

*Doctor of History, Ivane Javakhishvili Institute
of History and Ethnology, Research scientist of
the Department of Modern and Contemporary
History*

**The Problem of Restoring Jurisdiction of the Church of Georgia in
Abkhazia Eparchy (According to the report of the Metropolitan
Ambrosi (Khelaia) dated to September, 17, 1918)**

Summary

After announcing the autocephaly of Georgia, for restoring political and church unity of Georgia, the church orientation issue of Abkhazia population was of great importance.

The provisional government of Russia recognized the autocephaly of the Church of Georgia only as a national church. This able separatists living on the territory of Abkhazia make a decision weather join the Church of Georgia (the legal way of solving issue) or to stay in the jurisdiction of the Church of Russia.

Within the frames of the law the Church of Georgia was trying to insure Abkhazians that “turning from the natural way of development” and separation from the Church of Georgia should have been undesirable for them.

In September, 1918 Metropolitan of Chkondidi Ambrosi (Khelaia) was invited for serving funeral service in memorial of Giorgi Shervashidze.

Metropolitan Ambrosi had significant meetings with political leaders of those days Abkhazia. According to the Metropolitan’s report towards the Council of Catholicos the way for the actions of the mentioned Council in Abkhazia was quite well paved.

In his report Metropolitan Ambrosi gave a wide action program that should have promoted restoration of the Church of Georgia jurisdiction in Abkhazia.

All the points of the program were not able to be carried out but the measures planed by the Metropolitan of Chkhondidi in restoring the unity of the Church of Georgia played a significant role.

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის საქართველოს ეთნოლოგიის განყოფილების უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

ქართულ-აზერბაიჯანული რელიგიური ურთიერთობები ქვემო ქართლში დმანისის რაიონის მაგალითზე

ქვემო ქართლი, თავისი რთული ისტორიის შედეგად ცვალებადი დემოგრაფიული და ეთნიკური სურათის გამო, მუდამ იყო მკვლევართა ინტერესის სფეროში. თავისთავად ეთნიკურ სიჭრელეს რელიგიური მრავალფეროვნებაც სდევდა თან. სწორედ ამ მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე ურთიერთობები წარმოადგენს ჩვენი ინტერესის სფეროს. ვინიდან საკითხი ვრცელი და მრავალნახნაგოვანია, შემოვიფარგლეთ 2007 წელს, დმანისის რაიონში ჩვენი განყოფილების დაზვერვითი ექსპედიციის დროს შეგროვებული მასალებით, რომლებიც ძირითადად ეხება ქვემო ქართლის დმანისის რაიონში მცხოვრებ აზერბაიჯანელებს და ქართულ-აზერბაიჯანულ რელიგიურ ურთიერთობებს. ჩვენ ნაშრომში მოვნიშნეთ რელიგიური ურთიერთობის შემდეგი სფეროები: სალოცავები, სიცოცხლის ციკლთან დაკავშირებული რიტუალები, რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები.

1. სალოცავები

დმანისში სვანების მიერ აშენებულ წმ. გიორგის ეკლესიაში ქართველების თქმით აზერბაიჯანელებიც დადიან. “იქ ყველა ერი მოდის. ეზოში ხანდახან თათრებიც მოდიან. ისინი ამბობენ, რომ ღმერთი ალაჰი ხო ყველასათვის ერთიანო. დუხობორები ეკლესიაში არ დადიოდნენ”.

აღსანიშნავია, რომ სოფ. პატარა დმანისელების თქმით, როდესაც მათ დმანისის სიონისთვის შესანიშნავად წითელი მამალი ჭირდებოდათ, ეს მამალი შესაძლოა აზერბაიჯანელებისაგან შეიძინონ. ამავე დროს, იქვე აღნიშნავენ, რომ აზერბაიჯანელები ქართველების სალოცავებში არ მიდიან. მიდიან დმანისობაზე, როდესაც მათ ქართველები პატიჟებენ. ის ქართველები, რომლებიც აზერბაიჯანელებთან ახლობლობენ, მათ დღესასწაულებზე დადიან. მაგალითად ნოვოზუხოზაზე[1].

2. სიცოცხლის ციკლთან დაკავშირებული წეს-ჩვეულებები (ქორწილი, წინადაცვეთა, გარდაცვალება)

ქორწილი

მთხობელთა გადმოცემით ქორწინება ქართველებსა და აზერბაიჯანლებს შორის იშვიათია. აქ აზერბაიჯანლები ძირითადად მაჰმადიანურ წესს იცავენ, კერძოდ, მათ შეუძლიათ ქრისტიანი და იუდეველი შეირთონ, მაგრამ მუსლიმი ქალი მხოლოდ მაჰმადიანს უნდა გაჰყვეს ცოლად. რელიგია, ანუ აღმსარებლობა, აფერხებს შერეულ ქორწინებებს[2, 212, 352; 1]. არსებული მასალების მიხედვით, ქართველები და აზერბაიჯანლები ერთმანეთის საქორწილო რელიგიურ რიტუალებში მონაწილეობას არ იღებენ. მხოლოდ, რიგ შემთხვევებში აზერბაიჯანლებს საქორწილო სუფრის მოსამზადებლად ქართველი ქალები მიჰყავთ, რომ ხაჭაპური გამოაცხონ, ფხალეული დაამზადონ. ქართველი მთხრობლის თქმით, მათ კულტურული საქმელი, მაგალითად როგორცაა სათალი, ხიზილალა, არ იციან ქორწილში. იციან ჯამით ხორციანი წვნიანის ჩამორიგება. დაპატიჟებულ ქართველებს არაყს, ღვინოს უდგამენ, თავად კი ჩაის სვამენ. ახლა, ზოგჯერ ახალგაზრდები არაყს სვამენ.

„ნათლობა“ ანუ წინადაცვეთა

მთხრობელთა თქმით, ქართველებიც ნათლავენ აზერბაიჯანლებს და აზერბაიჯანლებიც ქართველებს. სოფ. პატარა დმანისელების თქმით, მათ სოფელში რამდენიმე აზერბაიჯანელმა „მონათლა“ ქართველი. სამწუხაროდ მთხრობელმა არ იცოდა ეს აზერბაიჯანელები მონათლულები იყვნენ თუ არა მართლმადიდებლურად. ნათლობას აუცილებელ წესად მიიჩნევენ და დიდ ცოდვად თვლიან, თუ არ მონათლავენ, ანუ წინადაცვეთის წესს თუ არ შეასრულებენ. ნათლია ქართველი, სომეხი და ბერძენიც შეიძლებოდა. სვანი მთხრობლის თქმით, სვანების წრეში, არც ისინი უნათლავენ ბავშვს აზერბაიჯანელებს და არც თავად ანათვლინებენ, სომხებს კი.

თუმცა, გარდაბნელი სვანი მთხრობლის თქმით, ერთი სვანი ბიჭი აზერბაიჯანელებმა ნათლიად წაიყვანეს, მოძღვარმაც მისცა კურთხევა [3, 224-225].

გარდაცვალება

მთხრობლის თქმით, მიცვალებულს აზერბაიჯანში იმავე დღეს კრძალავენ, რაც არ ხდება დმანისში. მთხრობლისავე თქმით, ძველად დაკრძალვა იმავე ან მეორე დღეს იცოდნენ, დღეს ამ წესს არავინ აღარ ასრულებს. უფრო მესამე დღეს კრძალავენ. დღეს ბევრს ჰყავს ნათესავები რუსეთში და ვინმეს გარდაცვალების შემთხვევაში, მათ ელოდებიან. ძველად თუ მიცვალებულზე მეზობლებში დაკლული საქონლის ხორცს ანაწილებდნენ მხოლოდ, დღეს მიცვალებულზე სუფრა იციან, ფაქტობრივად ქელეხი, მხოლოდ ამ

სუფრაზე არც ნამცხვარია და არც რაიმე სხვა სითხე ჩაის გარდა. მინერალურიც კი. სასმელი იკრძალება. თუმცა, მოპოვებული მასალის მიხედვით ქართველები ქელეხის სუფრასთან თუ საფლავზე მიცვალებულს ღვინით ეუბნებიან შენდობას. აი რას ამბობს ქართველი მთხრობელი, რომელიც ერთ-ერთი ახლობელი აზერბაიჯანელის დაკრძალვას იხსენებს: “იმათ ქელეხში სმა არ შეიძლება. ჩაის სვამდნენ, ჩვენ ღვინით შენდობას ვეუბნებოდით. იმათ მოლას ვეუბნებოდით, ჩვენი წესიაო. ჯერ ჩუმად ვსვამდით “სტოლის” ქვეშ გვქონდა (ღვინო – ნ.ღ.). მერე, ეს რო ვუთხარით, გაჩუმადა და გვითხრა: დალიეთ, რა ვქნაო. სასაფლაოზეც ვეუბნებოდით შენდობას: „ღმერთმა გაგანათლოსო“. გარდაცვლილის ქართველი ახლობლები გასვენების წესშიც ჩაერივნენ. კერძოდ, სუდარის ნაცვლად ითხოვეს მისი სასახლით გასვენება. “ისინი ხო ახვევენ მიცვალებულს და ისე მარხავენ. ჩვენმა ხალხმა უთხრა, კუბოში დაკრძალეთო და თვითონ გაუმართა სასახლე და ისე სასახლით წაასვენეს. მოლები ხმას არ იღებენ სასახლეზე” [1].

ის აზერბაიჯანელები, რომლებიც თავიანთი ფუძე სოფლიდან სხვაგან არიან გადასახლებულები, ცდილობენ მიცვალებული იქ დაკრძალონ, სადაც თავდაპირველად ცხოვრობდნენ. ქართველი მეზობელი ქალები სამძიმარზე ოჯახში მიდიან, ხოლო კაცები ფუძე სოფელში მიჰყვებიან მიცვალებულს.

დაკრძალვის დღეს საფლავზე, შეღამებისას, გარდაცვლილის ახლობელი მამაკაცები მიდიან საფლავზე და 2-3 საათი კოცონს ან ლამფას ანთებენ. დმანისელი სვანი მთხრობლის თქმით ქართველები საფლავზე ახალდაღამებულზე კოცონს ან ლამპარს **სვიმნობის** (2/15 თებევალი) დღესასწაულზე სვანეთში ანთებდნენ. საფლავზე გასულები ჭიქით, ტკბილით მოიხსენიებდნენ მიცვალებულს.

3. რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები ყოფაში.

ღორის ხორცი

ახალგაზრდები ან ორმოციოდე წლის აზერბაიჯანელები ღორის ხორცს ჭამენ. ახალ წელს ზოგჯერ ქართველ მეზობელთან მიდიან, როდესაც ის ღორს კლავს და ეუბნებიან, სტუმარი არ გინდათო. უფროსი თაობა ახალგაზრდებს უკრძალავს ღორების შენახვამოშენებას, მაგრამ რიგ შემთხვევებში ისინი ქართველებისგან ყიდულობდნენ გოჭებს. თავიანთთვისაც ინახავდნენ და ყიდდნენ კიდევაც, მაგრამ ვინაიდან ბოლო დროს საკვები გაძვირდა, მთხრობლის თქმით, თათრებმა თქვეს დიდი ხარჯია და ღორებს ვეღარ ვინახავთო.

თუ აზერბაიჯანულ ოჯახში სუფთა კაცია, რა თქმა უნდა, სახლში ღორის ხორცი არც შეაქვთ, არამც თუ ეკარებიან გარეთ ღორის ხორცზე აკრძალვა შესაძლოა არცკი ჰქონდეთ. საინტერე-

სო ისაა, რომ თუ ახალგაზრდა აზერბაიჯანელი ღორის ხორცს არ ჭამს, ეს შეიძლება უბრალო მიზეზის გამოც მოხდეს. ანუ, მას გასინჯვის შემდეგ ღორის ხორცი არ მოეწონა. თუმცა, ეს უბრალო მიზეზი შესაძლოა ფსიქოლოგიური განწყობის შედეგიც იყოს, როდესაც ტაბუ არაცნობიერად თავის როლს ასრულებს.

სანთელი

აზერბაიჯანლები სანთელს როგორც წესი არ ანთებენ, მაგრამ, თუ ისინი მკითხავთან, მოლასთან მიდიან და ის მათ ურჩევს რაიმე უბედურების თავიდან ასაცილებლად სანთელი დაანთონ. ასეთ შემთხვევებში აზერბაიჯანლები მიდიან ეკლესიაში და ანთებენ სანთელს. ჩვენი მთხრობლის თქმით, იგი ამგვარ შემთხვევებში თავზე იფარებს, შედის ეკლესიაში და სანთელს ანთებს. მისი თქმით, მას სომხურ ეკლესიაშიც დაუწია სანთელი.

ხატები

მართალია აზერბაიჯანელები არ ხმარობენ ხატებს, მაგრამ როგორც სურათი შეიძლება მოსწონდეთ. მათ იციან, რომ ქრისტიანებისთვის ისინი სასურველია და თავიანთ ახლობელ ქართველებს შესაძლოა აჩუქონ კიდევაც.

დღესასწაულები

აღბათ ცალკე გამოყოფისა და საუბრის ღირსია **ჰდრნები**, რომელსაც, როგორც დმანისის მკვიდრმა 40 წლის ფირა იბრაგიმოვმა (მთხრობელი ქალია. მისი გვარი ქართული ფორმით იხმარება) გვითხრა, აზერბაიჯანში არ იციან და მას მხოლოდ ქართველი აზერბაიჯანელები აღნიშნავენ. **ჰდრნები** საქართველოში, კერძოდ ქვემო ქართლში მცხოვრები აზერბაიჯანელების ადგილობრივი დღესასწაულია, რომელზეც ჩაღრმავებული საუბარი ველზე სპეციალურ მუშაობას მოითხოვს. ეს დღე 13 თებერვალს აღინიშნება. მთხრობლის თქმით, ბაქოში მერსეს და ყურბანს აღნიშნავენ მხოლოდ. **ჰდრნების** დროს, 13 თებერვალს კლავენ ქათმის მამალს. კლავს მოლა ან მოცემული საზოგადოების მკვიდრი სუფთა კაცი, ანუ ისეთი მორწმუნე, რომელიც არ სვამს, არ ჩხუბობს, რომლის ოჯახში არ მოხარშულა ღორის ხორცი, ყველა დანა სუფთაა, ანუ არ მიკარებია ღორს. ამგვარ მამაკაცს ეძლევა უფლება შეასრულოს გარკვეული რიტუალები. ფაქტობრივად იგი უხუცესია. მლოცველებს მასთან მიყავთ შესანიერი და აკვლევინებენ, რა თქმა უნდა არა მარტო ხსენებულ დღეს. რიტუალის შესრულების წინ სუფთა კაცი წინასწარ იბანს, რათა სუფთამ შეასრულოს რიტუალი. როგორც მთხრობელმა ახსნა, **ჰდრნების** მამალი მსხვერპლია ღმერთისთვის.

საინტერესოა, რომ **საბაირამო** სუფრა, რომელიც უხვი უნდა იყოს, უფრო მრავალფეროვანი გახდა ქართული სამზარეულოს ხარჯზე. მთხრობელი ასახელებს ქათმის და თევზის საცივს, ფხალს, ხაჭაპურს, კუბდარს, რომელიც, მთხრობლის თქმითვე, ქართველებისგან ისწავლეს. ბაირამობისთვის კვერცხებსაც ღებავენ. ღებავენ სხვადასხვა ფერებით. ერთ-ერთი მთხრობლის თქმით, მან საბაირამო სუფრაზე ღვინო, არაყი, კონიაკი, მინერალური და ნაირ-ნაირი ლიქიორი დადო. **ნოვრუზ ბაირამზე** ეზოში ანთებდნენ ცეცხლს და როგორც ერთმა მთხრობელმა თქვა, ბურთივით ვაკეთებთ და იმას ვუკიდებთ ცეცხლსო. ამავე მთხრობლის თქმით, მას გარშემო სულ ქართველი მეზობლები ჰყავს და ქართულ რელიგიურ, საეკლესიო დღესასწაულებზე სულ ეპატიჟებიან. **ყურბანის** მსხვერპლის დაკვლისას ეძახიან მოლას. მათი თქმით, ღმერთისთვის შეწირული ეს მსხვერპლი შვიდ-შვიდ სახლს უნდა დაურიგონ. ქართველებსაც ურიგებენ, მხოლოდ თხოვენ, რომ სასმელი (მთხრობლის თქმით არაყი) არ დალიონ.

რაც შეეხება საერო, კომუნისტურ დღესასწაულებს, ქართველები და აზერბაიჯანელები მათ ერთად დღესასწაულობდნენ. რა თქმა უნდა, მთელი მოსახლეობა ზეიმობდა, ვინც არ უნდა ყოფილიყო, რადგან ისინი სახელმწიფო დღესასწაულები იყო. მათი აღნიშვნა იმდენადაც იყო სავალდებულო, რამდენადაც ისინი რელიგიის წინააღმდეგ სახელმწიფო პოლიტიკის შემადგენელ ნაწილს წარმოადგენდნენ. რელიგიური დღესასწაულები, რელიგიური სულისკვეთება საბჭოურით უნდა ჩანაცვლებულიყო.

დასკვნა

ამ რეგიონში ჩატრებული კვლევების შედეგად ეთნოლოგიურ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ:

1. ვინაიდან, საბჭოთა პერიოდში რელიგიური პრაქტიკა ან არიყო, ანდა არსებობდა საოჯახო პრაქტიკის სახით ანუ რელიგიამ განიცადა დომესტიკაცია[4], ქვემო ქართლში რელიგიურ ნიადაგზე სერიოზული დაპირისპირება არ ყოფილა.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ ქვემო ქართლში მცხოვრებ ეთნიკურ ჯგუფებში ერთნაირად დაიწყო რელიგიური აღმავლობა, რელიგიისკენ შემობრუნება (ძველი ეკლესიების მოქმედება გადაქცევა, ახალი ეკლესიებისა და მეჩეთების მშენებლობა) [3, 216]. უფრო მეტიც, ქვემო ქართლშიც იელოველთა ქადაგებისა და გააქტიურების შედეგად, ჩვენი მასალების მიხედვით, მუსლიმი მოსახლეობის ერთი ნაწილი იელოველი გახდა. საინტერესო ისაა, რომ მთხრობელთა გადმოცემით მათ შორის ვაჰაბიტები არ არიან, აზერბაიჯანელი იელოველები კი. მთხრობელთა თქმით იელოველი აზერბაიჯანელები უფრო მარნეულის რაიონში არიან[1].

სექტანტების, კერძოდ დუხოზორების დიდმა ნაწილმა, ბერძნებმა, სომხებმა დატოვეს რეგიონი. კავკასიის ხალხთა საერთაშორისო სამეცნიერო კვლევითი ინსტიტუტის მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგად ირკვევა, რომ “უმეტესად რელიგიური აღმსარებლობის ჯგუფები იზოლირებულები არიან ერთმანეთისგან, როგორც ფიზიკურად (მონოეთნიკურ-მონოკონფესიური ტიპის დასახლება), ისე რელიგიური კომუნიკაციის თვალსაზრისით, რაც იმას გულისხმობს, რომ მათ საერთოდ არ აქვთ შეხება და ჩაკეტილი არიან” [3, 216]. ჩვენი მასალების მიხედვით სურათი სხვაგვარია, რაც ფიქრობთ რაიონულ ცენტრში ცხოვრების და მასთან ერთგვარი სიახლოვის გამო უნდა იყოს განპირობებული, სადაც კონტაქტები უფრო მრავალფეროვანი და მჭიდროა. თავისთავად, შერეული დასახლებებიც ინტერკულტურულ ურთიერთობებს უწყობენ ხელს. ასევე, რეგიონის ერთ-ერთ უმთავრეს ქრისტიანულ სალოცავთან – დმანისის სიონთან დაკავშირებულ იმ მასალაში, რომელიც ჩვენ ხელთ იყო, გამოჩნდა, რომ აქ აზერბაიჯანელებიც დადიან, მაშინ, როდესაც, უხეშად რომ ვთქვათ, „სვანურ სალოცავებში“ ასე არ ხდება. შესაძლოა, ამის მიზეზი იყოს ის, რომ დმანისის სიონი ადგილობრივი მოსახლეობისთვის, მიუხედავად აღმსარებლობისა, მშობლიური, მათი სამშობლოს სალოცავია. ამასთანავე, იგი რეგიონში ერთ-ერთ მთავარ და ძლიერ სალოცავადაა მიჩნეული.

ქორწილი

ქართველებისა და აზერბაიჯანლების საქორწილო რელიგიურ რიტუალებში ურთიერთმონაწილეობა არ ჩანს. უთიერთობა მხოლოდ საერო დონეზე იკვეთება. აზერბაიჯანელები ქალს ქრისტიანზე არ ათხოვებენ, ვინაიდან მათი ტრადიციით ბავშვი აუცილებლად მუსლიმი უნდა იყო. მათ ქართველი ცოლი შეიძლება მოიყვანონ. ქართველები, კერძოდ სვანებიც მტკივნეულად აღიქვამენ ქართველი ქალის აზერბაიჯანელზე გათხოვებას და შესაძლოა ამგვარი ნაბიჯის გადამდგმელი მოიკვეთონ კიდევაც.

„ნათლობა“ ანუ წინადაცვეთა

როგორც ცნობილია, წინადაცვეთა მუსლიმთა აუცილებელ წესს წარმოადგენს და მას **ხიტანი** ჰქვია. ამ წესის მნიშვნელობა მუსლიმურ სამყაროში იმითაც ძლიერდება, რომ ერთ-ერთი გადმოცემით მოციქული იბრაჰიმი, არაბთა და იუდეველთა საერთო წინაპარი, წინადაცვეთილი დაიბადა [5, 218, 81]. მუსლიმების რწმენით **ხიტანი** „მცირე ქორწილია“, რაც წინადაცვეთის რიტუალის აღნიშვნაში, სუფრის სიუხვეში ჩანს. მას ნებისმიერი დალაქი ასრულებდა და აზერბაიჯანელები ასეც ეძახიან წინადაცვეთას [6, 175].

საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელები ხიტანს **დასუნათებას** უწოდებენ, რაც **სუნადან** (ანუ ალაჰის, ძველი ხალხების ქცევისადმი მიბაძვას, ტრადიციას ნიშნავს) [5] უნდა მომდინარეობდეს. დასუნათებას ესწრება **ქირვა**, რომელიც ლავრენტი ჯანიაშვილის თქმით ქრისტიანული ნათლიის ანალოგია [2, 134]. ქართულ-აზერბაიჯანული რელიგიური ურთიერთობები ვფიქრობთ, ამ კუთხით ძალიან საინტერესოა.

როგორც წესი, ჩვენი მთხრობლების უმრავლესობა **ქირვას** ნათლიას უწოდებს, მათ შორის აზერბაიჯანელებიც. როგორც ცნობილია, ნათლობა წმინდანყლის ქრისტიანული ტერმინია, რომელიც ერთ-ერთ ქრისტიანულ საიდუმლოს და მისთვის დამახასიათებელ ქრისტიანულ რიტუალს აღნიშნავს, ისევე, როგორც **ხიტანი/სუნა** მუსლიმურს. რა შეიძლებაოდა ყოფილიყო იმის მიზეზი, რომ ქრისტიანული ტერმინი მუსლიმური რიტუალის მნიშვნელოვანი მოქმედი პირის აღმნიშვნელი სახელი გამხდარიყო? ვფიქრობთ, ამის მიზეზი ორივე რელიგიაში ორივე რიტუალის მნიშვნელობის, დანიშნულების იგივეობა უნდა ყოფილიყო. ანუ, ქრისტიანი ვერ გახდება ქრისტიანი, ვერ გახდება ეკლესიის წევრი, ვერ მიიღებს მონაწილეობას საიდუმლოებებში თუ ის არ მოინათლა, თუ არ „შეიმოსია ქრისტე“. ასევე, მხოლოდ წინადაცვეთის შემდეგ შეუძლია პიროვნებას გახდეს მუსლიმი. ამდენად, ვფიქრობთ, რომ ამ ორივე რიტუალის იდენტურობა დანიშნულებამ ორივე რელიგიაში, გამოიწვია ტერმინ ნათლიის ხმარება; რა თქმა უნდა, ძირითადად ქართველებისთვის, რაც ვფიქრობთ ინტერკულტურული ურთიერთობის შედეგია და ფაქტობრივად ტოლერანტობას უწყობს ხელს. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ რიგ შემთხვევებში ქართველებს მოძღვრებიც აძლევენ კურთხევას წინადაცვეთაში მიიღონ მონაწილეობა.

გარდაცვალება

როგორც ცნობილია, აზერბაიჯანში წესად აქვთ სასაფლაოდან სახლში დაბრუნების შემდეგ ქელეხის გამართვა. ნათესავებისა და თანასოფლელების შემონირობებისგან მე-3, მე-7, მე-40 დღეს იმართებოდა ქელეხი. გლოვა 40 დღე გრძელდებოდა, წლისთავზე იმართებოდა სამგლოვიარო სუფრა [7, 77]. საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანელები დაკრძალვიდან 3, 7, 40, 52 დღის შემდეგ, ყოველ ოთხშაბათს იკრიბებოდნენ და ყურანს კითხულობდნენ. იკრიბებოდნენ ნათესავები [2, 138].

საკვლევ რეგიონში, ცვლილებები გარდაცვალებასთან დაკავშირებულ წესებშიც შეინიშნება. დღეს შეიძლება მიცვალებული იმავე დღეს აღარ დაკრძალონ. ამის მიზეზად ყოფით მოვლენას ასახელებენ. ვინაიდან დღეს ბევრი საქართველოს ფარგლებს გა-

რეთაა გასული, ჭირისუფალი ნათესავებს ელოდება და გვიან კრძალავს თავის მიცვალებულს. ჩვენი მასალების მიხედვით, ქართველების მოთხოვნით, მიცვალებულის პატივისცემის მიზნით, ცხედარი სასახლით დაუკრძალავთ, ქელებში ქართველებს ღვინით უთქვამთ შენდობა. როგორც წესი დღესაც კაცები მიდიან სასაფლაოზე, მაგრამ მთხრობლის თქმით, თუ ქალმა იძალა, შეიძლება წაიყვანონ. დმანისელი აზერბაიჯანელი მთხრობლის თქმით, მათ ადრე ქელები არ იცოდნენ. იკვლებოდა საკლავი, რომელსაც მეზობლებში ანაწილებდნენ. ფაქტობრივად ოფიციალური ისლამი კრძალავს ქელებს და საკლავის დაკვლას, როგორც სახლში ასევე სასაფლაოზე, სამგლოვიარო თავყრილობებს გარდაცვალების დღეს, გარდაცვალებიდან 3, 7, 52, 40 დღეს, თუ წლისთავზე. შესაძლოა ამგვარი წესები სხვადასხვა ქვეყნის მუსლიმთა რელიგიურ პრაქტიკაში არსებობდეს, მაგრამ ისინი ოფიციალური ისლამის თვალთახედვით ერეტიკულია. მათ საფუძველი არ აქვთ არც ყურანში, არც სუნაში, არც წინასწარმეტყველებთან და არც ადრეულ მაჰმადიანობაში. ოფიციალური ისლამი ასევე კრძალავს ცეცხლის დანთებას საფლავზე, რაც საქართველოში მცხოვრები აზერბაიჯანლების ტრადიციაა. იგი ზოროასტრიზმის გადმონაშთად მიიჩნევა[2, 138]. „წყევლა მათ, ვინც სანათს ანთებს საფლავზე“ - თქვა მუჰამედმა. ოფიციალური ისლამის მიხედვით ქალების სასაფლაოზე წასვლა არ იკრძალება, მხოლოდ არ არის რეკომენდირებული შესაძლო ხალხმრავლობაში მოხვედრის გამო[8]. ჩვენი მასალების მიხედვით, მაჰმადიანურ დაკრძალვაზე საფლავზე არც ქართველი ქალები მიდიან.

რელიგიური რწმენა-წარმოდგენები ყოფაში

საკვლევ რეგიონში მცხოვრები აზერბაიჯანლების ერთი ნაწილი არამც თუ ჭამს ღორის ხორცს, არამედ აშენებდა და კიდევაც ყიდდა მას. ქართველი მთხრობლების თქმით, ღორების საკვების გაძვირებამ და ამ საქმიანობის არამომგებიანობამ ააღებინა მათ ხელი მეღორეობაზე.

სასმელის სმა ძირითადად ახალგაზრდობამ დაიწყო. სვამენ არაყს და არა ღვინოს. ბაირამის სუფრაზეც შემოდის სასმელი. მიცვალებულის სუფრაზე აზერბაიჯანელები ტოლერანტულები არიან და ქართველებს ნებას რთავენ მიცვალებული ღვინით მოიხსენიონ.

ამდენად, იქ, სადაც აზერბაიჯანელები ქართველების უშუალო გარემოცვაში ცხოვრობენ, ქართველების მნიშვნელოვან კულტურულ გავლენებს განიცდიან. ამგვარი ურთიერთობები ხელს უწყობს ინტეგრაციის პროცესს[3, 229]. ვფიქრობთ, კულტურული

გავლენის კარგი მაგალითია ქართულ გარემოში მცხოვრებ აზერბაიჯანელთა მითოლოგიური წარმოდგენები ღვთისმშობელსა და იესო ქრისტეს შობაზე. როგორც საყოველთაოდაა ცნობილი, იუდაიზმი, ქრისტიანობა და ისლამი აბრაამისეული რელიგიების სახელითაა ცნობილი, ვინაიდან მათ ერთი საერთო წყარო აქვთ. ასევე საყოველთაოდაა ცნობილი, რომ ქრისტეს ისინი წინასწარმეტყველად მიიჩნევენ და თვლიან, რომ იგი მეორედ მოვა. ქართველი აზერბაიჯანლების მითოსში ყოველივე თავისებურადაა წარმოდგენილი, რაც არც ყურანისეულ და არც ბიბლიურ გაგებას ეთანადება. საინტერესოა ღვთისმშობლის და იესო ქრისტეს უბინო ჩასახვის მითოლოგიური ისტორია, რომლის მიხედვით უცნობი, ღვთაებრივი მოხუცი წმ. მარიამს ვაშლს და ყვავილს აძლევს, რის შემდეგაც ისახება ქრისტე. ჩასახული იესო დედას მუცლიდან ესაუბრება საკუთარი მისიის შესახებ, რომ იგი კაცობრიობას მხსნელად მოეველინა. ფეხმძიმე მარიამს ხალხმა ცილი დასწამა და ეჭვი შეიტანა მის პატიოსნებაში. მაშინ წმინდა ქალწულმა დაიფიცა და თქვა: „ვფიცავ უზენაესი ღმერთის სახელს (და დაიდო ხელი შუბლზე), მუცლად მყოფ ჩემს ვაჟს (დაიდო ხელი მუცელზე), ჩემს მარჯვნივ მყოფ და მარცხნივ მყოფ ანგელოზებს, რომ მე ქალწული ვარ“. ამ სიტყვებით ყოვლადწმინდა მარიამმა ფაქტობრივად პირველი გადაისახა. წერენ რა ამ მითოლოგიური გადმოცემის შესახებ[9, 233 -241], ლავრენტი ჯანიაშვილი და ირინე ჯუკაშვილი თვლიან, რომ ძნელია იმის გარკვევა თუ ვინაა უცნობი მოხუცი, რომელიმე ანგელოზი თუ თავად ღმერთი, ხოლო ვაშლი, როგორც ნაყოფიერების სიმბოლო, კარგადაა ცნობილი კავკასიელთა მითოპოეტურ სამყაროში[2, 140, 141] და უხვადაა ქართულ ფოლკლორში[9, 240]. ირინე ჯუკაშვილის თქმით, ფოლკლორული გადმოცემის ორი ანგელოზი ისლამური ესქატოლოგიის აქტიური პერსონაჟია. ხალხური გადმოცემის მიხედვით ადამიანის ბედს დაბადებიდან სიკვდილამდე, კეთილი და ბოროტი ძალების გამომხატველ, ამ ორ ანგელოზს შორის არსებული დაპირისპირება და ბრძოლა განსაზღვრავს. გარდაცვალების შემდგომ, როდესაც გარდაცვლილის სული ალაჰის წინაშე წარდგება, ამ ანგელოზების ტვირთი აინონება, რის შემდეგაც განისაზღვრება, თუ რა ადგილი უნდა დაიმკვიდროს სულმა[9, 240].

ერთის მხრივ, მოცემული გადმოცემის განხილვა დამატებითი ინფორმაციის არქონის პირობებში ვერ იქნება სრული და გამოთქმული მოსაზრებები საყურადღებო, მაგრამ მოცემული გადმოცემა ქრისტიანულ თეოლოგიაზე დამყარებული, ხალხში შესული ქრისტიანობის მაგალითია და აი რატომ: მოხუცებულობა უზენაესი ღმერთის, მამა ღმერთის, გარდასულ დღეთას სიმბოლური სახეა. იგი უცნობი იმდენად არის, რამდენადაც ტრანსცედენტუ-

ლია. უფალი მითოლოგიურ გადმოცემებში ძალიან ხშირად გვევლინება უცნობის სახით. ამდენად, საფიქრებელია, რომ მოცემული გადმოცემის უცნობი მოხუცი მამალმერთი უნდა იყოს. ორი სიმბოლო: ვაშლი და ყვავილი, რომელსაც მოხუცი მარიამს აძლევს, ქრისტეს ორი ბუნების: ადამიანურის, ხორციელის და სულიერის სიმბოლო უნდა იყოს. ვაშლი, სიმბოლო ცოდვისა, რომელიც ადამიანში შევიდა, რის შემდეგაც ადამიანი მოკვდავი გახდა (სიკვდილი, როგორც ადამიანურობის ნიშანი), დაკარგა უკვდავება და სულიწმინდის კარგად ცნობილი სიმბოლო – სურნელოვანი ყვავილი. ჩვენ კარგად ვიცით, რომ ხარების დროს სულიწმინდა შევიდა ღვთისმშობელში. ამდენად, ჩვენი აზრით მოცემული გადმოცემა სიმბოლური გზით ხარებისა და უფლის ჩასახვის სახარებისეულ ამბავს გვიყვება, რომელშიც უცნობი მოხუცი მამალმერთი უნდა იყოს, ვაშლი ადამიანური, მოკვდავი ბუნების სიმბოლო, რომელიც იესო ქრისტეს დედისგან დაჰყვა, ყვავილი კი სულიწმინდის სიმბოლო, რომელიც ღვთაებრივი ბუნების მიმნიჭებელი იყო.

რც შეეხება კეთილ და ბოროტ ანგელოზებს, რომლებიც მთელი ცხოვრება მარჯვენა და მარცხენა მხარეს თანსდევენ ადამიანს და ერთი მის ცდუნებას, ხოლო მეორე ცხოვრებას ცდილობს, რაც საბოლოოდ სულის საუკუნო განსასვენებელს განსაზღვრავს, მორწმუნე ქრისტიანებისთვისაც კარგად ნაცნობი რწმენა – წარმოდგენაა. ამგვარი რწმენა არ უნდა იყოს ნასესხობა, არამედ რელიგიური შეხედულებებით განპირობებული, რომლის მიხედვითაც ადამიანის სულისთვის ბოროტი და კეთილი ანგელოზები იბრძვიან, რაც არაა უცხო არც ქრისტიანობისთვის და არც მაჰმადიანობისთვის.

„ნათლის ანგელოზები ყველა ღონეს ხმარობენ, რათა ჩვენ მიწიერი მოგზაურობის დროს შევძლოთ მარადიული ნეტარება გავიმზადოთ და დავიმსახუროთ. ბნელეთის ანგელოზები ყველა ღონეს ხმარობენ, რომ ჯოჯოხეთის ჯურღმულში თან წაგვიყოლონ. დედამიწაზე დაუნდობელი და გაშმაგებული ბრძოლა მიმდინარეობს: ერთი მხრივ, იბრძვიან ნათლის ანგელოზები და კეთილმორწმუნე მართლმადიდებელი ქრისტიანები, მეორე მხრივ, ბნელეთის ანგელოზები და მათ დამორჩილებული ადამიანები. ბრძოლის მიზეზი იმქვეყნიურ ცხოვრებაში ადამიანის მარადიული ხვედრია, დედამიწაზე ქვეშარიტი ქრისტიანობა, რაც ერთადერთი გზაა ქრისტიანისთვის მარადიული ნეტარება მოაპოვოს იმქვეყნად. უმთავრესი აუცილებლობა, ხსნის აუცილებლობა, ყოველ ქრისტიანს აიძულებს დროულად, მთელი სიზუსტით და სიღრმით გაეცნოს, როგორც ნათლის ანგელოზებს, ასევე წყვდიადის ანგელოზებს, რათა მოუხმოს ნათლის ანგელოზების წმინდა სიყვარულს და დახმარებას და რამდენადაც შესაძლებელია, თავი აარიდოს მეორეთა

დამლუპველ ზემოქმედებას“ - წერს წმინდა ეგნატე ბრიანჩანინოვი[10, 417]. კეთილი ანგელოზები გვიცავენ და გვეხმარებიან[10, 445]. იესო ქრისტე გვასწავლის, რომ არა მარტო მორწმუნეებს, არამედ ყოველ ადამიანს თავისი მფარველი ანგელოზი ჰყავს, ორეული ზეცაში (მათ. 18. 10)[10, 542; 11, 195 – 196].

როგორც ცნობილია, ისლამშიც ანგელოზებს, როგორც ქრისტიანობაში მკვეთრად განსაზღვრული მოვალეობა აკისრიათ. ისინი, როგორც ქრისტიანობაში, უფლის ნების აღმსრულებლები არიან. თუმცა ოფიციალურ ისლამში მათი იერარქია არ არსებობს იმგვარად, როგორც ქრისტიანობაში[12, 194 – 275], მაგრამ თითოეულ მათგანს თავისი მოვალეობა აქვს. ანგელოზები ისლამური წარმოდგენებითაც ზეცაში უფლის, ამ შემთხვევაში, ალაჰის ტახტის გარშემო არიან და მას ხოტბას ასხამენ. ისინი იცავენ ადამიანებს, მოციქულებს და მორწმუნეებს გადასცემენ ალაჰის სიტყვებს, თვალყურს ადევნებენ მორწმუნეებს და ყველაფერი იციან მათი ცხოვრების შესახებ. ცნობილია, მათგან უპირატესი ჯიბრაელია (გაბრიელი), რადგან სწორედ მან გადასცა მუჰამედს ყურანი, ის კარნახობდა მოციქულს ალაჰის სიტყვებს. ალაჰმა თავდაპირველად ანგელოზები შექმნა, შემდეგ ადამიანი. ანგელოზები ცეცხლისგან არიან შექმნილები.

ისლამი გამოყოფს მფარველ ანგელოზებს (**მუაჟიბათ**) და ე.წ. კეთილშობილ მწერლებს (**ქირმან ქათიბინ**). ეს უკანასკნელი ადამიანს მარჯვენა და მარცხენა მხრიდან, მთელი ცხოვრება, გარდამავალი ასაკიდან, თან სდევნენ და მის კეთილ და ბოროტ საქმეებს იწერენ, რომლებსაც განკითხვის დღეს, პიროვნების გარდაცვალების შემდეგ, ღმერთს წარუდგენენ. ანუ აგროვებენ ცოდნას იმის შესახებ, თუ რა გავლენას ახდენს ადამიანის ქმედებები, საქციელი მის სულზე, ანუ რამდენად ჯანმრთელი სული უყალიბდება მოცემულ პიროვნებას. სწორედ მათ ჩანანერებს ითვალისწინებს ღმერთი, თუ სად დაუმკვიდროს სულს ადგილი, სამოთხეში თუ ჯოჯოხეთში. ქრისტიანული შეხედულებისაგან განსხვავებით, სადაც მარჯვენა მხრის ანგელოზი ნათლის ანუ კეთილი ანგელოზია და მარცხენა მხრის წყვდიადის ანუ ბოროტი ანგელოზია, ისლამში ღვთაებრივი მწერლები – **ქირმან ქათიბინები** – ორივე ნათლის ანუ კეთილი ანგელოზია[13]. ხალხის რწმენით ერთი ანგელოზი დღის განმავლობაში იწერს ადამიანის კეთილ და ბოროტ საქმეებს, მეორე კი ღამის.

მფარველი ანგელოზები (**მუაჟიბათ**) ისლამში ქრისტიანობისაგან განსხვავებით, რამდენიმეა. მათგან ერთი ნაწილი ადამიანს მთელი ცხოვრების განმავლობაში წინ მიუძღვის, მეორე კი უკან მიჰყვება[14].

ბოროტი ანგელოზების შესახებ ისლამური სწავლების მიხედვით პირველი ჯინი იყო **იბლისი**, იგივე სატანა. ვინაიდან იგი თავისუფალი ნებით შეიქმნა, მან დაუმორჩილებლობა აირჩია, განუდგა ღმერთს და გახდა ურწმუნო, როგორც მას ყურანი უწოდებს. განდგომის მიზეზი იყო ის, რომ ალაჰმა ანგელოზებს ადამის თაყვანისცემა უბრძანა. იბლისი ამ ბრძანებას არ დაემორჩილა. ეს დაუმორჩილებლობა ახსნა იმით, რომ ადამიანი მიწისგან იყო შექმნილი, თავად კი ცეცხლისგან [15, 347]. იგი ღმერთმა განკითხვის დღემდე დანყველა და ზეციდან დედამიწაზე გამოდევნა. სიტყვა **იბლისი** ბერძნული წარმომავლობისაა და დიაბოლოს ანუ სატნას უკავშირდება [15]. განდევნილმა **იბლისმა** გადაწყვიტა შური ეძია და ყოველი ადამიანი ნებისმიერი ხერხით ეცდუნებინა, არასწორ გზაზე დაეყენებინა და ჯოჯოხეთში მოეხვედრებინა. მას სურს, რაც შეიძლება მეტი სული აცდუნოს, რომ ჯოჯოხეთში მარტო არ იწვოდეს. **იბლისმა** დასაბამი მისცა **ჯინებს**, რომელთაგან ნაწილი მორწმუნეა და ნაწილი **შაითანია** ანუ ბოროტი სულები არიან. მუჰამედის თქმით, ბოროტი სული ყველა ადამიანს ეძლევა დაბადებიდან სიკვდილამდე. იგი მას აჩრდილის მსგავსად დაჰყვება. ისლამი ამგვარ სულს **ქარენს** უწოდებს. ყურანის მიხედვით **ქარენი** წინასწარმეტყველებსაც ჰყავდათ [16; 5, 208].

მართალია ირინე ჯუკაშვილი, როდესაც ამბობს, რომ ზემოთ მოყვანილი ფოლკლორული გადმოცემის ორი ანგელოზი ისლამური ესქატოლოგიის ანგელოზები არიან. მოხმობილი მითოლოგიური გადმოცემის ორივე ანგელოზი ნათლის ანგელოზი უნდა იყოს. ამდენად, ორივე ხსენებული ანგელოზი კეთილი ანგელოზი უნდა იყოს, რაც მათ ისლამურ სწავლებასთან აკავშირებს. ქრისტიანობაში, გარდა იმისა, რომ ადამიანის მარჯვნივ და მარცხნივ მყოფ კეთილ და ბოროტ ანგელოზებს შორისაა ბრძოლა ადამიანის სულისთვის (ხალხში არსებული რწმენა – წარმოდგენების მიხედვით), თუ ჯვარცმას და უფლის მარჯვნივ და მარცხნივ ჯვარცმულ ავაზაკებს გავიხსენებთ, ვნახავთ, რომ მარცხნივ ჯვარცმული ავაზაკი სატანის მსგავსად განუდგა მას, ხოლო მარჯვნივ ჯვარცმულმა აღიარა იგი და უფლისგან ცოდვების შენდობა ითხოვა. შესაბამისად, მკვდრეთით აღმდგარ უფალთან ერთად სამოთხეში მოხვდა, მარცხნივ ჯვარცმული კი ჯოჯოხეთში. ეგრედ ნოდებული რუსული ჯვარიც ამის მანიშნებელია; ამ აზრს შეიცავს.

და ბოლოს, შეიძლება ასევე ირინე ჯუკაშვილის სტყევები მოვიშველიოთ, რომლითაც იგი ჩვენ მიერ მოხმობილ სტატიას ამთავრებს: „...კულტურულ -სამეურნეო ურთიერთობებმა მტრის, გიაურის ხატი დაამსხვრიეს, რაც „დედე ქორქუთის წიგნისთვისაა“ დამახასიათებელი. მეზობელი ქრისტიანები აღარ აღიქმებოდნენ მტრებად. ხალხურმა აზროვნებამ გაამარტივა ყურანისა და ახალი აღთქმის კონცეპციები იესო ქრისტეს ბუნებასა და შობაზე“ [9, 241]. იგივე შეიძლება ითქვას, რომ ჩვენ საკვლევ რეგიონში, კულტურულ - სამეურნეო ურთიერთობებმა ხელი შეუწყვეს დაახლოებას, ტოლერანტობის კოეფიციენტის გაზრდას, მუსლიმთა აკულტურაციის ხარისხის გაზრდას ქრისტიანულ გარემოში, რაც თავისთავად ცვალებადი მოვლენაა, როგორც ზრდის, ასევე კლების თვალსაზრისით.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ნინო ლამბაშიძე, 2007 წლის დმანისის ექსპედიციის მასალები.
2. ლავრენტი ჯანიაშვილი, აზერბაიჯანელები, ეთნოსები საქართველოში, მთავარი რედაქტორი ბექა მინდიაშვილი, სახალხო დამცველის აპარატის გამოცემა, თბილისი, 2008.
3. სოციალური უსაფრთხოების ეთნიკური ასპექტები პოლიეთნიკურ საზოგადოებაში, ლია მელიქიშვილის საერთო რედაქციით, გამომცემლობა „მნიგნობარი“, თბილისი, 2011.
4. Tamara Dragadze, The domestication of Religion Under Soviet Communism, C.M. Hunn (ed.) 1993, Socialism. Ideals, Ideologies, and Local Practices (ASA Monographs 31), London, Routledge, XIV, 271 S.
5. ისლამი, ენციკლოპედიური ცნობარი, რედაქტორი გრიგოლ ბერაძე, გამომცემლობა „ნეკერი“, თბილისი, 1999.
6. Обряд обрезания легализовали, http://www.dp.ru/a/2004/08/23/Obryad_obrezanija_legalizov/, 7.12.2011.

7. ქეთევან ხუციშვილი, კავკასიის ხალხთა ეთნოგრაფია, გამომცემლობა კავკასიური სახლი, თბ. 2006.
8. Funeral Rites In Islam, <http://islam.about.com/gi/o.htm?zi=1/XJ&zTi=1&sdn=islam&cdn=religion&tm=338&f=00&tt=2&bt=0&bs=0&st=10&zu=http%3A//www.missionislam.com/knowledge/janazahstepbystep.htm>;
http://d1.islamhouse.com/data/en/ih_books/single/en_Funeral_Rites.pdf, 29. 11.2011.
9. მასალა მოპოვებულია ირინე ჯუკაშვილის მიერ და გამოქვეყნებულია მოხსენებათა მოკლე შინაარსების კრებულში: საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „კავკასიის არქეოლოგია (IV) და ეთნოლოგია (III)“, პასუხისმგებელი რედაქტორი გივი ღამბაშიძე, თბილისი, 2002, ირინე ჯუკაშვილი, ქრისტიანობა საქართველოს აზერბაიჯანელების ფოლკლორში (რუსულ ენაზე).
10. ანგელოზების წიგნი, ქრისტიანული ანგელოლოგიის ქრესტომატია (რუსულ ენაზე), გამ. ამფორა, სანკტ - პეტერბურგი, 2005.
11. წმინდა ეპისკოპოს თეოფილაქტე ბულგარელის განმარტებები წმინდა სახარებაზე ოთხ წიგნად. მათეს სახარება (რუსულ ენაზე), გამ. ათონი, მოსკოვი, 2000.
12. იხილეთ დიონისე არეოპაგელი, ზეციური იერარქიის შესახებ, თარგმნა და კომენტარები დაურთო ედიშერ ჭელიძემ, საღვთისმეტყველო კრებული, 3, საქართველოს საპატრიარქო, თბილისი, 1987.
13. Hadhrat Mirza Tahir Ahmad, An Elementary Study of Islam, <http://www.alislam.org/books/study-of-islam/angels.html>, 15. 01. 2012.
14. Muslim Voices, Angels in Islam, By Rosemary Pennington Posted November 5, 2008, 15. 01. 2012, <http://muslimvoices.org/islam-angels-gabriel>
15. რელიგიები საქართველოში, საქართველოს სახალხო დამცველთან არსებული ტოლერანტობის ცენტრი, თბილისი, 2008.
16. Satan and His Children by Duaa Anwar, 15. 01. 2010. <http://www.netplaces.com/koran/the-jinn/satan-and-his-children.htm>

Georgian-Azerbaijani Religious Relations in Kvemo Kartli on The Example of Dmanisi Region

Summary

Kvemo Kartli, the region that historically underwent hard times with devastations and demographic changes causing ethnic diversities, was always the meter of scientific interest. The given article focuses on the religious diversity of the region, mainly Georgian-Azerbaijani religious relations. The research is based on the field materials gathered during the expedition in Dmanisi region in 2007, already existed ethnographic materials on the subject and scientific literature. For carrying on our work we marked following subjects: places of cult (sanctuaries, churches) and festivals, rituals connected with life cycles, religious believes in every-day life.

The carried on research showed that:

1. As in Soviet period religious practice either did not existed or was domesticated, there were not serious religious conflicts in the region.

2. After fall of Soviet rule revival of religious life took place among all ethnic groups living in Dmanisi region.

3. According to our materials inter-religious and inter-cultural relations among Georgians and Azerbaijanians are close that might be determined by their living together in or near the region centre Dmanisi and main sacred place of the region – Dmanisi Zion, church famous all over the region.

4. Life cycle rituals of Azerbaijanians: *khitan/suna*, wedding and funeral underwent kind of cultural influences of Georgians. On the other hand Georgians often participate in above mentioned rituals, mostly in *khitan/suna* as *kirva* (godfather, as Georgians call it).

5. Every-day life religious norms (restriction of drinking wine, eating pork meat) also underwent kind of acculturation.

6. Cultural and economic relations helped integration processes, increasing of the tolerance degree, degree of acculturation of Muslims in the Christian environment, that in itself is unsteady and changeable phenomenon as it might be increased or declined.

მერაბ კალანდაძე

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროფესორი

საქართველოში აშშ-ს ახალი ისტორიის შესწავლის ძირითადი ეტაპები

ალბათ, არ შეეცდებით, თუ ვიტყვით, რომ საქართველოში ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების, პოპულარიზაციის მცირე ტრადიცია არსებობს. ამიტომ, ვფიქრობთ, ინტერესს მოკლებული არ იქნებ გადავხედოთ საქართველოში ამერიკის ახალი ისტორიით დაინტერესების ძირითად ეტაპებს. რა ფერისცვალება განიცადა საქართველოში ამერიკის ახალი ისტორიით დაინტერესებამ? ამ თემაზე სიტყვის თქმას ძირითადად ის გარემოება გვაბეძინებს, რომ აღნიშნული საკითხი ისტორიოგრაფიაში დღემდე არ ყოფილა საგანგებო მსჯელობის საგანი და ამიტომ მიზანშეწონილად ვცანით მასზე შეჩერება.

საქართველოში ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესება უმთავრესად პოპულარულ ხასიათს ატარებს და ქართული საზოგადოებას საერთო წარმოდგენას უქმნიდა აშშ-ს ისტორიის ამ პერიოდზე. ვფიქრობთ, ეს სულაც არ აკნინებს მის მნიშვნელობას. ის შემეცნებითი მუხტითაა გაჯერებული. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის მცირე ლიტ

ერატურაც არ გვექნებოდა აშშ-ს ახალ ისტორიაში, რაც მშობლიურ ენაზე გაგვანია.

თანამედროვე ქართულ ამერიკანისტიკაში ამერიკის შეერთებული შტატების უახლესი ისტორიის პრობლემებით დაინტერესება დომინირებს. ცხადია, ეს ძალიან კარგია და ადვილი გასაგებია. რა თქმა უნდა, აშშ-ს უახლესი ისტორიის პრობლემები გაცილებით უფრო აქტუალურია, ვიდრე ახალი ისტორიის საკითხები, მაგრამ ეს, ვფიქრობთ, არ ამართლებს აშშ-ს ახალი ისტორიის პრობლემებისადმი ქართველი ისტორიკოსების გულგრილ დამოკიდებულებას. ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის სრული მივიწყება, მიჩუმაება, გამართლებული არ უნდა იყოს. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიგვანია ის გარემოება, რომ

დღემდე არ გვყავს აშშ-ს ახალი ისტორიის სპეციალისტი - ამერიკანისტი [1].

პირველ ყოვლისა, რა თქმა უნდა, წამოიჭრება საკითხი, რა მეცნიერული ღირებულება გააჩნია ამ მემკვიდრეობას? უწინარესად აუცილებელია შევიმუშავოთ ამ საკითხის შეფასების სწორი კრიტერიუმი. წინააღმდეგ შემთხვევაში აღნიშნული პრობლემების ადეკვატურ სურათს როდი მივიღებთ. პირველ რიგში, უნდა ვეცადოთ, თავიდან ავიცილოთ ორივე უკიდურესობა. ამ თემისადმი ნიჰილისტური დამოკიდებულება, უსაზღვრო განქიქება, გაბაიბურება ან აპოლოგეტური შეფასება. ამ მემკვიდრეობისადმი მკაცრი მეცნიერული კრიტერიუმით მიდგომა გამართლებული არ უნდა ჩანდეს და სუპერკრიტიკულად მიგვაჩნია. მით უმეტეს, რომ ასეთ მაღალ მიზნებს ქართული ისტორიოგრაფია არც არასოდეს არ ისახავდა მიზნად. მათი ამოცანა გაცილებით უფრო მოკრძალებული იყო და ითვალისწინებდა ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის პოპულარიზაციას. არც ამ მემკვიდრეობის მნიშვნელობის უსაშველოდ გაზვიადება არ ღირს. ასეთი აპოლოგეტური შეფასება სწორი არ იქნებოდა. ზომიერება უნდა დავიცვათ. ზედმეტი პრეტენზიები, ამბიციები, უადგილოა.

საქართველოში ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის პრობლემებით დაინტერესებამ, პოპულარიზაციამ, გარკვეული ევოლუცია განიცადა და პირობით რამდენიმე პერიოდად შეიძლება დაიყოს.

ამ დაინტერესების ათვლის წერტილად უნდა ავიღოთ მე-19 საუკუნე, როდესაც საქართველოში გაჩნდა პერიოდული პრესა, ქართული ჟურნალ-გაზეთები. [2] გაჩნდა პირველი ინფორმაცია ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის საკითხებზე. ამ თვალსაზრისით ყურადღებას იპყრობს ქართული პრესის დაინტერესება 1861-1865 წლებში ჩრდილოეთსა და სამხრეთს შორის სამოქალაქო ომის ისტორიით. ასეთი სწრაფი გამოხმაურება, რა თქმა უნდა, შემთხვევითი არ ყოფილა და ამ თემის თანადროულობით, აქტუალობით იყო გამოწვეული. [3] ფაქტობრივად 60-იანი წლებით იწყება საქართველოში აშშ-ს ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესება, პოპულარიზაცია.

ამ პერიოდის შიგნით მნიშვნელოვანი მიჯნა უნდა ჩანდეს მე-19 საუკუნის 80-იანი წლების დასაწყისი, როდესაც ქართულ პერიოდულ პრესას გვერდით ამოუდგა წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება. ეს იმდროინდელი ქართული სინამდვილის ფონზე გარკვეულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა. აშშ-ს ახალი ისტორიის პოპულარიზაციამ პრესის ფურცლებიდან თარგმნილ ბროშურებში და წიგნებში გადაინაცვლა. აშშ-ს ახალი ისტორიის

პოპულარიზაცია უმთავრესად ჟურნალისტიკის, პუბლიცისტიკის ჩარჩოებში თავსდება.

მე-20 საუკუნის დასაწყისში ეს დაინტერესება ერთგვარად კლებულობს. რა თქმა უნდა, ეს არ იყო შემთხვევითი და უმთავრესად იმითაა გამოწვეული, რომ ამ პერიოდის ქართული საზოგადოება რევოლუციურ მოძრაობაზე გადაერთო და მსოფლიო ისტორიის პრობლემატიკაც ამ ვიწრო კუთხით აინტერესებდა. სოციალური პრობლემატიკა დომინირებდა ეროვნულზე. ამერიკის ახალი ისტორია ამ მოთხოვნებს ნაკლებად პასუხობდა. ამიტომ, ჩვენი აზრით, მე-20 საუკუნის დასაწყისი ამ პერიოდის შიგნით კიდევ ერთ ქვეპერიოდად შეიძლება მივიჩნიოთ.

1918 წელს საქართველოს სუვერენიტეტის აღდგენით და თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებით მთავრდება ერთი პერიოდი და იწყება ახალი ეტაპი.

ამრიგად, ისტორიული მონაკვეთი XIX საუკუნის შუა ხანებიდან 1918 წლამდე საქართველოში ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების, პოპულარიზაციის, პირველ პერიოდად უნდა მივიჩნიოთ. ეს პერიოდი სამ ქვეპერიოდად შეიძლება დაიყოს. ამ პერიოდის შიგნით მნიშვნელოვან მიჯნა ჩანს XIX საუკუნის 80-იანი წლები, კონკრეტულად კი წერაკითხვის გამავრცელებელი საზოგადოების დაარსება, რომელიც ამოუდგა გვერდით ქართულ პრესას და XX საუკუნის დასაწყისი, როდესაც აშშ-ს ახალი ისტორიის საკითხებისადმი დაინტერესებამ ერთგვარად კლება იწყო. ქართული საზოგადოების ყურადღება რევოლუციურ მოძრაობაზე გადაერთო. სოციალური პრობლემატიკის დომინირების ხანა დადგა.

როგორ შეიძლება შევაფასოთ ეს პერიოდი? საკითხი არის პრინციპული და აქტუალური. ამ პუბლიკაციისადმი გულგრილი დამოკიდებულება მართებულად არ მიგვაჩნია. თანამედროვე გადასახედიდან ამ პერიოდის მიწასთან გასწორება, გაბაიბურება, სამართლიანი არ იქნებოდა და აღნიშნული საკითხის ადექვატურ სურათს როდი იძლევა. აუცილებლად უნდა გავითვალისწინოთ, რომ იმ პერიოდის ქართლი საზოგადოების წინაშე გაცილებით მოკრძალებული ამოცანა იდგა და მას მკვეთრად გამოკვეთილი შემეცნებითი მუხტი გააჩნდა. ისინი ცდილობდნენ ქართველი მკითხველისათვის მოეთხროთ ამერიკელი ხალხის ისტორია. ამ კულტურტრეგერულ მისიას, უნდა ითქვას, რომ ურიგოდ როდი გაართვეს თავი. ეს მიამიტური, პრიმიტიული, მარტივი ინფორმაცია საყურადღებოა და იმდროინდელ ქართულ საზოგადოებას შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის საკვანძო საკითხებზე საერთო წარმოდგენას შეუქმნიდა. ამ პერიოდის პუბლიკაციების მნიშვნელობა, სწორედ, ამაში მდგომარეობდა.

საქართველოში ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების, პოპულარიზაციის, ახალი საინტერესო ფურცელი გადაიშალა დამოუკიდებელ საქართველოში 1918-1921 წლებში. ფაქტობრივად ეს იყო ქართულ სინამდვილეში აღნიშნული პრობლემით დაინტერესების მეორე პერიოდი, მაგრამ უმთავრესად, პოლიტიკური კატაკლიზმების გამო, ეს მონაკვეთი ძალზე ხანმოკლე აღმოჩნდა. ამერიკის შეერთებული შტატების ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესებამ, პოპულარიზაციამ, საინტერესო მეტამორფოზი განიცადა და ჟურნალისტიკის და პუბლიცისტიკის სფეროდან ახალი ისტორიის სახელმძღვანელოებში გადაინაცვლა. ეს იყო მნიშვნელოვანი სიახლე. საქართველოში აშშ-ს ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესების სამეცნიერო პოპულარული მიდგომის კონტურები იკვეთება. [4, 5, 6, 7].

საინტერესო ტრანსფორმაციას ჰქონდა ადგილი აშშ-ს ახალი ისტორიის საკითხების განხილვის დროს დამოუკიდებელ საქართველოში. ეს იმით გამოიხატებოდა, რომ აღნიშნული თემა მკვიდრდებოდა ძირითადად სასკოლო სახელმძღვანელოებში, რომელიც ჰაერივით ესაჭიროებოდა სუვერენულ რესპუბლიკას. ეს სახელმძღვანელოები წარმოადგენენ კიდევ ერთ მნიშვნელოვან საფეხურს აშშ-ს ახალი ისტორიის საკითხების პოპულარიზაციის თვალსაზრისით.

რა თქმა უნდა, დღევანდელი გადასახედიდან ეს სახელმძღვანელოები ღიმილს იწვევს, მარტივია და ისტორიოგრაფიის განვლილ ეტაპს წარმოადგენს. მათი მნიშვნელობა იმაში მდგომარეობდა, რომ მან პირველად ქართულ სინამდვილეში ჩვენს საზოგადოებას საერთო წარმოდგენა შეუქმნა ამერიკის შეერთებული შტატების ახალ ისტორიაზე. ეს იმდროინდელი ქართული ისტორიოგრაფიის ფონზე სერიოზულ წინგადადგმულ ნაბიჯს წარმოადგენდა და ამის ნაყრუება, მიჩუმება, რასაც ასე ფართოდ ნერგავდა საბჭოთა, კომუნისტური რეჟიმი ძლიერ პოლიტიზირებული, იდეოლოგიზირებული იყო და არავითარი მეცნიერული საფუძველი არ გააჩნდა.

საგულისხმოა, რომ ქართული პერიოდული პრესა, ჟურნალისტიკა, პუბლიცისტიკა და ახალი ისტორიის პირველი ეროვნული სასკოლო სახელმძღვანელოები აშშ-ს ახალი ისტორიის აქტუალური საკითხების გააზრების დროს ძირითადად ორიენტირებულნი იყვნენ პროგრესულ ლიბერალურ ღირებულებებზე. ეს საინტერესოა და საგსებით შეესატყვისებოდა იმ პერიოდისათვის ისტორიული მეცნიერების განვითარების საერთო დონეს.

საქართველოს ისტორიის „პატარა ოქროს ხანა“ საკმაოდ ხანმოკლე აღმოჩნდა. 1921 წლის 25 თებერვალს საბჭოთა რუსეთმა დაიპყრო სუვერენული საქართველოს რესპუბლიკა. საქართველო საბ-

ჭოთა კავშირის შემადგენლობაში შევიდა. საბჭოთა პერიოდში აშშ-ს ახალი ისტორიის საკითხებით დაინტერესებამ, პოპულარიზაციამ, მეცნიერული ხასიათი მიიღო, მაგრამ ის უმთავრესად ერთი, მარქსისტული იდეოლოგიის მარწუხებში აღმოჩნდა. დამყარდა მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობის დიქტატი, მონოპოლია. ამერიკის ახალი ისტორიის საკითხების მარქსისტული გაშუქების ერთ-ერთ საუკეთესო ნიმუშია ახალი ისტორიის სასკოლო სახელმძღვანელოები და სასწავლო პროგრამები. [8]

თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ეს პერიოდი ახალი ისტორიის ქართული ამერიკანისტიკისათვის მეტად მწირი აღმოჩნდა. რით იყო გამოწვეული ეს? ქართველი ისტორიკოსების ასეთი პასურობა, ვფიქრობთ, შემთხვევითი არ ყოფილა დ რამდენიმე ფაქტორით იყო გამოწვეული. უწინარესად ხაზი უნდა გავუსვავთ იმ გარემოებას, რომ საქართველოში მთელი XX საუკუნის მანძილზე პრაქტიკულად არ ყავდათ ამერიკის ახალი ისტორიის ქართველი სპეციალისტი. ეს ბუნებრივია, აფერხებდა ამ პრობლემის შესწავლას და პოპულარიზაციას. ამ სიცარიელის შევსებას უპირატესად ცდილობდნენ ახალი ისტორიის სპეციალისტები, რაც კარგი ცხოვრებით არ იყო გამოწვეული. ამერიკის ახალი ისტორიის პოპულარიზაციას, ბუნებრივია, ძალიან უშლიდა ხელს ის ფაქტორიც, რომ საქართველო არ იყო დამოუკიდებელი, სუვერენული სახელმწიფო. საბჭოთა პერიოდში რუსულ ენაზე არსებული ლიტერატურა ადვილად ხელმისაწვდომი იყო. ამიტომ მშობიურ ენაზე არსებული ლიტერატურის დეფიციტი მწვავედ არ იგრძნობოდა.

90-იანი წლების დასაწყისში საბჭოთა კავშირმა არსებობა შეწყვიტა ერთი საბჭოური, მარქსისტულ-ლენინური იდეოლოგიის მონოპოლია, დიქტატი, დასრულდა. ამას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ქართულმა ისტორიოგრაფიამ დაიბრუნა სუვერენობა. ახლა მას შეეძლო საკუთარი არჩევანი გაეკეთებინა. ეს თვისობრივად წინგადადგმული ნაბიჯი იყო. ფაქტობრივად აქედან იწყება აშშ-ს ახალი ისტორიით დაინტერესების, პოპულარიზაციის ახალი, მეოთხე პერიოდი, რომელიც დღესაც გრძელდება. აშშ-ს ახალი ისტორიის პოპულარიზაციას, ვფიქრობ უფრო მეტი ყურადღება უნდა მიექცეს. აქტიურობა მხოლოდ ახალი ისტორიის სასკოლო და საუნივერსიტეტო სახელმძღვანელოებით შემოიფარგლება. ეს წარმოადგენს აშშ-ს ახალი ისტორიის საკითხების ნორმალურ მეცნიერულ კალაპოტში დაბრუნების გზაზე გადადგმულ ნაბიჯს. [9, 10, 11].

ამრიგად, აშშ-ს ახალი ისტორიის პოპულარიზაცია საქართველოში სერიოზულად მოიკოჭლებს და ქართული ამერიკანისტიკის აქტიურობის ქუსლად მიგვაჩნია. მიუხედავად ამისა, შეიძლება ითქვას, რომ ეს მწირი ინფორმაცია საინტერესოა და მისი წაყრუება, მიჩუმაობა, მიჩქმალვა, ალბათ, მართებული არ უნდა ჩანდეს.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. მ. კალანდაძე, შეისწავლეთ ამერიკა - „ახალი 7 დღე“, 24-30 იანვარი, 2003.
2. ვ. თვალავაძე, აშშ-ს ისტორიის საკითხები XIX საუკუნის ქართლ პერიოდიკაში, ამერიკის შესწავლის საკითხები, III, თბილისი, 2005.
3. მ. კალანდაძე, ამერიკის შეერთებული შტატების 1861-1865 წლების სამოქალაქო ომის შესწავლა საქართველოში. ამერიკის შესწავლის საკითხები, V, თბილისი, 2008.
4. ს. ავალიანი, მსოფლიო ისტორია, თბილისი, 1920.
5. დ. უზნაძე, ი. გველესიანი, ახალი ისტორია, ნაწ. 1, XVII-XIX, თბილისი, 1949.
6. თ. ჭუმბურიძე, ახალი ისტორია, ქუთაისი, 1920.
7. ალ. წერეთელი, მსოფლიო ისტორია, ნაწილი III, ახალი ისტორია, თბილისი, 1920.
8. ა. ეფიმოვი, ახალი ისტორია, VIII კლასის სახელმძღვანელო, თბილისი, 1969; ახალი ისტორია IX კლასის სახელმძღვანელო, ა. ნაროჩნიცკის რედაქციით, თბილისი, 1980. ახალი ისტორიის პროგრამა (სახელმწიფო უნივერსიტეტების და პედინსტიტუტების ისტორიის ფაკულტეტებისათვის), თბილისი, 1953; ახალი ისტორიის კურსის პროგრამა, თბილისი, 1970.
9. კ. ანთაძე, ნ. მამუკელაშვილი, ახალი ისტორია (VIII კლასის სახელმძღვანელო), თბილისი, 2001.
10. ვ. თვალავაძე, ახალ ისტორია (1640-1870), თბილისი, 2006.
11. დ. ლომსაძე, ევროპის და ამერიკის ქვეყნების ახალი ისტორია, თბილისი, 1998.

Merab Kalandadze

*Doctor of Philosophy, Professor of
the Ivane Javakishvili Tbilisi State
University*

Main Stages of the Studying the Modern History of the United States in Georgia

Summary

Georgia keeps some traditions of studying and popularization the modern history of the United States of America. That is why we think, that is will be useful to emphasize the development of the studies that have been evaluated in Georgia, Moreover, this is not carefully researched till now.

Exploring this interesting issue will help us to observe the evolution of American studies in Georgia. It will show us existing problems and reached success.

The rise of the interest in the problems of modern history of the United States in Georgia can be divided on several periods.

First the interest was of publicist origin and was generated in Georgian periodical press (translated literature). We think firs period can be originated from 60th of nineteen's century till the 1918. Also, this period contains several subphases.

New stage of developing of American studies in independent Georgia was 1918-1921. We can state, that it was the second period. From that point of view, the most interesting is the first manuals of modern history published in Georgia.

During the soviet epoch, interest in modern history of United States became more scientific, but unfortunately this process was under full control of Marxist-Leninism ideology. This was the third period.

From the Collapse of the Soviet Union till now is the fourth period of the studies.

წყართმცოდნეობა

გია გელაშვილი

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის უფროსი მეცნიერ-თანამშრომელი

იულიუს კლავროტი ოსაზის შესახებ

მოკლე შესავალი

იულიუს კლავროტი (1783—1835) იყო ცნობილი გერმანელი მეცნიერი — ლინგვისტი-ორიენტალისტი. ჯერ კიდევ სკოლაში ყოფნისას შეისწავლა ჩინური; 1801-03 წლებში ჰალეს უნივერსიტეტში დაეუფლა კლასიკურ ფილოლოგიას. 1802 წლიდან დრეზდენში განაგრძო მეცადინეობა სინოლოგიაში და დაიწყო გამოცემა თავისი „Asiatisches Magazin“-ის.

1804 წელს იგი მიიწვია რუსეთის საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიამ. 1805—1807 წლებში ახლდა გრაფ გოლოვკინის ელჩობას ჩინეთში. დაბრუნებისას გახდა აკადემიკოსი. 1807 წელსვე მივლინებულ იქნა კავკასიაში ფილოლოგიური, ეთნოგრაფიული და ისტორიული კვლევის ჩასატარებლად, სადაც დარჩა მთელი 1808 წლის მანძილზე. აქედან საქართველოში დაჰყო 6 თვე. უნდა ითქვას, რომ მის მუშაობას ხელს უშლიდა სამხედრო მოქმედებები, ჭირი და ადგილობრივი ადმინისტრაცია, მიუხედავად სათანადო საბუთების ქონებისა. მისი სიტყვით, ტფილისში ქართველი საზოგადოება დიდად დაეხმარა. 1809 წლის იანვარში დაბრუნდა პეტერბურგში.

1811 წელს მან მიატოვა რუსეთი და, გერმანიაში მცირე ყოფნის შემდეგ, 1815 წელს სამუდამოდ დასახლდა პარიზში. აქ მან 1821 წელს დააარსა აზიური საზოგადოება და თანამშრომლობდა მის ორგანოში „Journal Asiatique“-ში. კავკასიასა და საქართველოს კლავროტმა უძღვნა რამდენიმე სტელტანიანი გამოკვლევა, რომელთაგან ერთერთი ჩვენი თემისთვის გამოვიყენეთ; სახელდობრ „მოგზაურობა კავკასიასა და საქართველოში 1807 და 1808 წლებში“, ტ. I—II, ჰალე და ბერლინი, 1814.

ტფილისიდან კლაპროტმა რამდენიმე გასვლა მოაწყო: არაგვისა და თერგის სათავეებისაკენ (7-24 მარტი); ლიახვის ხეობაში (22.IV—11.V); საქართველოს სამხედრო გზაზე იქით და უკან (30.V—11.VI). აგრეთვე უკვე მოზდოკიდან, ხელისუფლებისგან მალულად, რამდენიმე ოსის თანხლებით, მოიარა მცირე და დიდი ყაბარდო და მთებზე გადავლით დაეშვა რაჭაში ონამდე (17.VII—9.VIII).

ჩვენს მიერ მოტანილი და თარგმნილი მასალა ოსების შესახებ მოთავსებულია აღნიშნული ნიგნის II ტომში შემდეგ გვერდებზე: 269—285; 330—355; 382—389. აქ გადმოცემულია კლაპროტის მოგზაურობის მარშრუტი ოსებით დასახლებულ მხარეებში, წმინდა გეოგრაფიული აღწერილობები და შიგადაშიგ ჩართულია ოსთა ჩვევების თუ წარსულის სურათები. ზოგ ადგილებს, რომლებიც არ პასუხობენ თემას, ვტოვებთ და ავლნიშნავთ მრავალწერილობით.

ასევე მოვიტანეთ ზემოდასახელებული ნიგნის 577—617 გვერდების თარგმანი. ესაა ცალკე თავი სახელწოდებით „ოსები“. მასში მოცემულია თბრობა ოსების ყოფის, ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების, მეურნეობის, გარეგნობის, ბუნების, ხასიათის, კავკასიის სხვა ხალხებთან ურთიერთობების, წარმომავლობის, რელიგიისა და სხვა-თა შესახებ.

კლაპროტი ამბობს, რომ ოსები ცხოვრობენ ჩრდილო საქართველოს მთის ბევრ მხარეებში, მაგრამ იცის, რომ ეს ტერიტორიები საქართველოს კუთვნილებას; ხოლო მათ სამშობლოდ კავკასიონის ქედის ცენტრალური ნაწილის ჩრდილოეთ მიდამოებს მიიჩნევს.

ოსები

კავკასიის ღირსშესანიშნავ მოსახლეობას ეკუთვნის ხალხი, რომელიც ცხოვრობს ქედის შუა ნაწილში, თოვლიანი ალპების ორივე მხარეს და ენითა და სახით განსხვავდება ყველა კავკასიელთაგან; თუმცა ჩვევათა სიმკაცრითა და ყაჩაღობით თითქმის ეთანაბრებიან. (მე რომ ოსებს ძველების მიდიურ სარმატებად და შუა საუკუნეთა ალანებად და ასეზად ვთვლი, ავლნიშნე ამ მოგზაურობის I ნაწილში და „კავკასიურ ენებში“; ახლა კი მოგანვდით ისტორიულ წარკვევს მათი წარმომავლობის შესახებ).

ძველ დროში ოსები ემორჩილებოდნენ საკუთარ მთავრებს და ცხოვრობდნენ მცირე და დიდი ყაბარდოს ვაკეებზე და კავკასიონის მთისწინეთზე. ქართული ისტორიის მიხედვით, უკვე აზონმა, ალექსანდრე დიდის მიერ ქართლში დასმულმა მმართველმა, დახარკა ოსი, ლეკი და ხაზარები. პირველმა ქართველმა მეფემ ფარნავაზმა, რომელიც განთავისუფლდა აზონისგან, მოუწოდა ოს-ს და ლეკ-ს აჯანყებისაკენ, რომლებსაც აღარ სურდათ ხარკის გადახდა. ბევრი ოსი შეუერთდა ფარნავაზს, ერთგულად ამოუდგნენ მხარში და მეფობაშიც

დაეხმარნენ. როცა ქართველებმა მისი ვაჟი საურმაგი გააძვეეს, ის ოსებში გაიქცა, რომელთა დახმარებითაც მამის ტახტი დაიბრუნა. ამის შემდეგ ქართული ისტორია გარკვეული ხნით დუმს მათ შესახებ, სანამ ქრისტეს შემდეგ 90 წელს ორმა ქართველმა მეფემ აზორკმა და არმაზელმა არ მოუხმეს ოსებს და ლეკებს სომხების წინააღმდეგ დასახმარებლად. ამ ომში სახელი გაითქვეს ოსების მეფის ძმებმა ბაზუკმა და ანბაზუკმა. ამ დროიდან ოსები 184 წლამდე დარჩნენ ქართველთა მეგობრებად და მოკავშირეებად. ამ წელს ოსთა დიდი ურდო დვალეთიდან, ე.წ. არდონზე მდებარე კასრის კარიდან, შემოიჭრნენ ქართლში ქვეყნის დედაქალაქის მცხეთის ასაოხრებლად. მაგრამ მეფე ამაზასპმა ისინი იქ დაამარცხა და უკან, მთებს იქით გადარეკა. იგივე მოხდა შემდეგ წელსაც სომხებთან დაკავშირებით; მათი ქვეყანა დაარბიეს და გაბრუნდნენ. მალე, როცა ამაზასპს აუფხანყდნენ, სომხეთის მეფე შემოიჭრა ქართლში, შეუერთდა ბერძნებს და მოიწვია ოსები, რომლებიც სიხარულით დასთანხმდნენ, რათა შური ეძიათ ამაზასპზე. შედეგმა მებრძოლთა მოლოდინი გაამართლა — ამაზასპი დაამარცხეს და სომხებმა დასაჯეს.

263 წელს სომეხთა მეფე კოსარომ ქართველ ასფაგურთან ერთად ილაშქრა სპარსეთის მეფის ქასრეს წინააღმდეგ; ასფაგურმა კავკასიიდან მომავალი გზები გახსნა და მოიხმო ოსები, ლეკები და ხაზარები სომხების დასახმარებლად, მაგრამ განიცადეს სრული მარცხი. მალე სპარსელებმა მოინდომეს ასფაგურის ღალატით მოკვლა, დაიპყრეს სომხეთი და თავს დაესხნენ ქართლს. ასფაგური ოსებთან გაიქცა, რომლებიც მას დაეხმარნენ, მაგრამ ის 265 წელს გარდაიცვალა და ქართლი დაემორჩილა სპარსეთის მეფეს. 298 წლია ახლოს მირვანი იყო პირველი სპარსი მეფე ქართლისა ხოსროიანთა სახლიდან; გაიწვიეს სპარსეთში, რათა ძმასთან — ბარტამთან ებრძოლა ამ ქვეყანაში ტახტისთვის. ამასობაში ოსები ფეროში და კავტია დაეცნენ ქართლს და გააჩნაგეს. მირვანი დაბრუნებისთანავე გაემართა ოსეთისკენ და დაუნგრია სამოსახლოები ხაზარეთამდე; შემდეგ დვალეთის კარით (კასრისკარით არდონზე) დაბრუნდა მცხეთაში[1]. ოცდამესამე ძალიან გულადი მეფის ვახტანგ გურგასლანის (446-499) მცირეწლოვნობის დროს ოსები რამდენჯერმე შემოიჭრნენ ქართლში. მაგრამ, როცა გაიზარდა, მან ისინი და მთელი კავკასიაც დაიმორჩილა. ოსებთან ერთერთ ბრძოლაში საკუთარი ხელით დახოცა მათი ორი განთქმული და უმამაცესი ბელადი — ჩალათარი და ბაყათარი[2]. დაახლოებით 570 წელს ბერძენმა იმპერატორმა იუსტინიანე I-მა[3] ქართლში მეფედ დასვა სტეფანოზი და ოსი როსტომი განაწესა ქსნის ერისთავად.[4] ანუ ქსნის მიმდებარე ტერიტორიის მმართველად (მამასახლისად) ქართლში, გადასცა მას საკუთარი ბეჭედი და უბოძა საპატიო სამოსი. ესაა ქსნის ერისთავთა სათავე, რომელთაგან უკანასკნელი დავითი 375-ეა. ეს იმას მოწმობს, რომ მაშინ ოსები კავკასიო-

ნის სამხრეთით და საქართველოს საზღვრებში ცხოვრობდნენ და უეჭველად ნაწილობრივ ქრისტიანებიც იყვნენ. ისლამის გავრცელების სამი საუკუნის მანძილზე საქართველომ ბევრი უბედური დღეები გამოიარა და ალბათ ოსებმა თავისუფლება მოიპოვეს. დავით აღმაშენებლის მეფობისას (1089-1130) ისინი კვლავ დამორჩილდნენ. ამან კავკასიის კარის უკეთ დასაცავად ააშენა მტკიცე სიმაგრე (ციხე-დარბაზი) დარიბადან ცოტა მოშორებით სამხრეთით, თერგის აღმოსავლეთ ნაპირზე, რომლის ნანგრევები ახლაც ჩანან. თითქმის 100 წლის შემდეგ, სახელგანთქმულმა ქართველმა მეფემ თამარმა (1171-1198) დაიმორჩილა მთელი დასავლეთ კავკასია შავ ზღვამდე, რა თქმა უნდა, ოსეთიც და მათი მოსახლეობა მოაქცია ბერძნულ ქრისტიანობაზე. უკვე მისი ვაჟის და მემკვიდრის ლაშა გიორგის (1211-მდე) [5] დროს საქართველოს შემოესივნენ ჩინგიზ-ხანის მონღოლები. ალბათ კავკასია მაშინ კვლავ განთავისუფლდა. მაგრამ, ჩინგიზ-ხანის შვილიშვილი ბათო-ხანი შეიჭრა ოსეთში და გაყარა ოსები დღევანდელი ყაბარდოს დაბლობებიდან და აიძულა კავკასიის მაღალ მთებში აბრუნებულიყვნენ, სადაც კლდოვან ხეობებში დასახლდნენ, რომლებსაც წარჩინებული გვარების მიხედვით დაარქვეს სახელები: ბასიანი, ბადილათი, ჩერქესათი, ქურთათი, სიდამონი და ჩახილათი. ასე გვიამბობენ ქართველები, ოღონდ მათ გვარებს თავისი ენის შესაბამისად ცოტა სხვანაირად ასახელებენ.[6]. ძალზე სარწმუნოა, რომ კავკასიის ხეობები და ყაბარდოც ოსებით იყო დასახლებული და რომ წარჩინებული გვარები დაბლობზე ცხოვრობდნენ, საიდანაც თავისიანებთან ერთად მთებისკენ გაიქცნენ და იქ მაცხოვრებლებზე თავისი ძალაუფლება გაავრცელეს, როგორც ეს ბადილათი-ს და ჩერქესათი-ს შემთხვევაში მოხდა....[შემდეგ საუბარია თოხთამიშის და თემურლენგის ბრძოლებზე, რასაც ჩვენ ვტოვებთ — გ.გ.]. ოსები ჩერქეზებმა განდევნეს დაბალი მთებიდან. ჩერქეზი ბელადები სულ უფრო ძლიერდებოდნენ და ოსები იძულებული გახდნენ მათ დამორჩილებოდნენ. ამის საპირისპიროდ, თოვლიანი ქედების სამხრეთით მცხოვრებნი — დვალის სახელწოდებით — ქართველი მეფეების ქვეშევრდომებად დარჩნენ და ემორჩილებოდნენ არაგვის, ქსნის და რაჭის ერისთავებს. როცა 1424 წელს საქართველოს მეფემ ალექსანდრე I-მა სამეფო თავის სამ ვაჟს გაუყო,[7] დვალეთი დარჩა ქართლს და მისი მცხოვრებნი უახლეს დრომდე ამ მხარის მეფეთა ქვეშევრდომები იყვნენ, თუმცა ხშირად ამ უკანასკნელთა სისუსტის დროს გარკვეული ხნით თავისუფლდებოდნენ. ახლა, როცა საქართველო რუსეთის გუბერნიად იქცა, მის ფარგლებში მცხოვრები ოსები ეკუთვნიან უკვე ტფილისის გუბერნიას, მაგრამ არიან მშფოთვარე და არასაიმედო ქვეშევრდომები. მას შემდეგ, რაც რუსები გაფართოვდნენ ყუბანამდე და ზემო თერგამდე, რის გამოც ჩერქეზები ძალზე დასუსტდნენ, ქედის ჩრდილოეთით მცხოვრებმა ოსებმა მეტი თავისუფლება ნახეს და ჩერქე-

ზებს აღარ ემორჩილებიან, თუკი საკუთარი ხეირი ამას არ აძლევს. ასე მაგალითად, დუგური ანუ დუგორები ემორჩილებოდნენ დიდი და, უფრო მეტად, მცირე ყაბარდოს მთავრებს და, უკანასკნელი ჭირის ეპიდემიის აფეთქებამდე, ტაუ-სულთანის მთავრის გვარს უხდიდნენ ხარკს. განსაკუთრებით დუგურის სოფლები კუბათი ურს-დონზე, კარაჯა და ახჩინშეთა (Achtschinscheta) ურუხზე და კობიანთ-კარი მდინარე ლესგენზე, რომლებიც ტაუ-სულთანის გვარის სამოსახლოზე დასახლდნენ, მას შემდეგ, რაც ეს გვარი ჩრდილოეთით მცირე ყაბარდოში გადავიდა. რადგან ამგვარად დუგურების ეს გვარები ჩერქეზთა მიწებზე სახლობენ და იყენებენ მას, ამიტომ მთელი ხალხი აღიარებს ტაუ-სულთანის გვარის ქვეშევრდომობას და უხდიან მის მთავარს გადასახადს ცხვრით, განსაკუთრებით სპილენძის ქვაბებით, რომელსაც ესენი იმერეთში შოულობენ. ტაუ-სულთანი თავიანთ ბავშვებს გასაზრდელად ისტირ დუგურელებს აბარებენ; ამით უკეთესი კავშირი მყარდებოდა, რადგან მთავარი ერთდროულად ხალხსაც ეთვისებოდა და ენას სწავლობდა. დიდ ყაბარდოშიც ჰყავთ ზოგ მთავრებს დუგურელი ოჯახები გადამხდელებად. საერთოდ, დუგურელებს ყაბარდო ესაჭიროებათ, რადგან იქიდან შემოაქვთ მარილი და მოუსავლიანობის დროს ფეტვი; აგრეთვე, როცა აკლიათ საზამთრო საკვები და მთაში ყველაფერი მოშივლებულია, თავის საქონელს გაზაფხულზე, უკვე მარტის ბოლოს მცირე ყაბარდოს ბალახით დაფარულ დაბლობებზე მიერეკებიან. ამის სანაცვლოდ, ზაფხულის თვეებში, როცა დაბლობზე ყველაფერი ხმება, ხოლო ბუზი და ცხვრის ბორა მომრავლებულია, ჩერქეზებს თავისი ფარები აჰყავთ მთებში დუგურებთან. ამით ორივე ხალხი ერთმანეთთანაა დაკავშირებული და კარგ ურთიერთობაში ცხოვრობენ, რადგან სანაცვლოდ სჭირდებათ ერთმანეთი*.

* ამასთან ჩანს, რომ ჩერქეზი მთავრები დუგურს ხშირად აძლევდნენ უკმაყოფილების საბაბს, რასაც შემდგომი თხრობა გვიჩვენებს, რაც 7 წლის წინ გრაფ ივან ვასილის ძე გუდოვიჩს გააკეთებინეს; თითქოს მათ და მათ ბატონებს ბადილათის, ჩერქესათისა და უფროსობას სურდა, რუსეთი დაუფლებოდა მათ მიწებს და ჩერქეზთაგან დაეცვათ. 1). სურდათ, რომ, სადაც მათი სამფლობელოს მდინარეები მთებიდან დაბლობზე გამოდიოდნენ, რუსებს ციხეები აეგოთ, რათა ყაბარდოელთა ყაჩაღობისგან დაეცვათ; ამით ისინი დაბლობზე უსაფრთხოდ მოიყვანდნენ მარცვლეულს და შეაგროვებდნენ თივას საქონლისთვის. 2). რუსეთი, როცა ამათ ყაბარდოელები დააყაჩაღებდნენ, მათგან სათანადო საზღაურს ამოიღებდა და მსგავს შემთხვევებს სამომავლოდ ხელს შეუშლიდნენ.

3). მათ სურდათ, რომ თავის უფროსებს, ჩერქეზებისა და მთის სხვა ხალხის მთავრების მსგავსად, რუსული ჩინები და წოდებები მიეღოთ.

4). ხაზიდან მისცემდნენ მარილს, ურემს (არბას) სპილენძის 1,5 მანეთად, როგორც ყუბანს იქით მცხოვრებ ხალხებს. 5). რუსული მხარე გაასამართლებდა შფოთის (მტრობის) გამო, რომელ განაჩენსაც ისინი დაემორჩილებოდნენ. — სანაცვლოდ ისინი ხაზინას დაუთმობდნენ ყველა მალაროსა და საბადოს და აღუთქვამდნენ,

მხოლოდ ჩიმიტელები თერგის ხეობიდან ექვემდებარებოდნენ გილაქსანს, მცირე ყაბარდოს მთავრის გვარს, სანამ 30-ოდე წლის წინ ნაეჩხუბნენ მათ და არავითარ გადასახადს აღარ უხდიან. საერთოდ ოსები, დუგურელთა გამოკლებით, მტრობენ ყაბარდოელებს და ურთიერთს თავს ესხმიან.

ოსები თავის თავს უწოდებენ ირ-ს ან ირონ-ს (ამას მათ ენაზე არავითარი მნიშვნელობა არ აქვს), ქვეყანას კი ირონ-ზაგ-ს ან ირონისტანს. ეს სახელწოდება ადასტურებს, რომ ისინი მიდიური წარმოშობის არიან, რადგან ჰეროდოტეს[8] მიხედვით მიდიელები იწოდებოდნენ არიანოი-დ; ამჟამადაც მათ მხარესა და სპარსეთის ნაწილს, რომელზეც გავრცელდნენ, ახალსპარსულში ირანი ჰქვია. ნოღაელი და სხვა მეზობელი თათრები ოსებს უწოდებენ ოს-ს ან ტაული-ს ე.ი. მთის მოსახლე, რადგან უკავიათ კავკასიონის უმაღლესი თხემი. ჩერქეზები მათ ეძახიან კუშჰა-ს; ამ სახელით უმაღლეს ქედს აღნიშნავენ და ამ შემთხვევაში არ ნიშნავს ძვლებს, როგორც გიულდენშტედტი[9] თვლის. მიცჯეგური ხალხები მათ უწოდებენ ჰირი-ს, რაც ალბათ დამახინჯებაა მათი საკუთარი სახელის — ირ. ლეკები ოსებს უწოდებენ ონი-ს ან ონ-ს,

ქართველები კი — ოსი ან ოვსი, ხოლო მხარეს — ოსეთი-ს, საიდანაც რუსებმა გააკეთეს ოსეთინცი, რომელსაც გამოთქვამენ ასე-ტინც-ად. მაგრამ ეს სახელი ხალხისთვის უცხოა; მას ხმარობენ უცხოებთან შესაგუებლად.

ოსები საკმაოდ გათვითცნობიერებული ხალხია, ძლიერი და ენერგიული, ჩვეულებრივ საშუალო სიმაღლის; მამაკაცები არიან მხოლოდ 5 ფუტი და 2-4 დიუიმის სიმაღლის. არ არიან მსუქნები, მაგრამ ძალიან ხორციანი და განიერნი, განსაკუთრებით ქალები. თავისი მეზობლებისგან ისინი უმთავრესად განსხვავდებიან სახის წყობით, თმისა და თვალების ფერით, რაშიც ბევრი აქვთ ევროპული. ოსებში ხშირია ცისფერი თვალები და ქერა ან მოწითალო-ყავისფერი თმა; შავი თმაკი თითქმის არასდროს.[10] არიან ჯანმრთელი და ნაყოფიერი. 70 წელს გადაცილებული ადამიანები იშვიათად გვხვდება. ქალები

რომ, როცა დასჭირდებოდათ, წინასწარ შეთანხმებული დღიური საფასით გაიყვანდნენ მუშებს მათი მოთხოვნისთანავე. კიდევ ჰპირდებოდნენ, რომ დაეხმარებოდნენ რუსეთს ყველა ომებში, რომლებსაც ისინი აწარმოებდნენ ჩერქეზების, ჩეჩნების და სხვა მეზობელი ხალხების წინააღმდეგ და ყაბარდოელებს ჩაუკეტავდნენ გზებს მთებში, რათა მათ სამართლიანი სასჯელი არ აეცილებინათ თავიდან. ასევე დაიჭერდნენ ყველა თურქ ჯაშუშს, რომლებსაც კავკასიაში ხშირად შენიშნავდნენ, და გადასაცემდნენ რუსებს. სამაგიეროდ გამოითხოვდნენ განთავისუფლებას ყველა გადასახადისგან და შეინარჩუნებდნენ ამჟამინდელ კანონ-წესებს. რამდენადაც სახეირო იყო ეს შეთავაზება, როგორც ჩანს, იმდენად არ იყო გათვალისწინებული, რომ კვლავ აღდგებოდა კარგი ურთიერთობა დუგურებისა ჩერქეზებთან, რადგან მათ არანაირი ცდა არ ჰქონიათ რუსეთს შეკავშირებოდნენ.

ჩვეულებრივ არიან დაბალი (პატარა) და არა მიმზიდველი; აქვთ მრგვალი სახე და პაჭუა ცხვირი, მაგრამ ძლიერი აგებულება, რაც მძიმე მუშაობითა და უხეში (უბრალო) საკვების გამო უფროა გამაგრებული. გამონაკლისია თავაურის მხარის ქალები, რადგან თავისი სილამაზითა და მოხდენილი (წერნეტი) აღნაგობით ყველა მათი თანამემამულე ქალთაგან გამოირჩევიან. ისინი ჰგვანან ქართველ ქალებს და, უეჭველია, რომ მათი სასიამოვნო აღნაგობა შედეგია მათი წინაპრების ქართველ ქალებთან შერევისა.

ოსების ტანსაცმელი ჩერქეზულია, მხოლოდ ცოტა გრძელი და ნაკლებ გემოვნებით შესრულებული. მოკლე პერანგი (ხადონ) და შარვალი (ხალაფ) ყოველთვის არ უფარავენ სიშიშვლეს; ამის ზემოდან ატარებენ ჩერქეზულ სერთუქს (ნუკა — ალბათ ჩოხა — გ.გ.), რომელსაც ან თვითონ ამზადებენ, ან ყიდულობენ მეზობელი ბაღყარებისა და ჩეცერებისგან (?). აქვთ პატარა და მრგვალი ქუდი (ხუდ), ასევე ჩერქეზული. ზამთარში ატარებენ ცხვრის ტყაპუჭს. მოგზაურობისას ან ზაფხულის ცუდ ამინდში მოიხურავენ კავკასიურ ქეჩის ლაბადას (უელაგ ნიმეტ — ალბათ ნაბადი — გ.გ.), რომელსაც რუსები ბურკა-ს უწოდებენ; თავზე იფარებენ მაუდის კაპიშონს (თათრულად ბაშლიკ, ოსურად ბასლაკ). ნაბადს თვითონ ვერ ამზადებენ, არამედ ყიდულობენ ჩერქეზებისა და ბასიანელებისგან; ეს უკანასკნელები მას საუკეთესოდ აკეთებენ.

როცა ოსები თავისი სოფლიდან გადიან, იარაღებიან კარგი თოფით (ტოპ), ხმლით (ახსარ ან ქსარგარდ), დამბაჩით (დამბუცა) და განიერი ორპირა ხანჯლით (ყამა). ამას გარდა, ზემო სამოსის გულზე მიკერებულია ორი ჯიბე, რომელსაც აქვს პატარა დანაყოფები 5—8 ვაზნისთვის (ხის ან ძვლის მილაკებში). მათ თან მიაქვთ ასევე ორი მსუბუქი, ერთმანეთთან თასმით გადაბმული ჯოხი ლულისთვის და ხის ერთი დიდი ტყავშემოკრული რქა თოფისნამლისთვის, რამოდენიმე ფუნტი დენთით. დენთის მათარა (ბოთლი), ხანჯალი, დანა, კვესი, ერთი ტყავის ტომსიკა ტყვიებით, მეორე კაჟით და სხვა წვრილმანებით, თუნუქა ქონით ან ზეთით იარაღის გასანმენდად — ყოველივე ეს ვინრო თასმითაა დამაგრებული. კისერზე შემოხვეულ ზონარზე და მკერდის წინ ჯიბეში უდევს პატარა რქა წმინდა დენთით. თოფს მუდამ ატარებენ მაჩვის ტყავის შალითაში. ისინი ძალზე სუფთად ინახავენ იარაღს; არ ცვეთენ, რადგან მუდმივი წმენდა, დაზეთვა და კარგ ამინდში გაშრობა იცავს მას დაჟანგვისგან. მათი ზუმბა მაგარი ხისაა; ბოლოში აქვს რკინის კნოპები, რომელზეც ახვევენ ჩვარს და წმენდენ თოფს ყოველი გასროლის შემდეგ. დატენვისას ძალიან ზუსტად ირწყვება დენთი ხარისხის მიხედვით და სდებენ შესაფერის ტყვიას, რომელსაც ჯვარდინად აქვს ორი ამობურცული რგოლი, რის გამოც უფრო იოლად და მაგრად შედის ხვეულებში.

სახლში ოსს, ისევე როგორც არცერთ კავკასიელს, ხანჯალი არ უკეთია. მთებში სიარულისას აცვია არჩვის ან გარეული თხის ტყავის ფეხსაცმელი (არკიტე), ზამთარში წმინდა თივით ამოტენილი, ქვემო-დან თასმებით ამოწნული [11]; ამით ის ძალზე უსაფრთხოდ (მყარად) გადაადგილდება მოსიპულ და ციცაბო გზებზე და ხტება კლდიდან კლდეზე. ზამთრობით დამატებით კიდევ ამოიკრავენ ძალზე განიერ ხის თხილამურს, რომელიც იცავს ჩაფლობისგან.

ოსების საყვარელი საქმიანობა, ისევე, როგორც მათი მეზობლების უმრავლესობისა, არის ყაჩაღობა. ყმანვილი (ჭაბუკი) თავის უნარს ადასტურებს თალლითობით. საგზაო ძარცვა ამყარებს მის სახელს, ხოლო მკვლელობა აძლევს მას გმირის ავტორიტეტს. ის ტრახახობს თავისი მატყუარობით და ამაყოფს ვერაგული მკვლელობით და სისხლის ალებით. ოსური ყაჩაღობის ხერხები სხვადასხვაა. თერგის ხეობაში და საერთოდ მოზდოკიდან ტფილისისკენ გზაზე ისინი ჩვეულებრივად თავს არ ესხმიან, არამედ 20-30 კაცი ჩანვება ტყეში, ან კლდეებს უკან საფრდებიან, სადაც უცდიან მიმავალ მგზავრებს, რომლებსაც შემდეგ თითოეულს მიზანში იღებენ. რადგან მათ აქვთ კარგი თოფები და სამიზნეები, ამიტომ თავის არჩეულს იშვიათად თუ ააცილებენ. მას შემდეგ, რაც მგზავრთა უმრავლესობას დახოცავენ, გამოდიან საფრიდან, რათა დაეპატრონონ ბარგს, რასაც მერე თანაბრად ინაწილებენ, თუმცა არც თუ ყოველთვის უჩხუბრად და უსისხლოდ.

მათთან ახლოს მდებარე ჩერქეზულ სოფლებში სხვა გზით ყაჩაღობენ — იტაცებენ ცხენებს, საქონელს და, თუ შესაძლებელი იქნა, ადამიანებსაც. 12—20 კაცი ავდრიან და წვიმიან ღამეში ფეხით შედის სოფელში; მეორე ჯგუფი დარაჯობს სახლს კარისკენ მიმართული თოფებით, ისე რომ არც ერთ მცხოვრებს გარეთ გამოსვლა არ შეეძლოს. ამასობაში სხვები აცარიელებენ თავლებსა და ბოსლებს და მიაქვთ ყველაფერი, რისი ნაღებაცაა შესაძლებელი. ამის შემდეგ მთელი გუნდი ნადავლიანად უსწრაფესად გარბის.

თერგსა და ფიაგს შორის მცხოვრები ოსები ხშირად მიუყვებიან თოვლიან ქედს ფარული და უგზოო ბილიკებით, რომლებიც მხოლოდ მათ იციან. ამნაირად მიადგებიან ბალყარებისა და ჩეგერების (? Tschegem) საცხოვრებლებს და რასაც მოახელთებენ, ყველაფერს იტაცებენ; უმთავრესად ქალიშვილებს (გოგოებს), რომლებიც იქ გამოირჩევიან ტანადობით. ნადავლს ან იტოვებენ, ან მიჰყიდიან მეზობლებს, მას შემდეგ, რაც მეტ-ნაკლებად გამოსადეგი არიან.

ვალაგირში და არედონზე მცხოვრები სხვა ოსები დუგურელებთან მუდმივ მტრობაში იმყოფებიან და ყაჩაღურად ესხმიან თავს მათ მხარეს.

ოსები წამოწოლილ და მჯდომარე მდგომარეობაშიც საიმედო და საუცხოო მსროლელები არიან; მხოლოდ ნელა ტენიან თოფს, რის-

თვისაც გარკვეული დრო სჭირდებათ. თოფის გადასატენად ოსი ცხენიდან ქვეითდება. სასროლად მოძებნიან პატარა შემალლებას და უბრალოდ არ ისვრიან, არამედ მოთმინებით უცდიან თავის მტერს, რათა იმედიანად იყვნენ. როცა რამდენიმე ოსი ერთადაა, თავს იცავენ ცალკეული სროლით და არა ერთდროულად: უცდიან, რომ თოფი გადატენონ ერთმანეთის მიყოლებით. მათი საფარი რამდენიმე ნაბიჯითაა ერთმანეთისგან დაშორებული და უკანდახევისას ყოველთვის პირველად წინა ისვრის, შემდეგ გადაინაცვლებს მომდევნოს უკან თოფის გადასატენად. ისინი ცდილობენ დაიკავონ დამრეცი ფერდები, რომ ერთმანეთის ზევით ჩასხდნენ. საერთოდ ისე მომგებრიანად იციან მთების გამოყენება, რომ ათ კაცს შეუძლია 100-სგან თავის დაცვა. მათი ბრძოლები და თავდასხმები უფრო მეტად მივარდნა-მისევია, ვიდრე წესიერი შეტევა. დასაწყისში ძალზე გააფთრებით მოქმედებენ, მაგრამ მალე ეს ჟინი სუსტდება. თავდაცვისას მტკიცენი არიან; ზოგ საფარში უდრეკნი, ხოლო ალყაში მოქცევისას იბრძვიან თავზე ხელაღებულივით (შეუპოვრად).

რამდენადაც ბოროტი ყაჩაღები არიან, იმდენად სხვა კავკასიელებივით მკაცრად იცავენ სტუმარ-მასპინძლობის (კუნალ) წესებს. თითქმის არ არსებობს იმის მაგალითი, რომ სტუმარი დაეშავებინოთ, ან შეურაცხყოფა მიეყენებინოთ, ანდა გაეძარცვათ. თუკი ასეთი რამ მოხდება, მთელი სოფელი შეიკრიბება და ასამართლებს დამნაშავეს; განაჩენი ჩვეულებრივ შემდეგია: მას ხელ-ფეხშეკრულს კლდიდან მდინარეში აგდებენ. თუ უცხო მოხვდება ოსურ სოფელში, უნდა იცოდეს, რომ, სანამ ის იქ შეჩერდება, საუკეთესოდ მიიღებენ: მისცემენ იმდენ სასმელ-საჭმელს, რამდენსაც მოითხოვს, რადგან მას თავისიანად თვლიან. მაგრამ, თუკი ის სოფელს გამოვლის გარეშე დატოვებს, იგი შეიძლება დააყარალოს იმან, ვინც ერთი დღის წინ დააპურა. ოსებს აქვთ ანდაზა: „რასაც გზაზე შევხვდებით, ის ღმერთს ჩვენთვის მოუცია“.

როცა ტყვე შეძლებულია, მას შეუძლია გარკვეული რაოდენობის ფულით, ან იმავე საფასის იარაღით ან საქონლით თავი გამოისყიდოს; ამის შემდეგ მას ექცევიან როგორც სტუმარს და მთელი სოფელი, სადაც ის პატიმრად იმყოფებოდა, ყოველთვის დაიცავს. ოსები თავის ტყვეებს მაშინ ექცევიან ცუდად, როცა ისინი გაქცევას ცდილობენ; სხვა შემთხვევაში მას უყურებენ როგორც თავისი ოჯახის წევრს.

როგორც კი სტუმარი ოსის სახლში შევა, მასპინძელი მაშინვე დაკლავს ცხვარს, რომელსაც მოხარშავენ და მთლიანად მიაქვთ სუფრაზე; აგრეთვე იწყებს ლუდის ხარშვას* და სახლის პატრონი თვითონ

---

* ოსების ლუდი (ბაგანი) საუკეთესოა მთელ კავკასიაში და თუ კარგადაა მოხარშული, უტოლდება ინგლისურ პორტერს. თავად პოტიომკინს[12] პეტერბურგში გაუგ-

უმასპინძლდება სტუმარს. სანამ ეს მიერთმევს, მასპინძელი ჯოხით ხელში კართან ზის და მასთან ერთად არაფერს ჭამს. ძალზე იშვიათად თუ ირღვევა ეს ძველი ჩვეულება. თავისი სტუმრის დასაცავად და მისდამი მიყენებული დანაშაულის გამო შურის საძიებლად ყველა ოსი ყველაფერს ეცდება და არ მოისვენებს, სანამ მის მკვლელს არ მოკლავს. როგორც მთელ კავკასიაშია ჩვეულებრივი მოვლენა, ასევე ბატონობს ოსებშიც და განსაკუთრებული სიმკაცრით სრულდება; ასე რომ იშვიათია გამოსყიდვის მაგალითი. ამიტომაც გარბის მკვლელი თავისი სოფლიდან შორს, ან თერგზე მდებარე სოფლებში, ან თუ იქ საფრთხეს ელოდება, მოზდოკისკენ. თუკი საშიშროება აღარ ემუქრება, მცირე ან დიდი ხნის მერე ის იქიდან უკან ბრუნდება.

როგორც კი ოსი იძიებს შურს თავისი ნათესავის ან სტუმრის მოკვლის გამო, მიდის მოკლულის საფლავთან და ხმამაღლა ჩასძახებს, რომ მოკლა მისი მკვლელი და სისხლი ალებულია. მესისხლეობა გადადის მამიდან შვილზე და შვილიშვილზე და ხშირად არის მიზეზი ხანგრძლივი მტრობისა მთელ სოფლებს შორის. თუკი ის სრულად აღარ მთავრდება, მაინც არის წესი, რომლის მიხედვითაც საჩუქრებით შეაჩერებენ. მკვლელი შერბის თავის მაგარ კოშკში; იქ იცავს თავს ოჯახის ზოგ წევრებთან ერთად მოკლულის ნათესავების დევნისგან. ამ კოშკიდან სოფლის უფროსებთან აგზავნის თავის ერთერთ მეგობარს, რომელიც შეკრებს მათ, ხოლო ესენი შეეცდებიან ერთი წლით შეათანხმონ მონინალმდეგენი, რომლის ძალითაც მკვლელი უხდის დაზარალებულს გარკვეული რაოდენობის ცხვარს ან ხარს; დაზარალებული სდებს ფიცს, რომ შეთანხმების ვადის გასვლამდე მშვიდად ამყოფებს. ვადის გასვლის შემდეგ ორივე მხარის მიერ შეიძლება თანხმობის განახლება.

ოსი მამაკაცი სახლში მჭედლობს, აშენებს, ხნავს, ამზადებს სახნავ იარაღს, უნაგირის აკაზმულობას, თოფის წამალს და ტყავს ქამრისა (თასმებისა) და ფეხსაცმლისთვის. სახლის გარეთ, ყაჩაღობის გარდა, მისი ყველაზე სასიამოვნო საქმიანობაა ნადირობა. ან კიდევ შემოუვლის თავის მეზობელ მეგობრებს და აღნიშნავენ ამას. ქალებმა კი ყველა საჭირო საშინაო საქმე უნდა შეასრულონ. მცირე მინდვრის სამუშაოს ჩვეულებრივ ქალები მისდევენ; საერთოდ ქალთა სქესი არის მომსახურე, თუმცა ჭკვიანი ცოლები თავიანთ უხემ ქმრებს იმორჩილებენ.

ზავნეს რამდენიმე ბოთლი და ისე მოეწონა, რომ ოსი ლუდის მხარშავები იქ ჩააცვანინა. მაგრამ მელუდებმა ვერ შეძლეს იქ კარგად ხარშვა, როგორც თავის სამშობლოში. მათ თქვეს, რომ ამის მიზეზი იყო წყალი. მაშინ პოტიომკინმა ოსეთიდა ჩამოატანინა წყალი პეტერბურგში. ამის მიუხედავად ლუდმა მაინც არ ივარგა და მელუდები ბოლოს უკან დააბრუნეს. ასევე იხარშება კარგი პორტერი მხოლოდ ლონდონში.

ქალების ტანსაცმელი (კაბები) თავსაბურის ჩათვლით ჩერქეზულის მსგავსია, ასევე საერთო აქვს ყუმუხებთანაც. ყუმუხი გოგობი თავს ქალებივით ფერადი თავსაფრით იკრავენ; ამის ზემოდან იხვევენ კოჭებამდე ჩამოშვებულ დიდ თეთრ შალს, რომელსაც ეძახიან ტასტორ-ს; მისი საშუალებით კაცების წინაშე სახეს იფარავენ. ჩერქეზი და ოსი გოგობი და ახალგაზრდა ქალები მრგვალ ქუდეებს ატარებენ კაცებივით, ხნოვანი ქალები კი მატყლით დაჩითულ და ტილოთი შემოკრულ ჩაჩს, რომელიც გამობერილია ზევით ერთი ნების სიგანეზე და შუბლთანაც ერთი ნების სიგანეზე და ოდნავ მიმართულია ზევითკენ. ყურებზე და კეფაზე ის სულ უფრო თხლად ეშვება; კეფაზე არაა უფრო სქელი, ვიდრე ჩვეულებრივი ქუდი. ამ საცმს ჰქვია ბოგტაკ-ი. მისგანაც ჩამოეშვება დიდი თეთრი შალი, რომელშიც ხშირად თმაა ჩაწნული. ამ თავსაბურით განსხვავდებიან ყაბარდოელები და მათთან ერთად ოსები, დუგურები, ბესლენები, თემირხოი და შავი ზღვისკენ მცხოვრები სხვა ხალხები თათრებისგან. ქალთა თავსაბურით განსხვავდება აგრეთვე (თუმცა სხვა მხრივ მსგავსია) მიცჯეგური[13] ტანსაცმელი ყუმუხურ-თათრულისა და ჩერქეზულისგან, რადგან მიცჯეგი ქალები საქორჩეზე (კინკრიხოზე) ატარებენ დამატებით ნაგრძელებას, რომელსაც აქვს არჩვის რქის ფორმა და წინისკენაა მოხრილი. [აქ კლაპროტი იძლევა ამის ნახატს—გ.გ.]. ეს რქა ჩვეულებრივ გაკეთებულია არყის ხის ქერქისგან, შიგნით ფულუროვანია და ხილაბანდით, ან აბრეშუმის ქსოვილითაა შემოკრული. ის არის ორი დიუიმის სიგრძის და შვიდი დიუიმი სიმაღლის; მოღუნული ნვერი შუბლისკენაა მოქცეული. საყრდენს ქმნის პატარა, ერთი თითის სისქის რგოლი (გვირგვინი), რომელიც საქორჩეზეა მორგებული და მარჯნებითაა მორთული. ამ თავსაბურს ჰქვია ჩუგულ-ი. მიცჯეგი ქალიშვილები დადიან ჩერქეზულ ქუდეებში.

ოსი ქალები არ ერიდებიან კაცებს, არამედ ორივე სქესი თავისუფლად ურთიერთობს. ისინი ხშირად მოდიოდნენ ჩვენ ადგილსამყოფელთან და გასაყიდად მოჰქონდათ ქათმები, ბატები, კვერცხი, კარაქი, ყველი, შვრიისა და ხორბლის პური და სხვა პროდუქტები, რასაც ჩერქეზი და თათარი ქალები არასდროს სჩადიან. ისინი ამ საკვებ პროდუქტს ცვლიდნენ ყალბ ვერცხლის ძაფზე (ამას სერინდაგე-ს უწოდებენ), საკერავ ნემსებზე, სათითებებზე, მარჯანზე, ყვითელი სპილენძის ბეჭდებზე (რგოლებზე) და ტილოზე. სულ უბრალოდ იაფად შემეძლო მეყიდა საუკეთესო ქათამი ორი გორგალი ვერცხლის ძაფით, რომლის ფასიც 5 კაპიკია და სხვაც. ოსი ქალები არ ატარებენ მარვლებს ჩერქეზებივით.

ქალებს არ ევალებათ რაიმე ცერემონია, გარდა უმაღლესი წამოდგომისა, როცა მას უახლოვდები. კაცები კი წამოდგებიან, მოიხრებიან და იხდიან ქუდეებს, რომელსაც მამინვე იხურავენ. მოხრისას ხელს შუბლზე ირტყამენ; ხოლო, როცა დიდი პატივი სურთ გამოიჩინონ, პა-

ტივსაცემ პიროვნებას ხელს ართმევენ, მიიღებენ ჯერ პირზე, მერე შუბლზე. დღისით მათი ქალების მონახულება ნარჩინებულებთან არასაკადრისად ითვლება როგორც ჩერქეზებთან.

მრავალცოლიანობა ოსებში იშვიათია; მხოლოდ მდიდრებს, რომლებიც შეიძლება იყვნენ მონათლული თუ მოუნათლავი მაჰმადიანები, ჰყავთ ორი, იშვიათად სამი ცოლი. როცა ვინმეს სურს ცოლის მოყვანა (დაქორწინება), ის აგზავნის ერთერთ თავის მეგობარს ან ნათესავს ქალიშვილის მშობლებთან და თხოვენ მიღებას. თუკი ორივე მხარე შეთანხმდება საპატარძლო მისატანზე, სასიძო პატარძალთან ღამით გამოსაყვანად აგზავნის ქალებს, კლავენ ხარებასა და ცხვრებს, ხარშავენ ლუდს და სამი დღე სიამოვნებენ. საპატარძლო მისატანს შეადგენს თოფები, ხმლები, ხანჯლები, საქონელი და სხვა საგნები. ოსი უფროსები (ელდარ) ირთავენ ჩერქეზი ნარჩინებულების (უზდენი) ქალიშვილებს. ამ შემთხვევაში საპატარძლო ხშირად 1000 ვერცხლის მანეთამდე ადის. ასევე ქორწინდებიან ეს ნარჩინებულები ოსი ბელადების ქალიშვილებზე. ქალწულობას ძალზე მკაცრად იცავენ, მაგრამ გათხოვების შემდეგ ქალისთვის საქებარია, როცა ბევრი თაყვანისმცემელი (საყვარელი) ჰყავს. არშიყის დასაწყისში ეს თაყვანისმცემელი უძღვნის 5—10 მანეთის ფასის საჩუქრებს, ხოლო შემდეგაც იმასვე იღებს მისგან. მდიდრების ქალიშვილები, განსაკუთრებით ბადილათის და ჩერქესათის გვარებიდან, ჩერქეზებივით ატარებენ ტყავის კოფთას (ჟილეტს), რომელიც მკერდზე ისეა შემოჭერილი, რომ სხეულის ტანკენარობა შეინარჩუნოს. ამ კოფთას სიძე ხანჯლით ჭრის (ხსნის) პირველ ღამეს.

თუ ქმარს ცოლი მობეზრდება და უსაფუძვლოდ უშვებს, ის კარგავს ე.წ. საპატარძლოს. თუკი ცოლი წავა მისგან, სიმამრმა ხელახლა სრულად უნდა გასცეს და ცოტაც წამამტოს. როცა ქმარი ცოლს ღალატის გამო უშვებს, ის იბრუნებს ნახევარ საპატარძლოს, რადგან ქალი ჩაბარდა ქალწულად და უკეთესად უნდა ემეთვალყურა.

ყველა კაცი ეწევა თამბაქოს, ხოლო ქალები სიამოვნებით ყნოსავენ. ჩიბუხს თიხისგან ამზადებენ; არ აქვთ სათუთუნე და საყნოსო თუთუნის ჩვარში ახვევენ.

წყალს, რომელიც ყველის დამზადების შემდეგ დარჩება, ქალები თავის დასაბნად იყენებენ, რის გამოც თმა რბილდება და ბაცდება.

ოსებს და დუგურებს ჩვენნაირი დროის აღრიცხვა აქვთ. კვირას უწოდებენ ხუცავი-ბონ-ს, ნიშნავს ღმერთის დღეს და ყველა სამუშაოსგან თავს იკავებენ, რასაც ორშაბათობით და პარასკევობითაც სიამოვნებით აკეთებენ, თუკი საქმე სასწრაფო არ არის. თვეებს თავისებურად უწოდებენ. აქ მე მოვიტან დუგურულ დასახელებებს და მნიშვნელობას, რაც სხვა ოსურისგან ძლიერ არ განსხვავდებიან. იანვარი — ანსურ; თებერვალი — კამასხუნ, ე.ი. თამაშების დრო, რადგან ამ

თვეში ცეკვავენ, ჯირითობენ, თამაშობენ და ქეიფობენ, როგორც რუსებთან ყველიერის (დიდმარხვის) დროს. მარტს და აპრილს ეძახიან მარხუა დუა მაი, ანუ ორივე მარხვის თვეებია. მაისი არის ნიკოლაი მაი, ანუ ნიკოლოზის თვე, ბერძნული ეკლესიის ნიკოლოზობის მიხედვით; ივნისია ამისტულტა; ივლისი—სოსან, ე.ი. თავის ქნევისა, რადგან ამ დროს ცხენები თავს განუნყვეტლივ ამოძრავებენ, რომ კრაზანები მოიცილონ. აგვისტო და სექტემბერი—რუხანა დუა მაი, ე.ი. ორივე ირმის ყვირილის თვე, რადგან ამ დროს ირემი მძუვნობს. ოქტომბერია კეფტი მაი, ე.ი. თევზის თვე; ნოემბერი—გორგუბა, წმ. გიორგის გამო; დეკემბერი—აძოლაგოფარტ, ანუ დრო, როცა არის პურის და ხორცის ნაკლებობა.

ოსების რელიგია ყველგან ერთგვარია; ესაა თავისებური ნარევი ქრისტიანულის და ძველი ნარმართულის. ძველად რომ ბერძნულ ქრისტიანობას აღიარებდნენ, უეჭველია. ასევე ქართველები ადასტურებენ, რომ მათმა მეფემ თამარმა ოსები, ისევე როგორც დასავლეთ კავკასიის დიდი ნაწილი გააქრისტიანა. ამ დროიდან უნდა არსებობდნენ ის ძველი ეკლესიები, რომლებსაც მთებში სხვადასხვა ადგილებში ხედავ და რომლებსაც ოსები უწოდებენ ძუარ-ს, რაც ქართული სიტყვიდან ჯვარი წარმოსდგება. ამასთან სიტყვაში ძუარ გულისხმობენ ყველა სხვა სალოცავსაც. ოსები დღესაც იცავენ მართლმადიდებლური აღდგომის წინა დიდმარხვას რვა კვირის მანძილზე, რომლის დროსაც არ ჭამენ არა მარტო ხორცს, არამედ თავს იკავენ რძისა და კარაქისგან; მიერთმევენ მხოლოდ პურს, ლობიოს (ცერცეს), მარილში მოხარშულ მუხუდოს და ხახვს. ზოგი იცავს პეტრე მოციქულისადმი მარხვას ივნისში, ან კიდევ ღვთისმშობლის მარხვას და საშობაო მარხვას. დიდმარხვისას იკრიბებიან საზეიმო ერთობად ძველ ეკლესიებთან ან სალოცავებთან, სადაც მათი უფროსობა ლოცულობს და შემდეგ პირველ ხორცს ერთად ჭამენ. ეს შემდეგნაირად ხდება: სააღდგომო სუფრის წინ ჩაიმუხლებს (დაიჩოქებს) უფროსი, ჯოხზე წამოცმულ ქონს ან თირკმელს ასწევს ზევით, მის მცირე ნაწილს გაუყოფს დამსწრეებს, ხოლო დანარჩენს აგდებს ცეცხლში. პირუტყვის საგანგებო დანიშნულება და ძვლების დანვა, რალაციით შგავს ებრაულ სააღდგომო სამსხვერპლო კრავს. გარდა დიდმარხვისა, ყველიერისას სწირავენ კარაქსა და ცხვარს. მიქაელის დღეს კლავენ ხარს და ცხვარს და ხარშავენ ლუდს. საშობაოდ კლავენ და სწირავენ თხებს, ხოლო ახალწლის დღეს ღორს. მარხვას ისინი თავისი მიცხვეური მეზობლების ინგუშებისა და ყარაბულახების მსგავსად, ქართული სახელით—„მარხუა“ მოიხსენებენ...

გარდა ძველი ეკლესიებისა და სალოცავების, მათ მთებში აქვთ კიდევ წმინდა ადგილები, როგორცაა გამოქვაბულები და კლდეები, ან ქვების გროვები გზის სახიფათო ადგილებში; აქ ისინი ლოცულობენ და მოხუცი კაცებისგან წინასწარმეტყველებას უსმენენ (იღებენ).

ეს წმინდა ადგილები ეკუთვნით წინასწარმეტყველ ელიას, რომელიც მათი მთავარი მფარველია, ან წმ.გიორგის, ან წმ.ნიკოლოზს და ან მთავარანგელოზ მიქაელს. გადატანილი საფრთხის, ან მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღებისას სოფლის უფროსი ირქებს ერთერთ სალოცავთან, ლოცულობს და სწირავს ცოტა საკვებს, ან თავისი ტანსაცმლის ერთ ნაწილს. მცირედ დამარილებული თევზი, რომელიც მათთან სასუსნავს წარმოადგენს, ითვლება უპირატეს შესაწირად. — სადაც გამოქვაბულები ან სხვა ადგილები ილიას (ელიას) სახელისაა, შესაწირად მიჰყავთ თხები, რომლის ხორცს ჭამენ, ხოლო ტყავს მაღალ ხეზე ჭიმავენ. ამ თხის ტყავს ეთაყვანებიან ისინი ილიას დღეს, რომელიც ყანებს აარიდებს სეტყვას და უხვ მოსავალს აჩუქებს. ხშირად ოსები, რომლებიც ამ წმინდა ადგილებისკენ მიდიან, ბრუვებიან იელის კვამლით, რის გამოც მალე იძინებენ და რაც დაესიზმრებათ, მიაჩნიათ მომასწავებელ ნიშნად და ამის მიხედვით მოქმედებენ. მათ ჰყავთ აგრეთვე მისნები, რომლებიც წმინდა კლდეებთან ცხოვრობენ და საჩუქრის ფასად მომავალს უმკითხავენ. ამათ გარდა ოსებში არიან მოხუცი კაცები და ქალები, რომლებსაც უწოდებენ კურის-მეჰ-ცოჰკ-ს ანუ ჯადოსანს, რომლებიც ახალი წლის წინა საღამოს ტრანსში ვარდებიან და უმოძრაოდ მწოლიარენი მძინარედ გეჩვენებიან. როცა გამოიღვიძებენ, ამბობენ, თითქოს გარდაცვლილთა სულები იხილეს ხან დიდ ჭაობში, ხან დადიოდნენ ღორზე, ძაღლზე ან ვაცზე შემომჯდრები. თუ ნახავენ სულს, რომელიც ყანიდან მარცვალს ამოგლეჯს და სოფელში მოიტანს, ეს ნიშნავს უხვ მოსავალს და ა.შ.

ოსები დიდ პატივს მიაგებენ მეტეორიტს (ვარდნილ ვარსკვლავს), რომელსაც უწოდებენ სტაჰლეჰ ატახი-ს — მფრინავ ვარსკვლავს, ან ძუარ-ატეხი-ს — მფრინავ ჯვარს ან წმინდანს. როცა მთვარე პირველად ამოდის, მისი დამნახავები დანით ან ხანჯლით ჰაერში გამოსახავენ ჯვარს მთვარის ან ვარსკვლავების მიმართულებით და ირგვლივ შემოივლებენ წრეს ჯვრებისგან, რადგან ახალი მთვარის გამოჩენა ძალზე წმინდა ამბად მიაჩნიათ.

ძალიან საოცარია (თავისებურია) ოსების ფიცი კატებზე, ძაღლებზე და მიცვალებულებზე, რომელსაც ჩვეულებრივ ამბობენ, როცა მათ ქურდობაში ადანაშაულებენ. მაგალითად, ბრალდებული ძაღლით შემოივლის სოფელს და ხმამაღლა ყვირის: „მე მოვკლავ ამ ძაღლს“; ჩვეულებრივ, ნამდვილი ქურდი აღიარებს ჩადენილს, რადგან უდიდესი უბედურების მომტანად მიაჩნიათ ძაღლის სიკვდილში დამნაშავედ ყოფნა. ხშირად ფიცის დამდეგი გამოჭრის კატას ყელს, ან დაკიდებს ძაღლს და იფიცებს, რომ ტყუილ ფიცს ცხოველი დაკანვრით, კბენით და სხვა წვალებით მიუზღავდა დამნაშავეს. როდესაც გაქურდულს ეჭვი მიაქვს მის ერთერთ მეზობელზე, რომ ისაა ქურდი, მიჰყავს ის იმ ადგილას, სადაც ნათესავები არიან დასაფლავებული:

ეს დგება თავისი მამის, დედის ან ძმის საფლავთან და დაიყვირებს „თუ მე მოვიპარე, მაშინ ჩემს მამას, დედას ან ძმას იმ ქვეყნად ცხენად მოვემსახურები; მაგრამ, თუ არ ვარ დამნაშავე, მაშინ ეს სასჯელი დამნაშავეს მიუვიდეს“. — შანიბაში ენალ-დონზე მე ვიყავი მოწმე ფიცის სხვა უცნაური სახეობისა. სახელდობრ, ბრალდებულმა (მოპასუხემ) ჯოხი ჩაარტყა ადამიანის განავლის გროვას და დაიყვირა: „ასე იცემება ჩემი გარდაცვლილები, თუკი მე ვიქუდღე“. ჭოკზე წამოცმული საქონლის ნარჩენები და წყევლა, რომ ქურდი იმქვეყნად ამით გაძლება, უფრო კარგად იცავს პირუტყვს მოპარვისგან, ვიდრე მწყემსი (დარაჯი). შეთანხმების ნიშნად მიწაში არჭობენ სოლს (ჯოხს) და დამრღვევს კანონგარეშედ აღიარებენ. წერილობითი ხელშეკრულების მაგიერ ერთმანეთს გადასცემენ საჭდეს, რომელზეც ყოველი ნაჭდევი განსაკუთრებულ მომენტს (პუნქტს) აღნიშნავს. მიუხედავად წერაკითხვის სრული უცოდინარობისა, აქვთ ერთგვარი ქრონიკა — სამსხვერპლო სახლებში დაგროვილ თავებსა და რქებზე იხსენებენ საოცარ ამბებს, რაც მსხვერპლშენიროვისას მოხდა. წელთა (დროის) აღრიცხვას მოსავლის აღების მიხედვით ეწევიან და უმეტესად ისე შეზღუდულად, რომ თავისი საკუთარი ასაკის დადგენა არ შეუძლიათ.

ქრისტიანობის მთავარ საბუთად, კავკასიაში მიღებული აზროვნებით, არის ის, რომ ოსები ჭამენ ღორის ხორცს. თათრები მთელ არეალს სუნჯადან შავ ზღვამდე, სადაც ცხოვრობენ არა მაჰმადიანები, არამედ ნაშნადარი ქრისტიანები, უწოდებენ გაურ-ტაუ-ს, ე.ი. ურწმუნო მთებს. ოსებისა და დუგურების ბელადები და წარჩინებულები, რომლებიც კავშირში არიან ჩერქეზებთან, სახელად მაჰმადიანობენ და ამას ამტკიცებენ მხოლოდ ღორის ხორცის ჭამისგან თავის შეკავებით. ჩვეულებრივი არაბული ლოცვები არც კი იციან.

ოსების ნათლობა იმაში გამოიხატება, რომ ბავშვს, დაბადებიდან რამდენიმე კვირის შემდეგ, ოჯახის უფროსი, ან ვინმე არქმევს თვითნებურ (გამოგონილ) სახელს, რაც სიცოცხლის მანძილზე რჩება.

ოსის გარდაცვალებისას მთელი სანათესაო იკრიბება. კაცები იტიტვლებენ თავს და ნელს და იმდენს იცემენ მათრახს, სანამ არ დასისხლიანდებიან. ქალები იკანრავენ სახეს, კბენენ საკუთარ მკლავებს, იგლეჯენ თმებს და საშინელი კვივლით ირტყამენ ხელს მკერდში. ძალზე თავგამოდებით (მძაფრად) წარმოსდგება გარდაცვლილის ცოლი; ამის შემდეგ მთელი წელი არ უნდა ჭამოს არც ხორცი, არც სხვა — მარხვის დროს აკრძალული საკვები. ჩვეულებრივ მას ცოლად ირთავს გარდაცვლილის ძმა, მიუხედავად იმისა, უკვე ჰყავს თუ არა ცოლი. ეს იმიტომ ხდება, რომ არ გაიყოს ქონება და დარჩეს ოჯახს. ასეთი დაქორწინება ითვლება ძალიან საქებრად და საპატიოდ.

ყოველ გვარს (ოჯახს) აქვს საკუთარი საგვარეულო საფლავი, რომელიც ზოგიერთი შტოსთვის წარმოადგენს ვრცელ აკლდამას —

ოთხკუთხა შენობის სახით და ვინრო შესასვლელით. პირველად მასში შედის ორი კაცი და გვამი შეაქვთ (შეათრევენ) შიგ, რომელიც ხანგრძლივად ძვეს ფიცრებზე. როცა გვამი გაიხრწნება, მის ძვლებს შეურევენ დანარჩენებს და ამგვარად ერთი ოჯახის (გვარის) ძვლები ერთად რჩებიან. ოსების სხვა შტოები, როგორცაა დუგურები, გვამს წესიერად მარხავენ. მიცვალებულს აცმევენ მის საუკეთესო ტანსაცმელს და მარხავენ ქვებით ამოშენებულ და პიროვნების სიდიდის შესაფერის არცთუ ღრმა ორმოში. ზემოდან ახვავებენ ქვებს და რგავენ ხეებს. ნარჩინებულებს თავითი უდგამენ ადამიანის სიმაღლის არასწორ ოთხკუთხა გათლილ ქვას. იშვიათად ამენებენ საფლავზე მცირე თალებს. მიცვალებულს თავით დასავლეთისკენ აწვენენ.

თუკი ვინმეს მეხი დაეცემა, მას ძალზე ბედნიერად თვლიან, რადგან სწამთ, რომ წმ.ელიამ ნაიყვანა ის. გადარჩენილები იწყებენ სასიხარულო ყვირილს, მღერიან და ცეკვავენ მეხდაცემულის გარშემო. ყველა მირბის იქითკენ, უერთდებიან მოცეკვავეთა რიგებს და მღერიან „ო, ელიას, ელიას, კლდოვანი მწვერვალების ბატონო“. წრიული ცეკვის ტაქტში იმეორებენ ამ სიტყვებს, ხან შებრუნებით; ერთი დაამღერებს და გუნდი იმეორებს. ავდრის შეწყვეტის შემდეგ მეხდაცემულს უცვლიან ტანსაცმელს, აწვენენ ლეიბზე იმავე ადგილას და იმავე პოზაში, სადაც მას მეხი დაეცა და მთელი ღამე აგრძელებენ ცეკვას. ნათესავებიც ისევე მხიარულად მღერიან და ცეკვავენ, როგორც სამხიარულო ზეიმის დროს, რადგან მწუხარე გამომეტყველება ჩაითვლებოდა ელიას მიმართ უზნეობად და სასჯელის ღირსად. ეს ზეიმი გრძელდება რვა დღე. შემდეგ მეხდაცემულს დიდი ზეიმითა და ქეიფით ასაფლავებენ; საფლავის ბორცვზე ყრიან ქვების მაღალ გროვას. ამ ქვების ახლოს აღმართავენ ერთ დიდ ძელს შავი თხის ტყავით და მეორეს — მიცვალებულის საუკეთესო ტანსაცმლით.

მიცვალებულის სულის სიმშვიდის შესანარჩუნებლად მათ აქვთ საოცარი ჩვეულება, რომელსაც უწოდებენ დოლ-ს. ორი ან სამი მხედარი ადიან დაახლოებით 10 ვერსით დაშორებულ ციცაბო მთაზე და ვინც პირველი ავა კლდის წვერზე, მას დანარჩენები შეაქებენ და ასაჩუქრებენ; ამის შემდეგ ყველა დამსწრე თავის სიხარულს და მხიარულებას გამოხატავს ცეკვებით და ქეიფით.

რუსებმა სცადეს ოსების ხელახალი გაქრისტიანება და 1752 წელს ამ მიზნით დააარსეს „ოსური კომისია“, რომელსაც ადგილსამყოფელი მოზდოკში ჰქონდა და შედგებოდა რუსი სასულიერო პირებისგან. ამათ ააგეს მონასტერი იმ ადგილას, სადაც მდინარე ფიაგი მთებიდან ყაბარდოს ვაკეზე გამოდის, მის მარჯვენა ნაპირზე, სოფელ ბორუყვან-ს (რუსების ბარუკაია) ახლოს, რომელიც ჩერქეზ უზდენულ გვარს აუსუორიხ-ს ეკუთვნის. ეს მონასტერი სასულიერო პირებით იყო დასახლებული, რომლებიც ცდილობდნენ ოსების მართლმადიდებლობაზე (ბერძნულ ეკლესიაზე) მოქვეყვას. მათი მთელი

საქმიანობა მდგომარეობდა მონათვლაში, რასაც ბევრი მსურველი გამოუჩნდა, ზოგიც განმეორებით, რადგან მოსანათლებელი ხაზინისგან იღებდნენ 12 არშინ უხემ ტილოს პერანგისა და შარვლისთვის, ორ გამხმარ (გამოყვანილ) ტარალანას (თევზია—გ.გ.) და თითბერის ჯვარს. მაგრამ, მაღალი მთის მოსახლეებმა ქრისტიანობიდან ვერაფერი ისწავლეს, გარდა იმისა, რომ თავს ხრისტონს უწოდებენ და ჯვრის გამოსახვა შეუძლიათ. ამ მონასტერს 1769 წელს დაეცნენ ოსები და გაანადგურეს, რადგან ერთმა რუსმა მღვდელმა მდიდარი ოსის ცოლი გააუპატიურა, რაშიც ამხილეს. გენერალმა მედემმა[14] 1771 წლის მარტში იქ გაგზავნა ერთი საგანგებო რაზმი, რათა შური ეძია მონასტერზე თავდასხმის გამო. მაგრამ საქმე მხოლოდ ამით დასრულდა; მონასტერი აღარ აღადგინეს და რუსი მისიონერები მოზდოკში დამკვიდრდნენ, სადაც შემდგომ დაარსდა სკოლა იქ მცხოვრები ოსებისთვის. მთებში შეწყდა მცდელობები; თუმცა მიზანშეწონილი ღონისძიებებით იოლად შეიძლებოდა ძველ საფუძველზე ახალი ქრისტიანობის დათესვა, რაც ალბათ ხელს შეუწყობდა ამ ხალხში კულტურის შეტანას.

ოსები ნაწილობრივ სოფლებში ცხოვრობენ, ნაწილობრივ ცალკე სახლებად მთებში გაფანტული. სოფელს მათთან ჰქვია კაუ ან გაუ* და ჩვეულებრივ ემორჩილება ერთ ან ორ მამასახლისს (უფროსს), რომელსაც ელდარ-ს უწოდებენ. ესენი ცდილობენ მოაგვარონ დავა მოსახლეთა შორის და საკმაოდ კარგი წესრიგი აქვთ, რადგან საერთოდ მათ დიდ პატივს სცემენ. მოსახლეობა მათ არაფერს უხდის. ყაჩაღობისას ისინი არიან წინამძღოლები და ბევრია დამოკიდებული მათ გავლენაზე. ამავე დროს ერთ სოფელში ხშირია დაპირისპირებული დაჯგუფებები, რომელთა ჩხუბი ბევრ უწესრიგობას იწვევს. სოფლები და სახლები უსუფთაოა, თუმცა ჭუჭყი ქუჩებში იშვიათია, რადგან წვიმის წყალი კლდოვან ნიადაგს მტვრისგან რეცხავს. მაღლა მთებში სახლები ქვისაა, მაგრამ დამაკავშირებელი კირისა და თიხის გარეშე; ქვა დევს ქვაზე, ხოლო მათი შორისი მიწით ან ხავსითაა ამოვსებული. ამის მიუხედავად, ეს კედლები ძალიან მტკიცეა და ბევრ თაობებს უძლებენ. სოფელში სახლები გაფანტულად დგანან და ირგვლივ ხშირად ხუთ მათგანს გალაგანი აქვს შემოვლებული და უდგათ კოშკი. სახლი თითქმის 2,5 ფუტი სიმაღლისაა და, მიუხედავად ამისა, ორსართულიანია; ქვედაზე საქონელია მოთავსებული, ზედაზე კი ადამიანები ცხოვრობენ. ცუდი კარი ხურავს შესასვლელს. დღის სინათლე შედის პატარა ოთხკუთხა ხვრელიდან. მთის ძირებისკენ მდე-

---

* სოფლები ჩვეულებრივ ძალზე პატარებია და ბევრი ისე ახლოს დგას ერთმანეთისგან, რომ შეიძლება მოგეჩვენოს ერთ მთლიანად. სოფელი ატარებს მასში მცხოვრები გვარის სახელს. აქედან მომდინარეობს მრავალი სოფლის სახელი გიულდენ-შტედტთან.

ბარე სოფლებში სახლები მთლიანად ხისაა, სახელდობრ, ტყის ნიფლის ძელებისგან და გადახურულია ჩალით, ან ცაცხვის ქერქით.

მთაშიც აქა-იქ გვხვდება ნაძვის (სოჭის) ძელებისგან ნაგები სახლები, მაგრამ შენების ტიპი ძალზე სუსტია, მისი შიგთავსი კი ღარიბული (საცოდავი). ყველა სოფელში დგას 5-6 ფუტი სიმაღლის კოშკი, რომელიც თავდასხმისას თავშესაფარს წარმოადგენს. ქვემოთ თავსდებიან ქალები და ბავშვები, ზემოთ კი მებრძოლი მამაკაცები, რომლებიც იქიდან თოფს ესვრიან და ქვებს უშენენ იმათ, ვინც ცდილობს კარებზე შეტევას, რომლისკენაც მხოლოდ ერთი კიბით ჩადიან. მთელ ოსეთში თითქმის არც ერთი სოფელი არ ძეგს დიდი მდინარის პირას, არამედ ზევით მაღლა მისი კალაპოტიდან, და პატარა ნაკადულებზე, რომლებიც მთიდან ქვემოთ მდინარეს ერთვიან.

ყველა უფროსს აქვს სუფთა სახლი, ერთი სტუმრისთვის და მესამე, რომელშიც საქონელი დგას და ხარშავენ. [პატრონი] პირველში ინახავს თავის იარაღს, რომლებიც კედლებზე ჰკიდია. ოთახის ერთ მხარეს, სადაც ბუხარია, ჩანს ხის სადგამი, რომელზეც დღისით აწყვია საბნები, ქერჩი და ბალიშები, რასაც ძილის დროს იყენებენ. საწოლი შედგება ერთმანეთს მიჭედებული ფიცრებისგან, არც კი ერთი ფუტის სიმაღლისაა და ორივე ბოლოში პირდაპირ ეშვება. ის დგას ბუხართან; დღისით ზედ თხელი ჭილობი ან ქერჩის ნოხია გადაფარებული და მასზე ფეხმორთხმით ქალები სხდებიან. კაცები სხედან დაბალ მერხზე, ან სავარძელში, მაგრამ არასდროს სხვა ვაკვასიელებივით იატაკზე. ბალიშები და ლეიბები დატენილია ცხვრის მატყლით, ხოლო მდიდრებთან გადაკრული აქვთ ლურჯბოლიანი ტილო. საბნები სპარსული ჩითითაა გამოკრული და მატყლით ან ბამბით დალიანდაგებული; აქვთ ასევე აბრეშუმით და სხვა. ოთახის შუაში დგას ხის, არცთუ მაღალი, მრგვალი სამფეხა მაგიდა. ბოთლებს, შტოფებს, შუშის და ხის ბოკალებს, ქაშანურის თევზებს და ა.შ. იძენენ ხაზზე რუსი ვაჭრებისგან. ყველა ამ ნივთს ან უკეთებენ ნახვრეტს, ან მათზე ამაგრებენ თასმებს, რისი მეშვეობითაც ოთახის კედლებზე ირგვლივ ჰკიდებენ. სხვა საგნებს ინახავენ ფურცლოვანი რკინით შემოჭედილ სკივრებში (ყუთებში). ღარიბები კი ცხოვრობენ ძალზე საცოდავად და უსუფთაოდ.

ოსების ჩვეულებრივი საჭმელია დაუმჟავებელი ხორბლის ან შვრიის პური, რომელსაც იმერლებივით ნაცარში აცხობენ; ასევე მონხარშული ფეტვის ან ჭვავის ცომი, რომელსაც დანით ჭრიან და თბილს თუ ცივს პურის მაგივრად ჭამენ. საქონლის და ცხვრის ხორცი ჩვეულებრივია; ღარიბები ჭამენ აგრეთვე ღორის ხორცს. როცა ხორცი არ აქვთ, ამზადებენ ჭვავის ბურღულის წვნიანს და სვამენ. მათი ჩვეულებრივი სასმელია მდინარის წყალი, რაც მთაში ძალზე კარგი და ჯანმრთელია. ლუდს ხარშავენ ქერიდან; არაყს ხდიან ქერიდან და ჭვავიდან, ბუხას ჭვავის ბურღულისგან.

მინათმოქმედება მთაში ძალზე ძნელია, რადგან კლდეებში ცოტაა ადგილები მოყვითალო თიხით დაფარული, რომელიც ყოველწლიურად უნდა განოყვრდეს ნაკელით (გაპატივდეს). ყანები თითქმის ყოველთვის დაქანებულია, რის გამოც მოხვნა ძალიან ჭირს. გუთანნი, რომელსაც ოსები და სხვა კავკასიელები იყენებენ, არის რუსულზე პატარა და აქვს ასეთი ფორმა: [აქ კლაპროტი იძლევა გუთნის თუ კავის ნახატს და ყოველ ნაწილს აღნიშნავს ასოებით—გ.გ.]. ეს არის მოღუნული ხე, რომლის ფრთები 1,5 ფუტი სიგრძისაა და მხოლოდ 8 დიუიმიტაა ერთმანეთს დაცილებული; ერთ ფრთაზე წამოცმულია თანაბარფერდიანი სამკუთხედის ფორმის რკინის ბრტყელი ფრთე. ის აბრუნებს მიწას. მოღუნული ხის მეორე ფრთაზე დამაგრებულია 6 ფუტი სიგრძის გასაწევი ტარი, რომლის ბოლოში ებმება უღელი ხარი. იქ სადაც ხე იღუნება, არის სახელური, რომლითაც ერთი კაცი მარცხენა ხელით გუთანს მართავს, ხოლო მარჯვნივ ხარებს მიერეკება. რადგან მანძილი რკინის ფრთედან გასაწევი ტარის მიბმამდე მხოლოდ 8 დიუიმი, ამიტომ კვალი 6 დიუიმზე ღრმა არ გამოდის. ერთმანეთზე გადაბმული რამდენიმე ხის ტანით, რომელსაც ხარი ეწევა, იღუნება ნამკალი; ამასთან ერთი ადამიანი დგას ამ ხეებზე და აწევა [სიმძიმით]. შემოდგომით თესენ მხოლოდ საზამთრო ხორბალს, გაზაფხულზე —საზაფხულო ხორბალს, ქერს და შვრიას; ამ უკანასკნელს ძალზე იშვიათად. მთისძირა სოფლები, რომელთა ყანები უკვე ვაკეზე მდებარეობენ, სრულებით არ თესენ შვრიას და ქერს, მხოლოდ ცოტა ხორბალს, მაგრამ ბევრ ფეტვს და ფეტვისნაირ, ოღონდ მისი ნახევარი ზომის მარცვლეულის სახეობას, რომელსაც ოსები გალმა-ს და რუსები ბორ-ს ეძახიან. ესენი თესენ აგრეთვე ბარდას, ლობიოს, სიმინდს, კიტრს, კანაფს და თამბაქოს (სახელდობრ *Nicotiana rustica*), მაგრამ ყველაფერს მხოლოდ მცირე რაოდენობით. მარცვლეულს იღებენ(ჭრიან) ერთ ფუტამდე სიგრძის და 2 თითის სიგანის, მოკლე და ძალზე მოხრილი ნამგლით, რომელსაც დაკბილული პირი აქვს. თივას თიბავენ 2 ფუტი სიგრძის, თითქმის 3 თითი სიგანის და ძალიან მცირედ მოღუნული ცელით, რომელიც წამოცმულია ერთი საყენი სიგრძის ტარზე. მარცვალი ითელება კალოზე ხარების საშუალებით; ოსები არ ხმარობენ თათრების მიერ სტეპებში სალენად გამოყენებულ ფიცრებს (=კევრი—გ.გ.), რადგან კევრით ლენვისას ჩალა მთლად იფშვნება. ამას კი ზამთრის საკვებად საგულდაგულოდ კრეფენ. მარცვლეულის მოსავალს ინახავენ სახლში, წვრილი წნელებით (ტოტებით) დანწულ დიდ ყუთებში.

ოსებს აქვთ ნისქვილები ძლიერად ვარდნილ ნაკადულებზე. ნისქვილს აქვს პატარა ჰორიზონტალური ბორბალი, რომლის ფრთებსაც ღარის მეშვეობით ეცემა წყალი, რაც ვერტიკალური ღერძის ზემო ნაწილში დატანებული კბილანებით ატრიალებს პატარა დოლაბს. ფქვილი თუმცა ღერლილია (არანმინდად ნაფქვავია), მაგ-

რამ ოპერაცია სწრაფად მიმდინარეობს. ქვიშაქვის მათი ყაბარდოული დოლაბები საუკეთესოა და ხაზზე გამოიყენებენ. სადაც კარგი დოლაბების ნაკლებობაა და მას არ აპრიალევენ, ფქვილში ყოველთვის მრავლად ერევა ქვიშა. ასეთი ნისქვილის პატრონი ყველა მეგობარს უფასოდ უფეკვავს ხორბალს.

მემინდვრეობის შემდეგ ოსების მთავარი საქმიანობა მესაქონლეობაა. ცხვრის ფარები ქმნიან ამ ხალხის მთავარ სიმდიდრეს. ისინი ცხვრებზე უცვლიან ქართლელებსა და იმერლებს იაფ აბრეშუმის ქსოვილებს, ტილოს, ბამბის ქსოვილებს, ფერად ჩითს, ოქროსა და ვერცხლის ძაფებს, სპილენძისა და რკინის ჭურჭელს და ინსტრუმენტებს. ჩერქეზებისა და მათთან მოვაჭრე სომხებისგან იღებენ მარილს, ასევე ხშირად ფეტვს და ტილოს. ცხვრებს გარდა მათ ბევრი თხა ჰყავთ. მსხვილფეხა საქონელი უფრო იშვიათია; მათ თითქმის იმდენი ჰყავთ, რაც მინათმოქმედებისთვის სჭირდებათ. ხარებს უცვლიან ერთმანეთს და ძალიან ძვირად ფასობს. ყველს ამზადებენ ცხვრის რძისგან, კარაქს — ძროხის რძისგან, მაგრამ ამ უკანასკნელს უფრო იშვიათად. მათი ყველი კარგია, მაგრამ საკმაოდ მარილიანი. მათ მესაქონლეობას უჭირს, რადგან მათში არასაკმარისია თიბვა. როცა ისინი მაღლა თიბავენ თივას, კრავენ მას კონებად, აგორებენ და შემდეგ მთის ძირიდან ურმებით გადააქვთ. ვისაც ბევრი ხარი ჰყავს, ზამთარში მათ ან უცხო ნახირში გაყრიან, ან ვაკის მცხოვრებლებს მიაბარებენ გამოსაკვებად.

მათი ცხენები არაა ძალიან დიდები, მაგრამ აქვთ ძლიერი ფეხები, რის გამოც არ ჭედენ*, თუმცა მუდამ ქვებზე უხდებათ სიარული. ისინი ძალიან კარგად ადიან მთებში, არ იღლებიან მალე და როცა ფეხს მტკიცედ დგამენ, არასდროს უსრიალდებათ. ამ თვალსაზრისით ვირები უკეთესია; ჯორები ძალზე იშვიათია, თუმცა ცნობილია მაღალ მთებში მათ მეზობელ თათრულ შტოებში.

ოსები დიდ პატივისცემას(მონინებას) გამოხატავენ უფროსების მიმართ; მათ ყოფნაში ახალგაზრდა არასდროს დაჯდება; ასევე ვაჟი მამის თანდასწრებით, უმცროსი ძმა უფროსის ყოფნისას და ა.შ.

ყველა ოს უფროსს ჰყავს საკუთარი გლეხები, დატყვევებული ან ნაყიდი მონები, რომლებიც სახლში ემსახურებიან; აგრეთვე თავისუფალი ქვეშევრდომები, რომლებიც თავის ბატონებსა და საცხოვ-

---

* მაინც თათრების ნალები მთებში სასიარულოდ კარგია. ეს არის ჩლიქის ქვედა ზედაპირის თანაბარი სქელი რკინის ნაჭერი, რომელსაც შუაში აქვს დიუიმის სიგანის მრგვალი ხვრელი. ამ ნაჭერს ნაპირი უფრო სქელი აქვს და ცოტათი გამოწეულია წინა მხარეზე. მას ლურსმნებისთვის აქვს 6 ხვრელი, 3-3 თითო მხარეზე. ლურსმნის თავები მკვეთრად პრიზმულია და ორხაზოვანი; ეს აძლევს ცხენს საშუალებას იაროს მაღალ მთებში როგორც სიპ ქვებზე, ისე ყინულზე. ის არასდროს აზიანებს ჩლიქის ქვედა მხარეს, რომელიც მთლიანადაა დაფარული; აგრეთვე რკინა არასოდეს არ ჩამოსტეხს ჩლიქს ნაწილს.

რებელს იცვლიან. ისინი გლეხებს შიდა მოსამსახურეობისთვის არ იყვანენ; აგრეთვე ცალცალკე არც გაყიდვა, არც გაჩუქება შეუძლიათ. მონებს კი სურვილისამებრ ჰყიდიან. გლეხებს ძალზე ცოტა გადასახადს ართმევენ, ასევე მონებსაც. მათთან ხშირად თავისუფალი ადამიანებიც ცხოვრობენ, რომლებიც ემსახურებიან და საჩუქარი ეძლევათ; ისინი მათ ერთ-ერთ გოგოზე აქორწინებენ, ან უხდიან საპატარძლოს. ამის გამო კისრულობენ გარკვეული დროით სამსახურს.

ძალზე ადვილია ოსების მორჩილებაში ყოლა (ლაგამის ამოღება). მათი ქვეყნის დასამორჩილებლად საჭიროა იეგერთა ორი პოლკი, რამდენიმე სამფუნტიანი ქვემეხი და პატარა მორტირა, რადგან მთელი ხალხიდან შეუძლიათ მხოლოდ 5000 მეტრძოლის გამოყვანა, რომელთაგან ნახევარს თუ აქვს თოფი და ხმალი. ამავე დროს ისინი განიცდიან დენტის ნაკლებობას, ხოლო ერთმანეთში არ აქვთ ერთობა; ასე რომ 200-მდე კაცის შეკრებას თუ შეძლებენ. თუკი გექნება ქვემეხები და მორტირი, შეგიძლია ყველგან გაიკაფო გზა და ისინი ყველა ხეობიდან გამორეკო. ამისთანა ლაშქრობისთვის საუკეთესო თვეებია აგვისტო, სექტემბერი და ოქტომბერი, როცა საკმაო მარცვლეული და თივა მოიძებნება, რომლის ნაწილს გამოიყენებ, ნაწილს კი დანჯავ. ამით მთელ ნაციას გააკეთებინებ, რასაც მოისურვებ, რადგან ისინიც და საქონელიც იშიმშილებენ, რისიც შეეშინდებათ. ხაზზე ფიქრობენ, რომ მთიელებთან ბრძოლას არავითარი სარგებელი არ მოაქვს, რადგან ისინი მხარეს დატოვებენ და სხვაგან გადავლენ. მაგრამ ეს მცდარია და სრულებით შეუძლებელი. ერთი მეორეს არ დაუთმობს იმ ადგილებს, რომლებიც სახნავად და თივის ასაღებადაა გამოსადეგი, რადგან შემდეგ თვითონ განიცდის შეჭირვებას. თუკი ვინმე ფლობს მიწის მცირე ნაკვეთს, რომელიც მას ძალიან არ სჭირდება, სხვას დიდ ფასად მიჰყიდის. რამდენიმე კვადრატულ საყენში იხდიან ერთ მონას, ან 100-დან 160-მდე ცხვარს. თუ მხედველობაში მივიღებთ ცოტაოდენ ადგილებში გამოსაყენებელ ნიადაგსაც, მთა ნამდვილად ძალიანაა დასახლებული და მეზობლებისთვის საშიში იქნებოდა, რომ სიმატაცესთან ერთად ერთიანობა და ომის ხელოვნების სათანადო ხარისხიც დახვედროდათ მაცხოვრებელთა მხრივ.

მუხრანი ეკუთვნის ბაგრატიონების სამეფო სახლს — მუხრან ბატონების ტიტულით. ამჟამად იყო 60 წლის კონსტანტინე; ცოლად ჰყავს ერეკლეს მეოთხე ქალიშვილი ქეთევანი. [აქედან გაიარა ქსოვრისი, ირტოზა; ოძისის ციხე ჩრდილოეთითაა 3 ვერსზე, შემდეგ ერთ მილზეა სოფელი ძეგლვევი; აქედან ერთ ვერსზე ქალაქი და სიმაგრე ახალგორი].

ახალგორი არის ღარიბი პუნქტი, რომელიც ითვლის ქართული წესით ნაგებ 200-მდე მიწურს და არტყია მაღალი გალავანი. ეს იყო ქსნის ერისთავის (ანუ მამასახლისის) საცხოვრებელი. ეს ტიტული

იყო მემკვიდრეობითი და გრძელდებოდა რუსების მიერ საქართველოს ოკუპაციამდე. აქ შემოდის 39 პუნქტი*.

13 მარტს ახალგორში გამყოლად ავიყვანე თირსაუს მოდემის ოსი და შუადღით დავტოვე ეს პუნქტი. სამ ვერსზე ჩრდილოეთით ქედის მაღალ ფერდზე, მდ. გურნაელას ჩრდილოეთ მხარეზე დევს სოფელი სკოთი. ეს მდინარე მოედინება ლორწობანის მთიდან. ამ მდინარის არე დასახლებულია ოსებით და ეწოდება საფერშეთი. აქ არის 6 სოფელი. ლორწობანის მთის ჩრდ.-დასავლეთით (მისი ძირი ტყითაა დაფარული, მწვერვალი კი შიშველია) ძევს სოფელი ალვეი საკმაო სიმაღლეზე. იქიდან ახლოს დგას ქვის უგუმბათო, წმ. სამების ეკლესია. მასში მრავალი ხატია, ჯვარი და ღვთისმსახურებისთვის საჭირო ოქროს და ვერცხლის ნივთი; დღეს თითქმის ყველა გაიტაცეს ლეკებმა. მისი კარიც ფურცლოვანი ოქროთი იყო მოჭედილი[15]..... როცა მდ. გურნაელას სათავისკენ ადიხარ და მისგან აღმოსავლეთით მდებარე ქედს გადახვალ, მიხვალ ქართულ მხარესა და ხეობა ჭართალში. ამ გასასვლელს ქსნიდან არაგვისკენ ეწოდება მთიულეთის-კარი და დაცული იყო მტკიცე ციხით, მაგრამ ახლა ნანგრევებიც აღარაა.

იკოთიდან ქსნის ხეობა უფრო ვიწროვდება, ხოლო მისი მომზლუდავი კირქვიანი მთები უფრო ციცაბო და მაღალი. მდინარის მარჯვენა ნაპირით 3 საათში ძალზე უხერხული გზით მივალნიეთ ლარგვის მონასტერს. იქ მდ. ჭურთა ერთვის ქსანს. წყალს ნაელო ხის ხიდი, რომლითაც გადადიხარ ოსურ სოფელ ლაგომესკენ. ამიტომ ძალიან გაძნელდა ქსანზე გასვლა. ლარგვთან მთებში, მდ. ჭურთაზე ცხოვრობენ ოსები, რომლებიც ქართველების ქვეშევრდომები არიან.....

მეორე დღეს გავაგრძელე სვლა ქსნის მარჯვენა ნაპირის აყოლებით, რომელსაც სათავიდან ლარგვამდე ოსური სახელი ჟამური ჰქვია. აქ ის ძალზე სწრაფია, ხშირია ჩანჩქერები, ისე რომ რამდენიმე ნაბიჯით დაშორებულის ხმას წყლის ხმაურში ძნელად იგებ. ლარგვიდან 4 საათის სავალზე ცალკარიმდე ქვემოდან ზევითკენ დავითვალე 8 სოფელი, რომელთაგან ზოგი ქართველებისაა, ზოგიც ოსების. ჟამურის მარცხენა მხარეზეც სოფლებია და ცალკაკის პირდაპირ, მთის ციცაბო ფერდზე სასახლე მშორი.

---

* მათი სახელები რუსული ასოებით დამინერეს, ამიტომ მათი სისწორის არ მჯერა:(ჩვენ ეს სახელები შეძლებისდაგვარად დავადგინეთ—გ.გ.) 1.ცხვაჯი 2.ცხრაზ-მელა 3.მუჟუის(?) 4.წირქოლი 5.ქარჩოხი 6.ჟამური 7.ახალდაბა 8.ძაბოეთი 9.ქურთა 10.ხოზოეთი 11.გოლგოლეთი 12.ჭორჭოხი 13.ხარბალი 14.საბარკლეთი 15.ნატროლაელი(?) 16.კუცხოეთი 17.დვალა 18.საქორეთი 19.ჭურთა 20.ჭურთისხევი 21.ბატნოელი(?) 22.ქობო 23.გავაზი 24.ბოლი 25.უპეთი-კორა 26.ლოგობა 27.იფნევი 28.ქვენიფნევი 29.ისროლი 30.არდისი 31.ნოლდევი 32.ქოლოთი 33.იკეთი 34.ნახიდი 35.გესევერელი(?) 36.საქეგური 37.ულედაელი(?) 38.ქვენალევი 39.ანრისხევი.

ცალკარიდან ლომისამდე, ქედის უმაღლეს ადგილამდე, რომელიც ჟამურის ხეობას არაგვის ხეობისგან ჰყოფს, 4 ვერსია. ლომისა ცნობილი ეკლესიაა წმ. გიორგის სახელობის.... ამ ეკლესიასთან გავათენე.... მთას, რომელზეც ისაა აგებული ეწოდება ხოდოს. აქედან ავუყევით არაგვის ხეობას; არაგვის ზედა მონაკვეთს იქ მცხოვრები ოსები უწოდებენ ხადე-დონს. პირველი პუნქტი იყო სოფელი მლეთი, დასახლებული ქართველებითა და ოსებით. ის ლომისაგან 1 საათის სავალზეა...მლეთში ღამე გავათიე ოსურ სტილში უხეში ქვით უდულაბოდ ნაგებ საკმაოდ სუფთა სახლში. სახლის პატრონმა, სახელად დუდარკ-მა ჩემი თხოვნით საუკეთესოდ მიმასპინძლა. ჩვენ პატივსაცემად დაკლეს ცხვარი, რომლის ხორციც მასპინძელი ფეხზე მდგომი მემსახურებოდა...ჩემს მისვლამდე ცოტა ხნით ადრე მოუხარმავთ ლუდი (ბაგან), რომელიც მართლა მშვენიერი იყო... ჯერ ხორცი მივირთვი, შემდეგ წვნიანი შევსვით, რომელშიც ჭვავის მარცვლები დაცურავდნენ. პურის ნაცვლად მოიტანეს შერიისა და ჭვავის ფქვილის ცომი, რაც დანით დაჭრეს და ცივად და შემთბარად შეიჭამა. მე ასევე შევნიშნე ჭვავის ფქვილის ერთგვარი დაუმჟავებელი პური, რომელიც ნაცარში იყო გამოძცხვარი.

ოსებს ყაჩაღების სახელი აქვთ, მაგრამ სტუმარ-მასპინძლობის ნესებს მკაცრად იცავენ და თითქმის არ არსებობს იმის მაგალითი, რომ სტუმარი დაეშავებინოთ, ან მისთვის შეურაცხყოფა მიეყენებინოთ. თუკი მსგავსი რამ მოხდა, მთელი სოფელი იკრიბება და დამნაშავეს ასამართლებენ; განაჩენით, ჩვეულებრივ, ხელ-ფეხშეკრულს კლდიდან მდინარეში აგდებენ. როცა უცხო ჩადის ოსურ სოფელში, სადაც მას არ ჰყავს მასპინძელი, უნდა იცოდეს, რომ, სანამ ის იქ დარჩება, კარგად მოექცევიან; აძლევენ საჭმელ-სასმელს და ემსახურებიან როგორც ნათესავს. მაგრამ, როგორც კი დატოვებს სოფელს გამყოლების გარეშე, მას ელოდება დაყაჩაღებისა და დატყვევების საშიშროება იმისგან, ვინც წინა დღეს დააპურა. ამიტომ ჩემი აქამდელი თანმხლებები (ქართველი თარჯიმანი და გერმანელი მსახური) არ გამიშვა და მთლიანად ვანდე ჩემი თავი სამ ოსს მლეთიდან, რომლებსაც ჰყავდათ მასპინძლები თირსაუში თავათას (თავაურის) მოდგმაში. ჩვენს გუნდს, რომელიც 6 პიროვნებისგან შედგებოდა, საჩქაროდ მოგვიტანეს თხილამურები, გაკეთებული სამი ფუტი სიგრძისა და 7 დიუმი სიგანის ფიცრებისგან; აგრეთვე რალაც უცნაური ფეხსაცმელები, რომლებსაც აკვიტე-ს უწოდებენ და რომლითაც ძალზე უხიფათოდ დადიან სრიალა და ციცაბო გზებზე და ხტებიან კლდიდან კლდეზე.

მლეთი ეკუთვნის ქართულ მხარე მთიულეთს და ესაზღვრება ოსურ გუტა-ს, რომელსაც ქართველები ლუდოს-ხევს, ხოლო ოსები, ხადდე-დონზე მისი მდებარეობის გამო —ხადდა-კუმს უწოდებენ. ის უძველესი დროიდან საქართველოს კუთვნილებაა და ექვემდებარე-

ბოდა დუშეთის მოურავს. მლეთის გარდა მას სხვა სოფლებიც ეკუთვნინან. დიალექტი, რომელზეც ამ მხარის ოსები ლაპარაკობენ, არ განსხვავდება იმისგან, რაც კავკასიის ჩრდილოელ ოსებში იხმარება; ესენი ჩრდილოელებს აგრეთვე ცხოვრების წესითაც სავსებით ჰგვანან.

16 მარტს დილით თოვლში გავედით მლეთიდან. ჩვენი მეგობრული მასპინძლის მთელმა ოჯახმა გაგვაცილა არაგვის სათავემდე. საჭირო ბარგი ზურგზე აკიდებული მიჰქონდა ჩვენ გამყოლ სამ ოსს, რისთვისაც დღეში თითო ვერცხლის მანეთს იღებდნენ. ეს ჩვეულებრივი მოვლენაა ყველგან, სადაც ცხენით სვლა შეუძლებელია. ადრე ამ საქმეში უხდიდნენ პერანგებს და სხვა საქონელს, მაგრამ მას შემდეგ, რაც რუსეთმა საქართველოს ოკუპაცია მოახდინა, მთიელებმა გემო გაუგეს ფულს. ჩვენ განუწყვეტლივ მიუყვებოდით მაღლა ხადდე-დონის (არაგვის) მარჯვენა ნაპირს....სამი საათის მძიმე სვლის შემდეგ მივალწით მის სათავეს. ეს უნდა იყოს მლეთიდან 9 ვერსის დაშორებით.....აქ სადილის შემდეგ, რასაც შეადგენდა ცხვრის შემწვარი ხორცი და ნაცარში გამომცხვარი ჭვავის პური, დაგვემშვიდობნენ მასპინძლის ორივე ვაჟი და ქალიშვილი და გაბრუნდნენ მლეთისკენ..... საღამომდე, ერთ საათში ავედით ფიქალიანი მთის თხემზე, რომელიც გვყოფდა თერგისგან. აქედან დასავლეთის მიმართულებით, მცირედ ჩრდილოეთის გადახრით, სულ აღმართსვლით ორ საათში ავედით ამ ქედის ღრმა თოვლით დაფარულ მწვერვალზე. აქ შევისვენეთ 40 წუთი და დავტყობთ თოვლიანი ქედის ხედებით, რომელიც ჩვენს წინ მთლად ციცაბოდ იწვა. ხეობაში მიედინებოდა თერგი, აღმოსავლეთით დავინახეთ გუდა ანუ ჯვრის მთა, რომელზეც გადის საქართველოდან რუსეთისკენ მიმავალი გზა; აგრეთვე თოვლიანი მწვერვალი ყურო. ჩვენგან ჩრდილოეთით აღმართებოდა პირამიდის ფორმის მყინვარის წვერი, რომელიც დაბალი ქედით ებმის უნაგირის ფორმის, ასევე მუდმივი თოვლით დაფარულ ხოხის მწვერვალს, საიდანაც იღებენ სათავეს მდინარეები — თერგი, ფიაგი, არედონი, ლიახვები, ქსანი.....

ჩვენ რამდენიმე ჭიქა გროგი მივიღეთ შესახურებლად და ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით დავეშვიტ ციცაბო კლდოვან ხეობაში, სადაც ხმაურით და ჩანჩქერებით მიექანება მდინარე უცფარსდონი; ესაა თერგის პირველი მარჯვენა შენაკადი. მასზე, თერგიდან 1,5 ვერსზე ძვეს პატარა სოფელი უცფარს-კაუ, რომელიც ეკუთვნის ჯანთიათეს ოსურ გვარს. აქ იყო რამდენიმე ღარიბული ქვის ქოხი, რომელშიც ღამე გავათიეთ, რადგან ჩვენს გამყოლს აქ ჰყავდა მასპინძელი. სახლის პატრონმა აქაც ძალზე კარგად მიგვიღო; მას მლეთიდან ჩამოსულმა ნაცნობებმა ერთი დღით ადრე შეატყობინეს ჩვენი გამომგზავრების შესახებ. მე შემხვდნენ პურმარილით: დაკლეს ცხვარი და მოგვართვეს კარგი ლუდი. სულ ფეხზე მოტრიალე სახლის პატრონი პირადად მე მემსახურებოდა, როგორც ეს წესია ოსებთან.

ჭამის დროს ის კარებთან იჯდა ჯოხით და სრულებით არ მოგვეკარებია, რომ ჩვენთან ერთად მიერთმია. მხოლოდ, როცა ჩვენ მოვამთავრეთ, ის მეორე ოთახში მიუჯდა მაგიდას.

სოფლის ქერა გოგონები (ქალიშვილები) თითქმის ყველა მართლა ლამაზები და მხიარულები იყვნენ. ისინი გვიჩვენებდნენ თავის ოსტატობას (განაფულობას) ცეკვისას, რომელიც ერთგვარად ვალსს ნააგავს. სანამ ქალიშვილები გათხოვდებიან, ძალზე თავდაჭერილად ცხოვრობენ. მაგრამ იგივე არ შეიძლება ითქვას ქალებზე, რომელთა კეთილგანწყობა იოლად შეიძლება მოიპოვო მშვენიერი მოსკოვური თავშალით, ან სხვა წვრილმანით. ინტრიგის დასაწყისში მოტრფილედ მხოლოდ საჩუქრებს აძლევს; როგორც კი დამყარდება ახლო ნაცნობობა, ის თავის ლამაზისგან უხვად იბრუნებს.

17 მარტის ცივ დილას გავუდექი გზას 15 ოსის თანხლებით. 1/2 საათში ძნელი აღმართით მივედით უცვარს-დონის თერგთან შერთვის ადგილამდე. უფრო ძნელი და უკაცური გზით, სულ აღმასვლით 1 საათში ვიყავით თოვლიანი მწვერვალის ხოხის ძირას, რომელსაც ასევე ისტირ-ხოლი-ს, ე.ი. მაღალ ხოხი-ს უწოდებენ. შემდეგ მივედით იმ ადგილას, სადაც დიდმა ლოდებმა მოგვცა საშუალება წყალზე გადავსულიყავით სოფელ სივერაუტამდე; აქ, სადაც მთის პატარა ნაკადულები იკრიბებიან და თერგს ქმნიან, ვისაუზმეთ. მიღწეულით გახარებულმა, ერთი კათხა უნგრული ღვინო ჩავასხი მდინარეში, ხოლო მეორე შევწირე მთის სულებს. ოსებმა ეს მიიღეს როგორც ღვთისმსახურება და ძალიან მონივნებით იყვნენ. ერთ დიდ, ციცაბო ფიქალიან კლდეზე, რომელსაც ჰქონდა პრიალა კედელი, წითელი ფერით დავანერინე თარიღი, ჩემი და ყველა თანმხლების სახელები; შემდეგ ავუყვიე მთას სოფელ რესი-მდე.

კლდოვანი ხეობა, სადაც თერგი იღებს სათავეს, დასახლებულია ტურცი-ს ოსური შტოთი, რომელსაც ქართველები თურსოს ან თრუსოს უწოდებენ; ხეობას კი ჰქვია ტირცივისეკ, ე.ი. ტირცის ხეობა, ან აგრეთვე ტერციგ-კუმ — ტირცის სამოსახლო*. ის ორივე მხრიდან ფიქალიანი მთებითაა შემოზღუდული და დასავლეთით გრანიტპორფირიანი ან თოვლიანი მთებით მთავრდებიან. თერგის სათავიდან პირდაპირ დასავლეთით, ხოხის მთის ფერდზე გადასვლისას, შეხვდებით არედონის სათავე ნაკადულებს, რომელიც ჯერ აღმოსავლეთიდან დასავლეთისკენ, შემდეგ სამხრეთიდან ჩრდილოეთისკენ მიედინება და ტარტარდუპს ზემოთ ერთ ვერსზე თერგს მარცხნიდან უერთდება. მსგავსი ქედი გამოყოფს არედონს დიდი და პატარა ლიხვე-

---

* ხშირად ნახსენებ ქართულ გეოგრაფიაში ნათქვამია, რომ მას ჰქვია თრუსო და „შედგება სამი ხეობისგან, რომელთაგან ერთი ზახა-ს მთებიდან, მეორე მალრან-დვალეთის კავკასიიდან და მესამე ხოხის მთიდან გამოდის. ამ უკანასკნელში არის პატარა ეკლესია ღვთისმშობლის სახელობის. ყველა ამ ხეობაში რვა სოფელია“.

ბის სათავეებისგან, რომლებზეც ასევე ოსური შტოები ცხოვრობენ და რომლებიც უკვე დიდი ხანია საქართველოს მორჩილებაში არიან. სათავიდან თერგი 25 ვერსი ჯერ მთლად დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ, შემდეგ მცირედ იხრება ჩრდილოეთისკენ კობამდე; აქ იერთებს გუდა-ს მთიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით მომავალ თეთრწყალს. შემდეგ თერგს პირდაპირ ჩრდილოეთის მიმართულება აქვს.

ხოხის კონუსური თოვლიანი მწვერვალი თითქმის მყინვარის სიმაღლისაა, რომელიც სტეფანწმინდას მოპირდაპირედ მდებარეობს, მაგრამ არაა ისე წანვეტილი და მთავრდება ორი, უნაგირა თხემით შეერთებული ყინულოვანი მწვერვალით; ამით ის იალბუხს ემგავსება....

სივრაუტ-სა და რესი-ში დავრჩი საღამომდე... ერთ ვერსზე გავიარეთ სოფელი კლაგატე-კაუ და კიდევ ერთ ვერსზე ბურმასიგ-კაუ, ანუ ყვითელი კოშკის-სოფელი. აქედან 1,5 ვერსზე, ასევე მდინარის მარცხენა ნაპირზე სოფელი ხუნური ან კარათ-ყაუ; ესაა დიდი სოფელი კოშკებით. მდინარის მეორე ნაპირზე დგას 14 სახლიანი უსახელო პატარა სოფელი, რომელიც წინას მიეთვლება. ეს არის თერგის მარჯვნივ მდებარე ტირზის სამოსახლო. დღეს ჩვენ იქიდან 2 ვერსზე მივედით კეთუეტე-კაუ-ში (კეთრისი?); ესაა მოზრდილი სოფელი, გამაგრებული კოშკებით.

18 მარტის დილის 10 საათზე ვიყავით სოფელ აბანო-კაუ-ში, წინასგან 3 ვერსზე. ის ითვლის 40 კომლს. მის პირდაპირ, თერგის მარჯვენა მხარეს ხეობა განიერდება და იქ აბანო-კაუდან 1 ვერსზე არის წმინდა ტყე, რომელსაც ჰქვია ჯვარე-კად, ანუ ჯვრის-ტყე, სადაც თრუსოელი ოსები მიდიან მოსალოცად; აქ ისინი წმ. ილიას (ელიას) ცხვარს სწირავენ, რომლის ხორცს ჭამენ, ხოლო ტყავს, პატივისცემის ნიშნად, ხეებზე ჰკიდებენ. მათ სწამთ, რომ ვინც ამ ტყეში ხეს მოჭრის, ღმერთისგან სიბრმავეთ დაისჯება და მხოლოდ ხარის მსხვერპლად შეწირვის შემდეგ დაუბრუნდება მხედველობა.

აბანოდან 1 ვერსზე გავიარეთ სოფელი ქშეტრიშ კოაიტე-კაუ. ესაა თრუსოს მოდგმის ხალხით დასახლებული უკანასკნელი სოფელი; მეზობლებში ამით დიდი ყაჩაღების სახელი აქვთ. მაგრამ სტუმარ-მასპინძლობის ძალით, რომელიც ჩვენს წინამძღოლ-გამყოლს მათთან ჰქონდა, ჩვენ არაფერი დაგვიშავეს. თურსოს ხეობის გამოსასვლელში, კიდევ 5 ვერსზე, ერთმანეთის პირისპირ დგას ქვით ნაგები ორი მაღალი კოშკი, რომელთაც ოქრო-ყანა ეწოდება. აქედან კობამდე ითვლიან 6 ვერსს. ოქრო-ყანადან 2 ვერსზე, თერგის მარჯვენა ნაპირზე არის პატარა სოფელი ნოახ-კაუ, ქართულად ახალ-სოფელი; ჩვენ იქ გავჩერდით. ხეობა ძალზე განიერია და ქმნის ნაყოფიერ ვაკეს, რომელსაც ადოს მინდორი ჰქვია. კობში მცხოვრებ ოსებს უწოდებენ კობი-აბათი-ს და მეტწილად წარმოადგენენ მთებიდან გამოქცეულებს; მათ იქ ხალხი დახოცეს და აქ გადმოსახლდნენ, რათა სის-

ხლის ალება აეცილებინათ თავიდან; ასევე სურვილის მიხედვით ტოვებენ ამ ადგილსაც. კობში ღამე გავათიეთ კაზაკთა ხორუნჯთან, რომელიც მე ჯერ კიდევ გასული წლის დეკემბერში ვინახულე.

კობიდან ტფილისისკენ უკან ჩვენი მოგზაურობა გაგრძელდა რუსეთიდან საქართველოსკენ მომავალი ჩვეულებრივი გზით. 19-ში დილით ადრე ავედით გუდა-ზე ან ჯვრის მთაზე, ოსურად ბერსეფ-ვზეკ-ზე (ნიშნავს შიშველ მწვერვალს). მარცხნივ, გუფთას სათავის ზემოთ ერთ სახლში ცხოვრობს მოხუცი კაცი, სახელად აფცეგელ ბე-დარ-ი თავის ოჯახთან ერთად, რომელიც ხაზინისგან ყოველწლიურად იღებს 30 ვერცხლის მანეთს, რათა მოგზაური, რომელსაც ღრმა თოვლის გამო გზის გაგრძელება არ შეეძლება, თავისთან მიიღოს. თოვლსა და ქარში 11 საათისთვის მივალწიეთ რკინის ჯვარს, რომელიც გზის უმაღლეს ადგილას დგას და საიდანაც მთა საქართველოსკენ დაბლა ეშვება..... ჩვენ გავათიეთ კაიშაურთ-კარში. აქ დამხვდა დატოვებული ცხენები, დიდი ტიკი ღვინით და ტფილისიდან ჩემი მეგობრებისგან გამოგზავნილი სხვა სურსათი. მე უხვად დავასაჩუქრე და უკან მღეთში გავაბრუნე ჩემი ოსი გამყოლები. ისინი თვალზე ცრემლმომდგარი დამემშვიდობნენ და პირობა ჩამომართვეს, რომ რუსეთში დაბრუნებისას გზად მოვინახულებდი.

20 მარტს მივედი არაგვის მარჯვენა ნაპირზე მდებარე ანანურში; მეორე დღეს მცხეთაში, სადაც 3 დღე კარანტინში მამყოფეს. ასე რომ 24 მარტს საღამოთი დავბრუნდი ტფილისში. ჩემმა მოგზაურობამ თავის მიზანს მიაღწია: შევსვი არაგვისა და თერგის სათავეების წყალი, ასევე მდინარეების — არედონის, დიდი ლიახვის, პატარა ლიახვისა და ქსნის.....

7 მაისს ჩავედი ქრცხინვალში. იგი ძვეს ლიახვის დასავლეთ ნაპირზე. ქარელიდან აქამდე 24 ვერსია, რაც 3,5 საათში გავიარე... გზად ბევრი სოფელია და ყანებად გამოყენებული ვაკე დასერილია არხებით, რომლითაც ლიახვის წყალი მიენოდება ნათესებს. გზად გავიარეთ სოფლები: ბებნისი..., სასირეთი..., ვარიანი..., საქაშეთი..., ტალატუბა(?) და პატარა ნიქოზი ლიახვზე. გზიდან აღმოსავლეთით დავინახეთ დირბის ციხე და სოფელი ბრეთი მდინარე ფრონეზე... პატარა ნიქოზის დასავლეთით ძვეს დიდი ნიქოზი, რომელიც ყველა დანარჩენებზე დიდია და აქვს მშვენიერი ეკლესია.

ქრცხინვალში მდებარეობს ტყიანი მთისწინეთის ძირას და დაფარულია ვენახებით, ტირიფებით, ვერხვებით და თუთის ხეებით. პირველ ორს იმიტომ რგავენ, რომ მის ტოტებს ყოველწლიურად ჭრიან და ვაზის საყრდენად იყენებენ. ქალაქი ქმნის გალავანშემორტყმულ არასწორ ოთხკუთხედს, რომლის თითო გვერდი 200 ნაბიჯის სიგრძისაა. აღმოსავლეთის კედელი ჩადის ლიახვამდე, რომელზეც გადებულია ხის მყარი ხიდი, დაყრდნობილი ძეღყოზე. ქალაქის გალავანს აკრავს გარეთუბანი. მთლიანად მხოლოდ 400 სახლი დაით-

ვლება. თვით ქალაქში არის ბაზარი, რომლის ფარდულებშიც გვხვდება უხარისხო ბამბის ქსოვილები, სანთლები, საპონი, მუხუდო, ლობიო, ხილი და ჩვეულებრივი საკვები პროდუქტები. ვაჭრები მეტწილად სომხები და ებრაელები არიან. აქ მოჰყავთ ბევრი ღვინო, ხორბალი და ქერი, რაც ასევე გააქვთ. სახლის ტიპი ჩვეულებრივ მინურია, თუმცა გვხვდება მიწის ზემოთაც მდგომი და კონუსური საკვამლე მილიანი შენობები, როგორც ტფილისსა და გორში. ლიახვის ნაპირები ციცაბოა, რამდენიმე ფუტი სიმაღლის და შეიცავს სხვადასხვა კენჭების ნაყარს, შერეულს თიხასთან.

ქრცხინვალიდან ჩრდილო-ჩრდილო-დასავლეთით დაახლოებით 30 ვერსზე არის ძალინას ვერცხლის საბადოები, რომელსაც ამუშავებდნენ ვახტანგ VI-სა და ერეკლე II-ის დროს. გზა იქით მიდის განადგურებულ სოფელ ტბეთზე ავნევისკენ, მდინარე ფრონეს მარცხენა ნაპირზე; აქ მასში გაისვლება და მიადგებით რულია-ს დანგრეულ ციხეს. აქედან გზა უხვევს დასავლეთით და ციცაბო კირქვიანი მთის გავლით მივყავართ ახალშენამდე, რომელიც ძალინადან 4 ვერსითაა დაშორებული. ამ მცირე მანძილის შუაში გავალ მდინარე პანაზე და მის დასავლეთ ნაპირზე მიადგები მთის ძირში მდებარე მალაროს.

8 მაისი. ქრცხინვალიდან მეორე დღეს გავიარე სოფლები ფრისი და არგვისი; იქიდან ერთ მილზე მივედი ერედვის ციხემდე პატარა ლიახზე, რომელიც ეკუთვნის ფავლენიშვილის ქართულ გვარს; ასევე მათია წმ. გიორგის სახელობის ეკლესია, სადაც ყოველწლიურად 15 აგვისტოს, ანუ მარიამის მიძინების დღეს, მთელი ქართლიდან მოდიან უამრავი მომლოცველები. — სალამოს (დღის მეორე ნახევარში) მოვანყე მეორე ექსკურსია ქრცხინვალიდან დიდი ლიახვის მარჯვენა ნაპირზე 5 ვერსით დაშორებულ თამარაშენის ციხისკენ — ესაა ამ მდინარეზე ქართველებით დასახლებული ქვემო პუნქტი. 1,5 საათის სავალზე ზევითკენ არის რამდენიმე პატარა ქართული სოფელი, ხოლო შემდეგ მოდის ოსური მხარე ჯაუ-კომი, ქართულად ჯავის-ხეობა, რომლის მეტი წილი ძვეს დიდ ლიახვში მარჯვნიდან ჩამავალ მდინარე ფანაზე. მისი მთავარი სოფელია ჯავა, რომლისგანაც მიიღო მხარემ სახელი. შემდეგაა სოფელი გუფთა ლიახვის ორივე ნაპირზე, სადაც ცხოვრობს გუბილთა-ს გვარის უფროსი, და სხვები; აქ არის მიწა, რომელსაც ისეთი ძლიერი სუნი ასდის, რომ გულწასულს მოაბრუნებს.[16]

დიდი ლიახვის სათავიდან მასში ფანას შერთვამდე ზემოდან ქვევით ერთმანეთის მიყოლებით მდებარეობენ შემდეგი ოსური მხარეები, რომელთა მკვიდრები დიდი ყაჩაღები არიან: 1. ურძვალთა, ე.ი. თეთრი თვალი, ან დვალი; ქართველები მას უწოდებენ მალრან-დვალეთს. აქ არის სამი სოფელი — ერემა (დიდი ლიახვის სათავესთან ახლოს), ხოძი, ორი სოფელი კაბუზთა, ქალაქა და ტახო. 2. მხარე ბრიტაული იმავე სახელის მდინარეზე, ერთვის დიდ ლიახვს დასავლეთით-

დან; აქ არის 10 პატარა სოფელი. 3. ქცელეთი ან ქელიეთი არის მხარე 300 ოჯახით; ძვეს იმავე სახელის მდინარეზე, რომელიც ტახოს ქვემოთ დასავლეთიდან ერთვის ლიახვს. 4. ზღუბირი, ქცელეთს ან კელიეთს დაბლა დასავლეთით; აქ 40 ოჯახია. 5. ჯომალი იმავე მდინარეზე, ლიახვის დასავლეთ მხარეზე. 6. სბა, იმავე სახელის მთავარი სოფლით; ეკუთვნის აბაითის გვარს. როგორც ყველა მომდევნო, მდებარეობს დიდი ლიახვის აღმოსავლეთ მხარეზე. 7. როკა, ემორჩილება ორი გვარის — ტუმაი-ფირტის და შალოხა-ფირტის უფროსებს. 8. კოშკა, რომლის მაცხოვრებლები დიდი ყაჩაღები არიან. 9. გუდისი 10. ცხვანყური (Zchwatskur).

დიდი ლიახვიდან და ფანადან დასავლეთით იმერეთისკენ მაღლა მთებში ცხოვრობს ოსური მოდგმა თიფ-ი, რომელიც დასახლებულია ველური ყაჩაღებით, რომელთაც სტუმართმოყვრობის არაფერი გაეგებათ.

ოსები მთიულეთს უწოდებენ ხად-ს, ქრცხინვალს—კრება-ს, ქართლს—ვალაგაგურჯი-ს, ხოლო ქალაქ კორს—გური-ს.

9 მაისი. დღეს გავემართე ქრცხინვალიდან უკან ტფილისისკენ. გზა მიემართებოდა პატარა ნიქოზისკენ, დიდი ლიახვის დასავლეთი ნაპირის გასწვრივ; აქ გავედით მდინარეზე და აღმოსავლეთის ნაპირზე მივედით სოფელ ერგენტში. იქიდან 4 ვერსზე ვიყავით სოფელ მელვრეკისში. ამის პირდაპირ, მეორე ნაპირზე გარკვეულ მანძილზე ჩანდა ზემო-ხვითი და ქვემო-ხვითი...5 ვერსზე იყო დიდი სოფელი ფხვენისი....3ვერსის შემდეგ გავედით პატარა ლიახვზე, რომელსაც ოსები უწოდებენ ციცილ ლეხავის ან ციცილ ლევახის. ის გამოდის დიდი ლიახვის სათავის სამხრეთ-დასავლეთით ძალიან მაღლა მდებარე პატარა ტბიდან...და ქალაქ შინდისის (Tschwindisi) პირდაპირ მარჯვნიდან ერთვის დიდ ლიახვს.

პატარა ლიახვზე მისი სათავიდან ქვემოთკენ ასევე ოსური მხარეებია. მიმდევრობით შემდეგი: 1. ქნულ-ი, ქართულად ქნოლო. აქ არის დანგრეული ციხე ბეყჩო, ბელოთიდან ერთი დღის სავალზე მდინარის დასავლეთ ნაპირზე; მასში ქართველი გუშაგები მდგარან. 2. გნასური, ესეც დასავლეთ ნაპირზე სიათას ციხით, რომელიც ლიახვის შენაკადზე დგას. 3. კობაის-ი პატარა ლიახვის ორივე ნაპირზე და მის ერთ-ერთ შენაკადზე. ამ მხარეშია სოფლები: ლეკანი, რეხი და უდონეთი მარცხენა მხარეზე; წინუბანი, ბაგინი, ზონკარი და ფოხალი მარჯვენა ნაპირზე, ისევე როგორც ბოლო ქართული ციხე ანრის-ხევი. 4. ფოტრისა, პატარა მხარე, ბელოთიდან ჩრდილო-დასავლეთით მცირე მდინარეზე. 5. ღვრია ან ჯრუ, ოსურად საუ-კუმ, დიდ მდინარეზე, რომელიც ერედვსა და ბელოთს შორის მარჯვნიდან ერთვის პატარა ლიახვს. ამ მხარის სოფლებია საბოლოკე და დუულულა; ის აღწევს დიდ ლიახვამდე. 6. ფევეჩური მდებარეობს მდინარეზე, რომელიც

მოედინება ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან და ქნოლოს ქვემოთ მარცხნიდან ერთვის პატარა ლიახვს. მისი სოფლებია — ჩაბარუხი, ბისოი (ქართულად ბრიტი), [ბუ]ლაჩაური და ინაური. 7. ტკუფთა, მდინარე ტკუფტურას აღმოსავლეთ მხარეზე, ფევჩურს ქვემოთ; მისი მთავარი სოფელია წიფორი. 8. შამბიანი, აღმოსავლეთის პატარა მხარე; ქვემოდან აკრავს წინას.

რადგან ვსაუბრობ საქართველოში მცხოვრებ ოსებზე, აქვე მოვიხსენებ მათ სხვა მხარეებს, განლაგებულს დასავლეთიდან აღმოსავლეთისკენ:

1. მდინარე მეჯუდას სათავესთან მხარე ბოსელთა, რომლის მთავარი სოფელია სხლები. 2. ჭურთა, იმავე სახელის მდინარეზე, რომელიც ლარგვის მონასტერთან ერთვის ქსანს მარჯვნიდან. 3. ჟამური ან ჟიმური ზემო ქსანზე, ზევით ლარგვამდე. 4. საფერშეთი, მდებარეობს მთის ხეობის ვეძათ-ხევის და ანანურის ციხის დასავლეთით და ლონობანის მთის ჩრდილო ძირში; მოიცავს ექვს სოფელს. 5. მხარე ლუდა, არაგვის სათავეში სოფლებით — ერეტო, ხატი-კაუ (ქართულად ხატისოფელი), ფალაგ-ყაუ, იელოით-ყაუ, იედიათ-ყაუ, ნოაგ-ყაუ და მოკელი. ამ მხარის ჩრდილოეთით არის მდინარე და ვინრო გასასვლელი ცისკარა, სადაც დგას დაახლოებით 60 კოშკი და ერთი პატარა ეკლესია. მისგან დასავლეთით გზა გადადის ხევის მხარეში, თოვლიანი ქედის ჩრდილოეთით.....

31 მაისს ღამე გავატარე კაიშაურთ-კარში.... 4,5 საათში მივალნიე სოფელ კობამდე... აქ შემხვდა რამდენიმე ოსი ენალ-დონზე მდებარე შანიბადან, რომლებიც წინა დღეს ქართლიდან ჩამოსულიყვნენ და თავის სამშობლოში ბრუნდებოდნენ. მცირე საფასით დამთანხმდნენ გავეყოლებინეთ იქითკენ. მათთან ერთად ვიმგზავრე ოსურ სოფელ დალაგ-კაუ-მდე (ხარხის მთის ძირას), რომელსაც რუსები ნიჟნი-ჩიმს ან კაიტუხოვას უწოდებენ, სადაც ღამის კარავი გავშალეთ (აქ ადრე 25 დეკემბერს ვიყავი).

1 ივნისი. გზა დალაგ-კაუდან შანიბამდე მიემართება დასავლეთ-სამხრეთ-დასავლეთით; ის ფეხით გავიარეთ 3 საათში. ცხენითაც შეიძლებოდა წასვლა, მაგრამ გზა ორ ადგილას სამხრეთით უფსკრულის გამო ძალზე ვიწროა; თუმცა შესაძლებელია დალაგ-კაუდან ურმით ან მარხილით (ციგით) ჩასვლა შანიბაში. მარხილს მხოლოდ ადგილობრივები ხმარობენ ციცაბო მალლობების გამო. მაგრამ შეიძლება ამ ორი ადგილის ადვილად გაფართოება, რადგან ქედი აქ შედგება არც თუ მტკიცე, იოლად დასამუშავებელი ყავისფერი ფიქალისგან. შანიბამდე ერთერთ უფსკრულს ნახვარ წრეზე უნდა შემოუარო, რომლის დასავლეთ ნაპირზე დგას ძველი, რამდენიმე ფუტის სიმაღლის კოშკი; მას ოსები ღაზე-აფსტოანს უწოდებენ და იცავს სოფლის მისასვლელს.

შანიბას ახლოს ზემოთ, მაღალი თოვლიანი მთის — მყინვარის ჩრდილოეთ ძირიდან სათავეს იღებს მდინარე ენალდონი ან ენალი და მიედინება ჩრდილო-ჩრდილო-დასავლეთით. მის მარჯვენა ნაპირზე ზემოდან ქვეითკენ მდებარეობენ სოფლები: 1. დალაგ-შანიბა (ე.ი. ქვემო შანიბა), ანუ, როგორც აქაური ოსები გამოთქვამენ — სცანიბა, უშუალოდ მდინარეზე და ეკუთვნის კუნდუხათი-ს გვარს. 2. ულაგ-შანიბა, ანუ ზემო შანიბა, პირველისგან ჩრდილოეთითაა მთაზე და ეკუთვნის იესენათი-ს გვარს. 3. აქედან 6 ვერსზე მდინარის იმავე ნაპირზე, მაღალ მთაზე ძვეს სოფელი ენალი, რომლის მაცხოვრებლები არიან თავისუფალი ოსი ქრისტიანები ზომარტას გვარიდან; თუმცა ქრისტიანობის ცოტა გაეგებათ. ენალდონის ნაპირები აქედან 12 ვერსის მანძილზე ყიზილ-დონთან შეერთებამდე ისე ციცაბო და ტყიანია, რომ არავინ ცხოვრობს. — ენალის მარცხენა ნაპირზე და შანიბას მოპირდაპირედ ზემოდან ქვემოთკენ მხოლოდ სამი სოფელია ერთმანეთზე მიჯრილი: რიბანკაკ-თუმანე-კაუ ანუ თუმანათის გვარის ზემო სოფელი; ინდაგ-იუმანე-კაუ ანუ თუმანათის გვარის ქვედა სოფელი; და ულაგ-შანიბას ზუსტად პირდაპირ კანი, სანატეს ან შენატეს გვარის კუთვნილება. ენალ-დონზე მდებარე ყველა ეს სოფელი ეკუთვნის ოსურ მოდგმას თავატას, რომელსაც ქართველები უწოდებენ თავაური-ს, ჩერქეზები — თეგეი-ს, რუსები — ტაგაურცი-ს; ამათ ეკუთვნიან აგრეთვე გიზელ-დონზე მცხოვრები ოსებიც, რომელთა სოფლებსაც აღვწერ.

გიზელ-დონი ანუ ოქროს მდინარე, ჩერქეზულად ყიზილ-აუსე, სათავეს იღებს თოვლიანი ხოხის მთის ძირში, სოფელ ჟიმარას მარჯვნივ, ის ეკუთვნის ჯანთიათი-ს გვარის უფროსებს, რომლებიც არ არიან თავაურელი ოსები. ჟიმარას მოსდევს გიზელის მარცხენა ნაპირზე მდგომი ძველი დანგრეული ციხე, რომელიც ქართველი მეფეების აშენებული უნდა იყოს. აქედან 6 ვერსზე არის სოფელი ლამარდონი; მისგან ახლოს მთაზეა დიდი სოფელი ყაყიდური, გამაგრებული რამდენიმე კოშკით; ამ ორს შუა დასავლეთიდან მოედინება გიზელში ჩამავალი მდინარე; თუ ამ უკანასკნელის მარცხენა ნაპირს 6 ვერსზე აუყვები, მოხვდები მაღალ ზეგანზე, რომლის ჩრდილოეთით აღმართულია ციცაბო კლდე; მის წვერზე კი არის ვაცილია-ლეგეტე ანუ ნინასნარმეტყელი ელიას გამოქვაბული, რომელსაც ოსები, როგორც წმინდა ადგილს, პატივს სცემენ და მრავალ საოცრებებს ყვებიან მის შესახებ. ამ გამოქვაბულის საფარი მწვანე უნდა იყოს; შუაში ამოზურცული კლდე სამსხვერპლოს (საკურთხევლის) მაგივრობას ეწევა, რომელზეც მოშორებით ლუდით სავსე ვერცხლის კათხა დგას. მასში შესასვლელი მხოლოდ ერთი კაცისთვისაა ცნობილი, რომელიც ხალხისთვის ასრულებს ყოველწლიურ მსხვერპლშენივას. ფეხის კვალი კლდოვან ფრიალოს უნდა მიუყვებოდეს სამხრეთის მხრიდან. ამ მთავარი ქურუმის გარდა, სხვა ყველა, ვინც იქ აძრომას მოისურვებს, გა-

უბედურდება. წმინდანის მიერ დაცული საქონელი უსაფრთხოდ ძოვს გამოქვაბულის ქვემოთ ყოველგვარი ზედამხედველობის გარეშე, რადგან, ვინც მათ შეანუხებს, სასჯელად ელოდება სიკვდილი და სიბრმავე. ამას აქვს მნიშვნელოვანი ფიციის ძალა, თუკი ვინმე დაბლობიდან გამოქვაბულისკენ გაბედავს ასვლას. მეზობელი ოსები ყვებიან, რომ დასავლეთის მხარეებიდან გამოქცეული პატიმარი (ტყვე), რომელსაც გამოსავალი ვერ ეპოვნა, არნივად ქცეულმა კატამ აიტაცა, ზღვები და მთები გადაატარა და ამ გამოქვაბულთან მოიყვანა; აქედან ის დაბლობის მაცხოვრებლებთან ჩავიდა. ამ ოჯახის (გვარის) უფროსი, რომელიც ადრე ლამერ-დონში ცხოვრობდა, ყოველწლიურად ადის სალოცავად გამოქვაბულისკენ. მას უნდა ეცვას სუფთა, საკუთრივ დამზადებული სამოსი. მსხვერპლმენირვისას მან უნდა იხილოს წმინდა ჩვენება და როცა სამსხვერპლოზე მდგომი კათხიდან ლუდი გადმოიღვრება, უნდა იწინასწარმეტყველოს მდიდარი მოსავალი, სიმშვიდე, ერთიანობა და კარგი დროება, ანდა საპირისპიროდ — შიმშილი, ომი და უბედურება. ჟიმარას, თავაურის მოსახლეობა, ოსები ქურთადან და სახადან ეთაყვანებიან ამ გამოქვაბულს და მის ქვემოთ ყოველწლიურად, ერთხელ ზაფხულში დღესასწაულობენ: ელიას სწირავენ ლუდს, ხარებს და ცხვრებს. მეორე დღეს მოხუცი მსხვერპლმენირავი ყოველი კომლიდან კრეფს ნახევარ ცხვარს და ცოტა პურს, რომელსაც ლამარდონში სოფლების უფროსებთან ერთად ღია (საჯარო) სუფრაზე მიირთმევენ; მოხუცი კი უამბობს თავისი ყოველი ზმანებისა და მომასწავებელი ნიშნების შესახებ*.

ყაყიდურიდან გიზელ-დონის მარცხენა ნაპირზე გაფანტულად მდებარეობენ სოფლები წისილ-ყაბან ანუ პატარა ყაბანი — ეკუთვნის კანკუათის გვარს. ციცაბო მთაზე ტყეში არის პატარა სოფელი გისი ათი სახლით. პატარა ყაბანის ქვემოთ ყიზილი ორივე მხარეზე მოზღუდულია ტყით და კლდეებით და ფიაგ-თან ანუ ფოი-სთან შეერთებამდე დაუსახლებელია. გიზელის მარჯვენა მხარეს, მაღალ და ციცაბო მთაზე ძვეს კოშკებიანი დიდი სოფელი დარღაფს-ი, რომელიც ეკუთვნის თავაურულ სამ გვარს — მამცირე-ფირტ-ს, საჰაჰ-ს და ხანკუათი-ს ანუ ერისთოვი-ფირტს. დარღაფს-იდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით 6 ვერსზე ენალდონზე მდებარეობენ კანი და შანიბა. გიზელსა და ენალდონს შორის მთებზე, 5 ვერსზე სამხრეთით, ამ ორი მდინარის შეერთებამდე არის სოფლები ისტირ-ყაბანი ანუ დიდი ყაბანი; ეკუთვნის გვარებს—ალიკატე-ს, ბეტათე-ს, მირზაბეგს და თალტოვი-ფირტ-ს. ესაა თავაურელი ოსების აღწერა ყიზილსა და ენალზე.

* ენალდონზეც უნდა იყოს მსგავსი მთა, რომელსაც ენალა-ფარნიგიდაგეს უწოდებენ. გიზელზე არის ძველი, წმინდა ნაგებობა, სახელად კანცეგე-კაუსედ და ფიაგზე ქურთასთან სხვა, სახელად ს" ფლის-ძუარე...

2 ივნისი. [ლამე გაათია შანიბაში. მეორე დღეს მოინდომა სამხრეთით თოვლიან მწვერვალზე ასვლა, რაც ვერ მოახერხა და დაბრუნდა — გ.გ.]

მთელი ქედი, რომელიც ამ გზაზე ვნახე, შედგება მოშავო-ყავისფერი ფიქალის ქანებისგან, რომელიც არსად ჰორიზონტალურად არ დევს, არამედ შვეულად, ან ხშირად დაფერდილად დგას. ის ბევრგან შიშველია, სხვაგან დაფარულია მოყვითალო თიხით და მინით, ასევე მცენარეულით, რომელსაც იყენებენ თივის დასამზადებლად. ესენია: *Plantago media*, *Alchemilla vulgaris*, *Cistus helianthemum*, *Phleum pratense*, *Clinopodium grandiflorum*, *Veratrum album*, *Rhinantus cristagalli*, *Parnassia palustris*, *Polygonum bistorta*. ამ ქედის უფრო დაბალი ადგილები ბუჩქნარით იყო შემოსილი; უმეტესნილად ეს იყო *Betula alba*, რომელსაც შერეოდა *Sorbus aucuparia*, *Prunus padus*, *Viburnum lantana*, *Ribes alpinum*, *Rubus idaeus*. აქ მე შემხვდა თათრული სახელით ცნობილი ტოგუსტუნი, განთქმული ხე-ბუჩქი, რომლის მაგარი, მძიმე, თეთრი და მომწვანო ზოლებიანი ტანი გამოიყენება ხელჯოხის დასამზადებლად. ეს არის *Lonicera caerulea*. აქ გვხვდება აგრეთვე *Azalea pontica*; ოსები მას ეძახიან სალგატ-ს. ისინი მისგან იღებენ ნახშირს დენტის დასამზადებლად. ყველაზე მაღლა, სადაც მივალნიეთ, არაა არავითარი ხე, ხოლო მინა დაფარულია სქელი ხავსით, განსაკუთრებით *Polytrichum commune*, მათ ქვეშ ცოცავენ *Rhododendron ponticum*-ის და *Vaccinium vitis idaea*-ს ფესვები, რომელთა მარადმწვანე ფოთლები ზედ მინაზე წვანან. მათ შორის არის აგრეთვე დაბალი ტირიფის მსგავსი სახეობის *Salix myrantes*, *Vaccinium myrtillus*, *Oxalis acetosella*, *Lycopodium selago* და *Lichen caninus*.....[ამას მოსდევს მთებისა და მათი ქანების აღწერა შანიბასკენ მოგზაურობისას, რაც გამოვტოვეთ — გ.გ.]

[3 ივნისს შანიბადან დალილი დაბრუნდა დალაგ-კაუში; შემდეგ გაიარა 20 ვერსი ვლადიკავკაზის სიმაგრემდე....] აქ მე მივიღე ცნობა ტფილისიდან, რომ იქ მომივიდა დიდი ხნის ნალოდინები ფული, რომლის მისაღებადაც ჩემი ჩასვლა იყო საჭირო. ვლადიკავკაზში დავტოვე სტუდენტი ბარგთან ერთად, ხოლო ერთი მსახურის თანხლებით უკვე განვლილი გზით 5 ივნისს ადრე დილით გავემართე ტფილისისკენ. 10,5 ვერსზე მივედი კაზაკთა პირველ სადგურ ბალთაში, თერგის მარცხენა ნაპირზე. ეს სოფელი, ისევე როგორც სოფლები ჩმი და ლარსი, რომლებიც შეადგენენ ოსურ მხარე შიმიტს, ანუ, როგორც ქართველები უწოდებენ, ჩიმიტს, ეკუთვნიან სტონათე-ს გვარს, რომელიც ქართველებში დუდარიშვილის სახელითაა ცნობილი. ამ მხარის მთელი მოსახლეობა ეკუთვნის დიდ ოსურ მოდგმას (გვარს) სიდამონი-სას. შემდეგი სადგური ლარსი 15,5 ვერსზეა. ნახე-

ვარ გზაზე თერგს მარჯვნიდან უერთდება სამხრეთ-აღმოსავლეთი-დან მომავალი მთის ნაკადი მუკილ-ი, რომელსაც ოსები მაკალ-დონს უწოდებენ. ის სათავეს იღებს მაღალ თოვლიან მთებში ფშავისა და ხევსურეთის საზღვართან, რომლის ხეობებსაც კიდევ ფზოელი-ს ეძახიან. მის ზემო არეებში არის მიცჯეგური მხარე — ქართველების მიერ ძურძუკეთად წოდებული, ხოლო ამათ ქვემოთ ქისტეთი..... [ცტოვებთ ამათი სოფლების ჩამონათვალს და გზას ტფილისამდე — გ.გ.].

11 ივნისს ჩამოვედი ტფილისში, სადაც, სომეხ დავით ყაითმაზიანის სასიხარულოდ, გავჩერდი ჩემს ძველ ბინაში.

სანამ ონს დავტოვებ, კიდევ ვიტყვი მეზობელი ოსური მხარის დვალეთის ანუ თვალთა-ს შესახებ. დვალეთი, სიტყვის ფართო გაგებით, არის საერთო სახელწოდება სამხრეთით მცხოვრები ყველა ოსებისა, ეკუთვნიან ისინი ქართლსა თუ იმერეთს. თვით დვალეთი კი მდებარეობს მდინარე ჯეჯოზე და ითვლება იმერეთში, რადგან რაჭის ერისთავის კუთვნილებაა. მხოლოდ იმერელი თავადური გვარი ჯაფარიძე, რომელსაც მეზობლად აქვს სამფლობელო, ცდილობს გარკვეული ბატონობა გაავრცელოს მასზე; ისევე, როგორც ქართლის მეფეები აცხადებდნენ მასზე პრეტენზიას. ჯეჯო სათავეს იღებს თოვლიანი ქედის კედელას ძირში, იერთებს ბევრ პატარა ნაკადულს, მიემართება აღმოსავლეთისკენ, ფიქალიანი მთების გავლით შედის კუდაროსთან კირქვიან მთებში და ზედ ონთან ერთვის რიონს მარცხნიდან.... დვალეები სხვა ოსებივით ცხოვრობენ; ჰყავთ თავისი მამასახლისები (უფროსები) და თითქმის უტოლდებიან თავის მეზობლებს ყაჩაღობაში. გიულდენშტედტი ასახელებს დვალეთის შემდეგ სოფლებს*: გულიანთა, ნადარბაზევი, ნაკრებავი, კორეჩეთი, ქვემო ბოჟა, დიდი ბოჟა, კობიათა, მორეხა, სიბატარა, ჯავისთავი, მაჩხარა, საჯვარი, ტკებურთა, ლეთი, სროგო, ქეშელთა, ზამთარეთი. მათი მდგომარეობის შესახებ ვერაფერს მოგახსენებთ.

ონში მიაბნეს, რომ დვალეთში გარკვეული ხნის წინ თიხის დიდი კასრი (ისეთი, როგორიც ქართლშია ღვინის შესანახად — ქვევრი — გ.გ.) ნახეს მინაში ჩაფლული, რომელშიც კუპრის მსგავსი მასა იყო; თუკი ვინმე მძლავრად შეიყნოსავდა, ან უმცირეს პორციას მიიღებდა, ღრმა და ხანგრძლივ ძილს მიეცემოდა. იმ ადგილას, სადაც ეს კასრი იყო ჩაფლული, ბალახი არ იზრდებოდა, ხოლო ზამთარში თოვლი არ ჩერდებოდა. დვალეები ამ ნივთიერებას უწოდებენ ლუტონ-ს. სამწუხაროდ ამ მხარეში დარჩენის დრო არ მქონდა, რომ ამ ნაამბობის ჭეშმარიტება დამეადგინა და ეს ოპიუმის მსგავსი ნივთიერება გამოემკვლია....

---

* რადგან კლაპროტი დამახინჯებთ იძლევა მათ ტრანსკრიპციას, ამიტომ ჩვენ პირდაპირ მოგვყავს შესწორებული ვერსია. მდრ. „გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში“, I, თბ. 1962, გვ. 105 — გ.გ.

.....გლოლა არის პატარა სოფელი, რომელიც დასახლებულია იმერლებით და ცოტა დვალეთის ოსებით; ის ძვეს თოვლიანი ქედის კედელას ძირში.....

.....თოვლიან ქედზე გზის მოუხერხებლობის მიუხედავად, დუგორები და იმერლები ხშირად ვაჭრობენ ერთმანეთთან. იმერლების საქონელია — ბამბის ჭრელი ქსოვილები, ნაჭერი 1,5 მანეთად; ტილო, არშინი 5კაპიკად; ცუდი ხარისხის ჭრელი ჩითი და სხვა ქსოვილები, არშინი 15 კაპიკად; თხელი თავთა 25კაპიკად. დუგორებისგან იღებენ ქერის ქურქს, თავსაფარს, უხემ ქერას და მატყლს, რასაც მერე იმერეთშივე გადააჰყიდნიან....

მცირე კომენტარები

[1] რაც შეეხება ქართველ მეფეთა ურთიერთობას ოსებთან, დაწყებული აზონ — ფარნავაზიდან, ეს ფაქტიურად „ქართლის ცხოვრებნიდანა“ ამოღებული. ჩვენ ვასწორებთ ზოგ უზუსტობას.

[2] ვახტანგ გორგასალი იყო 33-ე და არა 23-ე მეფე. მან ორთაბრძოლაში მოკლა არა ოსები ჩალათარი და ბალათარი, არამედ ხაზარი თარხანი და ოსი ბაყათარი. (შდრ. „ქართლის ცხოვრება“, I, თბ. 1955. გვ. 153, გვ. 155. ასევე ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, IV, თბ. 1773, გვ. 103).

[3] „გუარამს მისცა კურატპალატობა და წარმოგზავნა მცხეთას“ და არა სტეფანოზი იუსტინიანე I-მა (527-565) კი არა, არამედ იუსტინე II-მ(565-578).

[4] როსტომის დასმა ქსნის ერისთავად მომდინარეობს ავგაროზ ბანდაის ძის მიერ 1348—1400 წლებს შორის შედგენილ „ძეგლი ერისთავთა“-დან: რომ როსტომ ბიბილური მოდის ოვსეთიდან ჯერ დვალეთში, შემდეგ ლარგვისში და იუსტინიანემ უბოძა ცხრაზმის ერისთავობა და ყველა რეგალიები. („ძეგლი ერისთავთა“, შ. მესხიას გამოცემა, თბ. 1954, მასალები, ნაკვ. 30, გვ. 344-346).

[5] დავითის მეფობის წლებია 1089-1125; თამარის 1184-1213; ლაშა გიორგის — 1213-1223.

[6] ოსი მთავრების სახელებია: ბასიანი, ბადელიძე, ჩერქესიძე, თაგაური, ქურთაული, სიდამონი, ჭახილიძე. (ვახუშტი, დასახ. გამოცემა, გვ. 639).

[7] ალექსანდრე I დიდი (1412-1442) არ გაყოფდა სამეფოს 1424 წელს, რადგან 1431—1435 წლებში ის იერთებს ლორესა და სივნიეთს.

[8] ჰეროდოტე — ძვ.წ. Vს-ის ბერძენი ისტორიკოსი, „ისტორიის მამად“ ნოდებული.

[9] გიულდენშტედტი, იოჰან ანტონ (1745-1781). გერმანელი მეცნიერი, მოგზაური. 1770-73 წლებში მოიარა ჩრდილო კავკასია და სა-

ქართველო. მის ცნობებს ხშირად იმონუმებს კლაპროტი, როგორც სანდოს.

[10] ვახუშტი განსხვავებულ სურათს ხატავს: „კაცნი და ქალნი არიან შუენიერნი, ჰაეროვანნი, შავ-თუალ-წარბანი, შავ-თმოსანნი, თეთრ-ყირმიზნი ტანოვანნი, წერწეტი, გარნა უმეტეს ქალნი წერწეტი...“ („ქართლის ცხოვრება“, IV, თბ. 1973, გვ.637).

[11] ვახუშტის მიხედვით: „ფერხთა ზედა ტყავთაგან აცვიათ, რომლისა არს ლანჩა გამობანდული დახეულის ტყავისაგანვე, და მას შინა შთასდებენ თომსა, და ჩაიცმენ ეგრეთ, რათა არა მოუსხლტეთ ფერხი ყინულსა, კლდესა და ბალახთა ზედა.“ („ქართლის ცხოვრება“, IV, გვ. 637-638).

[12] პოტიომკინი, გრიგოლ ალექსანდრეს ძე (1739-1791) რუსეთის სახელმწიფო მოღვაწე; ეკატერინეს ფავორიტი და ფაქტიურად რუსეთის მმართველი. 1783 წლის ტრაქტატის ინიციატორი.

[13] როგორც გიულდენშტედტი ამბობს, ანდურ ენაზე ქისტებს (იგივე ძურძუკებს) ჰქვიათ მიცჯეგები, ქვეყანას მიცჯეგია. ამ სახელწოდებით ერთიანდებიან ჩეჩნები, ყარაბულახები, ინგუშები ქისტები და ა.შ., რადგან ერთსა და იმავე ენაზე ლაპარაკობენ, მხოლოდ განსხვავებულ დიალექტზე. (იხ. „გიულდენშტედტის მოგზაურობა საქართველოში“, ტ. II, თბ. 1964, გვ. 69 და 127).

[14] მედემი — რუსეთის არმიის გენერალ-მაიორი ჩრდილო კავკასიაში. დახმარებას უწევდა გიულდენშტედტის 1770-73 წლების ექსპედიციას. 1769 წელს დასაჯა ჩერქეზები, 1771 წელს — ნოღაელი თათრები.

(იხ. „გიულდენშტედტის მოგზაურობა“, ტ. I, გვ. 331; ტ. II, გვ. 53, 159, 201, 203).

[15] შდრ. ვახუშტი: „ამ ალევის მთის თხემსა არს ეკლესია უგუმბათო...ამას შინა არს სიმრავლე ხატთა და ჯუართა ოქროისა და ვეცხლისათა, და სამსახურებელნი ეკლესიისანი მრავალნი. კარნი აქუს ოქროსი...“ („ქართლის ცხოვრება“ ტ. IV, გვ. 353).

[16] შდრ. ვახუშტი: „ხნვის პირისპირ, ლიახუს გაღმა კიდურს არს მინა სასუნებელი, და უდის სუნი ფრიად ძნელი, არამედ ჰკურნებს ქარსა, სევდასა და ინთილას სუნებითა, გარნა მსუნებელი შებნდების სუნითა“. („ქართლის ცხოვრება“ ტ. IV, გვ. 372).

Gia Gelashvili

*Doctor of History, Ivane Javakishvili
Tbilisi State University, Senior-scientist
researcher of the Ivane Javakishvili ins-
titute of History and Ethnology*

Julius Klaproth about Ossen

Summary

Julius Klaproth (1783-1835) a well-known German linguist-orientalist-ethnologist-geographer-historian traveled in Georgia in 1808 during six months. In 1814 Klaproth published two-volume work "Journey in Caucasus and Georgia in 1807 and 1808" (Halle, Berlin).

The material about Ossen is given on several pages of the II volume – 269-285; 330-355; 382-389; 577-617.

In the following article there is given the Georgian translation and comments to the Klaproth's material about Ossen. He describes everything he saw himself: social-economic situation, everyday life of the population, their relations with each other, national traditions, their judicature, short historical review.

ქეთევან კობიაშვილი

ისტორიკოსი

ლადო გუდიაშვილი და ქვაშვეთის ტაძრის მხატვრობა

ყოველი ტაძრის აშენების შემდეგ დგება მეტად მნიშვნელოვანი მომენტი — მოხატვა. ასე იყო ქვაშვეთის შემთხვევაშიც. XVIII საუკუნეში — 1753 წლის აპრილის თვეში ტაძარი უკურთხებიან, მაგრამ იგი დამთავრებული არ ყოფილა, რადგან მას აკლდა მხატვრობა, რასაც ხელი შეუშალა გივი ამილახვრის ავადმყოფობამ და მალევე გარდაცვალებამ. თუმცა ეკლესიაზე ზრუნვა გრძელდებოდა ქვაშვეთის კრებულის წევრების და მრევლის მიერ. 1755 წელს ტაძარი გივი ამილახვრის ძმისწულმა დავითმა მოახატვინა ნიკოლოზ აბხაზს. ეს მხატვრობა ჩვენამდე არ მოღწეულა, ამიტომ რა შინაარსის და როგორი აღწერილობის იყო უცნობია. 1755 წლიდან XIX საუკუნის ათიან წლებამდე რა კეთდებოდა ქვაშვეთში არ ვიცით. 1810 წლიდან ტაძრისთვის ყურადღება მიუქცევია გენერალ ტორმასოვს, მას გაუკეთებია ე. წ. „რემონტი“, მიუშენებია კარიბჭე, მოუხატვინებია კედლები, რამაც საბოლოოდ გააფუჭა ნიკოლოზ აბხაზის მხატვრობა. ტაძარი მოხატულა ვარლამ ეგზარქოსის 1811-1817 წწ. დროს, კერძოდ 1817-1818 წწ. არსებობს ეგზარქოსის სიგელი 1817 წლის 7 ივლისით დათარიღებული ქვაშვეთის მღვდელ პავლე არჯევანიძისადმი მინერლი, სადაც ვკითხულობთ, რომ საკურთხევლის დახატვაზედ დახარჯულა 19 თუმანი, 7 რუბლი და 11 შაური. საკურთხევლის გარდა მოუხატავთ გუმბათი და ტაძრის კედლების უმეტესობა. ვინ იყო მხატვარი უცნობია, მაგრამ სავარაუდოა მან კარგად იცოდა ხუცური ასომთავრული და რუსული, რადგან წარწერები შესრულებული იყო რუსულ-ქართულად. მხატვრობა შინაარსით მდიდარი, მაგრამ ხელოვნების თვალსაზრისით დაბალი ხარისხის იყო.

XIX საუკუნის ბოლოსთვის მხატვრობა მნიშვნელოვნად დაზიანდა, ამიტომ ეგზარქოს ვლადიმერის 1892-1898 წწ. დროს, 1893 წელს შეიქმნა კომიტეტი შემდეგი შემადგენლობით: წინამძღვარი – დეკანოზი დავით ჭარელაშვილი, მღვდელი – გ. გამდიშვილი, მოლარე – ექვთიმე ხელაძე და „კლასნი ხუდოჟნიკად“ წოდებული ა. მარდეროსსო, რომელთაც ვვალეობდათ ტაძრის მხატვრობის განახლება. ამ საქმეში მონაწილეობა მიუღიათ იმდროინდელ თბილის-

სელ მხატვრებსაც: კეპპენს, გრეჩანინოვს, ფრიკს და სტეფანოვსკის. ისინი მისულან იმ დასკვნამდე, რომ მასზე დახარჯული ფული და მუშაობა უნაყოფოაო. ამ უარის შესახებ კ. ცინცაძის წიგნში „ქვაშვეთის წმინდის გიორგის ეკლესია ტფილისში“, ვკითხულობთ შემდეგს: „.... მომსწრე და სარწმუნო პირთა გადმოცემით, მხატვრობის ასეთი შეფასება არც გულწრფელია და არც ერთსულოვანი. გამონვეული ხელოვნები, სამწუხაროდ გარდაიქცნენ ხელოსნებად, თითოეული მათგანი მონდომებული იყო, მხატვრობის განახლების საქმე მას ჩავარდნოდა ხელში და რადგანაც ეს ვერ ხერხდება, დაასკვნეს: არა ღირს განახლებაო....“ [1, 154].

1897 წელს ქვაშვეთის ტაძარში წინამძღვრად მოვიდა დეკანოზი მარკოზ ტყემალაძე, რომელსაც სურდა აეშენებინა ახალი ტაძარი, მაგრამ ამ საქმეს გარკვეული წინააღმდეგობები შეხვდა და მესამე ტაძრის საძირკველი მხოლოდ 1904 წლის 12 ნოემბერს ჩაიყარა. ტაძარი 1910 წლის 31 მწიფობისთვის აკურთხეს. ეკლესია არ მოუხატავთ. ეს საკითხი წლების განმავლობაში აწუხებდათ იქ მოღვაწე პირებს, მხოლოდ უწმინდესის და უნეტარესის საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის კალისტრატე ცინცაძის ლოცვა-კურთხევით მოხდა მისი მოხატვა. ამ სურვილსა და ნაფიქრალს 1947-1948 წწ. ხორცი შეასხა დიდმა ქართველმა მხატვარმა ლადო გუდიაშვილმა.

მხატვართან მოლაპარაკება მისმა უწმინდესობამ დაავალა ეპისკოპოს დიმიტრი ლაზარიშვილს, რომელმაც წარმატებით გაართვა თავი ყოველივეს. პროფესორ გუდიაშვილს ამ საქმეზე მონვეული ჰყავდა მხატვრები: შალვა აბრამიშვილი, გიორგი ნაღებაშვილი, ლუკა გუკაროვი, არქიტექტორი ალექსანდრე გამრეკელი. მათ ყველას თავისი საქმე ჰქონდა დავალებული. უშუალოდ მოხატვის დროს ეხმარებოდნენ შალვა აბრამიშვილი და არსენ ფორხუა. საკურთხეველის მოხატვა დაჯდა 200 000 მანეთი.

ამ დიდ, მამულიშვილურ, საქმეში ეკლესიის სამრევლო საბჭო აქტიურად იყო ჩართული. ისინი მართავდნენ სხდომებს, იღებდნენ სხვადასხვა გადაწყვეტილებებს. ერთ-ერთი ასეთი სხდომა შედგა 1947 წლის 31 ივლისს, სადაც მოინიშნეს კათოლიკოს-პატრიარქ კალისტრატეს შემდეგი შინაარსის რეზოლუცია: „1947 წლის ივლისის 20. მოვიწვევ უფლის კურთხევას დაწყებულ დიდ საქმეზე ქვაშვეთის წმ. გიორგის ეკლესიის საკურთხეველის (და შემდეგ დანარჩენი კედლების) მოხატვაზე. პროფესორ ლადო გუდიაშვილს და მის თანაშემწეებს ნება ეძლევათ დღეიდან შეუდგნენ მუშაობას — წმ. მთავარმონაშენ გიორგი იყოს მათი შემწე“ [3,90].

ამავე სხდომაზე მიიღეს მეტად მნიშვნელოვანი განჩინება, რომელიც თამამად შეიძლება ჩაითვალოს კათოლიკოს-პატრიარქის არა მარტო სურვილად, არამედ ანდერძადაც: "ჩვენ მოკვდავნი

ვართ, ამისათვის მსურს, რომ კომისიას დარჩეს სახელმძღვანელოთ შემდეგი ჩემი მოსაზრებანი დანარჩენ კედლების მხატვრობის შინაარსის შესახებ. სასურველად მიმაჩნია:

ა) ჩრდილოეთ კედლებზე მოთავსებული იყოს: ფანჯრის ზემოთ — ივერიის ღვთისმშობელი, ფანჯრის მარჯვნივ და მარცხნივ მოციქული ანდრია და მოციქულთასწორი ნინო. ფანჯრის ქვემოთ — წმ. გიორგი ცხენზე. იქვე აღმოსავლეთის პლაფონზე ნათლისღება ქრისტესი, დასავლეთისაზე შობა ქრისტესი, სამკვეთოში — შესასვლელ კარიბჭე ზემოთ ღვთისმშობლის მიძინება.

ბ) სამხრეთის კედლებზე: ფანჯრის ზემოთ - ქრისტე ემმანუილი, ფანჯრის აქეთ-იქით დავით აღმაშენებელი და თამარ მეფე. აღმოსავლეთის პლაფონზე — აღდგომა ქრისტესი, დასავლეთ კედელზე კი სული წმინდის მოფენა; საკურთხეველის გლუვ კედელზე - პლაფონზე ფერისცვალება ქრისტესი, მის პირდაპირ ბზობა.

გ) უკანა ბოძების კამარის ჩრდილოეთ პლაფონზე ნათლისღება ქართველთა, ხოლო სამხრეთისაზე — დავით გარეჯელის გასამართლება.

დ) უკანა კედელზე — საშინელი სამჯავრო, ტაძრის დანარჩენი ადგილები მოფენილი უნდა იყოს არა ჭარბად: ჯვრებით, ბორდიურებით, ყვავილებით, ვარსკვლავებით და სხვა“ [3, 91].

მოხატვის დაწყებამდე მხატვარმა კათოლიკოზ-პატრიარქს და სამრევლო საბჭოს წარუდგინა საკურთხეველის კედლების ესკიზები და მიმართა წინადადებით: „არსებობს რამდენიმე ხერხი კედლების ფრესკებით მოხატვისა, მათ შორის უმჯობესია შემდეგი ორი: ცვილოვანი ფერწერა და ტემპერით მოხატვა“ [5, 50].

გადაწყდა: „ქვაშვეთის ეკლესიის კედლები მოხატულ იქნას ცვილოვანი ხერხით“ [5, 50].

ტაძრის მოხატვისათვის, ბუნებრივია, საჭირო იყო საღებავები, რომლებიც არც თუ იოლი მოსაპოვებელი აღმოჩნდა. უწმინდესმა კალისტრატემ საღებავების შეღავათიან ფასებში შოვნისათვის შუამდგომლობით მიმართა მინისტრთა საბჭოს თავმჯდომარეს ზ. ნ. ჩხუბიანიშვილს. მან დააკმაყოფილა თხოვნა და მოქალაქე რ. რუსიას მიერ ეკლესიას დაეთმო ნაწილი საჭირო საღებავებისა. ამ საკითხთან დაკავშირებით მხატვარი იხსენებს: „.... მთავარი დაბრკოლება მაინც ის იყო, რომ იმ დროს ჩვენში ფერები არ მზადდებოდა. მე უარი არ ვთქვი ზეთის საღებავებზე.... ქვაშვეთი ენკაუსტიკის წესით უნდა მოხატულიყო. ცხელი, ადუღებული ფერებით. იგი ბიზანტიელებმა გამოიგონეს. ძალიან კარგია იმ მხრივ, რომ საუკუნეებს უძლებს, მაგრამ როგორ უნდა გვემოვნა საამისო სათანადო მასალა.... ფერადი ფხვნილები, რომლითაც სითხე ზავდება, მაშინ სულ არ არსებობდა. ძებნა-ძებნით მივაკვლიეთ ძველ მღებავებს.... მათი დახმარებითა და რჩევით შევაზავეთ მცენარეთა

ფერები.... ზოგი ფხვნილები მწერებისაგან მზადდება, ყველა ეს ფხვნილი ავურიეთ თაფლის ფიჭაში.... გავალხვეთ და დავინყეთ მუშაობა“. [5, 50].

სამუშაო მეტად დამლელი იყო. იოლი წარმოსადგენია როგორი რთული იქნებოდა თავანეული, ცხელი საღებავებით ხატვა, რომელიც დიდ ენერგიას, მოთმინებას და საქმისადმი სიყვარულს მოითხოვდა, რაც არ აკლდა ახალგაზრდა მხატვარს. იგი გრძნობდა როგორი პატივი და დიდი ნდობა გამოუცხადა ეკლესიამ, მით უფრო, რომ გვერდით ედგა კათოლიკოს-პატრიარქი. აი, რას სწერს ლადო გუდიაშვილი: „კალისტრატეს ძალიან უხაროდა და მუდამ ჩემთან იყო, არ მტოვებდა არც ქვაშვეთის ეპისკოპოსი დიმიტრი ლაზარიშვილი.... ყველაფერში მშველოდნენ, როგორც შეეძლოთ მეხმარებოდნენ“ [5, 51]. უწმიდესობის თანადგომა უყურადღებოდ არ დატოვა მხატვარმა და ფრესკაში ერთ-ერთ მოციქულად მისი სახე ჩახატა: „რაც შეეხება კალისტრატეს, იგი დიდებული ადამიანი იყო.... დიდი პატრიოტი, განათლებული, ისტორიის, საეკლესიო მხატვრობის შესანიშნავი მცოდნე, უაღრესად კაცთმოყვარე. მე იგი ისე მომწონდა, რომ მისი სახე ფრესკაში ერთ—ერთ მოციქულად ჩავხატე. მას ეს ძალიან ესიამოვნა“ [5, 51].

გუდიაშვილს ამ საქმის კეთებისას ბევრი უსიამოვნებაც შეხვდა. მაშინ ასეთი გაბედული ნაბიჯის გადადგმა იოლი არ იყო. მხატვარს რელიგიურ თემაზე რამე რომ შეექმნა ეს წარმოუდგენელი იყო. ერთხელ ქვაშვეთის ტაძარს იტალიის დელეგაცია ეწვია, მათ გაკვირვებულებს მხატვრისთვის უკითხავთ: „ნუთუ, თქვენ მართლა ხატავთ.... ნუთუ საბჭოთა კავშირში რელიგიურ თემაზე ხატვის უფლება არსებობს? ყველაზე დიდი შთაბეჭდილება მთელი ჩვენი მოგზაურობიდან ამ ფაქტმა მოახდინაო“. [5, 51].

ყოველივე ამას ემატებოდა ღვთისმშობლის ფრესკის სხვაგვარი, ლადოსებური გადანყვეტა, რამაც აზრთა სხვადასხვაობა და დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია. მოვუსმინოთ მხატვარს: „როგორც ფრესკებში, ისე დაზგურ პორტრეტებში თითქმის ყველა მხატვარი, დიდიც და პატარაც, ღვთისმშობელს, მუდამ ახალგაზრდას და სათნოს ხატავდა.... მე გადავწყვიტე ღვთისმშობელი წამომეყვანა ჩვენსკენ, მიწისაკენ. უფრო დღევანდელი სახე მიმეცა მისთვის.... ამ სახით ასეთმა გადანყვეტამ მაშინ, როგორც მოველოდი, აზრთა დიდი სხვადასხვაობა გამოიწვია.... ზოგი რას ამბობდა და ზოგი რას.... ხშირად მეკითხებოდნენ ხოლმე მის სახეში ვინმე კონკრეტული ადამიანი ხომ არ მყავდა მხედველობაში. არა.... მე ძირითადად, მუდამ შთაბეჭდილებებით ვხატავ.... პროტოტიპებს კი იშვიათად ვაკეთებ.... იმიტომ კი არა, რომ არ მომწონს ეს გზა.... ჩემი მუშაობის სისტემა ასეთი“. [5, 51].

საბოლოოდ საკურთხევლის ძირითადი ფართობი მოიხატა საოცრად მცირე დროში — ცხრა თვეში, რაც მოწმობს იმას, თუ როგორი გატაცებით ასრულებდა ლადო გუდიაშვილი ამ სამუშაოს. თუმცა მხატვრობა ბოლომდე ვერ დასრულდა. მას ხელი შეუშალა დიდმა წინააღმდეგობებმა და მისი უწმიდესობის კალისტრატეს გარდაცვალებამ. ქვაშვეთი, რომ მოხატულიყო გაიშლებოდა მისი თემატიკა და სიუჟეტიც, რომელიც არსებობდა, მაგრამ სამხაროდ განუხორციელებელი დარჩა., რამაც დიდი ტკივილი დატოვა ლადოს გულში. მართალია, როცა მხატვრისადმი დამოკიდებულება შეიცვალა, ეკითხებოდნენ თუ როდის დაასრულებდა დაწყებულ საქმეს, მაგრამ ეს უკვე შეუძლებელი იყო. მხატვარი იხსენებს: „მინდა ვისარგებლო შემთხვევით და უსაზღვრო მადლობით მოვიხსენიო სრულიად საქართველოს კათოლიკოს—პატრიარქი ილია II, რომელმაც დიდი თავაზით და ტაქტით შემომთავაზა, ეგებ როგორმე, ქვაშვეთი ისევ მოხატოთო, ამაღელვა და სიხარულით ამავეს ამ თხოვნამ, მაგრამ გვიანაა.... აღარ შემიძლია“ [5, 51].

მიუხედავად ყველაფრისა გუდიაშვილის სურვილი „მინდა დარჩეს ის, რაც ამდენი ტკივილის ფასად შემიქმნია“-ო, ასრულებულია, მას, რომ ამ ქვეყნად სულ არაფერი შეექმნა, მხოლოდ ეს ერთი ფრესკა გახდოდა საუკუნო და მარადიულ მხატვრად.

ქართულ საზოგადოებაში ყოველთვის იყო სურვილი დარჩენილი კედლების მოხატვისა. ერთ-ერთი მოსურნე იყო არსენ ფოჩხუაც, უშუალო მონაწილე და მოწმე ტაძრის მოხატვისა. საქართველოს საპატრიარქოს არქივში დაცულია მისი ორი წერილი (1980 და 1991 წლებს)/ მინერილი საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II-სადმი, სადაც გამოთქმულია საინტერესო მოსაზრება ტაძრის მოხატვასთან დაკავშირებით: „მადლობა ღმერთს, რომ ეს სამვილიშვილო საკითხი კვლავ წამოიჭრა და დღეს თუ ხვალ მას განხორციელება უნერია; იბადება კითხვა პრაქტიკულად ვინ შეძლებს ამ მეტად მნიშვნელოვან და საპასუხისმგებლო საქმის გაგრძელებას? ვის ეყოფა ბ-ნი ლადოს შედეგრის გვერდით სცადოს ბედი და ამით თავი დაიმიჯნოს ისტორიაში?“ [4, 2]. ამ კითხვას პასუხს თავად არსენ ფოჩხუა სცემს და გამოსავლად მიაჩნია ორი გზა:

1. 1918 წელს ლადო გუდიაშვილი მონაწილე ექვთიმე თაყაიშვილის მიერ სამხრეთ საქართველოში მოწყობილ ექსპედიციისა, სადაც უამრავი პირები აქვს შესრულებული ჩვენი ცნობილი ტაძრების მოხატულობების, ამიტომ მოხდეს ამ პირების მუდმივი ექსპონირება მოუხატავ კედლებზე. ამით ორი დიდი საქმე გაკეთდება, ტაძრის მოხატულობა სტილისტურად არ დაირღვევა – ასე ვთქვათ „ერთ მხატვართან გვექნება საქმე“ და მეორეც ფართე საზოგადოებას ექნება საშუალება გაეცნონ იმ მოხატულობებს (ასლების სახით) რომლებიც ამჟამად თურქეთის ტერიტორიაზეა.

2. თუ მაინდამაინც მოხატვა აუცილებელია, მაშინ ეს უნდა მიენდოს ისეთ მხატვარს რომლის შემოქმედებითი ხელნერა გამომდინარეობს ქართული ფრესკის მანერიდან ან დაუფლებულია მას და შესწავლილი აქვს ღრმად; ასეთ მხატვრად დღეს მე მეგულება დავით ცუცქირიძე – ვიმედოვნებ, რომ მისი ფრესკული დამწერლობა ჰარმონიულად შეერწყმება ბ-ნ ლადოს ფრესკების ხასიათს და ამით ტაძარიც მოიგებს და მნახველთათვისაც მეტად საინტერესო იქნება“. [4, 3].

ეს მოსაზრებები გაზიარებულ არ იქნა, თუმცა მოხატვის საკითხი დღესაც აქტუალურია.

აღსანიშნავია, რომ მისი უწმიდესობის კალისტრატეს გარდაცვალების შემდეგ დადგა საკითხი ფრესკის ჩამოფხეკისა, მაგრამ ეს ვერ განხორციელდა.

ამ თემაზე საუბარი სრულდება ლადო გუდიაშვილის მოკლე ბიოგრაფიით და იმ ფაქტებით, თუ რა წინააღმდეგობები შეხვდა მას აღნიშნულ მხატვრობასთან დაკავშირებით.

ლადო გუდიაშვილი დაიბადა თბილისში 1896 წლის 18 (30) მარტს, რკინიგზელთა ოჯახში. დედა – ელისაბედ ითონიშვილი და მამა დავით გუდიაშვილები მეტად კეთილი და სათნო ადამიანები იყვნენ. ასეთ ოჯახში აღზრდილ ლადოსაც ეს თვისებები უხვად ჰქონდა. იგი დიდი ადამიანური სითბოთი ყველას იზიდავდა.

1910 წელს 14 წლის ყმანვილი მიიყვანეს თბილისის კავკასიის საზოგადოების ნატიფი ხელოვნების ფერწერისა და ქანდაკების სკოლაში. მის გვერდით სწავლობდნენ მიხეილ ჭიაურელი და ქეთევან მაღალაშვილი. ბატონ ლადოს მასწავლებლები იყვნენ იტალიელი ხელოვანი ლონგო, გერმანელი ოსკარ შმერლინგი, ბოლოს იაკობ ნიკოლაძე. სასწავლებელში სწავლობდა 1914 წლამდე. პირველი ნახატები დაბეჭდა 1914 წელს ჟურნალ „თეატრსა და ცხოვრებაში“. ეს იყო ლ. ჭიაჩელის მოთხრობების ილუსტრაციები. 1915 წელს კი მხატვარმა თავისი გამოფენა მოაწყო.

აღსანიშნავია, რომ ლადოს ჰქონია დიდი მუსიკალური მონაცემები, მშობლებს სურდათ მუსიკოსი გამხდარიყო, ჩინებულად უკრავდა ვიოლონჩელოზე, მაგრამ როცა დაიწყო დიდი მუსიკალური ნაწარმოების შესრულება, მას გულის ტკივილი უგრძვნია, ექიმებმა ამის მიზეზად მიიჩნიეს ის, რომ ლადო ნაწარმოებებს დიდი ემოციებით და მთელი გატაცებით ასრულებდა, ამიტომ ბავშვს აუკრძალეს ვიოლონჩელოზე დაკვრა. ასე შეიცვალა მუსიკა ფერწერით.

ლადო გუდიაშვილის ცხოვრება და შემოქმედება სამ ნაწილად იყოფა:

პირველი პერიოდი — 1914-1919 წლები, სამშობლოში ყოფნის დრო. 1916 წელს მან სხვა მოღვაწეებთან ერთად დააარსა ქართველ ხელოვანთა საზოგადოება. 1917 წელს მონაწილეობდა ექთაყაიშვილის მიერ მოწყობილ სამხრეთ საქართველოს ექსპედიციისაში, სადაც გაეცნო ქართულ ძეგლებს, იღებდა ფრესკების პირებს. 1919 წელს მოხატა რესტორანი „ქიმერიონი“. ამავე წელს გაიმართა ქართველ მხატვართა გამოფენა ყოფილ „დიდების ტაძარში“. ლადო გუდიაშვილით აღტაცებული რუსი პოეტი სერგეი გოროდეცკი წერდა: „მე ვხედავ აღფრთოვანებულ ყრმას, რომელსაც უნდა ხელმეორედ ააშენოს დანგრეული საქართველო“.

მეორე პერიოდი 1919-1926 წლები, „პარიზული“ ხანა. იგი იქ სწავლობდა რობსონის აკადემიაში. მას დიდი წარმატებები ხვდა წილად, ჩასვლისთანავე, უმალ მიიპყრო ყურადღება.

1920 წელს მისი ოთხი ნამუშევარი პარიზის დიდ სალონში გამოფინეს, რასაც იმდროინდელი „კატალოგი“ ადასტურებს. ერთი ტილო, „ქეიფი ქალთან“, შეიძინა ცნობილმა ესპანელმა მხატვარმა იგნაციო ზულოაგამ. დიდმა სალონმა შემდეგაც შეიძინა სხვა ტილოები. აქვე აღვნიშნავთ, რომ გუდიაშვილის ნამუშევრები არის არა მარტო საფრანგეთის, არამედ ესპანეთის, გერმანიის, ამერიკის, ინგლისის მუზეუმებსა და კერძო კოლექციებში.

1922 წელს პარიზში მოეწყო მხატვრის პერსონალური გამოფენა.

1923 წელს იგი მიიწვიეს ნიუ-იორკის ორ ჯგუფურ გამოფენაზე. ერთი იყო როზენბერგის, მეორე კი რუსული გამოფენა.

ამ გამოფენებზე წარმატების შემდეგ, იმავე წელს, პარიზის ბალიევის თეატრმა „ლამურამ“ მიიწვია გუდიაშვილი და სპექტაკლი მხატვრულად გააფორმებინა.

1924 წელს 15-დან 28 აპრილამდე მოეწყო სამი ქართველი მხატვრის ლადო გუდიაშვილის, დავით კაკაბაძის და შალვა ქიქოძის ნამუშევართა გამოფენა.

1925 წელს ლადო გუდიაშვილს უკვე კარგად იცნობდნენ დასავლეთ ევროპაში. პიკასოს მკვლევარმა მორის რეინალმა სპეციალური მონოგრაფია გამოსცა სათაურით „Lado Gudishvili“.

1925 წელს 9-დან 23 იანვრამდე პარიზში იყო გუდიაშვილის პერსონალური გამოფენა, იმავე წლის ზაფხულში კვლავ მოეწყო დიდი გამოფენა, სადაც მის ხელოვნებას უდიდესი შეფასება მისცა ცნობილმა ხელოვნებათმცოდნემ ანდრე სალმონიმ.

პარიზმა არც შემდეგ დაივიწყა დიდი ხელოვანი და 1935 წელს, როცა იგი იქ არ იყო, მოაწყო მისი ნამუშევრების გამოფენა 28 ივნისიდან — 11 ივლისამდე.

მესამე პერიოდი იწყება 1926 წლიდან — სამშობლოში დაბრუნება.

1926-1932 წლებში გუდიაშვილი ასწავლიდა თბილისის სამხატვრო აკადემიაში მონუმენტურ-დეკორატიულ მხატვრობას. აქტიურად მუშაობდა, როგორც ფერმწერი, გრაფიკოსი, თეატრისა და კინოს მხატვარი, მონუმენტალისტი.

1934 წელს მან დაასურათა სულხან-საბა ორბელიანის წიგნი „სიბრძნე სიცრუისა“. გრაფიკულად გააფორმა „ვეფხისტყაოსანი“.

მის შემოქმედებაში აისახა ქართველი ხალხის წარსული, ანმყო, ისტორიულ პირთა და თანამედროვეთა პორტრეტები.

აი, როგორი შეფასება მისცა მას დ. კაკაბაძემ, რომელიც მოხსენებით გამოვიდა 1934 წლის 15 მაისს მხატვართა კავშირის მიერ გამართულ დისკუსტზე თემით „მხატვრობა გამოფენაზე“ — „... ლადო გუდიაშვილზე ბევრის თქმა არ არის საჭირო... იგი მეტად ფაქიზად ეპყრობა სურათის შესრულებას, როგორც შინაარსის ისე ფორმის მხრივ. ეს სიფაქიზე მეტად მნიშვნელოვანია და განსაკუთრებით უნდა მივუთითოთ ამაზე ჩვენს ახალგაზრდობას. საქმე იმაშია, რომ ლადოს სურათების სიფაქიზე მოსჩანს როგორც ფერებში, ისე ხაზებში“ [6, 34].

მანამდე კი, 1926 წელს, ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ლადო გუდიაშვილზე ტიცვიან ტაბიძე წერდა: „— დანგრეული, დარღვეული ტაძრიდან და კოშკებიდან მოვიდა ის, თვითონ, როგორც ნიამორი და როგორც ფრესკა გათანგული, ზვიადი ჩვენებით უსახელო ოსტატობით მოხიბლული; — ლადო გუდიაშვილს შქონდა და აქვს ის, რაც არც ერთ ოსტატობაში არ გაიცვლება — პირწმინდა სიცოცხლე ეროვნული შემოქმედებისა, რომლის საფუძველია: ნოყიერი და ცინცხალი ქართული მიწა და აგრეთვე ნოყიერი და ცოცხალი ნიჭი თვითონ ლადო გუდიაშვილისა;

— ჩემი შეუცვლელი აზრია, რომ ლადო გუდიაშვილი აცახცახებულა შემოქმედებით, ის გრძნობს საქართველოს ძირებს და მის მიწის ყნოსვას...“ [9, 22].

მხატვარი ყოველ დროს ცხოვრობდა თავისი ქვეყნის ჭირ-ვარამით. არ ყოფილა არც ერთი მოვლენა, რომელზედაც საკუთარი აზრი არ გამოეთქვას. ასე იყო 1937 წელსაც. ნოემბერში საბჭოთა საქართველოს მხატვრების კავშირის პლენუმზე მან ბრწყინვალე სიტყვა წარმოსთქვა და იმ დასაგმობ მოვლენებს „დიდი არევდარევა .... მწარე დღეები და მწარე შედეგები“ [9, 1] უწოდა. როგორც ვხედავთ, მხატვარი უშიშრად იცავდა თავისი ერის დიდებას და სიმართლეს.

გუდიაშვილი ასეთი ბუნების რომ არ ყოფილიყო, ალბათ არც დათანხმდებოდა მის უწმინდესობა — კალისტრატე ცინცაძეს ქვაშვეთის ეკლესიის მოხატვაზე და იმ დროისათვის ასეთ თამამ გადაწყვეტილებას არ მიიღებდა, რომელმაც მას დიდებასთან ერთად, ბევრი გულსტიკივილი და დაუმსახურებელი ლანძღვა მოუ-

ტანა. მიყვეთ ყოველივეს ქრონოლოგიურად, იმ საბუთებზე დაყრდნობით, რომელიც დაცულია საქართველოს კულტურისა და ხელოვნების ცენტრალურ არქივში.

1948 წლის 24 ივნისს შესდგა საქართველოს მხატვრების კავშირის გამგეობის სხდომა, სადაც განიხილეს ლ. გუდიაშვილისა და დ. კაკაბაძის შემოქმედება. მოისმინეს მხატვართა კავშირის გამგეობის თავმჯდომარის მამალაძის მოხსენება, რომელმაც აღნიშნა: „ლ.გუდიაშვილისა და დ.კაკაბაძის შემოქმედება აშკარა ფორმალისტურია, მათ დღემდე არ შესცვალეს ის გზა, რომელზედაც მთელი წლების განმავლობაში დგანან“ [7, 59]. ამიტომ, მიზანშეწონილად მიიჩნიეს ამ ორი პიროვნების გამგეობიდან გამოყვანა. ამ გადაწყვეტილებას დაეთანხმნენ და აზრი გამოთქვეს ი. ნიკოლაძემ, ს. ნადარეიშვილმა, ა. ქუთათელაძემ, ლ. ლემონჯავამ, ლ. ბურდულმა.

1950 წ. 12 მაისს შედგა მხატვართა კავშირის გამგეობის მორიგი სხდომა, მოხსენებით გამოვიდა ბ. გორდეზიანი „ქართული წიგნის მხატვრული და პოლიგრაფიული გაფორმება“-ის შესახებ, სადაც შეეხო დიდი მხატვრის მიერ ილუსტრირებულ „ვეფხისტყაოსნის“ საქმეს: „.... გუდიაშვილის მთავარი შეცდომა იმაში იყო, რომ მან „ვეფხისტყაოსანი“ ისე კი არ გაიგო როგორც გარკვეული ეპოქის განძი, გამომდინარე პოლიტიკურ და სოციალურ მდგომარეობიდან, არამედ როგორც ზღაპარი. მან არ იკმარა ძველი თაობის ერთი ნაწილის შეცდომის გამეორება. „ვეფხისტყაოსანი“ ზღაპრად წარმოიდგინა და დასურათებაში გამოიყენა ფორმალისტიკა და ყბადაღებული სტილიზაცია. ამის შედეგად მხატვარმა განიცადა სასტიკი მარცხი“ [9, 30].

ბოლოს, ჩანს, სიტყვიერი შეურაცხყოფა არ აკმარეს და ლადო გუდიაშვილს 1951 პენსიის მიცემა შეუწყვიტეს, რის გამოც ცუდ მდგომარეობაში ჩავარდა. იგი 1954 წლის 5 ოქტომბერს საქართველოს მხატვართა კავშირის პრეზიდიუმის თავმჯდომარეს წერს: „მე 1951 წელს მომეხსნა პენსია, ვინაიდან ასეთის არქონება ჩემთვის მეტად სამძიმია, ამიტომ ვთხოვ საბჭოთა საქართველოს მხატვართა კავშირის პრეზიდიუმს დამეხმაროს და აღმიძრას შუამდგომლობა სათანადო ორგანოების წინაშე, რომ ისევ დამენიშნოს პენსია შესაძლებლობის ფარგლებში“ [8, 37].

ეს არის მცირე მასალა, მაგრამ საკმარისი, რომ შეგვექმნას აზრი თუ რა მდგომარეობაში იყო ლადო გუდიაშვილი.

ყოველივე ზემოთ თქმულიდან იოლი წარმოსადგენია როგორ სულიერ ტკივილს განიცდიდა მხატვარი, მაგრამ როგორც დიდი ქრისტიანი სულგრძელად ითმენდა. გიორგი ჯიბლაძე თავის მონოგრაფიაში ამბობს: „.... არავისზე განაწყენებული არ დარჩენილა, როცა ერთ დროს თავს ესხმოდნენ, ის საოცარი მოთმინებით იტან-

და ყოველივეს და თავდასაცავად არაფერი გაუკეთებია გარდა დაულაღავი შემოქმედებითი მუშაობისა“ [2, 10].

გუდიაშვილმა თავმდაბლობით და მოკრძალებით, თავისი არაკეთილმოსურნეებიც კი დადებითად განაწყობდა და მიიღო ის დაფასება, რასაც იმსახურებდა.

1957 წელს თბილისში მოეწყო გუდიაშვილის 60 წლისთავთან დაკავშირებული პერსონალური გამოფენა, სადაც გამოფენილი იყო მის მიერ 40 წლის მანძილზე შექმნილი ნამუშევრები.

1958 წელს გამოფენა მოეწყო ქ. მოსკოვში. ჩატარდა მისი შემოქმედებითი საღამო, სადაც გამოვიდნენ ცნობილი მოღვაწეები, ხელოვნებათმცოდნეები და უმაღლესი შეფასება მისცეს მის შემოქმედებას.

ღადო გუდიაშვილს მინიჭებული ჰქონდა მრავალი პრიზი, საპატიო ნიშანი, იყო დამსახურებული მოღვაწე, სახალხო მხატვარი.

1965 წელს მიენიჭა შ. რუსთაველის პრემია, 1976 წელს მის 80 წლისთავთან დაკავშირებით მაშინდელმა საკავშირო უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმმა მიანიჭა სოციალისტური შრომის გმირის წოდება და ოქროს მედალი.

მხატვარმა მადლიერება, ამ ფაქტთან დაკავშირებით, შემდეგი სიტყვებით გამოხატა: „.... მთელი ჩემი შეგნებული სიცოცხლე მშობლიური ხალხის უანგარო სამსახურში გამიღვია და დღეს, როცა შრომა დამიფასდა, მინდა მადლობა მოვუძღვნა ყველას ვისაც ჩემს ნამუშევრებში უგრძნია სიყვარული, სიკეთის მარცვალი, ვისაც სჯეროდა, რომ ხელოვნების უპირველესი დანიშნულება ხალხის და ქვეყნის სამსახურია.

80 წლის ვარ, მაგრამ როგორც იტყვიან კვლავ ჭარმაგად ვგრძნობ თავს, ძალა შემწევს შრომისა და გარჯისა, სიცოცხლის სიყვარული, ჩემი ხალხის სიყვარული ძალას მაძლევს. ამ დალოცვილ მიწაზე ფეხი კვლავ მაგრად მიდგას და მისი ღონე ჩემშიც გადმოდის, მასუფლდგმულებს. მინდა კვლავ შევქმნა ახალი ტილოები....“ [10, 10].

მიუხედავად იმისა, რომ გუდიაშვილი სულიერად მხნედ იყო და როგორც იტყვიან, არც გული დაბერებია, იგი ჩვენდა სამწუხაროდ, ძალიან მალე, დააკლდა ქალაქს, ერს, ხალხს. 1980 წლის ივლისში დაიღალა მისი მაჯა და შეწყვიტა კიდეც გულისცემა. მის გარდაცვალებას გამოეხმაურა ადგილობრივი თუ საკავშირო გაზეთები, დაინერა მრავალი სტატია, ყველას სურდა მისთვის ბოლო სამადლობელი სიტყვები ეთქვა.

მადლიანმა ქართველმა ხალხმა 1980 წლის 24 ივლისს მხატვრის ნეშტი მთაწმინდის სავანეს მიაბარა.

დღეს კი ქვაშვეთის ეკლესიის გვერდით დგას ლამაზი და კოპნია ქანდაკება ჯუნა მიქაბაძის მიერ შექმნილი და ალბათ სა-

ჭირო არცაა ნარნერის ნაკითხვა, ყოველი ქართველი იოლად მიხვდება თუ ვისია იგი.

თემაზე საუბარი დავასრულოთ ძველი რიტორის სიტყვებით, რომელიც ბატონ ლადოს ასე უყვარდა: “ხელი მონისაი ლპება, ნანერი კი ჭვიეს უკუნითი უკუნისამდე” ამინ [5, 51].

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. კალისტრატე ცინცაძე, ქვაშეთის წმიდის გიორგის ეკლესია ტფილისში, თბილისი, 1994.
2. გიორგი ჯიბლაძე, ლადო გუდიაშვილი, თბილისი, 1970.
3. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე 770.
4. საქართველოს საპატრიარქოს არქივი, საქმე 1950.
5. საქართველოს საპატრიარქოს ჟურნალი, “ჯვარი ვაზისა”, 1983, 1
6. საქართველოს ეროვნული არქივი (ლიტერატურისა და ხელოვნების არქივი), მხატვართა კავშირის ფონდი 10, საქმე 39.
7. საქართველოს ეროვნული არქივი (ლიტერატურისა და ხელოვნების არქივი), მხატვართა კავშირის ფონდი 10, საქმე 211.
8. საქართველოს ეროვნული არქივი (ლიტერატურისა და ხელოვნების არქივი), მხატვართა კავშირის ფონდი 10. საქმე 555.
9. საქართველოს ეროვნული არქივი (ლიტერატურისა და ხელოვნების არქივი), ვახტანგ გურგენიძის ფონდი 303. საქმე 412.
10. საქართველოს ეროვნული არქივი (ლიტერატურისა და ხელოვნების არქივი), ვახტანგ გურგენიძის ფონდი 303, საქმე 1245.

Qetevan Kobiashvili

Historian

Lado Gudiashvili and Kashveti Painting

Summary

The present work shows history of church painting in the Kvashveti Saint George church. In 1755 the church was painted by Nikoloz Abkhaz according to the order of Givi Amilakhvari's nephew David. We do not know what was the content and design of the painting then. In 1810 general Tormasov ordered to paint the church walls newly, this has finally spoilt the

N. Abkhaz church painting images. By the end of the XIX-th century the existed painting was significantly damaged, so in 1893 they created a committee aimed at renovation of the church paintings, but this was not implemented.

Kvashveti church as it looks today was built in 1904-1910, its sanctuary St. Virgin wall painting was painted in 1947-1948 with benediction of His Holiness Catholicos-Patriarch Kalistrate Tsintsadze, the painter was the great Georgian artist Lado Gudiashvili. Negotiations with the painter were held by Bishop Dimitri Lazarishvili, who did his work successfully.

While painting the church, Lado Gudiashvili faced many troubles, because those times it was not easy to make such a brave move. In 1948 he was expelled from number of managing council members of the Georgian Artists Union. In 1951 they suspended his pension, because of it he fell in a very difficult situation.

Despite all this, Gudiashvili honestly and humbly received the proper assessment he deserved, though there were many ill-wishers around. He has received many prizes; he was Honored public figure and public artist as well.

The church's sanctuary was painted in a very short time – nine months, however it was not finished really. If the Kvashveti church was painted properly with its thematic issues and existing subjects, it would be perfect, but unfortunately, it is not done yet.

ისტორიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მეცნიერ-თანამშრომელი

**საქართველოს კულტურული ცხოვრება ქუთაისის
ბეჭდური მედიის ფურცლებზე
(შურნალი „თეატრი და მუსიკა“, 1919 წელი)**

XX საუკუნის პირველი ოცნლეული საქართველოს ისტორიაში მეტად საინტერესო, დინამიური და ღრმად შინაარსიანი მონაკვეთია. ამ ეპოქის ერთ-ერთ მახასიათებლად საზოგადო ასპარეზზე პოლიტიკური პარტიების, გაერთიანებების თუ მიმდინარეობათა დამკვიდრების პარალელურად მათივე პერიოდული პრესის დაფუძნებაც უნდა მივიჩნიოთ.

ქართული ჟურნალ-გაზეთების გამოცემებს იმდროისათვის კარგახნის ისტორია გააჩნდა, მაგრამ პრესის განვითარების თავისებურება განსახილველ პერიოდში მის იდეურ, თემატურ თუ გეოგრაფიულ გაფართოებაში გამოიხატა. ამასთან, საგრძობლად გაიზარდა ხელისმომწერთა და მკითხველთა რაოდენობა. კოლონიურ მდგომარეობაში მყოფი ერისათვის ჟურნალ-გაზეთებს არამარტო საინფორმაციო საშუალებათა ფუნქცია ეკისრათ, არამედ ისინი კულტურულ და საგანმანათლებლო მისიასაც ასრულებდნენ [1, 168].

თვითმპყრობლობის პირობებში ქართულ ბეჭდვით სიტყვას გამუდმებით უხდებოდა ბრძოლა მკაცრ ცენზურასთან, რომელიც უხეშად ერეოდა რედაქციების საქმიანობაში, წინ ელობებოდა და კრძალავდა თავისუფალ აზრს. 1918 წლის 26 მაისს საქართველოს სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის აღდგენამ ფართო ასპარეზი შექმნა ეროვნული ჟურნალისტიკის აღმავლობისათვის. დედაქალაქთან ერთად ამ საქმის ავანგარდში ქუთაისიც იდგა. უნდა ითქვას, რომ ქუთაისი არც მანამდე იყო მოკლებული ქართულ პრესას. ეს არ იყო შემთხვევითი. სამსონ ფირცხალავას სიტყვით: „ქუთაისი იყო ქართული ქალაქი, საკმაოდ ინტელიგენტური, მრავალი მოსწავლე-ახალგაზრდობით, ქართული ენით, ქართული გრძნობით და აზროვნებით“ [2, 20].

ქუთაისში ჯერ კიდევ 1911 წლიდან ორი ყოველდღიური გაზეთი - „კოლხეთი“ და „მნათობი“ გამოდიოდა. ქალაქის ცხოვრებაში ღრმა კვალი დატოვეს ისეთმა გამოცემებმა, როგორც იყო „იმერეთი“ და „სამშობლო“. ამ გაზეთთა ირგვლივ თავმოყრილი იყო მამულიშვილური გრძნობით გამსჭვალული ეროვნულ-ინტელექტუალური ძალები, რომელთა ნაკლებობას ქუთაისი ნამდვილად არ უჩიოდა.

საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის ხანაში ქუთაისში დაარსდა ერთობ საგულისხმო ჟურნალი „თეატრი და მუსიკა“. მისი ინიციატორი, სულისჩამდგმელი და რედაქტორი იყო ჩვენში უსამართლოდ მივიწყებული მოღვაწე და მოაზროვნე, ექიმი იოსებ ასლანიშვილი. დღევანდელი გადასახედიდან უცნაური ჩანს, სახელოვნებო ჟურნალს, მეტად სპეციფიკური ჟანრებით - „თეატრი და მუსიკა“ - აარსებს და რედაქტორობს არა ხელოვნებათმცოდნე, არამედ მედიკოსი, მაგრამ მაშინ ამდაგვარი რამ უჩვეულო არ იყო. ქართველი ექიმები აქტიურად იყვნენ ჩაბმულნი ქვეყნის საზოგადოებრივ და კულტურულ ცხოვრებაში, ზოგიერთი მათაგნისთვის არც ჟურნალისტური თუ პოლიტიკური ასპარეზი ყოფილა უცხო. მაგალითად, ივანე გომართელი, პროფესიით ექიმი, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის თვალსაჩინო მოღვაწე, საქართველოს დამფუძნებელი კრების დეპუტატი (მედიოდა ხელოვნების კომისიაში), იმავდროულად ცნობილი პუბლიცისტი და კრიტიკოსი იყო, აქვეყნებდა სტატიებს სალიტერატურო, ხელოვნების თუ სხვა საკითხებზე. ასეთივე მრავალმხრივი მოღვაწე იყო იოსებ ასლანიშვილი, მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ მისი იდეურ-მსოფლმხედველობითი მრწამსი სოციალისტ-ფედერალისტური იდეოლოგიით განისაზღვრებოდა და სტუდენტობიდანვე ამ პოლიტიკური ორგანიზაციების რიგებში ირიცხებოდა. იოსებ ასლანიშვილი წარმოშობით ქუთაისიდან იყო. იგი 1891 წელს ამ ქალაქში დაიბადა და ბავშვობისა და მოწაფეობის წლებიც აქვე გაატარა. შემდეგ მან ოდესაში - ნოვოროსისკის უნივერსიტეტის სამედიცინო ფაკულტეტზე განაგრძო სწავლა, რომელიც 1914 წ. დაამთავრა. იგი აქტიურად მონაწილეობდა სტუდენტურ ცხოვრებაში, იყო ოდესის ქართული სათვისტომოს ერთ-ერთი ხელმძღვანელი და უნივერსიტეტის საერთო სტუდენტური მოძრაობის თვალსაჩინო წარმომადგენელი. მას დიდი წვლილი მიუძღვის სტუდენტური კრებულის „ცხოვრების“ გამოცემაში, რომელიც ოდესის უნივერსიტეტის ქართველ სტუდენტთა ძალისხმევით 1914 წელს ქუთაისში განხორციელდა.

იოსებ ასლანიშვილი ოდესიდან თანამშრომლობდა ქართული ჟურნალ-გაზეთების რედაქციებთან. მისი პუბლიკაციები თუ კორესპოდენციები ხშირად იბეჭდებოდა, როგორც თბილისის, ისე ქუთაისში გამომავალ პერიოდული პრესის ფურცლებზე. საბჭოთა პერიოდში იგი რედაქტორობდა ჟურნალ „თანამედროვე მედიცინას“

(1924-33 წწ.), იყო დამსახურებული ექიმი-ენდოკრინოლოგი, მედიცინის მეცნიერებათა კანდიდატი, დოცენტი, ენდემური ჩიყვის წინააღმდეგ ბრძოლის ერთ-ერთი ორანიზატორი. ი. ასლანიშვილი გატაცებული იყო მთამსვლელობით. მან გ. ნიკოლაძესთან ერთად საფუძველი ჩაუყარა ქართული ალპინიზმის განვითარებას, მინიჭებული ჰქონდა სპორტის ოსტატის წოდება.

ჩამოთვლილთაგან განსხვავებული კუთხით წარმოჩნდა იოსებ ასლანიშვილი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წლებში. სწორედ მაშინ, 1919 წლის გაზაფხულზე, იხილა მზის სინათლე მისმა ჟურნალმა „თეატრი და მუსიკა“. საქართველოში უკვე არსებობდა თეატრალური პრესის გამოცემის ტრადიცია. ამ მხრივ ყამირი იოსებ იმედაშვილის „თეატრმა და ცხოვრებამ“ გასტეხა. ეს ყოველთვის იყო ჟურნალი 1910 წლიდან თბილისში გამოდიოდა. „თეატრსა და ცხოვრებას“ ქუთაისის ინტელიგენტურ წრეებშიც საკმაოდ მკითხველი ჰყავდა. ქუთაისში მძლავრი თეატრალური კოლექტივი არსებობდა, რომელსაც 1898-1906 წწ. ცნობილი ქართველი მსახიობი და რეჟისორი ლადო მესხიშვილი ხელმძღვანელობდა. დასი ხშირად მართავდა გასტროლებს საქართველოს ქალაქებშიც (ჭიათურა, ფოთი, ხონი, თბილისი). მას არასოდეს აკლდა მაყურებელი, რომელიც ისე აღიქვამდა თითოეულ სპექტაკლს, როგორც ზეიმს. ქუთაისის თეატრი თავისთავად მნიშვნელოვანი მოვლენაა, როგორც ქართული კულტურის ფენომენი, მაგრამ არანაკლებ აღსანიშნავია ისიც, რომ თეატრი ერთგულად ემსახურებოდა ხალხის ეროვნული თვითშეგნების აღმავლობასა და გაძლიერებას.

ქუთაისის მუსიკალურ ცხოვრებაში გამორჩეულია ცნობილი ქართველი კომპოზიტორის კ. ფოცხვერაშვილის როლი. მისმა საჯარო ლექციებმა, ცალკეულმა საღამოებმა, რომლებსაც იგი პერიოდულად მართავდა ამ ქალაქში დიდად შეუწყო ხელი აქაური მაყურებლისა და მსმენელის მუსიკალური გემოვნების აღზრდას. აღსანიშნავია, რომ პირველი ქართული სამუსიკო კონცერტი კ. ფოცხვერაშვილმა ქუთაისის სცენაზე ჯერ კიდევ 1903 წელს გამართა. ცოტა მოგვიანებით, აქ „საგუნდო სიმღერების მოყვარულთა საზოგადოება“ ჩამოყალიბდა, ხოლო 1910 წელს დაარსებული იქნა ქართველ მომღერალთა საზოგადოება [3, 222].

1919 წ. თებერვალში ქუთაისში გაიხსნა მუსიკალური სასწავლებელი (დირექტორი მელიტონ ბალანჩივაძე). მან კიდევ უფრო გაზარდა ქალაქის საზოგადოების ინტერესი მუსიკისადმი. ერთი სიტყვით, ქუთაისში ნამდვილად არსებობდა სათანადო ნიადაგი და ხელსაყრელი გარემო სახელოვნებო ჟურნალის გამოსაცემად.

იოსებ ასლანიშვილმა ჟურნალში სათანამშრომლოდ მიიწვია ქართული სიტყვაკაზმული მწერლობის, შემოქმედებითი ინტელიგენციის თვალსაჩინო წარმომადგენლები – პოეტები, მხატვრები,

მუსიკოსები, თეატრალური ხელოვნებისა თუ სხვა ცნობილი მოღვაწენი: გალაქტიონ და ტიცინ ტაბიძეები, პაოლო იაშვილი, ვალერიან გაფრინდაშვილი, იოსებ გრიშაშვილი, ნიკო ლორთქიფანიძე, შალვა დადიანი, დავით კლდიაშვილი, გერონტი ქიქოძე, რაჭდენ გვეტაძე, დია ჩიანელი, შალვა ამირეჯიბი, დიმიტრი არაყიშვილი, ზაქარია ფალიაშვილი, მელიტონ ბალანჩივაძე, კოტე ფოცხვერაშვილი, ია კარგარეთელი, ლადო გუდიაშვილი, დავით კაკაბაძე, იაკობ ნიკოლაძე, ალექსანდრე ზალცმანი, შალვა აფხაიძე, ვალერიან გუნია, ალექსანდრე იმედაშვილი, ალექსანდრე წუნუნავა, აკაკი ფალავა, მიხეილ ქორელი, მიხეილ ჭიაურელი, გიორგი ჯაბადარი და სხვა.

„თეატრი და მუსიკა“ წერა-კითხის გამავრცელებელი საზოგადოების ქუთაისის სტამბაში აიხსო და დაიბეჭდა. ჟურნალი 68 გვერდს შეიცავდა და უხვად იყო ილუსტრირებული.

ჟურნალის პირველი ნომერი იხსნება სარედაქციო წერილით, რომელშიც აღნიშნულია: „ხანგრძლივმა ომმა და რევოლუციამ დიდად შეაფერხა ხელოვნების წინსვლა და მწვავე დალი დაასვა მის განვითარებას. ამ ფონზე თავისუფალი საქართველოს კულტურული ცხოვრება, ქართველი ხალხის დიდი ნიჭი და უნარი სახელმწიფოებრივ აღმშენებლობაში იძლევა იმედს, რომ ხელოვნების სხვადასხვა დარგებსაც საქართველოს რესპუბლიკაში ფართო გზა მიეცემა. ამის ნიშნები უკვე არის: ქართული დრამატული სტუდიის დაარსება და პირველი ქართული ოპერების დადგმა სახელმწიფო თეატრში ამის მაჩვენებელია“. [4, 2]

ჟურნალის ამოცანაა ემსახუროს ხელოვნებას, რათა მას თავისუფალ სამშობლოს ცხოვრებაში მიეცეს ფართო გზა და განვითარება: „ყოველგვარი თეატრისათვის საჭირობოროტო საკითხების გამორკვევა, ამ დარგში ხელოვანთა მომზადება, ყველა საუკეთესო ძალის შეკავშირება, თეატრის აღორძინება და ახალ მკვიდრ ნიადაგზე დაყენება – აი უმთავრესი მიზანი, რომელსაც მომავალში ემსახურება ჟურნალი „თეატრი და მუსიკა“. ჟურნალის მომდევნო გვერდებზე გამოქვეყნებულია აკაკი ფალავას წერილი „ქართული სასცენო ხელოვნება“. ავტორი აღნიშნავს, რომ საქართველოს პოლიტიკურ აღდგენასა და განახლებასთან ერთად ქართულ ხელოვნებასაც დაეცყო გამოცოცხლება. ამის ნიშნად ის მიიჩნევს დრამატული სტუდიის დაარსებას და ოპერების „თქმულება შოთა რუსთაველზე“ (დ. არაყიშვილი) და „აბესალომ და ეთერის“ (ზ. ფალიაშვილი) დადგმებს. ა. ფალავას აზრით, „ძველი თეატრი, თუმცა დამსახურებული, უკვე კვდება. ძველის სიკვდილი აუცილებელია, რომ იშვას ახალი. ჩვენში ძველი თეატრის სიკვდილის ჟამს წარმოიშვა ახალი ქართული თეატრი – ეს არის სტუდია, რომლის გარშემო თავი მოიყარა სასცენო შრომას და შემოქმედებას მონყურებულმა ინტელიგენტმა ახალგაზრდობამ. ნაადრევია იმის თქმა, გადაიშლება თავბრუდამხვევ თაი-

გულად ეს კრებული ახალგაზრდობის, წარმოშობს დიდი ნიჭის მსახიობებს, თუ ნაპრაღში გადაიჩეხება“ [4, 10]. უნდა დავეხმაროთ სტუდიას, რომ გაფართოვდეს, განმტკიცდეს და გაძლიერდეს, ნათქვამია სტატიის დასასრულს.

ჟურნალის პირველ ნომერში დაბეჭდილია დიმიტრი არაყიშვილის და ზაქარია ფალიაშვილის ავტობიოგრაფიული ცნობები, შალვა აფხაიძის „შენიშვნები თეატრის შესახებ“, ალ. ზალცმანის სტატია „შენიშვნები სცენის შესახებ“, მიხ. ორელის „ჩვენი სცენის დღევანდელი საჭიროება“, რ. გვეტაძის, ი. გრიშაშვილისა და ვ. გაფრინდაშვილის ლექსები, დია ჩიანების (დ. ჩხეიძე) ჩანახატი. ჯაჯუ ჯორჯიკიას წერილში გამოთქმულია აზრი, რომ „ჩვენში ყველაფერს სლავიანური ელფერი დაკრავს. ჩვენ თავი უნდა დავაღწიოთ ამ ნაძალადეგ დაღს. სცენაზე მუშაობა ეროვნულ სიმტკიცეს უნდა ემსახურებოდეს. ამისათვის ჩვენმა დრამატურგებმა უნდა შექმნან ქართული ხალხის გულიდან ამოღებული ნაწარმოებები. რეჟისორმა მას უნდა მისცეს ეროვნული კოლორიტი, მსახიობმა კი ის ხალხის ენის, ზნე-ჩვეულების ცოდნით უნდა განასახიეროს. ამაშია მხატვრული სიტყვის საქმედ ქცევა“ [4, 58].

ჟურნალში დაბეჭდილია რედაქტორის ი. ასლანიშვილის წერილიც სათაურით „ახალი თეატრი ჩვენში“, რომელიც თბილისში 1918 წლიდან დაარსებული დრამატული სტუდიის მიზნებსა და ამოცანებზე მოგვითხრობს. პირველ ქართულ ოპერებს მიმოიხილავს ლ. მაჭავარიანი მოკლე რეცენზიაში „ქართული ოპერა“. ჟურნალს საისტორიო თვალსაზრისით საინტერესოს ხდის ბოლო გვერდზე დაბეჭდილი მხატვრული მატთან, რომელიც ხელოვნების ქრონიკას წარმოადგენს.

აღსანიშნავია, რომ ჟურნალის მომდევნო ნომერი განახლებული სახელწოდებით გამოვიდა, მას ახლა „ხელოვნება“ ერქვა. სახელწოდების შეცვლა გამოცემის თემატიკის გაფართოებით უნდა აიხსნას. რედაქტორი და თანამშრომლები იგივენი დარჩნენ. „ხელოვნება“ განაგრძო მისი წინამორბედის ტრადიციები.

ჟურნალში დრამისა და თეატრის საკითხები გამოუქმებულია, როგორც სპეციალურ თეორიულ წერილებში, ისე ცალკეულ დადგმებისადმი მიძღვნილ რეცენზიებშიც. თეორიული მსჯელობა თეატრის შესახებ დაკავშირებულია ქართული სცენის პრაქტიკულ მოთხოვნილებასთან. ავტორები ყველგან და ყოველთვის ქართული სინამდვილიდან ამოდიან და საილუსტრაციო მასალადაც ეროვნული თეატრალური ცხოვრების ფაქტებს იყენებენ.

„თეატრი და მუსიკა“ ცდილობდა საფუძვლიანად გაეანალიზებინა, როგორც თეატრის, ისე დრამატურგიის ისტორიისა და თეატრის საკითხები. ჟურნალის ფურცლებზე დაბეჭდილი რეცენზიები საინტერესოდ ამუქებდნენ ქართული თეატრის შემოქმედებით

გზას, ამა თუ იმ სპექტაკლის დადებით და ნეგატიურ მხარეებს. მათში პროფესიულადაა განხილული არამარტო მსახიობთა ოსტატობა, არამედ რეჟისურაც. ჟურნალებმა „თეატრი და მუსიკა“, „ხელოვნება, თეატრი და ცხოვრების“ მხარდამხარ მტკიცე საფუძველი ჩაუყარა ეროვნულ თეატრალურ პრესას, ჩამოაყალიბა მისი შემოქმედებითი პრინციპები, რომელიც ფართო გამოძახილს პოულობს შემდგომი დროის ქართულ თეატრალურ ჟურნალ-გაზეთებში.

ჟურნალი „თეატრი და მუსიკა“ ასაზრდოებდა ქართულ საზოგადოებას და გარკვეული ნვლილი შეჰქონდა ინტელიგენციის ფორმირებასა და კულტურულ ცხოვრებაში.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ო. ჯანელიძე, ჟურნალ „ერის“ ისტორიისთვის, კრებულში: ენა, თარგმანი, ლიტერატურა, თბილისი, 1999.
2. ს. ფირცხალავა, მოგონებათა ფურცლები, თბილისი, 1988.
3. გაზ. „კოლხიდა“, 1911.
4. „თეატრი და მუსიკა“, ქუთაისი, 1919 №1

Tsatsa Chkhartishvili

Doctor of History, Scientific Researcher of the Javakhishvili Institute of History and Ethnology Contemporary and Modern History Department, Javakhishvili State University

The Cultural Life of Georgia According to the Press Published in Kutaisi (The journal “Theatre and Music”, 1919)

Summary

The magazine “Theatre and music” was printed in Kutaisi in 1919. But only number was printed. After then the magazine changed its title and the new title was “Art”. Two numbers of this magazine were printed with the last title. The editor of this two magazines was Ioseb Aslanishvili. The editorial staff was common.

The important journal “Theatre and Music” was founded in Kutaisi when Georgia was independent and it was called The Democratic Republic of Georgia. The initiator of this project and editor was thinker and public figure doctor Ioseb Aslanishvili, who was unfairly forgotten by society.

It must be mentioned that second issue of the journal was published with a new name. It was named “Khelovneba” (Culture). The fact must be explained by widening of the interests of publishers. The editor and the staff were not changed. “Khelovneba” continued the traditions of its predecessor.

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტის დოქტორანტი

ქართული ხალხური ზღაპრის დასაწყისისა და დასასრულის თარგმნის შესახებ

ხალხური შემოქმედება მრავალფეროვანი და საინტერესო მოვლენაა. მას კაცობრიობის განვითარებაში დღესაც შეაქვს სასიკეთო წვლილი. ხალხის გენიის უმთავრესი წარმონაქმნი არის ზღაპარი, რომელსაც გარეგნული სიმარტივისა და სწორხაზოვნების მიუხედავად ადამიანთა მსოფლმხედველობის ჩამოყალიბებაში უდიდესი ადგილი უჭირავს. როგორც ცნობილია, ზღაპარი ხალხური სიბრძნის ერთ-ერთი უძველესი და პოპულარული სახეა. იგი „მხატვრულ გამონაგონზე და ფანტანსტიკურ ამბავზეა“ დაფუძნებული [1, 107]. ზღაპარი საზოგადოებასთან ერთად იცვლებოდა, იხვეწებოდა და ბოლოს, ჩამოყალიბდა, როგორც დამოუკიდებელი ზეპირსიტყვიერი ჟანრი, (თუმცა ჟანრის მნიშვნელობა იგივეა, რაც მას წარსულში ჰქონდა), რომელიც იყო და დღესაც რჩება იდეური აღზრდის, გართობის და დასვენების ერთ-ერთ საშუალებად.

ზღაპარი ყოველთვის ძლიერ მორალურ და ზნეობრივ ზეგავლენას ახდენდა საზოგადოებაზე. მასში აისახებოდა იმ ერის თავისებურებანი, ტრადიციები, წეს-ჩვეულებანი, რომელშიც ის აღმოცენდა; წამოწეულია მისი შემქმნელი ხალხის ისტორიისა და ყოფისთვის დამახასიათებელი თემები, იდეები, მოტივები. ზღაპარში არეკლილია ჩვენი ხალხის ბედუკუღმართი წარსული, სოციალურ-პოლიტიკური თუ ეროვნული ძნელებეობა, ჩაგვრისა და უსამართლობის წინააღმდეგ ბრძოლა.

მსოფლიოს ზღაპრებს იდეურ-თემატიკურად, შინაარსობრივად, გმირთა ხასიათებით, ამბის გადმოცემით, კომპოზიციით, დასაწყისითა თუ დასასრულით, ბევრი რამ აქვთ საერთო. მეზღაპრის მოყოლილი ამბავიც თითქოს ყველგან გარკვეულ ჩარჩოებშია მოქცეული – ისეა გააზრებული და მოწოდებული, რომ ძირითადი აქცენტი კარგისა და ცუდის, კეთილისა და ბოროტის დაპირისპირებაზეა გადატანილი, თუმცა ეროვნული კოლორიტი, მისი თვითმყოფადობა ყველა ხალხის ზღაპარში მკვეთრად არის გამოხატული.

პირველ რიგში, ყურადღებას იქცევს **ზღაპრის დასაწყისი და დასასრული**, რომელთაც მნიშვნელოვანი ფუნქციები აკისრიათ და მისგან განუყოფელნი არიან. დასაწყისი ერთგვარად გვამზა-

დებს, განწყობას გვიქმნის რაღაც უჩვეულო, ზღაპრული ამბის მოსასმენად. როგორც გ. ნიბახაშვილი ქართული ზღაპრის შესახებ აღნიშნავს: „მისი დასაწყისი ერთგვარი კარი იყო, რომელსაც მეზღაპრე უღებდა მსმენელებს და შეჰყავდა რაღაც თვალისმომჭრელი შუქით განათებულ სამყაროში ხანმოკლე სამოგზაუროდ“, ხოლო დასასრული „მოსმენილით მოჯადოებული ადამიანისათვის ხიბლის მოხსნა... უცხო სამყაროდან ყოველდღიურ რეალობაში დაბრუნება“ [2, 97].

ზღაპრის თარგმნა ერთი შეხედვით არ ჩანს რთული საქმე, მაგრამ სინამდვილეში ამა თუ იმ ხალხის აზროვნების სიღრმე და სიმახვილე რომ შევინარჩუნოთ, ძალიან ბევრი ნიუანსისა და საკითხის გათვალისწინება გვჭირდება.

ქართული ხალხური ზღაპრების თარგმნა საინტერესოც არის და ძნელიც. მას გააჩნია ისეთი სპეციფიკური თავისებურებანი, როგორც არის ენობრივ-ფრაზეოლოგიური თქმები, რაც ზედმინევნით გასაგებად და აზრობრივი დეტალების გათვალისწინებით უნდა მიეწოდოს არაქართველ მკითხველს.

ჩვენ მიერ გაცნობილ და შესწავლილ თარგმანებში ყურადღებას იპყრობს ქართული ზღაპრის დასაწყისისა და დასასრულის ფორმულათა გადმოცემის თავისებურება. როგორც ჩანს, თითოეული მთარგმნელი ცდილობს ეროვნული კოლორიტის შენარჩუნებას. ზოგი უცვლელად ტოვებს დასაწყისისა და დასასრულის ქართულ კლიშეს, მთარგმნელთა ნაწილი ცვლის და საჭიროდ არ მიიჩნევს მის გადატანას. რადგან მთარგმნელობითი ხელოვნება ღრმად ინდივიდუალური შემოქმედებითი პროცესია და ემოციურ დამოკიდებულებასაც არ გამოორიცხავს, ამიტომ ნებისმიერი თარგმნილი ტექსტი ან მასში შემჩნეული თითოეული „აზრთა მიმოქცევა“ ჩვენთვის ძვირფასი და საინტერესოა.

პირველ რიგში გასათვალისწინებელია ქართველების დიდი მოამაგის მარჯორი უორდროპისეული დამოკიდებულება ქართული ხალხური ზღაპრისადმი. მარჯორი უორდროპი არის პირველი და მნიშვნელოვანი პერსონა, რომელმაც ქართველი ერისადმი აღძრული ინტერესი ზღაპრების თარგმნითაც დაგვიდასტურა. მან თარგმნა ქართული ხალხური სიტყვიერების ნიმუშები ისე, რომ შეძლო დედანთან ზედმინევნით მიახლოება და იმავ დროულად შეუნარჩუნა ქართულ ზღაპარს ორიგინალური დასაწყისი. მაგ.,

1. Master and Pupil „ოსტატი და შეგირდი“)
(or the Devil Outwitted) „მოტყუებული ეშმაკი“):

„ONCE upon a time there was a poor peasant who had one son” („იყო ერთი საბრალო გლეხი, რომელსაც ჰყავდა ერთი ვაჟიშვილი”).

2. Conkiajgharuna („კონკიაჯღარუნა”):

„THERE was and there was not, there was a miserable peasant” („იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ღარიბ-ღატაკი გლეხი”).

3. The Frog's Skin:

„THERE were once three brothers who wished to marry” („იყვნენ სამი ძმანი, რომელთაც სურდათ ცოლის შერთვა”).

4. Ghvthisavari (I am of God):

„THERE was once a king....” („იყო ერთი მეფე...”)

5. Gulambara and Sulambara („გულამბარა და სულამბარა”):

„THERE was and there was not at all, there was a blind monarch” („იყო და არა იყო რა, იყო ერთი ბრმა მეფე”).

6. The Two Brothers („ორი ძმა”):

„ONCE upon a time there were two brothers” („ოდესღაც ცხოვრობდა ორი ძმა // იყვნენ ორნი ძმანი”).

7. Asphurtzela („ასფურცელა”):

„THERE was, and there was not at all (of God's best may it be!), there was once a woman” („იყო და არა იყო რა, ღვთის უკეთესი რა იქნებოდა, იყო ერთი ქალი”) [3, 26].

ამ ზღაპრების დასაწყისიდან მხოლოდ სამ შემთხვევაში გვაქვს ქართულენოვანი კლიშე – „იყო და არა იყო რა, იყო...”, სხვა შემთხვევაში – „იყო”, „იყვნენ” და მათი ვარიაციული ვერბალური სიტყვაფორმები, რის საფუძველზეც შეიძლება ითქვას, რომ მთარგმნელი ქართულ ტექსტს კვალდაკვალ მიჰყვება, დედანს არ უკარგავს პირველქმნილ სისადავეს და აზრობრივ-ნიუანსობრივ მხატვრულ ღირსებას.

ანალოგიური სიტუაციაა **ნინო დოლიძისეულ** რუსულ თარგმანში, სადაც ზღაპრის დასაწყისი შემდეგნაირად იკითხება: „Было, да и не было ничего”, „Было то или не было...”, „Жил-был певчий дрозд...” [4] ამ შემთხვევაში ქართული სპეციფიკური გამოთქმა „იყო და არა იყო რა, იყო...”-ს ქართულენოვანი დედნის კალკირებულ ფორმად შეიძლება მივიჩნიოთ. განხილული მაგალითების საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ ინგლისურ და რუსულ თარგმანებში ერთნაირი ვითარება გვაქვს. მთარგმნელები, მართალია, სხვადასხვა დროს მოღვაწეობენ, მაგრამ საქმეს იდენტურად

უდგებიან და ქართული ხალხური ზღაპრის დასაწყისს თავის ხიბლსა და კოლორიტს უნარჩუნებენ.

რაც შეეხება ქართული ხალხური ზღაპრის დაბოლოებას, როგორც პროფ. გ. ნიბახაშვილი აღნიშნავს, მას „თუ სიტყვა-სიტყვით გადავიღებთ, აბსურდამდე მივდივართ, თუ სხვაენოვან მასალას ჩავუნაცვლებთ, ზღაპარი კარგავს თავის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მახასიათებელს“ [2, 100-101].

რა თქმა უნდა, ორიგინალურია და საინტერესო ქართული ხალხური ზღაპრის დაბოლოება, მისი ვარიაციული და მხატვრული ეფექტები. თავისთავად ცხადია, მთარგმნელისათვის ეს „ატრიბუტი“ თავსატეხს წარმოადგენს და აიძულებს ბევრი იფიქროს მის გადანყვეტაზე – თუ რა ხერხს მიმართოს და როგორ მიუდგეს მას. ჩვენ, ბუნებრივია, სავსებით ვიზიარებთ გ. ნიბახაშვილის ზემოთ მოყვანილ მოსაზრებას.

„ჭირი იქა, ლხინი აქა“, „მთას ურემი დავაგორე“, „ელასა-მელასა“ ქართული ხალხური ზღაპრის დასასრულის გავრცელებული ფორმებია. ტექსტი იწყება კლიშეს მიხედვით და ასევე კლიშეთი მთავრდება.

ქართული ზღაპრის ტრადიციული დასასრულის „პოეტურ-ლექსად თქმულ“ თარგმანს ნაკლებად ვხვდებით სხვა ენაზე შესრულებულ თარგმანებში. ვფიქრობთ, ზუსტი ეკვივალენტის არარსებობის გამო, მთარგმნელებმა თავი შეიკავეს დასასრულის თარგმანისაგან. მართალია, ზღაპრის დასასრულის ფორმა რთული სათარგმნია, მაგრამ მთარგმნელმა უნდა გადალახოს ეს სიძნელე, რათა ეროვნული კოლორიტი სრულად შეუნარჩუნდეს ზღაპარს.

მაგალითად, „ელასა, მელასა,
ჭიქა მეკიდა ყელასა,
მთქმელსა და გამგონებელსა
ღმერთი წყალობდეს ყველასა.
(ან ძილი ნებისა ყველასა“).

6. დოლიძისეული რუსული თარგმანი:

”Еласа, меласа,
Висел кувшин на мне
Сказателю и слушателю
Сон сладкий вам и мне”[4, 14].

მე, პირადად, მიმაჩნია, რომ „ელასა-მელასა“ თარგმანში ხელუხლებლად უნდა დავტოვოთ ან სრულიად გვერდი ავუაროთ (გამოვტოვოთ), მაგრამ სხვა შემთხვევაში, როგორცაა ქართული ზღაპრის დასასრულის ყველაზე გავრცელებული ფორმა „ჭირი

იქა, ლხინი აქა, ქატო იქა, ფქვილი აქა” რუსულად ასე უნდა ითარგმნოს: “Мор там, пир здесь, Отсев там, мука здесь”.

ზღაპრის დასასრული მხოლოდ არჩილ ხანთაძის თარგმანშია შენარჩუნებული „ჭირი იქა, ლხინი აქა, ქატო იქა, ფქვილი აქა” („სამი ქაჩალი”) ინგლისურად შემდეგნაირად გადავიდა: “Plague there, merriment here. Bran there, flour here” [5, 16].

ინგლისურენოვანი მკითხველისათვის ორიგინალური პოეტური დასასრული არამარტო მისაღები უნდა იყოს, არამედ ერთგვარი გაცნობა უცხო, სრულიად განსხვავებულ ქართულ კულტურასთან.

ზღაპარი არის კულტურის ნაწილი, დღეს ძალიან აქტუალურია კულტურათა შორის დიალოგის თემა, მიმზიდველია მსგავსებისა და განსხვავების ზედმიწევნით დაფიქსირება და ანალიზი. ამ კუთხით ქართული ხალხური ზღაპარი მრავალ საინტერესო პლასტს შეიცავს, ზღაპრის დასაწყისისა და დასასრულის ფორმულირებანი ამ კულტურის მცირე ნაწილია, მაგრამ არცთუ უმნიშვნელო, სწორედ ამიტომ ძალზე მნიშვნელოვანია მისი სწორი თარგმნა. მაგრამ სამწუხაროა, რომ დღესდღეობით ნაკლებად ექცევა ყურადღება ქართული ხალხური ზღაპრის თარგმნას და სასურველია, რომ მთარგმნელები ამ საკითხით დაინტერესდნენ.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ა. ჭილაია, რ. ჭილაია, ლიტერატურათმცოდნეობის ცნებები, თბილისი, 1984.
2. გ. ნიზაბაშვილი, თარგმანის თეორიისა და პრაქტიკის საკითხები, თბილისი, 2000.
3. How Wine Came To Be and other Georgian Folk Tales / edit. A. Spurling; transl. by A. Khantadze; retold by E. Kvernadze; ill by S. Eristavi. – Tbilisi „Shemetsneba”, 2009. ([<http://www.sacred-texts.com/asia/geft/index.htm>])
4. Грузинские народные сказки, сто сказок, Переводы Н. Долидзе, под редакцией проф. М. Чиковани, Изд. «Мерани», Тбилиси, 1974.
5. Five Georgian Folk Tales, translated by A. Khantadze/ Publishing House “Shemetsneba”, Tbilisi, 2012.

Nana Nateladze

*Doctoral student at Saint Andrews
Georgian University*

**About the translation of the opening and the end of the
Georgian folk tale**

Summary

The article deals with the specifics of the English and Russian translation of a Georgian fairy tale. The work presents the views of three translators and translation samples. The work also analysis whether it is proper to translate the opening and the end of the folk tale and provides some examples of their translation.

სულხან ალექსაია

*შოთა რუსთაველის სახელობის
ბათუმის სახელმწიფო უნივერ-
სიტეტის დოქტორი*

**აფხაზეთის მოსახლეობის სტატისტიკური აღწერები
(XX საუკუნის 20-იანი წლები)**

გასაბჭოების შემდეგ მოსკოვმა აფხაზეთს ავტონომიის სტატუსი მიანიჭა. ეს იყო ის მიზანმიმართული ქმედება და საქართველოში ჩადებული „ნაღმი“, რომელიც მოგვიანებით გააქტიურდა რუსეთის ხელითვე.

ეთნიკურ აფსუებს მოსკოვმა, თავიდანვე, დიდი პრივილეგიები მიანიჭა, რაც ძირითადად ქართველთა შვეინროვების ხარჯზე ხდებოდა.

XX საუკუნის 20-იან წლებში მრავალჯერ ჩატარდა აფხაზეთის ტერიტორიაზე მცხოვრები მოსახლეობის აღწერა, რომლის მასალებიც ინახება საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში. მასალებიდან ირკვევა, რომ ეთნიკური აფსუების რაოდენობა წარმოუდგენელი სისწრაფით იზრდებოდა, იმ ფონზე, როდესაც ქართული მოსახლეობა კლებულობდა. მიუხედავად ამისა, თანამედროვე პერიოდში გამოცემულ წიგნებში აფსუათა რაოდენობა კიდევ უფრო „გაბერილია“ და ქართველთა კი პირიქით. ვის უნდა აწყობდეს ეს?! ჩვენ გვინდა გვჯეროდეს, რომ ეს უნებლიე შეცდომაა და მეტი არაფერი...

საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ ეთნიკურ აფსუებს აფხაზეთში ჰქონდათ ყველა პირობა შექმნილი: ჰქონდათ სკოლები თავიანთ ენაზე, ეჭირათ მაღალი თანემდებობები და სხვ. მიუხედავად ამისა, საუბედუროდ, დიდი იყო მაინც მათი სწრაფვა სეპარატიზმისაკენ.

ძალიან მნიშვნელოვანია „აფხაზეთის კონფლიქტის“ მიზეზების კვლევისათვის საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში დაცული სტატისტიკური მონაცემები, რომლის თანახმადაც 1923 წლის აღწერით აფხაზეთში ცხოვრობდა სულ 147 559 ადამიანი.

1923 წლის აღწერით
ცხრილი №1 [3, 20]

უезდს	Общее количество населения	Обще количество населения в возрасте от 18- до 40 лет	возрасте от 18- до 40 лет					
			Грамотных			Неграмотных		
			Мужч.	Женш ин	Всево	Му жч.	Жен шин	Всево
---	147 559	45 359	6 959 30,6 %	1 736 7,7 %	8 694 19,1 %	16 082 60,4 %	20 583 92,3 %	36 665 80,9 %
По город ам ССР Абхаз ии	---	---	---	---	---	---	---	2 472
Всево								39 137 ч.

1926 წლისათვის აფხაზეთში მოსახლეობის რაოდენობა გაიზარდა და გახდა 201 663, ანუ 1923 წელთან შედარებით იგი გაიზარდა 54 104 ადამიანით, რაც პროცენტებში წარმოადგენს 36.6 %. ასე მცირე დროის განმავლობაში ასეთი დიდი მატება ბუნებრივი გზით წარმოუდგენელია. როგორც ჩანს, ადგილი ჰქონდა მიგრაციებს, ანუ ხელოვნური გზით მატებას.

შესაბამისი წლების მოსახლეობის რიცხოვნება ეროვნების მიხედვით გამოქვეყნდა წიგნში „რუსულ-ქართული კონფლიქტები: მიზეზები, შედეგები, პერსპექტივები“, თბ., 2009. მაგრამ რიგი მონაცემები სასაარქივო მასალასთან შედარებისას ცდომილებას განიცდის.

ცხრილი №2 [6,65]

	1926	1939	1959	1970	1979	1989
აფხაზეთის არ	201 016	311 885	404 738	486 959	486 082	525 061
აფხაზი	55 918	56 197	61 193	77 276	83 097	93 267
ქართველი	67 494	91 967	158 221	199 595	213 322	239 872
რუსი	12 553	60 201	86 715	92 889	79 730	74 914
სომეხი	25 677	49 705	64 425	74 850	73 350	76 541
სამხრეთ ოსეთის არ	87375	106 118	96 807	99 421	97 988	98 527
ოსი	60 351	72 266	63 698	66 073	65 077	65 232
ქართველი	23 538	27 525	26 584	28 125	28 187	28 544
რუსი	157	2 111	2 380	1 574	2 046	2 128
სომეხი	1 374	1 537	1 555	1 254	953	984
ებრაელი	1 781	1 979	1 723	1 485	654	397

ამ წიგნის (რუსულ-ქართული კონფლიქტები: მიზეზები, შედეგები, პერსპექტივები, თბ., 2009) მიხედვით, 1926 წელს აფხაზეთში ცხოვრობდა 67 494 ქართველი, რომელიც წარმოადგენდა მთელი მოსახლეობის 33,3 % და 55 918 აფხაზი, ანუ მთელი მოსახლეობის 27,8 პროცენტი. დანარჩენი ცხოვრობდნენ რუსები და სომეხები. ჩვენს მიერ არქივში ნაპოვნი სტატისტიკური აღწერის შედეგების მიხედვით კი გარკვეულ წილად განსხვავებული სურათი გვაქვს სახეზე. საარქივო მასალის მიხედვით ირკვევა [4], რომ რეალურად აფხაზეთში ცხოვრობდა 68 563 ქართველი, ანუ მთელი მოსახლეობის თითქმის 40 % და 56 057 აფხაზი, რაც მთელი მოსახლეობის 27,8 % შეადგენდა. ხოლო, 1926 წლისათვის მთელს აფხაზეთში ცხოვრობდა არა 201 016 ადამიანი (როგორც ეს ამ წიგნში წერია), არამედ 201 663. გამოდის, რომ რეალურად 1926 წლისათვის აფხაზეთში ცხოვრობდა 1 069 კაცით მეტი ქართველი. აფხაზთა პროცენტული მაჩვენებელი კი იგივეა საარქივო მასალებითაც, რაც ამ წიგნშია ნახსენები. ჩვენ ვიმედოვნებთ, რომ ზემოთ ნახსენებ წიგნში 1926 წლისათვის აფხაზეთში ქართველთა რაოდენობის რეალობასთან მიმართებაში ცდომილებით (ნაკლებობით) ასახვა უნებლიე შეცდომაა და მეტი არაფერი ...

არქივში დაცულია 1930 წელს ჩატარებული აღწერის მასალები, რომლის თანახმად აფხაზეთში სულ ცხოვრობდა 210 000 ადამიანი. მათგან ყველაზე მეტი აფხაზები და ქართველები იყვნენ, სულ 123 412 ადამიანი. ხოლო სომხები, ბერძნები, რუსები, ესტონელები, გერმანელები, თურქები და სხვა 86 588. [2, 24] ეს დოკუმენტი, გარდა აფხაზეთში მოსახლეობის რიცხოვნების სტატისტიკური მონაცემებისა, მრავლმხრივია საინტერესო. გვინდა მოვიყვანოთ ორი ამონარიდი აღნიშნული დოკუმენტიდან:

**О работе среди национальных меньшества
Проживающих в ССР Абхазии.
Материалы к содокладу Т. Чанба
В совете Национальностей Союза ССР.
Январ 1930 года**

1. „При царизме и при господстве меньшевиков среди этих национальностей искусственно разжигалась национальная вражда и только благодаря политике советской власти окончательно изжита национальная рознь и эти национальности мирно сотрудничают.” (გვ., 24)

2. „По сравнению с другими национальностями на втором месте по культурной отсталости стоят абхазцы, не имевшие своей культуры и толкo благодаря советской власти ставшие на путь развития своей национальной культуры.”

პირველ ამონარიდში აშკარად ჩანს, რომ ქართულ-აფხაზურ კონფლიქტში საქართველოს მაშინდელი მენშევიკური მთავრობაა დადანიშნული. რაც არ გახლავთ სწორი. კონფლიქტი აშკარად რუსეთის ხელისუფლების მიერაა პროვოცირებული, ხოლო მეორე ამონარიდიდან ჩანს, რომ მოსკოვს აშკარად არა აქვს კარგი წარმოდგენა აფხაზებზე და მათ ჩამორჩენილ და უკულტურო ხალხად აცხადებს.

1930 წლის აღწერის მასალებიდან ჩანს, რომ აბსოლუტური უმეტესობა აფხაზეთში, ყველგან ქალაქებსა და სოფლებში მცხოვრებისა, არის ქართველი.

Наименование городов и уездов	Приходится жителей в %									обсолютное число жителей
	абхазей	грузин	армян	греков	турок	русск	сванов	прочих	Итого	
В городах										
В Сухуме	3,3	25,1	11,2	21,6	0,4	29,9	---	8,5	100	20,032
Гаграх	14,2	19,4	24,6	11,2	4,7	22,9	---	7,7		3,617
Гудаутах	10,8	21,9	8,5	19,9	5,2	28,8	---	4,9		3,582
Очамчирах	23,9	58,7	2,2	6,5	3,2	4,6	---	0,9		3,390
Всево по городам	6,6	27,6	9,7	19,3	1,4	28,4	---	7,0		30,621
В сельских местностях										
В Гагринском уезде	19,6	20,5	33,3	7,5	6,3	11,9	---	0,9	100	6,295
Пиленковском районе	---	---	57,5	10,4	---	14,5	---	3,1	Молд ов	
								10,2		
								8,8	Проч	10,325
Гудаутскомуезде	64,7	2,0	21,2	3,7	1,0	6,9	---	0,5	100	27,219
Сухумском уезде	9,8	25,1	24,23	1,0	2,7	8,2	3,2	2,8		55,357
Кодорскомуезде	10,6	16,4	9,5	0,7	1,9	0,5	---	0,4		29,519
Гальскомуезде	26,27	3,3	---	0,2	0,2	---	---	0,1		50,009
Всево по селам	32,2	34,1	14,4	1,3	1,7	4,8	1,1			178,724

ცხრილიდან ჩანს, რომ რეალურად აფხაზეთში 1930 წლის აღწერით ცხოვრობს სულ 209 345 ადამიანი (და არა 210 000, რომელიც ამ დოკუმენტის შესავალ ნაწილში წერია). აქედან 71 362 არის ქართველი, რაც მთელი მოსახლეობის 34 % შეადგენს, ხოლო, 59 570 არის აფხაზი, ანუ მთელი მოსახლეობის 28,4 %. გამოდის, რომ 1926 წელთან შედარებით აფხაზეთში პროცენტულად გაიზარდა აფხაზთა რაოდენობა, ქართველებისა კი პირიქით. რამ გამოიწვია ეს, ამის თქმის საშუალებას საარქივო დოკუმენტები არ იძლევა. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ ცხრილში მოცემული სტატის-

ტიკური მონაცემები არ ემთხვევა იმავე საქმეში დანერგულ მონაცემებს (რომელიც ზემოთ გვაქვს ჩვენ მოყვანილი), გვიჩნდება საფუძვლიანი ეჭვი, რომ ეს საარქივო მონაცემები ხომ არ არის ხელოვნურად გაყალბებული? ასე მცირე პერიოდებში 1923–1926 და 1926–1930 წლებში მსგავსი ცვლილება, ქართველთა დემოგრაფიული მონაცემების პროცენტული ვარდნა და აფხაზებისა კი პირიქით, ჩვენ ნაყალბევად გვეჩვენება ... ამის თქმის საშუალებას გვაძლევს მოსკოვის აშკარად გამოხატული ტენდენციურობა. კერძოდ ის, რომ, საბჭოთა კავშირის არსებობის მანძილზე, აფხაზები მთელი რიგი პრივილეგიებით სარგებლობდნენ და აშკარად უბიძგებდნენ მათ სეპარატიზმისაკენ მოსკოვში მოკალათებული ჩინოვნიკები. საკუთარ სამშობლოში ქართველებს უფრო ნაკლები უფლებები ჰქონდათ, ვიდრე აფსუებს. ეს გახლდათ რამდენადმე ქართველთა გააფხაზების მიზეზიც... ამას ემატებოდა ქართველების მასიურად აფხაზად ჩანერა სტატისტიკური აღწერების დროს. აბსოლიტურად სწორია მეცნიერი ა. სონლულაშვილი, რომელიც ამ ფაქტთან დაკავშირებით აღნიშნავს, რომ: „დღევანდელი ე.წ. აფხაზთა დაახლოებით 80 % ქართულ გვარებს ატარებს, ხოლო 12-13 % – ადიღეურ-ჩერქეზულ-აბაზინურს, რაც იმას ნიშნავს, რომ ისინი ჩრდილო-კავკასიური წარმოშობისა არიან, თუმცა თავიანთ თავს ისინი აფსუებს უწოდებენ. მათი 80 % ატარებს გვარებს: ალანია, მალანია, წერეთელი, ახვლედიანი, ჭკადუა, გურგულია, სანიკიძე, ჩაკვეტაძე, ჭელიძე, აბაშიძე და ა.შ.

12-13 % – ძიბა, არძინბა, ხინტბა, წვიჟბა, თარბა, ბგანბა, ხიკუბა, ბუთბა, შინკუბა და ა.შ. აფხაზთა 450 გვარიდან 300-ზე მეტი ქართულია და 100-ზე ნაკლები ჩრდილო-კავკასიური, დანარჩენი ზოგი თურქია, ზოგი სპარსი, ზოგი რუსი... საერთოდ ისტორიული მეცნიერების რა განვითარებაზეა ლაპარაკი, როდესაც ე.წ. „აფხაზური ისტორიოგრაფია“ ფაქტიურად ჩამოყალიბდა მხოლოდ XX საუკუნის 30–60-იან წლებში.“ [7, 39-41]

რამდენადმე აფსუათა ნისქვილზე ასხამდა წყალს ქართველ ვაიპატრიოტთა ქმედებანიც. იმ დროს კარგ ტონად მიაჩნდათ:

1. თუკი ქართველები ქართულს დაივიწყებდნენ და რუსულს ლამის მშობლიურ ენად გამოაცხადებდნენ;

2. აფსუებს თუგინდ მთელი საქართველო თავისად გამოეცხადებინათ, ვაიქართველები მათ არაფერს არ ეტყოდნენ, რადგან ეს ეწინააღმდეგებოდა ცენტრის ინტერესებს. ცენტრის ინტერესები და პარტიული ინტერესები განუყოფლად მოიაზრებოდა. პარტიულ ინტერესებზე დაპირისპირება კი ქვეყნის ლალატად აღიქმე-

ბოდა. საუბედუროდ, ასეთი ქართველი ვაიპატრიოტებისათვის იყო ღია გზა ზემო ინსტაციებისაკენ და ისინი ინიშნებოდნენ მაღალ თანამდებობებზე;

ეს რომ ასე იყო, ამის მრავალი დამადასტურებელი დოკუმენტი ინახება საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში. მაგალითად, 1928 წლის 5 ივნისს გააკეთა მოხსენება სვანეთის წარმომადგენელმა ეკონომიკური მდგომარეობის შესახებ. აღსანიშნავია, მისი შესავალი სიტყვა: „ამხანაგებო, პირველყოვლისა ბოდის ვიხდი თქვენს წინაშე იმიტომ, რომ მე გავაკეთებ აქ მოკლე მოხსენებას რუსულად და არა ქართულად. მიზეზი ამისა არის ის, რომ მე არსად არ მისწავლია ქართულად და მხოლოდ - რუსულად. თუმცა ვარ ქართველი.“ [5, 2]

სად მოასწრო პატივცემულმა ბატონმა რუსულის მშობლიურ ქართულზე უფრო კარგად სწავლა, როცა საბჭოთა კავშირი არც ისე დიდი ხნის ჩამოყალიბებულია? იმავე საქმეში დაცულია სვანეთის ამ წარმომადგენლის სიტყვაც, რომელიც ფრიად საინტერესოა: „Если судить по количеству населения, то Сванетию смешно считать уездом. Но, принимая во внимание исключительное географическое положение Сванетии, свонравный характер населения, его дикость и отсталость. – Советское Правительство Грузии, в целях более быстрого и успешного окультуривания сванов и лучшего управления ими, сочло нужным выделить Сванетию из лечхумского уезда в отдельную уездыю единицу, подчиняющуюся прямо центру Грузии – Тифлису. И это положение желательно, даже необходимо сохранить и в будущем. Больше этого Сванетия никаких особых прав себя не требует, предпочитая автономии быть частью более Великого, находя автономию для себя весьма вредным явлением.“ [5, 2] ამ წარმოთქმული სიტყვიდან ირკვევა, რომ სვანები კულტურულად ჩამორჩენილ და ლამის პირველყოფილი თემური წყობილების დონეზე მყოფ ხალხად არიან გამოცხადებული. ამით, როგორც ჩანს, საბჭოთა კავშირის მთავრობის გულის მოგება სურდა „პატივცემულ ბატონს.“

აფხაზეთში ყველა პირობა იყო შექმნილი აფხუებისათვის და იქ მცხოვრები ყველა ხალხისათვის. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალურ სახელმწიფო არქივში ინახება საქმე 268, რომელშიც დეტალურად არის აღწერილი 1924-1925 წლებში აფხაზეთის ეკონომიკა, სოფლის მეურნეობა, საგზაო ტრანსპორტი, კერძო და სახელმწიფო სექტორის ხვედრითი წილი, ბანკები, ადმინის-

ტრადიციული მმართველობა, სასამართლო, მედიცინა, სკოლები (წერენ, რომ სკოლებისთვის არც შენობები და არც საჭირო ინვენტარი არა აქვთ) – სულ არის 233 სკოლა, რომელთაგან ნაწილი არის საზაფხულო სკოლები (201), ტექნიკუმი (2), პედ. ინსტიტუტი (1), პარტიული სკოლა (1), საბავშვო ბაღი (7), საბავშვო სახლი (3).

ამათგან, აფხაზურია 35 სკოლა, 1 საბავშვო ბაღი და 1 საბავშვო სახლი; ქართულია 73 სკოლა; რუსულია 18 სკოლა; სომხურია 45 სკოლა; ბერძნულია 41 სკოლა; გერმანულია 2 სკოლა; ესტონურია 2 სკოლა; შერეულია 3 სკოლა, 2 ტექნიკუმი და 1 პედ. ინსტიტუტი;

სკოლაში სწავლობს 2 643 აფხაზი და 5 761 ქართველი ცხრილი №4

Национальность	Каличество населения	Число ученик в школах	В проц.
Абхазцы	48 310	2 643	5.4 %
Грузины	68 827	5 769	8.3 %
Русские	10 693	1 280	11.9 %
Армяне	24 060	3 418	14.2%
Греки	24 875	2 566	10.3%
Прочие	5 365	348	6.5%
Итого	182 130	16 016	8.7%

ყველა სასწავლო დაწესებულებაში მუშაობს 36 აფხაზი; 183 – ქართველი; 175 – რუსი; 73 – სომეხი; 88 – ბერძენი; 27 – სხვა; [3, 18] 1929-1930 წლისათვის აფხაზეთში იყო 52 აფხაზური სკოლა, 83 ქართული სკოლა, 77 სომხური სკოლა, 54 ბერძნული სკოლა, 15 რუსული სკოლა, 3 ესტონური სკოლა, 1 გერმანული სკოლა, 3 თურქული სკოლა, 7 შერეული სკოლა. სულ იყო 295 სკოლა. [1, 27] უმაღლესდამთავრებულ პედაგოგთა კადრები სკოლებისათვის არ იყო საკმარისი. აფსუა მასწავლებელთაგან არც ერთი არ იყო უმაღლეს დამთავრებული; 28 აფსუა მასწავლებელს სპეცკურსები ჰქონდა გავლილი; 9 აფსუა მასწავლებელს კი არასრული საშუალო განათლება ჰქონდა.[1, 29] აფხაზეთში მცხოვრები მოსახლეობიდან ყველაზე მაღალი პროცენტი, ვინც არ იცის წერა-კითხვა, აქვს აფსუებს 36%. [1, 30]

ამრიგად, ირკვევა, რომ ჯერ კიდევ XX საუკუნის 20-იან წლებში აფხაზეთში აფსუებს ჰქონდათ ყველა პირობა შექმნილი

მათი კულტურული განვითარებისათვის. მაგრამ, მიუხედავად ამისა, ისინი მაინც სეპარატიზმის გზას დაადგენენ...

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 284, ანან. 1, საქ. 640.
2. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 284, ანან. 2, საქ. 640.
3. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 600, ანან. 1, საქ. 268.
4. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 600, ანან. 1, საქ. 989.
5. საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური სახელმწიფო არქივი, ფონდი 607, ანან. 1, საქ. 2062.
6. რუსულ-ქართული კონფლიქტები: მიზეზები, შედეგები, პერსპექტივები, თბილისი, 2009.
7. ა. სონდულაშვილი, ეროვნული უმცირესობანი და კონფლიქტები საქართველოში, თბილისი, 2005.

Sulkhan Aleksaia

*Shota Rustaveli Batumi
State University*

Materials Describing the Population in the Territory of Abkhazia in the 20s of the XX Century

Summary

Having established the Soviet rule, Moscow gave the status of autonomy to Abkhazia. That was the intentional deed and the “mine”, which later was stirred to activity by Russia itself.

At the expense of oppressions of Georgians the ethnic “Apsuas” were given great privileges by Russians. In the 20s of the XX century a population count was held many times. The proof of this fact is kept in the central state archive of the modern history of Georgia. The documents show

that the number of ethnic “Apsuas” was rapidly increased compared with the decrease of Georgian population. In spite of this, in the newly published works the number of Abkhazians is artificially widened while the Georgian population keeps lessening. Who is this fact convenient and profitable for? We would like to believe that to be an innocent mistake and nothing else, but...

The archive documents show that the ethnic Apsuas had all the conditions to be privileged – there were Abkhazian schools, ethnic Abkhazians occupied high positions, etc. However, unfortunately the desire for separatism was great.

თამარ ლაზარიაშვილი

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ეკონომიკისა და ბიზნესის ფაკულტეტის ასისტენტ-პროფესორი

საქართველოს აგროტურისტული რეგიონების კონკურენტუნარიანობა

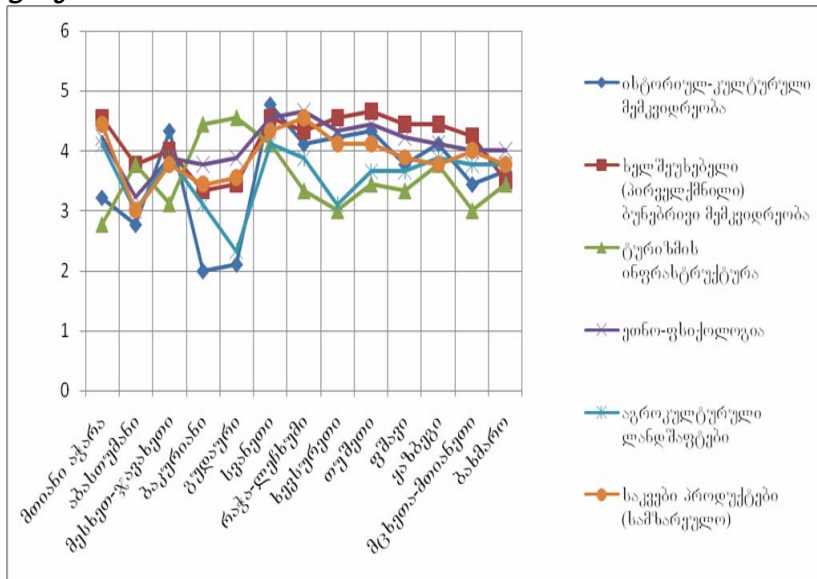
ბოლო წლებში, საქართველოში აგროტურიზმმა ახალი მნიშვნელობა შეიძინა როგორც დასაქმების შესაძლებლობის, ასევე შემოსავლების მიღების თვალსაზრისით. მოთხოვნა საქართველოზე, როგორც ტურისტებისათვის მიმზიდველ ქვეყანაზე, ყოველწლიურად იზრდება. 2010 წელს ტურისტების 35%-იანი ზრდა დაფიქსირდა, ხოლო 2011 წელს – 39%-იანი. ტურიზმის წილად მოდის მსოფლიო შიდა პროდუქტის 10%, ინვესტიციების 11,8%, დასაქმებულთა 10%. [1, 44]

აგროტურიზმს შეუძლია გადამწყვეტი როლი ითამაშოს სოფლად მოსახლეობის და სოფლის თვითმყოფადობის შენარჩუნებაში, ქვეყნის რეგიონალურ განვითარებაში, ასევე გადაჭრას ბევრი სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემა და დაიცვას საქართველოს შესანიშნავი ბუნებრივი მემკვიდრეობა. ეს განპირობებულია: ბუნებრივი ლანდშაფტების დიდი ნაირფეროვნებით, კლიმატური ზონების ფართო სპექტრით, უნიკალური ეკოსისტემებით, ბუნებისა და ისტორიულ-კულტურული ძეგლების სიმრავლით, წეს-ჩვეულებათა მრავალფეროვნებით, ფოლკლორის უნიკალურობით და, რაც მეტად მნიშვნელოვანია, აქ მცხოვრებ ხალხთა უძველესი ისტორიით, თვითმყოფადი კულტურით, ტრადიციებითა და სტუმართმოყვარეობით. ქვეყანაში აგროტურიზმის განვითარება შესამჩნევ გავლენას მოახდენს ქვეყნის პერიფერიული რეგიონების ეკონომიკაზე, მოხდება ქვეყანაში ვიზიტორთა ნაკადების გააქტიურება, რაც უფრო მეტად ქმედითუნარიანს გახდის უნიკალური ბუნებრივი ტერიტორიების და ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის დასაცავად მიმართულ საქმიანობას, რადგანაც მიღებული შემოსავლების მნიშვნელოვანი ნაწილი მოხმარდება გარემოს დაცვის ღონისძიებებს და ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიკუ-

რი პირობების გაუმჯობესებას. აგროტურიზმი ახალ იმპულსს აძლევს რეგიონების განვითარებას. მცირე და საშუალო ტურსა-წარმოებში შეიძლება გაერთიანდნენ სოფლის თვითმართველობა, კულტურული ობიექტების წარმომადგენლები, მცხოვრებნი, რომლებიც მზად არიან ტურბიზნესისათვის. შემუშავებულია სპეციალური პროგრამა, რომლის მიხედვით ყოველწლიურად ხდება სოფლის სახლების რესტავრაცია ეროვნულ სტილთან მისადაგებით, ასევე კომფორტისა და სიმყუდროვის შენარჩუნებით. ასეთი ტურისტული პროდუქტი პასუხობს გადახდისუნარიანი მომხმარებლის მოთხოვნებს. [2, 60] საქართველოს მთიან რეგიონებს –ჩრდილო-აღმოსავლეთით (თუშეთი, ფშავი, ხევსურეთი, ყაზბეგი, მცხეთა-მთიანეთი, მთიანი კახეთი), ჩრდილო-დასავლეთით (სვანეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, მთიანი სამეგრელო, მთიანი იმერეთი) და სამხრეთით (სამცხე-ჯავახეთი, ბორჯომ-ბაკურიანი, მთიანი აჭარა, მთიანი გურია-ბახმარო) შეუძლიათ მომხმარებელს შესთავაზონ სხვადასხვა სახეობის პროდუქტები და მომსახურება თავისი ტრადიციებისა და სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის გათვალისწინებით.

კვლევა, რომელიც ეფუძნებოდა ანკეტური წესით ექსპერტების გამოკითხვას, გამოავლინა საქართველოს მაღალმთიანი რეგიონების შემდეგი კონკურენტუნარიანობა (დიაგრამა 1)

მაღალმთიანი რეგიონების კონკურენტუნარიანობის შეფასება

დიაგრამა. 1. მაღალმთიანი რეგიონების კონკურენტუნარიანობის შეფასება სხვადასხვა კრიტერიუმით.

ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის კუთხით გამოვლინდნენ შემდეგი ლიდერი რეგიონები: სვანეთი, მესხეთი, თუშეთი – ამ რეგიონებში უმჯობესია აქცენტი გაკეთდეს ისეთი სახის ტურისტულ ფორმებსა თუ ტურისტულ მარშრუტებზე, რომელიც ორიენტირებული იქნება ისტორიულ-კულტურული მემკვიდრეობის გაცნობასთან და მათ უკეთ წარმოჩენასთან.

ხელუხლებელი/ველური ბუნებრივი მემკვიდრეობის კრიტერიუმით, ლიდერებად შემდეგი რეგიონები წარმოგვიდგნენ: თუშეთი, მთიანი აჭარა, ფშავი და ხევსურეთი. ამ რეგიონებისათვის კარგი იქნება შეთავაზებულ იქნას ტურიზმი, რომელიც ძალიან ახლოსაა დაკავშირებული ბუნებასთან და თავგადასავლებთან, მაგ: ეკოტურიზმი და სათავგადასავლო ტურიზმი.

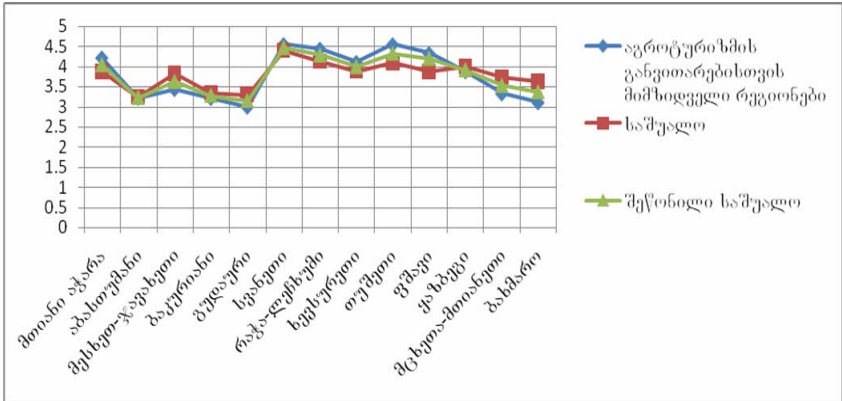
შემდეგი კრიტერიუმი იყო რეგიონებში მცხოვრები მოსახლეობის ეთნო-ფსიქოლოგიის შეფასება, რაც ძალიან მნიშვნელოვანია აგროტურიზმის განვითარებისათვის. ამ კრიტერიუმით თითქმის ყველა რეგიონში თანაბარი მდგომარეობა გვაქვს, რაც ტურიზმის ეროვნული სააგენტოს მიერ ჩატარებულ კვლევაშიც დასტურდება. ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი რასაც ტურისტები განცვიფრებაში მოყავს საქართველოს ყველა რეგიონის მონახულების დროს ეს არის განსაკუთრებული სტუმართმოყვარეობა და თბილი ადამიანური ურთიერთობები.

რაც შეეხება შემდეგ კრიტერიუმს- აგარარული ლანდშაფტები, ასეთი სურათი მივიღეთ: სვანეთი, მესხეთი და მთიანი აჭარა ლიდერობენ, ეს გასაკვირი არც არის, რამდენადაც ამ რეგიონებში მთელი წლის განმავლობაში მცხოვრები მოსახლეობის რაოდენობა მაღალია სხვებთან შედარებით და შესაბამისად, დამუშავებული მიწის ნაკვეთებიც მეტია. ამ რეგიონებში უმჯობესი იქნებოდა აქცენტი გაკეთდეს ფერმერულ ტურიზმზე, რაც პირდაპირ გულისხმობს ფერმაზე/ფერმერულ ოჯახში ცხოვრებასა და მათ საქმიანობაში მონაწილეობას, რა თქმა უნდა, ეს უკანასკნელი ტურისტის სურვილიდან გამომდინარე.

სამზარეულო/საკვები პროდუქტების კრიტერიუმით, უდიდესი ადგილი უჭირავს ყველა სახის ტურიზმის განვითარებაში შემდეგ რეგიონებს: რაჭა-ლეჩხუმი, მთიანი აჭარა და მცხეთა-მთიანეთი. ამ რეგიონებში შესაძლებელია გურმან-ტურების მოწყობაც, რაც დღითიდღე უფრო პოპულარული ხდება.

რაც შეეხება ზემოთ დასახელებული ყველა კრიტერიუმის ერთდროულ შეფასებას რეგიონების კონკურენტუნარიანობის გამოსავლენად, შემდეგი სურათი მივიღეთ: (დიაგრამა 2).

აგროტურიზმის განვითარებისათვის მიმზიდველი რეგიონების კონკურენტუნარიანობა

დიაგრამა. 2.

კვლევის შედეგად გამოვლენილ იქნა ის რეგიონები, რომლებშიც აგროტურიზმის კიდევ უფრო განვითარებისათვის ყველაზე მიმზიდველები არიან, ესენია: სვანეთი, თუშეთი, რაჭა-ლეჩხუმი, ყაზბეგი და ა.შ.

აგროტურისტული რეგიონების განვითარებისათვის აუცილებელია ადგილობრივი მოსახლეობის აქტიური, გაცნობიერებული მონაწილეობა აგროტურისტული პროდუქტების მოთხოვნა-მიწოდების ფორმირებაში. მსოფლიო ტურისტული ორგანიზაციის შეფასებით უახლოესი 10 წლის მანძილზე ტურისტების მხრიდან მოთხოვნა აგროტურისტულ პროდუქტებზე ათეულში მე-7 პოზიციას იკავებს[3, 138]

საქართველოში ყველაზე განვითარებული აგროტურისტული პროდუქტებია: კარვის გასაშლელი ადგილები, საოჯახო სასტუმროები, სახლის დაქირავება, ტურისტული მარშრუტები. მეორე მხრივ, ყველაზე სუსტად განვითარებულ აგროტურისტულ პროდუქტებს მიეკუთვნება: სათემო მალაზია (ხელნაკეთები, სუვენირები), ადგილობრივი პროდუქცია), ველოსიპედის დაქირავება, ფრინველებზე დაკვირვების შესაძლებლობა, მანქანის დაქირავება, საინფორმაციო მომსახურება, სპორტული აღჭურვილობის ქირაობა. ყველაზე მეტი აგროტურისტული პროდუქტი/მომსახურება არსებობს შემდეგ რეგიონებში: მესხეთი, სვანეთი, ყაზბეგი, გუდაური და თუშეთი. ხოლო პირიქით, ყველაზე მცირე აგროტურისტული

პროდუქტებია: მთიან იმერეთში, მთიან სამეგრელოში, მცხეთა-მთიანეთში, მთიან კახეთსა და ფშავში.

როგორც ვხედავთ, საქართველოს მთიან რეგიონებს დიდი პოტენციალი აქვთ, რომ კიდევ უფრო განავითარონ აგროტურიზმი, ერთის მხრივ იმის გათვალისწინებით, რომ ტურისტების დაინტერესება დღითიდღე იზრდება და მეორეს მხრივ, მთის მოსახლეობა ეძებს შემოსავლის მიღების დამატებით და ზოგ შემთხვევაში ალტერნატიულ გზებს, რომ უზრუნველყოს საკუთარი თავისა თუ ოჯახის შენახვა და ასევე მიეცეს დასაქმების შესაძლებლობა. ეს ყველაფერი კი ერთობლივ კონტექსტში უზრუნველყოფს ბევრი არსებული პრობლემის გადაჭრას, პირველ რიგში კი სიღარიბის შემცირებას და მთიდან მიგრაციული პროცესების შენელებას და შესაძლებელია ბარის მოსახლეობის მთაში დაბრუნება.

რეგიონების სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პერსპექტიული მიმართულებების, კერძოდ აგროტურიზმის განვითარებაში, გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ქვეყანაში მოქმედ ეკონომიკურ პოლიტიკას, კერძოდ მთიანი რეგიონების განვითარების ხელშემწყობი კანონების პაკეტს. რეგიონების მდგრადი განვითარების ხელშემწყობი პოლიტიკის გატარება დაფუძნებული უნდა იყოს გარემოს და ლანდშაფტების შენარჩუნებაზე. ხელშემწყობა ასევე უნდა გამოიხატებოდეს მიზნობრივ ფინანსურ დახმარებაში, სესხების პროცენტის შემცირებაში, ამ რეგიონებისათვის დამახასიათებელი მაღალხარისხოვანი პროდუქტებისა და მომსახურების გაყიდვების ხელშემწყობაში და სხვა. [4, 159]

სხვადასხვა კრიტერიუმით რეგიონების შეფასებამ დაგვანახა გარკვეული რეგიონის უპირატესობა ამა თუ იმ კომპონენტში, რომელზე ორიენტირებითაც შესაძლებლობა აქვს ამ კონკრეტულ რეგიონს საკუთარი ადგილი/პოზიცია დაიკავოს ბაზარზე და გახდეს კონკურენტუნარიანი, როგორც შიდა, ასევე გარე მასშტაბით.

დამონშებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. ბერიშვილი ხ., აგროტურიზმის განვითარების გზები და პერსპექტივები საქართველოში, I საერთაშორისო სამეცნიერო-პრაქტიკული კონფერენცია „სოფლის მეურნეობის მდგრადი განვითარების პრიორიტეტები“, თბილისი, 2012.
2. შუბლაძე ვ., საქართველო და ტურიზმი, თბილისი, 2004.
3. მერლანი გ., ტურიზმის განვითარება საქართველოში, ჟურნალი, „ეკონომიკა“, 5-6, 2009.

4. ხარაიშვილი ე., კონკურენციისა და კონკურენტუნარიანობის პრობლემები საქართველოს აგროსასურსათო სექტორში, თბილისი, 2011.

Tamar Lazariashvili

*Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Faculty of Economics and Business Assistant
Professor*

Competitive Ability of Agrarian Tourism in Regions of Georgia

Summary

The Article analyses the competitive ability of the Agrarian Tourism in regions of Georgia, elucidates economic- social and cultural aspects of the development in the agrarian sector with intersection between agriculture and tourism. Demands directed to Georgia as attractive country for tourists are permanently boosting year by year. In 2010 was fixed 35% upheaval and in 2011 – 39%, correspondingly.

While last years the agrarian mountainous tourism has reached the new stage of its significance in Georgia either in scope of the revenues or increased employment. Georgia has vast potential for extending of tourism in regions located in the mountains that may solve a great number of constraints, including to overcome the poverty and to cease migration process from rural areas to big cities. And this will help to solve many problems. First of all the problems, connected with poverty reduction and migration from villages. The regions located in the mountains may offer the population various products for agrarian tourism which differ in tradition and social-economic environment.

*ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსი-
ტეტის დოქტორანტი*

**პლატონ იოსელიანი და ალექსანდრე ორბელიანი ერთი
მეფის გაგაერთიანებელი პოლიტიკის შესახებ**

XVIII საუკუნეში, რთული საერთაშორისო მდგომარეობის მიუხედავად, საქართველოს გაერთიანების კონტურები გამოიკვეთა. გაერთიანების იდეურ-თეორიული წინამძღვრები მზადდებოდა XVIII ს-ის დასაწყისიდან. ეს ნათლად ჩანს ამ საუკუნის მოღვაწეთა ნააზრევში, საერო თუ სასულიერო პირთა შემოქმედებასა და პრაქტიკულ მოღვაწეობაში. სულხან-საბას, დავით გურამიძევილის, ვახუშტი ბაგრატიონის, ანტონ კათალიკოსის ნაშრომები სხვა არაფერია, თუ არა იდეური ნიადაგის შექმნა გაერთიანებული საქართველოსი („ყოველი ქართლის“ შემოსაკრებად) ძლიერი მონარქით სათავეში.

XVIII ს-ის II ნახევარში საქართველოს გაერთიანება არა მარტო იდეურად იყო მომწიფებული საქართველოს მოწინავე წრეებში, არამედ მისი პრაქტიკული ხორცშესხმის დროც დადგა. ერეკლე II-ის და სოლომონ I-ის მოღვაწეობის პირველ პერიოდში, აღმოსავლეთ და დასავლეთ საქართველო თითქმის მთლიანად უკვე გაერთიანდა ამ უკანასკნელთა ძალაუფლების ქვეშ. შემდეგ უკვე საჭირო იყო საქართველოს ორივე სამეფოს შეერთება და ამ ნიადაგზე გაერთიანებული საქართველოს აღდგენა. ქვეყნის გაერთიანებისაკენ მისწრაფებები ამკარად ვლინდება, ჯერ კიდევ ერეკლე II-ის 70-იანი წლების პოლიტიკაში — რუსეთ-თურქეთის 1768-74 წწ-ის ომის დროს. მისი მიზანია, არა მხოლოდ ახალციხის საფაშოში, იმერეთშიც გავლენის გაძლიერება [3, 184]. მ. სამსონაძის აზრით, ამ პოლიტიკის გაგრძელებას წარმოადგენდა 70-იანი წლების II ნახევარში სულთნის კართან დაახლოება. 1777 წ-ის ერეკლეს მიერ თურქეთთან დადებული „ხელშეკრულება“ სოლომონ I-ის წინააღმდეგ იყო მიმართული და ქართლ-კახეთის სამეფოს მიერ იმერეთის და მომავალში, ალბათ, მთელი დასავლეთ საქართველოს შემოერთებას გულისხმობდა” [3, 209-210]. ფაქტია, რომ ამ პერიოდში მართლაც დაიძაბა ურთიერთობა ერეკლესა და სოლომონ პირველს შორის; ეს უკანასკნელი უნდობლად და განწყობილი

და აქტიური დიპლომატიური საშუალებებით ცდილობს წინ აღუდგეს ქართლ-კახეთის მეფის მისწრაფებებს [2, 35]. გერონტი ქიქოძეც იგივე აზრს ავითარებს: „ერეკლე მეფე მზად იყო პრაქტიკული ნაბიჯები გადაედგა საქართველოს გასაერთიანებლად, მაგრამ ის მედგარ წინააღმდეგობას წააწყდა სოლომონ I-ის სახით“ [6, 107-8]. გაერთიანებისათვის რეალურად ხელსაყრელი ვითარება შეიქმნა იმერეთის მეფე სოლომონ I-ის გარდაცვალების შემდეგ 1784 წელს.

იმერეთის ტახტზე ორ კანდიდატს შორის ამტყდარმა გაუთავებელმა დაპირისპირებამ დალაღა დასავლეთ საქართველოს საზოგადოება და მის მოწინავე ნაწილში მოამწიფა იდეა იმერეთის ქართლ-კახეთთან შეერთებისა. „მუდმივმოქმედმა საგარეო ფაქტორმა, განუწყვეტელმა საშინაო და საგარეო ომებმა ქვეყანა ისე შეაწუხა, რომ მოწინავე და მოაზროვნე ფეოდალურმა არისტოკრატებმა „ძლიერი ხელისუფლების ხელქვეით ყოფნა ამჯობინა, ასეთად კი იმ დროს სხვებთან შედარებით ქართლ-კახეთის სამეფო ხელისუფლება გამოიყურებოდა, რომელსაც გაერთიანებული საქართველო იმდენ ძალას შეჰპატებდა, რომ იგი გარე და შინაური მტრის პასუხის გამცემად მიაჩნდათ“ [5, 287]. ამგვარად, XVIII ს-ის 80-იან წლების ბოლოს ქართლ-კახეთის სამეფოს კარზე, ერეკლე II-ის წინაშე მთელი სიმძაფრით დადგა საქართველოს გაერთიანების პრობლემა — კერძოდ, იმერეთის სამეფოს ქართლ-კახეთთან შეერთების საკითხი.

იმერეთის წარმომადგენლები — სასულიერო თუ საერო პირები (გენათელი და ქუთათელი, სარდალი ქაიხოსრო წერეთელი, თავადები იოანე აბაშიძე, სეხნია წულუკიძე, პაატა მიქელაძე, სახლთუხუცესი ზურაბ წერეთელი და სხვები) დელეგაციის სახით ჩავიდნენ ერეკლე მეფესთან. მათ ერეკლეს შესთავაზეს „ინებოს და შეიერთოს თვისდა სამეფოდ იმერეთი, ვითარცა იყო ერთ მთავრობისა დროთა“ [1, 15].

ეს საკითხი დღემდე დიდ ინტერესს იწვევს ქართულ ისტორიოგრაფიაში. აღნიშნული ფაქტის შესახებ დანვრილებით ინფორმაციას გვაწვდის XIX ს.-ის ისტორიკოსი პლატონ იოსელიანი. შესაბამისად, ამ საკითხის გაშუქებისას ჩვენ ძირითადად მის ნაშრომს ვყურდნობით. იგივე საკითხს მოკლედ, ფრაგმენტულად ეხება აგრეთვე ერეკლე II-ის შვილიშვილი ალ. ორბელიანიც — მისი მონათხრობი წარმოადგენს გამომხაურებას პლ. იოსელიანის ნაშრომზე „ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა“, კერძოდ, იმ ნაწილზე სადაც საუბარია იმერეთის სამეფოს ქართლ-კახეთთან შეერთების პრობლემაზე.

ალ. ორბელიანის მონათხრობი, პირველ რიგში იმით არის საყურადღებო, რომ მისი მონაცემებითაც დასტურდება იმერეთის დელეგაციის ერეკლესთან მისვლის ფაქტი, იმერეთის სამეფოს აღმოსავლეთ საქართველოსთან შეერთების თხოვნით. ოღონდ მეფის შვილიშვილი პლ. იოსელიანისაგან განსხვავებულ თვალსაზრისს ავითარებს ერეკლე მეფის გამაერთიანებელი პოლიტიკის შესახებ. იგი კრიტიკუ-

ლი თვალთ აფასებს პლატონის ნამბობს და ერთგვარად, უკმაყოფილებასა და საყვედურსაც კი გამოთქვამს მისი მისამართით. ამ ორი ავტორის მონაცემთა შეჯერება ზოგიერთი საინტერესო დასკვნის გამოტანის საშუალებას გვაძლევს.

პლ. იოსელიანის მიხედვით, ერეკლე გაერთიანების წინააღმდეგი იყო. ხოლო ალ. ორბელიანის მიხედვით, ერეკლე იმერეთის შემოერთების წინააღმდეგი არ ყოფილა; პირიქით, სიხარულით და აღტაცებით შეხვედრია ამ ამბავს, რადგან ადრიდანვე იღვწოდა იმერეთის შემოსაერთებლად.

აი, რას გადმოგვცემს ალ. ორბელიანი: „პლატონმა ესეც წამიკითხა თავის ისტორიაში, რომ როდესაც იმერეთიდან პირველი კაცები მოსვლია მეფეს ირაკლის: იმერეთი მიიღეთო და შეაერთეთ ქართლ-კახეთსა, ამაზედ მეფეს ირაკლისთან კრება იყო და განსჯა როგორ მივიღოთ? მითამ იმ კრებაში სარდალს დავით ორბელიანს ელაპარაკოს: მივიღოთო. მასუკან დივანბეგს ჭაბუა ორბელიანს ქუხილით ელაპარაკოს, კიდევ მიღებაზედ, მაგრამ ბოლოს დედოფალს დარეჯანს და ივანე მუხრანის ბატონს დაემატოს: პატარა სოლომონ გავამეფოთო (მეფის ირაკლის და დედოფალ დარეჯანის ქალის ელენეს შვილი სოლომან). სადაცა კიდევ გაამეფეს მეფის ირაკლის ოთხი ათასის ჯარის შემწეობითაო. ამას პლატონ ასე ამბობს, აბა ახლა ჩემი გაიგონეთ! მეფე ირაკლი და დედოფალი დარეჯან, მდინარე ივრის პირას სოფელ ხაშმში მოვიდნენ კახეთითგან..... იმ დროებში მეფის ირაკლის მსაჯულის სოლომონისაგან წიგნი მოუვიდა ხაშმზე: იმერეთიდან პირუელი კაცები გეახლებიან თქვენთან, იმერეთის მისაცემადო. მეფე ირაკლიმ უეცრად წამოიძახა „ჩემი დიდი ხნის განზრახუა სრულდებაო“ (ეს ადრეც ცხადი იყო, რომ მეფეს ირაკლის იმერეთის დიდი მეფის სოლომონის გადაგდება განეზრახა, იმერეთის და ქართლ-კახეთის შესაერთებლად). მეფე სოლომანს ეს ამბავი შეეტყო და შემოუთვლია: მეფე ირაკლი, შენ გინდა ხლინგ გამიკეთო და მე უფრო ადრე მოგვერდზე წამოგიყვანო. ისიც დიახ კარგი მეფე იყო!” [7, 23-25]. სამწუხაროდ, ალ. ორბელიანის მონაცემი ძალიან ზოგადია, იგი კრიტიკულია პლ. იოსელიანის მიმართ და ერთგვარად, უნდობლად განწყობილიც, მაგრამ თვითონ არ კონკრეტდება იმერთა დელეგაციის სტუმრობის დეტალების გადმოცემით, არაფერს ამბობს გაერთიანების საკითხის ირგვლივ გამართული დისკუსიის შესახებ, რასაც ჩვენის აზრით, უდავოდ ექნებოდა ადგილი. იგი ეწინააღმდეგება პლატონს, ვერ ეგუება მის მიერ გაერთიანებისათვის მებრძოლი და მზრუნველი ერეკლე მეფის როლის დაკნინებულად წარმოჩენას მთელ ამ ისტორიაში. მით უფრო მაშინ, როცა პლატონის მონათხრობში გაერთიანების მხარდამჭერი დავით სარდალი თუ სხვა „პირველი კაცები“ გაერთიანებისათვის უფრო მეტად მზრუნველად არიან წარმოჩენილნი, ვიდრე ერეკლე მეფე — იგი საქართველოს გაერთიან-

ნების მონინალმდევე ბანაკში სახელდება დარეჯან დედოფალთან და იოანე მუხრანბატონთან ერთად. ეს მომენტი მეფის შვილიშვილის აშკარა გაღიზიანებას იწვევს. უკმაყოფილო ალ. ორბელიანი იქვე კატეგორიულად აცხადებს: საქართველოს გაერთიანება ერეკლე მეფის დიდი ხნის განზრახვა იყო და ამისთვის დიდად ზრუნავდა კიდეცო; აქ დასტურად მოჰყავს წარსულში ორ მეფეს შორის არსებული დაპირისპირება ერეკლე II-ის მიერ იმერეთის ქართლ-კახეთთან შეერთების მცდელობის გამო. მაგრამ, როგორც აღვნიშნეთ, ეს ზოგადი ნათქვამია და ალ. ორბელიანის პლატონთან შენინალმდეგებაც აქ მთავრდება.

ერთი შეხედვით, ეს ორი ავტორი ურთიერთგამომრიცხავ ცნობებს იძლევა, მაგრამ თუ კარგად დავაკვირდებით მათ, ისინი ურთიერთს ავსებენ.

პლ. იოსელიანის მიხედვით, იმერეთის დელეგაცია მეფე ერეკლესაგან ითხოვდა იმერეთის უშუალოდ შემოერთებას, ერეკლეს ხელქვეით მოქცევას, რაზეც ერეკლემ უარი განაცხადა და იმერეთში მეფედ დასვა დავით არჩილის ძე. ეს საკითხი დანვრილებით გაშუქებულია ჩვენს მიერ უკვე გამოქვეყნებულ ნაშრომში [4, 101-115] ამიტომ აქ არ შევჩერდებით ამ ამბების განხილვა-ანალიზზე. ალ. ორბელიანის თქმით, ერეკლე გაერთიანების წინალმდეგი არ ყოფილა, პირიქით, ამისთვის ადრეც იღვწოდა. ეს მართლაც ასე იყო. საყოველთაოდ ცნობილია, რომ ზოგადად ერეკლე გაერთიანების მომხრე იყო. ამ კუთხით მისი მცდელობანი, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კარგად გამოვლინდა 60-70-იან წლების პოლიტიკაში. უბრალოდ, ამ შემთხვევაში პლატონის წყარო აფიქსირებს იმ მომენტს, რომ ერეკლე იმერეთის უშუალოდ შემოერთების წინალმდეგი იყო, თორემ მეფეს ზოგადად რომ გეგმაში ჰქონდა გაერთიანება, ამის უარყოფა ამ წყაროში არც არის დაფიქსირებული.

მაშასადამე, ამ წყაროთა შეჯერებიდან ორი პოზიცია გამოიკვეთა გაერთიანების საკითხის ირგვლივ — იმერეთის უშუალოდ შემოერთება (ამის წინალმდეგი ერეკლე მართლაც იყო) და იმერეთის მოქცევა ქართლ-კახეთის გავლენის ქვეშ იქ თავისი მომხრე პირის დასმით. ეს უკანასკნელი გახლდათ ერეკლე II-ის ურყევი პოზიცია. შექმნილ კონკრეტულ ისტორიულ პირობებში ამგვარი გადაწყვეტილებით ერეკლე მეფემ თავიდან აიცილა გართულებები, რაც შეიძლება იმერეთის უშუალოდ შემოერთებას მოჰყოლოდა. ალ. ორბელიანი, გამოხატავს რა თავის სიმპათიას ერეკლე მეფის გამაერთიანებელი პოლიტიკის მიმართ, ჩანს, სწორედ ამ პოზიცია ემხრობა.

დამონმებული წყაროები და ლიტერატურა:

1. პლ. იოსელიანი, ცხოვრება გიორგი მეცამეტისა, თბილისი, 1978.
2. ვ. მაჭარაძე, ასპინძის ბრძოლა, თბილისი, 1957.
3. მ. სამსონაძე, საქართველოს გაერთიანების პრობლემა და საგარეო ორიენტაცია XVIII საუკუნეში, თბილისი, 1988.
4. ი. ყრუაშვილი, საქართველოს გაერთიანების საკითხი XVIII ს-ის 80-იანი წლების მიწურულს, კრებულში: საისტორიო შტუდიები, III, 2009.
5. ქართული დიპლომატიის ისტორიის ნარკვევები, ტ. II, თბილისი, 1988.
6. გ. ქიქოძე, ერეკლე მეორე, თბილისი, 1968.
7. ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი, აღ. ორბელიანის ფონდი, 1246.

Irma Kruashvili

*Doctoral student of the
Ivane Javakishvili Tbilisi
State University*

Platon Ioseliani and Alexander Orbeliani about the Integration policy of King Erekle II

Summary

At the end of the 80s of the 18th century, the royal court of Kartl-Kakheti, the king Erekle II faced the crucial problem of integration of Georgia, in particular the issue of joining Imereti kingdom with Kartl-Kakheti. This subject till causes the great interest in Georgian historiography. P. Ioseliani, the historian and the grandson of Erekle II – A. Orbeliani give us an information about this fact.

After comparing these sources, two views about the integration issue have been shaped – just uniting Imereti with Kartl-Kakheti or making it under influence through putting there a ruler loyal to the King.

**პროფესორ ნიკო ჯავახიშვილის
სამეცნიერო მივლინებები
პოლონეთსა და ლიტვაში**

2012 წლის ივნისში, სექტემბერსა და დეკემბერში პოლონეთში, ხოლო სექტემბერში — ლიტვაში სამეცნიერო მივლინებებით იმყოფებოდა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის პროფესორი, ივანე ჯავახიშვილის ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის ახალი და უახლესი ისტორიის განყოფილების მთავარი მეცნიერ-თანამშრომელი, ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი **ნიკო ჯავახიშვილი**. იგი მინვეული იყო სხვებზე ქვეყნებში აღნიშნულ პერიოდში გამართულ საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციებსა და კონგრესში მონაწილეობის მისაღებად.

21-24 ივნისს პოლონეთის რესპუბლიკის ქალაქებში ტორუნსა და ვროცლავეკში (კუიავსკო-პომორსკის სავოევოდო) გაიმართა V საერთაშორისო სამეცნიერო სიმპოზიუმი თემაზე: “ბიუროკრატის ისტორია”. წინა სიმპოზიუმები სხვადასხვა დროს შედგა ამ ქვეყნის ცალკეულ ქალაქებში.

ამჯერად სიმპოზიუმი ჩატარდა ქალაქ ტორუნის მიკოლაი კოპერნიკის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და ლუბ-

ლინის მარია კურიე-სკლოდოვსკას სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ორგანიზებით. ამ ღონისძიებას თანადგომა გაუწიეს: კუიავსკო-პომორსკის საოვევოდოს მარშალეკმა, ტორუნის მერმა, ტორუნის უნივერსიტეტის სამართლისა და ადმინისტრაციის ფაკულტეტის დეკანმა, ლუბლინის უნივერსიტეტის ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტის დეკანმა და ვროცლავეკის უმაღლესი სასწავლებლის რექტორმა.

სიმპოზიუმში მონაწილეობდნენ როგორც პოლონეთის ცალკეული სამეცნიერო-სასწავლო დაწესებულებების წარმომადგენლები, ასევე უცხოეთის სახელმწიფოებიდან ჩასული მეცნიერები.

პლენარული სხდომის შემდეგ, სიმპოზიუმმა მუშაობა განაგრძო სექციების სახით. მათგან ერთ-ერთს ხელმძღვანელობდა პროფ. ნ. ჯავახიშვილი, რომელმაც წაიკითხა მოხსენება თემაზე: “ქართლ-კახეთის სამეფოს სამოხელეო აპარატი უფლისწულ იოანე ბაგრატიონის პროექტის მიხედვით (XVIII საუკუნის მიწურული)”.

მომდინარე წლის სექტემბერში, ნ. ჯავახიშვილი მიიწვია ქ. კაუნასის ვიტაუტას დიდის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა (ლიტვის რესპუბლიკა).

ნ. ჯავახიშვილმა წაიკითხა ლექციები ლიტვის ცალკეულ სამეცნიერო-სასწავლო ცენტრებში შემდეგ თემებზე: 4 სექტემბერს, ვილნიუსის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ისტორიის ფაკულტეტზე, თემაზე — “ქართულ-ბალტიური ურთიერთობის ისტორიიდან”; 5 სექტემბერს, ლიტვის ისტორიის ინსტიტუტში, თემაზე — “ქართულ-ბალტიური ურთიერთობის ისტორიიდან (X-XVIII სს.)”; 6 სექტემბერს, კაუნასის უნივერსიტეტში, თემაზე — “ქართულ-ბალტიური ურთიერთობები: ისტორია და თანამედროვეობა”.

7 სექტემბერს, კაუნასის ვიტაუტას დიდის სახელობის სახელმწიფო უნივერსიტეტში არსებული ლიტვის დიდი სამთავროს ინსტიტუტის (დირექტორი — პროფესორი რუსტის კამუნტავიჩუსი) ორგანიზებით, ქ. ტელშიაში (Telsai) შედგა გამოჩენილი სახელმწიფო მოღვაწეების, ძმების: სტანისლავ (1862-1932) და გაბრიელ (1865-1922) ნარუტოვიჩების ხსოვნისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია. მათგან პირველი იყო ადვოკატი და ავტორი ლიტვის დამოუკიდებლობის დეკლარაციისა (1918 წლის 16 თებერვალი), ხოლო მეორე — პოლონეთის პირველი პრეზიდენტი, რომელიც ამ თანამდებობაზე 1922 წელს აირჩიეს.

პირველი ნაწილის დასრულების შემდეგ, ნარუტოვიჩების საგვარეულო მამულში — ბრევიკაიში (Brevikai) გაიმართა კონფერენციის საზეიმო დახურვა, სადაც სიტყვით გამოვიდა აღნიშნულ კონფერენციაზე მიწვეული რამდენიმე უცხოელი მეცნიერი და მათ

შორის ნ. ჯავახიშვილიც. მან ისაუბრა ქართულ-ლიტვური ურთიერთობის ისტორიაზე, რომელიც სათავეს XV საუკუნიდან იღებს.

იმავე დღეს, გდანსკის სახელმწიფო უნივერსიტეტიდან ჩამოსულ დელეგაციასთან ერთად, ნ. ჯავახიშვილი გაემგზავრა პოლონეთის ამ ქალაქში, სადაც მან 12 სექტემბრამდე დაჰყო.

გდანსკის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პოლონეთის სახელმწიფოსა და სამართლის ისტორიის კათედრაზე, ნ. ჯავახიშვილმა ნაიკითხა ლექციათა მოკლე კურსი თემაზე: “ქართულ-პოლონური ურთიერთობები: ისტორია და თანამედროვეობა”.

12-16 სექტემბერს, პოლონეთის ხელისუფლების მხარდაჭერითა და ამ ქვეყნის საისტორიო საზოგადოების ორგანიზებით, ქ. კრაკოვში გაიმართა პოლონეთის ისტორიის უცხოელ მკვლევართა II საერთაშორისო კონგრესი. ამ კონგრესში, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან ჩასულ მკვლევარებთან ერთად, მონაწილეობა ნ. ჯავახიშვილმაც მიიღო.

კონგრესი მიმდინარეობდა იაგელონთა უნივერსიტეტში, რომელიც 1364 წლიდან არსებობს და ერთ-ერთი უძველესი უნივერსიტეტია მსოფლიოში.

შეხვედრა საზეიმო ვითარებაში გახსნა პოლონეთის საისტორიო საზოგადოების პრეზიდენტმა კრჟისტოფ მიკულსკიმ. მისასალმებელი სიტყვები წარმოთქვეს ქვეყნის უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს — სეიმის (პარლამენტის) თავმჯდომარემ ბოგდან ბორუსევიჩმა, რომელიც განათლებით ისტორიკოსია, ასევე განათლების მინისტრმა და ხელისუფლების სხვა წარმომადგენლებმა.

პოლონეთისა და მსოფლიოს ისტორიის აქტუალურ საკითხებზე მიმდინარე დისკუსიებში, სხვა მეცნიერებთან ერთად, ნ. ჯავახიშვილიც მონაწილეობდა.

6-8 დეკემბერს, ვარშავის უნივერსიტეტის აღმოსავლეთმცოდნეობითი კვლევებისა და აღმოსავლეთ ევროპის კვლევითი ცენტრის ორგანიზებით, იმავე უნივერსიტეტში გაიმართა წმ. გრიგოლ ფერადის ხსოვნისადმი მიძღვნილი X საერთაშორისო კავკასიოლოგიური კონფერენცია. მასში, მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნებიდან ჩასულ მკვლევარებთან ერთად, მონაწილეობა ნ. ჯავახიშვილმაც მიიღო. მან ნაიკითხა მოხსენება თემაზე: “ჩერქეზთა ეროვნული ტრაგედიის ასახვა თანადროულ ქართულ საზოგადოებრივ აზროვნებაში (XIX საუკუნის მეორე ნახევარი)“.